ANTIRASISMENS MÅNGA ANSIKTEN

Jan Jämte

Statsvetenskapliga institutionen
Umeå 2013

ISBN 978-91-7459-733-2
ISSN 0349-0831
Statvetenskapliga institutionens skriftserie 2013:6
Omslagsfoton: Övre Expo; nedre vänster Expo; nedre höger Sture Carlsson;
rygg Expo; baksida Expo
Elektronisk version tillgänglig på http://umu.diva-portal.org/
Tryck: Print och media, Umeå Universitet, Umeå, Sverige 2013

Abstract

This thesis contributes to the knowledge and understanding of the anti-racist movement in Sweden by describing its development from the early 1930s to the mid-2000s. It pays special attention to mapping and analyzing the ideas that have motivated anti-racist activities and their importance for mobilizing support and movement activity. Using the theoretical toolbox of the framing perspective, the strengths, weaknesses, possibilities and limitations of different anti-racist frames are discussed, as are the consequences of different types of intra-movement frame disputes and frame contests with external actors.

By tracing and describing the historical development of the movement and different types of anti-racist frames, I create a typology of different anti-racist actors - what I call *pragmatic*, *radical* and *moderate* anti-racists. The activities of these types of actors are described throughout the long and winding history of the movement. In the thesis, the movement's history is divided into four *waves of protest*. The movement's roots stretch back to the 1930s and the struggle against Fascism and Nazism. It continues during the 1960s and onwards with the anti-apartheid movement, the 1980s mass mobilizations against domestic racist groups and the intensified struggles of the last decades against racist extremism, right-wing populism and various aspects of structural racism. Based on the typology, three cases are selected for further scrutiny. Pragmatic anti-racism is studied through the activities of *Stoppa rasismen* (Stop racism) in the 1980s, radical anti-racism through *Antifascistisk aktion* (Antifascist action, also known as AFA) during the 1990s and moderate anti-racism through *Samling mot rasism och diskriminering* (Gathering against racism and discrimination) at the turn of the millennium. By gaining access to extensive empirical material I have been able to follow each case from its first steps to its downfall. The material has been gathered from a variety of sources using different qualitative techniques. I have conducted semi-structured interviews with activists and analyzed protocols, pamphlets, journals, internal bulletins, mails, posters, speeches, web pages that have been disbanded, pictures, films and books.

The analysis shows that the different types of actors face different challenges, and have different strengths and weaknesses when it comes to mobilizing consensus and fostering participation. However, the three actors have also faced common challenges when trying to mobilize against racism given the national context, the self-image of Sweden as a tolerant, open and egalitarian country and the dominant views of racism, which taken together has turned racism into a serious but fairly marginal problem. The analysis also shows the effects of frame disputes and frame contests with regard to diagnostic, prognostic and motivational aspects of framing. At times the

dividing lines have led to a broadening of the movement and its work, creating a wide mobilization potential and a strong multitudinous movement. During other periods the differences have contributed to long and profound conflicts that have drained the organizations and activists of time, resources and energy. Instead of focusing on combating their opponents, the anti-racist groups have been engulfed in internal strife, which has severely fragmented, divided and weakened the movement and hindered mobilization – contributing to turning the movement into a dispersed "milieu" by the mid-2000s. The thesis concludes with a chapter discussing how the empirical applicability of the framing perspective can be improved.

Keywords: Anti-racism, anti-fascism, racism, collective action, social movement, protest waves, framing, frame disputes

Förord

Det har sagts att människan på en och samma gång är det mest individualistiska som sociala av alla djur. Detta antagande om människans natur återspeglar väl den process som karaktäriserat arbetet med denna avhandling. I långa stycken har processen varit ett arbete lämpat för en ensamvarg. För mig, som klättrar på väggar utan sällskap, har det gällt att försöka trivas hukandes över böcker, ensam i skenet från skärmen, utelämnad åt egna tankar och den stundtals sviktande tilltron till den egna förmågan. Samtidigt har arbetet i flera avseenden varit socialt, såväl i fråga om de bakomliggande motiv som drivit mig att fortsätta skriva, målsättningen att tala med människor både utanför och innanför universitet, som nöjet och det ständiga behovet av utbyte med personer som på olika sätt inspirerat, stimulerat, utmanat, bidragit och stöttat mig genom processen.

Så, även om det är mitt namn som står skrivet på framsidan är det uppenbart att denna avhandling varken blivit till, eller tagit den form den slutligen gjort, utan det stöd och den inspiration jag fått av handledare, familj, vänner, kollegor och de antirasistiska aktivister som bjudit mig att ta del av sina historier och erfarenheter. Ännu ingen nämnd, ingen glömd – tack till er alla!

Samtidigt finns en samling personer som väldigt tydligt påverkat avhandlingen och som jag gärna uppmärksammar. Först och främst vill jag ge kärlek och ett stort tack till mina handledare, Torbjörn Bergman, Stellan Vinthagen och Jan Engberg. Ert stöd och vänskap har betytt mycket för mig under arbetets gång. Torbjörn, tack för du ryckte tag i mig som student och erbjöd mig en chans att börja undervisa och forska. Din förmåga att ge både insiktsfull, konstruktiv och tankeväckande kritik samt mängder av positiv energi har ofta gett mig den kraft, lust och det driv som varit nödvändigt för att återvända till skrivbordet för ännu en holmgång med materialet. Stellan, jag är otroligt glad över att jag kontaktade just dig för att diskutera rörelseteori och att du kunde tänka dig att hoppa på tåget som handledare. Att kunna ringa dig, i ur och skur, veckans alla dagar för att få kloka kommentarer och bolla idéer har varit ett sant nöje och avgörande för arbetet. Jag både hoppas och tror att vi kommer fortsätta att utveckla vårt samarbete och vår vänskap framöver. Jan, från dina första kommenterar på mitt avhandlings-PM (om jag inte minns fel refererade du till det som ”Jan och de 140 frågorna”…) till din avslutande läsning av det färdiga manuset har din förmåga att se och lyfta både kritiska punkter och förtjänstfulla slutsatser ur det milt sagt volymösa materialet skärpt avhandlingens fokus och gjort att den stannat vid drygt 500 sidor istället för… ja, gud vet vad.

Under mina år på Statsvetenskapliga institutionen har jag även haft nöjet att skratta, käfta, konspirera och utvecklas tillsammans med ett helt gäng

sköna kollegor. En del av dessa är kvar på institutionen, andra inte. Joakim Norberg, Niklas Bolin, Thomas Larue, Staffan Andersson, Susanne Alldén och Susanne Hellqvist gör alla idag världen osäker – eller snarare säkrare – på annat håll medan Sara Carlbaum, Annette Löf, Abrak Saati, Elisabeth Olivius, Bo Hallin och Johan Hellström fortsatt förgylla Umeå Universitet. Tack för alla roliga stunder, tankeväckande diskussioner och de synpunkter jag fått av er och andra kollegor på institutionen. Tack också till Lena Forsberg, Christina Boström, Marie Olsson, Christine Hudson och Viveca Jonsson för er hjälp och ert tålamod med praktiska frågor rörande både avhandling och undervisning. Ett speciellt tack till Marcus Lundgren, initierad och skarp kollega, och Svante Ersson, institutionens nestor och klippa, som tagit sig tid läsa igenom och kommentera stora delar av manuset i slutskedet.

Under arbetet har jag även haft förmånen att möta och inspireras av en rad personer utan koppling till institutionen. Tusen tack till statsvetarna i Örebro för er gästfrihet och det trevliga och stimulerande sällskap ni erbjöd under fyra månader hösten 2010. Tack också till de forskare – Annelie Schlaug, Christoph Haug, Mattias Wahlström, Åsa Wettergren, Adrienne Sörbom, Ulf Sandqvist, Björn Horgby och Håkan Thörn – som vid olika tillfällen tagit sig tid att kommentera delar av materialet eller kommit med förslag på översättningar till den begreppsapparat som används i avhandlingen. Tack till Stina Joelsson, Simon Hedberg, Stina Jämte och Fredrik Jonsson som ställt upp och hjälpt till med layout och formgivning. Ett speciellt tack riktas till Magnus Wennerhag, opponent på provdisputationen, som tog sig tid att noggrant läsa och insiktsfullt kommentera manuset.

Slutligen vill jag tacka en rad människor med bas utanför akademin. Alla vänner jag simmat, brottats, svettats och sprungit med i jakten på blodsmak och för att ”koppla bort huvudet”, de bandkamrater jag haft förmånen att skapa musik och turnera med, de fackliga aktivister jag kämpat och drömt med och inte minst min stöttande familj som fått mig att våga tro och se möjligheter, viss om att er kärlek bär även i de stunder annat kollapsar. Avslutningsvis vill jag rikta all min tacksamhet och kärlek till Karin som delat mitt liv under denna, stundtals konsumerande, process. Du har förgyllt hela resan och gett mig energi och kraft att orka ända in i kaklet. Utan dig hade min värld varit en så mycket tråkigare, kallare och fattigare plats.

Jan Jämte
Umeå, oktober 2013

Innehållsförteckning

Del I: Avhandlingens ramverk

Del II: Den antirasistiska rörelsen i Sverige

Del III: Analys och diskussion

Del I

Kapitel 1.

Inledning

Runt om i Europa vädrar rasismen, nationalismen, patriotismen och fascismen morgonluft. Idéer och politiska grupperingar, som bara för ett drygt tiotal år sedan betraktades och behandlades som paria av det övriga politiska etablissemanget, har på flera håll blivit inflytelserika och legitima – ibland till och med regeringsbärande krafter.[1] Utvecklingen hänger samman med den radikala högerpopulismens frammarsch och etablering. År 2010 satt partier – som bands samman av bland annat invandringskritik, nationalism och en skepsis mot det politiska etablissemanget – i drygt hälften av EU-medlemsländernas nationella parlament. En majoritet av dessa partier har noterat sina bästa valresultat efter 2005 och de främlingsfientliga idéer som ofta motiverar deras verksamhet har ett anmärkningsvärt stort stöd bland delar av Europas befolkning.[2] Kring och utanför partierna gror såväl rasistiska och främlingsfientliga föreställningar och attityder som mer extrema, organiserade former av fascism och rasism. I nyhetsrapporteringen under 2010-talet har det bland annat gått att läsa om förföljelse och utvisningar av romer, rasistiska attacker och upplopp mot afrikanska gästarbetare, paraderande nyfascister i tusental, öppet nynazistiska partier på gator och i parlament, fängslande av tusentals flyktingar i interneringsläger, ökad politisk kritik mot det mångkulturella samhället, växande islamofobi och antiziganism, kriminalisering av papperslösa, skärpta krav på invandrare, förbud mot heltäckande slöjor och stopp för byggandet av minareter. Starka politiska vindar tycks blåsa åt invandrings- och invandrarfientligt håll.

Det svenska majoritetssamhället betraktade sig länge som ett europeiskt undantag från denna utveckling. Den dominerande svenska självbilden har, ända sedan decennierna efter andra världskriget, rymt ett antagande om en grundläggande, grundmurad antirasism. I den allmänna historieskrivningen lever bilden av Sverige som ett land där rasism motarbetats och fördömts,

---

[1] I Italien, Lettland, Polen, Schweiz, Slovakien och Österrike har högerextrema eller radikala, högerpopulistiska partier suttit i regering under 2000-talets första decennium. I Danmark utgjorde Dansk Folkeparti stödparti till regeringen mellan 2001 och 2011. Se Bjurwald, Lisa (2010) *Extremhögern i Europa*, FORES Policy Paper 2010:6, tillgänglig via: http://fores.se (besökt den 3 september 2013); Widfeldt, Anders (2010) Högerpopulism: ett växande politisk fenomen, i Ekman, Joakim & Linde, Jonas (red.) (2010) *Politik, protest, populism: deltagande på nya villkor*, Malmö, Liber

[2] Mudde, Cas (2013) Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal Of Political Research*, vol.52, nr.1, s.1-19; Ivarsflaten, Elisabeth & Gudbrundsen, Froy (2011) The populist radical right in western Europe, i *Europe Regional Surveys of the World: Western Europe 2012*, Routledge; Fryklund, Björn, Kiiskinen, Jenny & Saveljeff, Sigrid (2006) *Populism och främlingsmisstro: Sverige i Europa*, Norrköping, Integrationsverket; Widfeldt (2010); SOU 2012:74 *Främlingsfienden inom oss*, Stockholm, Fritzes, s.159ff

både nationellt och internationellt. Sverige står för alla människors lika värde, mänskliga rättigheter, tolerans, respekt, jämlikhet, jämställdhet och demokrati – ideal i djup kontrast till rasistiska värderingar. Följaktligen avvisar också en stor majoritet av befolkningen, må vara dem som själva löper liten risk att drabbas, idén om att Sverige skulle vara ett rasistiskt samhälle och de problem med rasism som uppdagats har ofta setts som undantag, i huvudsak orsakade av små, marginaliserade och extrema grupper på högerkanten.[3]

Under 2000-talet har såväl forskning som verklighetsutveckling bidragit till att ifrågasätta och underminera denna självbild. Sverige är inte så annorlunda som många velat tro. Precis som i andra länder existerar såväl högerextremism, främlingsfientlig radikal högerpopulism, en utbredd invandringskritisk och främlingsfientlig opinion som omfattande strukturell diskriminering av etniska minoriteter. De konkreta, praktiska exemplen är många och en samling utsnitt kan illustrera hur rasism tar sig en rad olika uttryck, på olika nivåer i samhället. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) uppskattar t.ex. att cirka 86 000 personer utsattes för 151 000 främlingsfientliga hatbrott 2011.[4] Intervjustudier av självupplevd rasism och diskriminering i berörda minoritetsgrupper vittnar bland annat om erfarenheter av uteslutning, avvisande attityder från majoritetsbefolkningen, särskiljande behandling, kriminalisering och kränkningar av den psykiska och fysiska integriteten.[5] I en rapport från Säkerhetspolisen 2009 konstateras att den så kallade "vitmakt-miljön" utgör ett allvarlig hot mot enskilda

---

[3] Integrationsverket (2007) *Integrationsbarometern – en delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi*, Integrationsverkets rapportserie 2007:4, Norrköping, Integrationsverket, s.6ff; SOU 2012:74; Pripp, Oscar & Öhlander, Magnus (2008) *Fallet Nogger black: Antirasismens gränser*, Stockholm, Agora; Lööw, Heléne (2007) Det förflutnas skuggor, i Deland, Mats & Westin, Charles (red.) (2007) *Brunt!: nationalistisk och nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*, Stockholm, Atlas; Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus (2002) *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, Agora; SOU 2005:56 *Det blågula glashuset: strukturell diskriminering i Sverige*, Stockholm, Fritzes; Schmauch, Ulrika (2006) *Den osynliga vardagsrasismens realitet*, Umeå, Umeå universitet; Jämte, Jan (2012) *Antirasism i skolan*, i SOU 2012:74 (bilagedel 1), Stockholm, Fritzes, s.40

[4] Hatbrott är ett samlingsbegrepp för brott som strider mot principen om alla människors lika värde och som riktar sig mot människor på grund av deras hudfärg, etnicitet, nationalitet, religion, trosbekännelse, könsöverskridande identitet eller sexuella läggning. Hit räknas alltså bland annat rasistiska, främlingsfientliga, antisemitiska och homofobiska brott samt olaga diskriminering. Siffrorna baseras på den Nationella trygghetsundersökningen (NTU) som genomförs av Brottsförebyggande rådet. Motsvarande siffror för 2010 var att 81000 personer utsattes för 127 000 främlingsfientliga hatbrott Se Aspling, Fredrik & Djärv, Carina (2013) *Hatbrott 2012: Statistik över självrapporterad utsatthet för hatbrott och polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ) s.6, s.22f; Aspling, Fredrik & Djärv, Carina (2011) *Hatbrott 2011: statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ) s.10ff, s.36ff, s.62ff; SOU 2012:74 s.134ff.

[5] Se t.ex. Kalonaityté, Viktorija, Kawesa Victoria & Tedros Adiam (2009) *Att färgas av Sverige: Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige*, Stockholm, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, s.57

individer och att de högerextrema grupperna, genom sin ”tillgång på vapen och sprängmedel, våldskapital och erfarenheter av grovt våld”[6], allvarligt skulle kunna skada delar av samhällets grundläggande demokratiska funktioner, t.ex. politiska partier, media eller myndigheter. Den senaste statliga utredningen om främlingsfientlighet från 2012 slår, mot bakgrund av Sverigedemokraternas framgångar i riksdagsvalet 2010, fast att den ”främlingsfientliga opinionen idag är tydligare artikulerad än någonsin tidigare i Sverige”[7]. Samtidigt beskriver andra statliga utredningar och forskningsrapporter att vi lever i en maktordning där strukturell diskriminering av personer med utländsk bakgrund, i synnerhet utomeuropeisk, är norm snarare än undantag. Den finns där ständigt; i jobbintervjuer, i lönebilden, i arbetslöshetssiffrorna, i den segregerade bostadsmarknaden, i polisens och domstolarnas behandling, i den politiska marginaliseringen, i medias dikotomiserande skildringar av normalt och avvikande, i skolans tystnad kring frågor om rasism, i akademin och i människors vardagliga attityder och uttalanden.[8] Sammantaget formas en bild där rasismen är långt mycket mer utbredd, mer komplex och betydligt djupare rotad, än den svenska självbilden velat erkänna.

De problem med rasism, främlingsfientlighet, intolerans och strukturell diskriminering som existerar i samhället har fungerat som denna avhandlings tändande gnista, men istället för att lägga tyngdpunkten på att studera t.ex. rasismens olika uttryck eller rasistiska grupper (vilket redan kartlagts, problematiserats och dissekerats i rader av verk[9]) fokuserar denna avhandling

---

[6] Korsell, Lars E, Olsson, Johan, Nyqvist, Anette, Vesterhav, Daniel, Skinnari, Johanna, Nilsson, Sahlin Hanna, Hagström, Ahn-Za, Lodenius, Anna-Lena, Sundström, Eva, Baard, Patrik & Carle, Jan (2009) *Våldsam politisk extremism: Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*, Stockholm, Säkerhetspolisen och Brottsförebyggande rådet (Rapport 2009:15), s.19

[7] SOU 2012:74 s.207

[8] Se t.ex. SOU 2005:56, s.31, s.26; SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok: Agenda för jämlikhet och social sammanhållning*, Stockholm, Fritzes, s.9ff; Kalonaityté et al. (2009); Schmauch (2006); Jonsson, Stefan (2008a) Problemet är inte rasism, *Dagens Nyheter*, tillgänglig via http://www.dn.se/diverse/diverse-hem/problemet-ar-inte-rasism/ (besökt den 1 augusti 2013); Jonsson, Stefan (2008b) Blindhet över partigränserna, *Dagens nyheter*, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/blindhet-over-partigranserna-1.659165 (besökt den 1 augusti 2013)

[9] Se t.ex. Arnstad, Henrik (2013) *Älskade fascism: De svartbruna rörelsernas ideologi och historia*. Stockholm, Norstedt; Bjurwald, Lisa (2011) *Europas skam: Rasister på frammarsch*, Stockholm, Natur & kultur; Deland, Mats & Westin, Charles (red.) (2007) *Brunt!: Nationalistisk och nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*, Stockholm, Atlas; Ekman, Mikael & Poohl, Daniel (2010) *Ut ur skuggan: En kritisk granskning av Sverigedemokraterna*, Stockholm, Natur & kultur; Gestrin, Håkan (2007) *Högerextrema rörelser och deras symboler*, Stockholm, Natur och kultur; Larsson, Stieg & Ekman, Mikael (2001) *Sverigedemokraterna: Den nationella rörelsen*, Stockholm, Ordfront; Lodenius, Anna-Lena & Wikström, Per (1997) *Vit makt och blågula drömmar: Rasism och nazism i dagens Sverige*, Stockholm, Natur och kultur; Lodenius, Anna-Lena (2006) *Gatans parlament: Om politiska våldsverkare i Sverige*, Stockholm, Ordfront; Lodenius, Anna-Lena (2010) *Revolt mot eliten: Om högerpopulister i Europa*, Stockholm, Utrikespolitiska institutet; Lodenius, Anna-Lena & Larsson, Stieg (1994) *Extremhögern*, Stockholm,

på de aktörer som försöker motverka rasism och finna lösningar: Antirasisterna. I sin helhet spänner arbetet mot rasism över vida samhälleliga fält och engagerar individer, grupper, organisationer och institutioner inom många arenor – från rörelseorganisationer och föreningar till skolor, fackförbund, kyrkor och politiska partier. Den övergripande, inledande fråga som väckte intresset för att skriva denna avhandling handlade om hur de antirasistiska krafterna står rustade för att möta de främlingsfientliga och rasistiska utmaningar som tornat upp sig och som skisserats och exemplifierats ovan.

Denna övergripande fråga är dessvärre omöjlig att ge ett enkelt, definitivt eller heltäckande svar på. Inte minst är det svårt att analysera skeenden i nuet eller sia om framtiden mot bakgrund av att vi vet så lite om den antirasistiska historien, en kunskapslucka jag vill bidra till att fylla genom arbetet med denna avhandling. Att kartlägga, beskriva och analysera det svenska samhällets antirasistiska arbete i sin helhet – och därmed inkludera det myller av aktörer som varit verksamma och de många faktorer som skulle kunnat påverka deras förutsättningar att bedriva ett framgångsrikt arbete – är dock en orealistisk uppgift. Ämnet kräver både empirisk och teoretisk avgränsning. Det fullständiga syftet kommer att avgränsas och konkretiseras nedan, men inledningsvis kan sägas att en ambition med avhandlingen är att beskriva och analysera antirasistisk verksamhet hos ett urval av typiska antirasistiska rörelseaktörer som varit verksamma i det civila samhället och som haft som uttalad målsättning att motverka rasism.

Vid studiet av dessa aktörer har jag valt att lägga teoretiskt och analytiskt fokus på en avgörande faktor som förenar rörelseaktörer som strävar efter att förändra samhället genom kollektivt handlande; förutsättningarna att, genom olika former av idéarbete, mobilisera stöd och anhängare och få dem att agera. Det svar avhandlingen kan ge på den ovanstående, övergripande frågeställningen är således både partiellt, exemplifierande och begränsat – drag som förvisso karaktäriserar mycket forskning om samhället. I grunden ser jag strävan efter kunskap som ett pågående projekt, en process som alltid rymmer luckor och ständigt kan fördjupas. Förhoppningen är att ett noggrant urval av aktörer kan bidra till att skapa ökad förståelse för centrala delar av det större fält som utgör antirasistiskt arbete i det civila samhället, utan att avhandlingens slutsatser för den skull går att generalisera till alla antirasistiska rörelseaktörer eller söker slå fast en ”sanning” om den antirasistiska rörelsen. Genom att inkludera och analysera ett urval av nyckelaktörer, och sätta in dessa i både en historisk och samtida kontext, hoppas jag att avhandlingen ska kunna bidra med både centrala pusselbitar

---

Tiden; Lööw, Heléne (1998) *Nazismen i Sverige 1980-1997. Den rasistiska undergroundrörelsen: Musiken, myterna, riterna*, Stockholm, Ordfront

till den i mångt och mycket outforskade antirasismens historia och samtidigt ge ett användbart bidrag till ett redan pågående antirasistiskt arbete.

1.1. Studiens fokus och kunskapsteoretiska utgångspunkter

Som nämnts ovan handlar avhandlingen om att studera de idéer som legat till grund för antirasistiska rörelseaktörers verksamhet och vilka praktiska konsekvenser dessa idéer har fått för förutsättningarna att bedriva ett framgångsrikt arbete. Närmare specificerat beskrivs och analyseras den process som inom rörelseforskningsteori kallas för *inramning* och vilken betydelse arbetet med att skapa och sprida *kollektiva ramverk* har för möjligheterna att mobilisera stöd, få anhängare att agera för att realisera aktörens mål samt hur förekomsten av olika ramverk påverkar förutsättningarna för samarbete eller konkurrens mellan aktörer.

Teorin om kollektiv inramning kommer att utvecklas i kapitel tre och fyra, men inledningsvis kan sägas att begreppet inramning, i sin enklaste form, syftar på den meningsskapande process under vilken vi alla med hjälp av problemlösande och strukturerande mentala scheman – så kallade *ramar* eller *ramverk* – uppfattar, lokaliserar, identifierar, sorterar och försöker att skapa ordning i den komplexa värld som omger oss. Inramning sker således ständigt på individuell nivå och hjälper oss att svara på frågan "vad händer här?" genom att lyfta fram och avgränsa vad vi ska uppfatta som viktigt och hur vi ska förstå och värdera det som upplevs. Ramar låter oss tolka omvärlden och vår plats i den.

Ramar kan också, som redan antytts, ta kollektiva former. Av epistemologiska skäl är det viktigt att direkt klargöra relationen mellan individuella och kollektiva ramar och hur avhandlingen förhåller sig till dessa nivåer.

Individuella och kollektiva ramverk

Oavsett om vi talar om kollektiva eller individuella ramar har de alltid en relation till de kognitiva processer som pågår "inuti våra huvuden", i vad som kan refereras till som "det mentala livets svarta låda".[10] Så länge individen håller sitt ramverk för sig själv, eller har svårt att finna gehör för sina uppfattningar, har det ingen eller liten betydelse för kollektivt agerande. I den stund flera individuella ramverk börjar att "länkas samman" och gemensamt vidareutvecklas skapas förutsättningar för kollektivt handlande.

---

[10] Johnston, Hank (2002) Verification and proof in frame and discourse analysis, i Klandermans, Bert & Staggenborg, Suzanne (red.) (2002) *Methods of social movement research*, Minneapolis, University of Minnesota press, s.63f; Johnston, Hank (1995) A methodology for frame analysis: from discourse to cognitive schemata, i Johnston Hank & Klandermans Bert (red.) (1995) *Social movements and culture*, Minneapolis, University of Minnesota press, s.242

De ramar som blir resultatet av denna interaktiva, meningsskapande process kallas följaktligen kollektiva ramverk; gemensamt skapade tolknings- eller förståelseramar.[11] De kollektiva ramverken kommer ofta tydligt till uttryck hos aktörer som strävar efter att mobilisera stöd och förändra samhället, i synnerhet olika typer av rörelseorganisationer. Inom sociala rörelser spelar utvecklandet och spridandet av kollektiva ramar en avgörande betydelse för att inspirera, motivera, legitimera och mobilisera till aktivitet, så till den grad att de inom rörelseforskning refereras till som ”collective action frames” (för ett resonemang om översättningen och användningen av detta begrepp i denna avhandling se följande fotnot).[12]

Kollektiva ramverk är således intimt länkade till individuella och de har en hel del gemensamt, men avviker också på flera punkter. I relation till individuell inramning ses den kollektiva inramning som ständigt pågår inom sociala rörelser ofta som en mer medveten, driven och strategisk process med tydligare struktur, avgränsning och mål.[13] De aktörer som vill sprida sina idéer till andra människor, mobilisera aktivitet och påverka det omgivande samhället måste lägga ner en betydande del av sin tid och verksamhet på att för det första försöka utveckla, koppla samman och ”paketera” upplevelser, händelser, erfarenheter, ideologier och grundvärderingar på ett sammanhängande och övertygande sätt och för det andra hitta metoder att sprida och länka samman dessa värderingar och intressen med potentiella anhängare i samhället.[14] Förenklat kan sägas att begreppet inramning, i rörelsesammanhang, således fångar den meningsskapande, interaktiva

---

[11] Snow, David A. (2013) Framing and social movement, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.471; Benford, Robert D. & Snow, David A. (2000) Framing processes and social movements: an overview and assessment, *Annual Review of Sociology*, vol.26, nr.1, s.614; Johnston (2002) s.64ff; Johnston (1995) s.217f, s.234

[12] Istället för att direktöversätta begreppet “collective action frames” till “kollektiva handlingsramar”, alternativt ”ramar för kollektivt handlande” kommer jag i denna avhandling att fortsätta referera till de ramar som utvecklas inom sociala rörelser som *kollektiva ramverk*. Anledningen är att kollektiva ramverk även har andra funktioner än att mobilisera till aktivitet, bland annat att mobilisera bredare idémässigt stöd i samhället, utveckla en gemensam identitet och att kontra eller ”neutralisera” antagonistiska ramverk (resonemang som kommer att utvecklas betydligt i kapitel tre och fyra). Istället för att ”binda fast” ordet handling vid själva översättningen av begreppet har jag således valt en bredare term, men varit noga med att betona dess mobiliserande funktioner. Dessutom används begreppet ”collective action” i engelsk rörelselitteratur även för att beskriva rörelser i sig, en betydelse som därmed går utöver att betona handling och medför att begreppet ”collective action frames” även kan tolkas i linje med kollektiva rörelseramar. För att läsa mer om ”collective action frames” se t.ex. Snow (2013); Benford & Snow (2000) Gamson, William A. (1992) *Talking politics*, Cambridge, Cambridge University Press, s.6ff; della Porta, Donatella & Diani, Mario (2006) *Social movements: an introduction*, 2 uppl., Malden, MA, Blackwell, s.64ff

[13] Benford & Snow (2000) s.624

[14] Snow, David A., Rochford, E. Burke, Worden, K. Steven & Benford, D. Robert (1986) Frame Alignment Processes, micro mobilization and movement participation, *American Sociological Review*, vol.51, nr.4, s.465; Polletta, Francesca & Ho, Kai M. (2006) Frames and their consequences, i Goodin, Robert E. & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, Oxford, Oxford University Press, s.189

process där aktiva arbetar för att identifiera och formulera upplevelser av problem, lokaliserar orsaker och ansvariga, utvecklar lösningsförslag och handlingsstrategier samt skisserar alternativa mål och visioner i syfte att sprida dessa ramverk till målgrupper i det omkringliggande samhället och mobilisera.[15] Detta arbete sker i ett multiorganisatoriskt fält där olika aktörers ramverk ständigt kontrasterar och utmanar varandra, vilket i hög grad påverkar förutsättningarna till samarbete eller konflikt mellan både aktörer inom och utanför rörelsen. I avhandlingen kommer rörelseaktörers medvetna, aktiva arbete med att både utveckla och sprida ramar att refereras till under det mer övergripande begreppet *inramningsprocesser*.[16] Som beskrivits anses inramningsprocesser ha stor betydelse för en rad aspekter av kollektivt förändringsarbete, varav tre tydligt kan kopplas till avhandlingens fokus och kommer att utvecklas i senare kapitel:

1) Rörelseaktörers förutsättningar att mobilisera stöd och anhängare.
2) Möjligheterna att aktivera anhängarna, att få dem att ta steget "från balkongerna till barrikaderna"[17] och därmed agera för att lösa de problem och förverkliga de mål och visioner som aktualiseras.
3) Förutsättningar eller hinder för samarbete mellan aktörer inom och utanför rörelsen.[18]

Beskrivit på detta förenklade vis framstår kollektiva ramverk som alltigenom rationella skapelser konstruerade för att nå tydliga syften. Viktigt att direkt påpeka är att ramverk, både individuella och kollektiva, alltid är formade av tidigare erfarenheter och större historiska och samhälleliga kontexter. Ramar skapas inte i ett ”vakuum” och är heller inga statiska, oföränderliga enheter. Istället formas och omformas de i ständig interaktion med omgivningen, såväl av mötet med andra människor som av den kulturella kontext som omger, skapar möjligheter för och begränsar individer. Ramverken påverkas ständigt av andra aktörers idéarbete samt de materiella, historiska, kulturella, politiska och sociala förhållanden som råder i olika samhälleliga kontexter,

---

[15] Oliver, Pamela E. & Johnston, Hank (2000) What a good idea! Frames and ideologies in Social Movement Research, *Mobilization: An International Quarterly*, vol.5, nr.1, s.5, s.8; Snow (2013) s.472; Johnston, Hank & Noakes, John A. (red.) (2005) *Frames of protest: Social movements and the framing perspective*, Lanham, Rowman & Littlefield, s.2; Benford & Snow (2000) s.614
[16] Begreppet *inramningsprocesser* [framing processes] används ofta som en mer övergripande term för att beskriva olika aspekter kopplade till ramar och inramning, vilket tydligt inbegriper utvecklandet och spridandet av ramar. Se t.ex. Benford & Snow (2000) s.611ff, s.622
[17] Ibid. s.615
[18] Klandermans, Bert (1988) The formation and mobilization of consensus, i Klandermans, Bert; Kriesi, Hanspeter & Tarrow, Sidney (red.) (1988) *International social movement research, vol.1: From structure to action: comparing movement participation across cultures*, Greenwich, CT, JAI Press, s.176; della Porta & Diani (2006) s.17ff, s.66; McAdam, Doug, McCarthy John D & Zald, Mayer N. (1996) *Comparative perspectives on social movements*, New York, Cambridge University Press, s.339; Benford & Snow (2000) s.625ff

där olika aktörer har tillgång till olika ”byggstenar” givet kontexternas skiftande karaktär.

Rörelseaktörernas beskrivningar i fokus

Ovanstående resonemang kring kollektiva ramverk och dess funktion medför att arbetet med att skapa och sprida ramar kan betraktas som en central förutsättning för rörelsearbete, kollektivt handlande och förändringsverksamhet.[19] Mitt bland materiella och strukturellt existerande förklaringsfaktorer till varför kollektivt handlande uppstår finns alltid människor och den mening de tillskriver sin omvärld. Det finns helt enkelt inget deterministiskt samband mellan existensen av orättvisor i samhället och framväxten av sociala rörelser som försöker bekämpa dem. All strävan efter kollektiv förändring måste färdas genom individens kognitiva filter och länkas samman med andra människors liknande upplevelser för att drivkrafter till aktivitet och rörelse ska uppstå, eller som rörelseforskaren Bert Klandermans skriver:

> ”Between the structural factors that make it more likely that certain social groups will become the breeding grounds for social movements and the rise of social movements are people and the meanings they attribute to collective action.”[20]

Att studera inramningsprocesser - att försöka förstå de ”glasögon” aktiva utvecklar och använder för att betrakta världen och också arbetar för att sprida - utgör således en central beståndsdel för att förstå deras verksamhet och vad som motiverar engagemang och aktivitet.[21]

För att få ökad kunskap och förståelse av de studerade aktörernas kollektiva ramar kommer studien att bedrivas så nära studieobjektens upplevelse- och tolkningsprocess som möjligt. Även om jag som forskare aldrig kan få full tillgång till de studerades perspektiv och det empiriska materialet ständigt tolkas och bearbetas av mig som författare är målsättningen att komma nära studieobjektens verklighetsuppfattning för att försöka förstå den betydelse och mening de tillskriver omvärlden.[22] Fokus

---

[19] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.339, s.8f; Snow, David A. & Benford, Robert D. (1988) Ideology, frame resonance and participant mobilization, i Klandermans, Bert; Kriesi, Hanspeter & Tarrow, Sidney (red.) (1988) *International social movement research, vol.1: From structure to action: comparing movement participation across cultures*, Greenwich, CT, JAI Press, s.214; Benford, Robert D. (1997) An insider's critique of the social movement framing perspective, *Sociological Inquiry*, vol.67, nr.4, s.415

[20] Klandermans (1988) s.179. Se också Klandermans (1997) s.19f

[21] Snow (2013) Framing and social movement, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.470; della Porta & Diani (2006) s.17ff; McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.5

[22] Bryman, Alan (1997) *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*, Studentlitteratur, Lund, s.65ff, s.59; Stake, Robert (1995) *The Art of Case Study Research*, London, Thousand Oaks, SAGE, s.12

ligger på att försöka fånga de begrepp och konstruktioner som de studerade använder för att göra världen meningsfull och begriplig. Dessa blir oftast tillgängliga för bearbetning och tolkning genom tal, text och bild – formulerat av de studerade aktörerna själva. Källorna verbaliserar eller visualiserar de kollektiva ramverken och ger samtidigt en glimt av de individuella ramverk som ligger till grund för engagemanget. I denna studie är det således de studerade aktörernas egna beskrivningar av hur de tolkat och uppfattat sig själva, sina med- och motaktörer och det samhälle som omger dem som utgör det grundläggande empiriska stoffet. Aktörernas egna beskrivningar bereds också stort utrymme i empirikapitlen, ofta i formen av direkta citat. Självklart, men kanske ändå nödvändigt att poängtera, är att ambitionen att nå förståelse, och skildra ramverken så nära aktörerna som möjligt, inte ska sammanblandas med att författaren tar ställning för endera aktören eller försvarar densamma.

1.2. Är det bara idéer som spelar roll?

Samtidigt som det empiriska fokuset i denna avhandling ligger på att studera de antirasistiska rörelseaktörernas ramverk och dess praktiska betydelse är det viktigt att poängtera att aktörernas verksamhet också påverkas av en rad faktorer som inte har någon direkt koppling till de aktivas idé- och meningsskapande arbete. Dessa faktorer manifesterar sig på både meso- och makronivå, till exempel i tillgången till olika former av resurser eller den politiska och institutionella miljö som aktören verkar i. Inom rörelseforskningen har dessa faktorer historiskt kommit att behandlas inom ramen för begrepp som *mobiliserings*- och *möjlighetsstrukturer*. Mobiliseringsstrukturer syftar på de kollektiva medel som aktiva använder för att engagera sig i kollektivt handlande. I fokus står olika typer av organisationer och dess struktur, samarbetsformer, de praktiska arbetsmetoder som används för att påverka samhället och förmågan att generera och hantera olika former av resurser (t.ex. mänskliga, materiella, kulturella, moraliska eller organisatoriska resurser).[23] Möjlighetsstrukturer fokuserar istället på den politiska kontextens betydelse för rörelsers uppkomst och utveckling. Förenklat kan möjlighetsstrukturer beskrivas som de olika samhälleliga arrangemang, erfarenheter och inställningar som antingen underlättar eller försvårar bildandet av nya sociala rörelser och kollektivt förändringsarbete. Det kan t.ex. handla om det politiska systemets öppenhet eller slutenhet, tillgången till politiska allierade, systemets stabilitet,

[23] Wettergren Åsa & Jamison, Andrew (red.) (2006) *Sociala rörelser: Politik och kultur*, Lund, Studentlitteratur, s.19; McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.5; Edwards, Bob & Gillham Patrick F. (2013) Resource mobilization theory, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.1096ff

etablissemangets tolerans och benägenhet till repression med mera.[24] Teorin betonar att sociala rörelser formas av den unika nationella politiska kontext som antingen uppmuntrar eller kväver kollektivt handlande och anhängare till denna teori menar att rörelsers framväxt och form framför allt bör förklaras med utgångspunkt i de unika, existerande möjlighetsstrukturer som finns i varje nation.[25]

Ovanstående kortfattade beskrivning av möjlighets- och mobiliseringsstrukturer illustrerar, tillsammans med introduktionen av begreppen ramar och inramning, att rörelseaktörers aktivitet påverkas av såväl materiella faktorer (t.ex. resurstillgång, resurshantering eller strukturella ojämlikheter) som icke-materiella faktorer (t.ex. idéer, identiteter och emotioner), vilka ständigt interagerar med varandra i ett dynamiskt förhållande. För att en aktör ska nå framgång, och därmed få genomslag i samhället och påverka det ämnesområde som aktualiserats i den riktning som förespråkas, krävs att de olika faktorerna samspelar på ett sätt som gynnar aktörens aktivitet.[26] För att få mer fullständig kunskap kring t.ex. en rörelse eller rörelseaktörs uppkomst, framväxt, utveckling och möjlighet till framgång (eller misslyckande) bör således olika aspekter av materiella och icke-materiella förutsättningar studeras interaktivt och de dynamiska förhållandena mellan faktorerna kartläggas och analyseras.

Som nämnts avgränsas denna studie till att framför allt behandla aktörernas idéarbete, den meningsskapande processen och idéers praktiska betydelse, vilket leder till att inramningsteori naturligt framträder som en startpunkt för denna typ av forskning kring antirasism. Detta innebär inte att faktorer som mobiliserings- eller möjlighetsstrukturer helt lämnas utanför arbetet. Istället finner de sin väg in i avhandlingen när de upplevs och uttrycks som delar av de studerade aktörernas ramverk. Precis som i fallet med studiet av idéer berörs de således *genom* aktörernas berättelser, men mobiliserings- och möjlighetsstrukturer utgör inga självständiga studieobjekt i denna avhandling.[27]

Det bör således understrykas att fokuset på ramar och inramningsprocesser medför att avhandlingen kan lägga flera centrala pusselbitar, men inte ge en fullständig bild, av de studerade aktörernas förutsättningar att motverka rasism och påverka samhället i antirasistisk riktning. Aspekter kopplade till inramning utgör en viktig och till stor del outforskad beståndsdel vid studiet av antirasistiska aktörers förutsättningar att påverka samhällsutvecklingen,

---

[24] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.23
[25] Ibid. s.3, s.8
[26] Ibid. s.26; Statham, Paul & Mynott, Ed (2002) *The Dilemma of Anti-Racist and Pro-Migrant Mobilisation in Britain: Visibility or Political Power?* s.5, tillgänglig via: http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws23/MynottStatham.pdf (besökt den 9 maj 2009)
[27] Johnston (1995) s.242

men omfattar inte alla faktorer som krävs för att analysera deras utsikter till framgång eller risk för misslyckande.[28]

1.3. Syfte, frågeställningar och kapitelstruktur

För att konkretisera: Avhandlingens huvudsakliga syfte är att studera antirasistiska rörelseaktörers kollektiva ramverk och dess betydelse för att mobilisera stöd och aktivitet. De fokuserade aktörernas ramverk kommer att studeras både enskilt och i jämförelse med varandra, det sistnämnda för att fånga hur olika inramningsrelaterade konkurrenssituationer påverkat aktörerna och rörelsen. Avhandlingen spårar också framväxten av olika typer av antirasistiska ramverk över tid. Därigenom skapas djupare förståelse för både de närstuderade aktörernas ramar och de konkurrenssituationer som aktualiseras. Utöver det empiriska fokuset syftar avhandlingen även till att ge ett bidrag till inramningsteorins empiriska tillämpbarhet. Syftet kan brytas ned i fyra övergripande frågeställningar.

1. Hur ser de studerade rörelseaktörernas kollektiva ramverk ut?

2. Utifrån de teoretiska utgångspunkterna; vilka förutsättningar har aktörernas kollektiva ramverk att bidra till att mobilisera stöd och att få anhängare att agera?

3. Vilka former av inramningsrelaterade konkurrenssituationer går att identifiera inom den antirasistiska rörelsen och hur kan dessa antas ha påverkat det antirasistiska arbetet?

4. Hur kan inramningsteorins empiriska tillämpbarhet utvecklas?

Som konstaterats leder syftet, frågeställningarna och de teoretiska utgångspunkterna till ett empiriskt och analytiskt fokus på de antirasistiska aktörernas upplevelser av sig själva, sina med- och motaktörer och det omkringliggande samhället. Forskningsuppgiften handlar om att försöka fånga in, beskriva och analysera aktörernas kollektiva ramverk, vilket t.ex. rymmer problemformuleringar, lösningsförslag, handlingsstrategier, motiv och visioner. Viktigt att påpeka är att avhandlingen inte gör anspråk på att uttala sig om hur väl aktörernas berättelser och uppfattningar stämmer med ”verkliga” skeenden eller förhållanden; deras upplevelser antas sätta upp de ramar som aktörerna agerar inom och efter.

---

[28] Två studier av antirasism i USA respektive England som använt inramningsteori är O'Brien, Eileen (2001) *Whites confront racism: Antiracists and their paths to action*, Lanham, Rowman & Littlefield samt Statham & Mynott (2002)

För att utveckla ovan beskrivna forskningsfokus och syftesbeskrivning kan sägas att avhandlingen rymmer både en deskriptiv och en analytisk ansats. Den deskriptiva ansatsen är tvådelad. För det första handlar arbetet om att beskriva de ramverk som styrt, legitimerat och motiverat agerandet hos de antirasistiska rörelseaktörer som studeras närmare i denna avhandling. För det andra skapas, genom att spåra den historiska framväxten och utvecklingen av olika typer av antirasistiska ramverk, en möjlighet att lägga flera nya och centrala pusselbitar i den i mångt och mycket outforskade svenska antirasistiska rörelsens historia.

Den analytiska delen har två huvudsakliga ansatser; för det första att analysera hur de studerade aktörernas ramverk påverkat förutsättningarna att mobilisera anhängare och motivera dem att agera och för det andra att diskutera hur de inramningsrelaterade konkurrenssituationer som kan uppstå inom en rörelse har påverkat förutsättningarna att bedriva ett framgångsrikt antirasistiskt arbete.

Som nämnts ovan strävar jag i avhandlingen även efter att ge ett teoretiskt bidrag till inramningsteorin. Genom att syntetisera centrala beståndsdelar inom forskningstraditionen, introducera en svensk begreppsapparat, operationalisera denna och använda begreppen praktiskt är avsikten att bidra till ett begreppsmässigt tydliggörande, en konkretisering, systematisering och tillämpning av denna teorityngda samhällsvetenskapliga forskningstradition. I kapitel tre sker därför en introducerande, övergripande redogörelse för inramningsteorin medan kapitel fyra rymmer en beskrivning av hur begrepp inom traditionen kan operationaliseras och studeras empiriskt. I den avslutande analysen bereds plats för en diskussion om inramningsteorins empiriska tillämpbarhet samt styrkor och svagheter med det angreppssätt som valts.

Avhandlingens disposition

I sin helhet är avhandlingen indelad i tre huvudsakliga delar. Den första delen rymmer en redogörelse för den teori och metod som legat till grund för arbetet. Här återfinns också en kunskapsöversikt och urvalsdiskussion som leder läsaren – genom tidigare forskning och teorier om rasism och antirasism samt en översiktlig genomgång av fenomenens utveckling i Sverige – mot ett slutgiltigt urval av aktörer att studera.

I del två – empirin – sker en beskrivning av den antirasistiska rörelsens utveckling från 1930-talet fram till åren efter sekelskiftet. Givet att utvecklandet av kollektiva ramverk alltid är beroende av större historiska, sociala, politiska och kulturella kontexter – och, kanske framför allt, tidigare aktörers idéarbete – är det, som konstaterats, relevant att beskriva den historiska framväxten av olika typer av antirasistiska ramar. I framställningen tilldelas dock olika tidsperioder och aktörer olika utrymme. Beskrivningen av

antirasistisk aktivitet från 1930 till 1980 är översiktlig och syftar till att bilda en historisk fond och referenspunkt mot vilken modernare aktörers ramverk bättre kan betraktas och analyseras. Den historiska genomgången skapar möjlighet att sätta in de närstuderade aktörerna i en vidare antirasistisk kontext och göra djupare analyser av de idébaserade konkurrenssituationer som funnits inom rörelsen. Perioden mellan tidigt 1980-tal och mitten av 2000-talet skildras därefter mer ingående. Det är från denna tidsperiod de rörelseaktörer som närstuderas i denna avhandling har hämtats. Målsättningen har som konstaterats varit att, i den mån det är möjligt, försöka ta avstamp i aktörernas egna beskrivningar av sig själva, sina motståndare och det samhälle som omgivit dem. I fokus för empirin står de idéer som styrt deras ageranden, vilket medför att empiridelen indirekt utgör en redogörelse för svaret på avhandlingens första frågeställning. I slutet av varje kapitel summeras de kollektiva ramverken i en förenklande tabell som sammanfattar och tydliggör skiljelinjer mellan olika typer av antirasistiska aktörer.

I avhandlingens tredje del följer en teoretiskt styrd analys av de närstuderade aktörernas ramverk. Först sker en aktörsspecifik analys av avhandlingens andra frågeställning, d.v.s. vilka förutsättningar aktörernas ramverk har haft att bidra till att mobilisera anhängare och få dem att agera. Här används inramningsteori för att analysera och föra ett resonemang om styrkor och svagheter, möjligheter och begräsningar, i de studerade aktörernas idéarbete. De närstuderade aktörerna utgör det huvudsakliga underlaget för analys, även om vissa paralleller dras till andra aktörer, såväl historiska som samtida och till det antirasistiska fältet i stort.

Därefter flyttar analysen upp en nivå för att belysa ett antal aspekter som tycks mer gemensamma för de aktörer som behandlats i studien och som således kan ha bäring på rörelsen som helhet. Här berörs dels de övergripande idéer som dominerat rörelsen och dels relationerna mellan olika antirasistiska aktörer. Med utgångspunkt i teoretiska resonemang om inramningsrelaterade konflikters betydelse för sociala rörelser diskuteras konsekvenserna av olika interna konkurrenssituationer. I fokus står förutsättningarna för gemensamt arbete mot rasism och hur aktualiserade konflikter påverkat förmågan att bedriva ett framgångsrikt arbete. I kapitlet analyseras också de ramverk som framträtt inom rörelsen i relation till det som jag kallat den ”svenska självbilden” och den förståelse av rasism som dominerat i det svenska samhället, resonemang som kommer att utvecklas redan i nästa kapitel. Här diskuteras således rörelsens förutsättningar att sprida sina kollektiva ramverk och få gehör i bredare folklager. Avslutningsvis problematiseras även avhandlingens angreppssätt och teorins brister och förtjänster diskuteras ytterligare. Här lyfts också idéer kring möjligheter för fortsatt forskning inom området.

Kapitel 2.

Rasism och Antirasism

Innan jag går djupare in på den teori som används i avhandlingen vill jag placera de ämnen som behandlas i en begreppslig, historisk och samhällelig kontext. I detta kapitel återfinns därför en orienterande kunskapsöversikt som introducerar den teoretiska diskussionen kring begreppen antirasism och rasism och tecknar en övergripande bild över framför allt rasismens, men även delar av antirasismens, historiska utveckling i Sverige.

Att inleda en avhandling om den antirasistiska rörelsen med ett avsnitt om rasism kan tyckas märkligt. Trots att denna studie inte fokuserar rasism, främlingsfientlighet, intolerans eller strukturell diskriminering menar jag ändå att det krävs en övergripande orientering i ämnet. Anledningen är att det antirasistiska arbetet bygger på en negering – anhängarna engagerar sig *mot* rasism.[1] För att bättre förstå antirasismen och de problemformuleringar olika aktörer ger uttryck för krävs således en grundläggande förståelse för dess antagonist – både som teoretiskt och praktiskt fenomen. Genom att känna till olika uttryck för rasism, samt grundläggande skillnader i analys av problemen, blir det lättare att förstå de kollektiva ramverk som motiverat aktiviteten hos olika typer av antirasistiska rörelseaktörer.

Kapitlet syftar således till att både redogöra för olika teoretiska förståelser av rasism och antirasism samt att, genom praktiska exempel, visa hur olika former av rasism har verkat och samexisterat i Sverige. Fälten är omfångsrika och komplexa. Kapitlet gör inte anspråk på att ge en uttömmande bild av varken teori eller praktik, men presenterar centrala begrepp, aktörer och händelser som kommer att vara viktiga för att förstå den antirasistiska verksamheten. För att tydliggöra relationen mellan rasistiska och antirasistiska yttringar i samhället kommer även fragment av den antirasistiska historieskrivningen att beredas plats, något som kommer att utvecklas betydligt i empiridelen av denna avhandling. I takt med att kapitlet fortskrider, och allt fler pusselbitar blir tillgängliga, följer också stegvis en diskussion kring urvalsprocessen, vilket utmynnar i en kort presentation av de aktörer som utgör denna avhandlings huvudsakliga studieobjekt.

---

[1] Tidigare forskning om antirasistiska rörelser i Europa har klassificerat antirasism som en ”countermovement”, byggd kring försök att motverka olika uttryck för rasism. Se t.ex. Ruzza, Carlo (2013) Antiracist movements in Europe, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.92

2.1. Vad är rasism?

Att definiera begreppet rasism är lättare sagt än gjort. Den som söker efter enkla definitioner och förklaringar kommer att bli besviken. Genom historien har ordet använts på en rad olika sätt och även idag – i olika kulturer, inom akademin, i politiken och i samhällsdebatten – råder oenighet kring hur begreppet ska förstås och definieras.[2] Detta är i sig inget konstigt. Precis som andra idéströmningar och maktstrukturer har rasismen varit i ständig utveckling och rörelse. Rasismen förändras i takt med samhället, antar nya former och delvis också innehåll (vilket vi kommer att få anledning att komma tillbaka till).

Nedan följer en översiktlig genomgång där ett antal exempel på olika sätt att förstå och definiera rasism lyfts fram. Jag har valt att lyfta fram de skillnader som framstår som mest centrala för vanligt förekommande förståelser av begreppet. Den första handlar om rasismens ”natur” och huruvida rasism vilar på biologiska och/eller kulturella argument. Den andra kretsar kring den ”nivå” rasismen anses verka på, om rasism framför allt är ett individuellt problem knutet till personers ideologiska uppfattningar eller en strukturell ordning som genomsyrar samhället. Definitionerna och indelningarna bör inte ses som uteslutande eller definitiva. Istället syftar de till att introducera komplexiteten i begreppet och redogöra för centrala och skiftande tendenser i förståelsen av rasism. Översikten är således inte fullständig, men visar att begreppet är multidimensionellt, att rasism kan förstås och komma till uttryck på flera sätt, på olika nivåer och att olika former av rasism kan samexistera och förstärka varandra. Att nå en enkel och för alltid given definition av rasism är således varken önskvärt eller möjligt. Även om rasism finns i alla mänskliga samhällen, i alla kulturer, kommer jag i nedanstående text att fokusera på den rasism som utvecklats i ”västvärlden” och som framför allt berör relationen mellan människor som upplevs ha ”vit” hudfärg och grupper med annan hudfärg.[3]

Biologisk och ”vetenskaplig” rasism

Den historiskt dominerande definitionen av rasism tar sin utgångspunkt i föreställningen att arten homo sapiens kan delas in i ett begränsat antal, avgränsade ”raser” där medlemmarna inom respektive ras delar vissa

---

[2] Redan i mitten av 1990-talet fanns åtminstonde 15-20 gångbara definitioner av begreppet. Se Nordmark, Christer (1995) *Strategier mot rasism och främlingsfientlighet*, Norrköping, Statens invandrarverk, s.24; Fredrickson, George (2002) *Rasism: En historisk översikt*, Lund, Historisk media, s.135ff; Rattansi, Ali (2007) *Racism: A very short introduction*, Oxford, Oxford University Press, s.1ff; Schmauch (2006) s.102f; Lange, Anders (1992) *Reflektioner kring rasism*, Stockholm, CEIFO

[3] Med västvärlden avses här Västeuropa, Angloamerikanska amerika, Australien, Nya Zeeland och delar av Östeuropa.

gemensamma drag som särskiljer dem, psykiskt och fysiskt, från andra raser. Genom historien har den vanligaste förklaringen till dessa variationer varit den påstådda existensen av medfödda, ärftliga och därmed inneboende biologiska skillnader mellan grupper. De biologiska skillnaderna anses återspegla sig i olika karaktär och egenskaper, t.ex. skillnader i mentala, intellektuella, sociala, kulturella, fysiska eller moraliska förmågor eller beteenden. De uppfattade skillnaderna tillskrivs olika värde, används för att rangordna raserna hierarkiskt och legitimerar därmed olika behandling.[4] För att särskilja raser från varandra och identifiera människors påstådda rastillhörighet används i huvudsak olika former av fenotypiska attribut – yttre kännetecken som t.ex. hudfärg, ansiktsdrag eller hårtyp.

Idén om att konstruera skillnader mellan grupper, utmåla andra som ”annorlunda” och ”avvikande” och ge dessa grupper ett lägre värde har funnits länge.[5] Historiker har påvisat hur olika former av skillnadstänkande och hierarkiserande av folkgrupper existerat långt före vår moderna tideräkning, till exempel i tidiga civilisationer som Egypten, Kina och Indien.[6] Att knyta detta skillnadsskapande till påstådd rastillhörighet är emellertid ett mer modernt fenomen. Idéerna började spridas i mer systematisk form under 1400-talet i samband med den europeiska kolonialismen och under de kommande århundradena kom rasistiska föreställningar att spela en central roll vid legitimeringen av de koloniala stormakternas angrepp, förslavning och exploatering av andra länder och folkgrupper. Under i huvudsak europeisk flagg gavs idéer om rasernas existens och betydelse en allt mer systematisk utformning. Kolonialmakternas världsbild präglades av onyanserade, förenklade, nedvärderande och stereotypa uppfattningar om andra befolkningsgrupper. Individer ur koloniserade grupper klumpades samman och bemöttes utifrån en tillskriven ras-, etnisk- eller religiös tillhörighet och förvägrades därmed möjligheter att definiera sig själv.[7] Befolkningsgrupper utanför Europa, i synnerhet i Afrika och Asien, utmålades – i motsatts till ”mannen från väst” – som ofullkomliga, primitiva och djuriska, vilket gjorde det möjligt för kolonialmakterna att behandla dem som lägre stående varelser, en förbrukningsbar resurs.[8] De rasistiska föreställningarnas växande popularitet kan även kopplas till den successiva konstruktionen av den moderna nationalstaten under 1700-och 1800-talet. Rasismens logik underlättade

---

[4] SOU 2005:5 s.31; Rattansi (2007) s.13ff, s.31ff

[5] Det är dock viktigt att påpeka att annorlundaskap inte alls behöver leda till fientlighet. Historien uppvisar många exempel på samarbete, beundran och dialog mellan grupper som konstituerar sig själva som annorlunda i förhållande till varandra. Se Rattansi (2007) s.1ff

[6] Kramár, Leo (2000) *Rasismens ideologer: från Gobineau till Hitler,* Stockholm, Norstedt; Rattansi (2007) s.13ff

[7] SOU 2005:56 s.446,

[8] Kramár (2000); SOU 2005:56; Rattansi (2007) s.20ff

skapandet av en fiktiv, etnisk bas – bilden av ett homogent ”folk” – som kunde ligga till grund för konstruktionen av en enhetlig nation med gemensamma intressen. Enligt denna förståelse skulle den tilltagande nationalismen vara, om inte den enda orsaken, en avgörande faktor för rasismens framväxt och ökade popularitet.[9]

Under 1700-talet inleddes försök med att ge dessa idéer vetenskaplig legitimitet, en tendens som växte sig allt starkare under 1800-talet och 1900-talets första hälft och som ibland fått epitetet ”vetenskaplig rasism”[10]. Den rasbiologiska forskningen ägnade sig åt att försöka kartlägga olika rasers existens genom att påvisa skillnader – olika former av naturgivna ”rasessenser” mellan grupper, ofta baserade på tillskrivna biologiska särdrag.[11] Raserna kopplades sedan till olika egenskaper och beteenden och ordnades hierarkiskt. Både rasbiologiska forskare och politiker argumenterade för de överlägsna rasernas dominans eftersom det skulle leda till framsteg för mänskligheten. En naturlig konsekvens var förespråkandet av ”rashygien”. Genom att hålla den egna, överlägsna rasen ren från andra raser ville man skydda sig mot spridningen av både mentala och fysiska sjukdomar som ansågs hota att degenerera den egna gruppen.[12]

Strävandena efter att definiera och kategorisera olika grupper av människor utifrån deras rastillhörighet gav emellertid spretiga resultat. Rasbiologerna lyckades aldrig enas om en gemensam definition av ras eller hur olika raser skulle avgränsas från varandra, istället salufördes en mängd olika klassifikationer, vilka ofta var motstridiga och utsattes för ständiga omformuleringar.[13] Trots detta kan sägas att arbetet underbyggdes av ett gemensamt tankesätt, något sociologen Ali Rattansi sammanfattar som:

> ”(…) the belief that separate distinct, biologically defined races exists; that they can be hierarchically ordered on the basis of innate, and thus unalterable superior and inferior characteristics and abilities; and that hostility is natural between races” [14].

Idén om biologiska raser sågs länge som självklar inom vetenskapen, men undgick inte kritik. Enligt sociologen Robert Miles myntades själva begreppet ”rasism” av tysken Magnus Hirschfeld på 1930-talet i ett försök att argumentera mot den rasbiologiska forskningen och dess indelning och hierarkisering av folkgrupper.[15] Under 1900-talets mitt växte sig kritiken

---

[9] Balibar, Étienne & Wallerstein, Immanuel (2002) *Ras, nation, klass: mångtydiga identiteter*, Göteborg, Daidalos, s.59

[10] Pripp & Öhlander (2008) s.70

[11] Schmauch (2006) s.6, s.42

[12] Malmsten, Jenny (2008) *Den föreningsdrivna antirasismen i Sverige – antirasism i rörelse*, Malmö, Malmö Högskola/Linköpings Universitet, s.98; Schmauch (2006) s.55

[13] Rattansi (2007) s.20ff

[14] Ibid. s.95ff

[15] Andra forskare menar att ordet rasism uppstod i slutet av 1800-talet, för att populariseras under 1920-talet genom nationalsocialismens framgångar På svenska lanserades begreppet först i slutet

starkare, både inom vetenskapen och politiken. Uppfattningen om att det existerade distinkta biologiska raser med en given rasessens – tydligast manifesterad i nazismens raslära och antisemitism – kom allt mer att ifrågasättas och de politiska och sociala slutsatser rasbiologer dragit utmanades.[16] Efter andra världskriget och den successiva frigörelsen av koloniserade länder, när konsekvenserna av en rasistisk politik blivit uppenbara, förpassades rasbegreppet till historiens skamvrå i stora delar av världen.[17] Rasismen kom att kopplas samman med en ideologi och vetenskap som ansågs både motbevisad och förkastlig. Där har den stannat fram till idag. Idén om att mänskligheten går att dela in i biologiska raser har överbevisats av vetenskapen, bland annat av genetiker som konstaterat att människosläktet, trots utseendemässiga skillnader, är extremt homogent ur genetiskt synpunkt och att det utifrån genetik inte är möjligt att dela in människor i raser. Forskare har konstaterat att ”varje population, hur liten den än är, har en enorm genetisk variation; i genomsnitt finner man 85 procent av den totala mänskliga variationen inom populationerna och bara 15 procent mellan dem”[18]. Trots att den biologiska förståelsen av rasism motbevisats spelar idén om biologiska rasers existens fortfarande roll för vissa grupper i samhället, men intar idag en betydligt mer marginaliserad och undanskymd roll inom vetenskapen och politiken än den gjorde under 1800-talet och början på 1900-talet. Ras betraktas, i den bemärkelse som beskrivits ovan, som ett förbrukat och förlegat begrepp.[19]

---

av 1930-talet, då som en översättning av tyska "Rassismus". Första gången det är känt att begreppet nämnts i svensk press är 1938 i Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning (Svenska Akademins Ordbok, tillgänglig via: www.saob.se). Se Arneback, Emma (2012) *Med kränkningen som måttstock: om planerade bemötanden av främlingsfientliga uttryck i skolan*, Örebro, Örebro Universitet, s.25f. Se även Hällgren, Camilla, Granstedt, Lena & Weiner, Gaby (2006) *Överallt och ingenstans: mångkulturella och antirasistiska frågor i svensk skola*, Stockholm, Myndigheten för skolutveckling (*Forskning i fokus;* 32), s.77; Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias (1991) *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm, Gidlund, s.10; Schmauch (2006) s.6; Nordmark (1995) s.30.

[16] Malmsten (2008) s.98f

[17] Rattansi (2007) s.69ff

[18] Cavalli-Sforza, citerad i Rätzhzel, Nora (2007) Teorier om rasism, i Hjerm, Mikael & Peterson, Abby (red.) (2007) *Etnicitet: perspektiv på samhället*, Malmö, Gleerups utbildning, s.60; Rattansi (2007) s.75; Lewontin, Richard D. (1972) The apportionment of human diversity, i Dobzhansky, T., Hecht M. K. & steere W.C. (red) *Evolutionary Biology*, vol.6, New York, Appleton- Century- Crofts, s.381-398; Pettersson, Ulf (2009) ”Ny dna-teknik visar att det inte finns raser”, *Dagens nyheter*, tillgänglig via: http://www.dn.se/debatt/ny-dna-teknik-visar-att-det-inte-finns-raser/ (besökt den 9 september 2013)

[19] Malmsten (2008) s.99; SOU 2005:56 s.79. Ett exempel på detta är att den svenska riksdagen uttalat att termen "ras" inte bör användas. Enligt riksdagen saknas det vetenskaplig grund för att dela in människor i skilda raser med hänvisning till biologiska skillnader. Följaktligen finns ingen grund för att använda termen ras om människor. Se Regeringen (2001) *En nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering,* Stockholm, Näringsdepartementet, Regeringskansliet (Regeringens skrivelse 2000/2001:59), s.10; *Myndigheten för skolutveckling (2003) Olikas lika värde: om arbetet mot mobbning och kränkande behandling*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, s.86f.

Kulturell rasism, religiös rasism och rasifiering

Att rasbegreppet, och därmed också rasismen förstått som biologiska skillnader mellan raser, utsatts för kritik och tvingats till en undanskymd tillvaro innebär emellertid inte att rasismen försvunnit. En rad forskare poängterar att även fast rasbegreppet förkastades efter andra världskriget lever många av de tankemönster som bar rasismen fortfarande kvar och tar nya former, med samma konsekvenser.[20] Sedan 1960-talet talas det alltmer om en ny form av rasism, en "kulturell rasism", eller en "rasism utan raser".[21] Förespråkare av en kulturell förståelse av rasism menar att den rasism som präglar våra moderna samhällen framför allt är grundad på uppfattningar om kulturella skillnader snarare än biologiska. I dag spelar kulturella faktorer och markörer – som t.ex. nationalitet, religion, språk, tradition och sedvänjor – samma roll som biologiska egenskaper spelade i den biologiska rasismen. Kulturrasistiska resonemang vilar på att alla individer som kommer från en viss kultur, ofta knutet till vissa geografiska platser, anses dela ett gemensamt kulturellt bagage, ett bagage som i stort anses konstant och därmed svårt eller omöjligt att förändra och som formar personen.[22] Samir Amin illustrerar resonemanget genom att hävda att den moderna rasismen ofta angriper ett helt folks sätt att leva, deras kultur, snarare än individer direkt. Amin menar att kategorin "vit" kommit att ersättas av "Europa" och att rasismen inte längre bygger på idén om en överlägsen ras utan en överlägsen kultur.[23] "Främmande" kulturer utmålas som enkla, primitiva eller dogmatiska medan den västerländska, den "dominanta" kulturen, blir bärare av höga moraliska principer, mångfald och viktiga universella värden. I samma veva har begreppet etnicitet[24] (men även ord som civilisation, folkslag och religiös- eller nationell tillhörighet) alltmer kommit att ersätta termen ras som ett sätt att beskriva och markera upplevda djupgående skillnader mellan grupper. Dessa upplevda skillnader naturaliseras och omvandlas till statiska, ofta essentialistiska egenskaper som

---

[20] Exempel på forskare som tidigt diskuterat rasism i kulturella termer är Martin Barker, Etienne Balibar och Pierre-André Taguieff. Se Räthzel (2007) s.62ff

[21] SOU 2005:56 s.79

[22] Ibid. s.22

[23] Amin, Samir (1989) *Eurocentrism*, London, Zed. Se även Löwander, Birgitta (1997) *Rasism och antirasism på dagordningen: studier av televisionens nyhetsrapportering i början av 1990-tale*t, Umeå, Umeå universitet, s.25

[24] Det finns ingen entydig förståelse av termen etnicitet. Begreppet kommer från grekiskans etnos som refererar till ett folk eller en grupp som delar vissa gemensamma kulturella attribut. Exakt vilka attribut som ska räknas in begreppet är inte givet, utan varierar och omförhandlas. Faktorer som ofta används är framför allt idéer om en gemensam kultur, men även härkomst, historia, religion, fysiska kännetecken, språk och en självupplevd vi-känsla kan spela roll. De upplevda skillnaderna skapar grupper, ett "vi" och "dem", och det är således möjligt att både ofrivilligt kategoriseras in i en etnisk grupp som att kategorisera sig själv för att känna tillhörighet, trygghet och få en tydligare identitet. Se Schmauch (2006) s.101ff; Rattansi (2007) s.88; Graninger, Göran (1999) Förord, i Olsson, Erik (red.) (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, Carlsson

tillskrivs och definierar individer som anses tillhöra denna kollektiva gemenskap. Individer anses tänka, handla och verka som de gör för att de tillhör en viss kulturell gemenskap.[25]

Under det senaste decenniet har framför allt religion kommit att spela en allt mer framträdande roll i den kulturella rasismens argumentationslinje, allra tydligast exemplifierad i den växande fientlighet som riktas mot islam och muslimer. Denna antimuslimska strömning, idag kallad ”Islamofobi”, har tusenåriga rötter. Dess ursprung går att spåra till de tankekonstruktioner som kom att legitimera medeltidens religionskrig och korståg, vidare över upplysningens antiislamistiska strömningar till 1800-talets dikotomiserande bild av orienten som västerlandets motsats – en ”oberäknelig, magmatisk och farlig plats som måste kontrolleras och pacificeras medelst ockupation”[26]. Idag intar islamofobin en central roll i den främlingsfientliga retoriken, en tendens som vuxit sig allt starkare i kölvattnet av det ”krig mot terrorism” som rasat sedan 2001 och attackerna på World trade center i USA. Den islamofoba världsbilden bygger på en generaliserande uppfattning kring islam, centrerad kring idén att islam är en speciellt fundamentalistisk, våldsam och antidemokratisk religion som, ända sedan 400-talet, ligger i djup och permanent konflikt med resten av världen, i synnerhet västerlandet. Islam anses utgöra ett hot – både politiskt, ekonomiskt, religiöst, socialt och kulturellt – mot vad som utpekas som västerländska normer, värderingar och livsstilar. I samma andetag tillskrivs de troende, muslimerna, en gemensam och statisk kollektiv identitet – ofta modellerad efter generaliseringar av åsikter och handlingar utförda av extrema muslimer. Extrema tolkningar av islam får stå som normerande exempel för islams *egentliga* essens. Denna essens generaliseras sedan till alla troende – och i många fall även till människor som på något sätt kan länkas till islam, t.ex. genom härkomst, utseende eller något så banalt som val av klädsel. Tankemodellen används för att legitimera angrepp, exkludering och diskriminering av den utpekade folkgruppen och i förlängningen för att förminska den muslimska världen.[27]

Huruvida den kulturella rasismen är en ”ny” företeelse, eller om dess historia är lika lång som rasismens, är föremål för debatt. Flera forskare argumenterar för att den biologiska och kulturella rasismen alltid har existerat sida vid sida och korsbefruktat varandra.[28] Oavsett kulturens

---

[25] Sander, Åke (1995) Rasismens varp och trasor, i SIV (1995) *Rasismens varp och trasor*, Norrköping, Statens invandrarverk (SIV), s.150

[26] Malm, Andreas (2009) *Hatet mot muslimer*, Stockholm, Atlas, s.552. Tidiga former av islamofobi kom t.ex. till uttryck hos Rousseau, Voltaire, Montesque och Condorcet, se t.ex. Malm (2009) s.548ff

[27] Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?*, Stockholm, Tankekraft; Gardell, Mattias (2010) *Islamofobi*, Stockholm, Leopard; Malm (2009)

[28] Pripp & Öhlander (2008) s.70; Mattsson, Katarina & Tesfahuney Mekonnen (2002) Rasism i vardagen, i Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus (2002) *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, Agora, s.32

historiska roll för rasistiskt tänkande står klart att dess betydelse ökat markant efter andra världskriget slut. Argumentationslinjen från den biologiska rasismen har klätts i ny skrud. Olika kulturer beskrivs som homogena, essentiella, väsensskilda sammanslutningar som binds samman av ett gemensamt värdesystem, en trosuppfattning eller moral som färgar av sig på individers egenskaper och karaktär.[29] Utifrån detta statiska, differentierande och ofta essentialistiska synsätt på kulturer kan den kulturella rasismen antingen rangordna kulturer, och därmed också värdera individer hierarkiskt, eller ”nöja sig” med att uttrycka uppfattningen att olika kulturer är väsensskilda, oförenliga och därför bör hållas åtskilda. Den sistnämnda formen av rasism, ofta kallad etnopluralism, säger sig paradoxalt nog värna mångfald, skillnader och olikhet. Sättet att värna varje kulturs egenart blir att se till att människor från olika kulturer hålls separerade ifrån varandra. En ideal nation är en kulturellt homogen nation. Människor med annan kulturell bakgrund hotar denna historiska och kulturella gemenskap och bör således stanna ”bland de sina” eller skickas tillbaka till sina hemländer.[30]

Som poängterats betonar dock flera forskare att det i praktiken råder en stor sammanblandning mellan den kulturella och biologiska rasismen. För att urskilja individer som tillhörande en annan kultur används ofta fysiska markörer som kopplas till uppfattningar om individers härkomst och därmed personens kulturella tillhörighet.[31] Den kulturella tillhörigheten ”läses” via kroppen och ”stämplas” på individen. Samverkan mellan biologi och kultur kan, i linje med Robert Miles, illustreras som en:

> ”(…) betydelseskapande process som systematiskt skapar en bas för grupphierarkier och etablerar kriterier för hur vissa grupper inkluderas och andra grupper exkluderas. Rasism arbetar genom att för det första tillskriva betydelser till vissa fenotypiska och nedärvda karaktäristiska hos människor (…). I ett nästa steg skapar rasism ett system av kategorisering genom att ytterligare tillskriva dessa kategorier negativa värden *(…)*. Dessa tillskrivningar kan vara av både kulturellt och biologiskt slag, var för sig eller sammankopplade och påstås ofta leda till negativa konsekvenser för och hot mot ‘de egna’. När man betecknar och kategoriserar *de andra*, definierar man samtidigt sig själv och *de egna* med kontrastiva kriterier. Dessa påstådda skillnader förklaras som naturliga och bevis för de andras underlägsenhet och de egnas överlägsenhet.”[32]

Detta sätt att tillskriva individer en kollektiv identitet utifrån i huvudsak fenotypiska eller kulturella attribut kallas inom forskningen för *rasifiering*. Begreppet har använts med olika innebörd men syftar här på en process där

---

[29] SOU 2005:56, s.22; Schmauch (2006) s.32, s.152
[30] Schmauch (2006) s.100; Rätzhzel, Nora (2007) s.63
[31] Malmsten (2008) s.107
[32] Robert Miles resonemang sammanfattade av Löwander (1997) s.25. Se även Miles, Robert (1989) *Racism*, London, Routledge

framför allt yttre kännetecken som t.ex. hudfärg – men även icke-fysiska faktorer som t.ex. språk, personnamn eller härkomst[33] – ges social mening och används för att sortera in människor i socialt konstruerade och hierarkiserade kategorier, fyllda med biologiskt eller kulturellt tillskrivna beteenden och egenskaper. Begreppet rasifiering sätter fokus på hur ras ständigt "görs" i en ständigt pågående meningsskapande process, det är inget som "är". Dessa rasifierade uppfattningar formar sedan sociala relationer och påverkar individernas och gruppernas möjligheter i samhället. Robert Miles definierar begreppet som:

> "(…) de instanser där sociala relationer mellan människor har strukturerats av meningsskapandet av mänskliga biologiska karaktäristiska på ett sådant sätt att de definierar och konstruerar differentierade sociala kollektiv (…) Därutöver är rasifieringen av människor förenad med rasifieringen av de processer där de deltar och de strukturer och institutioner som uppstår som ett resultat av dem."[34]

Begreppet rasifiering kan till exempel hjälpa till att förstå varför vissa grupper med utländsk bakgrund betraktas som mer annorlunda och avvikande än andra eller hur vissa gruppers position i samhället förändras över tid. I Sverige möter t.ex. inte vita norrmän, finländare, tyskar, engelsmän eller amerikaner samma problem som t.ex. somalier, romer, iranier, bosnier eller thailändare, givet att de inte rasifieras på samma sätt.[35]

Rasism och främlingsfientlighet som en ideologi verkande på individnivå

Vid sidan om diskussionen kring biologisk och kulturell rasism är det viktigt att uppmärksamma en annan central skiljelinje som ofta återkommer i samband med resonemang om rasism – huruvida rasism är ett i grunden individuellt eller strukturellt problem. I det vardagliga samtalet, såväl som i media och viss forskning, diskuteras och definieras ofta rasism med utgångspunkt i enskilda individers uppfattningar, attityder och övertygelser.[36] Rasism kopplas ofta samman med en *ideologisk* övertygelse, i sin tur konstruerad kring den redan presenterade idén om att människor går att dela in i naturligt givna grupper, antingen baserad på kulturella eller biologiska karaktäristika (eller både och) och att dessa grupper sedan tillskrivs olika värde. En sann rasist är en person som tycker att vissa människor tillhör en lägre "ras" eller "etniskt grupp" och att de därför är mindre värda.

---

[33] SOU 2005:56 s.82, s.446

[34] Miles (1989) s.77. Översättning hämtad från Schmauch (2006) s.33. Se även Miles, Robert & Brown, Malcolm (2003) *Rascism – second edition*, London, Routledge, s.99ff

[35] Mångfaldsbarometern 2007 (2007) Uppsala, Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen; Mångfaldsbarometern 2008 (2008) Uppsala, Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen; Uppsala universitet (2008*) Fler svenskar extremt negativa till mångfald*, 24/10, tillgänglig via: www.uu.se/press/pressmeddelanden/ (besökt den 31 juli 2013)

[36] Schmauch (2006) s.174, s.34; Malmsten (2008) s.104f; SOU 2005:56 s.76

Rasisten är en person som tycker illa om människor från andra länder och kulturer och som uttrycker fördomar mot dessa grupper.[37] Förståelsen leder till att rasism ofta kopplats samman med högerextrema individer och sammanslutningar som medvetet och avsiktligt diskriminerar och förtycker andra folkgrupper.[38]

I diskussionerna kring rasism nämns också ofta en annan individualiserad form av skillnadstänkande som tangerar begreppet rasism; ”främlingsfientlighet”. Det råder ingen klar skiljelinje mellan rasism och främlingsfientlighet, i synnerhet inte i praktiken, men begreppet tenderar ofta att förstås, både inom vetenskapen och till vardags, som en mindre medveten, oreflekterad, mer ”naturlig” och mildare form av rasism, en form av allmän ”främlingsrädsla”.[39] De som använder denna distinktion brukar mena att skillnaden mellan begreppen är att rasism är en ideologiskt grundad uppfattning om rasers existens och olika värde, medan främlingsfientlighet beskrivs som ett mer psykologiskt fenomen, en känsla eller attityd grundat i otillfredsställda behov av ”identitet, självrespekt och social bekräftelse”[40]. Detta otillfredsställda behov tar sig t.ex. uttryck i osäkerhet, rädsla, misstänksamhet, oförstånd eller en ovilja att komma i kontakt med det som upplevs som annorlunda.[41] Samtidigt ifrågasätts begreppets funktion eftersom främlingsfientliga personer oftast inte är rädda för alla typer av främlingar, utan endast vissa rasifierade grupperingar. Historikern Helene Lööw exemplifierar resonemanget genom att konstatera att ”det finns få människor som är fientligt inställda till samtliga ’främlingar’. Någon generell främlingsfientlighet existerar knappast. Fientligheten/avståndstagandet är riktat mot mycket specifika grupper, huvudsakligen de som kommer från länder utanför Europa”.[42] Andra forskare, däribland Irene Molina, menar att användandet av ordet främlingsfientlighet i praktiken verkar som en förskönande omskrivning som riskerar att dölja problemets allvarliga karaktär och förhindra medvetandegörandet ”om att det i det svenska samhället finns rasistiska föreställningar som är djupt rotade i det för givet tagna”.[43]

---

[37] Schmauch (2006) s.174, s.43
[38] Ibid. s.174f
[39] Se t.ex. SOU 1989:13 *Mångfald mot enfald,* Stockholm, Allmänna förlaget. Här använder Kommissionen mot rasism och främlingsfientlighet t.ex. begreppet för att beskriva de ”känslor som i varierande styrka, innebär ovilja, rädsla inför eller hat gentemot andra etniska grupper”. Se också Malmsten (2008) s.105f
[40] Schmauch (2006) s.34; Sander (1995) s.137; Hjerm (2007) s.222
[41] Schmauch (2006) s.34, s.79, s.184
[42] Lööw, Heléne (1997) *Från kampanjer till konfrontation*, Nyhetsbrev från den nationella samordningskomiteen för Europaåeret mor rasim i Sverige, 19/4-97
[43] Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet,* Uppsala, Uppsala Universitet, s.57f; Molina, Irene & de los Reyes, Paulina (2002) Kalla mörkret natt!, i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.) *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*: *en festskrift till Wuokko Knocke*, Stockholm, Atlas

Strukturell rasism och vardagsrasism

Mot en individualiserad förståelse av rasism ställs ofta uppfattningen att rasism framför allt bör definieras som ett strukturellt problem; att samhället bygger på en ojämlik maktordning där vissa etniska minoriteter systematiskt underordnas och diskrimineras. Anhängare av ett sådant perspektiv menar att frågor om rasism inte får reduceras till isolerade, avgränsade företeelser, utan att rasism är något som genomsyrar samhället och får konsekvenser på en rad nivåer och arenor. I t.ex. det politiska systemet, på bostads- och arbetsmarknaden, i politiken, i massmedia, via välfärdstjänsterna, i rätts- och utbildningsväsendet gynnas de grupper som tillhör den vita normgivande majoriteten.[44]

Den strukturella diskrimineringen ses som en konsekvens av en samhällsordning som upprätthåller ett rasistiskt system genom en rad mekanismer, däribland övergripande normer som inkluderar och exkluderar, rasifierade stereotypiseringar, vardagliga diskriminerande praktiker och extrema, rasistiska företeelser.[45] Rasismen fungerar – på flera olika sätt och i flera olika former, medvetet och omedvetet – som ett sorterings- och utestängningssystem, ett verktyg för att identifiera, kategorisera, separera och hierarkisera sociala grupper baserat på deras etniska tillhörighet, vilka sedan får olika tillgång till makt, resurser, välstånd, status och privilegier. I slutänden formas ett samhälle där individers livsmöjligheter är beroende av tillhörighet till olika etniska grupper.[46] Den strukturella ansatsen menar följaktligen att rasism utgör en ”bärande princip för hur makt, inflytande, resurser med mera fördelas i samhället, samt för hur relationer mellan människor gestaltar sig.”[47]

Många förespråkare för ett strukturellt perspektiv menar att det är poänglöst att göra skillnad mellan individuell och strukturell rasism eftersom de är intimt sammankopplade. Individers handlingar utförs inom ramen, och formas, av den sociala strukturen samtidigt som handlingarna i sig skapar och upprätthåller strukturerna.[48] En term som tydligt illustrerar kopplingarna mellan individ och struktur, och som ofta nämns i samband med diskussioner kring strukturell rasism, är begreppet ”vardagsrasism”, eller "dold rasism", "garderobsrasism" och "finrumsrasism" som det ibland också kallas. Termen vardagsrasism introducerades av antropologen Philomena Essed för att beskriva ”strukturella uttryck av rasism som

---

[44] Schmauch (2006) s.38*;* SOU 2005:56
[45] Schmauch (2006) s.4
[46] Malmsten (2008) s.108
[47] Schmauch (2006) s.2f. Se även de los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats (2002) *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige: en kunskapsöversikt*, Norrköping, Integrationsverket (Integrationsverkets rapportserie: 2002:13), s.11.
[48] SOU 2005:56 s.76, s.534

manifesteras i rutinartade, vardagliga händelser."[49] Essed menar att rasism varken kan reduceras till extrema företeelser, som t.ex. våldshandlingar utförda av individer med uppenbara rasistiska intentioner, eller distanserade strukturella processer som verkar oberoende av individuella handlingar. Med begreppet vardagsrasism tar Essed fasta på hur rasism socialiseras in i människors tankar och beteenden och hur individer, genom vardagliga, familjära, systematiska, upprepade handlingar och rutiner grundade i fördomar och stereotypa uppfattningar, bidrar till att reproducera rådande rasistiska strukturer. Essed menar att vanliga, triviala praktiker (t.ex. kommentarer, ögonkast, gester, kroppshållning eller uttryck) som "förekommer så ofta att de nästan tas för givna − gnagande, irriterande, utmattande, till synes små orättvisor som man till slut börjar förvänta sig"[50], utgör en betydande del av rasismens praktik. En rad forskare har uppmärksammat att dessa rutinartade handlingar, som tillsammans bildar ett återkommande mönster, sällan upplevs som rasistiska av de enskilda individer som utför dem, utan ses som fullt normala; en självklarhet givet den sociala kontext och det normsystem som omger dem.[51] Givet att den dominerande kulturen definierat normalt och onormalt, avgjort "rätt" och "fel", märker den normerande majoriteten inte att de reproducerar rasistiska mönster. Essed förklarar processen som att:

> "Rasprivilegier upprätthållas genom att de som gör anspråk på tolkningsföreträde inte är mottagliga för att känna igen vardagliga rasorättvisor, samtidigt som de hävdar ensamrätten att definiera verkligheten som fri från rasism. Privilegierandet av rådande synsätt medför ett totalt avfärdande av all den ackumulerade kunskap och de insikter som kommer av att konstant utsättas för rasism".[52]

För den som utsätts för vardagsrasismen upplevs handlingarna på ett helt annat sätt. En strid ström av t.ex. vardagliga kränkningar, rasistiska skämt och kommentarer, misstänkliggöranden, allmänna fördomar, känslor av utanförskap, uttalade eller outtalade krav på anpassning, oförståelse och utdefinierande frågor som ständig markerar ett "annorlundaskap" har visat sig ha förödande konsekvenser för både fysisk och psykisk hälsa.[53]

---

[49] Malmsten (2008) s.110; Essed, Philomena (2005) Vardagsrasism, i SOU 2005:41, Stockholm, Fritzes, s.70ff
[50] Essed (2005) s.72
[51] Malmsten (2008) s.110ff, s.112; Schmauch (2006) s.181ff
[52] Essed (2005) s.83
[53] Ibid. s.74; Schmauch (2006) s.40

Sammanfattning: rasismens kärna

Varken forskningen eller den samhälleliga förståelsen av rasism är, som konstaterats i och med ovanstående korta redogörelse, enhetlig. Detta är inte konstigt. Översikten visar att rasismen är föränderlig, kan ta sig flera uttryck, kläs i olika argument och verka på olika samhälleliga nivåer och arenor. Genomgången har visat hur den moderna rasismen, och idén om raser, växte fram ur ett behov av att särskilja olika grupper och rangordna dessa i förhållande till varandra, allt i syfte att legitimera exploateringen av andra folkgrupper. Det var således inte existensen av raser som skapade rasismen, utan praktiska behov och rasistiska uppfattningar som låg bakom konstruktionen, indelningen och hierarkiseringen av människor i raser. Exakt vilka argument som har använts beror till stor del på vad samtiden ansett gångbart. Från 1500-talet fram till 1900-talets mitt användes framför allt religiösa eller biologiska argument för att motivera rasismens logik. Föreställningarna spreds över världen genom kolonialism och imperialism och kom i hög grad att påverka såväl politiska och ekonomiska maktrelationer som vardagliga föreställningar om människor från andra länder. Efter andra världskriget, och rasbiologins ”undergång”, tappade argumenten kraft, men den underliggande logiken levde kvar. Istället för att tala om ras kom begreppet kultur eller etnicitet att spela en central roll för att knyta individer till väsensskilda kollektiva gemenskaper som tillskrevs olika värden eller skulle hållas isär. Kulturer betraktades ofta på liknande sätt som ras gjorts tidigare; som homogena, essentiella och oförenliga. För att identifiera människor som tillhörande en viss kultur användes ofta fysiska markörer, men även andra faktorer som kunde ”avslöja” individers härkomst, t.ex. språk, namn eller religion. Den rasistiska logiken förblev intakt, argumenten bytte form. Individen tillskrevs en statisk, kollektiv identitet – ett slags ”väsen” – och olika grupper av människor skiljdes åt, hölls isär och/eller hierarkiserades – en process som verkade både på individuell och strukturell nivå.

Slutsatsen blir att rasismen tagit, och fortsätter att ta, många uttryck i samhället. Även om olika forskare lägger tyngdpunkt på olika aspekter av rasism tycks många betona sammanblandningen, interaktionen och kopplingarna mellan ovan nämnda former och nivåer.[54] Det tycks således poänglöst att dra skarpa skiljelinjer mellan t.ex. biologisk och kulturell, eller mellan individuell och strukturell, rasism. De olika formerna vävs samman av en gemensam, underliggande logik som också producerar en given praktik. Det skapas ett ”vi och ett de andra”, en indelning som legitimerar ojämlik behandling av de som inte tillhör den egna gruppen.[55] Filosofen

[54] SOU 2005:56 s.79ff
[55] Malmsten (2008) s.106f

Albert Memmi menar att detta grundläggande skillnadstänkande utgör grunden för rasism:

> ”(…) rasismen bygger på en uppfattad skillnad mellan den egna gruppen och den rasifierade, där den egna egenskapen värderas positivt och den rasifierade gruppens negativt, och att denna skillnad sedan generaliseras till samtliga medlemmar av gruppen och därmed legitimerar fientlighet och aggression mot dem.”[56]

Viktigt att poängtera är således att själva indelningen i ”Vi och de Andra” inte i sig konstituerar rasism. Det är en nödvändig komponent, men det centrala blir de slutsatser och konsekvenser som följer av uppdelningen. I en rasistisk logik används dikotomiseringen mellan ett ”Vi och de Andra” för att tillskriva individer en kollektiv identitet fylld av olika egenskaper – individens essens föregår dess existens. Tänkandet formar ett definierings- och uteställningssystem som används för att antingen skapa en hierarki av över- och underordnade, inkludera eller exkludera eller att argumentera för att det finns skillnader som gör att de olika grupperna inte kan leva sida vid sida. Skillnadstänkandet får, vare sig det grundar sig i biologi eller kultur, konsekvenser både på individuell och strukturell nivå då det kommer att motivera alltifrån trakasserier till diskriminering och en ojämlik fördelning av makt, resurser, privilegier, inflytande och – i slutänden – livsmöjligheter i samhället.[57]

Mot bakgrund av ovanstående resonemang kan konstateras att begreppet rasism kommer att användas i bred bemärkelse i denna avhandling och åsyfta samtliga former av rasism som diskuterats. Denna breda användning ligger även i linje med hur begreppet brukats av många aktörer inom den antirasistiska rörelsen historiskt. Som snart kommer att bli tydligt har olika aktörer gett uttryck för olika förståelser och definitioner, men i rörelsen som helhet har begreppet använts för att beskriva samtliga av de varianter som skildrats ovan.

[56] Memmis resonemang sammanfattade av Schmauch (2006) s.123
[57] SOU 2005:56 s.445ff

2.2. Vad är Antirasism?

Ovanstående genomgång har gett en översiktlig beskrivning av olika former av rasism och därmed också skapat en teoretisk grund för att förstå den problembild antirasistiska aktörer agerat mot. Mot bakgrund av redogörelsen blir det lättare att förstå de kollektiva ramverk som utvecklats inom den antirasistiska rörelsen och som motiverat och legitimerat antirasistisk aktivitet. I nästa steg presenteras, enligt samma upplägg, olika former av antirasism.

Direkt kan konstateras att det akademiska intresset för antirasism har varit begränsat, vilket lett till ett stort glapp mellan å ena sidan den teoretiska diskussionen och förståelsen av rasism och å andra sidan antirasism. Den senare har ofta hamnat i den förstnämndas skugga, behandlad och betraktad som underställd och avhängig rasismen. Sociologen Alana Lentin skriver t.ex. att det akademiska intresset för antirasism varit litet och att frågor som vad antirasism är och hur antirasistisk praktik utformats sällan fått en seriös genomlysning i akademisk litteratur.[58] Bilden stärks av sociologen Eileen O´Brien som beskriver bristen på forskning om antirasism som en "kollektiv minnesförlust", möjligen orsakad av den vita västvärldens ovilja att rannsaka sig själv och ta ansvar för rasistisk praktik.[59] Även i Sverige har studierna av antirasism varit anmärkningsvärt få. Utöver ett mindre antal avhandlingar, studier och artiklar väntar fältet i stort på att upptäckas, beskrivas, analyseras och diskuteras.[60] Avsaknaden av forskning har bidragit till att begreppet antirasism är öppet för tolkning och omgärdas av otydlighet, något som återspeglas både inom akademin och i vardagligt språkbruk. [61]

I allmänt tal behandlas ofta antirasism som en banal företeelse och skildras rätt och slätt som en motsats till rasism − att vara antirasist är att vara mot rasism.[62] Definitionen är olycklig och onyanserad. Dragen till sin spets skulle de allra flesta i västvärlden därmed vara antirasister − en överväldigande majoritet tar ju vid direkt fråga ställning mot rasism − vilket också borde få konsekvensen att rasism vore ett till närmast omärkbart problem i samhället.

---

[58] Lentin, Alana (2004) *Racism and Anti-Racism in Europe*, London, Pluto Press, s.1

[59] O'Brien (2001) s.2f

[60] Bland de mest framträdande studierna återfinns Malmsten (2008); Löwander (1997); Peterson, Abby (1997) *Neo-sectarianism and rainbow coalitions: Youth and the drama of immigration in contemporary Sweden*, Aldershot, Ashgate. För exempel på centrala artiklar, kapitel och forskningsrapporter se Lööw, Heléne (2000) Svensk rasism och antisemitism – historiska kontexter, i Olsson, Erik (red.) (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, Carlsons Bokförlag; Lööw, Heléne (1994) För en ny antirasistisk strategi, *Ord och Bild*, nr.1-2, s.4-11; Peterson, Abby (1995) Antirasistiska regnbågskoalitioner, *Invandrare och minoriteter*, nr.4, s.17-20; Anderson, Erika (1994) *Solidaritet eller identitet? Sex fallstudier av antirasistiska projekt*, Network for research in criminology and deviant behaviour, Lund, Lunds universitet

[61] Den påstådda bristen på forskning ska dock inte misstolkas - det har bedrivits mycket antirasistisk forskning, men lite forskning om antirasism.

[62] Bonnett, Alastair (2000) *Anti-racism*, London, Routledge, s.2; Lentin (2004) s.1

Finns inga rasister finns väl ingen rasism? Förståelsen av antirasism som en motsats till rasism bygger på en förenklad bild där det finns ett tydligt gott/ont och människor går att placera i svartvita kategorier med hjälp av entydiga sorteringsinstrument. Antingen så är man rasist eller så är man det inte. Verkligheten är förstås betydligt mer komplex.

Forskningen om rasism och antirasism visar att människor ofta kan ge uttryck för både rasistiska och icke-rasistiska åsikter och handlingar.[63] Det finns gott om exempel på självidentifierade rasister som uttrycker märkbara inkonsekvenser, eller personer som ser sig som antirasister men som reproducerar rasistiska idéer eller uttrycker välvilja mot en minoritetsgrupp, men motvilja mot en annan. Vi är ambivalenta, mångtydiga och inkonsekventa och olika kontexter, händelser eller möten lockar fram olika egenskaper och reaktioner inom oss, varav många är rent omedvetna. I stället för att enbart tala om dikotomierna rasism eller antirasism bör vi istället se hur de två rör sig längs ett kontinuum där de flesta människor kan uttrycka mer eller mindre starka och tydliga rasistiska eller antirasistiska åsikter, utföra medvetna eller omedvetna rasistiska och antirasistiska handlingar – utan att för den skull vara varken rasist eller antirasist.

För att gå bortom dikotoma motsatspar och skapa ett första urvalskriterium för de aktörer som kommer att studeras inom ramen för denna avhandling krävs verktyg för att differentiera bilden av den majoritet som säger sig ta avstånd från rasism. I tidigare forskning görs åtskillnad mellan ”icke-rasister”, att vara “mot rasism” och att vara ”antirasist”.[64] O´Brien menar att en ”icke-rasist” är en person som inte medvetet agerar rasistiskt och vid en direkt fråga skulle säga sig vara emot rasism, men som inte reflekterar eller agerar kring frågorna i sin vardag och inte heller har, eller söker, någon djupare kunskap om rasismens problematiker.[65] Begreppet ”icke-rasist” omfattar således en stor del av befolkningen. Här finns alla de som mer passivt och oreflekterat anpassat sig till den ”antirasistiska norm” som dominerat samhället sedan andra världskriget.[66] I praktiken rymmer kategorin många människor som omedvetet kan ge uttryck för rasistiska åsikter och handlingar, t.ex. de som känner sig tvungna att inleda känsliga – och förmodat rasistiska – resonemang med orden “jag är inte rasist, men…”.[67] Den andra gruppen är den som är ”mot rasism”. Enligt Malmsten karaktäriseras gruppen av att de känner till och tar avstånd från rasismen och dess konsekvenser på ett idémässigt plan, men väljer att inte aktivt agera antirasistiskt vare sig individuellt eller i organiserad form. Till

---

63 Rattansi (2007) s.114ff

64 Se t.ex. Malmsten (2008) s.31ff

65 O´Brien (2001) s.4f; Malmsten (2008) s.31

66 SOU 2012:74, s.155f

67 Malmsten (2008) s.31f

sist återfinns gruppen "antirasister". Enligt O´Brien är antirasister de människor som "i tanke och handling engagerar sig för att demontera rasism"[68]. Alaistar Bonett för fram en liknande, om än något mer utvecklad, definition. Bonett menar att en minidefinition av antirasism är:

> "(…) those forms of thought and/or practice that seek to confront, eradicate and/or ameliorate racism. Anti-racism implies the ability to identify a phenomenon – racism – and to do something about it".[69]

Cathie Lloyd menar att det gemensamma draget för antirasister är att de aktivt försöker skapa ett samtycke för antirasistiska idéer i samhället.[70] I ett försök att syntetisera olika antirasistiska definitioner beskriver Malmsten att en antirasist strävar efter att "aktivt demontera, konfrontera eller utrota rasism och därmed uppnå en antirasistisk common sense."[71] För att definieras som antirasist krävs "ett engagemang där någon form av agerande förekommer och även kunskaper om rasismens effekter".[72]

Utifrån tidigare forskning och ovanstående resonemang menar jag att definitionen av att vara antirasist vilar på tre ben, vilket också fungerar som ett första urvalskriterium för de aktörer som studeras i denna avhandling. Att vara antirasist bygger på:

1) en medvetenhet, förståelse och ett erkännande av problem med rasism
2) ett aktivt ställningstagande mot rasism och för antirasistiska ideal
3) ett faktiskt agerande, privat eller genom grupper och organisationer, i syfte att lösa problem med rasism genom att förändra samhället och/eller andra människors sätt att tänka och agera.

Ovanstående definition är medvetet bred och kan rymma många olika aktörer i samhället, från politiska partier, media och skolor till rörelseaktörer och privatpersoner. Aktörerna kan t.ex. skilja sig åt beroende på hur de definierar problem med rasism, vilka ideal de vill förverkliga och hur de faktiskt agerar, men delar ändå en uppsättning gemensamma karaktäristika som kategoriserar dem som antirasister i vid mening.

---

[68] O´Brien (2001) s.4
[69] Bonnett (2000) s.4
[70] Lloyd, Catherine (2002) Anti-racism, social movement and civil society, i Anthias, Floya & Lloyd, Cathie (red.) (2002) *Rethinking anti-racisms: from theory to practice*, London, Routledge, s.76
[71] Malmsten (2008) s.33
[72] Ibid.

En antirasism eller flera antirasismer?

Med detta sagt; precis som i fallet med rasismen går inte antirasismen att förstå i singularis. Den har tagit olika uttryck genom historien, i olika kulturer och fortsätter att ta olika form i dagens samhällen. Alastair Bonnett skriver att ”the roots of anti-racism reach away in many different directions, branching and tangling with myriad traditions (…) these roots run deep into history and stretch right across the globe.”[73] Forskare menar vidare att det inte går att tala om en specifik nationell form av antirasism eftersom varje nations antirasistiska kamp innefattar en rad olika ”röster”, däribland ”a national and government voice (…), populist voices, propagandist voices, conservative voices, revolutionary voices, transnational voices and so on”[74]. I nedanstående avsnitt tecknas en översiktlig bild över olika former av antirasism, baserat på tidigare internationell forskning. Genomgången visar att antirasism är ett brett begrepp som rymmer många olika inriktningar, aktörer och former av arbete. Översikten är inte uttömmande, men syftar till att nyansera och differentiera bilden av antirasistiskt arbete samt att introducera dominerande antirasistiska traditioner som är relevanta för att även förstå antirasism i en svensk kontext.

I sin forskning om antirasism lyfter Bonnett, fram fyra faktorer som kan bidra till att skapa en mer detaljerad indelning av olika former av antirasism, samtliga sprungna ur en brittisk kontext. Den första handlar om antirasismens politiska komplexitet där det finns en övergripande skillnad mellan synen på antirasism som ett radikalt, ibland till och med subversivt, underifrånprojekt och dels antirasism som en strategi för makthavare att skapa nationell social kontroll; ett sätt att bygga ”sustainable states, the reproduction of modern economics and the establishment of internationally accepted principles of political legitimacy”[75]. Det förstnämnda bärs framför allt fram av olika rörelseorganisationer, aktörer och aktivister i det civila samhället där tyngdpunkten ligger på motstånd och kamp mot rasism i olika former. [76] Bakom det andra står till stor del staten och offentliga politiska representanter, men också företag. Här ses antirasism, speciellt efter andra världskriget, som ett symboliskt viktigt och ärofyllt område att hävda sig i och ett sätt att stävja konflikter som hotar nationen eller stör marknadens effektivitet och ackumuleringen av kapital.[77] Det offentligas intresse för antirasism härstammar enligt Bonnett ofta ur en vilja att hantera det multikulturella samhället med hänsyn till ”social efficiency, consensus and, increasingly, the barriers racism creates to flexibility in the market place”[78].

[73] Bonnett (2000) s.43f
[74] Ibid. s.53
[75] Ibid. s.46
[76] Ibid. s.3
[77] Ibid. s.83
[78] Ibid. s.4

Den andra distinktionen är mer teoretisk och löper enligt Bonnett mellan *universalister* och *relativister*, en uppdelning som karaktäriserat många av historiens jämlikhets- och jämställdhetskamper (jfr. t.ex. feminism). Relativister lyfter fram att de skillnader som upplevs finnas mellan människor, i form av t.ex. kultur eller biologi, ska erkännas och respekteras. Att se och erkänna skillnader innebär inte att det ena anses mer värt än det andra, snarare att alla människor ska lära sig uppskatta, respektera och värdesätta olikheter.[79] Universalism kan förstås som relativismens motsats, dvs. betoningen ligger på att påvisa existensen av vissa gemensamma, oföränderliga drag, värderingar, sanningar eller processer som löper genom historien och kulturer. Inom antirasismen kopplas detta ofta samman med uppfattningen att alla människor i grunden är lika; att alla individer delar en gemensam, universell mänsklig natur och därför ska ha samma rättigheter och möjligheter. Filosofen Pierre-André Taguieff menar att kampen mellan dessa två strömningar är långt ifrån över och att de fortfarande utgör ”two great orientations of anti-racism”[80], något Bonnett utvecklar genom att säga att ”universalism and relativism may be found in a tense relationship in any number of anti-racist variants”.[81]

En tredje distinktion går mellan revolutionära antirasister och reformister. De sistnämnda, som utgör majoriteten av antirasistiska aktörer, menar att det är fullt möjligt att realisera antirasistiska visioner inom ramen för det existerande samhällets socioekonomiska struktur, medan de förstnämnda hävdar att samhället måste omstöpas i grunden för att göra upp med de hierarkiska strukturer som ger upphov till olika former av ojämlikhet och förtryck, däribland rasism.[82]

Den fjärde distinktionen kretsar kring de många olika arbetsmetoder antirasister använder för att påverka samhället. Med tanke på antirasismen vindlande geografiska, kulturella och politiska historia är den mångfald av praktiker som existerar inget som låter sig sammanfattas och systematiseras på ett enkelt, uttömmande sätt. Bonnett exemplifierar den antirasistiska praktiken genom att lyfta fram sex olika handlingstraditioner, men poängterar att dessa kan vara överlappande och ofta verka samtidigt:

1. *Antirasism i vardagen* försöker att fånga ”vanliga” människors strävan efter att kämpa emot rasism utanför traditionella politiska kanaler; från spontana handlingar, skämt, sånger, teater och demonstrationer till skapandet av tidningar och mindre organisationer som syftar till att göra upp med rasistiska föreställningar och grupper.[83]

---

[79] Ibid. s.13ff
[80] Taguieff citerad i Bonnett (2000) s.13
[81] Bonett (2000) s.98
[82] Ibid. s.115
[83] Ibid. s.86ff

2. *Den multikulturella antirasismen* ser kulturell pluralitet och den kunskap, förståelse och interaktion som kommer ur mötet med andra kulturer som ett sätt att motverka rasism. Begreppen ”multikultur” eller ”kulturell mångfald” kan ha många betydelser, men i antirasistiska sammanhang tar termerna ofta fasta på hur olika kulturer ska kunna mötas, lära och “korsbefrukta” varandra, vilket i sig anses utgöra en utmaning mot rasism.[84]

3. *Psykologisk antirasism* menar att rasism bäst kan motverkas genom att förändra folks medvetande och försöker därmed att identifiera och utmana internaliserad rasism inom den individuella och kollektiva medvetandestrukturen. Detta kan ske genom att t.ex. försöka medvetandegöra människor om deras omedvetna fördomar och hur de bidrar till att reproducera rasistiska värderingar och strukturer eller genom att höja självkänslan och stoltheten hos drabbade, marginaliserade etniska grupper.[85]

4. *Radikal antirasism* kan ta många olika former, men binds samman av kritiken av det rådande samhällets strukturer och strävan att gå bortom det existerande för att lösa problemen. Här ryms alltifrån revolutionär antirasism som menar att de hierarkiska socioekonomiska strukturerna i samhället är roten till rasism till mer radikal social kritik som syftar till att avslöja rasism inom den existerande samhällsstrukturen.[86]

5. *Antinazistisk och antifascistisk antirasism* fokuserar på att mer avgränsat och explicit bekämpa öppna nazistiska och fascistiska strömningar i samhället. Genom historien har grupperna, som framför allt bestått och består av organisationer på vänsterkanten, utvecklat en konfrontativ attityd, en ”battle of the streets”, där nazistiska företrädare hindras − med våld om så krävs − från att verka i offentligheten.[87]

---

[84] Ibid. s.90ff
[85] Ett tydligt exempel är Katz, Judith H. (1978) *White awareness: Handbook for anti-racism training*, Norman, University of Oklahoma press. Se också Bonnett (2000) s.98
[86] Bonnett (2000) s.104ff
[87] Ibid. s.108ff

6. *Representativ antirasism* strävar efter att skapa organisationer som inkluderar människor från tidigare exkluderade kulturer. På så sätt ska marginaliserade grupper ges ekonomisk och institutionell makt, vilket stärker deras möjlighet att hävda sin rätt i samhället. Detta kan t.ex. ta sig uttryck i positiv särbehandling eller politiska ambitioner att lyfta fram inspirerande, goda exempel.[88]

Även Taguieff har arbetat för att identifiera olika former av antirasism, i detta fall i en fransk kontext. Taguieffs definitionsförsök är inte uttömmande och även här utgår indelningen från olika antirasistiska praktiker, vilket resulterar i fyra former av aktivitet. Den *traditionella antirasismen* som domineras av människorättsorganisationer och som arbetar för att motverka diskriminering och t.ex. ställa diskriminerande aktörer inför rätta. Den *politiska antirasismen,* bestående av politiska partier och andra offentliga aktörer som strävar efter att skapa lagar och policys i syfte att motverka rasism och diskriminering. Den *medieorienterade antirasismen* som bedrivs i media med hjälp av olika typer av mediepersonligheter, t.ex. artister, programledare, tidningar eller riktade mediekampanjer och den *vetenskapliga antirasismen* som lyfter fram kritik mot rasbegreppet och rasismen från akademiskt håll.[89]

Antirasism i svensk kontext

Den genomgång av den antirasistiska rörelsens historia som sker inom ramen för denna avhandling visar att alla ovanstående indelningar även har sina motsvarigheter i en svensk kontext. Fram till idag har det emellertid gjorts få försök att systematiskt definiera och kategorisera olika former av antirasism i Sverige. De få definitioner som finns har framför allt handlat om att beskriva och kategorisera olika former av antirasistisk praktik. Lööw, som fokuserat på rasistiska rörelser men också berört antirasism under 1980- och delar av 90-talet, menar att den svenska antirasismen tagit tre huvudinriktningar. För det första bedrivs ett *officiellt antirasistiskt arbete* av politiker, myndigheter och media. Arbetet har karaktäriserats av informationskampanjer, ofta riktade mot ungdomar och skolor, och vilar på tron att rasism framför allt handlar om okunskap som kan informeras bort. Den andra riktningen domineras av mer renodlade antirasistiska rörelse- och intresseorganisationer som strävar efter att skapa ett folkligt motstånd, en *massmobilisering,* mot rasism. Under 1990-talet tillkom en tredje grupp som

[88] Ibid. s.111ff

[89] Taguieffs definitioner hämtade ur Malmsten (2008) s.20f. Se även Gibb, Robert (2003) Anti-rascism, citizenship and integration in contemporary France, i Herrmann, Peter (2003) *Between politics and sociology: mapping applied social studies*, New York, Nova Science Publishers Inc, s.78f

enligt Lööw satt stark prägel på den allmänna bilden av antirasism; de *militanta antirasisterna*.[90] Bland de militanta antirasisterna, som enligt Lööw i huvudsak består av anarkistiska sympatisörer, ska rasister och nazister stoppas från att agera offentligt, med våld om så krävs.[91]

Sociologen Abby Peterson har forskat mer specifikt om 1990-talets antirasistiska rörelse i Sverige. Hon menar att en huvudsaklig skiljelinje går mellan de aktivister som förespråkar revolutionära strategier och de grupper som för fram mer moderata lösningar som ryms inom ramen för det existerande samhället. Den förstnämnda kategorin består till stor del av grupper på vänsterkanten; syndikalister, anarkister, medlemmar i vänsterpartiets ungdomsförbund eller i övrigt oorganiserade ungdomar som deltar i antirasistiska aktiviteter och konfronterar nazister som ett led i en breddad kamp mot vad som upplevs vara en förtryckande samhällsstruktur. I den andra gruppen återfinns t.ex. många av partiernas ungdomsförbund, religiösa grupper eller etablerade solidaritets- och hjälporganisationer. De idéer och lösningar som förs fram ligger i linje med det existerande samhällets övergripande ramverk, även om grupperna anser att det kan göras betydande förbättringar.[92] I relation till dessa lyfter sociologen Birgitta Löwander också fram att det tycks finnas organisationer som intar en regeringskritisk hållning och eftersträvar stora samhällsförändringar, utan att för den skull förespråka revolutionära lösningar.[93]

Även Malmsten, som fokuserar på en del av antirasismen i Sverige på 2000-talet, lyfter fram att det går en central skiljelinje mellan den radikala antirasismen och andra antirasistiska aktörer i det civila samhället, i hennes avhandling exemplifierat med *föreningsdriven antirasism*. Enligt Malmsten passar den sistnämnda kategorin inte in i någon av de indelningar som presenterats ovan, utan utmärker sig genom att vara en del av det civila samhället samtidigt som den är nära kopplad till stat och kommun via finansiering. Malmsten menar att grunden för mycket antirasistisk praktik är föreningen, som kan vara både explicit antirasistisk men även ha andra huvudmål. Många föreningar bedriver antirasistiskt arbete parallellt med t.ex. idrott, kultur eller andra politiska engagemang. Det antirasistiska arbetet genomförs ofta under begränsad tid i projektform, ofta med ekonomiskt stöd från stat, kommun eller andra sponsorer. På så sätt blir de föreningsdrivna aktörerna ett redskap för att förverkliga delar av statens antirasistiska målsättningar. Enligt Malmsten karaktäriseras den föreningsdrivna antirasismen av flera utmärkande drag; dels den redan

---

[90] Ordet militant kan ha flera betydelser. I sin mest neutrala form åsyftar ordet snarast ”hängivenhet”, andra översättningar betonar ”stridbarhet” och ”radikalism”. Med militant åsyftas både här och i resten av texten att vara beredd att ta till våld för att nå sitt mål.

[91] Lööw, Helene (1994) s.8f; Lööw (2000) s.400f

[92] Peterson (1995) s.17ff; Peterson (1997)

[93] Löwander (1997) s.33

nämnda nära relationen till staten och/eller kommunen, men också att den i grunden är partipolitiskt obunden, saknar en tydlig motståndare, ger uttryck för en bred förståelse av rasismproblematiken, tar avstånd från våld som metod samt att föreningarna fokuserar på specifika målgrupper som man vill påverka genom att sprida kunskaper om rasism.[94]

Ovanstående genomgång visar tydligt att antirasismen, precis som rasismen, tagit – och fortsätter att ta, många uttryck i samhället. Antirasism som fenomen är inte begränsat till en social rörelse, utan engagerar en mängd aktörer både i det offentliga och civila samhället. Genom att erkänna rasismen som ett problem, aktivt ta ställning emot och också agera för förändring förenas aktörerna av övergripande likheter, men genomgången ger också exempel på betydande olikheter som introducerar den bredd och spännvidd som finns inom det antirasistiska fältet.

Vilka "typer" av antirasism kommer att fokuseras i denna studie?

Som redan nämnts fokuserar denna studie på antirasistiska aktörer i det civila samhället, närmare bestämt olika typer av rörelseaktörer. Den genomgång av olika former av antirasism som presenterats ovan har inspirerat urvalet av aktörer, samtidigt som jag inte velat låta valet av studieobjekt "låsas fast" av den begränsade forskning som utförts på fältet. Som nämnts grundar sig tidigare definitionsförsök, i synnerhet i svensk kontext, framför allt på deskriptiva kategoriseringar av praktisk verksamhet. Givet denna studies teoretiska fokus på kollektiva ramverk, där de idéer som motiverar antirasistiskt arbete står i centrum, har utgångspunkten varit en annan. Kategoriseringen av antirasistiska aktörer i denna studie har således byggt på en inramningsteoretisk analys där jag strävat efter att fånga in och sortera aktörernas kollektiva ramverk; det vill säga dels de problembeskrivningar, problemformuleringar, begreppsdefinitioner, konsekvensanalyser och orsaksförklaringar (s.k. diagnostiska ramar); dels de lösningsförslag, handlingsstrategier och visioner (s.k. prognostiska ramar) och till sist de normativa argument som uppmuntrar eller avskräcker inblandade från att ta steget att också aktivt agera för att förändra samhället i enlighet med sin övertygelse (s.k. motiverande ramar).

Exakt vilka aktörer som ska studeras, och hur dessa ska klassificeras, har således inte varit helt givet vid arbetets start. Under arbetets gång har det dock utkristalliserat sig ett historiskt mönster där tre olika grupperingar av aktörer tycks återkomma, vad jag för enkelhetens skull kommer att fortsätta referera till som olika "typer" av antirasistiska aktörer. Dessa typer har vuxit fram i ett växelspel mellan empiri, teori och tidigare forskning och utgör analytiska konstruktioner som sammanfattar och renodlar utmärkande drag

[94] Malmsten (2008) s.185ff, s.196ff

hos olika antirasistiska grupperingar. Typerna är – som alla kategoriseringar – en förenkling som inte förmår att fånga verklighetens fulla komplexitet men som försöker skapa ordning i det myller av aktörer som i realiteten formar en rörelse. Det är således viktigt att påpeka att det inte finns några antirasistiska aktörer som själva klassificerar sig i enlighet med typerna. Det finns också aktörer som inte ryms, eller som landar mitt emellan, de olika kategorierna.

Mot bakgrund av detta är det dags att presentera typerna i sig – vad jag valt att kalla *radikal*, *pragmatisk* och *moderat* antirasism.[95] Samtidigt som klassificeringen emanerar ur den idéanalys som bedrivs inom ramen för denna avhandling knyter den, vilket blir tydligt redan i benämningarna, an till ovanstående redogörelse för tidigare forskning om antirasism.

Med avseende på den första gruppen, de *radikala* antirasisterna, kan konstateras att kategorin karaktäriseras av en strukturell, systemkritisk analys där rasism ofta ses som ett av de yttersta uttrycken för problem djupt inbäddade i samhällskroppen. Analysen av rasism tar sin utgångspunkt i materialistiska faktorer och lösningsförslagen omfattar långtgående systemförändringar, ofta kanaliserat genom en kritik av det ekonomiska och politiska systemet. Grupperna har låg, eller ingen, tilltro till att problemen med rasism går att lösa inom det existerande systemets ramar. Följaktligen är man inte främmande för att själv vidta de åtgärder man anser krävs för att komma till rätta med problemen, oavsett om dessa håller sig inom lagens råmärken eller inte. Även de visioner som skisseras går bortom den existerande samhällsordningen. I den tidigare forskning som nämnts ovan återfinns denna grupp framför allt inom kategorier som just ”radikal”, ”militant”, ”revolutionär” eller ”antifascistisk antirasism”. Aktörerna beskrivs som dominerade av vänstergrupper med en tro på revolutionära lösningar, där det antirasistiska arbetet ses som en del i en större kamp mot en förtryckande samhällsstruktur. Grupperna utmärker sig genom en konfrontativ inställning och strävar ofta efter att hindra motståndare från att ta plats i det offentliga rummet.

På motsatt sida av de radikala återfinns de *moderata* antirasistiska grupperna. Dessa karaktäriseras av en hög tilltro till det etablerade politiska systemet och dess förmåga att lösa problem med rasism. Rasism betraktas ofta som en avart på ett i grunden fungerande samhälle. Förståelsen av rasism tar sin utgångspunkt i idealistiska förklaringar där rasism framför allt förstås som en idémässig föreställning, ofta knuten till individer och grupper. I fokus står ofta arbete mot öppet rasistiska grupper, drivna av en ideologi

---

[95] Orden används här med utgångspunkt i sin mer grundläggande betydelse; *radikal* som en beskrivning av någon som ”går till roten” och förespråkar ”genomgripande” förändringar; *moderat* i betydelsen ”måttfull” eller ”sansad” och *pragmatisk* som ”praktiskt inriktad”, att sätta fokus på den ”praktiska nyttan”. Se Svenska Akademiens ordlista (www.saol.se).

som innebär ett uppenbart förtryck av andra folkgrupper, eller tydliga fall av etnisk diskriminering. Den antirasistiska rörelsens uppgift anses framför allt, förutom att bevaka och sprida kunskap om sina motståndare, vara att fungera som en blåslampa på politiker och få dem att ta aktiv ställning och agera för att motverka rasism. Problemen med rasism anses således gå att lösa utan genomgripande samhällsförändringar, det handlar istället om att få samhället, politikerna och rättsväsendet att ta frågorna på tillräckligt stort allvar. I relation till tidigare forskning har dessa grupper tydligast kopplingar till det som ovan kallats just "moderat", "reformistisk", "representativ", ”föreningsdriven", eller till och med "politiskt" eller "officiellt driven antirasism", då kategorin i praktiken även ofta rymt politiska partier och deras ungdomsförbund.

Mellan dessa två grupper återfinns en mittenkategori, en form av *pragmatisk* antirasism, som ofta lyfter fram systemkritiska förklaringar till rasismens framväxt och funktion, men som samtidigt intar en mer strategisk och modest hållning när det handlar om vilken faktisk kritik, vilka lösningar och framför allt vilka handlingsstrategier som förordas. Målet är folklig massmobilisering i civilsamhället och att bygga så breda allianser som möjligt, en ambition som medför att de strategier som används bygger på etablerade och accepterade motståndstraditioner som oftast håller sig inom lagens råmärken. För att mobilisera är man beredd att göra avkall på den egna systemkritiska analysen och istället lyfta fram mer allmänna mål och värden, t.ex. försvaret av demokratins grundläggande värderingar och alla människors lika värde. I relation till tidigare forskning kan denna kategori framför allt kopplas till det som refererats till som ”massmobiliserande” antirasism. De pragmatiska grupperna står för en antirasism initierad underifrån och ser sig som en del i ett politiskt förändringsprojekt sprunget ur det civila samhällets kraft och behov. I praktiken kan dessa organisationer rymma flera av de antirasistiska praktiker som aktualiserats ovan, t.ex. "multikulturell antirasism", ”vardaglig antirasism", ”psykologisk antirasism" eller ”antifascistisk antirasism".

2.3. Rasism i Sverige

För att få en bild över de problem som motiverat framväxten av, och verksamheten inom, den antirasistiska rörelsen fortsätter kapitlet med en översiktlig beskrivning av rasismens historiska utveckling i Sverige. Genomgången omfattar en redogörelse för de grupper och företeelser de antirasistiska aktörerna själva uppfattat som rasistiska och därmed agerat mot genom åren, vilket medför att det återigen bör poängteras att begreppet rasism här används i vid bemärkelse och omfattar såväl t.ex. ideologisk rasism, människors främlingsfientliga attityder som strukturell diskriminering och vardagsrasism. Samtliga av dessa fenomen har, som konstaterats i inledningen, granskats i flera förtjänstfulla verk. Här sker därför endast en inledande, övergripande beskrivning koncentrerad till centrala nyckelpunkter, händelser och aktörer. På vägen illustreras och förankras de olika former av rasism som beskrivits tidigare i kapitlet. I avsnittet nämns också något kort om det motstånd rasisterna mött, vilket pekar vidare mot de antirasistiska rörelseaktörer som kommer att närstuderas inom ramen för denna avhandling.

Den korta historieskrivningen kommer att ske mot bakgrund av hur rasism och problemen med rasism har tenderat att förstås i Sverige. Avsnittet inleds således med dels en beskrivning av vad som förenklat kan kallas den ”svenska självbilden”[96] eller det ”nationella narrativet” kring rasism och dels en beskrivning av det ”dominerande synsätt” eller den ”dominerande förståelse” av rasism som präglat Sverige. De två fälten hänger nära ihop och utgör viktiga kontrastpunkter i studien. Tillsammans utgör de centrala kontextuella faktorer som i hög grad påverkat rörelseaktörernas förutsättningar att bedriva antirasistiskt arbete. Konstruktionen och spridningen av kollektiva ramverk sker alltid i en vidare samhällelig och idémässig kontext. Kollektiva ramverk måste ständigt relateras till existerande uppfattningar inom de grupper som ska mobiliseras. Genom att först teckna en bild över dominerande sätt att förstå och tala om rasism och antirasism skapas en vidare referensram som kan fördjupa diskussionen om de närstuderade aktörernas förutsättningar att utveckla och sprida ramverk i syfte att mobilisera stöd för antirasistiska frågor i samhället.

---

[96] Se t.ex. Pripp & Öhlander (2008); Integrationsverket (2007); Lööw (2007) s.82; Blomqvist, Håkan (2006) *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm, Stockholms universitet, s.25; Amin, Lindberg & Dahlstedt (2002); SOU 2005:56 s.109; Hübinette, Tobias (2013) I en nation av antirasister är endast de öppna nazisterna rasister, *SVT Debatt*, tillgänglig via: debatt.svt.se/2013/01/05/i-en-nation-av-antirasister-ar-endast-de-oppna-nazisterna-rasister/ (besökt den 23 september 2013)

Den svenska självbilden

Den dominerande svenska självbilden rymmer ett antagande om en grundläggande svensk antirasism. Sverige har länge sett sig som ett land som motarbetat och fördömt rasism, både nationellt och internationellt. Denna självbild har, enligt tidigare forskning, långa historiska anor. Etnologerna Oscar Pripp och Magnus Öhlander skriver t.ex. att det redan under 1800-talets andra hälft hade växt fram en bild av svenskar som ”särskilt toleranta, humanistiska och medmänskliga”.[97] Idéerna var i sig kopplade till ett rasistiskt tankegods som placerade ”nordiska folkslag”, ”den nordiska rasen” eller skandinaver högst upp på den mänskliga utvecklingsstegen, karaktäriserade av de egenskaper som då ansågs eftersträvansvärda.[98]

Under perioden kring, och i synnerhet efter, andra världskriget förstärktes bilden av svenskarna som ett kulturellt och socialt utvecklat folkslag. Landet hade hållit sig utanför kriget och blomstrade ekonomiskt. Mot bakgrund av krigets slut, nazismens brutala avmaskering och den internationella kapplöpning som bröt ut bland de segrande makterna om att fördöma rasistiska idéer växte bilden av att Sverige, till skillnad från många andra europeiska läder, saknade en rasistisk historia och att nationen i detta avseende hade ett nästintill obefläckat förflutet. Sverige ansågs inte ha varit en aktiv part i kolonialmakternas strävan efter dominans, hade stått utanför andra världskrigets vansinne och hade heller aldrig låtit nationella, främlingsfientliga och rasistiska grupper få fotfäste i politiken. I den polariserade logik som präglade tiden efter kriget blev Sverige en del av den ”den goda sidan” – ett land som kunde stå som föredöme för andra och hjälpa mindre utvecklade länder.[99]

Under 1950-, 60- och 70-talet stärktes bilden av Sverige som en ”folkhemsutopi”. Sverige var ”det bästa och mest jämställda” välfärdslandet, en idé som upprepades och betonades så till den grad att den blev en del av det allmänna medvetandet och synen på att vara ”svensk”.[100] Sverige var ett land präglat av jämlikhet, solidaritet, tolerans och öppenhet.[101] Historikern Heléne Lööw beskriver framväxten av uppfattningen om ”det goda

---

[97] Pripp & Öhlander (2008) s.89, s.7; Blomqvist (2006) s.24f; Broberg & Tydén (1991) s.30

[98] Pripp & Öhlander (2008) s.89; Nordmark (1995) s.29; SOU 2005:56 s.102; SOU 2005:56; Blomqvist (2006) s.24f; Broberg & Tydén (1991) s.23ff; Sander (1995) s.148f, s.151; SOU 2012:74 s.92, SOU 2006:79 s.65

[99] Lööw (2007) s.82, Pripp & Öhlander (2008); SOU 2005:56 s.24, s.121, s.109; Dahlstedt, Magnus & Lindberg, Ingemar (2002) *Det slutna folkhemmet*, i Amin, Lindberg & Dahlstedt (2002) s.15

[100] Broberg & Tydén (1991) s.186; Lööw, Heléne (2002) ”Det förrådda folkhemmet” – om folkhemsidén i rasideologisk och extremnationalistisk tappning, i Amin, Lindberg & Dahlstedt (2002) s.78; Integrationsverket (2002) *Samråd och dialog 2, Rapport från Integrationsverkets samråd med NGO:er och andra aktörer*, Norrköping, Integrationsverket, s.38

[101] Se Mattsson & Tesfahuney (2002) s.30; Pred, Allan (2000) *Even in Sweden: racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination*, Berkeley, Californa, University of California Press

Sverige”[102] och Pripp och Öhlander menar att det under 1950- och 60-talet grundlades en bild av Sverige som ”landet utan rasism, ondska och med särskilt fredliga och goda människor”[103]. Enligt den officiella linjen skulle rasism bekämpas på alla nivåer; politiskt, socialt och ekonomiskt. Internationellt strävade Sverige efter att ta strid mot rasistiska förtryckarregimer i t.ex. Sydafrika, diskriminering av svarta i USA och kolonialt förtryck. Landet skulle vara ett moraliskt, politiskt och ekonomiskt föredöme, agera förebild i både bistånds- och flyktingpolitik och visa ett starkt globalt engagemang för mänskliga rättigheter, solidaritet, jämlikhet, jämställdhet och rättvisa.[104] Forskare menar att det växte fram en bild av Sverige som ”annorlunda” än många andra västländer, om inte en militär och ekonomisk stormakt så en moralisk – långt draget ett ”världssamvete”.[105] Demokrati och antirasism förvandlades till “svenska varumärken”[106].

Bilden av Sverige som ett land präglat av antirasistiska ideal lever kvar än idag. Forskare menar att svenskar fortfarande tenderar att se sig som ett synnerligen öppet, modernt och tolerant folk.[107] Idealen har omsatts till en ”antirasistiskt norm” som, sedan andra världskriget, dominerar samhället. Sociologen Carl-Ulrik Schierup skriver t.ex. att ”(a)n anti-racist ideology has been incorporated and institutionalized as part of general corporate consensus policies and public morality”.[108] I Främlingsfienden inom oss, den senaste statliga utredningen om främlingsfientlighet i Sverige, beskrivs den antirasistiska normen som så stark att den kan förklara varför även många människor med främlingsfientliga åsikter inte vågar visa dessa öppet, varför främlingsfientliga partier inte får samma stöd i val som deras åsikter tycks ha i opinionen och att till och med främlingsfientliga partier skriver in i sina principprogram att de är ”antirasistiska”.[109] I Sverige lever bilden av Sverige som om inte världens, så ett av världens, mest antirasistiska länder.[110]

---

102 Lööw (2007) s.82
103 Pripp & Öhlander (2008) s.90
104 Schmauch (2006) s.88; Lööw (2000) s.398; Löwander (1997) s.177; SOU 2005:56 s.109, s.24, s.121; Lööw (2007) s.82
105 Schmauch (2006) s.187, s.52; SOU 2005:56 s.23, s.87, s.109; Pripp & Öhlander (2008) s.78
106 Ruth, Arne (2006) Mellan mångfald och rasism, *Invandrare och minoriteter*, nr.1, s.12
107 Pripp & Öhlander (2008) s.78
108 Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1991) *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*, Aldershot, Avebury, s.115
109 SOU 2012:74 s.155ff, s.207
110 Pred (2000) s.84f; Lehtovuori, Panu (2000) Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination, tillgänglig via: http://www.socresonline.org.uk/6/1/pred.html (besökt den 1 augusti 2013); Hübinette (2013); Hjerm (2007) s.226

Den dominerande förståelsen av rasism

Att det finns en stark antirasistisk norm i samhället innebär givetvis inte att Sverige varit förskonat från problem med rasism, något som också erkänts och diskuterats. Problemformuleringen har dock ofta varit tydligt avgränsad och i hög grad färgad av den självbild som presenterats ovan. Tidigare forskning visar att den dominerande förståelsen av rasism utgår från rasism som en ”tydlig ideologi om biologiska raser och deras inbördes hierarki”[111]. Den ideologiska och biologiska förståelsen av rasism vilar tungt på de europeiska erfarenheterna av andra världskriget, nazismen och förintelsen. Genom nationalsocialismen kom rasism att kopplas till en ideologisk inriktning som förespråkade en uppdelning och rangordning av människor i raser utifrån biologiska argument.[112] Förståelsen har levt vidare genom offentliga definitioner av begreppet, statliga kampanjer, myndigheters verksamhet och den vardagliga undervisning som bedrivs i svenska skolor om rasism, vilken domineras av nazism, förintelsen och andra världskriget.[113] Ett illustrerade exempel på hur rasism definierats av det offentliga kan hämtas från Kommissionen mot rasism och främlingsfientlighets slutrapport Mångfald mot enfald, vilket stundtals refererats till som en ”officiell svensk definition av rasism”[114]. Här beskrivs rasism som:

> ”(…) en förställning om den egna folkgruppens överlägsenhet och en uppfattning om att det finns biologiska skillnader mellan folkgrupper som gör det motiverat att dela in dessa i mer eller mindre värda. Den folkgrupp som betraktar sig som en mervärdig ”ras” anser sig ha rätt att förtrycka, utnyttja eller kontrollera de andra och tvinga dem att leva åtskilda från andra folkgrupper.”[115]

Förståelsen av rasism har färgat synen på vilka som ses som ”rasister” och vad som utgör en ”rasistisk handling”. Givet att rasismen grundar sig i en speciell uppsättning föreställningar och idéer har rasism tenderat att förstås som ett individproblem.[116] För att bedöma huruvida en person är rasist ställs personernas ideologiska övertygelse, medvetna intentioner och påföljande agerande i fokus; ”(e)n sann Rasist är en person som tycker att vissa människor är av en lägre ’ras’ och därför mindre värda, som hatar ’invandrare’ och/eller som är allmänt fördomsfull mot människor från andra

---

[111] SOU 2005:56, s.31. Se även Arneback (2012) s.27; Pripp & Öhlander (2008) s.69, s.85, s.93f; Regeringen (2001) s.87; Ålund & Schierup (1991) s.125

[112] Ett tydligt exempel är Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A. (1998) *…om detta må ni berätta… en bok om förintelsen i Europa 1933-1945*, Stockholm, Regeringskansliet eller Myndigheten Levande historias verksamhetsuppdrag; Nordmark (1995) s.38ff; Arneback (2012) s.25

[113] Jämte (2012); Löwander, Birgitta & Lange, Anders (2010) *Den mångtydiga intoleransen – en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*, Stockholm, Forum för levande historia (Rapportserie 2010:1) s.74; Lööw (1997)

[114] Nordmark (1995) s.24

[115] SOU 1989:13 s.19

[116] Lööw (2007) s.83; Mattsson & Tesfahuney (2002) s.30; SOU 2005:56, s.453

länder".[117] Med detta synsätt utförs rasistiska handlingar av individer som medvetet valt att agera efter sin övertygelse. En handling är rasistisk om intentionen bakom handlingen är rasistisk. Ett talande, praktiknära exempel kommer från dåvarande Invandrarverkets skrift Strategier mot främlingsfientlighet och rasism. Här presenterar författaren ett schema som ska hjälpa till att avgöra om en handling är att betrakta som rasistisk, till stor del baserat på bakomliggande ideologiska motiv:

> "Steg 1. Är handlingen som ägt rum, med tanke på gängse normer, acceptabel eller inte? Om du svarar nej:
>
> Steg 2: Finns det acceptabla ursäkter för denna oacceptabla handling? Om du svarar nej:
>
> Steg 3: Skylls handlingen, öppet eller dolt, på att offret tillhör en etnisk minoritet? Om svar ja:
>
> Steg 4: Är handlingen ursäktad/motiverad av den särskilda omständigheten? Om svar nej:
>
> Steg 5: Är situationen typisk för invandrare och flyktingar? Om svar ja:
>
> Steg 6: Tycker ni er ana en bakomliggande rasistisk ideologi, ett sammanhängande system av grundläggande värderingar? Om svar ja:
>
> Steg 7: Med stor sannolikhet handlar det om någon form av rasism."[118]

En rad forskare pekar på att förståelsen av rasism som ideologiskt och biologiskt grundad tycks förhållandevis beständig över tid.[119] I en studie från 2008 konstaterar t.ex. Pripp och Öhlander att "det dominerande synsättet på rasism" i Sverige bygger på "fem dogmer": 1) att riktig rasism handlar om medvetna, avsiktliga handlingar och åsikter baserade på negativa intentioner och en rasistisk ideologi, 2) en uttalat negativ inställning till svarta, 3) är begränsad till vissa avgränsade organisationer, platser och tidpunkter i historien, 4) uttrycks i ett entydigt språk och 5) är visuellt synlig.[120] Pripp och Öhlander menar att deras slutsatser överensstämmer med tidigare forskning kring hur allmänheten tenderar att definiera och förstå rasism.[121] Den dominerande definitionen har format ett "sunt förnuft" så utbrett att det till mångt och mycket avgjort vad som är möjligt och rimligt att säga om rasism i t.ex. offentlig debatt. Andra, ofta mer strukturella och systemkritiska

[117] Schmauch (2006) s.174
[118] Nordmark (1995) s.16, s.25
[119] Se t.ex. Schmauch (2006) s.58, s.157, s.88; SOU 2005:56, s.121ff; Hjerm (2007) s.221
[120] Pripp & Öhlander (2008) s.69, s.80, s.85, s.93f
[121] Ibid. s.76

förståelser av rasism har haft svårt att få fotfäste, omgärdas av okunskap, oförståelse och riskerar att utdefinieras, marginaliseras eller angripas.[122]

Att rasism framför allt kommit att förstås i ”snäv form”, det vill säga som en medveten ideologisk inriktning baserad på biologiska rasers existens och olika värde, har rimmat väl med den svenska självbilden av Sverige som ett i grunden tolerant, öppet och välvilligt land i stort befriat från rasism. Flera forskare beskriver hur problemen ofta förlagts till ”marginella platser och/eller individer inom landet eller till fenomen på andra håll i världen, som nazitidens Tyskland, apartheid i Sydamerika och slaveriet i USA”.[123] Nationella grupper som förespråkat denna form av rasism har ansetts utgöra oacceptabla, allvarliga och obehagliga – men marginella och avvikande – företeelser i det svenska samhällets utkant, utan någon möjlighet att få inflytande över samhällsutvecklingen.[124] Studier har visat hur denna bild förstärkts av medias rapportering. Enlig sociologen Birgitta Löwander, som studerat skildringar av rasism och antirasism under början av 1990-talet, har media bidragit till att knyta bilden av rasism till ett ”fåtal rasistiska våldsaktörers handlingar” samtidigt som man upprätthållit föreställningen av Sverige som en invandrartolerant och stabil nation.[125] Även andra forskare beskriver hur problem med rasism i huvudsak förpassats till ”den politiska marginalen”[126], till ”unga, arga, frustrerade och marginaliserade män som är offer för okunnighet och som egentligen inte menar vad de säger”[127] eller ”små extremistiska grupper bestående av unga män från arbetarklassen eller på ett fåtal platser så som Sjöbo, Trollhättan och Klippan”.[128] Sociologen Ulrika Schmauch skriver, med hänvisning till Allan Pred, att förståelsen lett till "att de extremistiska grupper som arbetar mot invandring, och som

[122] Ibid.; Ålund & Schierup (1991) s.125. Jfr t.ex. reaktionerna på de statliga utredningarna Blågula glashuset och Integrationens svarta bok. Se t.ex. Eriksson, Madeleine (2006) En extremt impopulär uppgift, *ETC*, tillgänglig via; http://www.etc.se/debatt/en-extremt-impopulär-uppgift (besökt den 31 juli 2013); Dagens nyheter (2005) Gärna integration, men först sill och nubbe, 14/6, tillgänglig via: http://www.dn.se/ledare/huvudledare/garna-integration-men-forst-sill-och-nubbe-1.739351 (besökt den 31 juli 2013); Svenska dagbladet (2004) Sahlin i strukturernas värld, 3/6, tillgänglig via: http://www.svd.se/opinion/ledarsidan/sahlin-i-strukturernas-varld_148737.svd (besökt den 31 juli 2013); Rojas, Mauricio (2004) Kamali presterar ett lågvattenmärke, *Svenska dagbladet*, 25/2, tillgänglig via: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/kamali-presterar-ett-lagvattenmarke_398607.svd (besökt den 31 juli 2013); Svenska dagbladet (2005) I strukturernas värld, 14/6, tillgänglig via http://www.svd.se/opinion/ledarsidan/i-strukturernas-varld_430267.svd (besökt den 31 juli 2013); Regeringen (2001) s.7, s.52

[123] Pripp & Öhlander (2008) s.79; Mattson & Tesfahuney (2002) s.30f; Lööw, Heléne (1995) Från Lindholmare till Vamare, i SIV (1995) *Rasismens varp och trasor*, Norrköping, Statens invandrarverk, s.16, s.29

[124] Schmauch (2006) s.109, s.88, s.156, s.174; SOU 2005:56 s.452; Pripp & Öhlander (2008) s.72, Lööw (2007) s.82; Mattsson &Tesfahuney (2002) s.30f; SOU 2005:56 s.452; Lööw (1995) s.29; Pred (2000) s.85

[125] Löwander (1997) s.175, s.177

[126] Lööw (2007) s.82

[127] Ibid.s.82f

[128] Schmauch (2006) s.58. Jfr även Pred (2000) s.186ff; Mattsson &Tesfahuney (2002) s.30f

ibland går till våldsamma angrepp mot enskilda människor, konstrueras som den egentliga rasismen, medan det stora flertalet ställs utanför och betraktas som fria från rasism".[129]

Konsekvensen av den dominerande förståelsen blir, även om det sällan uttrycks explicit, tydlig. Finns det få rasister kan problemen med rasism heller inte vara särskilt utbredda, i vissa perioder i princip icke-existerande.[130] Slutsatsen understöds av flera tidigare studier. Lööw beskriver t.ex. att det under 1960- och 70-talet fanns en bild av att rasism inte fanns i Sverige – åtminstone inte officiellt.[131] Kulturantropologen Lena Sawyer och kulturgeografen Allan Pred, som båda forskat om rasismen i Sverige under 1990-talet, beskriver en utbredd föreställning om att rasism inte existerar i det svenska vardagslivet[132] och i den statliga utredningen Det blågula glashuset från mitten av 2000-talet beskrivs hur bilden av Sverige som annorlunda än andra länder bidragit till att skapa en föreställning om att landet "saknar en historia av rasism och förtryck av etniska minoriteter".[133] Än mer samtida undersökningar, som t.ex. den senaste Integrationsbarometern från 2007, visar t.ex. att endast 5 procent av de tillfrågade är helt övertygande om att "Sverige är ett rasistiskt samhälle", samtidigt som två tredjedelar menar att påståendet stämmer ganska dålig eller inte alls.[134] Integrationsbarometern visar dessutom, vid en jämförelse sedan mätningarnas start 1999, att de som bestämt avvisar att rasismen ökar i Sverige blivit dubbelt så många, medan det parallellt finns en minskning av de som bestämt menar att rasismen ökat.[135] Historiskt har användningen av ordet rasism således varit mycket begränsad, reserverat för extrema yttringar. I stort upplevs alla människor ha samma möjlighet att, oavsett ras, etnicitet eller kulturell tillhörighet, leva ett liv utan förtryck och diskriminering.[136] De individer som utsätts för rasistiska trakasserier och diskriminering är olyckliga undantag, inte regel. Rasism är avvikande, isolerade händelser, inte norm.[137]

---

[129] Schmauch (2006) s.34

[130] Se t.ex. Prop.1989/90:86 s.9; Integrationsverket (2001) *Samråd och dialog 1, rapport från Integrationsverkets samråd med NGO:er*, Norrköping, Integrationsverket, s.106f; Lööw (2007) s.82

[131] Lööw (1995) s.29

[132] Pred (2000); Sawyer, Lena S. (2000) *Black and Swedish: racialization and the cultural politics of belonging in Stockholm, Sweden,* Santa Cruz, University of Californa; Pripp & Öhlander (2008) s.77, s.78

[133] SOU: 2005:56 s.23

[134] Integrationsverket (2007) s.7f, s.33ff.

[135] Integrationsbarometerna har genomförst vid fem tillfällen mellan 1999 och 2007. Ibid. s.7, s.32, s.35

[136] Schmauch (2006) s.5, s.88

[137] SOU 2005:56 s.446; SOU 2006:79 s.21

Strid om självbilden och förståelsen av rasism

Parallellt med bilden av Sverige och svenskarna som ett ”antirasistiskt land” har en annan, alternativ bild börjat växa fram. Från framför allt 2000-talet har den svenska självbilden och dominerande synen på rasism alltmer ifrågasatts, både inom akademin och i samhället. Självbilden angrips som en illusion, byggd kring selektiv glömska och förnekelse. Forskning visar att rasismen både är, och har varit, en integrerad del av det svenska samhället, samtidigt som kunskaperna om de rasistiska idéer och strukturer som präglat landet varit bristfälliga, ämnet gjorts tabubelagt och tystats ned.[138] Kritikerna talar om en minnesförträngning eller minnesförlust – en utbredd tystnad kring problem med rasism och etnisk diskriminering. Den svenska självbilden anses skev, något som måste rättas till och som i sig utgör en central dimension i den strukturella och vardagliga rasismen.[139] Enligt forskare har den svenska självbilden och den dominerande förståelsen av rasism gjort det möjligt för det svenska majoritetssamhället att blunda för diskriminering, sina egna privilegier och den roll de själva spelar i produktionen och reproduktionen av en etnisk maktordning i samhället.[140] Två av kritikerna, Irene Molina och Paulina de los Reyes, beskriver t.ex. hur rasism gjorts till en förbjuden fråga i Sverige, vilket fått allvarliga konsekvenser. De skriver:

> "Att det skulle förekomma diskriminerande handlingar, attityder från det svenska majoritetssamhällets sida är lika otänkbart som att rasistiska ideologier också kan ha sitt fäste i vanliga människors värderingar och föreställningsvärld. Den tysta överenskommelsen som gör rasism till en icke-fråga i den svenska integrationsdebatten är i själva verket ett av de största hindren som finns för att kunna synliggöra och utforma strategier för att motverka rasismen."[141]

I kontrast mot den svenska självbilden har forskare, genom att gå tillbaka i tid, visat hur Sverige både varit en aktiv deltagare i Europas rasistiska historia, bidragit till att utforma det rasistiska tänkandet och drivit en rasistisk politik gentemot inhemska minoriteter.[142] Rasismen har utgjort en del av både det politiska och ekonomiska systemet, såväl som inom vetenskapen. Forskningen visar även tydligt hur rasismen fortsätter att verka än idag, både djupt rotad och väl spridd i det svenska samhället.

---

[138] Se t.ex. SOU 2005:56 s.121, s.86; Regeringen (2001) s.7, s.52; SOU 2012:74 s.12

[139] SOU 2005:56 s.24, s.115, s.121, s.109; Linder, Lars (2004) Bilden av De Andra, *Dagens Nyheter*, 9/10; Dahlstedt & Lindberg (2002) s.13, s.15

[140] Schmauch (2006) s.90f; SOU 2005:56 s.451f, s.31, s.78, s.457

[141] Molina & de los Reyes (2002) s.315

[142] I Sverige räknas Samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar som nationella minoriteter. Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.23

Sveriges roll i kolonialismen

Den populära bilden av Sverige som ett land utan imperialistiska ambitioner och en kolonial och rasistisk historia är inte sann.[143] I jämförelse med de imperialistiska stormakterna har Sveriges medverkan i kolonisationen visserligen varit liten, men det innebär inte att Sverige stod utanför systemet. Från 1600-talet var Sverige en del av det koloniala projektet, med totalt tre kolonier, där det i två av dem handlades med slavar hämtade från Afrika eller Västindien.[144] Inget tyder på att denna slavhandel var mer human än hos andra kolonialmakter och Sverige var förhållandevis sent, i jämförelse med till exempel USA och England, med att förbjuda slavhandel.[145] Framför allt visar Sveriges koloniala ambitioner att Sverige var del i samma ekonomiska system som andra imperialistiska länder, skördade frukterna från den koloniala världsordningen och legitimerade sin ställning och politik med samma rasistiska tankestrukturer som övriga väst.

De rasistiska idéerna slog även hårt mot inhemska minoriteter. Sedan 1600-talet har framför allt romer, finländare och samer betraktats som särskilda folk, underlägsna den normerande majoritetsbefolkningen, vilket legitimerat diskriminering, förtryck och i fallet med samerna även intern kolonialisering.[146] Filosofen och religionsvetaren Åke Sander beskriver Sverige, från 1500- talet och en bra bit in på 1900-talet, som ett ”(…) kulturellt, etniskt, och religiöst ovanligt homogent samhälle med starka nationalitets- och enhetstankar”. Enligt Sander karaktäriserades Sverige länge av ”(n)ationalism, enhets- och homogenitetssträvanden tillika med främmande och annorlundafientlighet (…)”. Principen om ”(e)tt land, ett folk och en religion” var vägledande, vilket bland annat kom till uttryck i skepsis mot de som ansågs avvika från den svenska majoritetsnormen och motverkande av ”främmande” inflyttning.[147]

---

[143] Schmauch (2006) s.58

[144] De tre kolonierna var Nya Sverige i Nordamerika (1638-1655), Cabo Corso i Afrika (1649-1663) och Saint- Barthélemy i Västindien (1784-1878). Slavhandel bedrevs från de två sistnämnda. Se Harrison, Dick (2010) *Slaveri: en världshistoria om ofrihet. Från 1800 till nutid*, Lund, Historiska media, s.40; Norman, Hans (1994) När Sverige skulle bli kolonialmakt, *Populär Historia*, tillgänlig via: http://www.popularhistoria.se/artiklar/nar-sverige-skulle-bli-kolonialmakt (besökt den 31 juli 2013); Schmauch (2006) s.49

[145] Sverige antogs en lag mot införsel av slavar 1830 till Saint-Barthélemy, men själva slaveriet upphörde först 1847 då riksdagen beslöt att friköpa de sista 523 slavarna på St. Barthelemy. I Danmark antogs lagar som förbjöd slavhandel 1803, i England 1807 och i USA 1814. Harrison (2010) s.33, s.40; Harrison, Dick (2011) Det svenska slaveriets svanesång, *Svenska Dagbladet*, Historieblogg, tillgänglig via: http://blog.svd.se/historia/2011/03/11/det-svenska-slaveriets-svanesang/ (besökt den 31 juli 2013); Sabuni, Nyamko (2007) *Tal på manifestation mot slaveri*, tillgänligt via: http://www.regeringen.se/sb/d/7613/a/93574 (besökt den 31 juli 2013); Integrationsverket (2001) s.117; SOU 2005:56, s.94; SOU 2006:79, s.66

[146] Ossbo, Åsa & Lantto, Patrik (2011) Colonial Tutelage and Industrial Colonialism: reindeer husbandry and early 20th-century hydroelectric development in Sweden, *Scandinavian Journal Of History*, vol.36, nr.3, s.324-348; SOU 2005:56, s.97ff

[147] Sander (1995) s.146f

Under 1700-talet kom det rasistiska skillnadstänkandet och hierarkiseringen av folkgrupper att ta allt mer systematiska uttryck. En rad inflytelserika tänkare, däribland svensken Carl von Linné, arbetade för att dela in mänskligheten i olika ”raser” baserat på upplevda biologiska skillnader. De tidiga rasbiologiska tänkarna såg raserna som homogena, uteslutande grupper som skilde sig åt i fråga om t.ex. utseende, karaktärsdrag, intelligens, men också kultur och civilisatorisk utvecklingsnivå.[148] Målet med forskningen var att dels identifiera raser, men också att värdera dem. Många av rasbiologerna kom att argumentera för den vita rasens överlägsenhet i relation till andra raser.[149]

Ett viktigt steg i utforskandet av ”rasernas biologiska och själsliga egenskaper”[150] var kraniologin som utvecklades under 1800-senare hälft av personer som Anders och Gustaf Retzius. Inom kraniologin försökte svenska vetenskapsmän, genom skallmätningar, att fastslå rasmässig tillhörighet. Speciellt intensiva studier genomfördes på samer, som utmålades som tillhörande en annan ras än den svenska. Levande samer användes som exempel på ”infödingar” i undervisning och gravar grävdes upp för att få tag på kranier att använda som forskningsmaterial.[151]

Tidigt 1900-tal

Under första hälften av 1900-talet kom Sverige att inta en tätposition inom den rasbiologiska forskningen. 1922 inrättades, efter ett enhälligt riksdagsbeslut, t.ex. världens första, och statligt finansierade, rasbiologiska institut i Uppsala.[152] Verksamhetens chef, Herman Lundborg, var själv övertygad om rasernas existens, deras olika egenskaper och värde och hävdade att blandning av raser var förkastligt ur den högre rasens synpunkt. De som hade de främsta moraliska, psykiska och fysiska förmågorna skulle föra släktet vidare, medan människor ur undermåliga raser skulle hindras både från att ta sig till Sverige och att fortplanta sig.[153] Lundborg argumenterade för att de svenska politikerna skulle föra en aktiv och restriktiv befolkningspolitik för att hindra ”bottensatsen” i samhället − personer med ”blandad härstamning” − från att föröka sig och ta över samhället.[154]

Den rasbiologiska forskningen ägnade sig således inte enbart åt utforskandet av ras- och arvsskillnader, utan kom även att förespråka

---

[148] Schmauch (2006) s.31; Broberg & Tydén (1991) s.23
[149] Rattansi (2007) s.25f; Schmauch (2006) s.31
[150] Schmauch (2006) s.54
[151] Ibid.; Broberg & Tydén (1991) s.23f
[152] Furuhagen, Björn (2007) *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter: En inventering av forskningen*, Stockholm, Forum för levande historia, s.5
[153] SOU 2005:56 s.101ff
[154] Schmauch (2006) s.55; Broberg & Tydén (1991) s.34ff

”rashygien” i samhället; ett praktiskt tillämpande av rasbiologisk kunskap som argumenterade för att raserna skulle hållas ”rena” och åtskilda. Genom rashygienisk politik skulle rasen skyddas från yttre och inre fiender samtidigt som svenskarna undvek en ”degeneration”.[155]

De rasbiologiska resonemangen må framstå främmande idag, men var knappast kontroversiella i sin samtid. Istället utgjorde de en del av en ”nationell överideologi”[156], nästlade sig långt in i många svenskars medvetande och kom att forma människors uppfattningar, värderingar, normer, kultur och sätt att se på världen, bland annat genom undervisning i skolan där rasistiska stereotypiseringar kring människor från andra länder, i synnerhet afrikaner och asiater, lärdes ut från mitten av 1800-talet ända in på 1960-talet.[157]

De rasbiologiska och rashygieniska idéerna fick även brett stöd inom politiken och kom att påverka både behandlingen av inhemska minoriteter och den förda invandringspolitiken.[158] Från 1917 märks en alltmer restriktiv invandringspolitik, vilket innebar ett brott mot det sena 1800- och tidiga 1900-talets öppna inställning till invandring där varken pass, uppehållstillstånd eller arbetstillstånd krävts för att få bosätta sig.[159] Bestämmelser om t.ex. uppehålls- och arbetstillstånd infördes och utlänningar utan pass avvisades av polisen.[160] Den alltmer restriktiva hållningen tog sig också uttryck i lagtexterna. I Sveriges första utlänningslag från 1927 slås t.ex. fast att ”(v)ärdet av att vårt lands befolkning är av en sällsynt enhetlig, oblandad ras kan knappast överskattas. Det är därför av betydelse att kontrollera invandring av folkslag (…)”[161], skrivningar som omsattes i nya försök att ”resa murar runt landets gränser”.[162] Idéerna fick även allvarliga konsekvenser för de inhemska minoriteterna. Som konstaterats har inhemska minoriteter diskriminerats sedan 1600-talet, men i och med utvecklandet av rasbiologin fick den negativa särbehandlingen vetenskaplig grund. I praktiken tog sig idéerna t.ex. uttryck i steriliseringar av

---

155 Lööw (2000) s.365; Schmauch (2006) s.55; SOU 2005:56 s.101
156 Broberg & Tydén (1991) s.40
157 SOU 2005:56 s.23f, s.95; Schmauch (2006) s.51; Lööw (1995) s.22; Sander (1995) s.147, s.149
158 Lööw (1995) s.22, SOU 2012:74 s.106; Össbo & Lantoo (2011)
159 Lundh, Christer & Ohlsson, Rolf (1994) *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*, Stockholm, SNS, s.12
160 Lundh & Ohlsson (1994) s.12, s.88ff
161 SOU 2005:56 s.105
162 Harrison Dick (2009) Invandringen till Sverige, *Populär historia*, tillgänglig via: http://www.popularhistoria.se/artiklar/invandringen-till-sverige/ (besökt den 31 juli 2013; Hammar, Tomas (Nationalencycklopedin), *Invandringspolitik*, http://proxy.ub.umu.se:2067/lang/invandringspolitik, Nationalencyklopedin (besökt den 6 november 2011); Nordmark (1995) s.30; Schmauch (2006) s.56, SOU 2005:56; s.101; SOU 2012:74 s.13, s.104ff

så kallade "tattare" och funktionshindrade, tvångsomhändertagande av barn och tvångsmässiga försök att "försvenska" etniska minoriteter.[163]

1930-talet innebar än större skärpningar av invandringspolitiken. Trots förföljda folkslags allt mer desperata behov av tillflyktszoner undan andra världskrigets vansinne blev det allt svårare att få en fristad i Sverige. Judar och romer som flydde undan nazismen hade liten möjlighet att stanna.[164] Tvärtom fanns aktiva försök från den svenska regeringen att försvåra för judarna att ta sig hit genom att t.ex. kräva av Tyskland att judars pass tydligt skulle märkas så att de lättare skulle kunna identifieras och avvisas från landets gränser.[165] Etnologen Ingvar Svanberg och historiken Mattias Tydén skriver att "(d)e flesta av dem som försökte lämna Tyskland hade helt enkelt ingenstans att fly, eftersom inget land var villigt att ta emot dem. Detta gällde också Sverige."[166] I samband med att Norge och Danmark drogs in i kriget lättade de officiella restriktionerna, men forskare betraktar fortfarande invandringspolitiken fram till och med åren efter kriget som restriktiv.[167] Tidigare forskning har även visat att majoritetsbefolkningens generella inställning till invandrare ofta var negativ, trots att få fanns i landet. De debatter som fördes hade ofta inslag av rasism och antisemitism.[168]

Kamp mot nazism

Under samma period bildades de första nationalsocialistiska partierna i Sverige. 1924 bildas Svenska nationalsocialistiska frihetsförbundet och 1930 skedde de första försöken att forma en enad nationell rörelse genom skapandet av Nysvenska nationalsocialistiska partiet, senare Svenska nationalsocialistiska partiet. Första gången partiet ställde upp i val var 1932 då man lyckades samla drygt 15 000 röster. Åren efter bildandet splittrades den nationalsocialistiska rörelsen i flera mindre förgreningar, men som helhet uppskattas den ha omfattat omkring 30 000 medlemmar i mitten på 1930-talet och dåtidens säkerhetspolis räknade med runt 100 000 sympatisörer.[169] I valet 1934 erövrade de nationalsocialistiska partierna över

---

[163] Schmauch (2006) s.56; SOU 2005:56 s.102f

[164] SOU 2005:56 s.105ff; Lööw (1995) s.23ff; Lundh & Ohlsson (1994) s.88

[165] Forum för levande historia (odat.) *Ett "J" i alla tyska judars pass*, tillgänglig via: http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/judeforfoljelserna-under-1930-talet/ett-j-i-alla-tyska-judars-pass (besökt den 31 juli 2013)

[166] Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1992) *Tusen år av invandring: en svensk kulturhistoria*, Stockholm, Gidlund, s.273; SOU 2005:56 s.107

[167] Lundh & Ohlsson (1994) s. 71

[168] Broberg & Tydén (1991) s.54f; Lööw (1995) s.23ff, s.27; Lundh & Ohlsson (1994) s.12

[169] De två mest framträdande grupperingarna blev det så kallade "Furugårdarna" och "Lindholmarna", två partier med smeknamn efter respektive partiledare. Svenska nationalsocialistiska partiet leddes av Birger Furugård och Nationalsocialistiska arbetarepartiet av Sven-Olof Lindholm. 1933 bildades även Nationalsocialistiska blocket under ledning av Martin Ekström. Utöver de 30 000 organiserade nationalsocialisterna fanns även högerextrema och nationalistiska Sveriges Nationella Förbund med cirka 40 000 medlemmar. Lööw (2000) s.361ff;

100 kommunala mandat, men hölls utanför det etablerade politiska systemet på riksplanet. Den huvudsakliga orsaken till de andra partiernas kritiska inställning var inte de nationalsocialistiska partiernas åsikter kring rasbiologi och rashygien, utan deras antidemokratiska inställning i fråga om syn på politiskt styrelseskick.[170]

Precis som i fallet med begreppet rasism fick ordet antirasism sitt genomslag på 1930-talet.[171] Det är också under denna period vi ser de första tecknen på en antirasistisk rörelse i Sverige. 1930-talets antirasism tog avstamp i behovet av kamp mot den framväxande fascismen. De tidiga antirasistiska organisationerna dominerandes av radikala segment av arbetarrörelsen och deras arbete mot fascistiska grupper, för att i samband med krigsutbrottet 1939 attrahera allt bredare skaror och ta en mer antinazistisk prägel. Sammantaget kan konstateras att de aktiva ägnade sig åt att både ta strid mot den svenska nationalsocialistiska rörelsen, bistå människor på flykt och att få den svenska regeringen att ta en mer aktiv roll i bekämpandet av fascism internationellt. En närmare beskrivning av den antirasistiska aktiviteten före och under andra världskriget återfinns i avhandlingens del II, kapitel sex: ”Den första vågen: Kamp mot gryende fascism och nazism”.

Ökad invandring och diskriminering av minoriteter

Under efterkrigstiden, i synnerhet från slutet på 1940-talet fram till och med 1970-talet, ökade invandringen till Sverige markant. Landet förvandlades från ett "utvandringsland" till ett "invandringsland". Invandringen betraktades av politiker och många företag som önskvärd. Efterfrågan på svenska varor var stor, industrin expanderade och det rådde brist på arbetskraft. 1930-talets rasbiologiska resonemang om att "slå vakt om den rena svenska rasen" glömdes snabbt till förmån för en öppen invandringspolitik och lagarna om uppehålls- och arbetstillstånd gavs en generösare tillämpning.[172] Från början av 1950-talet till slutet av 60-talet betraktar forskare invandringen som i praktiken ”fri”, vilket ledde till att över

---

Lööw (1995) s.18; Broberg & Tydén (1991) s.54; Expo (1996) Akademikerna och nazismen, nr.1, s.24; Expo (1996) Nazismens teoretiker, nr.4-5, s.40f; Expo skola (odat.) *Svensk nazism 1915-1945*, tillgäng via: http://skola.expo.se/svensk-nazism-1915-1945_145.html (besökt den 5 mars 2013)

[170] Lööw (2000) s.366; Lööw (1995) s.19; Stoppa rasismen (1991) Främlingsfientlighet då och nu, nr.2, s.3

[171] Bonnett (2000) s.10. Även om begreppet antirasism är relativt nytt går antirasismens rötter långt tillbaka i tiden. Genom historien har det funnits många exempel på människor som kämpat mot hierarkiserande indelningar utifrån rastillhörighet, t.ex. i rörelser mot slaveri, kolonisering och apartheid. Se t.ex. Lindqvist, Sven (2007) *Antirasister: människor och argument i kampen mot rasismen 1750-1900*, Stockholm, Albert Bonniers Förlag; Malmsten (2008) s.28f; Arneback (2012) s.25f; Harrison (2010)

[172] Lundh & Ohlsson (1994) s.12f, s.67ff, s.133ff

en halv miljon människor kom till Sverige, i huvudsak för att arbeta.[173] Fortfarande betonades dock invandringen som avhängig ”den svenska befolkningen och deras intressen”.[174] Det var de svenska behoven som stod i fokus. Väl i Sverige sågs de hitflyttade som "utlänningar" och tanken var att arbetskraftsinvandringen ofta var tillfällig, att invandrarna var beredda att återvända när jobben sinade.[175]

Under samma period förnekades att Sverige skulle ha problem med inhemsk rasism och diskriminering, en tendens som återfanns i många västliga länder.[176] I Sverige förpassades nationella problem med rasism till historien, något som främst fanns under andra världskriget, eller möjligen levde kvar i små marginaliserade, extremistiska grupper som kunde bekämpas av stat och rättsväsende.[177] Trots att rasismen och rasistiska grupper öppet fördömdes, och begreppet ras förkastades, fortsatte emellertid den uppenbara diskrimineringen av inhemska minoriteter, t.ex. steriliserades så kallade ”tattare”[178] och i skolor i Tornedalen förbjöds finska barn att tala sitt hemspråk.[179] Överlag baserades invandrarpolitiken på en tydlig ”assimilationspolitik” där de människor som invandrade till Sverige förväntades ge upp sin egen identitet, ”bli som svenskar” och fullt ut anpassa sig till det svenska samhället – ”att ta seden dit man kommer”.[180] Samtidigt etablerade sig under 1950-talet nya rasistiska partier där Nordiska Rikspartiet, en arvtagare till 1930- och 40-talets nazistpartier, kom att bli det mest betydande och långlivade (partiet var som mest aktivt till mitten på 1980-talet). Det offentliga motståndet mot nazism och rasism gjorde det emellertid betydligt svårare för partiet att nå ut med sitt budskap till allmänheten. Som en följd valde flera högerextrema grupper, i ett försök att göra sig mer politiskt gångbara, att under 1960-talet betona antikommunism före antisemitism eller rasism.[181] De som enträget fortsatte argumentera i 1930-talets hjulspår blev allt mer marginaliserade och reducerades successivt till en ”undergroundkultur”, helt beroende av de egna medlemmarnas insatser för att sprida sitt budskap i offentligheten via affischering, flygblad, klistermärken och mindre informationsmöten.[182]

---

[173] Ibid. s.12, s.73ff
[174] SOU 2005:56, s.107
[175] Ibid.; Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.16; Lundh & Ohlsson (1994) s.71
[176] SOU 2005:56 s.102
[177] Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.77ff
[178] Med så kallade ”tattare” avses en social och kulturell grupp med ”krinvandrande familjer” eller ”resande” som levde utanför det etablerade samhällsordningen. Sverige hade en steriliseringslagstiftning som kunda appliceras på ”tattare” mellan 1941 och 1975, vilket fick till följd att uppskattningsvis 450-500 ”tattare” steriliserades. SOU 2005:56 s.103, s.121; Broberg & Tydén (1991) s.152, s.189
[179] SOU 2005:56 s.99; Broberg & Tydén (1991) s.162
[180] SOU 2005:56 s.110f, s.121f; Sander (1995) s.150, s.153
[181] Lööw (1995) s.29
[182] Lööw (2000) s.367ff

1960- och 70-tal: Invandringspolitiken hårdnar och antirasismen internationaliseras

Under senare delen av 1960-talet fick frågor om invandring och invandrare för första gången ett rejält uppsving i den politiska och mediala debatten. Inom ramen för Invandrarutredningen som tillsattes 1968 genomfördes den första större undersökningen om allmänhetens inställningar till invandrare. Resultaten visade på en utbredd "motvilja" och "fruktan" för invandrare. 17 procent av de tillfrågade kände en stark och 56 procent en måttlig "motvilja", medan 26 procent kände en stark och 50 procent en måttlig "fruktan" för invandrare.[183] Parallellt höjdes det inom politiken röster för att den ökade invandringen borde betraktats som ett samhällsproblem, ett fenomen som i förlängningen hotade den svenska samhällsmodellen genom t.ex. lönedumpning, bibehållande av otidsenliga produktionsförhållanden och ökade konflikter som en följd av konkurrens om arbeten och bostäder.[184] Den allt mer ansträngda ekonomin stärkte de kritiska rösterna. Som en konsekvens skärptes invandringsreglerna och det blev svårare att både få arbeta och stanna i Sverige, i synnerhet för personer med ursprung utanför Norden.[185]

Kring samma tid fattades en rad politiska beslut i syfte att förändra behandlingen av de invandrare som väl fått stanna i Sverige. Som en följd av ovan nämnda invandrarutredning beslutades att Sverige skulle överge en assimilatorisk inriktning till förmån för en invandrarpolitik byggd kring ett kulturpluralistiskt perspektiv. Under parollen "jämlikhet, valfrihet och samverkan" togs flera steg mot att skapa förutsättningar för ett mångkulturellt samhälle. Alla invandrare skulle ha samma rättigheter, skyldigheter och likvärdiga livsvillkor som infödda, samtidigt som de skulle ha möjlighet att bevara och utöva sin egen kultur och sitt eget språk.[186] Ledord för den nya politiken skulle vara "ömsesidig tolerans och respekt"[187] och en viktig beståndsdel var möjligheten att kunna rikta särskilda åtgärder mot speciellt utsatta minoritetsgrupper i de fall den vanliga politiken inte ansågs räcka till.[188]

Parallellt växte allt mer solidariska tendenser fram i civilsamhället. Under 1960- och 70-talet äntrade en rad nya sociala rörelser den politiska arenan

---

[183] Westin, Charles (1984) *Majoritet om minoritet: En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige - en rapport från Diskrimineringsutredningen*, Stockholm, Liber, s.62f, s.56ff; Löwander & Lange (2010) s.18; Arneback (2012) s.17

[184] Hammar, Tomas (odat.) Invandringspolitik, *Nationalencyklopedin*, tillgänglig via: http://proxy.ub.umu.se:2067/lang/invandringspolitik, hämtad 2012-11-06; SOU 2005:56 s.110; Lundh & Ohlsson (1994) s.78ff

[185] Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.16; Migrationsverket (2010) *Historik*, tillgänglig via: http://www.migrationsverket.se/info/1764.html (besökt den 17 april 2013); Harrison (2009); Lundh & Ohlsson (1994) s.13ff, a.81ff, s.137f

[186] Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.18, SOU 1989:13 s.25; Lundh & Ohlsson (1994) s.122ff

[187] SOU 1989:13 s.25

[188] SOU 2005:56 s.110

och bland flera av dessa var stödet för antirasistiska ideal starkt. Från att under åren kring andra världskriget ha uppmärksammat nationella förhållanden och kamp mot fascistiska grupper började antirasistiska rörelseaktörer att engagera sig i frågor som berörde internationella orättvisor – i synnerhet apartheidsystemet i Sydafrika, men även svartas frigörelse på andra håll i världen, stöd till kolonial befrielsekamp eller arbete mot olika diktaturer i Latinamerika.[189] Arbetet fortsatte en bra bit in på 1990-talet och presenteras närmare i del II, kapitel sju: ”Den andra vågen: Efterkrigstidens anti-apartheidrörelse”.

1980-tal: Ekonomiska kriser, ökad rasism och antirasistisk massmobilisering

Under 1980-talet ändrade invandringen till Sverige karaktär. Från att till stor del ha bestått av arbetskrafts- och anhöriginvandring från Europa började invandringen allt mer bestå av flyktingar från utomeuropiska länder som sökte asyl i Sverige.[190] Under samma period skärpte politikerna successivt den svenska flyktingpolitiken, t.ex. genom strängare viseringspolitik och krav på flygbolag att kontrollera äktheten och giltigheten i resandes handlingar innan avresa.[191] Även det sena 1970-talets invandrarpolitik började allt mer att ifrågasättas, både av dem som menade att politikernas intentioner inte alls hade uppfyllts och de som hävdade att politiken skapade ett tydligt "vi- och dem", där invandrarna ansågs vara en avvikande grupp som mottog en rad särbehandlande, omhändertagande åtgärder.[192]

Samtidigt hårdnade klimatet i det svenska samhället. Den organiserade rasismen började återigen få fotfäste. Såväl mer våldsbenägna och uttalat rasideologiska aktivistgrupper som främlingsfientliga och invandringskritiska kampanjorganisationer växte fram, varav organisationen Bevara Sverige Svenskt (BSS)[193] och skinnskallerörelsen blev de mest uppmärksammade och omtalade. En rad rasistiska och främlingsfientliga aktioner genomfördes, från flygbladsutdelning, demonstrationer och rasistiskt klotter till vandalism, korsbränning, hot, våld och misshandlar med dödlig utgång.

Reaktionen blev stark och för första gången på årtionden sågs frågor kring rasism återigen som en nationell angelägenhet. Tusentals svenskar samlades för att demonstrera mot den framväxande rasismen, något som kom att bli ett återkommande tema under stora delar av 1980-talet. Mobiliseringen understöddes av allt mer positiva attityder till invandrare.

[189] Malmsten (2008) s.50ff; Bonnett (2000) s.24
[190] Migrationsverket (2010); SOU 1989:13, s.27
[191] SOU 2005:56 s.107f; Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.14; SOU 1989:13 s. 28ff; Harrison (2009)
[192] Hällgren, Granstedt & Weiner (2006) s.18; Lundh & Ohlsson (1994) s.156
[193] BSS bildades i Malmö 1978 och fokuserade till stor del på att bekämpa invandring och och skapa ett mer nationalistiskt samhälle. Se SOU 1989:13 s.134; Korsell (2009) s.42

Attitydundersökningar inom ramen för 1981 års Diskrimineringsutredning visade på en betydligt minskad "motvilja" och "fruktan" mot invandrare samt ökad "tolerans", "generositet" och "förståelse" för "kulturell pluralism", attitydförändringar som i stort bekräftades av liknande undersökningar senare under årtiondet.[194] I backspegeln står klart att 1980-talet var de antirasistiska massrörelsernas tid, präglat av försök att nå bred mobilisering kring övergripande antirasistiska paroller.[195] Runt om i Sverige engagerade sig lokala aktivister mot rasistiska grupper eller för utvisningshotade flyktingar och på nationell nivå bidrog omfattande rikskampanjer till att sätta fokus på det våld, de hot och tydliga fall av diskriminering som invandrare och flyktingar utsattes för.[196] Denna intensiva period av antirasistisk aktivitet, präglad av massmobilisering mot rasism, behandlas närmare i del II, kapitel åtta: "Den tredje vågen: Massmobilisering mot nationella problem med rasism".

Den öppna rasismen växer

Under början av 1990-talet hårdnade det invandrarpolitiska klimatet ytterligare. Såväl inom politiken, i media och i samhällsdebatten höjdes röster för att det var dags att "lyfta på locket och tala klarspråk", begränsa flyktingars möjlighet att stanna i Sverige, ställa ökade krav på invandrarna, minska särbehandlingen och utöva mer kontroll.[197] Politiskt beslutades t.ex. om flera åtgärder för att begränsa möjligheterna för asylsökande att få uppehållstillstånd, t.ex. genom att tolka reglerna strängare eller genom att införa viseringskrav för vissa medborgargrupper.[198] Under samma period ökade antalet avslag i asylärenden, från 28 procent 1989 till 65 procent 1992.[199] Även allmänhetens attityder förändrades. Flera studier i början på 1990-talet pekade mot att den "toleranta trend" som präglat större delen

---

[194] Westin (1984) s.62ff, s.75; Westin, Charles (1987) *Den toleranta opinionen: Inställningen till invandrare 1987,* Stockholm, Delegationen för invandrarforskning (DEIFO), s.19, s.23; Nordmark (1995) s.101f; Löwander & Lange (2010) s.18, Lange, Anders & Westin, Charles (1993) *Den mångtydiga toleransen: Förhållningssätt till invandring och invandrare 1993*, Stockholm, Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet, s.44

[195] Andra exempel är Rör inte min kompis, Idrott mot rasism, Kommittén i Sverige mot främlingsfientlighet, Ja till gemenskap – Nej till rasism, Röda korset, Fångar mot rasism, Folkfest mot rasism, Ungdom mot rasism m.fl. Se Lööw, Heléne (1998b) Kampanjer till vilken nytta? *Invandrare och minoriteter*, nr.2, s.21-23

[196] Lööw (2000) s.400

[197] Lange & Westin (1993) s.74; Löwander (1997) s.177ff; Kamali, Massoud (2006) Skrota alla myndigheter som sysslar med integration, *Dagens Nyheter*, 13/7, tillgänglig via: http://www.dn.se/debatt/skrota-alla-myndigheter-som-sysslar-med-integration/ (besökt den 1 augusti 2013); SOU 2006:79 s.12f; Sander (1995) s.132

[198] Lange & Westin (1993) s.70, s.75; Lundh & Ohlsson (1994) s.103ff; ; Demker, Marie & Gilljam, Mikael (1993) Om rädslan för det främmande, i Holmberg, Sören, Nilsson, Lennart & Weibull, Lennart (red.) (1993) *Samhälle, opinion, massmedia: rapport: SOM-undersökningen 1993*, Göteborg, SOM-institutet, Göteborgs universitet, s.151

[199] Lundh & Ohlsson (1994) s.105

1980-talet nu brutits. Istället ökade den kritiska inställningen till invandring och invandrare markant, i synnerhet bland unga. I studien Den mångtydiga toleransen höll t.ex. 44 procent av de tillfrågade helt eller delvis med om att det inte borde släppas in några fler invandrare i Sverige och 61 procent menade att reglerna för invandring borde bli strängare.[200] En annan undersökning från 1990, SOM-undersökningen, visade att 65 procent av de tillfrågade hade en ganska eller mycket negativ syn på Islam, medan endast 2 procent var ganska eller mycket positiva.[201] Sammantaget kommenterade forskare förändringarna som en återgång i riktning mot det sena 1960-talets negativa attityder.[202] Utvecklingen bidrog till ett växande stöd för partier med en restriktiv syn på invandring – t.ex. det lokala Sjöbopartiet, Ny demokrati och till sist Sverigedemokraterna som bildats 1988 av bland annat aktiva i BSS, Framstegspartiet och Sverigepartiet.[203] Ny Demokrati gjorde störst succé och samlade, med en mix av populistiska och invandringskritiska argument 6,7 procent av rösterna i valet 1991. Resultatet räckte till 25 platser i riksdagen och från talarstolen hördes successivt alltmer öppet främlingsfientliga och rasistiska budskap. För de mer radikala partierna gick det sämre, t.ex. samlade Sverigedemokraterna endast 4887 röster, vilket motsvarade 0,09 procent.[204]

De öppet rasistiska tongångarna i såväl riksdagspartier som samhällsdebatt, kombinerat med de radikalare partiernas misslyckande i valet, tycks ha stimulerat en ökad gatuaktivism. Den högerextrema rörelsen radikaliserades, ”lasermannen” spred skräck i Stockholm och i media beskrevs hur en nynazistisk terrorrörelse, VAM – Vitt ariskt motstånd, höll på att växa fram.[205] Under samma tidsperiod sökte sig, som ett resultat av först Östblockets sammanbrott och sedan kriget i Jugoslavien, allt fler flyktingar till Sverige. 1992 nåddes en kulmen med cirka 84 000 asylsökande, vilket kan jämföras med cirka 15-20 000 per år under andra halvan av 1980-talet.[206] De svenska myndigheterna var dåligt förberedda på att hantera situationen,

---

200 Lange & Westin (1993) s.46ff, s.48

201 Sander (1995) s.160f; SOU 2012:74 s.129f

202 Löwander (1997) s.10; Demker & Gilljam (1993) s.152. Från och med 1993 märks åter en växande tolerans.

203 SOU 1989:13 s.135. Första gången Sverigedemokraterna ställde upp i val var 1988, då samlade man 1118 röster. Se Lööw (1995) s.31

204 Expo (2010) Sverigedemokraternas valresultat 1998-2010, tillgänglig via: http://expo.se/2010/sverigedemokraternas-valresultat-1988-2010_3174.html (besökt den 31 augusti 2013); Sverigedemokraterna (odat.) Våra valresultat, tillgängt via: https://sverigedemokraterna.se/?page_id=12210 (beesökt den 31 augusti 2013); Lööw (2000) s.386; Jeppsson, Rasmus (2009) Den antirasistiska rörelsen: En kort historik, *Mana: Antirasistisk tidskrift,* nr.1-2, s.29

205 Lange & Westin (1993) s.43, s.74ff; Tamas, Gellert (2002) *Lasermannen: en berättelse om Sverige*, Stockholm, Ordfront

206 Migrationsverket (2013) *Asylsökande till Sverige under 1984-2012*, tillgänglig via: www.migrationsverket.se (besökt den 8 juli 2013); Lundh & Ohlsson (1994) s.34, s.98f.

vilket ledde till att flyktingarna placerades på en rad stora förläggningar runt om i landet, ofta i utkanten av mindre orter där de hölls avskilda från det övriga samhället. I juni 1993 fanns över 270 förläggningar, med drygt 90 000 inkvarterade i väntan på beslut (vilket kan jämföras med 9 förläggningar 1985).[207] På flera håll i landet uppstod konflikter. Runt om i Sverige utfördes en rad attentat mot flyktingförläggningar, ofta utförda av ”lokala ungdomsgäng”[208] bestående av unga män från orten, ”ofta tidigare straffade och vid brottstillfället alkoholpåverkade”.[209] Kring samma tid hävdade ledande politiker att ”rasism i ’egentlig mening’ knappt förekom i Sverige”, att det var ”fel att utpeka Sverige som ett land präglat av rasism” och att de rasistiska våldsdåden snarast var att betrakta som kriminella ”pojkstreck”.[210] Så kallad ”främlingsfientlighet” existerade förvisso, men problem och förekomsten av ”rasism” tonades ner.[211]

De antirasistiska aktörerna var av en helt annan åsikt och utvecklingen sporrade framväxten av ett myller av nya antirasistiska initiativ, grupper, kampanjer och demonstrationer. Tusentals människor visade sin avsky mot rasism, både genom breda massdemonstrationer och ett intensifierat militant motstånd mot högerextrema grupper. Ur de allt allvarligare konfrontationerna med den rasistiska rörelsen växte ett nytt radikalt, konfrontativt antirasistiskt motstånd som kom att spela en central roll för antirasismens utveckling under det kommande decenniet.[212] Denna form av antirasism beskrivs mer utförligt i del II, kapitel nio: ”Den fjärde vågen: Det strukturella genombrottet”.

Förändrade strategier

Under mitten av 1990-talet skiktades den högerextrema rörelsen i två huvudsakliga grenar. En del aktiva, i synnerhet Sverigedemokraterna, började uttrycka en mer utpräglad strävan efter parlamentarisk makt och försökte etablera sig som ett trovärdigt politiskt parti. Andra lade fokus på att bygga en mer militant, rasistisk subkultur centrerad kring vit makt-musik. Utvecklingen bidrog till att de utåtriktade, högerextrema aktiviteterna minskade. De grupper som lagt fokus på riksdag, kommun och landsting insåg – efter besvikelsen i samband med riksdagsvalet 1994[213] – att de inte längre kunde förknippas med den nynazistiska rörelsen, skinnskallar och våld, vilket ledde till allt färre demonstrationer. Vit makt-aktivisterna kom i

[207] Lundh & Ohlsson (1994) s.98f
[208] Lange & Westin (1993) s.76
[209] Lööw (2000) s.390, Lange & Westin (1993) s.43, s.76
[210] Löwander (1997) s.9; s.109f; Tamas (2002) s.325; Prop. 1989/90:86 s.9
[211] Malmsten (2008) s.54; Tamas (2002) s.304; Prop. 1989/90:86 s.9
[212] Jeppsson (2009); Lööw (2000) s.365f, s.404
[213] I valet 1994 samlade t.ex. Sverigedemokraterna 13954 röster i riksdagsvalet och fick fem kommunala mandat i tre kommuner (Dals-Ed, Höör och Ekerö). Se Ekman & Poohl (2010) s.107

sin tur att organisera sig mer kring subkulturella nav där skivbolag, konserter och band blev viktigare än traditionella demonstrationer och partibyggen.[214] Samtidigt visar SÄPO:s statistik att antalet anmälda våldsdåd med rasistiska motiv ökade under andra halvan av 1990-talet. Runt 1995 mördades 8 människor av personer med kopplingar till högerextrema grupper och mellan 1997 och 1999 steg antalet anmälda brott med främlingsfientliga och rasistiska inslag från drygt 1700 till strax under 2400.[215] De brott som anmäldes mest var "olaga hot, misshandel, ofredande, förolämpning och hets mot folkgrupp."[216] Det sena 1990-talet innebar också att rasistiska grupper började rikta allt mer våld och brottslighet mot företrädare för samhället, t.ex. politiker, poliser och journalister − tydligast manifesterat i mordet på den fackligt aktive Björn Söderberg, en bilbomb mot ett journalistpar i Nacka och morden på två poliser i Malexander 1999.[217] Mer kraft lades även på att sprida budskap och rekrytera anhängare via internet. I början av 2000-talet utgjorde internet, tillsammans med vit makt-musiken, de främsta verktygen för att mobilisera stöd och resurser och under de senare delarna av 2000-talet ökade antalet sidor med rasistiskt innehåll dramatiskt. På internet möjliggjordes både ideologiska och politiska diskussioner, distanskontakter och försäljning av olika former av rasistiskt material genom ett medium med större anonymitet.[218]

Den mest centrala fysiska träffpunkten för de nazistiska och högerextrema grupperingarna blev Salemmarschen, en manifestation ”mot det mångkulturella samhället” som startade år 2000 efter att en ung nationalist misshandlats till döds. Till en början enade Salemmarschen de annars splittrade grupperna och markerade, med sina 1000 till 2000 deltagare, den största nazistiska manifestationen i Sverige sedan 1940-talet.[219] Mellan år 2000 och 2010 samlades högerextrema grupper, i olika konstellationer, för att protestera “mot svenskhat och det urskillningslösa svenskfientliga våldet”[220]. Antalet deltagare minskade successivt − dels på grund av interna stridigheter, dels på grund av de radikala tongångarna. Vid den sista marschen 2010 tågade cirka 700 personer.[221] I ett försökt att öka deltagandet

[214] Jeppsson (2009) s.30; Regeringen (2001) s.18
[215] Regeringen (2001) s.21
[216] Ibid. s.21
[217] Ibid.
[218] Regeringen (2001) s.19; Ring, Jonas. & Morgentau, Scarlett (2004) *Intolerans: antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet, s.11
[219] Expo (2003) 2000- mordet, marschen, martyrskapet, tillgänglig via: www.expo.se/2003/48_892.html (besökt den 14 september 2012)
[220] Slagord hämtade från Wikipedia ”Salemmarchen”: tillgänglig via: http://sv.wikipedia.org/wiki/Salemmarschen (besökt den 15 oktober 2012)
[221] Expo (2009) Salemmarchen år för år, tillgänglig via: http://expo.se/2009/salemmarschen-ar-for-ar_2941.html (besökt den 14 september 2012); Expo (2010) http://expo.se/2010/analys-enad-front-for-extremhogern_3550.html, (besökt den 7 oktober 2013)

gjordes demonstrationerna om och flyttades in till Stockholm 2011, men endast 550 personer slöt upp varpå demonstrationerna helt upphörde 2012.[222] Kring decenniets slut uppskattade Säkerhetspolisen och Brottsförebyggande rådet att vitmaktmiljön omfattade ungefär ett par tusen aktiva personer, koncentrerade till organisationer som Svenska motståndsrörelsen, Folkfronten (tidigare Nationalsocialistisk front, senare Svenskarnas parti), Info-14 och nätverket Fria Nationalister.[223] Grupperna ansågs framför allt utgöra ett hot mot enskilda individer, däribland personer med utländsk bakgrund, politiska meningsmotståndare och HBTQ-personer, snarare än ett hot mot rikets säkerhet.[224]

Nya dimensioner av rasism

Under första halvan av 2000-talet intensifierades diskussionen om rasism i samhället, delvis som ett resultat av de uppmärksammade rasistiska våldsdåden under slutet av 1990-talet men också mot bakgrund av att en ny ”integrationspolitik” börjat införas, något som skulle ersätta 1970-talets ”invandrarpolitik”.[225] Bland annat initierades flera statliga utredningar i syfte att fördjupa kunskaperna om rasism, vilket bidrog till en intensiv diskussion bland politiker, akademiker, aktivister och i media kring hur rasism skulle förstås.[226]

Diskussionen välkomnades av många antirasistiska aktörer i det civila samhället. Under 1990-talet hade allt fler antirasistiska grupper successivt börjat betona arbetet mot strukturell rasism som en central del av verksamheten. Anhängarna av en mer strukturell förståelse menade att problemet med rasism inte gick att begränsa till högerextrema grupper och aktiviteter – rasismen verkade på flera nivåer i samhället och tog sig uttryck i olika former av diskriminering, uteslutning och segregation, t.ex. på arbets-

[222] Expo (2012) Hatgrupper tappar deltagare, tillgänlig via: http://expo.se/2012/hatgrupper-tappar-deltagare_4815.html (besökt den 31 juli 2013)

[223] Några år in på 2010-talet utgjordes miljöns kärna av Svenskarnas parti, Svenska motståndsrörelsen, Nordisk ungdom och Nationaldemokraterna. Info 14 och Fria Nationalister hade tappat i betydelse. Lagerlöf, David (2012) Den rasideologiska miljön 2011, *Expo*, tillgänglig via: research.expo.se/den-rasideologiska-miljon_47.html (besökt den 31 juli 2013); SOU 2012:74 s.161ff

[224] Korsell m.fl (2009) s.19, s.12, s.132

[225] I december 1997 beslutade riksdagen att övergå från en ”invandringspolitik” till en ”integrationspolitik”. Målet för integrationspolitiken var att skapa ”lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund”. Människor skulle komplettera varandra och ömsesidigt bidra med sin kompetens. Respekt och tolerans utgjorde honnörsord. Fokus skulle styras om från en tidigare upplevd kollektivistisk gruppidentitet som ”invandrare” till att utgå från individen och dess unika behov. Gruppen invandrare skulle inte längre bli föremål för säråtgärder, utan behandlas inom ramen för generella åtgärder i samhället. Se SOU 2005:56 s.112; Regeringen (2001) s.26; Dahlstedt & Lindberg (2002) s.21

[226] SOU 2006:79 9f; Jonsson (2008a); Jonsson (2008b); Kamali (2006)

och bostadsmarknaden. Tonen kan tydligt illustreras av etnicitetsforskaren Stefan Jonsson som i mitten av 2000-talet konstaterade:

> "(…) att människor av viss börd är mer arbetslösa, utbildas sämre, tjänar mindre, oftare grips av polisen och oftare utsätts för förakt och våld (…) beror inte på deras ovilja och kulturella egenart, vilket några hävdar, inte ens på en handfull rasister och korkade makthavare som skämmer ett annars jämlikt system, vilket många hävdar. Det beror på att Sveriges ekonomiska, politiska och kulturella institutioner tillsammans bildar en diskrimineringsmaskin; rasismen ligger latent överallt."[227]

I backspegeln går det, något schablonmässigt, att tala om mitten av 2000-talet som ett bredare ”strukturellt uppvaknande”, något som i hög grad kom att påverka både det antirasistiska arbetet och den mer allmänna förståelsen av rasism. Utvecklingen sporrade framväxten av en rad nya initiativ och aktörer, vilket även det utvecklas i del II och kapitlet ”Den fjärde vågen: Det strukturella genombrottet”.

Som antytts ovan fick den strukturella förståelsen av rasism kraftigt stöd av flera statliga utredningar och forskningsrapporter. Tvärtemot den svenska självbilden beskrev utredningarna rasismen som djupt rotad och integrerad i det svenska samhället, verkandes på flera samhälleliga nivåer och områden. Den svenska självbilden angreps som förljugen, präglad av ett inbyggt och dominant förnekande av existerande strukturella problem, vilket medfört att rasism tillåtits verka och reproduceras. I Sverige söker och gynnar lika lika. Inom t.ex. det politiska systemet, utbildningsväsendet, massmedia, arbetsmarknaden, polis- och rättsväsendet, bostadsmarknaden och välfärdstjänsterna gynnas de grupper som passar in i den normgivande, vita majoriteten. Andra löper ökad risk att behandlas som avvikare, separeras genom olika särskiljande processer och ges en underordnad position.[228] I en av de statliga utredningarnas slutbetänkande, Integrationens svarta bok, diskuteras och redogörs t.ex. för en rad dikotomiserande processer som skapar en uppdelning mellan ett "vi" – 'svenskar' som är integrerade – och "de andra" – 'invandrarna' som ska integreras i 'vårt' samhälle"[229]. Invandrarna underordnas genom att kopplas samman med en "bristsituation, både när det gäller kompetens, sociala färdigheter, kunskap om samhället och om arbetslivets villkor", vilket bidrar till en omfattande strukturell diskriminering inom samtliga områden som studeras i utredningen.[230] Även i utredningen Det blågula glashuset konstateras att Sverige är "delat längs etniska linjer".[231] Utredaren konstaterar att det

[227] Jonsson, Stefan (2005) Periferin intar centrum, *Dagens Nyheter*, 2/10, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/periferin-intar-centrum (besökt den 16 augusti 2012)
[228] Se SOU 2005:56 s.446, s.24ff, s.121f, s.81ff; SOU 2006:79; Schmauch (2006) s.2ff, s.42ff
[229] SOU 2006:79 s.9
[230] Ibid. s.20
[231] SOU 2005:56 s.31, s.457, s.24ff, s.121

existerar en "etnisk maktordning"[232] som bygger på isärhållande och en systematisk över- och underordning av dels ”vita svenskar” och dels olika grupper av ”rasifierade människor”.[233] Invandrarna konstrueras som de annorlunda och avvikande, vilka får stå som kontrastpunkt och bekräfta den ”goda svenska normen” om t.ex. jämställdhet, hederlighet och modernitet.[234] En slutsats av utredningarna är att den svenska välfärdsstaten präglas av segregering, utanförskap, marginalisering och en ordning där ”svenskar” och "invandrare" dels separeras ifrån varandra, men också hierarkiseras och ges ojämlik tillgång till bland annat resurser och möjligheter i samhället.[235]

Främlingsfientliga framgångar

Valet 2006 skakade om de antirasistiska leden och intensifierade diskussionen om rasism ytterligare. Sverigedemokraterna samlade 2,9 procent av rösterna och fick mandat i 144 kommuner. Framgången gav partiet rätt till betydande statligt partistöd, vilket gick direkt in i jakten på mandat i riksdag, landsting, kommun och EU-parlament. Sverigedemokraterna tycktes ha medvind. Attityd- och värderingsundersökningar från 2007 visade förvisso att allmänheten i stort, sedan mitten av 1990-talet, utvecklat en mer generös och positiv inställning till invandring och invandrare, men att fortfarande var fjärde tillfrågad kunde tänka sig att rösta på ett parti som ville inskränka invandrarnas rättigheter och att fyra av tio instämde "helt och hållet" eller "ganska bra" med påståenden som "stoppa all invandring till Sverige".[236] Undersökningarna tolkades som en viktig påminnelse om att rasistiska och främlingsfientliga idéer ännu fanns starkt rotade i det svenska samhället.[237]

Parallellt med Sverigedemokraternas framgångar genomgick den utomparlamentariska högerextrema miljön en rad interna strider och en successiv fragmentering, vilket försvagade rörelsen som helhet. Fler och fler övergav de renodlat utomparlamentariska strategierna för att försöka bygga partier med fokus på platser i framför allt kommunfullmäktige. Strategin gav

[232] Ibid. s.31
[233] Ibid. s.445f
[234] Ibid. s.28
[235] Ibid. s.26; Jämte, Jan (2012) s.141
[236] Från 1993 till 2007 sjönk t.ex. andelen svenskar som instämde helt eller delvis med påståendet ”det finns för många utlänningar i Sverige” från 52 procent till 39 procent. Även andelen som anser att ”det är ett bra förslag at ta emot färre flyktingar” har minskat genom åren. Demker, Marie (2008) Flyktingopinionen: Långsamma förskjutningar inom stabila ramar, i Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) (2008) *Skilda världar: trettioåtta kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2007*, Göteborg, SOM-institutet, Göteborgs universitet, s.195; se också SOU 2012:74 s.125ff. Övriga uppgifter är hämtade från Integrationsverket (2007) s.8; Hjerm (2007) s.223ff; Mångfaldsbarometern 2007 (2007)
[237] Se t.ex. Expo (2007) Integrationsbarometern feltolkas, tillgänglig via: http://expo.se/2007/integrationsbarometern-feltolkas_1960.html (besökt den 10 augusti 2011)

visst resultat. I valet 2006 fick t.ex. Nationaldemokraterna tre kommunala mandat och 2010 fick nynazistiska Svenskarnas parti ett mandat i Grästorp.[238] För Sverigedemokraterna, som fortsatt att arbeta för att distansera sig från den högerextrema miljön, gick det betydligt bättre. Vid valet 2010 fick partiet stöd av 5,7 procent av de röstande, ett stöd som enligt opinionsundersökningar tenderat att växa markant under de senaste åren. Utanför parlamentet, men med kopplingar till bland annat Sverigedemokraterna, har det under 2010 även vuxit fram en mer utpräglad antimuslimsk miljö, såväl i Sverige som i Europa.[239] Sammantaget framträder en bild av en miljö i omvandling, där vissa aktörer tappat mark medan andra gått framåt. De rasistiska, främlingsfientliga eller invandringskritiska idéerna har ändrat form och hittat nya kanaler. Renodlat rasbiologiska argument har blivit allt mer ovanliga, ersatta av kritik mot andra kulturer och/eller religioner. Situationen kan upplevas som en paradox. Samtidigt som de former av rasism som präglat den nationella självbilden blivit sällsynta tycks rasistiska, främlingsfientliga och intoleranta idéer ha ett starkt stöd och ha hittat effektivare politiska kanaler än på mycket länge – ofta kanaliserat till nya, mer ”tidsenliga” uttryck för kritik mot invandrare, invandring och det mångkulturella samhället.[240]

2.4. Slutligt urval av antirasistiska aktörer

Efter denna övergripande beskrivning av rasismens utveckling i Sverige, vilket innefattat en kort redogörelse för grupper och företeelser antirasister själva sett som rasistiska och följaktligen agerat mot, följer nu en kort presentation av de antirasistiska rörelseaktörer som kommer att stå i fokus för denna studie.

Vad som står klart vid kapitlets slut är att varken rasismen eller antirasismen är några entydiga fenomen. Under 1900-talet har båda företeelserna tagit en rad uttryck, förändrat riktning och delat upp sig i olika förgreningar. Problemformuleringar, handlingsstrategier, visioner och argument har varierat. Med avseende på antirasism kan konstateras att det talas om en betydande historisk antirasistisk rörelseaktivitet, ett grundläggande antagande som följt med i denna avhandling och som kommer att problematiseras under arbetets gång. Det bör dock direkt lyftas fram att rörelsen varit ständigt föränderlig, tagit en rad olika uttryck, men ändå tycks ha bundits samman av en gemensam, övergripande nämnare – kamp mot vad som förståtts som olika uttryck för rasism. Historiskt har

---

[238] SOU 2012:74 s.164ff; Expo skola (odat.*) Organisationer*, tillgänglig via: http://skola.expo.se/ (besökt den 10 augusti 2011)
[239] SOU 2012.74 s.190, s.207: Lagerlöf (2012) s.9
[240] SOU 2012:74 s.207; Lagerlöf (2012) s.4

arbetet bedrivits med alla tänkbara medel; från upplysnings- och informationskampanjer, medvetandegörning, politiska påtryckningar, massmobilisering, manifestationer och demonstrationer till civil olydnad och våldsamma konfrontationer. Rörelsen har – precis som andra sociala rörelser – befolkats av ett myller av aktörer, från enskilda individer, tillfälliga aktionsgrupper och etablerade organisationer till samlande nätverk. I praktiken handlar det om allt från t.ex. antirasistiska rörelseorganisationer, kulturorganisationer, etniska minoriteters föreningar, asyl- och flyktinggrupper, militanta antifascister och solidaritetsgrupper till aktörer med bas i eller koppling till politiska partier, statliga myndigheter, media, skolor, fackförbund, kyrkor och idrottsklubbar. Alla dessa aktörer kommer, som redan konstaterats, inte att rymmas i denna studie. Baserat på avhandlingens fokus och den diskussion som förts i detta kapitel kommer studiens nav att utgöras av tre fallstudier som kan illustrera de olika typer av antirasism jag menar karaktäriserat rörelsearbetet historiskt – det vill säga *radikal*, *pragmatisk* och *moderat* antirasism. Vid val av konkreta fall kommer jag således att fokusera på explicita antirasistiska rörelseaktörer, det vill säga aktörer grundade med det uttalade syftet att motverka rasism genom arbete i det civila samhället. Till skillnad från flera av de aktörer som nämnts ovan (t.ex. fackförbund, bredare solidaritetsorganisationer, kyrkor etc.) som också – i olika utsträckning – agerat i och kring rörelsen har de tre närstuderade aktörerna grundats med den överordnade målsättningen att utgöra en antirasistisk kraft i samhället. De har således inte, vilket varit vanligt historiskt, betraktat antirasism som en del av ett bredare solidaritetsarbete med många förgreningar. Genom ett noggrant val av fall strävar jag i avhandlingen efter att öka förståelsen för antirasistiskt rörelsearbete i Sverige. Avhandlingen syftar emellertid inte till att generalisera kring alla verksamma aktörer eller uttala sig om "antirasismen i Sverige" som helhet. Istället handlar det om att lyfta fram relevanta och talande exempel som, via en inramningsteoretisk analys, kan illustrera flera av de möjligheter och svårigheter radikala, pragmatiska och moderata antirasistiska aktörer kan möta i att arbetet mot rasism. Den stundande genomgången av den antirasistiska historien från 1930 till slutet av 2010 visar tydligt att de fall som närstuderas här inte är unika. Istället kan de erfarenheter, problem och lärdomar analysen av respektive fall ger uttryck för mycket väl ha betydelse långt utanför de enskilda exemplen, utan att för de för den skull kategoriseras som "representativa", ett resonemang vi får anledning att återkomma till längre fram.

I fråga om den *pragmatiska* antirasismen kommer avhandlingen att fokusera på den mest betydelsefulla antirasistiska rörelseaktör som växte fram under 1980-talet: Stoppa rasismen. I relation till de typer av antirasism som diskuterats tidigare kan sägas att Stoppa rasismen stod för en antirasism initierad underifrån, med uttalat syfte att nå bred massmobilisering i civilsamhället. Organisationen förenade en systemkritisk analys med ett mer pragmatiskt, praktiskt arbete som syftade till att möjliggöra breda allianser mellan antirasistiska krafter. Aktiva inom organisationen gav uttryck för flera av de antirasistiska praktiker som lyfts fram; från antirasistiskt arbete i vardagen och multikulturell antirasism till antifascistiska konfrontationer. Stoppa rasismen är också intressant ur ett historiskt perspektiv då verksamheten spänner över nästan två decennier, från tidigt 1980-tal till andra halvan av 90-talet, och utgör det tydligaste försöket att kanalisera 80-talets framväxande motstånd mot rasism till en enad rörelse.

Den *radikala* antirasismen kommer att exemplifieras genom nätverket Antifascistisk aktion (AFA). AFA har, sedan nätverkets bildande 1993, utgjort den största och mest kända samlingsplatsen för radikala antirasister; aktivister som menar att rasismen stundtals måste bekämpas med konfrontativa metoder och där antirasistiskt och antifascistiskt arbete utgör bas för en bredare kamp mot förtryckande samhällsstrukturer. Nätverket har varit verksamt i tre decennier och har, genom sin verksamhet, i hög grad påverkat både den rasistiska och antirasistiska rörelsen och dess förutsättningar att agera, såväl som allmänhetens bild av antirasistiskt arbete.[241]

I fråga om den *moderata* antirasismen kommer studien att fokusera på paraplyorganisationen Samling mot rasism och diskriminering, även känt som Samlingen. Organisationen bildades i slutet av 1990-talet och verkade, i olika former, fram till mitten av 2000-talet. Samlingen strävade efter att samla breda demokratiska och humanistiska krafter – däribland invandrar- och minoritetsorganisationer, politiska partier eller deras ungdomsförbund, etablerade människorätts- och hjälporganisationer och religiösa sammanslutningar – till gemensamt arbete mot rasism. Programförklaringen hade ett tydligt fokus på dels olika former av konkret diskrimineringsproblematik, dels de etniska minoriteternas utestängning och bristande inflytande i samhället. Även om Samlingen riktade allvarlig kritik mot offentliga aktörer fanns länge en grundläggande tilltro till det etablerade systemet, givet att även direkt berörda minoriteter bereddes inflytande i samhället. Samlingen ville fungera som både blåslampa och referensgrupp riktad mot det offentliga. Genom att uppmärksamma uppenbara fall av

[241] Se t.ex. Korsell m.fl (2009) s.12

diskriminering och rasism ville Samlingen bland annat sätta ökad press på politiker och myndigheter att agera mer kraftfullt mot rasism, initiera debatt, skapa ökad medvetenhet och folklig opinion.

De tre rörelseaktörer som presenterats ovan har sina respektive ”glansperioder” under olika decennier, en under 1980-, en under 90- och en under slutet av 90-talet/början av 00-talet. Här finns en baktanke. I empiriredovisningen kommer beskrivningen av aktörernas ramverk och arbete att vävas in i en större berättelse om den antirasistiska rörelsens utveckling. Berättelsen fokuserar framför allt den tidsperiod de studerade aktörerna varit verksamma, dvs. från 1980-talet till en bit in på 00-talet, men rymmer också en historisk tillbakablick som tecknar framväxten av olika typer av antirasistiska ramverk samt en rad utblickar mot andra antirasistiska aktörer som påverkat de närstuderade fallens utveckling. Den bredare ansatsen möjliggör en inramningsteoretisk analys som går bortom de enskilda fallen. Dessutom skapas möjligheter att berätta delar av en till stor del oskriven historia om den moderna antirasistiska rörelsens utveckling.

Innan vi går djupare in på antirasismens utveckling och de aktualiserade fallen ska vi emellertid bekanta oss med den teori som används för att studera och analysera studieobjekten och besvara de frågeställningar som presenterades i inledningskapitlet. Den övergripande fråga som väckte intresset för att skriva avhandlingen handlade om hur de studerade aktörerna stod rustade för att möta rasistiska utmaningar, vilket senare avgränsades till att fokusera deras möjligheter att mobilisera anhängare och få dem att agera. För att studera detta tar avhandlingen hjälp av vad som kallas *inramningsteori*. Den kommande teoridiskussionen spänner över två kapitel. I det första görs en inledande presentation och översikt av den teoritradition som används, följt av ett kapitel som utvecklar hur avhandlingens frågeställningar ska studeras, analyseras och besvaras mer konkret.

Kapitel 3.

Inledande teoretiska resonemang

Följande kapitel rymmer en övergripande introduktion till den teoritradition som används i avhandlingen. Målsättningen är att skapa förståelse för de begrepp och analysverktyg som förekommer samt att introducera en svensk begreppsapparat då flertalet av de termer som används ännu inte fått någon vedertagen översättning.[1] På så sätt knyter kapitlet tydligt an till avhandlingens fjärde frågeställning om att öka inramningsteorins empiriska tillämpbarhet. Den teoretiska diskussionen kommer att utvecklas ytterligare i kapitel fyra där fokus ligger på att operationalisera teorin och de begrepp och analysverktyg som presenteras nedan.

I detta kapitel ligger fokus på sex aspekter, presenterade i följande ordning:

3.1 att diskutera kring sociala rörelser, rörelseforskning och valet av inramningsteori som grundläggande teoretiskt perspektiv
3.2 att ge en historisk tillbakablick över inramningsperspektivets framväxt och att introducera några av traditionens mest centrala begrepp
3.3 att redogöra för de kollektiva ramverkens beståndsdelar
3.4 att diskutera hur kollektiva ramar förhåller sig till liknande begrepp som ideologi och diskurs
3.5 att beskriva olika strategier aktörer använder för sprida kollektiva ramverk
3.6 att diskutera problem och tillkortakommanden med inramningsperspektivet

3.1. Sociala rörelser och rörelseforskning

Som redan antytts tar avhandlingen teoretiskt avstamp i forskningen om sociala rörelser. Rörelseforskningen innehåller en vildvuxen flora av perspektiv, teoretiska angreppssätt och metodval och traditionen har haft sitt starkaste fäste, och kommit att utvecklats, av framför allt sociologier, historiker och statsvetare.[2] Traditionens rötter löper tillbaka till 1800-talet där flera forskare, däribland Max Weber och Karl Marx, försökte förklara och förstå arbetarklassen och socialismens framväxt, utveckling och

[1] För att underlätta jämförelsen med motsvarande engelska begrepp kommer originaltermerna att återges i anslutning till att de svenska översättningarna presenteras. I de fall de svenska översättningarna behöver motiveras och diskuteras, t.ex. i fråga om ordval, sker detta i fotnoterna. Ett fåtal av begreppen har tidigare översatts till svenska, se Wettergren & Jamison (2006).
[2] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.2; Goodin, E Robert & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, New York, Oxford University press

påverkan på samhället.[3] Under 1900-talet kom rörelseforskningen att utvecklas till tre dominerande huvudinriktningar, på svenska ofta refererade till som ”kollektiv behaviorism” (alternativt den ”kollektiva beteende-traditionen”)[4], ”resursmobiliseringsteori”[5] och ”identitetsparadigmet”[6]. Fram till en bra bit in på 1980-talet arbetade anhängare av dessa tre perspektiv, och alla dess avknoppande ”underskolor”, till mångt och mycket isolerade från varandra, argumenterandes för att de olika forskningstraditionerna var teoretiskt oförenliga.[7] De senaste tre decennierna har detta scenario förändrats dramatiskt. Mot slutet av 1980-talet beskrevs utvecklingen inom rörelseforskningen som en ”explosion in the last ten years, of theoretical and empirical writings on social movement and collective action”[8], en utveckling som fortsatt under 1990- och 00-talet. Explosionen medförde bland annat en ökad interaktion mellan forskare inom olika traditioner, vilket bidragit till att gränser suddats ut, teoretiska perspektiv korsbefruktats och vidareutvecklats.[9]

---

[3] Thörn, Håkan (2005) i Eyerman, Ron & Jamison, Andrew (2005) *Sociala rörelser i en ny tid*, Studentlitteratur AB, Lund, s.5f. Den tidigaste kända referensen till begreppet ”social rörelse” hittas hos Lorenz von Stein 1842 i dennes verk om de socialistiska och kommunistiska rörelserna i Frankrike, se Wennerhag, Magnus (2008) *Global rörelse: den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*, Lund, Lunds universitet, s.51ff

[4] Wettergren & Jamison (2006); Wennerhag (2008). Kollektiv behaviorism fokuserar framför allt på strukturella spänningar/förändringar och det kollektiva beteende som de kan ge upphov till. Fokus ligger på att förstå de handlingar, rationella eller irrationella, som individen utför inom ramen för kollektivet. Den kollektiva behaviorismen delas ofta in i strukturfunktionalism, med kända företrädare som Talcott Parsons och Neil Smelser, samt symbolisk interaktionism, med teoretiker som James Coleman, Herbert Blumer, Ralph Turner och Lewis Killian. Läs mer i t.ex. della Porta & Diani (2006) s.12f; Eyerman & Jamison (2005) s.16ff

[5] Resursmobiliseringsteorin ser sociala rörelser som ett resultat av rationella, meningsfulla och organiserade kollektiva handlingar som syftar till att uppnå tydliga politiska mål. Rörelsers framväxt och framgång antas till stor del bero på organisationsmässiga förutsättningar - t.ex. förmågan att organisera sig, anpassa handlingsstrategier och bygga nätverk - och framför allt på de aktivas förmåga att generera och hantera olika typer av resurser. En viktig utveckling av resursmobiliseringsteorin är det politiska processperspektivet, med företrädare som Charles Tilly, Peter Eisinger, Herbert Kitschelt, Doug McAdam och Sydney Tarrow. Här introduceras bland annat begreppet möjlighetsstrukturer för att lyfta fram betydelsen av den politiska och institutionella miljö som rörelser verkar i för dess framväxt och utveckling. Läs mer i t.ex. Eyerman & Jamison (2005); della Porta & Diani (2006)

[6] Identitetsparadigmet ser sociala rörelser som historiska aktörer och bärare av större politiska projekt. Perspektivet färgas bitvis av det marxistiska inflytandet där sociala rörelser tillskrivs en viktig historisk roll och en frigörande potential, samtidigt som anhängarna gör många betydande avsteg från klassiska marxistiska teorier. Inom perspektivet finns ett utvecklat intresse för konstruktionen av identitet och en uppdatering av frågor kring klassrelationer och klasskamp i ett modernt samhälle. Kända företrädare är Alberto Melucci och Alain Touraine. Läs mer i t.ex. Wettergren & Jamison (2006); Buechler M. Steven (2013) New social movement and new social movement theory, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.846ff

[7] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.xi; Eyerman & Jamison (2005) s.32ff

[8] della Porta & Diani (2006) s.1

[9] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.xiff. Exempel på syntetiska perspektiv är Cohen, Jean (1985), Klandermans & Tarrow (1988) och Eyerman & Jamison (1990). Se Eyerman & Jamison (2005) s.32ff

De senaste decenniernas teoretiska utveckling har bland annat karaktäriserats av ett växande intresse för idéers betydelse för kollektivt handlande. Från att, under stora delar av rörelseforskningens historia, ha tagit idéers mobiliserande kraft för givet har forskare, alltsedan mitten på 1980-talet, ägnat allt mer kraft åt att försöka förstå och förklara idéarbetets konkreta betydelse för rörelsers aktivitet; från dess uppkomst, framväxt och utveckling till dess slutliga öde – misslyckande eller framgång med att påverka samhället i den riktning som förespråkas.

En av de traditioner som stått i centrum för detta återuppväckta intresse är *inramningsteorin* [framing theory], en forskningsgren som delvis växt ur – men också som en utmaning mot – resursmobiliseringsteorin med syftet att studera de idéer och meningsskapande processer som får människor att engagera sig i kollektivt förändringsarbete.[10] Inom inramningsteorin studeras både innehållet i de kollektiva ”idépaket” som utvecklas inom rörelser, hur rörelseaktörer arbetar för att sprida dessa idéer till det omkringliggande samhället och vilken betydelse de har för att framför allt mobilisera stöd och att få anhängare att agera. De sistnämnda faktorerna anses, som vi strax kommer att se, ha avgörande betydelse för de flesta sociala rörelseaktörers utsikter att påverka samhället.[11] Men först; något kort om vad som konstituerar en social rörelse.

Vad är en social rörelse?

Som redan antytts finns en rad olika sätt att definiera sociala rörelser.[12] I denna avhandling förstås sociala rörelser, med hänvisning till Wettergrens syntetisering av dominerande definitioner inom fältet, som en kollektiv mobilisering av människor som vuxit fram ur gemensamma upplevelser av samhälleliga problem och konflikter. Rörelser består av en mångfald aktörer som ofta saknar formell politisk makt och som verkar i det civila samhället. Aktörerna pekar på upplevda brister i det existerande systemet och organiserar sig för att försöka förändra sin omvärld genom kollektivt handlande. I processen skapas en kollektiv identitet som bygger på en gemensam världsuppfattning, solidaritet gentemot likasinnade och en kritisk hållning till det samhällsystem som gett upphov till problemen.[13]

Givet denna avhandlings fokus på tre ”typiska” rörelseaktörer blir det viktigt att direkt påpeka att sociala rörelser – i sin helhet – är något betydligt större, något betydligt mer diffust än de formaliserade grupperingar som utgör rörelsers mest synliga uttryck. Inom rörelseforskningen görs t.ex.

---

[10] Carroll, K William & Ratner, R.S. (1996) Master framing and cross-movement networking in contemporary social movements, *The Sociologial Quarterly*, vol.37, nr.4, s.601
[11] Se t.ex. Klandermans (1988) s.177; Snow & Benford (1988) s.199
[12] Ring, Magnus (2007) *Social rörelse: Begreppsbildningen kring ett mångtydigt fenomen*, Lund, Lunds universitet
[13] Wettergren & Jamison (2006) s.10

skillnad mellan rörelser och rörelseorganisationer, två begrepp som till vardags ofta kopplas samman. Rörelseorganisationer är organisationer som skapats för att explicit uppnå rörelsens mål och som därmed utgör rörelsers mest tydliga uttryck, drivande kraft eller ”ansikte utåt” – men de är inte rörelsen. Runt rörelseorganisationerna finns en mängd andra aktörer som också har betydelse och engagerar sig i rörelsearbete. Det kan handla om såväl formella organisationer – t.ex. fackförbund, politiska partier, kyrkor, media, skolor, studieförbund, nätverk och paraplyorganisationer – som lösare informella grupperingar; t.ex. aktivistnätverk, umgängeskretsar, tillfälliga arbetsgrupper eller sammanslutningar.[14] De olika aktörerna är olika dedikerade till rörelsens mål, kan gå in och ut ur rörelsens aktivitet och interagera med en rad andra samhälleliga aktörer, vilket bidrar till att rörelser som helhet inte har några tydliga, väldefinierade gränser. Rörelseforskaren Pamela Oliver skriver:

> ”Social movements have diffuse boundaries across time, space, and personnel. You cannot draw a clear-cut boundary around a social movement. People on the ground will debate about what a movement means and who is in and who is out.”[15]

I denna avhandling används begreppet *rörelseaktör* för att benämna enskilda aktörer i rörelser – från individer utan organisationsanknytning, mindre sammanslutningar, tillfälliga grupper, formaliserade organisationer och etablerade nätverk – som i realiteten, sammantaget, utgör en social rörelse. Begreppet *den antirasistiska rörelsen* blir således ett övergripande samlingsnamn för den mångfald av löst sammanhållna antirasistiska aktörer som genom arbete i det civila samhället försökt att utmana olika former av rasism genom historien. De fall som studeras här är tre exempel på tydliga, mer formaliserade rörelseaktörer; tre exempel på de olika typer av antirasism jag menar karaktäriserat rörelsen historiskt. Att jag valt begreppet rörelseaktör före rörelseorganisation för att beskriva fallen handlar om ett försök att undvika den vardagliga förståelse som omger ordet ”organisation”. Alla tre grupper har olika karaktär där Stoppa rasismen utgör urtypen för en klassisk rörelseorganisation, AFA mer tar formen av ett koordinerat nätverk och Samling mot rasism utgör en antirasistisk paraplyorganisation med egen, självständig agenda. Trots olikheterna utgör de alla tre tydliga exempel på explicita antirasistiska rörelseaktörer, skapade med det överordnade målet att bekämpa rasism genom arbete i det civila samhället.

---

[14] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.1, s.145, s.152

[15] Oliver, Pamela (2003) Lecture notes: Overview of Concepts/Theory in Social Movements, tillgänglig via: http://www.ssc.wisc.edu/~oliver/SOC924/Assignments/Documents/sm%20theory%20lecture.pdf (besökt den 12 februari 2013)

De sociala rörelsernas betydelse

Under hela 1900-talet har sociala rörelser spelat en avgörande roll – både som progressiva och reaktionära, drivkrafter och motkrafter – i de hastiga förändringsprocesser som präglat samhället och politikens utveckling.[16] Ingenting tyder på att denna kraft minskat under 2000-talets första decennium. Successivt och med ökad intensitet har politisk praktik flyttats från etablerade politiska institutioner till rörelser som strävar efter att förändra och påverka utanför de arenor som definieras som klassiskt politiska. 2000-talets alternativa globaliseringsrörelse och anti-krigsrörelse och 2010-talets arabiska vår och Occupy-rörelse är fyra exempel som nyligen skrivit in sig i historieböckerna. Sociala rörelser är en naturlig del av det politiska livet; så till den grad att samtidens politiska klimat ibland beskrivs som ett ”rörelsesamhälle”[17].

Gemensamt för många sociala rörelser är att de försöker uppmärksamma och åtgärda problem som de menar att etablerade politiska grupper eller idétraditioner missat, inte prioriterat, nonchalerat eller medvetet ignorerat. De sociala rörelserna har ofta fungerat som politiska ”blåslampor” eller ”profeter”; de har burit bud om morgondagens aktuella politiska frågor, visat på alternativ och utmanat det politiska etablissemanget som tvingats svara, omformulera sig och utvecklas. Steg för steg har de gjort det möjligt för nya aktörer att föra upp frågor på den politiska dagordningen i strävan efter förändring. I Sverige är arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, kvinnorörelsen, fredsrörelsen och miljörörelsen fem tydliga exempel på sociala rörelser som satt tydligt avtryck och som successivt, mer eller mindre, kommit att införlivas och institutionaliserats i det etablerade politiska systemet.[18] Utvecklingen i Sverige har lett till att gränsen mellan rörelser, omkringliggande samhälle och formella politiska institutioner ofta blivit suddig, t.ex. har arbetarrörelsen länge haft ett nära samband med det socialdemokratiska partiet, men även bonderörelsen, miljörörelsen, den feministiska rörelsen och den främlingsfientliga rörelsen har ”egna” partier. I Sverige har partier och rörelser ofta förts samman under begreppet ”folkrörelse”, vilket blivit ett eget studieobjekt.[19] Vid sidan om de mer ”institutionaliserade” rörelserna har nya mobiliseringar sprungit fram.[20] Två tydliga exempel är den redan omnämnda alternativa globaliseringsrörelsen eller antikrigsrörelsen, men även djurrättsrörelsen och HBTQ-rörelsen är exempel på barn av de senaste decenniernas kamp.[21]

---

[16] Thörn, Håkan (2005) Förord, i Eyerman, Ron & Jamison, Andrew (2005) *Sociala rörelser i en ny tid*, Studentlitteratur AB, Lund, s.5f
[17] della Porta & Diani (2006) s.2
[18] Eyerman & Jamison (2005) s.10
[19] Ibid. s.38ff
[20] della Porta & Diani (2006) s.2
[21] Eyerman & Jamison (2005) s.9

3.2. Inramning

Som konstaterats fokuserar denna avhandling på de idéer som legat till grund för de studerade rörelseaktörernas verksamhet och vilka praktiska konsekvenser dessa idéer haft. Närmare specificerat beskrivs och analyseras vilken betydelse arbetet med att forma och sprida kollektiva ramverk har för aktörernas förutsättningar att bedriva ett framgångsrikt arbete. Som nämnts utgör begreppen *ram/ramverk* [frame] och *inramning* [framing] avhandlingens teoretiska nav. Ur inramningsteorin, och de olika beståndsdelar den rymmer, genereras de viktigaste begrepp, frågor och analysverktyg som används för att besvara avhandlingens syfte och frågeställningar. Nedanstående text syftar till att introducera traditionen mer utförligt än i inledningskapitlet, redogöra för inramningsperspektivets utveckling och presentera ett antal centrala begrepp som är av vikt för avhandlingen.

Inramningsperspektivets historia

Begreppen ram/ramverk och inramning har cirkulerat inom samhällsvetenskaplig forskning sedan 1950-talet och kommit att användas inom flera akademiska discipliner och forskningsområden, däribland psykologi, media och kommunikation, sociologi, statsvetenskap, ekonomi, lingvistik, antropologi och forskning om sociala rörelser och kollektivt handlande.[22] Begreppens breda användning har lett till att de stundtals fyllts med olika innehåll.[23] I denna avhandling förstås begreppen i enlighet med den tradition som dominerat inom den sociala rörelseforskningen och som utvecklats av framför allt David A. Snow och Robert D. Benford. Deras gemensamma artikel ”Frame alignment processes, micromobilization and movement participation” innebar det stora genombrottet för teoritraditionen inom rörelseforskningen.[24] I artikeln, som publicerades i mitten av 1980-talet, kritiserade Snow, Benford och de andra medförfattarna de dominerande rörelseforskningstraditionerna i USA och Europa för att ha glömt bort eller ignorerat idéers och meningsskapande processers betydelse för kollektivt handlande.[25] Den då existerande akademiska litteraturen

---

[22] Van Gorp, Baldwin (2007) The Constructionist approach to framing: bringing culture back in, *Journal of communication*, vol.57, nr.1, s.60-78; Snow & Benford (2000), s.611; Snow (2004)

[23] En kortfattad beskrivning av olika traditioner och sätt att använda inramningsteori återfinns i kapitel fem.

[24] Snow et.al. (1986). Första gången begreppet inramning användes i samband med rörelseaktivitet var 1982 i Gamson, Fireman och Rytinas artikel Encounters with unjust authority. Se Gamson et al. (1982)

[25] Snow et.al. (1986) s.465ff; Snow & Benford (1988) s.197; Benford (1997) s.410, s.416; Snow, David A. (2004) Framing processes, ideology and discursive fields, i Snow, Soule & Kriesi (2004) *The Blackwell companion to social movements*, Malden MA, Blackwell publishing, s.384. Inom det europeiskt förankrade identitetsparadigmet var intresset för idéers betydelse för kollektivt handlande emellertid större än i dominerande amerikanska forskningstraditioner. Här studerades bland annat formerandet av kollektiva identiteter som ansågs bygga på ”kognitiva definitioner

ansågs sällan behandla relationen mellan idémässiga och meningsskapande faktorer systematiskt och analytiskt. Istället tog forskare allt för ofta idéers kollektiva mobiliseringskraft för givet och gav dem endast plats i rent deskriptiva, statiska former. Det hävdades att det alltid fanns så mycket idébaserat missnöje i samhället att proteströrelser kunde växa fram, varpå andra faktorer, t.ex. resurstillgång eller politiska möjlighetsstukturer, var viktigare att studera. Snow och Benford menade att forskarna ignorerade det faktum att inte bara existensen – utan framför allt människors olika tolkningar – av problem, lösningar och alternativ är avgörande för huruvida de kommer att delta i kollektivt handlande eller inte.[26]

Till skillnad från den rörelseforskning som ansågs ha missat den enorma variation av subjektiva tolkningar som människor tillskriver sina objektiva, materiella positioner hävdade Snow och Benford att rörelseaktörer inte bara bär på idéer automatiskt sprungna ur strukturella förhållanden eller existerande ideologier, de arbetar aktivt för att utveckla och förnya dessa i en interaktiv process som skapar mening och förståelse för deltagare, motståndare och åskådare. Rörelser är, tillsammans med andra samhälleliga aktörer (t.ex. staten, media och motaktörer) djupt inblandade i en dynamisk meningsskapande process där aktörer både samverkar och konkurrerar om att skapa och sprida idéer och uppfattningar, vilket i sin tur påverkar förutsättningarna för kollektivt handlande.[27]

Snow och Benfords artikel fick stort genomslag och lyckades samla upp och kanalisera ett framväxande, återuppväckt intresse för idéers betydelse i samband med rörelseaktivitet. Artikeln fick en myriad av efterföljare och vidareutvecklingar och inom några år hade en hel forskningstradition vuxit fram, vad som refereras till som *inramningsperspektivet* [framing perspective].[28] Centralt för perspektivet är att det menar att konstruktionen och spridandet av idéer spelar en avgörande roll under rörelsers hela existens; från dess uppkomst, framväxt och utveckling till dess slutliga öde – framgång eller misslyckande.[29]

Vad är en ram?

Begreppen ram/ramverk och inramning är, som konstaterats, inte nya utan har sina rötter hos Gregory Bateson och Erwing Goffman. Bateson introducerade begreppet ram i mitten på 1950-talet för att beskriva de mentala konstruktioner varigenom människor försöker greppa vad som

---

beträffande mål, medel och aktionsområde eller aktionsfält", ett forskningsfokus med paralleller till inramningsperspektivet. Wettergren & Jamison (2005) s.25f

[26] Benford & Snow (2000) s.613; Snow (2004) s.382; Polletta & Ho (2006) s.189

[27] Benford & Snow (2000) s. 613; della Porta & Diani (2006) s.86

[28] Snow (2013); Snow, David A. & Soule, Sarah Anne (2010) *A primer on social movements*, New York, W. W. Norton; Benford & Snow (2000)

[29] Snow & Benford (1988) s.198; Benford (1997) s.410

händer i omgivningen och därmed svara på frågan "vad händer här?". Bateson hävdade att ramverk är viktiga för all social interaktion eftersom de ger aktörer möjlighet att definiera hur andras handlingar och yttringar ska förstås.[30] Tjugo år senare plockade Goffman upp begreppet och utvecklade det vidare.[31] Goffman använde ordet ram för att beskriva de mentala tolkningsscheman som gör det möjligt att "lokalisera, uppfatta, identifiera och kategorisera händelser"[32] i individers eller gruppers livsmiljö och världen i stort. Enkelt uttryckt kan en ram, i linje med Goffman, beskrivas som en:

> "general, standardized, predefined structure (in the sense that it already belongs to the receiver´s knowledge of the world) which allows recognition of the world, and guides perception… allowing him/her to build defined expectations about what is to happen, that is to make sense of his/her reality."[33]

Goffman betonade att ramar formas och omformas i en interaktiv process där aktören samspelar med omgivningen och aktivt försöker att tolka den. Ramar ska således inte förstås som oföränderliga enheter som "finns" i medvetandet som statiska konstruktioner, utan något som utvecklas och omformas kontinuerligt i takt med individens erfarenheter och upplevelser.[34] Med hjälp av befintliga ramar försöker individen att tolka nya händelser och erfarenheter, samtidigt som de redan existerande ramarna utvärderas, omprövas och utvecklas. Ramar uppfinns således inte ur tomma intet, utan är ständigt avhängigt tidigare erfarenheter, redan existerande ramverk och rådande kontext.

På liknande sätt resonerar teoretiker inom inramningsperspektivet. Med inspiration från Goffman används begreppet ram i betydelsen *förståelseram/tolkningsram*. Individuella ramar ses som mentala scheman, formade av tidigare erfarenheter och den kontext som omger individen, som låter denne tolka omvärlden och sin plats i den, vilket i sin tur påverkar och styr personers handlande. Verbet inramning syftar på den meningsskapande, interaktiva process där individer formar, använder och utvecklar dessa förståelseramar för att uppfatta, lokalisera, identifiera, sortera och skapa ordning i den komplexa värld som omger dem. Inramning bygger således på en aktiv, aktörsdriven konstruktion av ett "tolkningsschema som förenklar och kondenserar 'världen där ute' genom att selektivt understryka och koda

---

[30] Bateson, Gregory (1954/1973) A theory of play and fantasy, i *Steps to an ecology of mind,* New York, Paladin, s.150ff; Oliver & Johnston (2000) s.3; Johnston (2002)
[31] Goffman, Erving (1974) *Frame Analysis: An essay on the organization of experience*, Boston, Northwestern University Press
[32] Benford (1997) s.415 (min övers.)
[33] Paolo Donati citerad i della Porta & Diani (2006) s.74
[34] Polletta & Ho (2006) s.190; Oliver & Johnston (2000) s.3f

objekt, situationer, händelser, erfarenheter och händelseförlopp i någons nuvarande och förflutna situation”[35].

Kollektiva ramverk och dess funktion

Som beskrivits redan i inledningskapitlet kan de individuella ramverken också ta kollektiva former, och det är dessa som står i fokus både för forskningstraditionen och i denna avhandling. Nivåerna har mycket gemensamt, men skiljer sig också åt. Båda hjälper aktören, oavsett om det är en individ eller ett kollektiv, att uppfatta, sortera och tolka händelser i det omgivande samhället. Båda är också resultatet av en interaktiv, meningsskapande process där ramarna ständigt utvecklas i förhållande till den skiftande kulturella, materiella, sociala och politiska kontext som omger aktören. Här spelar till exempel aktörer eller faktorer som media, politiska allierade, direkta motståndare, omkringliggande institutioner, historiska erfarenheter av liknande rörelser, redan existerande ramverk och vad som anses vara legitima krav och handlingar i den kontext aktören befinner sig viktiga roller för vilka ramar som är möjliga att utveckla.[36]

Som beskrivits skapas förutsättningar för utarbetandet av *kollektiva ramverk* [collective action frames][37] i den stund flera individuella ramar börjar att länkas samman. Uttrycket “länka samman” för lätt tankarna till en statisk, mekanisk process. Benford, Snow, Gamson och andra inramningsteoretiker poängterar dock noga att kollektiva ramverk inte endast skapas genom att individers mentala scheman aggregeras, utan att de växer fram i en dynamisk process där interaktion och kollektivt meningsskapande utgör grunden.[38] I denna process försöker aktörer gemensamt arbeta för att identifiera och formulera upplevelser av problem, lokalisera orsaker och ansvariga, arbeta fram lösningsförslag och handlingsstrategier, skissera alternativa mål och visioner samt få de olika beståndsdelarna att hänga samman på ett, för de aktiva, övertygande sätt.[39] Resultatet – de kollektiva ramverken – beskrivs som ett ”relatively coherent set of action-oriented beliefs and meanings that legitimate and inspire social movement campaigns

---

[35] Wettergren & Jamison (2006) s.20; Benford (1997) s.415; Tarrow, Sidney (1998) *Power in movement: Social movements and contentious politics*, 2 uppl., Cambridge, Cambridge University Press, s.114

[36] Snow (2004) s.385; Benford & Snow (2000) s.628ff

[37] För en diskussion om översättning och användning av begreppet ”collective action frames” se kapitel ett.

[38] Gamson skriver t.ex. att ”[c]ollective actions frames are not merely aggregations of individual attitudes and perceptions but also the outcome of negotiated shared meaning”. Gamson (1992) s.111. Se också Johnston, Hank (1995) s.218, s.234; Johnston (2002) s.64f; Snow (2004) s.385; Benford & Snow (2000) s.614, s.623f

[39] Denna process kallas inom inramningsperspektivet för ”ramartikulering” [frame articulation]. Se Benford & Snow (2000) s.623; Gamson (1992)

and activities"[40]. Genom de gemensamt utvecklade tolkningsramarna skapas således möjligheter för kollektivt handlande och förändringsarbete, t.ex. inom sociala rörelser.

Till skillnad från individuella ramverk ses kollektiva ramverk, som nämndes redan i inledningskapitlet, som resultatet av mer medvetna, drivna och strategiska processer med tydligare avgränsning och mål. Rörelseaktörer måste lägga ner en betydande del av sin tid och verksamhet på att dels försöka utveckla, koppla samman och "paketera" upplevelser, händelser, erfarenheter, ideologier och grundvärderingar på ett sammanhängande och attraherande sätt och dels hitta metoder att sprida dessa till potentiella anhängare så att individers och rörelseaktörers intressen och värderingar länkas samman eller förbinds.[41] Denna inramningsprocess är central för rörelsers möjlighet att mobilisera samhälleligt stöd, deltagande och aktivitet. Eftersom det i slutändan är upp till varje individ att avgöra huruvida de ska stödja eller delta i kollektivt handlande måste de rörelseaktörer som strävar efter att mobilisera arbeta för att utveckla sina idéer och sprida ramverken för att erhålla stöd och få fotfäste i målgruppen. Benford skriver att rörelseaktörer "engage in this framing work because they assume, rightly or wrongly, that meaning is prefatory to action".[42]

Kollektiva ramverk har således som syfte att strukturera, motivera, inspirera och legitimera rörelseaktörers aktivitet. Detta sker bland annat genom att artikulera och fokusera problem, lösningar och visioner.[43] Enligt inramningsteoretiker påverkar arbetet med att skapa och sprida kollektiva ramar, som redan nämnts, framför allt förmågan att mobilisera anhängare och få dem att agera, eller med Snow och Benfords ord; "to mobilize potential adherents and constituents, to garner bystander support, and to demobilize antagonists."[44] Inramningsprocesser handlar således både om att skapa ordning i sin egen livsvärld och att nå strategiska mål. Ramarna måste kommuniceras till omgivningen och kommer till uttryck i principförklaringar, mötesprotokoll, propagandamaterial, banderoller, slogans, pamfletter, aktioner, offentliga tal, debattartiklar osv.[45] På vägen utvecklas en kollektiv identitet som länkar samman människor och får dem att utbyta och dela erfarenheter, idéer, känslor och förhoppningar.[46]

---

[40] Snow (2013) s.472;
[41] Snow et.al. (1986) s.465; Polletta & Ho (2006) s.189
[42] Benford (1997) s.410
[43] Snow (2013) Framing and social movement, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.470
[44] Snow (2004) s.384; Snow & Benford (1988) s.198; Benford & Snow (2000) s.615; Snow (2013) s.471
[45] Snow (2004) s.387
[46] Polletta & Ho (2006) s.199; Benford & Snow (2000) s.632

Det inramningsrelaterade arbetet har dock flera betydelser för rörelseaktörer. Enligt teoretiker inom perspektivet kan inramningsprocesser påverka en rad faktorer kopplade till rörelseaktörers verksamhet. Här märks till exempel möjligheterna till samarbete eller konkurrens med andra rörelseaktörer, val av organisationsform, de aktivas tolkning av de politiska möjlighetsstrukturer som omger dem, aktivisters identitetsskapande, vilken uppmärksamhet rörelseaktörer får av politiker/media samt tillgången till olika former av resurser. I förlängningen handlar det om en rad faktorer som kan kopplas till rörelsers utsikter att lyfta och föra upp frågor på dagordningen, få dem erkända som sociala problem, forma förståelsen av verkligheten och påverka samhället i önskvärd riktning.[47] Studier av inramningsprocesser pekar mot att rörelseaktörer som utvecklat sammanhängande, fokuserade och tydliga ramverk har haft lättare att mobilisera, fått starkare gehör för sin agenda och också lyckats driva fram förändring i den riktning som förespråkats.[48]

För att sammanfatta så här långt kan sägas att inramningsteorin dels försöker att studera hur rörelseaktörer konstruerar, tolkar och beskriver världen och sin egen roll och dels hur aktörerna försöker att sprida dessa ramar till det omkringliggande samhället. Även om inramningsprocesser har visat sig ha betydelse för en rad faktorer som är centrala för rörelseaktörer kan konstateras att fokus ligger på ramverkens betydelse för mobilisering. I synnerhet fokuseras två aspekter som anses centrala för rörelseaktörers förutsättningar att förändra samhället; dels förmågan att mobilisera stöd och samla anhängare och dels huruvida anhängarna också kommer att ta steget att agera för att lösa de problem och förverkliga de mål och visioner som aktualiseras.[49] Dessa faktorer kan utvecklas genom begreppen *konsensusmobilisering* [consensus mobilization], *mobiliseringspotential* [mobilization potential] och *handlingsmobilisering* [action mobilization].[50]

---

[47] Polletta & Ho (2006) s.202; Benford (1997) s.410; Snow & Benford (1988) s.213; Snow et.al. (1986) s.464, s.466; Benford & Snow (2000) s.630ff

[48] Polletta & Ho (2006) s.200; Cress, Daniel M. & Snow, David A. (2000) The outcome of homeless mobilization: the influence of organization, disruption, political mediation and framing, *American journal of sociology*, vol.105, nr.4, s.1063-1104; Polletta & Ho (2006) s.199f; Benford, Robert & Snow (2000) s.630ff; Snow (2004) s.391f

[49] Snow (2004) s.384; Snow & Benford (1988) s.198; Benford & Snow (2000) s.615

[50] Klandermans (1988) s.179, s.174; Klandermans & Oegema (1987) s.519; Snow & Benford (1988) s.213; Benford & Snow (2000) s.614

Konsensusmobilisering, mobiliseringspotential och handlingsmobilisering

Begreppet *konsensusmobilisering* har utvecklats för att beskriva rörelseaktörers medvetna försök att sprida sina idéer för att mobilisera stöd och anhängare i samhället. Klandermans beskriver konsensusmobilisering som ”(a) movement's attempts to convince people”[51] eller ”the process through which a social movement organization 'tries to obtain support for its viewpoints'”[52]. Snow och Benford använder begreppet på liknande sätt för att skildra rörelseaktörers arbete med att ”drum up support for its views and aims”[53]. Enligt Klandermans är målet med konsensusmobilisering bland annat att skapa *mobiliseringspotential*. Begreppet mobiliseringspotential syftar på den grupp människor i samhället som potentiellt skulle kunna mobiliseras av en rörelse eller rörelseaktör. Denna grupp är föränderlig, men utmärker sig genom att ha utvecklat sympatier för de idéer som rörelsen förespråkar, vilket kan klassificera dem som anhängare eller sympatisörer i vid mening.[54] Framgångsrik konsensusmobilisering resulterar således i att rörelseaktören ”generates a pool of potential supporters, people who sympathize with the movement and are willing to support it one way or another (…)”.[55] Enligt Klandermans utgör rörelseaktörers förmåga till konsensusmobilisering – och

---

[51] Klandermans (2012) s.252

[52] Klandermans (1997) s.7.

[53] Historiskt har begreppet konsensusmobilisering [consensus mobilization] legat mycket nära begreppen *ramförbindelse* [frame alignment] och *ramförbindningsprocesser* [frame alignment processes] (vilka kommer att presenteras längre fram i kapitlet). I den engelska inramningslitteraturen används begreppen stundtals synonymt, men ibland också med delvis olika betydelser vilket lett till viss begreppsförvirring (Jfr t.ex. Klandermans, 1984, s.586; Klandermans, 1988, s.175, s.178; Snow et al., 1986, s.466 samt Benford och Snow, 2000, s.615). När *konsensusmobilisering* omnämns i denna avhandling åsyftar begreppet en beskrivning av rörelseaktörers medvetna arbete för att mobilisera idémässigt stöd i samhället för att attrahera anhängare/sympatisörer (vilket kopplas till skapandet av *mobiliseringspotential*). *Ramförbindningsprocesser* används för att benämna de strategier rörelseaktiva använder för att både mobilisera stöd för sina idéer och att få anhängare att handla och delta aktivt. *Ramförbindelse* betecknar det tillstånd där rörelseaktörerna och målgruppens ramverk länkats samman så att "individual interests, values and beliefs and social movement organization activities, goals and ideology are congruent and complementary”. Ramförbindelse utgör därmed en förutsättning för att både mobilisera stöd och skapa deltagande och aktivitet. Klandermans (1984) s.586; Klandermans (1988) s.175; Snow et al. (1986) s.464, s.466

[54] Mobiliseringspotential beskrivs som ”the people in a society who could be mobilized by a social movement. It consists of those who take a positive stand towards a particular social movement. (…) The mobilization potential is the reservoir the movement can draw from”. Vidare konstateras att ”(t)he size of the mobilization potential reflects the success or failure of the consensus mobilization efforts”. Se Klandermans, Bert & Oegema, Dirk (1987) Potentials, networks, motivations and barriers: Steps towards participation in social movements, *American Sociological Review*, vol.52, nr.4, s.519; Klandermans, Bert (2013) Consensus and action mobilization, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.251ff. Se också Klandermans, Bert (1984) Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory, *American Sociological Review*, vol.49, nr.5, s.583-600; Snow et al. (1986) s.466; Klandermans (1997) s.16, s.23

[55] Klandermans (1997) s.7; Klandermans (1988) s.178

därmed förutsättningarna att skapa, utvidga eller upprätthålla mobiliseringspotential – bas för rörelsers själva existens och avgör mycket av dess totala kraft. Klandermans illustrerar detta genom att konstatera:

> ”Much of the impact of movement organizations is rooted in numbers; most of their resources steam from individual supporters. In short, movement organizations are largely dependent on their capability of generating mass support”.[56]

Att arbeta för att mobilisera stöd och sympatisörer är en ständigt pågående process där rörelseaktörer måste sprida sina idéer och uppfattningar till målgrupper i det omkringliggande samhället.[57] För att lyckas måste rörelseaktören rikta in sig på att nå både enskilda individer och de sociala eller interpersonella sammanhang de ingår i.[58] Enligt Klandermans uppnås mobilisering inte enbart genom att individ efter individ övertalas, utan genom kollektiva processer i större sociala nätverk (t.ex. familj, vänner, kollegor, föreningar) där mening skapas genom interaktion baserat på en mängd olika källor; media, politiker, rörelseaktörer med flera. Klandermans slår fast att:

> ”(…) opinions alter collectively (…) groups of individuals linked by social networks learn to move together in the direction of the movement organization. Individuals must choose whether to go along or deviate from the groups they are involved in.”[59]

Att bara få stöd för sina idéer räcker emellertid inte för att en rörelseaktör ska få genomslag. De personer som sympatiserar med en rörelse måste också övertygas att faktiskt agera för att förverkliga aktörens visioner; att gå från att vara ”anhängare” eller ”sympatisörer” till att också bli ”deltagare” och därmed ta steget ”från balkongen till barrikaderna”.[60] Denna process sammanfattas i termen *handlingsmobilisering*.[61] För att lyckas stimulera anhängare att också agera måste rörelseaktören skapa ett självständigt samtycke kring val av handlingsstrategier, motivera faktiskt deltagande samt undanröja potentiella hinder för aktivitet.[62] De rörelseaktiva måste skapa en utbredd positiv attityd gentemot strategier och mål, framför allt i fråga om dess instrumentalitet och effektivitet, så att anhängare känner sig beredda

---

[56] Klandermans (1988) s.191

[57] Snow et.al. (1986) s.466; Klandermans & Oegema (1987), s.519, Klandermans (1988) s.178

[58] Klandermans (2013) s.252; Klandermans (1997) s.19ff

[59] Klandermans (1988) s.193, s.175. Se även Wilson, John (1973) *Introduction to Social movements*, New York, Basic Books, s.131

[60] Snow (2013) s.471; Benford & Snow (2000), s.615; Klandermans (2013) s.252;

[61] Handlingsmobilisering beskrivs som ” the transformation of consensus into action”, ”the process by which an organization in a social movement calls up people to participate” eller “the legitimation of concrete goals and means of action”. Se Klandermans (2013) s.252; Klandermans (1984) s.586 respektive Snow et.al. (1986) s.466. Se också Klandermans (1988) s.178; Benford & Snow (2000) s.615

[62] Klandermans (1997) s.24

och villiga att agera för att förverkliga rörelsens visioner.[63] På så sätt ökar möjligheterna för aktören, och i förlängningen rörelsen, att bli synlig i samhället och att dess handlingar och krav blir uppmärksammade.[64]

Arbetet med konsensusmobilisering och handlingsmobilisering är sammanlänkat, men inte enhetligt så att det ena automatisk ger det andra. Rörelseaktören måste således se till att behandla båda områdena för att nå framgång i mobiliseringskampanjer. De två faktorerna har, vilket blivit uppenbart utifrån själva definitionen, i grunden olika syften, riktar sig mot delvis olika målgrupper, har olika tidsramar, bygger på olika typer av argument och använder olika kanaler för att kommunicera mening. Målgruppen för konsensusmobilisering är ofta bred, t.ex. en hel social kategori som anses kunna dela rörelseaktörens problembild, och som tar längre tid att övertyga, kräver djupare argumentation och välutvecklade kommunikationskanaler. Försöken att stimulera handling riktar sig framför allt mot de som redan är sympatisörer och har därför en mindre målgrupp, kräver kortare tidsramar och nyttjar interna kommunikationskanaler. Samtidigt är de två faktorerna, som redan konstaterats, nära kopplade. Om en rörelseaktör lyckas i fråga om konsensusmobilisering, och därmed skapar en bred mobiliseringspotential, finns en större källa av anhängare att ”ösa ur” när det är dags att försöka skrida till handling[65], och själva handlandet kan i sig stimulera ytterligare mobiliseringspotential eftersom rörelsen görs synlig i det omkringliggande samhället.

Sammanfattningsvis kan konstateras att rörelseaktörernas förmåga att mobilisera stöd, anhängare och aktivitet spelar en avgörande betydelse för deras utsikter att påverka samhället.[66] Arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering är nödvändigt för rörelsernas existens och avgör också mycket av dess politiska potential, så till den grad att det ibland pekas ut som grundläggande och definierande för en social rörelse som vill nå större inflytande.[67] För både arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering spelar konstruktionen och spridandet av kollektiva ramverk en avgörande roll. Rörelseforskaren Sidney Tarrow skriver:

> “The culture of collective action is built on frames and emotions oriented towards mobilizing people out of their compliance and into action in conflictual settings.”[68]

Poängen understryks ytterligare av Donatella della Porta och Mario Diani som skriver:

[63] Klandermans (1988) s.176
[64] Stathamn & Mynott (2002) s.5
[65] Klandermans (1988) s.177, s.181, s.185; Wilson (1973) s.89
[66] Klandermans (1988) s.177; Snow & Benford (1988) s.199
[67] Klandermans (1988) s.177
[68] Tarrow (1998) s.112

> "Mobilization depends on how social actors assign meaning to their experience i.e., on the process of interpretation of reality which identify social problems as 'social' and make collective action sound like an adequate and feasible response to a condition perceived as unjust".[69]

Förenklat och sammanfattande; om inte rörelseaktörer lyckas rama in verkligheten på ett sätt som mobiliserar anhängare och får dem att agera har de mycket begränsade möjligheter att påverka samhället. Utan utbrett stöd och handlingskraft riskerar rörelseaktören ett tynande liv i marginalen.

Mot bakgrund av ovanstående resonemang står nu klart att konstruktionen och spridandet av kollektiva ramverk, utifrån ett teoretiskt perspektiv, spelar en viktig roll för rörelseaktörers verksamhet, framför allt möjligheterna att mobilisera stöd och aktivitet. Den fråga som återstår att svara på är *hur* detta förhållande ser ut mer konkret. Ett första steg är följaktligen att utveckla resonemangen om dels ramverkens konkreta innehåll och dels de strategier aktiva använder för att sprida dem till målgrupper i det omkringliggande samhället. Dessa två grundläggande aspekter kommer att beskrivas i den resterande delen av detta kapitel.

3.3. Vad ryms i en ram?

I linje med John Wilsons klassiska definition av rörelseideologier menar Snow och Benford att kollektiva ramverk rymmer tre grundläggande beståndsdelar: en diagnostisk, en prognostisk och en motiverande del.[70] Målsättningen med systematiseringen är att kunna studera dels hur grundligt inramningen är utförd, dels de logiska kopplingarna mellan ramverkets beståndsdelar och till sist hur respektive del tar fasta på behoven av både konsensusmobilisering och handlingsmobilisering.[71] För att kunna utveckla resonemanget om de kollektiva ramverkens mobiliseringskapacitet och hur de påverkar de studerade aktörernas förutsättningar att bedriva ett framgångsrikt arbete, vilket sker i kapitel fyra, krävs först att de olika beståndsdelarna beskrivs var för sig.

A) Diagnostisk inramning – Vad är problemet?

Den *diagnostiska inramningen* [diagnostic framing] utgör grunden för kollektivt förändringsarbete. Här fokuseras hur aktören identifierar, upplever, tolkar och formulerar problem, förklarar varför de uppkommit, urskiljer ansvariga,

---

[69] della Porta & Diani (2006) s.87

[70] Wilson kallar dessa Diagnos (What is wrong), Prognos (What must be done) och Rationale (Who must do the job). Gamson beskriver tre liknande komponenter; "(1) a sense of injustice, (2) an element of identity and (3) the factor of agency". Se Wilson (1973) s.89ff; Gamson (1992); Snow (2013); Klandermans (1997) s.17; Klandermans (1988) s.177

[71] Snow & Benford (1988) s.199

tilldelar skuld och ser orsakssamband.[72] Ur detta skapas en kollektiv identitet och gemenskap som bygger på en delad upplevelse eller förståelse av problem, solidaritet med likasinnade och en kritisk hållning till det samhällssystem eller de aktörer som anses ha gett upphov till situationen – ett utsatt *jag* förvandlas till ett förenat *vi*.[73] Som nämndes tidigare utgör detta en av grundbultarna för social rörelseaktivitet. I själva definitionen av en rörelse ryms en gemensam upplevelse av samhälleliga problem/konflikter som anhängarna menar måste åtgärdas eller lösas. Den diagnostiska ramen – själva problemformuleringen – utgör således rörelsens kärna och påverkar framför allt utsikterna att mobilisera stöd och anhängare.[74] Klandermans skriver t.ex. att ”consensus mobilization in the form of the interpretation of grievances is an essential stage of the formation of mobilization potential”[75] och får medhåll av Snow och Benford som också hävdar att en gemensam problemformulering är en förutsättning för kollektivt handlande; ”before collective action is likely to occur, a critical mass of people must socially construct a sense of injustice.”[76]

Upplevelser av orättvisor/problem och dess betydelse för rörelsers framväxt har studerats i en rad verk.[77] Här har forskare, i linje med William Gamsons pionjärarbete på fältet, ofta fokuserat på förekomsten av ramar byggda kring uppenbara upplevelser av orättvisor [s.k. ”injustice frames”]. Dessa utgör “a mode of interpretation – prefatory to collective noncompliance, protest, and/or rebellion – generated and adopted by those who come to define the actions of an authority as unjust”[78]. Ramverkens fokus ligger på att fånga “the righteous anger that puts fire in the belly and iron in the soul.”[79]

Det räcker dock inte med att diagnostisera ett problem för att rörelser ska växa fram. Utöver problemformulering krävs att de aktiva identifierar en aktör/aktörer eller ett system som anses orsaka problemen och därmed kan

---

[72] Ibid.; Wettergren & Jamison (2006) s.21

[73] Klandermans (1997) s.17; Wettergren & Jamison (2006) s.10; Gamson, William A. (2013) Injustice Frames, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.607

[74] Snow & Benford (1988) s.199; Gamson (2013) s.607; Klandermans, Bert (2013b) Motivations and types of motives, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.778

[75] Klandermans (1988) s.179

[76] Benford (1997) s.416

[77] För översikter se Benford & Snow (2000); Snow (2004); Snow (2013)

[78] Benford & Snow (2000) s.615

[79] Gamson (2013) s.607; Gamson (1992) s.32; Tarrow (1998) s.112; Klandermans (1997) s.17. Studier har visat att denna typ av kollektiva ramar – där någon grupp i samhället lyfts fram som orättvist behandlad – är ett centralt inslag i de sociala rörelser som mobiliserar för politisk och ekonomisk förändring, men att det inte är nödvändigt för all form av kollektiv organisering (t.ex. religion, självhjälpsgrupper eller identitetsrörelser). Se Benford & Snow (2000) s.615

hållas ansvarigt. Rörelseaktörerna måste även utveckla idéer om orsakssamband som kopplar samman de upplevda problemen med den/de ansvariga. Benford skriver t.ex. att ”directed action is contingent on identification of the source(s) of causality, blame and/or culpable agents”.[80] Att identifiera ansvariga är en selektiv process och blir med nödvändighet en förenkling av verkligheten där vissa aktörer/problem tonas ned och andra tonas fram för att göra den mångfacetterade verkligheten greppbar och hanterlig.[81]

B) Prognostisk inramning – Vad bör göras?

Inom den *prognostiska inramningen* [prognostic framing] anges både förslag till lösningar på de diagnostiserade problemen och hur arbetet ska ske rent praktiskt genom identifikation av handlingsstrategier, taktiker och mål.[82] Här får avgörande frågor som ”Vad bör göras?”, ”Hur ska det göras?” och ”Vem ska göra jobbet?” sina svar. Rörelseaktören utvecklar ”a plan of attack, and the strategies for carrying out the plan”[83]. Den prognostiska ramen rymmer också en precisering av aktörens alternativa idéer kring hur samhället borde se ut när problemet väl är löst – en riktning att arbeta mot.[84] Detta gör att den prognostiska inramningen även innefattar utarbetandet av aktörers visioner och slutliga utopier.[85]

Oftast, men inte alltid, finns en tydlig koppling mellan de diagnostiska och prognostiska elementen. Identifieringen av vissa specifika problem och orsaker tenderar att begränsa antalet möjliga, rationella lösningsförslag och handlingsstrategier.[86] Beroende på vilka problem och orsaker som lyfts fram föreslås lösningar som hanterar dessa. Även denna aspekt av inramningen kretsar framför allt kring konsensusmobilisering och formerandet av mobiliseringspotential; att visa omgivningen att de handlingsstrategier, taktiker och visioner rörelseaktören står för är effektiva, legitima och värda att tro på och kämpa för. [87]

Framgångar i diagnostisk och prognostisk inramning innebär dock inte per automatik att anhängare väljer att skrida till handling för att åtgärda problemen. Att lyckas mobilisera stöd för både problemformuleringen, handlingsstrategier, lösningar och visioner är en sak, att få människor att agera är delvis en annan. För det krävs att ramverket rymmer en tredje del;

---

[80] Benford & Snow (2000) s.616
[81] della Porta & Diani (2006) s.75; Wilson (1973) s.99
[82] Wettergren & Jamison (2006) s.21
[83] Benford & Snow (2000) s.616; Snow (2013) s.472
[84] Snow & Benford (1988) s.199; della Porta & Diani (2006) s.77
[85] della Porta & Diani (2006) s.77; Wilson (1973) s.110
[86] Benford & Snow (2000) s.616
[87] Snow & Benford (1988) s.199; Benford & Snow (2000) s.616

utvecklandet av ett motiverande element som stimulerar deltagande och handling – det vill säga tydliga motiv.[88]

C) Motiverande inramning – Varför ska målgruppen agera?

Den *motiverande inramningen* [motivational framing] rymmer specificerandet av normativa argument som tydliggör varför individer i målgruppen ska gå samman och agera kollektivt för att förändra de problem och realisera de visioner som lyfts fram. Det innebär att föra fram både logiska och emotionella argument som slår fast nödvändigheten i att agera; argument som motiverar och övertygar individen och som visar på frågans rättfärdighet.[89] Den motiverande inramningen utvecklas framför allt för att få de personer som redan sympatiserar med rörelseaktören att också agera för att förverkliga dess mål och fokuserar således framför allt på handlingsmobilisering.[90]

Sammanfattningsvis kan konstateras att ett kollektivt ramverk rymmer en gemensam, sammanhängande syn kring t.ex. problem, ansvariga, orsaker, lösningar, alternativa mål, visioner och handlingsstrategier samt argument som får målgruppen att ta steget att aktivt agera för att lösa de problem och realisera de mål som aktualiserats. Tillsammans formar dessa, med Snow och Benfords, ord:

> "a shared understanding of some problematic condition or situation they define as in need of change, (…) attributions regarding who or what is to blame, (…) an alternative set of arrangement, and urge others to act in concert to affect change". [91]

3.4. Relationen mellan ramar, ideologier och diskurser

Som konstaterats i inledningen till avsnittet "Vad ryms i en ram?" hämtade utvecklandet av de diagnostiska, prognostiska och motiverande delarna av ramverket näring ur John Wilsons tredelade definition av rörelseideologier. Detta gör att de tre komponenterna har mycket gemensamt med traditionella minimidefinitioner av ideologier. Efter Snow och Benfords lansering av begreppen har många forskare okritiskt kommit att använda ordet ram som en synonym för ideologi, men i realiteten handlar det – trots likheterna – om två skilda begrepp. Samma komplexa förhållande råder i princip mellan begreppen ram och diskurs, två populära termer som ofta kommit att användas slarvigt, synonymt och ibland överlappande. Nedan följer en kort orienterande redogörelse för relationen mellan de tre

---

[88] Snow (2013) s.472; Snow & Benford (1988) s.202; Wilson (1973) s.131
[89] Klandermans (1988) s.177; Wettergren & Jamison (2006) s.21
[90] Snow & Benford (1988) s.199; Snow & Benford (2000) s.617; Wilson (1973) s.124ff
[91] Benford & Snow (2000) s.615

begreppen som kastar ytterligare ljus över ramverkens innehåll och funktion.[92]

Vad är en ideologi?

Att studera ideologier har länge legat i statsvetenskapens hjärta. Studier av politik har alltid haft en nära koppling till studier av idéer och idésystem. Idéer har betraktats som den grundläggande drivkraften bakom politiskt handlande eller som en del av en politisk maktrelation där olika aktörer kämpar om att definiera verkligheten. I båda fallen rymmer ideologiforskningen statsvetenskapens huvudområden: politik och makt – och relationen däremellan.[93] Genom historien har ordet kommit att användas på en mängd olika sätt och det finns fortfarande ingen enhetlig definition. Till vardags förstås ofta ideologier som sammansatta tankesystem som styr och motiverar politiskt handlande.[94] Det handlar, enligt Terence Ball och Richard Dagger, om "a fairly coherent and comprehensive set of ideas that explain and evaluates social conditions, helps people understand their place in society, and provides a program for social and political action."[95] Ideologier rymmer följaktligen en rad grundläggande element som går att kartlägga och studera empiriskt. Exakt vilka beståndsdelar varierar från definition till definition, men följande grundläggande element utgör ofta en gemensam stomme:

---

[92] Oliver & Johnston (2000) s.1

[93] Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005) *Textens mening och makt: metodbok I samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 2.uppl., Lund, Studentlitteratur s.149f

[94] Ett steg djupare kommer man genom att dela in ideologibegreppet i en mer neutral och en kritisk definition. I fallet med den kritiska definitionen kopplas begreppet ofta samman med den ideologikritik som har rötterna förankrade i Karl Marx teorier. Marx hade ett tydligt konfliktperspektiv på samhället och menade att de dominerande ideologierna var subjektiva uttryck för de härskande klasserna intressen, något som användes för att konstruera ett samtycke till det rådande systemet. I fallet med en mer neutral ideologidefinition finns ingen förutbestämd uppfattning om ideologiernas innehåll, var de kommer ifrån eller vilka effekter de har, inbyggt i själva definitionen. Istället ses en ideologi som ett idésystem som skapar tydliga länkar mellan tankar och handling. Ett tydligt exempel på denna form av ideologidefinition, tagen ur en svensk kontext, är Herbert Tingstens inflytelserika definition och analys av politiska ideologier. Tingsten beskrev ideologier som sammanhållna tankesystem byggda på grundläggande värdepremisser (t.ex. en viss syn på frihet eller människans natur), verklighetsomdömen om olika företeelser och förhållanden i samhället och konkreta rekommendationer och handlingsförslag. Se t.ex. Baradat, Leon P. (2006) *Political ideologies: their origins and impact*, 9.uppl., Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall, s.7; Bergström & Boréus (2005) s.150f; Marx, Karl & Engels, Friedrich (1848/1974) Det kommunistiska partiets manifest, i Marx, Karl (1974) *Marx i ett band*, Stockholm, Prisma; Tingsten, Herbert (1941) *Idékritik*, Stockholm, Bonniers; Tingsten, Herbert (1967) *Den svenska socialdemokratins idéutveckling 1 och 2*, Stockholm, Aldus/Bonnier

[95] Ball, Terence & Dagger, Richard (2004) *Political ideologies and the democratic ideal*, 5. uppl., New York, Longman, s.4

1. En beskrivning av verkligheten, och de problem den rymmer, som försöker förklara varför samhället ser ut som det gör, ofta utifrån grundläggande värdepremisser om t.ex. människans natur eller en viss syn på frihet, rättvisa, rättigheter, jämlikhet eller makt.

2. Utvärdering och omdömen om denna verklighet, samt en vision om hur samhället bör vara organiserat. Ideologier bidrar med en uppsättning idéer och ideal som gör det möjligt för anhängarna att värdera element i sin omgivning. Här skapas också nya mål − det finns en vision för framtiden. I denna process sätts människor in i större sammanhang som ger dem en känsla, identitet och orientering kring sin egen plats och position i samhället.

3. Konkreta rekommendationer och handlingsförslag som tar anhängarna från hur verkligheten är till hur den bör vara. En ideologi berättar vad som bör göras och hur det ska göras och försöker motivera människor att skrida till handling.[96]

Vad är skillnaden mellan ramar och ideologier?

Ramar har mycket gemensamt med ideologier, men är inte samma sak. Ideologier är ofta välutvecklade, breda, djupt rotade, tidsmässigt hållbara, komplexa och sammansatta tankesystem som länkar teorier och uppfattningar om samhället och människan med normer, värderingar, etik, moral och föreslagna strategier för kollektivt och individuellt handlande.[97] Ramar är mer flexibla, föränderliga, kontextberoende och utvecklade för att nå mer specifika, strategiska syften. Rörelseaktörer engagerar sig i inramningsprocesser för att utveckla och kommunicera idéer på ett sätt som övertygar andra om att deras sätt att se på världen är det rätta, vilket leder till mobilisering, engagemang och guidar handling. Ramar är således mer strategiska, praktiska och konkreta verktyg och behöver inte vara lika omfattande eller sammanhängande som ideologier utan kan behandla mindre områden och skifta i karaktär. Ramar är således både mer ”lösa” och mer specifika till sin karaktär.[98]

Kopplingarna mellan begreppen är dock nära. Ideologier fungerar ofta som källa till produktion av kollektiva ramar, eftersom det är här många grundläggande idéer formas. Det kan t.ex. handla om att förstärka och kommunicera ideologiska ståndpunkter, eller att reagera mot desamma. Benford skriver att ”collective action frames functions as innovative amplifications or extensions, or antidotes to, existing ideologies or

[96] Baradat (2006) s.8; Ball (2004) s.4ff
[97] Oliver & Johnston (2000) s.7ff; Benford & Snow (2000) s.613
[98] della Porta & Diani (2006) s.79

components of them."[99] Samma ideologiska värderingar kan dock ramas in på flera olika sätt, beroende på vilken strategi som anses passa bäst för att nå den aktuella målgruppen. Grupper som kommer från olika ideologiska traditioner kan också utveckla liknande ramverk om de anser det strategiskt lämpat för att nå ut till en målgrupp. Utvecklandet av effektiva ramverk kan i sin tur påverka ideologiernas utformning eftersom vissa problemformuleringar, strategier och lösningar visat sig vara mer framgångsrika än andra.[100] Det är också viktigt att påpeka att ramverk kan utvecklas oberoende från ideologier. Kopplingen mellan de två begreppen ska således inte tas för given, utan istället beläggas empiriskt.

Vad är en diskurs?

Begreppet diskurs har ingen entydig betydelse, varken inom akademin eller i samhället. Till vardags används begreppet ofta som en synonym för "förståelsen/beskrivningen av" eller "tolkningen/diskussionen kring" ett avgränsat område eller fenomen. Inom akademin beskrivs diskurser, i sin enklaste form, som "ett bestämt sätt att tala om och förstå den sociala världen"[101] (eller ett utsnitt av den), "en entydig fixering av betydelser inom ett visst område"[102], "talk, language in use and human meaning-making activities"[103] eller som "sets of organized meanings (which can include images as well as words') on a given theme".[104]

Bakom dessa definitioner vilar en ontologisk utgångspunkt som tar avstamp i antagandet att människan konstruerar, får tillträde *till* och kunskap *om* den sociala verkligheten genom olika processer av meningsskapande, i synnerhet användandet av språk.[105] I samma stund människor benämner, kategoriserar och beskriver fenomen skapas också världen; världen blir "döpt och därmed satt, eller mer precist, den döps och sätts i en ständigt pågående process".[106] Den sociala världen blir således till och får mening genom

---

[99] Benford & Snow (2000) s.613
[100] För en utförlig diskussion om relationen mellan begreppen ram och ideologi se Oliver & Johnston (2000); Snow, David A. & Benford, Robert D (2005) Clarifying the Relationship Between Framing and Ideology In the Study of Social Movements: A Comment on Oliver and Johnston. i Johnston, Hank & Noakes, John A. (red.) (2005) *Frames of protest: social movements and the framing perspective,* Lanham, Rowman & Littlefield. Se också Polletta & Ho (2006) s.191f
[101] Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.) (2007) *Diskursanalys i praktiken*, Liber, Malmö, s.13
[102] Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*, Lund, Studentlitteratur, s.134
[103] Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (2001) Unfolding Discourse Analysis, i Wetherell et al. (red.) (2001) *Discourse, Theory and Practice: A Reader*, London, Sage publications, s.27
[104] Hollway, Wendy (2000) *Doing qualitative research differently: free association, narrative and the interview method*, London, SAGE, s.14
[105] Ritchie, Jane & Lewis, Jane (red.) (2003) *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*, London, SAGE, s.200f; Wetherell & Potter (2001). s.16ff
[106] Börjesson & Palmblad (2007) s.10

diskursiv praktik, samtidigt som redan existerande diskurser formar ett raster varigenom verkligheten förstås.

Men diskurser handlar inte bara om att skapa mening. I samma process etableras också gränser, skapas identiteter och utövas makt. Genom sättet att tala om och förstå världen konstruerar människan sig själv, sin omvärld och andra. Människan definierar både sin fysiska omvärld och de levande ting som befolkar den; skapar avgränsade grupper och kategorier, identiteter och subjektspositioner som andra aktörer ständigt måste förhålla sig till, vare sig de vill eller inte. På samma gång upprättas också gränsdragningar som innesluter och utesluter, uppvärderar och nedvärderar. På så sätt länkas diskurser samman med makt. Genom diskursanalys går det att se vad som betraktas som passande och inte inom ett avgränsat ämne/område, det vill säga ”vilken kunskap som anses vara användbar, relevant och 'sann' i det sammanhanget”[107]. Den diskurs som kommer att dominera inom ett visst fält kan få stora sociala konsekvenser, både begränsande och möjliggörande, för de grupper som definieras av den. Diskurser påverkar således *vad* som kan sägas/tänka/uttryckas inom ett visst fält, *hur* det sägs och *vem* som har utrymme att tala. Givet detta pågår ofta en strid kring meningsskapandet. Det råder en *diskursiv kamp* där olika sätt att tala om och förstå verkligheten kämpar om dominans.[108] Utgången av striden avgör vilka utsagor och förståelser som blir ”accepterade som meningsfulla och sanna i en bestämd historisk epok”[109].

Vad är skillnaden mellan kollektiva ramar och diskurser?

Precis som begreppen ram och inramning berör diskurser således den sociala process varigenom människor förstår, tolkar och beskriver sig själva, den värld som omger dem och deras plats i den. Givet att det finns flera förståelser av begreppet diskurs, och också många olika sätt att använda begreppet i forskning, är det svårt att dra en generell skiljelinje mellan kollektiva ramar och diskurser som gäller för alla inriktningar − olika teoretiker skulle ge delvis olika svar. I min förståelse av relationen mellan begreppen blir diskurser mer ”den totala summan av meningsskapande inom ett avgränsat fält”. I en rörelsekontext kan det handla om ”the sum total of the manifestos, records of debates at meetings, actions of political demonstrations, newspaper articles, slogans, speeches, posters, pamphlets etc etc” som har producerats av t.ex. en viss grupp, under en viss tid eller på en viss plats. [110] I relation till detta utgör kollektiva ramar mer avgränsade enheter med tydligare innehåll och syften, närmare bundna till en specifik

[107] Schmauch (2006) s.17
[108] Ritchie & Lewis (2003) s.201
[109] Winther Jørgensen & Phillips (2000) s.19
[110] Johnston (2002) s.67

aktör. Diskurser är således ofta ”bredare” än ramar och rymmer större variation, inkonsekvens och konflikt.[111] För att konkretisera och kommunicera en mer allmän förståelse – och därigenom stärka sin position i den diskursiva ordningen – utvecklar en del aktörer kollektiva ramverk som fylls med diagnostiskt, prognostiskt och motiverande innehåll. Dessa blir extra utvecklade och utmärkande för de aktörer som explicit strävar efter samhällelig förändring genom kollektiv mobilisering. Kollektiva ramverk hämtar således näring från – och begränsas av – de diskurser som existerar, men bör förstås som mer strategiska verktyg som används som ”vapen”, i bland annat den diskursiva kamp som råder. Återigen; ramar bör ses som resultatet av mer strategiska, avgränsade och målinriktade meningsskapande processer knutna till kollektiva aktörer.

Givet att diskursteori i stort utgör en annan forskningstradition än inramningsperspektivet, och ofta använder en annan terminologi, kommer begreppet diskurs – för att undvika teoretisk och begreppslig förvirring – fortsättningsvis att användas mycket sparsamt i denna avhandling. Istället används närbesläktade begrepp som “dominerande förståelse” eller “dominerande sätt att tala om” olika fenomen i samhället, t.ex. rasism och antirasism.

Efter denna korta förtydligande genomgång av innehållet i kollektiva ramverk och relationen med närbesläktade begrepp som ideologi och diskurs är det dags att diskutera den andra viktiga komponenten i en inramningsprocess. Som konstaterats räcker det inte med att utveckla en ram för att mobilisera anhängare och få dem att agera, för att nå framgång måste aktiva också arbeta för att sprida dem till målgruppen.

3.5. Hur arbetar rörelseaktörer för att sprida sina ramverk?

För rörelseaktörer som strävar efter kollektiv förändring innebär arbetet med inramning inte bara att fylla de diagnostiska, prognostiska och motiverande delarna med innehåll. Aktören måste också aktivt arbeta för att sprida ramverket till målgruppen och få det att överensstämma eller länkas samman med de idéer som finns hos potentiella anhängare, vilket utgör en förutsättning för mobilisering. För att skildra detta används begreppet *ramförbindelse* [frame alignment][112]. Med ramförbindelse avses här det

[111] Polletta & Ho (2006) s.191; Johnston (2002) s.68

[112] Begreppet ”frame alignment” är svåröversatt då ”alignment” och ”align” har en rad snarlika, men ändå skiftande, innebörder. Enligt ordböcker betyder align ”placering i rät linje”, ”allians”, ”gruppering”, ”inriktning”, ”rikta”, ”justera”. Mot bakgrund av min läsning av inramningsperspektivet kommer frame alignment att användas för att beskriva det tillstånd där rörelseaktören och målgruppens ramverk förbundits eller länkats samman, vilket beskrivs som en förutsättning för mobilisering. Detta handlar således inte om en total sammansmältning, men överenstämmelsen

tillstånd där rörelseaktörens och målgruppens ramverk länkats till varandra så att "individual interests, values and beliefs and social movement organization activities, goals and ideology are congruent and complementary”.[113]

För att få en fullständig bild av hur väl en aktörs ramverk stämmer överens med målgruppen krävs ingående analyser av mottagarna och de olika former av motiv som kan ligga bakom rörelseaktivitet, något som inte ryms inom ramen för denna avhandling.[114] Trots detta är det fullt möjligt att föra centrala diskussioner kring rörelseaktörernas förutsättningar att nå ramförbindelse. Flera av de faktorer som påverkar spridningen av ramar går att analysera utifrån ett teoretiskt plan och mot bakgrund av resultat från tidigare forskning.[115] Den historiska genomgången av de studerade rörelseaktörerans utveckling ger också möjlighet att kontrastera teoretiskt grundande iakttagelser och slutsatser mot faktiska skeenden, t.ex. varierade grader av mobilisering och aktivitet. Dessutom kommer de resonemang som förts i kapitel två kring den “svenska självbilden” och “den dominerande förståelsen av rasism” att användas för att fördjupa diskussionen kring arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering och aktörernas förutsättningar att skapa mobiliseringspotential och stimulera aktivitet.

Att kommunicera ramverk

För rörelseaktörens anhängare finns en hel arsenal av metoder och taktiker att tillgå för att sprida sitt budskap om problem, lösningsförslag och framtidsvisioner. I grunden kan alla metoder som innebär att omgivningen får någon som helst kunskap om aktörens existens och mål användas. Inom rörelser utvecklas ständigt nya tekniker för konsensus- och handlingsmobilisering och val av strategi varierar beroende på vilken målgrupp som ska nås och vilket problem som ska åtgärdas.[116] En ofullständig sammanställning som illustrerar bredden av strategier kan vara:

---

måste bli så stor att målgruppen utvecklar tydliga sympatier för rörelseaktörens idéer eller föreslagna handlingsstrategier. Snow och Benford definierar själva frame alignment som ”the linkage or conjunction of individual and SMO interpretive framework” och menar att ”frame alignment is a necessary condition for movement participation”. Mot bakgrund av detta har jag valt att översätta begreppet till ”ramförbindelse”, snarare än tänkbara alternativ som ”ramanpassning”, ”ramförening” eller ”ramjustering”. Snow et. al. (1986) s.467, s.464; Klandermans (1988) s.177, s.180

[113] Snow et.al. (1986) s.464; Klandermans, Bert (1988) s.180

[114] Inom tidigare rörelseforskning uppmärksammas i synnerhet instrumentella och ideologiska motiv samt individens strävan efter identitet och tillhörighet. Se t.ex. Klandermans (2013b) s.778

[115] McCammon, Holly (2013) Frame Resonance, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.1094

[116] Klandermans (1988) s.184

> ”Public speeches; letters of opposition or support; declarations by organizations and institutions; signed public statements; signed advertisements; declarations of indictment and intention; slogans; caricatures and symbols; banners; posters; displayed communications; expositions; leaflets; pamphlets; books; newspapers and journals; records; radio; television; audiovisual presentations; art; exhibits; films; informational stands in shopping centers; organizing public events featuring well know intellectuals and political figures; organizing congresses; teach-ins; hearings; publicizing the results of opinion surveys; symbolic public acts such as prayer and worship; painting; wearing of symbols; performance of plays; music; singing: street theater; concerts; organizing dramatic events such as marches; demonstrations; die-ins; pilgrimages: arranging sports events; door-to door canvasing.”[117]

Alla ovanstående metoder, och fler därtill, kan således användas för att kommunicera rörelseaktörers ramverk i ett försök att länka samman dem med målgruppen och nå ramförbindelse. Detta innebär att alla metoder således också kan fungera som empiriskt material vid studier av kollektiva ramverk och inramningsprocesser.

Som konstaterats är rörelseaktörers strävan att nå ramförbindelse ofta en mer avsiktlig, strategisk och målinriktad process där ramar utvecklas och sjösätts för att uppnå specifika mål. Sidney Tarrow beskriver processen som att rörelseaktörer ”orient their movements frames towards action in particular context and fashion them at the intersection between a target population’s culture and their own values and goals.”[118] Eftersom målgruppen inte är statisk, utan ständigt föränderlig, är även aktörernas ramar kontinuerligt utsatta för omprövning, utveckling och förändring. Individer i målgruppen tar inte bara *ett* livsavgörande beslut kring om de ska delta i rörelseaktivitet eller inte. Snarare sker en succesiv utvärdering av engagemang där beslut tas flera gånger, beroende på bland annat överrensstämmelsen mellan individen och rörelseaktörernas ramverk.[119] Spridandet av ramar innebär således ett kontinuerligt arbete med att utveckla, modifiera och anpassa ramverkets innehåll.

För en rörelseaktör finns det fyra strategier att använda för att nå ramförbindelse, vad som kallas *ramförbindningsprocesser* [frame alignment processes][120]. Valet mellan dessa baseras på målgruppens natur och avståndet mellan rörelseaktörens och målgruppens ramverk.

---

[117] Ibid.
[118] Tarrow (1998) s.110
[119] Benford & Snow (2000) s.623; Snow et.al. (1986)
[120] Benford och Snow beskriver ramförbindningsprocesser som ”(s)trategic efforts by social movement organizations to link their interests and interpretive frames with those of prospective constituents and actual or prospective resource providers”. Benford & Snow (2000) s.624; Snow (2013) s.472; Snow et. al. (1986) s.464, s.476

1. *Ramöverbryggning* [Frame bridging]: Att lyfta fram, poängtera och koppla samman frågor som är i grunden samstämmiga, men hittills inte sammanlänkande; "the linkage of two or more ideologically congruent but structurally unconnected frames regarding a particular issue or problem."[121] Ramöverbryggning kan ske på en rad olika nivåer, mellan rörelseaktörer och individer, mellan rörelseaktörer och en hel grupp människor som antas dela dess åsikter, mellan olika rörelseaktörer inom samma rörelse eller mellan sociala rörelser. Överbryggning är den vanligaste formen av ramförbindningsprocess och kräver förhållandevis lite arbete av rörelseaktiva.[122] Arbetet inleds med att rörelseaktören försöker identifiera en potentiell målgrupp, antingen bland människor som ännu inte hittat en organisatorisk bas att uttrycka sitt missnöje genom eller inom närliggande organisationer, för att sedan genom t.ex. mail, telefon eller direkta möten poängtera den redan existerande överrensstämmelsen mellan målgruppens och rörelseaktörens ramverk.[123] Ramöverbryggning handlar således framför allt om att skapa eller utvidga aktörens mobiliseringspotential och därmed utöka gruppen av potentiella deltagare. Den största risken med överbryggning består i att aktiva, genom att arbeta för att poängtera överenstämmelsen mellan egna ramverk och andra aktörers, skapar ett opersonligt, "mättat" ramverk som försöker att länka samman både tänkbara och otänkbara grupper och problem i jakt på nya anhängare.[124]

2. *Ramförstärkning* [Frame amplification]: Att förstärka en existerande ram genom att förtydliga eller kondensera budskapet. Här försöker rörelseaktörerna att klargöra, utveckla och lyfta fram centrala delar av ramverket som visar på länkar med uppfattningar som antas existera i den potentiella målgruppen. Benford och Snow beskriver förstärkning som "the idealization, embellishment, clarification, or invigoration of existing values and beliefs"[125].

   Förstärkning kan ske för att skapa både mobilseringspotential och faktiskt deltagande. I det första fallet kan aktören, i en värld där många aktörer kämpar om uppmärksamhet, t.ex. försöka förtydliga och framhäva sitt budskap genom att lyfta fram de mest centrala värdena inom rörelsen, de kärnidéer man hoppas ska bidra till arbetet med konsensusmobilisering. En förstärkning kan t.ex. leda

[121] Snow & Benford (1988) s.214f
[122] Snow et.al. (1986) s.467f; Benford & Snow (2000) s.624
[123] Snow et.al. (1986) s.467ff
[124] Ibid. s.477
[125] Benford & Snow (2000) s.624; Snow et.al. (1986) s.469ff

till ett konkretiserande av rörelsens budskap och slutliga vision i syfte att attrahera anhängare, allra tydligast exemplifierat genom utvecklandet av rörelseslogans som t.ex. ”frihet, jämlikhet, broderskap”, ”power to the people”, ”we shall overcome”, ”we are the 99%”, ”hope not hate”, ”en annan värld är möjlig” eller ”det personliga är politiskt”.[126] Ofta försöker rörelseaktörer lyfta fram och påminna om värden och uppfattningar som de antar redan existerar inom målgruppen, vilket gör att förstärkningen tar sin utgångspunkt i målgruppens kultur och världsbild.[127] I fråga om handlingsmobilisering kan aktiva försöka förstärka de idéer som stimulerar deltagande. Här finns flera alternativ, t.ex. att förstärka bilden och känslan av problemets allvar, skapa en tydlig idé om vem/vad/vilka som bär ansvaret, konstruera stereotypa bilder av motståndaren, en intensiv tro på förändringens möjlighet eller nödvändigheten och det rätta i att ”stå upp” och kämpa för rörelsens ideal. Rörelseaktörer försöker ofta skapa en känsla av ”om inte vi – vem? Om inte nu – när?”, alternativt en stark känsla av moral och plikt, lojalitet och ansvar.[128]

Ramförstärkning är nödvändig inom alla sociala rörelser, men har visat sig extra central för rörelseaktörer som antingen domineras av medlemmar som bidrar för sitt samvetes skull eller de som blivit stigmatiserade på grund av att deras värderingar upplevs gå stick i stäv med dominerande idéer.[129] De risker som kopplas till ramförstärkning handlar framför allt om att förstärkandet av ett visst värde också gör aktören mer sårbar. Om det värde som lyfts fram sjunker i aktualitet eller upplevd relevans i det omkringliggande samhället hotas också rörelseaktören eller rörelsen i sin helhet.[130]

3. *Ramutvidgning* [Frame extension]: Att utvidga eller tänja det existerande ramverket till att omfatta nya problemområden som antas kunna locka nya anhängare och därmed öka mobiliseringspotentialen. Snow och Benford beskriver ramutvidgning som ”the expansion of boundaries of a movements primary framework so as to encompass interest or points of view that are incidental to its primary objectives but of considerable salience to potential adherents.”[131] Även denna strategi är vanligt

[126] Benford & Snow (2000) s.623
[127] Zuo & Benford (1995); Cadena-Roa, Jorge (2002) Strategic framing, emotions, and Superbarrio – Mexico City´s masked crusader, *Mobilization*, vol.7, nr.2, s.201-216; Benford & Snow (2000) s.624
[128] Snow et.al. (1986) s.469ff
[129] Benford & Snow (2000) s.624
[130] Snow et.al. (1986) s.477
[131] Snow & Benford (1988) s.214f; Snow et.al. (1986) s.472ff; Benford & Snow (2000) s.625

förekommande, men är mer riskabel än ramöverbryggning och ramförstärkning. Rörelseaktörer måste först identifiera vilka frågor som är relevanta för den tilltänkta målgruppen och sedan försöka införliva dessa i sitt eget ramverk. Att utöka sitt ramverk till nya frågor innebär emellertid alltid en risk för diskussioner om spänningar mellan ”ideologisk renhet” och ”urvattande” ramverk. Utökade ramverk kan leda till instabilitet och osäkerhet kring vilka kärnfrågorna egentligen är och riskerar dessutom att väcka missnöje hos de medlemmar som organiserat sig kring det initiala ramverket eftersom de nu tvingas se det utökat till att omfatta nya frågor. Ramutvidgning har också visat sig kunna leda till ökade dispyter mellan rörelseaktörer då strategin riskerar att upplevas som försök till konkurrens eller kooptering.[132]

4. *Ramtransformering* [Frame transformation]: Det finns tillfällen då rörelseaktörers ramverk inte alls stämmer överens med den tilltänkta målgruppen, men aktören ändå vill försöka mobilisera stöd och aktivitet. För att lyckas krävs att målgruppens ramverk förändras så att målgruppen för det första kommer att uppleva och tolka frågan/situationen som orättvis och för det andra externaliserar orsaksförklaringar och hittar ansvariga att rikta missnöjet mot. Transformeringen kan antingen ske i den specifika fråga som aktualiserats eller på ett än mer genomgripande plan, t.ex. att anta ett helt nytt perspektiv genom en ny ideologisk utgångspunkt eller religiös uppfattning.[133] Snow och Benford beskriver det som att "new values have to be planted and nurtured, old meanings or understandings jettisoned, and erroneous beliefs (…) reframed"[134]. I praktiken innebär ramtransformering ”the redefinition of activities, events, and biographies that are already meaningful from the standpoint of the primary framework, such as that they are now seen by the participants to be quite something else.”[135] Att arbeta med ramtransformering innebär således att få människor att se verkligheten ”i ett annat ljus” och är en förutsättning för rörelseaktörer som bär på radikalt annorlunda ramverk än de som är dominerande i det samhälle som omger dem.[136] Denna medvetandeförändrande process tar lång tid att genomföra, kräver mycket arbete från rörelseaktörerna och är ett riskabelt projekt som,

[132] Benford & Snow (2000) s.625; Snow et.al. (1986) s.472f, s.477f
[133] Snow (2004) s.393ff
[134] Snow et.al. (1986) s.473
[135] Snow & Benford (1988) s.214f.
[136] Tarrow (1998) s.110

i jakten på nya anhängare, hotar att alienera redan existerande aktiva.

Oavsett vilken eller vilka av de strategiska ramförbindningsprocesserna som aktualiseras krävs, enligt teoretiker inom inramningsperspektivet, att aktörens och målgruppens ramverk länkas samman för att inramningsprocessen ska betraktas som framgångsrik. Processen innebär, som redan nämnts, ett kontinuerligt arbete som ständigt förändrar de kollektiva ramverkens form och innehåll.[137] En framgångsrik ramförbindningsprocess är således avhängig aktivisternas förmåga att formulera sina egna värderingar och motiv på ett sätt som länkar samman eller överensstämmer med de idéer och uppfattningar som existerar i målgruppen.[138] Det positiva utfallet av detta arbete – ramförbindelse – ses som en förutsättning för att mobilisera stöd och aktivera anhängare, vilket spelar en central roll för de flesta rörelseaktörers möjlighet att bedriva ett framgångsrikt arbete.[139] Snow och Benford skriver sammanfattande:

> ”By rendering events or occurrences meaningful, frames function to organize experience and guide action, whether individual or collective. So conceptualized, it follows that frame alignment is a necessary condition for movement participation, whatever its nature or intensity”.[140]

3.6. Problem och tillkortakommanden med inramningsperspektivet

Efter denna inledande redogörelse för inramningsteorins utveckling och centrala begrepp är det dags att avsluta kapitlet med att lyfta fram några problem och tillkortakommanden inom perspektivet. Genom att på ett tidigt stadium medvetandegöra läsare om kritik som kan riktas mot inramningsperspektivet, och också själv försöka inkludera eller utveckla teoretiska redskap som kan hantera denna, är förhoppningen att avhandlingen kan undvika att trampa i några av de mest uppenbara fallgroparna. Vid operationaliseringen av teorin, vilket sker i nästa kapitel, har jag således försökt att ta nedanstående kritik i beaktning och därmed lyfta in och belysa flera av de aspekter som berörs nedan.

Att konstruktionen och spridandet av kollektiva ramverk har betydelse för rörelseaktörers aktivitet står, efter ovanstående redogörelse, bortom tvivel. Inom teoritraditionen har det utvecklats en övertygande teoretisk

137 Benford & Snow (2000) s.624; Snow et al. (1986) s.476
138 della Porta & Diani (2006) s.73
139 Ibid.; Snow et. al. (1986) s.464, s.467; Klandermans, Bert (1988) s.180; Snow & Benford (1988) s.198; Benford, Robert D. & Snow, David A. (2000), s.624f
140 Snow et.al. (1986) s.464,

argumentation kring varför inramningsprocesser spelar en central roll inom rörelser – däremot finns det färre empiriska studier som styrker detta i praktiken och tydligt visar vilken konkret betydelse ramverk har för att bedriva ett framgångsrikt arbete.[141] En utmaning för inramningsteoretiker är således att gå bortom att använda ramanalys som ett verktyg för att kartlägga och beskriva de idéer som driver rörelseaktörer till att också försöka visa på vilken faktisk påverkan de kollektiva ramverken har/har haft för aktörernas verksamhet. Detta har, av förklarliga skäl, visat sig mer komplicerat. Dels är idéer i många fall svåra att fånga då de ofta gömmer sig i det mentala livets "svarta låda" och dels är det svårt, för att inte säga omöjligt, att isolera idéer från andra faktorer och studera dess påverkan separat. Som redan beskrivits avgörs rörelsers slutliga öde av en rad faktorer, varav det idémässiga arbetet utgör en viktig komponent.[142] Ett sätt att stärka förståelsen för inramningsprocessers betydelse, och därigenom pröva de teoretiska antagandenas bärkraft, är att applicera dem på rörelseaktörer i retrospekt. På så sätt finns flera reella kontrastpunkter att relatera ramverken till, t.ex. varierande grader av samhälleligt stöd, mobilisering och aktivitet. Det finns ett "historiskt facit" och inramningsteori kan användas för att fördjupa förståelsen kring varför utvecklingen gått åt det håll den gjort och vilken roll idéarbetet spelat. Så används t.ex. teorin delvis i denna avhandling. Med utgångspunkt i inramningsperspektivet beskrivs först de olika "idépaket" som motiverat antirasistisk engagemang. Därefter förs, utifrån ett teoretiskt perspektiv, ett resonemang kring potentiella möjligheter/styrkor och svårigheter/svagheter i olika typer av ramar med avseende på dess *mobiliseringskapacitet*, dvs. dess förutsättningar att skapa mobiliseringspotential och stimulera aktivitet. Slutsatserna kontrasteras, via den historiska genomgången, mot den faktiska utvecklingen, vilket fördjupar förståelsen kring idéarbetets konkreta betydelse. Det går fortfarande inte att med säkerhet säga exakt i vilken grad inramningsprocesser spelat in, men genom tillvägagångsättet skapas möjlighet att stärka eller försvaga de teoretiska antagandenas giltighet, vilket i förlängningen förstärker möjligheten att applicera resonemangen på samtida rörelseaktörer.[143]

En annan vanlig utgångspunkt i kritiken mot inramningsteorin är att den lägger alltför stor vikt vid rationella, medvetna processers betydelse för individers deltagande i kollektivt förändringsarbete. Genom att presentera kollektiva ramverk som ett strategiskt redskap skapas lätt en instrumentell bild av rörelseaktörers arbete med att dels skapa ramverk, dels deras försök att mobilisera anhängare och aktivitet, men även människors benägenhet att delta. Inramningsteorin riskerar att förvandla rörelseaktivitet till en

[141] Polletta & Ho (2006)
[142] Ibid. s.197; Johnston (2002) s.63
[143] Johnston (2005) s.16

“formfråga”; om bara aktiva, genom kalkylerande och systematiskt planerande, lyckas skapa och fylla ramar med “rätt” innehåll och får dem att överensstämma med målgruppens ramverk är stöd, deltagande och aktivitet säkrat.

Även om denna beskrivning utgör en reducerande nidbild av teorin påminner den om flera relevanta, kritiska aspekter – ramar är aldrig enbart medvetna och egenproducerade konstruktioner, de är inte enbart ”strategiska verktyg” som aktörer själva kontrollerar och de är heller inte den enda – eller alltid viktigaste – faktor som påverkar mobilisering.

Som antytts i avsnittet om relationen mellan ramar, ideologier och diskurser strider en rad idémässiga faktorer om att forma människor medvetande, på en rad olika nivåer. För en aktör som genomgår en inramningsprocess är det omöjligt att stå utanför den idémässiga kontext som omger och format denne. Ramar är således ingenting som bara kan "snickras ihop", utan något som påverkas av tidigare erfarenheter, rådande politiska och kulturella kontext och existerande meningsskapande faktorer. Med hjälp av byggstenar från redan befintliga ramar, ideologier och diskurser försöker aktörer att uppdatera eller utveckla nya ramverk som bättre skapar förståelse för den värld och den problembild som omger dem. På så sätt kan ramar rymma element som både minner om vad som varit och som pekar framåt, det kan till och med råda motsägelser; t.ex. kan en aktör som kämpar mot rasism fortfarande själv bära på rasistiska idéer eller praktiker. Den större idémässiga kontexten är också viktigt att ta i beaktning av en annan anledning som redan nämnts. För att nå ramförbindelse krävs att eventuella nya kollektiva ramverk hittar en klangbotten och har kopplingar till de idéer och erfarenheter som redan existerar i samhället och hos målgruppen. Det kan således konstateras att ramar både formas och omformas i en större kontext, vilket skapar möjligheter och begräsningar för vad som går att säga, göra och tycka – förutsatt att man vill att ramarna ska bidra till mobilisering. En ram är således inte bara ett strategiskt verktyg som aktörer själva utvecklar och kontrollerar. Det går aldrig att börja från noll eller att frigöra sig från de idéer som format och omger en. För att hantera dessa centrala påpekanden har jag redan berett plats för en diskussion kring relationen mellan ramar, ideologi och diskurser och jag kommer i nästa kapitel att dels fördjupa diskussionen om den kontext ramar skapas i, dels utveckla resonemangen kring behovet av att ta tillvara på de historier, myter, existerande ramar etc. som redan finns i målgruppen för att nya ramverk ska vinna gehör.

Som nämnts är en annan central kritik att inramningsteorin riskerar att överbetona rationella faktorers betydelse för mobilisering.[144] Människor styrs aldrig enbart av medvetet, rationellt tänkande. Våra handlingar, tankar och beslut är även ett resultat av omedvetna faktorer. Känslor, drifter, passioner, reflexer, stämningar, humör, vanor, förutfattade meningar, "ryggradsmässiga" moraliska grundvärderingar eller strävan efter identitet och samhörighet bidrar alla till att forma vårt tänkande och handlande. Vi är medvetna om en del av dessa underliggande motiv, men inte alla. En del kan vi tydligt artikulera och förklara rationellt, andra kommer till uttryck i praktisk handling, vissa är helt omedvetna; somliga kommer inifrån, annat har påförts utifrån från andra individer, grupper eller strukturer − explicit eller implicit; en del går att studera och observera, annat är svårfångat och gömt djupt i människans undermedvetna.[145]

När man använder inramningsteori är det således viktigt att komma ihåg att medvetna och omedvetna faktorer, känsla och rationellt tänkande, alltid är sammanlänkat. Även om tyngdpunkten i teorin ligger på att förklara idéarbetets praktiska betydelse, vilket naturligt lägger betoning på mer medvetna, rationella inslag, krävs en påminnelse om att drivkrafterna bakom människors deltagande och handlingar aldrig enbart går att förklara utifrån dessa faktorer. Det är inte alltid logiken som styr, ofta spelar mer eller mindre omedvetna faktorer centrala roller för att stimulera engagemang och aktivitet. Det bör således betonas att idéer och ramverk utgör en central − men inte den enda − drivkraften till kollektivt handlande och att det finns tillfällen då t.ex. känslor spelar en viktigare roll, och föregår ramverk, för att mobilisera stöd och få människor aktiva. Många känner sig t.ex. moraliskt upprörda, engagerade och känslomässigt drabbade innan de har hittat logiska argument. Ofullständiga ramverk som lyckats framkalla rätt typ av känsla kan vara nog så effektiva för mobilisering, även om de inte är helt logiskt sammanhängande.[146]

Att erkänna känslors betydelse för mobilisering och aktivitet innebär emellertid inte att inramningsprocesser blir meningslösa. Även om kollektivt handlande ibland föregås av känslostormar eller *moraliska chocker* [moral shocks][147] baserade på t.ex. ilska eller sorg blir aktiviteter som enbart bygger

---

[144] Se t.ex. Goodwin, Jeff & Jasper, James (2006) Emotions and Social movements, i Stets, Jan E. & Turner, Jonathan H. (red.) (2006) *Handbook of the sociology of emotions*. New York, Springer, s.616f

[145] Jasper, M. James (2006) Motivation and Emotion, s.157ff, i Goodin, E Robert & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, New York, Oxford University press,

[146] Arthur, Lemonik Mariel Mikaila (2013) Moral shocks/outrage, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.776f

[147] En moralisk chock definieras som ”the experience of a sudden and deeply emotional stimulus that causes the individual to come to terms with a reality that is quite opposed to the values and morals already held by that individual". Se Arthur (2013) s.776 samt Goodwin & Jasper (2006) s.620; Jasper (2006) s.167; Jasper, M. James & Poulsen, D. Jane (1995) Recruiting strangers and

på känsla sällan långlivade eller framgångsrika. För att veta mot vad protesten ska riktas och också få gehör, förståelse och stöd för arbetet i det omkringliggande samhället krävs att känslan eller andra mer omedvetna faktorer successivt underbyggs av argument som tydliggör vad problemet är, vilka som är ansvariga, hur det ska lösas, vilka mål som ska realisera osv. Återigen blir de kollektiva ramverken en grundläggande och avgörande komponent för ett framgångsrikt arbete, samtidigt som känslorna kommer att fortsatta påverka de aktivas reflektion, få dem att känna olika intensivt för frågorna, avgör hur starkt de vill agera och på vilket sätt. Känsla och rationalitet är alltid sammanlänkat och sammanvävt. [148]

I denna avhandling har jag valt att inte studera omedvetna faktorer och känslor i detalj, men jag kommer att försöka bereda plats för emotioners betydelse inom ramen för den kommande operationaliseringen av framför allt de motiverande, men också diagnostiska, aspekterna av inramning. Här lyfter jag fram att ramar byggda kring vissa typer av känslor har starkare mobiliseringskapacitet än andra. Jag kommer också att lyfta fram hur arbetet med att sprida ramverken påverkas av målgruppens egen värdehierarki, erfarenheter och upplevelser.

Ytterligare en kritik som kan riktas mot inramningsperspektivet är att en stor del av arbetet har lagts på att utveckla teoretiska begrepp och förhållandevis lite tid på metodutveckling och konkret operationalisering som gör det möjligt att gå bortom att konstatera att ”den här rörelseaktören använder den här typen av ramverk på det här sättet”. Enligt Benford kan bristen, paradoxalt nog, delvis förklaras av ”imprecise conceptual/theoretical development”[149]. Problemet accentueras av att en rad forskare har kommit att använda samma begrepp på en rad olika sätt och dessutom utvecklat nya tangerande begrepp som lett till att viss förvirring uppstått, något som ytterligare hämmat empiriska studier. För att lösa detta efterlyser Benford ”conceptual clarification and more precise operationalizations.”[150] Benford får medhåll av Hank Johnston som konstaterar att det länge funnits oklarhet över hur inramningsprocesser ska studeras mer systematiskt. Inramningsperspektivet har lyckats återuppväcka intresset för idéers betydelse, men det råder brist på operationaliseringar och tydliga sätt att studera i synnerhet ramars påverkan på rörelseaktörernas arbete.[151]

Nästa kapitel syftar till att bidra till den efterlysta konkretiseringen av inramningsteorin. På så sätt återknyter även det kommande kapitlet till

friends: Moral shock and social networks in animal rights and anti-nuclear proetst, *Social Problems*, vol.42, nr.4, s.493-512

[148] Rueschemeyer, Dietrich (2006) Why and how ideas matter, s.228, i Goodin, E Robert & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, New York, Oxford University press

[149] Benford (1997) s.413

[150] Ibid. s.423

[151] Johnston (2002) s.62, s.75

avhandlingens teoretiska syfte om att syntetisera centrala beståndsdelar inom traditionen, operationalisera och tillämpa dessa praktiskt för att på så sätt bidra till inramningsperspektivets empiriska användbarhet.[152] I kapitlet förs en fördjupad diskussion kring konstruktionen av ramar och hur aktörer arbetar för att sprida dessa till målgruppen för att mobilisera anhängare och få dem att agera. Tre områden lyfts fram som extra centrala för att kunna studera huruvida inramningsprocesser faller väl ut eller inte; en analys av 1) de kollektiva ramverkens innehåll, 2) utmaningar vid försök att sprida ramverken till målgruppen och 3) de inramningsrelaterade konkurrenssituationer som kan uppstå mellan olika aktörer. Kapitlet rymmer följaktligen också en redogörelse för hur inramningsprocesser kommer att studeras och analyseras i denna avhandling.

[152] Benford & Snow (2000) s.612; Benford (1997)

Kapitel 4.

Teoretisk fördjupning och operationalisering

Förra kapitlet innehöll en beskrivande översikt av inramningsteorin och de centrala begrepp som används i avhandlingen. I följande kapitel utvecklas dessa resonemang i relation till avhandlingens syfte och frågeställningar. Som konstaterats rymmer avhandlingen både en deskriptiv, analyserande och teoretisk ansats. Den deskriptiva ansatsen syftade till att kartlägga och beskriva de studerade aktörernas kollektiva ramverk och att lägga centrala pusselbitar i beskrivningen av den antirasistiska rörelsens historia. Den analyserande syftade till att, utifrån de teoretiska utgångspunkterna, undersöka de kollektiva ramverkens förutsättningar att bidra till att mobilisera anhängare och att få dem att agera och hur inramningsrelaterade konkurrenssituationer påverkat rörelsen. Den teoretiska ambitionen handlade om att konkretisera, syntetisera, operationalisera och tillämpa delar av inramningsteorin för att på så sätt bidra till dess praktiska användbarhet.

I nedanstående text återfinns en fördjupad redogörelse kring hur det deskriptiva och analytiska syftet kommer att undersökas och besvaras, bland annat konkretiseras en rad faktorer som anses påverka arbetet med att konstruera och sprida kollektiva ramverk i positiv eller negativ riktning. På så sätt utgör kapitlets syntetiserande genomgång av inramningsteori och tidigare forskning om inramningsprocesser, de egna teoretiska utvecklingarna och den efterföljande operationaliseringen, även ett bidrag som knyter an till ovan nämnda teoretiska ambition. För att öka tydligheten kommer de frågor och teoretiska antaganden som väglett datainsamlingen och analysen att presenteras grafiskt inom en grå textruta med ram. Givet ovanstående kan konstateras att kapitlets fokus ligger på fem aspekter, presenterade i följande ordning:

- 4.1 att beskriva hur avhandlingens deskriptiva frågeställningar studerats, vilket innebär en redogörelse för hur aktörernas kollektiva ramverk kartlagts
- 4.2 att introducera ett övergripande resonemang kring avhandlingens analyserande ansats, det vill säga vilka faktorer som påverkar huruvida inramningsprocesser faller väl ut eller inte
- 4.3 att konkretisera vilka faktorer som väglett analysen av ramverkens innehåll
- 4.4 att konkretisera vilka faktorer som styrt analysen av aktörens försök att sprida ramverken till det omkringliggande samhället

4.5 att presentera vilka konkurrenssituationer som kan uppstå i samband med inramningsprocesser och hur dessa kan påverka aktörernas förutsättningar att mobilisera stöd och aktivitet

4.1. Hur kartläggs aktörernas ramverk?

Som beskrivits syftar den deskriptiva delen av avhandlingen till att besvara frågan: ”Hur ser de studerade aktörernas kollektiva ramverk ut?”. Här används den tredelade klassificering av de kollektiva ramverkens innehåll som presenterades i kapitel tre; det vill säga en studie av aktörens diagnostiska, prognostiska och motiverande inramning och de motsvarande ramar de ger upphov till. Baserat på den beskrivning som gjorts av innehållet i de tre delarna har en rad konkretiserande frågor arbetats fram. Dessa har ställts både till det insamlade textmaterialet och i samband med intervjuer. Frågorna har modifierats något inför varje intervju och ofta framförts i två varianter; en som syftat till att samla information om mer teoretiska resonemang och en som sökt kunskap om mer specifika, erfarenhetsgrundade upplevelser.

1. Frågor kring diagnostisk inramning

Här fokuseras hur aktören identifierar, upplever, tolkar och formulerar problem, förklarar varför de uppkommit, urskiljer ansvariga, tilldelar skuld och ser orsakssamband. Frågorna har framför allt berört:

1. Hur definieras och förstås rasism?
2. Vilka problem skapar rasism? Hur tar de sig uttryck? På en mikronivå; vilka drabbas av rasism? På en makronivå; vilka samhällsproblem skapar rasism?
3. Hur förklarar aktören uppkomsten av rasism – vad/vilka orsakar rasism?
4. Vilka är ”rasisterna”? Vilka anses vara de viktigaste måltavlorna för att bekämpa rasism? Varför?
5. Hur ser aktören på andra gruppers diagnostiska ramar?

2. Frågor kring prognostisk inramning

Här fokuseras aktörens förslag till lösningar och hur arbetet ska ske rent praktiskt genom identifikation av handlingsstrategier, taktiker och mål. Det prognostiska elementet rymmer också en precisering av visioner och alternativa idéer kring hur situationen borde se ut när problemen väl är lösta, vilket medfört att frågorna sammantaget kretsat kring:

1. Vilken målgrupp uppmanas att agera och delta i arbete mot rasism? Varför?
2. Hur arbetar aktören för att bekämpa rasism? Varför väljs dessa handlingsstrategier? Vilka resultat hoppas man uppnå? Är metoderna proaktiva eller reaktiva?
3. Vad är aktörens mål - hur ser den antirasistiska visionen ut?
4. Hur ser aktören på andra gruppers lösningsförslag, handlingsstrategier och visioner? Hur upplever aktören att andra gruppers prognostiska ramar påverkat deras arbete och det antirasistiska arbetet i stort?

3. *Frågor kring motiverande inramning*

Här fokuseras huruvida aktören specificerat normativa argument som motiverar varför målgruppen ska agera i den fråga som lyfts fram. Det innebär att föra fram både logiska, moraliska och emotionella argument som motiverar och övertygar individen att handla och som visar på frågans rättfärdighet. Frågorna har handlat om:

1. Vilka motiv förs fram för behovet av antirasistiskt arbete? Hur ska samhälleligt eller individuellt engagemang stimuleras?
2. Hur arbetar aktören för att motivera sin målgrupp att ta upp arbetet mot rasism?
3. Hur motiveras valet av arbetsmetoder? Hur upplevs metodernas effektivitet?
4. Vilken funktion menar sig aktören fylla i det antirasistiskt arbete i stort? Varför anses det vara viktigt att just denna aktör agerar mot rasism?

Ovanstående frågor har legat till grund för både insamlandet och bearbetandet av empiriskt material kring de studerade aktörerna. Svaren, och därmed beskrivningen av aktörernas kollektiva ramverk, återges i avhandlingens empiridel, då i formen av en berättelse om aktörerna, deras verksamhet och de idéer som motiverat deras aktivitet. Varje kapitel i empiridelen avslutas med en konkretiserande tabell där de mest centrala aspekterna av både de närstuderade aktörernas kollektiva ramverk, men också andra antirasistiska grupper som tagits upp i empiridelen, sorteras och sammanfattas.

4.2. Vilka faktorer påverkar om en inramningsprocess blir framgångsrik?

Alla ramar och inramningsprocesser är inte lika framgångsrika när det kommer till att mobilisera anhängare och stimulera aktivitet. Att en rörelseaktör genomgår en inramningsprocess, och därmed konkretiserar det budskap aktiva vill förmedla till ett mer sammanhängande idésystem och arbetar för att sprida detta, leder inte per automatik till att rörelseaktören blir starkare, säkrare och får mer mobiliseringskraft. Det finns tillfällen då inramningsprocesser resulterar i totalt ointresse från det omkringliggande samhället eller rentav blir kontraproduktivt.[1]

Inom inramningsperspektivet har teoretiker arbetat för att analysera varför vissa kollektiva ramverk och inramningsprocesser tycks mer framgångsrika än andra när det kommer till att bidra till mobilisering. Arbetet har inneburit att specificera vilka faktorer som påverkar huruvida inramningsprocesser faller väl ut eller inte – eller för att tala med inramningsperspektivets terminologi; vad som påverkar ramverkens förutsättning att nå *resonans* [frame resonance]. Med avseende på begreppet resonans skriver Snow och Benford att ”(t)he concept of resonance is relevant to the issue of the effectiveness or mobilizing potency of proffered framings, thereby attending to the question of why some framings seem to be effective or 'resonate' while other do not.”[2] Francesca Poletta och M. Kai Ho har sammanfattat diskussionen kring resonans i några kärnfulla meningar som kort beskriver hur ett framgångsrikt ramverk ser ut och som därmed kan fungera som en inledande utgångspunkt för diskussionen:

> ”Influential frames are clear and coherent, with diagnostic, prognostic and motivational elements well integrated. Protagonist and antagonist should be sharply delineated, and the viability, moral necessity, and urgency of protest made indisputable. Frames should seem credible to audiences, as well as consonant with their experiences, and congruent with their beliefs, myths and world-views. Frame resonance, to continue with the scenario posited by framing scholars, leads to peoples participation in and support for the movement and generates pressure on the decision-makers to make concessions to it”.[3]

I följande avsnitt kommer detta övergripande, sammanfattande resonemang att utvecklas i detalj.

Som konstaterats framträder tre områden som extra centrala att studera för att avgöra huruvida en inramningsprocess faller väl ut eller inte: 1) de kollektiva ramverkens innehåll, 2) de utmaningar aktörer stöter på vid

[1] Snow & Benford (1988) s.198ff; Snow et.al (1986) s.477
[2] Snow & Benford (2000) s.619; Snow & Benford (1988) s.199, s.211
[3] Polletta & Ho (2006) s.200

spridning av ramverket till målgruppen samt 3) olika former av inramningsrelaterade konkurrenssituationer.

I de kommande tre avsnitten presenteras ovanstående områden i samma ordning. Som nämnts i kapitlets inledning kommer den teoretiska diskussionen att summeras upp genom att resonemangen operationaliseras i ett antal konkreta frågor. Dessa har legat till grund för den diskussion som förs i analysen kring inramningsprocessers påverkan på rörelseaktörerna och deras aktivitet. Frågorna spelar således en nyckelroll för att analysera avhandlingens andra och tredje frågeställning, det vill säga ”utifrån de teoretiska utgångspunkterna; vilka förutsättningar har aktörernas kollektiva ramverk att bidra till att mobilisera stöd och att få anhängare att agera?” samt ”vilka former av inramningsrelaterade konkurrenssituationer går att identifiera inom den antirasistiska rörelsen och hur kan dessa antas ha påverkat det antirasistiska arbetet?”.

4.3. De kollektiva ramverkens innehåll

I fråga om innehåll pekar tidigare forskning mot att inramningsprocesser påverkas av både hur grundligt och tydligt aktörerna formulerar de enskilda diagnostiska, prognostiska och motiverande delarna samt hur väl de integreras och länkas till varandra.[4] Snow och Benford skriver t.ex.:

> ”The success of participant mobilization, both within and across movements, depends upon the degree to which these three tasks are attended to. The more the three tasks are robust and richly developed and interconnected, the more successful the mobilization effort (…)”.[5]

Indelningen gör det tydligt att kollektiva ramverk rymmer flera dimensioner som ständigt interagerar och att enighet i en del inte automatiskt leder till enighet kring övriga delar. Målet är att skapa ett sammanhängande budskap och ett genomarbetat, stabilt ramverk; vad som kan kallas *intern ramlogik* [frame consistency][6], vilket bland annat beskrivs som ”the degree to which the various interpretive efforts of a movement or one of its groups are viewed as logically congruent with one another.”[7] Om ett kollektivt ramverk

---

[4] Snow & Benford (1988) s.199; Polletta & Ho (2006) s.190; Gerhards & Rucht (1992) s.583

[5] Snow & Benford (1988) s.199

[6] I sammanhanget är det viktigt att påpeka att Snow och Benford använder begreppet ”frame consistency” för att beskriva både ”contradictions among beliefs or claims” och ”contradictions among framing and tactical actions”. I denna avhandling har jag valt att dela upp detta under två begrepp, vad jag kallar *intern ramlogik* och *ramkonsekvent praktik*. Dessa begrepp har således ingen direkt motsvarighet hos Snow och Benford. Båda aspekterna anses påverka ramverkens *trovärdighet* (kommer att utvecklas nedan), men separeras för att tydliggöra att det ena handlar om relationen mellan ramverkets interna beståndsdelar och snarare bör studeras som en del av den innehållsliga analysen medan det andra fokuserar relationen mellan teori och praktik, att aktören faktiskt lever som de lär. Jfr. t.ex. Benford & Snow (2000) s.619f; Benford (1993) s.692

[7] Benford, Robert D. (1993) Frame Disputes within the nuclear disarmament movement, *Social Forces,* vol.71, nr.3, s.692; Benford & Snow (2000) s.620

rymmer dissonanta eller motsägelsefulla element tycks förutsättningarna att mobilisera stöd och stimulera aktivitet försämras.[8] Snow och Benford skriver:

> ”The more highly integrated the diagnostic, prognostic and action frames, the higher the probability of becoming active in any particular cause. (…) consensus mobilization is multidimensional and (…) agreement on one dimension does not ensure unanimity with respect to other dimensions. [9]

Även om utarbetandet av länkar mellan de diagnostiska, prognostiska och motiverande elementen anses vara en förutsättning för en lyckosam inramningsprocess krävs också att varje enskild beståndsdel är tydligt specificerad och grundligt utvecklad. I följande stycke presenteras en rad faktorer som tidigare forskning inom inramningsperspektivet påpekat påverkar mobiliseringskapaciteten inom varje enskild del. Även om det inte går några vattentäta skott mellan de olika delarna problematiseras faktorer som berör konsensusmobilisering framför allt i avsnitten om diagnostisk och prognostisk inramning, medan aspekter som kretsar kring handlingsmobilisering behandlas under den motiverande inramningen.[10]

1. *Faktorer som påverkar den diagnostiska ramens mobiliseringskapacitet*

Som konstaterades i kapitel tre är en gemensam upplevelse av problem och orättvisor nödvändig för framväxten av rörelser som kräver ekonomiska och politiska förändringar. Därmed inte sagt att det existerar ett deterministiskt samband mellan förekomsten av orättvisor och existensen av sociala rörelser som försöker att bekämpa dem. Det är först i den stund människor upplever och tolkar situationer som sociala problem kollektiv mobilisering kan uppstå. Detta gör diagnostisk inramning till en nödvändig utgångspunkt för kollektivt förändringsarbete och en avgörande faktor för att mobilisera anhängare.[11]

Arbetet med att mobilisera kring ett socialt problem försöker oftast nå en bred målgrupp och tar långsiktiga former.[12] Målet är enligt Klandermans, med begrepp lånade från rörelseforskaren Hanspeter Kriesi, att få målgruppens ”latenta” politiska potential att förvandlas till en ”manifest” politisk potential, ett begrepp med nära länkar till mobiliseringspotential.[13] Enligt Klandermans, delar alla människor som lever i en gemensam social eller strukturell situation en latent potential genom att ha vissa förenande intressen. Genom att bli medvetna om gemensamma problem och intressen,

---

[8] Benford (1993) s.692; Gerhards & Rucht (1992) s.583
[9] Snow & Benford (1988) s.203f
[10] Ibid. s.199
[11] della Porta & Diani (2006) s.74f; Benford & Snow (2000) s.616
[12] Klandermans (1988) s.178ff
[13] Klandermans & Oegema (1987) s.519; Klandermans (1988) s.180; Kriesi, Hanspeter (red.) (1995) *New social movements in Western Europe: a comparative analysis*, Minneapolis, University of Minnesota Press, s.8

och i processen utveckla en kollektiv identitet, kan de bli ett kämpande kollektiv. Klandermans förklarar genom att skriva ”If people become aware of their shared interests and develop a collective identity, a manifest political potential is created.”[14] Klandermans menar att för rörelseaktörer handlar vägen mot ökad mobiliseringspotential ofta om att, genom konsensusmobilisering, bidra till att skapa en manifest potential genom att medvetandegöra målgruppen om sin situation/position samt lyfta problemformuleringen från en enskild, utsatt individ/grupp till att belysa det orättvisa i den sociala situationen och hur problemet slår mot flera individer och grupper.[15] Att lyfta fram tydliga situationella förklaringar, utan att för den skull göra dem anonyma, anses föda en gemensam upplevelse av sociala problem som också kan lösas med hjälp av kollektivt handlande.[16]

Rörelseforskningen har pekat mot en rad faktorer som kan påverka den diagnostiska ramens mobiliseringskapacitet i positiv riktning. Framträdande exempel på dessa anses vara om rörelseaktörerna tydligt definierat och specificerat problemet, klargjort vilka som bär ansvaret, lyckats skilja “vi” från “dem” och utmålat motståndarna i konkret form snarare än som en övergripande, abstrakta ”kraft”.[17] Det är således viktigt med en tydlig identifikation, vilket leder till en nödvändig förenkling av den komplexa verkligheten. Motståndarna bör “få ansikten”, och inte förbi en distanserad, abstrakt struktur eller “systemet” som sådant.[18]

Tidigare forskning pekar också mot att den diagnostiska ramens mobiliseringskapacitet ökar om den innefattar flera frågor och problemområden.[19] Om ramen bygger på *en* kärnfråga tycks målgruppen och möjligheten att mobilisera anhängare bli mindre, samtidigt som sårbarheten ökar. Om frågan sjunker i värde eller utmanas av andra idéer riskerar hela rörelsen att tappa kraft. Ett sätt att lösa detta är att inleda en process av ramutvidgning för att öka problemområdets spännvidd och inkorporera flera frågor. Som poängterats i kapitel tre ökar dock samtidigt risken att aktören alienerar anhängare. Kopplingar som tidigare varit klara riskerar att bli allt grumligare ju fler komponenter som lyfts in.[20]

Snow och Benford menar även att det inom rörelser ofta är lättare att uppnå konsensus i fråga om problemidentifiering, men att aktiva har svårare att nå en gemensam ståndpunkt kring varför problemet uppkommit eller hur de ska lösas. Ofta lyfter olika delar av en rörelse fram skilda

---

[14] Klandermans (1988) s.180
[15] Ibid. s.179
[16] Gamson (2013)
[17] della Porta & Diani (2006) s.75
[18] Gamson (2013) s.607; della Porta & Diani (2006) s.75; Gerhards J. & Rucht, D (1992) Mesomobilization: organizing and framing in two protest campaigns in West Germany, *American Journal of Sociology*, vol.98, nr.3, s.581 Cress & Snow (2000); Benford & Snow (2000) s.616
[19] Gerhards & Rucht (1992) s.580; Snow & Benford (1988) s.206; McCammon (2013) s.1094
[20] Snow & Benford (1988) s.206f; Benford & Snow (2000) s.618

förklaringsfaktorer och det uppstår konkurrenssituationer om hur problemets kärna ska förstås.[21] Frågan om skuld och ansvar är ofta orsak till intern konflikt inom rörelser, vilket kan få både positiva och negativa konsekvenser, ett resonemang som utvecklas mer under rubriken ”ramdispyter” senare i kapitlet.[22] Ur ovanstående resonemang kan följande frågor ställas för att analysera mobiliseringskapaciteten i aktörernas diagnostiska ramar:

1. Har aktören utvecklat en diagnostisk ram där problemformulering, orsaksanalys och identifiering av ansvar/skuld är väl utvecklat och logisk länkat till varandra? Rymmer den diagnostiska ramen en klar bild över vilka grupper i samhället som drabbas av de upplevda problemen och vilka/vad som bör hållas ansvariga?
2. Är problemformuleringen anpassad till målgruppen? Konstrueras problemformuleringen så att målgruppen får en känsla av gemensamma problem och en gemensam kollektiv identitet?
3. Är den diagnostiska ramen tydlig? Undviks å ena sidan alltför abstrakta, svepande förklaringar och å andra sidan alltför individualistiska förklaringar? Sätts de aktualiserade problemen i ett socialt sammanhang?
4. Rymmer ramen flera problemformuleringar och problemområden? Är dessa problemformuleringar och områden logiskt länkade till varandra?

2. *Faktorer som påverkar den prognostiska ramens mobiliseringskapacitet*

I arbetet med prognostisk inramning klargör aktören hur problemen ska lösas, vilka som ska lösa dem och vad slutmålet är. Tidigare forskning pekar mot att ju mer utvecklade och integrerade dessa delar är desto större är den prognostiska ramens mobiliseringskapacitet.[23] Som konstaterats bör, enligt teorin, den prognostiska ramen även vara logiskt kopplad, och direkt avhängig, den problemformulering som lyfts fram i samband med den diagnostiska inramningen.[24] Dessutom bör både anhängare och målgrupp uppleva att de metoder, handlingsstrategier och taktiker som lyfts fram är effektiva, legitima, trovärdiga, realistiska och relevanta för att bekämpa problemet och nå en lösning.

De krav, mål och visioner som rörelser för fram kan, för att använda två begrepp Klandermans hämtat från Ferree och Miller[25], delas in i *proaktiva* och *reaktiva*. Klandermans skriver:

---

[21] Snow & Benford (1988) s.200
[22] Benford & Snow (2000) s.616
[23] Gerhards & Rucht (1992) s.582
[24] Snow & Benford (1988) s.201; Benford & Snow (2000) s.616
[25] Ferree, Myra Marx & Miller, Frederick, D (1985) Mobilization and meaning – towards an integration of social psychological resource perspectives on social movements, *Sociological inquiry*, vol.55, nr.1, s.38-61; Klandermans (1988) s.182

> ”Reactive demands involve changes that fit with the dominant ideology in society. They are based on claims that are legitimate for a group to make according to the dominant ideology. Proactive demands involve changes that do not fit in with the dominant ideology. They involve rights, privileges or means to which a group is not entitled according to the dominant ideology.”[26]

Att legitimera och driva proaktiva krav kräver betydligt mer ansträngning eftersom dessa idéer möter större motstånd från andra aktörer i samhället. Att lyckas mobilisera kring proaktiva mål tar således ofta lång tid och kräver stora insatser. Att sätta upp reaktiva krav eller mål placerar aktören närmare det existerande; problem och lösningar upplevs lättare som trovärdiga, vilket kräver mindre arbete vid försök att mobilisera stöd. I denna avhandling kommer användningen av begreppen proaktiv och reaktiv även att utvidgas till att, utöver ovanstående, beskriva och sortera de handlingsstrategier och lösningsförslag som förordas av rörelseaktörer (därmed omfattas samtliga delar av den prognostiska ramen). Med avstamp i av Klandermans, Ferree och Millers resonemang används begreppet proaktiv således även för att beskriva de metoder som bryter mot samhällets dominerande normer eller lagar medan begreppet reaktiv används för att skildra strategier som bygger på etablerade och accepterade traditioner för politisk påverkan och som håller sig inom lagens råmärken. Att mobilisera stöd och aktivitet kring proaktiva strategier kräver följaktligen mer arbete för rörelseaktörer, både då motståndet från andra aktörer tenderar att tillta, riskerna ökar och arbetet ofta innefattar ramtransformering.[27]

Tidigare forskning pekar också mot att den prognostiska ramens mobiliseringskapacitet ökar om rörelseaktören skapar en tydlig bild över vilken grupp i samhället som ska arbeta för att lösa problemen och därmed realisera rörelsens visioner. Ibland är det samma grupp som drabbas av problemet, ibland inte. Rörelseforskarna McCarthy och Zald skiljer t.ex. på fyra grupper som alla potentiellt kan delta och stödja rörelser, men på olika sätt. På det mest övergripande planet finns 1) de personer som tror på och stödjer rörelsens idéer och mål, så kallade *anhängare* [adherents] och 2) de som engagerar sig och direkt bidrar med resurser till rörelsen, så kallade *deltagare* [constituents]. Definitionsskillnader löper också mellan 3) de som direkt gynnas av att rörelsens mål realiseras, så kallade *potentiella förmånstagare* [potential beneficiaries] och 4) de som stödjer rörelsen mål för att samvetet säger så men inte själva är direkt drabbade, vilka kallas antingen *samvetsanhängare* [conscience adherents] eller *samvetsdeltagare* [conscience constituents] beroende på graden av involvering i rörelsen. De två sistnämnda tjänar således inget direkt på att rörelsens mål uppnås, men

---

[26] Klandermans (1988) s.182
[27] Ibid. s.183

stödjer den ändå på grund av övertygelsen om sakfrågans riktighet.[28] McCarty och Zald skriver att rörelser som präglas av en kombination av mer lättrörliga samvetsaktivister och resultatorienterade förmånstagare ofta hamnar i interna konflikter kring problemformulering och val av taktik.[29]

Även den prognostiska inramningen leder ofta till splittringar inom rörelser. Benford & Snow menar att "(c)ase studies reveal that the prognostic dimension is one of the primary ways in which a movements SMOS (social movement organizations, min anm.) differ from one another".[30] För rörelseaktörer är speciellt valet av handlingsstrategi känsligt och omtvistat, något som ofta leder till intern konflikt och som kommer att utvecklas längre fram. Ur ovanstående resonemang kan följande frågor ställas för att analysera mobiliseringskapaciteten i aktörernas prognostiska ramar:

1. Rymmer den prognostiska ramen en tydlig bild över hur problemen ska lösas, vilka handlingsstrategier som ska användas och vilka alternativa visioner som ska realiseras; alla länkade till varandra?
2. Är den prognostiska ramen logiskt kopplad till den diagnostiska ramen?
3. Finns en klar bild över vilken målgrupp som ska agera för att förändra situationen?
4. Är de föreslagna arbetsmetoderna anpassade till den specifika målgruppen?
5. Är den prognostiska ramen proaktiv eller reaktiv? Hur förhåller sig lösningsförslag, handlingsstrategier och visioner till det etablerade samhällets dominerande ideologiska ramverk?

3. *Faktorer som påverkar den motiverande ramens mobiliseringskapacitet*

Som konstaterats är det en sak att mobilisera idémässigt stöd för problemformuleringar, handlingsstrategier och visioner och en delvis annan att få anhängare att faktiskt agera. För anhängare är de kostnader som kan vara kopplade till kollektivt handlande bara värda sitt pris om strategierna upplevs som effektiva, genomförbara, värda att kämpa – och eventuellt förlora något – för.[31] För att kunna avgöra om så är fallet bör strategierna vara tydligt angivna och det individuella bidragets värde möjligt att uppskatta. Här spelar uppskattningar om t.ex. antalet deltagande, det individuella bidragets vikt och storlek samt möjligheten att nå framgång eller misslyckande viktiga roller. Även de kostnader eller risker som kan kopplas till aktivitet, t.ex. i form av repression eller motstånd från motrörelser, utgör exempel på vanliga barriärer för deltagande. Mot bakgrund av detta måste

[28] McCarthy, John D. & Zald, Mayer N. (1977) Resource mobilization and social movements: a partial theory. *American Journal of Sociology*, vol.82, nr.6, s.1221f
[29] Ibid. s.1231ff
[30] Benford & Snow (2000) s.617
[31] della Porta & Diani (2006) s.79

rörelseaktörer övertyga sina anhängare om att de risker som finns överskuggas av de fördelar och den betydelse faktiskt deltagande innebär.[32] Tidigare studier visar att rörelseaktörer tenderar att använda olika typer av argumentslinjer för att motivera aktivitet. Argumenten kan t.ex. kretsa kring att lyfta fram allvaret i de problem som aktualiseras, ärendets brådskande natur, effektiviteten och lämpligheten i de föreslagna handlingsstrategierna eller det moraliskt rätta/nödvändiga i att agera.[33]

Snow, Benford och Klandermans lyfter även fram en rad potentiella fällor som kan göra anhängare mindre motiverade att handla. Problem kan t.ex. presenteras som så omfattande och allvarliga att en känsla av hopplöshet sprider sig; ramverket får snarast en bedövande effekt där kollektivt förändringsarbete framstår som meningslöst. Ett annat potentiellt hinder är att rörelseaktiva fokuserar så mycket på problemidentifiering att de missar att belysa hur problemen ska lösas. Författarna konstaterar att: " (…) diagnostic frames alone, no matter how richly developed, do little to affect action mobilization"[34], eller med andra ord; så länge handlingsstrategierna förblir oklara har rörelseaktiva svårt att stimulera aktivitet. En annan möjlig brist är att den diagnostiska och prognostiska ramen artikuleras och presenteras på ett sätt som exkluderar allmänheten, t.ex. om experter tar över problemformulering och lösningsförslag och presenterar ramverket i alltför teknisk eller akademisk terminologi.[35]

Arbetet med handlingsmobilisering påverkas dock inte bara av vad som sägs och skrivs, utan också av tidigare, praktiska erfarenheter. Möjligheterna att få gehör anses öka om de aktiva utvecklat positiva erfarenheter av metoderna; att anhängarna redan har kunskap om handlingsstrategierna och känner att styrkan i åtgärderna ligger i linje med problemets allvar.[36]

Som nämndes i kapitel tre spelar också frammanandet av känslor en central roll för rörelseaktörers utsikter att stimulera kollektiv handling, något som alltför sällan har lyfts fram inom inramningsperspektivet.[37] Tarrow lyfter t.ex. fram att ramverk byggda kring känslor som t.ex. ilska, hat, kärlek och lojalitet, har starkare mobiliseringskapacitet än förtvivlan, resignation, skam och cynism. De senare tenderar snarare att skapa upplevelser av vanmakt och brist på aktörsskap, vilket försvårar mobilisering.[38] Jasper utvecklar resonemanget genom att konstatera att känslor som kommer ur moraliska reaktioner ofta är:

---

[32] Klandermans (1988) s.181ff; Klandermans (1984)
[33] Benford (1993); Benford & Snow (2000) s.617
[34] Snow & Benford (1988) s.204f; Klandermans (1988) s.187
[35] Snow & Benford (1988) s.203f
[36] Klandermans (1988) s.181, s.187f
[37] Goodwin & Jasper (2006) s.617
[38] Tarrow (1998) s.111. Se också Jasper (2006) s.164; Goodwin & Jasper (2006) s.613

> " (…) the 'hot cognitions' (...) which motivate so much protest. Emotions that follow from a sense of threat (anger, indignation, condemnation, hate) are common motivations to engage in politics and other strategic projects - a decision that is otherwise rather daunting (to be sure, there is also a path that leads to fear and paralysis, often via moods of resignation or cynism). When the world proves to be different and more threatening than thought, "moral shocks" frequently lead to action, especially if blame can be attached to human agents, villains and victims and heroes identified, and the infrastructure for action created or commandeered.[39]

Med andra ord; om starka, ofta moraliskt triggade känslor kan kombineras med tydliga ramverk ökar förutsättningarna för rörelseaktiva att mobilisera stöd och stimulera aktivitet.

Tidigare forskning pekar även mot att väl utvecklade, logiskt sammanhängande ramverk inte nödvändigtvis föregår mobilisering, utan att ramar kan växa fram successivt i takt med att anhängare ansluter sig till en känslomässigt laddad fråga.[40] På så sätt kan känslor ibland föregå ramar och därmed blir det viktigt att lyfta fram både känslornas betydelse för att stimulera aktivitet och deras kontinuerliga påverkan på rörelsers arbete. Det medvetna, rationella tänkandet må förse aktiva med fördjupade argument, men känslan fortsätter att ha betydelse för aktivas reflektion, får dem att känna olika intensivt för frågor, avgör hur starkt de vill agera och på vilket sätt. Känsla och rationalitet är alltid sammanlänkat, sammanvävt och att föregå dess betydelse riskerar att reducera ramar till en statisk resurs, ett instrumentellt verktyg aktörer använder för att nå klara mål. Ur ovanstående resonemang kan följande frågor ställas för att analysera aktörernas motiverande ramar:

---

[39] Jasper (2006) s.166f, se också Goodwin & Jasper (2006) s.619

[40] Arthur (2013) s.776f; Cadena-Roa (2002); Gamson, William A., Fireman, Bruce & Rytina, Steven (1982) *Encounters with unjust authority*, Homewood, Dorsey; Poletta, Francesca (1998) "It was like a fever…": Narrative and identity in social protest. *Social Problems*, vol.45, nr.2, s.137-159; Polletta & Ho (2006) s.201; Gamson (1992); Goodwin & Jasper (2006) s.619; Goodwin, Jeff, Jasper, James M & Polletta, Francesca (red.) (2001) *Passionate politics: Emotions and social movements*, Chicago, University of Chicago Press

1. Är den motiverande ramen tydlig, väl utvecklad och logiskt kopplad till diagnostiska och prognostiska element?
2. Utmålas problemen som möjliga att lösa; dvs. de beskrivs inte som så stora eller allvarliga att kollektivt handlande framstår som meningslöst?
3. Är ramen inkluderande och presenterad på ett för målgruppen begripligt sätt?
4. Upplever anhängare att föreslagna handlingsstrategier är effektiva, relevanta och att styrkan i åtgärderna ligger i linje med problemets allvar? Har de tidigare positiva erfarenheter av metoderna?
5. Länkas den individuella insatsen samman med det kollektiva arbetet så att det blir tydligt vilken uppgift de medverkande har att fylla i en större helhet?
6. Är engagemangets konsekvenser möjliga att uppskatta? Konstrueras ramar där riskerna med engagemang anses överskuggas av förtjänsterna?
7. Spelar den motiverande ramen på känslor som t.ex. ilska, stolthet, kärlek, och lojalitet framför skam, förtvivlan eller resignation?

För att sammanfatta ovanstående resonemang och tydliggöra de aspekter av analysen som berörts så här långt introduceras nedanstående schema (se schema 1). Tanken är att schemat ska utvidgas succesivt och illustrera det analytiska ramverkets viktigaste beståndsdelar, d.v.s. faktorer som dels berör analysen av de kollektiva ramverkens innehåll, dels spridningsprocesser och slutligen inramningsrelaterade konkurrenssituationer:

Schema 1: Avhandlingens analysschema

Vilka faktorer påverkar huruvida en inramningsprocess blir framgångsrik?		
Ramverket i sig: Innehåll	Spridning av ramverk	Konkurrenssituationer
1. Djup i ramverkets beståndsdelar		
A. Diagnos		
B. Prognos		
C. Motiv		
2. Sammanhängande logik		
A. Intern ramlogik		

4.4. Vilka faktorer påverkar spridandet av ramverk?

Som konstaterats ovan hävdar inramningsteoretiker att ramverkens innehåll, och kopplingarna mellan de olika delarna, spelar en central roll för huruvida inramningsprocesser faller väl ut eller inte. Men som konstaterats ska kollektiva ramverk inte bara skapas och fyllas med välutvecklat och logiskt sammanhängande innehåll – de ska också spridas i ett försök att länka samman och nå överrensstämmelse mellan rörelseaktören och målgruppens ramverk, vad som kallats ramförbindelse. De fyra strategiska ramförbindningsprocesser som beskrivits för att uppnå detta, och de olika utmaningar de innebär, har beskrivits i kapitel tre som ramöverbryggning, ramförstärkning, ramutvidgning och ramtransformering.

För att bedöma utgången av aktörens försök att sprida sina ramverk för att uppnå ramförbindelse har tidigare forskning identifierat två övergripande faktorer som avgörande för att nå så kallad *resonans*; ramens *trovärdighet* [credibility] och ramens *relevans* [salience][41]. De två aspekterna kommer att utvecklas och operationaliseras i nedanstående text.

Trovärdighet

Ramverkets trovärdighet anses framför allt påverkas av tre aspekter. För det första om ramverket ”håller ihop” på ett logiskt sätt, såväl genom ett sammanhängande budskap (se stycket om *intern ramlogik* ovan) som att det råder överrensstämmelse mellan aktörens ramverk och de krav/anspråk/handlingar aktören praktiskt ger uttryck för (nedan kallat *ramkonsekvent praktik*). För det andra påverkas trovärdigheten i positiv riktning om ramverket stärks med empiriska bevis och verklighetsförankrade exempel som upplevs som ”sanna” av målgruppen. Till sist ökar förutsättningarna till resonans om målgruppen upplever den aktör som för fram ramverket som trovärdig i sig. De tre aspekterna utvecklas nedan.

A. *Ramkonsekvent praktik* [frame consistency][42]

En aktörs ramverk kan framträda som inkonsekvent på flera sätt. Det första har redan tagits upp i och med redogörelsen för behovet av intern ramlogik;

---

[41] Till svenska översätts ordet ”salience” eller ”salient” framför allt som att ”vara framträdande”, ”iögonfallande”, att ”särskilt betona (framhäva)” eller ”framträdande drag”. Min bedömning är att ingen av dessa översättningar lämpar sig att konkretisera i ett begrepp utan att ordet ”relevans” på ett bättre sätt sammanfattar de drag som diskuteras i den teoretiska litteraturen.

[42] Som redan nämnt används begreppet ”frame consistency” i inramningslitteratur för att beskriva både överenstämmelsen mellan ramverkets interna beståndsdelar som för att skildra potentiella glapp mellan teori och praktik, att aktören faktiskt lever som de lär. I denna avhandling har jag valt att separera dessa faktorer för att kunna studera dels den *interna ramlogiken* och dels vad jag kallar *ramkonsekvent praktik*. Givet detta har inget av begreppen en direkt motsvarighet i Snow och Benfords terminologi. Jfr. t.ex. Benford & Snow (2000) s.619f; Benford (1993) s.692.

för en framgångsrik inramningsprocess krävs tydliga och logiska länkar mellan de diagnostiska, prognostiska och motiverande elementen.

Det räcker dock inte med att ramverket håller samman på ett idémässigt plan. Det måste också råda överrensstämmelse mellan aktörens ramverk och de krav/anspråk/handlingar som de faktiskt ger uttryck för. Enkelt uttryckt; det får inte råda för stora skillnader mellan ”vad rörelseaktören säger” och ”vad den faktiskt gör”. Tidigare forskning pekar mot att för stora och uppenbara glapp påverkar resonansen, och därmed också förutsättningarna att mobilisera, negativt medan motsatt förhållande också tycks råda. Rörelseaktörerna – och de aktiva företrädarna – bör leva som de lär.[43]

B. *Empirisk trovärdighet* [empirical credibility]

Ramverkets mobiliseringskapacitet anses öka om det finns en koppling mellan aktörens idéer och konkreta händelser i omvärlden. Om ramen kan underbyggas och stärkas med empiriska bevis och verklighetsförankrade exempel, som upplevs som “sanna” av målgruppen, ökar dess trovärdighet och därmed också dess dragningskraft.[44]

Vad som anses verkligt och empiriskt trovärdigt är dock en tvistefråga. Det finns inte *en* tolkning av verkligheten och vad som upplevs ”sant” ligger till mångt och mycket i betraktarens ögon.[45] För att skapa en bredare mobiliseringspotential krävs således att aktören refererar till tolkningar av verkligheten som delas av en större grupp människor. Ramverkets mobiliseringskapacitet anses således öka om det har tydliga kopplingar till den bild av verkligheten som upplevs som “sann” och trovärdig av en större del av befolkningen. Eftersom rörelser ofta växer fram på grund av missnöje med dominerande förståelser av t.ex. problem i samhället kan detta vara svårt att uppfylla. Benford skriver:

> “(…) the difficulties some movements experience in expanding their ranks is likely to be due in part to the empirical incredibility of their framings to more than a small cadre of people.”[46]

Samtidigt pekar andra teoretiker på att det funnit en tendens att överbetona den empiriska trovärdighetens betydelse för mobilisering. Det skadar förvisso aldrig att vara empiriskt trovärdig, men alla potentiella anhängare undersöker inte om argumenten verkligen är underbyggda. För delar av målgruppen kan det vara viktigare att “känna igen” argumenten, snarare än

---

[43] Benford & Snow (2000) s.620; Snow & Benford (1988) s.208f; Johnson, Victoria (1997) Operation rescue, vocabularies of motive, and tactical action: a study of movement framing in the practice of quasi-nonviolence, *Research in Social Movement: Conflicts and change*, vol.20, s.103–50; Zuo, Jiping & Benford, Robert D. (1995) Mobilization processes and the 1989 Chinese democracy movement, *The Sociological Quarterly*, vol.36, nr.1, s.131–56

[44] Snow & Benford (1988) s.208; Benford & Snow (2000) s.620; Klandermans (1988) s.184f; Zuo & Benford (1995)

[45] Jasper & Poulsen (1995) s.496

[46] Benford & Snow (2000) s.620; Benford (1993) s.692

att de verkligen är empiriskt sanna.[47] Detta resonemang kommer att utvecklas mer under rubriken "målgruppens erfarenheter" nedan.

C. *Aktörens trovärdighet* [percieved credibility of the frame articulators]
Hur målgruppen upplever trovärdigheten hos den aktör som "träder fram i ljuset" och företräder rörelseaktörens idéer spelar en viktig roll för bedömningen av budskapet och utsikterna för mobilisering. Talespersoner och företrädare som anses mer trovärdiga, t.ex. personer/grupper som tillskrivs hög status och högt anseende, som gjort stora uppoffringar eller har speciella expertkunskaper, anses ha bättre förutsättningar att uppnå resonans och övertala målgruppen att stödja och delta i arbete för att realisera aktörens mål.[48]

Ur ovanstående resonemang kan följande frågor ställas för att fördjupa diskussionen och analysen av *trovärdighetens* betydelse för att nå resonans:

1. Råder överrensstämmelse mellan aktörens kollektiva ramverk och deras reella agerande?
2. Bygger ramverket på konkreta, aktuella händelser som underbygger ramen empiriskt? Stärks ramen med verklighetsförankrade exempel? Gör aktören tolkningar av dessa händelser som delas av målgruppen?
3. Vilka personer/aktörer för fram budskapet? Hur trovärdiga upplevs dessa som källa till information?

Relevans

Förutsättningarna att nå resonans påverkas inte bara av faktorer som berör trovärdighet, utan även av hur starkt målgruppen känner för de värden och idéer som förs fram.[49] Ramverket måste upplevas som relevant; det måste beröra meningsfulla och viktiga aspekter i målgruppens liv och vara väl förankrat i den bredare kulturella och sociala kontext som omger aktören.[50] Även här preciseras tre delområden som påverkar inramningsprocessens utfall; för det första hur de problem som aktören lyfter fram relaterar till de potentiella anhängarnas individuella värdehierarki och hur intensivt individerna känner för de värden eller idéer som förs fram (här kallat *centralitet för målgruppen*), för det andra hur väl ramverket stämmer överens med *målgruppens erfarenheter* och till sist om ramverket har en tydlig

[47] Jasper & Poulsen (1995); Polletta & Ho (2006) s.201
[48] Benford & Snow (2000) s.620f; Klandermans (1988) s.184ff; Benford (1993) s.692
[49] McCammon (2013) s.1092; Benford & Snow (2000) s.621; Snow & Benford (1988) s.205ff
[50] della Porta & Diani (2006) s.81

klangbotten i de samhälleliga idé- och kulturtraditioner målgruppen verkar i (här kallat *kulturell resonans*).[51]

A. *Centralitet för målgruppen* [centrality]

Tidigare forskning pekar mot att inramningsprocessens utfall tycks påverkas av hur viktiga de värden och idéer som aktören lyfter fram är för målgruppen.[52] Varje individ bär med sig en rad ideal och känner inte lika intensivt för alla, istället rangordnas värdena, ofta omedvetet, i en hierarkisk skala där vissa framträder starkare. Benford illustrerar resonemanget genom att lyfta fram fredsrörelsen som ett exempel:

> ”(…) values promoted by the peace movement, for example, such as the sanctity of human life, preservation of species and peaceful coexistence, are those with which most citizens would agree, but the question of how intensely they feel about the values and of how salient they are in relation to other values are problematic.”[53]

Värden kan således framträda med olika kraft, vilket gör att idéer som rankas högt som övergripande ideal (t.ex. ”alla människors lika värde”) kan degraderas på grund av frågor som känns mer angelägna i nuet eller till förmån för personliga, kortsiktiga intressen. Ur mobiliseringssynpunkt innebär detta att ju starkare och viktigare målgruppen upplever de värden rörelseaktören står för desto större är chansen till framgång.[54]

B. *Målgruppens erfarenheter* [experiential commensurability][55]

Resonansen påverkas också av huruvida ramen länkar till eller överensstämmer med målgruppens egna personliga erfarenheter och upplevelser. Som konstaterats sker inramning ständigt på individuell nivå. Alla människor bär egna erfarenheter och tolkningar av händelser som formar sättet att se på världen. Tidigare forskning pekar mot att om rörelseaktörens ramverk ligger i linje med målgruppens erfarenheter, upplevelser och tidigare inramningar ökar förutsättningarna för

---

[51] McCammon (2013); Benford & Snow (2000) s.621; Snow & Benford (1988) s.205ff

[52] McCammon, H.J., Campbell, K.E., Granberg, E.M., & Mowert, C (2001) How movements win: gendered opportunity structures and U.S women's suffrage movements, 1866-1919, *American Sociological Review*, vol.66, nr.1, s.37-54; Benford & Snow (2000) s.621; Snow & Benford (1988) s.205ff

[53] Snow & Benford (1988)

[54] Benford & Snow (2000) s.621; Snow & Benford (1988) s.205; McCammon et.al (2001)

[55] Experiential översätts till svenska som ”erfarenhetsgrundad” eller ”empirisk” medan ”commensurable” översätts till ”jämförbar”, ”motsvarande” eller ”kommensurabel”. Min bedömning är att ”målgruppens erfarenheter” fångar de aspekter av teorin som aktualiseras under denna aspekt.

mobilisering[56], eller med Klandermans ord ”the more familiar a message, the easier it is to get it accepted”.[57] Benford skriver:

> ”Personal experience represents one screening mechanism through which evidence is filtered. Claims that are congruent with the personal or everyday experiences of the target audience are more likely to attract their attention and to resonate.”[58]

Om ramarna däremot upplevs som abstrakta, avlägsna eller främmande sker det motsatta, vilket i så fall hämmar mobilisering och gör arbetet för att nå ramförbindelse mer krävande.[59]

C. *Kulturell resonans* [cultural resonance/narrative fidelity][60]

Varken rörelser, rörelseaktörer eller målgrupper existerar i ett vakuum, vilket gör att förutsättningarna att nå ramförbindelse i hög grad präglas av den kulturella kontext som omger dem. Rörelseaktörer gör ständigt referenser till både existerande och historiska kulturella strömningar i det omkringliggande samhället och tidigare forskning visar att förutsättningarna att nå resonans tycks öka om ramverket har en tydlig klangbotten i de idé- och kulturtraditioner målgruppen verkar i – ramverken måste ha ”a familiar ring to them”.[61] Tarrow skriver:

> “Out of a cultural reservoir of possible symbols, movement entrepreneurs choose those that they hope will mediate among the cultural understanding of the groups they wish to appeal to, their own belief and aspirations, and their situation of struggle.”[62]

Om de problem rörelseaktören försöker åtgärda anses främmande, irrelevanta, obegripliga, stötande, alltför radikala eller ouppnåeliga minskar mobiliseringspotentialen och mer tid måste läggas på att förändra målgruppens attityder. För att nå bred mobilisering bör rörelseaktören således inte ställa så radikala krav att de upplevs som helt aparta i den kontext de befinner sig. Om en aktörs ramverk ligger så långt ifrån målgruppen att de ständigt tvingas genomgå ramförbindningsprocesser som innefattar ramutvidgning eller ramtransformering utsätter de sig både för stora risker och ett konstant krävande arbete.[63]

---

[56] Heitlinger, Alena (1996) Framing feminism in post-communist Czech Republic, *Communist Post Communist Studies*, vol. 29, nr.1, s.77-93; Zuo & Benford (1995); Snow & Benford (1988)
[57] Klandermans (1988) s.187
[58] Benford (1993) s.693
[59] Benford & Snow (2000) s.621; Klandermans (1988) s.184ff; Snow & Benford (1988) s.208f
[60] Begreppen ”cultural resonance” och ”narrative fidelity” används ofta synonymt i inramningslitteraturen. Jag har valt att översätta och använda det förstnämnda då det på ett tydligare sätt språkligt illustrerar de aspekter som aktualiseras. Se t.ex. Benford & Snow (2000) s.622
[61] Johnston (2005) s.9; Benford & Snow (2000) s.622; Wettergren & Jamison (2006) s.21; Zuo & Benford (1995); Snow & Benford (1988) s.210; McCammon (2013) s.1093
[62] Tarrow (2007) s.109
[63] Wettergren & Jamison (2006) s.21; Snow & Benford (1988) s.205ff

För att öka möjligheterna till ramförbindelse bör ramverket således bygga på den lokala kulturen där existerande ideologier, historier, myter, värderingar, praktiker och gemensamma rötter inkorporeras i aktörens idéer.[64] Aktören skriver in sig själv i en större berättelse och en existerande kulturell tradition. Tarrow förklarar genom att beskriva att den symbolik som används måste vara:

> ”(…) culturally resonant to fire peoples minds”[65] (...) It is the combination of new frames embedded within a cultural matrix that produces explosive collective action frames.[66]

Johnston vidareutvecklar resonemanget genom att konstatera:

> ”To successfully mobilize adherents and potential followers, a social movement entrepreneur must be attuned to the cultural stock of his of her target audience and to the social and political context in which the movement is operating. Otherwise, the collective action frames promoted by the movement will fall short in comparison to the competing or negative frames promoted by the state, countermovement, or the media.”[67]

När rörelseaktörernas ramverk ligger i linje med samhällets myter, existerande berättelser, inneboende ideologier, övergripande antaganden eller dominerande förståelser kring de problem som aktualiserats nås vad som kallas kulturell resonans, ett tillstånd där idéerna har tydlig klangbotten i den samhälleliga och kulturella kontext där aktören verkar.[68] Tidigare forskning pekar mot att ju högre grad av kulturell resonans desto bättre utsikt till framgångsrik mobilisering.[69]

Ett av de mest centrala idésystem rörelser har att både förhålla sig till och använda sig av kallas för *metaramar* [master frames][70]. Metaramarna uppstår när rörelseaktörer skapar idépaket som är tillräckligt generella, omfattande, inkluderande och flexibla att de attraherar, plockas upp, modifieras och används inom flera rörelser.[71] Benford beskriver dessa ramverk som ”a

---

[64] della Porta & Diani (2006) s.82; Benford & Snow (2000) s.629; Johnston (2005) s.9
[65] Tarrow (2007) s.121
[66] Ibid. s.122
[67] Johnston (2005) s.24
[68] Benford (1993) s.693
[69] Benford & Snow (2000) s.622; Benford (1993) s.693
[70] Själva begreppet ”master frame” är svåröversatt. Ordet ”master” kan ha en rad olika innebörder, t.ex. ”härskare”, ”mästare”, ”dominerande” eller ”ledarställning”, vilka alla implicerar någon form av maktrelation. Samtidigt har begreppet i praktiken, vilket blir tydligt i beskrivningarna ovan, ofta använts i mer deskriptiv form för att skildra övergripande eller grundläggande ramverk som används av flera rörelser, en tillämpning som inte nödvändigtvis kopplas till makt. Vid översättning kan man således välja att gå åt två håll, att betona eller tona ned maktaspekterna. Här har jag valt att först introducera ett mer neutralt begrepp, *metaramar* (tack till Annelie Schlaug för översättningsförslaget) för att sedan ta fasta på och utveckla maktaspekterna i en egen, anpassad variant som jag valt att kalla *hegemoniska ramverk*. I denna avhandling kommer jag att använda mig av det sistnämnda begreppet.
[71] Benford (2013) s.723; Benford & Snow (2000) s.619; della Porta & Diani (2006) s.81

generic type of collective action frame that is wider in scope and influence than run-of-the-mill social movement frames"[72]. Metaramar utgörs således av en bred ansamling ramkoncept som bärs fram och används av flera rörelser och rörelseaktörer, men som fortfarande är relativt outvecklade i förhållande till etablerade ideologier.[73] Dessa övergripande ramverk växer ofta fram tidigt i en protestvåg och begreppet har framför allt använts för att förklara "the clustering of rhetorical strategies of social movements during the cycle of protest", men metaramar kan också spänna över och färga arbetet inom flera vågor.[74] För enskilda rörelseaktörer kan metaramar fungera som både en tillgång och begränsning.[75] En aktörs ramverk är beroende av var i en protestcykel denne agerar. De första aktörerna i en framväxande våg av rörelseaktivitet tenderar att bidra till att forma de metaramar som kommer att prägla protestcykeln, både när det kommer till problemformuleringar och handlingsrepertoarer. De aktörer som växer fram i ett senare skede tvingas förhålla sig till dessa och deras arbete med inramning påverkas och begränsas av de idéer som redan existerar. Senare rörelseaktörer kan förvisso utveckla ramen, men det är sällsynt att de frångår de viktigaste kärnpunkterna.[76] Istället försöker rörelseaktörerna att använda de övergripande ramverken för att visa hur deras kärnfrågor passar in med tidigare protesttraditioner.[77]

För att skildra de metaramar som får en mer tydligt dominerande eller normsättande − och för vissa rörelseaktörer begränsande − karaktär och funktion används i denna avhandling begreppet *hegemoniska ramverk*, en term utan någon direkt motsvarighet i etablerad inramningsterminologi. Genom användningen av begreppet hegemoniskt ramverk betonas, tillskillnad från den mer neutrala och deskriptiva termen metaram, maktaspekterna av ursprungstermen "masterframes", d.v.s. "härskare", "ledare" eller "mästare". I detta sammanhang gör dock ordet hegemoni inga anspråk på att närmare kopplas till varken Antonio Gramscis eller Laclau och Mouffes teorier, utan används i mer deskriptiv form som en synonym för just "dominerande position", "ledande ställning" eller "normsättande", "normgivande" eller "övergripande" ramverk.[78]

---

[72] Benford, Robert D. (2013) Master frame, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.723
[73] Oliver & Johnston (2000) s.4
[74] Oliver & Johnston (2000) s.12; Johnston (2005) s.5; Snow & Benford (1988) s.212
[75] Benford & Snow (2000) s.619; Johnston (2005) s.5
[76] Snow & Benford (1988) s.212
[77] Oliver & Johnston (2000) s.4
[78] Se t.ex. Gramsci, Antonio (2007) *Brev från fängelset*, Stockholm, Ruin; Laclau, Ernesto (1990) *New reflections on the revolution of our time*, London, Verso; Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001) *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*, London, Verso

Ur ovanstående resonemang kring centralitet för målgruppen, målgruppens erfarenheter och vikten av kulturell resonans kan följande frågor ställas för att diskutera och analysera *relevansens* betydelse för att nå resonans:

1. Hur starkt känner målgruppen för den antirasistiska frågan?
2. Hur knyter ramarna an till de vardagliga erfarenheter som präglar målgruppens liv?
3. Hur förhåller sig aktörernas ramverk till dominerande samhälleliga förståelser och uppfattningar kring de aktualiserade frågorna?
4. Hur ser det "hegemoniska ramverk" ut som påverkar det antirasistiska arbetet och hur förhåller sig studerade aktörer till detta?

Utifrån den diskussion som förts kring förutsättningarna att nå resonans, och därmed möjligheten till ramförbindelse, har en rad konkretiserade faktorer arbetats fram. Nedan sammanfattas dessa och förs in i det schema (se Schema 2) som syftar till att illustrera det analytiska ramverkets viktigaste beståndsdelar:

Schema 2: Avhandlingens analysschema

Vilka faktorer påverkar huruvida en inramningsprocess blir framgångsrik?		
Ramverket i sig: Innehåll	Spridning av ramverk	
1. Djup i ramverkets beståndsdelar	1. Trovärdighet	
A. Diagnos	A. Ramkonsekvent praktik	
B. Prognos	B. Empirisk trovärdighet	
C. Motiv	C. Aktörens trovärdighet	
2. Sammanhängande logik	2. Relevans	
A. Intern ramlogik	A. Centralitet för målgruppen	
	B. Målgruppens erfarenheter	
	C. Kulturell resonans	
	3. Typ av ramförbindnings-process	

4.5. Konkurrenssituationer kring inramning

Ramar skapas inte i ett vakuum och en enskild aktör är inte ensam om att försöka sprida sina idéer till det omkringliggande samhället. Att definiera samhälleliga problem, lösningsförslag och visioner är en process som innefattar många parter där alla har intressen av att verkligheten förstås ur deras perspektiv.[79] Inramning sker således i ett interaktiv dynamisk fält där olika aktörer försöker organisera och påverka omgivningen i önskad riktning. Inom en rörelse finns t.ex. en rad olika organisationer med olika mål, problemformuleringar och lösningsförslag, samtidigt som rörelsen som helhet kämpar mot andra samhälleliga aktörer om att definiera verkligheten och övertyga allmänheten om att just deras tolkning är den rätta.[80]

För att åskådliggöra konkurrenssituationen och de inblandade aktörernas roll skriver Klandermans:

> ”(…) individuals behave within a perceived reality. They perceive the different actors in social conflict; they have perceptions of actor's stands on relevant issues; and supporting these actors is perceived to be more or less rewarding. Since social reality is complex enough to allow for completely different interpretations of what is going on, a variety of definitions of the situation is available, sponsored by competing actors. In the case of conflict actors try to persuade individuals to take their sides. In that way, governmental agencies, competing challengers, movements and counter movements organizations are struggling for the hearts and minds of the people.”[81]

Inramningsprocesser sker således i ett multiorganisatoriskt fält där olika aktörers ramverk ständigt kontrasteras och utmanar varandra.[82] Verkligheten är öppen för förhandling och interaktionen leder till att ramverk ständigt utvecklas. Benford skriver att ”meaning is negotiated, contested, modified, articulated, and rearticulated. In short meaning is socially constructed, deconstructed, and reconstructed”[83]; allt för att klara konkurrensen och lyckas med uppgiften att mobilisera.[84]

Trots de många tvister som kan uppstå kring inramningsprocesser krävs att flera rörelseaktörer enas kring någon form av övergripande, gemensam problemformulering och mål för att rörelser ska ta fart.[85] Som konstaterats redan i definitionen av sociala rörelser är utgångspunkten för kollektivt

---

[79] della Porta & Diani (2006) s.75; Coles Roberta L. (1998) Peaceniks and Warmongers´framing fracas on the home front: dominant and opposition discourse interaction during the Persian Gulf crisis, *The Sociological Quarterly*, vol. 39, nr.3, s.371; Benford & Snow (2000) s.628

[80] McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.19; Zald, Mayer N. (1996) Culture, ideology and strategic framing, i McAdam, Doug, McCarthy John D. & Zald, Mayer N. (1996) *Comparative perspectives on social movements*, New York, Cambridge University Press, s.269

[81] Klandermans (1988) s.175

[82] Benford & Snow (2000) s.625; della Porta & Diani (2006) s.75

[83] Benford (1997) s.410

[84] Benford & Snow (2000) s.628; Benford (1997) s.416

[85] Benford (1993) s.678

förändringsarbete en gemensam upplevelse av samhälleliga problem och konflikter. Aktörer organiserar sig och försöker förändra sin omvärld genom kollektivt handlande. I processen skapas en kollektiv identitet som bygger på en gemensam världsuppfattning, solidaritet med likasinnade och en kritisk hållning till det system som gett upphov till problemen.[86] Om flera kollektiva aktörer, länkade i sociala nätverk, enas i fråga om övergripande problemformulering och orsaksförklaring och börjar agera i samma riktning skapas en större kollektiv kraft. Etablerade sanningar ifrågasätts, tidigare marginaliserade problem aktualiseras, nya röster får auktoritet och andra samhälleliga aktörer tvingas att ta ställning till det aktualiserade problemet. Frågan lyfts på dagordningen, vilket ökar mobiliseringspotentialen och i förlängningen − om inramningsprocesserna faller väl ut − rörelsens styrka och förmåga att påverka samhälls-utvecklingen.[87]

Så sker dock inte alltid. Istället kan aktörer, både inom och utanför rörelser, hamna i konflikt med varandra om olika delar av ramverket. Inom inramningsperspektivet har två typer av konkurrenssituationer identifierats, här kallade *ramkonflikter* [frame contests][88] och *ramdispyter* [frame disputes]. Begreppet ramkonflikter beskriver den konkurrens eller den strid om mening som kan uppstå mellan rörelseaktörer och samhälleliga aktörer utanför rörelsen. Ramdispyter behandlar interna meningsskiljaktigheter inom rörelser.[89] Båda fenomenen medför olika typer av utmaningar. Nedan följer en genomgång av innebörden i respektive begrepp och dess konsekvenser.

Ramkonflikter med motståndare, åskådare och media

Som konstaterats växer de flesta sociala rörelser fram ur upplevelser av orättvisor, konflikter och samhälleliga problem. Historiskt har det ofta handlat om att en särskild grupp, som delar någon form av gemensam upplevelse av problem, kollektiv identitet eller position (t.ex. klasstillhörighet, kön eller etnisk bakgrund), ansett sig orättvist behandlad, vilket lett till kollektiv mobilisering i syfte att bilda front mot den dominerande grupp/företeelse som skapat sig privilegier på målgruppens bekostnad.

Rörelsens problemdefinition står dock sällan oemotsagd. Istället existerar en rad alternativa tolkningar som ger andra förslag på hur problemet ska

[86] Wettergren & Jamison (2006) s.10
[87] Klandermans (1988) s.193; Polletta & Ho (2006)
[88] Begreppet ”contest” kan översättas på flera sätt till svenska, däribland ”tävling”, ”match”, ”kamp” eller ”strid”. Vissa av begreppen betonar konflikt, andra konkurrens. Vid översättning har jag valt att lyfta fram det förstnämnda, dels på grund av att konflikt är ett bredare begrepp som även rymmer konkurrens och dels då min läsning av litteraturen framför allt uppmärksammat den idémässiga strid som kan uppstå mellan rörelser och andra samhälleliga aktörer snarare än enbart en idémässig ”tävlan”. Jfr t.ex. Benford & Snow (2000) s.626
[89] Benford (2013) Frame disputes, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.468f; Benford & Snow (2000) s.625

förstås och lösas. Situationen leder till flera parallella inramningsprocesser där olika samhälleliga aktörer – t.ex. statliga institutioner, motrörelser, media, författare, akademiker etc. – konkurrerar kring att definiera och förstå problem, lösningar, mål och visioner. Det aktiva arbetet från samhälleliga aktörer utanför rörelsen att utmana en rörelseaktörs inramning kallas för *kontrainramning* [counterframing], vilket innebär försök att ”rebut, undermine or neutralize a persons or groups myths, versions of reality, or interpretive framework”.[90] Försöken till kontrainramning leder till att olika typer av *ramkonflikter* bryter ut – en strid mellan olika samhälleliga aktörer om vilket kollektiv ramverk som ska dominera.[91] Här spelar i synnerhet staten och media centrala roller då båda kontrollerar stora kulturella resurser, vilka ofta används för att upprätthålla och stödja status quo. Johnston skriver:

> Most of the cognitive frames individuals use to navigate daily events, and most frames promoted by mass media and the state, interpret situations in ways that are in synchrony with the status quo, thus working to discourage collective action”.[92]

Förekomsten av kontrainramningar och ramkonflikter ligger inte i avhandlingens fokus men kommer ofrånkomligt att beröras i den empiriska genomgången och följaktligen också i analysen, varpå diskussionen kommer att utvecklas kort. Som konstaterats skapas ramverk i dynamisk interaktion och skillnaden mellan rörelseaktörernas och andra centrala aktörers ramverk – t.ex. staten och media etc. – påverkar utsikterna att erhålla resurser, mobilisera anhängare och få gehör för de idéer som förs fram. Om ramverken rymmer stora skillnader eller ”oönskade element” kan etablerade aktörer i det offentliga försöka utdefiniera eller marginalisera ”obekväma” delar av rörelsen. De offentliga aktörerna kan t.ex. lansera och försöka mobilisera till konkurrerande projekt[93] eller på andra sätt aktivt försöka motverka och bekämpa rörelseaktörer genom att använda sina överlägsna kanaler för spridande av egen information, försöka begränsa rörelseaktörernas resurser eller ta till direkt repressiva åtgärder. Om rörelseaktörernas ramverk istället ligger nära andra centrala aktörers borde detta istället underlätta möjligheterna att få gehör, inflytande och resurser. De offentliga aktörerna kan uppmuntra rörelseaktörer genom att dela med sig av resurser, bjuda in dem till nära samarbeten eller till och med institutionalisera deras idéer och förvandla dem till traditionell politik.[94] I de fall där rörelseaktörernas kollektiva ramverk sammanfaller helt med aktörer i

---

[90] Benford & Snow (2000) s.626
[91] Coles (1998); Benford & Snow (2000) s.625f; McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.17, s.19; Zald (1996) s.269
[92] Johnston (2005) s.6f
[93] Försök från tredje part att lansera egna projekt för att konkurrera ut en rörelseaktör kallas för *kontramobilisering* [countermobilization]. Klandermans (1997) s.8
[94] Johnston (2005) s.18

t.ex. det offentliga slutar de att fylla en funktion. Ramverken avviker inte från den offentliga linjen och det arbete som bedrivs i t.ex. etablerade politiska kanaler, skolor eller i media.[95]

Nära relationer med det offentliga kan således både stärka rörelseaktörernas förhandlingsposition samtidigt som det försvagar autonomin och självkontrollen. Att få ökade resurser och tillgång till de kanaler där formella politiska beslut fattas kan vara positivt ur flera aspekter, men samtidigt riskerar samarbeten med etablerade politiska aktörer att hota självständigheten och kan kännas främmande för rörelseaktörens anhängare, vilket gör att de riskerar att tappa stöd.[96] För nära länkar hotar att göra gränsdragningen mellan rörelse och andra aktörer i samhället diffus.

Interna ramdispyter

Konkurrens om ramverk sker inte bara mellan rörelser och andra aktörer i samhället, utan även mellan aktörer inom rörelsen eller mellan deltagare inom en enskild grupp.[97] Som konstaterats är rörelser inte enhetliga och internt råder ofta skilda meningar om hur problem ska förstås, vilka alternativa visioner som ska realiseras och hur aktörer ska arbeta för att påverka omgivningen i önskvärd riktning.

Interna konflikter över olika aspekter relaterade till inramning kallas för *ramdispyter* och definieras av Benford som ”differences of opinion or preference regarding claims associated with framing activities.”[98] Den mest uppenbara formen av intern ramdispyt uppstår när representanter för två eller fler rörelseorganisationer öppet visar oenighet kring t.ex. ramverkets grundläggande beståndsdelar, vilken målgrupp rörelsen bör rikta sina mobiliseringsförsök mot eller hur rörelsen bör arbeta för att nå resonans.[99] För att exemplifiera lyfter Benford fram tre typer av ramdispyter:

A. *Diagnostisk dispyt* [diagnostic frame dispute]: Här konkurrerar aktörer inom rörelsen om att definiera problemet, dess orsaker, uppkomst, ansvariga och konsekvenser. I grunden handlar det om konflikter kring olika förståelser av verkligheten. Som konstaterats kan aktörer ofta enas om en gemensam, övergripande problemformulering, men misslyckas med att komma till en gemensam slutsats kring orsakerna bakom problemet eller vilka som bär ansvaret för dess uppkomst.[100]

---

[95] Ibid., s.9

[96] Kriesi, Hanspeter (1996) The Organizational structure of new social movements in a political context, i McAdam, McCarthy, & Zald (1996) s.156; Tarrow (2007) s.110

[97] Benford (2013) s.468f; Benford (1993) s.680

[98] Benford (2013) s.268

[99] Ibid., s.469; Benford (1993) s.681

[100] Benford (1993) s.689

B. *Prognostisk dispyt* [prognostic frame dispute]: Här konkurrerar aktörer om hur problemen ska lösas, vilka taktiker som ska användas och vilka alternativa visioner som ska realiseras. Vanligt förekommande prognostiska dispyter handlar t.ex. om vilka metoder som kan accepteras i arbetet eller om fokus bör ligga på att mobilisera nya anhängare eller att få redan existerande sympatisörer att agera.[101]

C. *Resonansdispyt* [frame resonance dispute]: Här konkurrerar aktörer om vilka strategier som är bäst lämpade för att mobilisera anhängare och få dem att agera. I grunden handlar det om konflikter över "how reality should be presented so as to maximize mobilization"[102], vilket t.ex. innefattar konflikter om lämplig målgrupp, olika ramförbindningsprocessers träffsäkerhet eller ramverkets överrensstämmelse med andra dominerande uppfattningar i samhället.[103]

Interna ramdispyter är en nödvändig och oundviklig del av rörelsers verksamhet. Extra påtagliga blir de vid formerandet av olika koalitioner eller paraplyorganisationer eftersom de bygger på samarbeten mellan olika rörelseaktörer.[104] Enligt rörelseteoretiker kan de interna dispyterna ha både konstruktiva och destruktiva konsekvenser. På den positiva sidan står att oenighet mellan rörelseaktörer "serve a number of adaptive functions for social movements including the maintenance of security, multipenetration across class and cultural boundaries, social innovation, and minimization of failure."[105] Dispyterna kan även leda till utvecklandet av starkare och mer genomarbetade ramverk, ökad mångfald, förbättrad arbetsdelning mellan aktörer och effektivare resursallokering i takt med att aktörer konkurrerar med varandra.[106] På den negativa sidan står att långsiktiga, djupgående dispyter dränerar rörelseaktörers tid, energi och resurser.[107] Aktörerna tvingas ägna sig åt interna stridigheter framför att realisera huvudsakliga mål. Kraftiga ramdispyter, som pågår över lång tid, leder ofta till fragmentering, isolering, avhopp och vissa rörelseaktörers delegitimering eller undergång.[108] Dessutom visar interna stridigheter, om de sker inför öppen ridå, på de inblandade rörelseaktörernas svagheter, vilka lätt kan utnyttjas av motståndare.[109]

---

[101] Benford (2013) s.469; Benford (1993) s.679
[102] Benford (1993) s.679
[103] Benford (2013) s.469; Benford (1993) s.691
[104] Benford (1993) s.698, s.680
[105] Benford (1993) s.694
[106] Ibid., s.694f
[107] Ibid., s.695
[108] Benford (2013) s.469; Benford (1993) s.695f
[109] Benford (1993) s.696

Allvarliga ramdispyter är viktiga att lösa eftersom det påverkar styrkan i rörelsens gemensamma röst och förmågan att mobilisera anhängare. Rörelsen är indragen i en extern ramkonflikt med andra samhälleliga aktörer där möjligheten att definiera verkligheten står på spel. Om rörelser tvingas lägga ner allt för mycket tid på interna dispyter påverkas dess förmåga att gå segrande ur den större samhälleliga konflikten. Djupgående interna dispyter inom rörelser leder till att mobiliseringskapaciteten minskar, både på grund av att den enskilda aktören kan lägga mindre tid på konsensus- och handlingsmobilisering och att rörelsen som helhet inte lyckas samla tillräckligt med kraft för att gemensamt föra upp frågan på samhällets dagordning.[110] Benford skriver:

> ”Social movement organizations seek to resolve diagnostic and prognostic frame disputes in order to create 'an accepted version of reality' and thereby achieve consensus mobilization', the interpretative foundation upon which movement ideology, recruitment, participation and action are built.”[111]

Ur den diskussion som förts kring olika former av konkurrenssituationer har flera frågor arbetats fram. Dessa har legat till grund för utforskandet och beskrivningen av olika former av inramningsrelaterade konkurrenssituationer, men spelar också en viktig roll i att analysera dess betydelse för rörelsen.

Ramkonflikter och kontrainramningar
1. Vilka uttryck för ramkonflikter och kontrainramningar går att identifiera? Vilka ramkonflikter ger de studerade aktörerna själva uttryck för?
2. Vilken karaktär tar dessa konflikter? Hur djup- och långtgående är konflikterna och vilka konsekvenser upplever aktörerna att de fått för deras arbete och för rörelsen som helhet?

Interna ramdispyter
1. Existerar en gemensam, övergripande problemformulering, förståelse av orsaksförhållanden, lösningar, mål etc. mellan de studerade rörelseaktörerna?
2. Om inte, vilka olika typer av kollektiva ramverk ger aktörerna uttryck för?
3. Vilka ramdispyter går att identifiera?
4. Vilken karaktär tar dessa dispyter? Hur djup- och långtgående är dispyterna och vilka konsekvenser upplever aktörerna att de fått för såväl det egna arbetet som för rörelsen som helhet?

[110] Ibid., s.696, s.680
[111] Ibid., s.679

4.6. Avslutning

I kapitel fyra har avhandlingens teoridel fördjupats. Fokus har legat på att utveckla diskussionen kring, och operationalisera, de centrala begrepp inom inramningsperspektivet som kan användas för att fördjupa resonemangen och analysera avhandlingens frågeställningar. I kapitlet har läsaren fått följa vägen från teoretiska resonemang, grundad i tidigare forskning och teoriutveckling, till de konkreta frågor som väglett datainsamlingen och som ställts för att analysera materialet, en resa som förhoppningsvis även bidrar till att uppnå avhandlingens syfte om att öka inramningsteorins empiriska tillämpbarhet.

Sammanfattningsvis kan konstateras att begreppet inramning fångar den meningsskapande process där rörelseaktiva, genom interaktion, arbetar för att identifiera och formulera upplevelser av problem, lokalisera orsaker och ansvariga, hitta lösningsförslag och handlingsstrategier, skissera alternativa mål och visioner och utforma tydliga motiverande argument i syfte att mobilisera stöd och aktivitet.

För att analysera utfallet av inramningsprocesser bör man fokusera både på ramverkens innehåll, utmaningar vid försök till spridning och de inramningsrelaterade konkurrenssituationer som kan uppstå. Som beskrivits tidigare anses arbetet med att utveckla och sprida kollektiva ramar ha extra stor betydelse för möjligheterna att mobilisera anhängare och att få dessa att agera för att försöka lösa de problem och realisera de mål och visioner som aktualiserats, men ramverken påverkar också i hög grad förutsättningar eller hinder för samarbete mellan rörelseaktörer.[112] De teorier och den begreppsapparat som vuxit fram inom traditionen har starkt bidragit till att utveckla och kanalisera ett växande intresse för idéers betydelse för kollektivt handlande. Med hjälp av de begrepp som introducerats i denna text är det möjligt att både studera och beskriva innehållet i de ”idépaket” som motiverar kollektivt förändringsarbete och analysera och diskutera vilken betydelse dessa idéer har för rörelsers konkreta praktik. I det avslutande schemat (se schema 3) sammanfattas således de mest centrala teoretiska komponenter som kommer att användas för att analysera och föra ett resonemang om styrkor och svagheter i de studerade aktörernas inramningsrelaterade idéarbete.

[112] Benford & Snow (2000) s.615

Schema 3: Avhandlingens analysschema

Vilka faktorer påverkar huruvida en inramningsprocess blir framgångsrik?		
Ramverket i sig: Innehåll	Spridning av ramverk	Konkurrenssituationer
1. Djup i ramverkets beståndsdelar	1. Trovärdighet	1. Ramkonflikter
A. Diagnos	A. Ramkonsekvent praktik	A. Motrörelser
B. Prognos	B. Empirisk trovärdighet	B. Media
C. Motiv	C. Aktörens trovärdighet	C. Statliga aktörer
2. Sammanhängande logik	2. Relevans	2. Interna ramdispyter
A. Intern ramlogik	A. Centralitet för målgruppen	A. Diagnostisk dispyt
	B. Målgruppens erfarenheter	B. Prognostisk dispyt
	C. Kulturell resonans	C. Resonansdispyt
	3. Typ av ramförbindnings-process	

I nästa kapitel följer en fördjupad diskussion kring studiens forskningsdesign, de risker och förtjänster som finns med att arbeta teoristyrt, forskarens egen betydelse, det metodologiska hantverket och hur insamlad data har bearbetats och analyserats. Därefter byter avhandlingen spår, från teoretiska och metodologiska resonemang till redovisning av empiri.

Kapitel 5.

Metod

I de två föregående kapitlen har avhandlingens teoretiska utgångspunkter presenterats och operationaliserats. Följande kapitel behandlar studiens design, forskningsprocessen och det praktiska, metodologiska hantverket. Kapitlet är strukturerat kring fyra huvudområden, presenterat i följande ordning:

5.1 Fallstudier – förtjänster och brister
5.2 Metod och material
5.3 Bearbetning av empiri och analys
5.4 Empirikapitlens struktur

5.1. Fallstudier – förtjänster och brister

I den diskussion som föregått detta kapitel har begreppen fall och fallstudie nämnts vid flera tillfällen. Urvalsdiskussionen i kapitel två avslutades bland annat med att konstatera att avhandlingen kommer att fokusera på tre fall som kan stå som talande exempel för de olika typer av antirasism jag menar karaktäriserat rörelsens historia. Stoppa rasismen beskrevs som ett fall av pragmatisk antirasism, Antifascistisk aktion som ett fall av radikal och Samling mot rasism som ett moderat dito. Det är följaktligen hög tid att kort definiera dessa begrepp inom ramen för denna avhandling.

I sin enklaste form är en fallstudie en detaljrik undersökning av ett enskilt eller ett fåtal fall där fallet/-en utgör forskningsobjekt i sig. Målet med fallstudien är att teckna en djupgående bild som fångar detaljrikedomen, nyanserna eller det unika i det som studeras.[1] Ju färre fall, och ju djupare forskaren ”dyker” i det som studeras, desto tydligare tenderar de drag som historiskt utmärkt fallstudietraditionen att bli.[2]

Fallstudier används vanligtvis när forskaren söker svar på frågor av beskrivande eller förklarande karaktär, när det som studeras inte går eller bör avskiljas från sin kontext och när forskaren har direkt tillgång till det som studeras, t.ex. genom egna observationer eller personer som kan berätta direkt om det ämne som står i fokus.[3] Fallstudier är lämpliga när forskaren

---

[1] Gerring, John (2007) *Case study research: Principles and practices*, New York, Cambridge University Press, s.5, s.22; Bryman, Alan (2008) *Social research methods*, 3.uppl., Oxford, Oxford University Press, s.52ff; Snow, David A. (2013b) Case studies and social movements, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.168ff
[2] Gerring (2007) s.20
[3] Yin, Robert K. (2007) *Fallstudier: design och genomförande*, Malmö, Liber, s.22ff, s.157f

ställer frågor som söker förståelse för mer komplexa företeelser, processer eller relationer – fenomen som ofta förändras och utvecklas över tid och som kan vara svåra att fånga genom mer "ytliga" eller kortsiktiga observationer och nedslag.[4]

Med detta sagt kan konstateras att teoretiker som diskuterar fallstudier ofta gör skillnad på olika typer av fall, vilket ökar graden av komplexitet. Fall kan t.ex. vara kritiska, extrema/unika, exemplifierande/typiska, uppdagande eller longitudinella.[5] I relation till dessa benämningar beskrivs den typ av fall som studeras här bäst som "exemplifierande". Enligt Bryman väljs denna typ av fall för att de "exemplifies a broader category of which it is a member" och för att fallet "provide a suitable context for certain research questions to be answered".[6] Gerring för ett liknande resonemang och menar att det som utmärker fallstudien är "the intensive study of a single case where the purpose of that study is – at least in part – to shed light on a larger class of cases (a population)" [7]. En exemplifierande fallstudie syftar således både till att ge en detaljerad bild av det enskilda undersökningsobjektet och samtidigt ge lärdomar och insikter som kan ha betydelse utanför fallet. Detta innebär inte att fallet bör betraktas som "representativt". Exemplifierande fallstudier används inte för att generalisera till en hel population, men anses fortfarande kunna kasta ljus över företeelser – t.ex. relationer, processer, situationer, möjligheter och begränsningar – som kan ha bäring utanför det undersökta studieobjektet.[8] Genom ett noggrant urval kan fallet fungera som ett talande exempel, inte en representativ mikrokopia, för den population forskaren vill skapa djupare förståelse och kunskap kring. I denna avhandling står t.ex. Stoppa rasismen, Antifascistisk aktion och Samling mot rasism som illustrerande exempel för antirasistiskt arbete inom de grupper av pragmatiska, radikala och moderata aktörer som identifierats, utan att resultaten för den skull går att generalisera till alla aktörer inom respektive kategori.

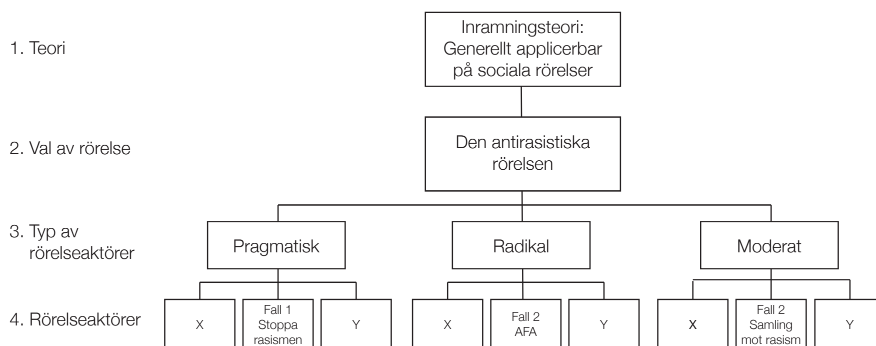
Design och avgränsning

De resonemang som förts i tidigare kapitel har förhoppningsvis bidragit till att ge en bild över hur forskningsfrågor, empiriskt urval och teoretiska utgångspunkter hänger samman. För att ge ytterligare klarhet i avhandlingens forskningsdesign och hur de närstuderade fallen länkar till de olika typer av antirasism som presenterats, den antirasistiska rörelsen och val av teori presenteras nedanstående, schematiska figur (se figur 1).

---

[4] Denscombe, Martyn (1998) *The good research guide: for small-scale social research projects*, Buckingham, Open University Press, s.31
[5] Yin (2007) s.61ff; Bryman (2008) s.55f
[6] Bryman (2008) s.56, se även Snow (2013b) s.167
[7] Gerring (2007) s.20
[8] Stake, Robert E. (2006) *Multiple case study analysis*, New York, The Guilford Press, s.vi

Figur 1: Rörelsens nivåer

Illustrationen åskådliggör att den teori som presenterats i kapitel tre och fyra utvecklats för att studera idéarbetets praktiska konsekvenser för sociala rörelser generellt. I denna avhandling appliceras teorin på den antirasistiska rörelsen, vilket därmed vore möjligt att betrakta som ett fall i sig – ett ”fall av en social rörelse”. Att studera hela den antirasistiska rörelsen är, som konstaterats, emellertid inget som låter sig göras. Den antirasistiska rörelsen är, precis som andra rörelser, inget som enkelt låter sig avgränsas eller definieras. Dess historia rymmer hundratals demonstrationer, tusentals antirasistiska aktioner och ett myller av vardagliga motståndhandlingar, utförda av olika rörelseaktörer; från enskilda individer, tillfälliga aktionsgrupper och etablerade organisationer till samlande nätverk. I praktiken handlar det om allt från antirasistiska och antifascistiska organisationer, kulturorganisationer, etniska minoriteters föreningar, asyl- och flyktinggrupper och etablerade solidaritetsorganisationer till fackförbund, kyrkor och aktörer med direkt koppling till politiska partier. Det omfångsrika fältet kräver därmed, som redan konstaterats i tidigare kapitel, avgränsning vilket medför att alla ovanstående perspektiv naturligtvis inte representeras inom ramen för denna avhandling.

Som beskrivits tidigare har jag, mot bakgrund av de teoretiska utgångspunkter och urvalskriterier som legat till grund för arbetet, grupperat olika typer av antirasistiska rörelseaktörer efter de idéer som motiverat verksamheten – vad jag valt att kalla pragmatisk, radikal och moderat antirasism. Kategorierna har vuxit fram i ett växelspel mellan teori, tidigare forskning och mitt eget utforskande av det empiriska fältet. Mot bakgrund av kategorierna har jag valt ut tre rörelseaktörer – tre *fall* – som står som tydliga exempel för respektive gren: Stoppa rasismen, Antifascistisk aktion och Samling mot rasism. De tre fallen binds samman av att de utgör *explicita* antirasistiska rörelseaktörer, grundade med det uttalade syftet att motverka rasism genom arbete i det civila samhället. De utgör alltså inte aktörer som

förvisso har antirasism på agendan och deltar i rörelsearbete, men som har till huvuduppgift att ägna sig åt annan verksamhet – något som varit vanligt historiskt. Samtidigt rymmer de tre fallen betydande olikheter i fråga om de kollektiva ramverk som motiverat arbetet och följaktligen också i hur de analyserat och angripit problemen. Fallen anses både relevanta att studera i sig då de spelat centrala roller i rörelsens historia, samtidigt som de har potential att illustrera möjligheter och svårigheter som är utmärkande för de kategorier de hämtats ur.[9]

Som sig bör vid arbete med fallstudier skildras de tre aktörerna i en vidare kontext. Empirikapitlen rymmer såväl en tillbakablick över rörelsens historia som en beskrivning av flera av de samtida grupper, händelser och ramverk som omgivit och påverkat aktiviteten i de fall som fokuseras. På så vis skapas förutsättningar att sätta de närstuderade aktörerna och deras ramverk i ett större antirasistiskt sammanhang, både historiskt och samhälleligt. Genom att studera flera fall blir det även möjligt att uppmärksamma fenomen som tycks mer gemensamma för de tre aktörerna, vilket gör att den avslutande analysen även kan återkopplas till de högre nivåerna av modellen ovan.

Sammantaget skapas en forskningsdesign som gör det möjligt att både intressera sig för djupet i de enskilda fallen, men också att analysera och diskutera iakttagelser som kan vara relevanta i en vidare antirasistisk kontext och som därmed kan återkopplas till den översta empiriska nivån – rörelsen som helhet. De samtida utblickarna, den historiska genomgången och valet att analysera flera fall har således ökat möjligheterna att lyfta forskningen ”ovanför” de närstuderade aktörerna och även upptäcka, beskriva och föra resonemang kring företeelser som tycks mer återkommande inom rörelsen.

Med detta sagt är det viktigt att poängtera att avhandlingen på intet sätt gör anspråk på att utgöra den ”fullständiga”, ”definitiva” eller ”sanna” skildringen av den antirasistiska rörelsen under de studerade åren – sådana anspråk vore förmätna och kunskapsteoretiskt felaktiga. Som nämnts finns hundratals potentiella antirasistiska rörelseaktörer att välja bland, och verksamheten tar en mängd olika riktningar och former. Denna studie har ett naturligt, utrymmesmässigt fokus riktat mot de närstuderade aktörerna, deras kollektiva ramverk och aktiviteter. Det är också här studien underbyggs med starkast empiriskt underlag. Då Stoppa rasismen och Samling mot rasism haft sin bas i Stockholm, samt att AFA:s stockholmsavdelning utgjort den gren inom nätverket med längst historisk kontinuitet, är det också viktigt att lyfta fram att det empiriska materialet till stor del kretsar kring händelser i huvudstaden.

---

[9] Yin (2007) s.61ff; Bryman (2008) s.55f; Snow (2013b) s.167ff

Kritik mot fallstudier

Historiskt har fallstudier, i synnerhet kvalitativa sådana, blivit ansatta med argument som hävdar att de alltför ofta saknar stringens, precision och inte lever upp till grundläggande vetenskapliga kriterier.[10] Fallstudieforskare har anklagats för att dra långtgående slutsatser om orsakssamband genom personliga, subjektiva svar på forskningsfrågor, ofta dolda bakom snåriga teorier, snedvridet urval, oprecis datainsamling och vaga, svepande tolkningar.[11]

Det finns flera sätt att hantera denna kritik. Ett sätt är att hävda att de forskare som talar om t.ex. ”objektivitet”, ”generaliserbarhet”, ”replikerbarhet”, ”reliabilitet”[12] eller traditionella former av ”validitet”[13] helt enkelt rör sig inom ett annat forskningsparadigm där aktiva tenderar att operera efter andra ontologiska och epistemologiska utgångspunkter än de som underbygger många kvalitativa fallstudier. Istället för att anpassa sig till en mer ”positivistisk” logik och begreppsapparat förordas utarbetandet av alternativa kriterier för att bedöma forskningens kvalitet, t.ex. forskarens hantverksskicklighet, kommunikativ validitet och pragmatisk validitet.[14]

Ett annat förhållningssätt är att förvisso se och erkänna olikheter mellan forskningstraditioner, men ändå försöka utveckla strategier för att hantera den del av kritiken som upplevs relevant, t.ex. risk för otydlighet, brist på stringens, precision, giltighet och tillförlitlighet eller alltför svepande, generaliserande slutsatser.

I fråga om t.ex. otydlighet, bristande stringens och intern validitet kan något så grundläggande som en medveten, tydlig forskningsdesign som logiskt länkar samman forskningsfrågor, teori och metod med val av fall, empiriinsamling och de slutsatser som genereras i hög grad bidra till att motverka oklarheter och missförstånd. Här upplever jag att teoridriven forskning, som den som bedrivs i denna avhandling, har flera potentiella fördelar. En väl utvecklad teoretisk ram bidrar till att strukturera

---

[10] Yin (2007) s.27

[11] Gerring (2007) s.6

[12] Reliabilitet handlar, i sin enklaste form, om studiens ”tillförlitlighet”. Målsättningen är att minimera fel och skevheter vid datainsamling och analys som kan förvränga resultaten och leda till felaktiga slutsatser. Yin (2007) s.55; King, Gary, Keohane, Robert O. & Verba, Sidney (1994) *Designing social inquiry: scientific inference in qualitative research*, Princeton, N.J., Princeton University Press, s.25; Bryman (2008) s.376

[13] Med validitet åsyftas generellt forskningens ”giltighet”; att forskaren verkligen undersöker/beskriver/mäter det hen säger sig undersöka. Detta kan brytas ned i en rad faktorer: t.ex. begreppsvaliditet, intern validitet och extern validitet. Se t.ex. Bryman (2008) s.54ff, s.376; King, Keohane, & Verba (1994) s.25; Dalen, Monica (2007) *Intervju som metod*, Malmö, Gleerups Utbildning AB, s.113f.

[14] Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund, Studentlitteratur, s.207-227. Ett annat exempel är Johansson som tar upp kriterier som överenstämmelse, insiktfullhet, sammanhang, pragmatisk nytta och huruvida analysen är övertygande. Se Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod; med livsberättelsen i fokus*, Lund, Studentlitteratur, s.314ff

forskningsprocessen och gör forskaren mer medveten om centrala val innan datainsamlandet tar vid.[15] Teorin bidrar till att precisera vad som ska studeras, utarbeta konkreta forskningsfrågor och avgöra vilken data som är viktig att samla in och varför. De teoretiska utgångspunkterna tydliggör även hur empirin bör bearbetas och analyseras, underlättar att se samband och sätta in resultaten i större sammanhang, såväl teoretiskt som empiriskt. Förhoppningsvis blir studien tydligare, mer systematisk och "genomskinlig", vilket stärker möjligheten att granska arbetet.[16]

För att hantera den kritik som riktas mot bristande tillförlitlighet och trovärdighet har jag strävat efter att göra empirin och analysen så transparent som möjligt. Genom att lyfta in gott om exemplifierande, konkretiserande och belysande citat eller textutdrag har jag tydligt försökt redogöra för den empiri som utgör stommen i arbetet. Detta är en vanligt förekommande metod vid analyser av kollektiva ramverk och något som också förordas av ledande teoretiker inom fältet.[17] Målsättningen är att de citat/utdrag som publiceras ska vara tillräckliga för att läsarna själva ska kunna göra tolkningar av fallen. Genom en rik redovisning av empiri skapas möjlighet att bilda sig en egen uppfattning, dra slutsatser och antingen instämma i eller avvika från de resonemang som förs.[18]

Den kritik som riktas mot alltför svepande, generaliserande slutsatser är knepigare. Eftersom fallstudier ofta utgår från specifika aktörer som agerar i naturliga miljöer, menar kritiker att det är vanskligt att försöka generalisera resultaten till större skeenden eller grupper. Fallstudier har begränsad "extern validitet"[19] och därmed svårt att "gå bortom data"[20], vilket bidragit till att fallstudier framför allt ansetts vara lämpliga att använda i ett inledande skede – som utforskande, deskriptiva metoder för att skärpa frågeställningar och upptäcka kausala mekanismer.[21] Här blir det viktigt att poängtera att kritikerna har rätt i att man utifrån en fallstudie inte kan generalisera till en population i stort – men att dra generella slutsatser kring större populationer är heller inte fallstudiens syfte. I den ständiga avvägningen mellan att kunna säga lite om mycket eller mycket om lite lutar fallstudieforskaren åt det sistnämnda, skeptiska till att genera "lagar" ur sina enskilda fall.

---

[15] King, Keohane & Verba (1994) s.29; Gerring (2007) s.7

[16] Bryman (2008) s.370; King, Keohane, & Verba (1994) s.46; Bryman, Alan (1997) *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*, Lund, Studentlitteratur, s.111

[17] Johnston (2002) s.69f

[18] Holmberg, Carin (1999) *Det kallas kärlek: En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*, Göteborg, Anamma, s. 88f; Bryman (1997) s.61; King, Keohane & Verba (1994) s.27; Dalen (2007) s.108; Yin (2007) s.130

[19] Bryman (2008) s.376; King, Keohane & Verba (1994) s.45; Yin (2007) s.55

[20] Graziano, Anthony M. & Raulin, Michael L (2007) *Research methods: A process of inquiry*, 6:e uppl., Boston, Pearson Allyn and Bacon; Bryman (1997) s.106f

[21] Gerring (2007) s.43; King, Keohane & Verba (1994) s.44, s.110, s.32, s.37, s.41

Samtidigt anses, som ovan konstaterats, att exemplifierande fallstudier fortfarande har potential att ge förståelse och insikt av betydelse bortom det enskilda fallet. Situationen kan därmed framstå som en paradox. Å ena sidan konstateras begränsad extern validitet och å andra sidan att fallet valts för att det utgör ”ett tydligt exempel” och kan illustrera t.ex. förutsättningar och problematiker som kan möta andra, liknande aktörer. I sammanhanget blir det viktigt att poängtera att det är skillnad mellan att hävda representativitet/generaliserbarhet och att säga att något kan stå som ett illustrerande/talande exempel. Det sistnämnda implicerar en medvetenhet om fallstudiens begräsningar i fråga om extern validitet, vilket diskuterats tidigare. För att öka möjligheterna att föra trovärdiga resonemang även bortanför de enskilda fallen har jag, som redan beskrivits, valt att sätta in de tre fallen i en större historisk och samhällelig kontext. Genom att beskriva såväl historiska föregångare som samtida ”släktingar” till de närstuderade fallen skapas möjlighet att se kontinuiteter, avvikelser och utvecklingslinjer. Genom skildringarna blir det möjligt, även för läsaren, att avgöra om Stoppa rasismen, AFA och Samling mot rasism faktiskt utgör tydliga exempel på pragmatisk, radikal och moderat antirasism och om de mer övergripande resonemang som förs kring rörelsen har täckning i det empiriska materialet.

Att generalisera mot teori

De begräsningar i extern validitet som diskuterats ovan innebär emellertid inte att fallstudier nödvändigtvis saknar generaliserande ambitioner. Istället för att dra slutsatser om hela populationer kan fallstudier uttala sig i relation till teori.[22] En välutvecklad teoretisk ansats, som ofta testats vid flera tillfällen i andra studier, gör det möjligt att visa när eller varför – eller varför inte – man kan förvänta sig vissa resultat. Därmed finns möjlighet att uttala sig i mer generella termer om teorins användbarhet och giltighet. Om teorin beskriver en rad förmodade samband kan fallstudien användas för att bevisa eller motbevisa dess giltighet. Om iakttagelser kring det enskilda fallet inte stämmer – eller stämmer – med den övergripande teorin finns möjlighet att uttala sig om teorins användbarhet i stort. Gerring skriver; ”evidence drawn from a single case may falsify a necessary or sufficient hypothesis”[23], vilket skapar möjlighet att ”disprove (…) theory on the basis of a single case”.[24]

Häri ligger också delar av avhandlingens inomvetenskapliga relevans. Utöver att syntetisera och operationalisera denna form av inramningsteori har studien även en teoriprövande ansats som strävar efter att utöka kunskapen om teorins användbarhet och giltighet för att studera kopplingar

---

22 Yin (2007) s.28, s.53; Bryman (1997) s.110f; Holmberg (1999) s.96; Snow (2013b) s.169
23 Gerring (2007) s.42
24 Ibid., s.54

mellan rörelseaktörers idéarbete och deras förutsättningar att mobilisera stöd och aktivitet. Om de studerade aktörerna har konstruerat och arbetat för att sprida vad teorin stipulerar som trovärdiga och relevanta ramverk, men den historiska genomgången visar att de ändå inte lyckats mobilisera anhängare eller stimulera aktivitet, finns anledning att ifrågasätta de teoretiska verktygens giltighet och tillförlitlighet. Om de teoretiska utgångspunkterna visar sig ha brister är det i sig ett intressant bidrag med inomvetenskaplig relevans; visar de sig i allt väsentligt stämma bidrar den systematiska genomgången, operationaliseringen och den faktiska analysen förhoppningsvis till att öka teoritraditionens empiriska användbarhet.[25]

Fallstudier och olika varianter av inramningsteori

Att kombinera inramningsteori och fallstudier är på intet sätt unikt. Mycket forskning kring ramar och dess effekter har bedrivits i form av fallstudier på t.ex. specifika aktörer eller ämnesområden, men studierna har tagit olika form bland annat beroende på inom vilken disciplin de bedrivits. Som konstaterats i teorikapitlen har begreppen ram och inramning fått ett stort genomslag inom samhälls- och beteendevetenskaplig forskning de senaste två decennierna. Termerna används inom fält som t.ex. psykologi (se t.ex. Tversky & Kahneman[26]), forskning om språk och diskurser (se t.ex. Tannen[27]), medie- och kommunikationsforskning (se t.ex. Entman[28] eller Scheufele[29]), sociologi (se t.ex. Goffman[30] och Gamson[31]) eller policyanalys och statsvetenskap (se t.ex. Druckman[32], Triandafyllidou & Fotiou[33] eller

[25] King, Keohane & Verba (1994) s.110

[26] Kahneman, D., Slovik, P. & Tversky, A. (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, *Econometrica*, vol.47, nr.2, s.263-91; Tversky, A. & Kahneman, D. (1981) The framing of decisions and the psychology of choice, i Elster, J (1986) *Rational Choice*, Oxford, Oxford University Press, s.123-41; Kahneman, D., Slovik, P. & Tversky, A. (red). (1982) *Judgment under uncertianty: Heuristics and biases*, Cambridge, Cambridge University Press; Kahneman, D. and Tversky, A. (red). (2000) *Choices, Values and Frames*, Cambridge, Cambridge University Press,

[27] Tannen, Deborah (red.) (1993) *Framing in discourse*, New York, Oxford University Press, s.133-55

[28] Entman, Robert M. (2004) *Projections of Power: Framing news public opinion and U.S foreign policy*, Chicago, University of Chicago Press; Entman, Robert M. (1993) Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication*, vol.43, nr.4, s.51-58

[29] Scheufele, Dietram A. (1999) Framing as a theory of media effects, *Journal of Communication*, vol.49, nr.4, s.103-22; Scheufele, Dietram A. (2004) Framing-effects approach: A theoretical and methodological critique. *Communications*, vol.29, nr.4, s.401-428

[30] Goffman, E. (1974) *Frame Analysis: An essay on the organization of experience*, Boston Northwestern University Press

[31] Gamson, William A. (1992) *Talking politics*, Cambridge, Cambridge University Press; Gamson, William. A. (1995) Constructing social protest, i Johnston, Hank & Klandermans, Bert (red.) (1995) *Social movements and culture*, London, UCL Press

[32] Se t.ex. Druckman, James N. (2010) What´s it all about? Framing in political science, i Keren, Gideon (red.) (2010) *Perspectives on framing*, New York & Hove, Psychology Press; Druckman, James N. (2001) The Implications of Framing Effects for Citizen Competence, *Political Behavior,* vol.23, nr.3, s.225-56; Druckman, James N. (2001) On the Limits of Framing Effects: Who Can Frame?, *Journal of Politics,* vol.63, nr.4, s.1041-66; Druckman, James N. (2004) Political

Rein och Schön[34]).[35] Enligt Perri 6 binds de dominerande strömningarna, trots disciplinära olikheter, samman av ett gemensamt fokus på hur ramar dels organiserar erfarenhet och dels påverkar handlande och beteende.[36] Karin Beland Lindahl menar, med referens till 6, att stora delar av forskningen om ramar förenas genom att:

> ”(…) they represent an ambition to explore, and make sense of, people´s multiple understandings of different situations and phenomena. Frame analysis is typically a way to investigate the organization of experience, i.e. multiple understandings, as well as the action biases that they give rise to.”[37]

Bortom dessa övergripande likheter finns en rad skiljelinjer att ta i beaktning. Frågor som t.ex. ”vad är en ram?”, ”hur skapas/formas ramar?” ”vilka funktioner spelar ramar?” och ”hur förändras ramar?” får skilda svar bland forskare.[38] Detta är inte platsen att reda ut, klargöra och sammanfatta likheter och skillnader mellan olika traditioner, men på ett övergripande plan kan konstateras att många av skiljelinjerna kretsar kring den grundläggande förståelsen av begreppet ram och skillnader i teoretiska utgångspunkter, empiriskt fokus och analysnivå. Tidigare försök att skapa överblick över fältet vittnar om ett kontinuum där den ena ytterlighetspunkten utgörs av forskare som lägger fokus på individuella, kognitiva, mentala scheman och den andra av de som betonar hur ramar springer ur och formas av större sociala och kulturella kontexter. Mellan dessa återfinns forskare, däribland Snow och Benford, som tydligt lyfter fram interaktion och kollektivt meningsskapande som centralt för ramars framväxt och förändring. [39]

Preference Formation: Competition, Deliberation, and the (Ir)Relevance of Framing Effects, *American Political Science Review,* vol.98, nr.4, s.671-686; Druckman, James N. and Kjersten R. Nelson (2003) Framing and Deliberation: How Citizens' Conversations Limit Elite Influence, *American Journal of Political Science,* vol.47, nr.4, s.729-45

[33] Triandafyllidou, A. & A. Fatiou (1998) Sustainability and Modernity in the European Union: A Frame Theory Approach to Policy-Making, *Sociological Research Online,* vol.3, nr.1

[34] Schön, D. & Rein, M. (1994) *Frame reflection: Toward the resolution of intractable policy controversies*, New York, Basic Books; Rein, M., & Schön, D. (1996) Frame-critical policy analysis and frame-reflective policy practice, *Knowledge & Policy*, vol.9, nr.1, s.65-105

[35] Snow och Benford (2000), s.611; Beland Lindahl, Karin (2008) *Frame analysis, place perceptions and the politics of natural resource management: exploring a forest policy controversy in Sweden*, Uppsala, Sveriges lantbruksuniversitet; Björnehed, Emma (2012) *Ideas in conflict: the effect of frames in the Nepal conflict and peace process*, Uppsala universitet, Uppsala, s.18; Johnston (2005) s.3; Erikson, Josefina (2011) *Strider om mening: En dynamisk frameanalys av den svenska sexköpslagen*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, s.33

[36] 6, Perri (2005) What's in a frame? Social organization, risk perception and the sociology of knowledge, *Journal of Risk Research* vol.8, nr.2, s.91-118

[37] Beland Lindahl (2008) s.68

[38] För översikter av olika sätt att se på ramar se t.ex. 6 (2005) s.94ff; Beland Lindahl (2008) s.70ff; Benford & Snow (2000), Rein och Schön (2006), Björnehed (2012) s.34f

[39] Se t.ex. 6 (2005); Beland Lindahl (2008); Benford & Snow (2000) s.614; Rein & Schön (2006); Björnehed (2012) s.34ff; Erikson (2011) s.34

De senaste åren har inramningsteori, i Snow och Benfords tappning, alltmer börjat användas även inom svensk statsvetenskap; två aktuella exempel är Josefina Eriksons avhandling Strider om mening[40] från 2011 och Emma Björneheds avhandling Ideas in Conflict[41] från 2012. Båda är exempel på statsvetenskapliga studier som, precis som denna, använder inramning som analytiskt redskap vid fallstudier.

5.2. Metod och material

Insamlandet, bearbetandet och analyserandet av det empiriska materialet i denna avhandling bygger på olika kvalitativa metoder. Detta var ett tämligen naturligt val, givet den problemformulering som aktualiserats. Eftersom avhandlingens ambition är att studera kollektiva ramverk och den meningsskapande process varigenom rörelseaktiva arbetar för att konstruera och sprida idéer till det omkringliggande samhället hamnar fokus naturligt på de aktivas tolkningar, förståelse och upplevelser av sig själva, sina med- och motaktörer och det samhälle som omger dem.[42] Dessa nås bäst med hjälp av metoder som låter forskaren komma nära det som studeras, som gör det möjligt att fånga detaljrikedomen, se nyanser och försöka förstå den sociala verkligheten ur aktörens egen synvinkel.

Som konstaterades redan i inledningskapitlet bygger avhandlingen på antagandet att en rad faktorer, såväl materiella som icke-materiella, har betydelse för sociala rörelsers aktivitet. Samtidigt poängterades att kollektivt förändringsarbete till syvende och sist bottnar i människors upplevelser och tolkningar av samhälleliga problem, förutsättningarna att lösa dem och att hitta alternativa visioner att samlas kring. Blotta existensen av orättvisor räcker inte för att rörelser ska växa fram. Den sociala verkligheten måste färdas genom individens kognitiva filter, tolkas och konstrueras som problem och länkas samman med andra människors liknande upplevelser för att rörelser ska ta form. Verkligheten processas ständigt genom människors medvetande, och tolkningarna utgör drivkraft för handling.[43]

Mot bakgrund av detta har målsättningen varit att bedriva forskningen så nära studieobjektens upplevelse- och tolkningsprocess som möjligt. Fokus har legat på att, i den utsträckning det är möjligt, försöka fånga de konstruktioner rörelseaktörerna använt för att göra världen meningsfull och begriplig – den mening de tillskrivit sig själva, sin situation och omvärld.[44] Detta ger den historieskrivning som skildras i empirikapitlen en delvis annan

[40] Erikson (2011)
[41] Björnehed (2012)
[42] Johnston (1995) s.234
[43] Johnston (2005) s.1; della Porta & Mario (2006) 17ff; McAdam, Doug (1996) The framing function of movement tactics: Strategic dramaturgy in the American civil rights movement, i McAdam, McCarthy & Zald (1996) s.339; Bryman (2008) s.366; Snow (2004) s.380ff
[44] Bryman (1997) s.65ff, s.59, s.86; Stake (1995) s.12; Dalen (2007) s.11, s.111

utgångs- och tyngdpunkt än traditionella försök att teckna skeenden i det förflutna. Istället för att lägga huvudsakligt fokus på att i detalj utreda exakt vad som skett, hur och när har jag framför allt – i inramningsteoretisk anda – försökt att fånga hur de studerade aktörerna beskriver att de upplevt och tolkat de aktualiserade händelserna, aktörerna och skeendena. Skildringen av rörelsen och rörelseaktörernas utveckling utgör således ett pussel, till stor del byggt kring hur jag tolkat att de studerade aktörerna upplevt sig själva, sina motståndare och den sociala verklighet de verkade i under den tidsepok som studeras.

Denna meningsskapande process tar, som beskrivits i teorikapitlen, sig ofta uttryck i kollektiva ramverk. I den stund människor går samman för att påverka samhället inleds en interaktiv, dynamisk process där aktiva arbetar för att skapa gemensamma ramar som kan vägleda arbetet och möjliggöra mobilisering i det omkringliggande samhället.[45] Som nämnts blir ramverken empiriskt tillgängliga för forskare via det myller av sätt rörelseaktiva försöker kommunicera mening, både internt och till omgivningen.[46] Historiskt har rörelseforskare använts sig av en rad källor för att fånga de kollektiva ramverkens form och innehåll. Tal, kommunikéer och broschyrer, program- och principförklaringar, tidnings- och debattartiklar, slagord, mötesprotokoll och internt arbetsmaterial, hemsidor och beslutsprotokoll, gemensamma aktioner, flygblad och pamfletter, filmer, sånger, bilder och intervjuer är några exempel.[47]

Det empiriska materialet

I denna avhandling hämtas det empiriska materialet från en rad olika, komplementära källor som på olika sätt kan ge röst åt aktörernas berättelser, idéer och upplevelser. De två huvudsakliga källorna är intervjuer och olika former av dokument producerade av de aktiva själva.[48] Primärkällorna har kompletterats med sekundärkällor i form av tidigare forskning, intervjuer och medierapportering. I nedanstående avsnitt fördjupas resonemangen kring det empiriska materialet och vilka risker och förtjänster som omger de olika typer av källor som använts.

Skriftlig dokumentation

Som konstaterats i avhandlingens inledning är forskningen om den antirasistiska rörelsen i Sverige begränsad. Att enbart sammanfoga och förlita sig på att väva samman det akademiska material som finns utspritt i rapporter, avhandlingar och böcker räcker inte för att teckna en bild av

[45] Benford & Snow (2000) s.614
[46] Snow & Benford (2004)
[47] Ibid. s.387; Johnston (2002) s.64ff, Klandermans (1988) s.184
[48] Bryman (1997) s.61; Bryman (2008) s.369; Stake (1995) s.44

antirasismens utveckling eller de kollektiva ramverk som dominerat rörelsen. För att komplettera informationen – i synnerhet för den fokuserade perioden mellan 1980 till 2006 – har jag i första hand samlat in och arbetat med skriftligt källmaterial framtaget av rörelseaktörerna själva. Det handlar om mötesprotokoll, skrivelser, hemsidor, offentliga anföranden, tidskrifter, debattartiklar, pressmeddelanden, flygblad samt bilder och filmer från demonstrationer och möten.

Mycket av materialet är unikt för denna studie. Under arbetets gång har jag fått tillgång till fyra privata samlingar där aktiva valt att dela med sig av sparat material från den tid de varit verksamma inom rörelsen. Samlingarna är omfattande och täcker samtliga tre fall som närstuderas i avhandlingen, vilket gett en unik inblick i aktörernas verksamhet.

För Stoppa rasismen sträcker sig materialet från de första mötena 1982 till organisationens nedläggning under andra halvan av 1990-talet. Utöver en komplett uppsättning av de tidningar organisationen gav ut mellan 1982 och 1997, återfinns ingående dokumentation av möten, aktiviteter och händelser. Det handlar t.ex. om interna mötesprotokoll, skrivelser, korrespondens mellan grupper, anteckningar, fax, årsberättelser och fotografier.

Materialet om AFA beskriver perioden mellan 1991 till 2001. Även här återfinns mötesprotokoll, intern kommunikation, gemensamma skrivelser, föreläsningar, tal till demonstrationer, interntidningar och offentliga uttalanden. Viktigt att notera är att perioden efter de uppmärksammade demonstrationerna i Göteborg 2001 inte täcks in av den skriftliga dokumentationen i de privata samlingarna.

I fallet med Samling mot rasism finns detaljerat material som följer organisationen – via kallelser, mötesprotokoll, administrativa dokument, offentliga uttalanden, ansökningar och intern korrespondens – från förberedelsearbetet 1997 till den formella upplösningen 2002, men också Samlingens fortsatta existens som hemsida fram till 2006.

Utöver de personliga samlingarna har jag även fått ta del av stiftelsen och tidskriften Expo:s material om den antirasistiska rörelsen, såväl bilder som textmaterial, vilket också använts som underlag för studien. Allt insamlat material har sorterats kronologiskt och aktörsspecifikt i ett eget arkiv som tagit form under arbetets gång. Det empiriska material som kommer från ovan nämnda privata samlingar eller som inte finns tillgängligt i offentliga arkiv har i fotnoterna markerats som ”privat arkiv” och förkortats som (p.a.). Kopior av detta källmaterial finns i författarens ägo.

Ovanstående material har kompletterats med information från den ”djupa” eller ”osynliga” webben. Begreppen syftar på den del av internet som inte är synligt eller tillgängligt via de sökmotorer som används för att navigera på internet. I avhandlingens fall handlar det om material hämtat från äldre hemsidor, vilka i de flesta fall plockats ”offline” men som lagrats i offentliga databaser som arkiverar internets innehåll. Genom att använda

dessa arkiv har det blivit möjligt att surfa runt på historiska hemsidor för att samla information, följa utvecklingen inom grupper och läsa dokument som senare plockats bort. Arbetet med att få en bild av äldre hemsidor rymmer luckor och är, på grund av sökmotorernas indexering, delvis fragmenterat. Allt material finns inte sparat och i ett försök att hitta det som eftersöks länkar söktjänsterna över tid. Trots detta har arbetssättet gett tillgång till dokumentation av material som inte längre finns tillgängligt via vanliga sökmotorer. Det material som genererats via sökningar i dessa arkiv har markerats med förkortningen (i.a.) och dokumenterade sökvägar finns sparade hos författaren.

För att få en än fylligare bild har ovanstående primärkällor kompletterats med artiklar från dags- och veckopress, dokumentärer i radio och tv, statliga utredningar och rapporter samt tidigare forskning som skildrat de aktörer och händelser som studien fokuserar. Sekundärkällorna har varit viktiga för att sätta in aktörernas egna material i ett större sammanhang och möjliggöra triangulering av den information som kommit från rörelseaktörerna själva. Med triangulering avses att forskaren arbetar för att stärka trovärdigheten i enskild data med hjälp av flera oberoende informationskällor.[49] Denna process har använts för att få mer och kompletterande information om de faktiska händelser rörelseaktörerna refererat till. Om inte rörelseaktörerans egna material sätts in i en vidare kontext finns risk att forskaren missförstår dess innehåll och syfte. Genom triangulering av multipla källor, både innanför och utanför rörelsen, skapas möjlighet att gå utanför texten, bättre förstå dess mening och sätta den i ett korrekt sammanhang.[50] Trianguleringen har t.ex. bidragit till att avgöra huruvida en viss komponent i ett ramverk varit framträdande eller inte, om en händelse faktiskt ägt rum och på vilket sätt den utspelat sig. Just möjligheten att använda flera metoder och multipla källor för att studera ett fenomen brukar ofta beskrivas som en av fallstudiernas styrkor. Den öppenhet och flexibilitet arbetet kräver skapar möjlighet att bredda den empiriska basen och belysa fallet från flera vinklar.[51]

Sammantaget kan konstateras att tillgången till skriftligt material har varit avgörande för fallstudiernas genomförande. Eftersom avhandlingen fokuserar historiska skeenden och aktörer har jag inte kunnat genomföra direkta observationer. Det omfattande textmaterialet har gjort det möjligt att få inblick i aktörernas aktivitet och en bild av de ramverk som motiverat den. Ur empirisk, metodologisk och analytisk synvinkel har det extensiva användandet av textmaterial haft flera fördelar. Dokumenten rymmer utförlig information om idéer och aktiviteter, är ofta mer precisa än verbala

[49] Bryman (2008) s.379; Yin (2007) s.125ff; Snow (2013b) s.168
[50] Johnston (2002) s.86
[51] Yin (2007) s.111ff

utsagor och står opåverkade av fallstudiens genomförande. Dokumenten är dessutom stabila över tid, vilket möjliggjort upprepade granskningar.[52] De potentiella nackdelar som finns med att förlita sig på aktörernas eget textmaterial kretsar kring risk för skevhet, både i fråga om urval och tendens. Det sistnämnda utgör inget större problem för denna studie, snarare är materialets partiskhet en förutsättning för att kunna studera de kollektiva ramverkens form och innehåll. Vetskapen om att materialet är tendensiöst, att sociala rörelseaktörer har intressen av att samhället ska förstås på ett visst sätt, har ökat medvetenheten om att dokumentationen inte kan ses som en blixtbild av ”verkligheten” eller ”sanningen” om en händelse eller aktivitet. Det är inte ens säkert att de händelser/aktiviteter som beskrivs faktiskt har ägt rum, åtminstone inte på det sätt som skildrats.[53] I de fall förekomsten av faktiska händelser behövts styrkas har ovan nämnda trianguleringsprocess med sekundära källor varit nödvändig för att stärka empirins trovärdighet.

Den kritik som kan riktas mot ett potentiellt snedvridet urval är desto mer påtaglig. Det extensiva användandet av personliga samlingar har medfört att jag blivit beroende av de personer som samlat in materialet från början och deras initiala bedömningar av vad som ska sparas och inte. Vid genomgången av materialet har det således, som alltid, varit viktigt att vara medveten om materialets karaktär och att använda grundläggande källkritik för att granska källans äkthet, trovärdighet, när och varför dokumentet skapats, på vilket sätt informationen är tendensiös och hur det som uttrycks i ett enskilt dokument relaterar till den övriga information som samlats in om aktören.[54]

Intervjuer

För att fördjupa bilden av den moderna antirasistiska rörelsen, i synnerhet de aktörer som står i fokus för avhandlingen, rymmer studien även nitton kvalitativa intervjuer med nyckelpersoner inom rörelsen. Eftersom intervjuer kan bidra med både konkret fakta och människors åsikter och upplevelser är det en vanligt förekommande metod för att samla in data i samband med fallstudier.[55] I denna avhandling har intervjuerna spelat en viktig roll för att fördjupa förståelsen av aktörernas ramverk och gruppernas aktivitet, men också för att komplettera och fylla i faktaluckor där det funnits bristande dokumentation eller oklarheter.

Generellt kan sägas att den kvalitativa intervjun är speciellt lämpad för att ge kunskap om intervjupersonernas egna motiv, erfarenheter, tankar och

[52] Ibid. s.112
[53] Ibid., s.115
[54] Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2005) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Stockholm, Nordstedts Juridik AB, s.301ff
[55] Yin (2007) s.116ff

känslor.[56] Steinar Kvale beskriver den kvalitativa intervjun som ett försök att ”förstå världen från intervjupersonens synpunkt, formulera meningen i människors upplevelser, ta fram deras livsvärld, innan man ger sig på vetenskapliga förklaringar”. [57] Intervjun ger mångsidig data och tillåter forskaren att intressera sig för djupet och nyanserna i människors uppfattningar – material som inte går att mäta eller systematiskt observera.

Intervjuerna i denna avhandling har följt en problembaserad, semistrukturerad modell där frågorna varit framarbetade i förväg, men där jag ställt följdfrågor som kunnat fördjupa och leda bort från originaltanken.[58] De förberedda intervjufrågorna har utformats för att undvika slutna- och ledande frågor, påståenden, värderingar, komplicerade eller laddade formuleringar, outtalade förutsättningar eller överdrifter.[59] Formen skapar både struktur och flexibilitet. Även om teorin angett ett tydligt forskningsfokus har intervjusituationen kunnat utformas på ett sätt som tillåter variation, avsteg från frågeprotokollet och att de intervjuade fått möjlighet att uttrycka sig efter ”eget huvud”. [60] Genom flexibiliteten i intervjusituationen har de intervjuade getts möjlighet att göra motstånd och gå utanför den teoretiska ramens gränser, vilket lett till att spänningen mellan teori och erfarenhet kunnat leda till nya frågor. [61]

Risker med intervjuer

Att arbeta med intervjuer innebär att forskaren måste förhålla sig till ett antal metodologiska risker. För det första innebär en intervju inte att forskaren får tillgång till intervjupersonernas rena beskrivningar eller tolkningar av verkligheten. Genom intervjun öppnas ett fönster till de idéer som underbyggt aktivitet, men det går aldrig att få fullständig tillgång till det ”mentala livets svarta låda”.[62] Forskaren kan emellertid komma mer eller mindre nära, få mer eller mindre information av de intervjuade beroende på interaktionen och relationen mellan den som intervjuar och den som intervjuas.[63] Här finns en risk att den hierarkisering som ofta finns mellan forskare och intervjuperson kan leda till en onaturlig, konstlad situation som

---

[56] Dalen (2007) s.9
[57] Dalen (2007) s.11
[58] Stommen i avhandlingens intervjuguiden har varit konstruerad kring de frågor som utvecklats för att undersöka aktörernas kollektiva ramverk och som presterades i kapitel fyra.
[59] Eriksson, Lars Torsten & Wiedersheim-Paul, Finn (2001) *Att utreda, forska och rapportera*, 7.uppl., Malmö, Liber; Dalen (2007) s.31
[60] Stake (1995), s.65; Yin (2007) s.82f, s.98; Bryman (1997) s.59
[61] Holmberg (1999) s.82ff; Yin (2007) s.117; Esaiasson et.al. (2005) s.254
[62] Johnston (1995) s.234
[63] Rönnblom, Malin (2002) *Ett eget rum: kvinnors organisering möter etablerad politik*, Umeå, Umeå Universitet, s.48; Rönnblom, Malin (1999) Feministisk doktorand i möte med sin disciplin, i Ek, Anne-Charlotte (red.) (1999) *Metod, makt och kön i ett feministiskt samtalsrum*, Umeå, Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet, s.50

påverkar intervjupersonens villighet att svara och berätta på ett negativt sätt. Intervjupersonen träder in i en relation där forskaren ofta har övertaget och makten, både språkligt och symboliskt. Maktrelationen gör enligt Dalen att ”den person som tränger in i andra människors liv hela tiden måste ta ställning till olika etiska dilemman och ta nödvändiga mänskliga hänsyn.”[64] Denna självklarhet har blivit mycket påtaglig i samband med detta arbete. Antirasism och antifascism är en potentiellt känslig fråga där en del aktiva tagit strid mot såväl rasistiska grupper och företeelser som dominerande samhällsordningar och de aktörer som anses upprätthålla dem. Att få personer att berätta om sin aktivism kräver ett etablerat förtroende, i annat fall finns risk att nyckelpersoner väljer att inte delta eller vid intervjutillfället känner sig osäkra, obekväma och sluter sig.[65]

För att motverka detta har jag försökt att utforma intervjusituationen med inspiration av vad Ann Oakley kallar ”solidariska intervjusituationer”.[66] I en solidarisk intervjusituation vill forskaren minimera den överordnade roll som intervjuare har genom att sträva efter icke-hierarkiska relationer. Som konstaterats är dessa omöjliga att skapa, men viktiga att eftersträva. Målet är att intervjupersonen ska känna sig bekväm och vilja berätta om ämnet, sina upplevelser och idéer. Forskaren är tydlig med att redogöra för syftet med intervjun, vilken relation den har till avhandlingen, hur svaren ska bearbetas och hur återkoppling kommer att ske. Forskaren ställer öppna frågor av icke-värderande karaktär och ger intervjupersonen gott om utrymme och chans att utveckla och formulera sina tankar.[67] Intervjuaren intar inte en värderande, argumenterande, moralisk eller kritisk hållning under intervjufasen utan strävar efter en öppen och intresserad, respektfull, empatisk och solidarisk attityd.[68]

En annan metodologisk risk kretsar kring att forskaren, i och med sitt aktiva deltagande, påverkar intervjupersonen att svara i den riktning som hen tror förväntas eller att forskaren vill (s.k. intervjuareffekt). Detta kan åstadkommas på flera sätt, t.ex. genom forskarens sätt att vara och ställa frågor, att genom kroppsspråk eller tal uppmuntra vissa svar eller tolka svaren på ett subjektivt sätt.[69] Att lyssna och ta emot är också skapande processer där forskarens personliga preferenser spelar en viktig roll i att forma intervjun. För att motverka tolkningsfel och kontrollera överrensstämmelsen mellan intervjupersonens svar och mina egna uppfattningar har jag antingen försökt summera intervjupersonernas

---

[64] Dalen (2007) s.7

[65] Blee, Kathleen (2013) Interviewing activist, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.624

[66] Rönnblom (2002) s.49ff; Rönnblom (1999) s.47ff

[67] Rönnblom (2002) s.49

[68] Dalen (2007) s.41

[69] Ibid. s.13

resonemang under intervjun eller återkommit till intervjupersonen för att fråga om områden som upplevts oklara. För att verifiera osäker information har jag också låtit personer som ingått i studien läsa delar av materialet och kommentera detta, vilket lett till mindre förändringar av originaldata.[70]

En tredje risk kretsar kring att forskaren låter sig ”charmas” eller solidariserar sig med intervjupersonen till den grad att dennes svar förvandlas till en ”sanning”, en företeelse som kan kallas *kronvittnessyndrom*[71]. Risken är extra påtaglig i de fall där forskaren ställer sig solidarisk till sina intervjupersoner eller om forskaren valt att studera ett ämne denne känner starkt för. Denna typ av skevhet kan motverkas genom att forskaren arbetar för att bli medveten om sig själv, sin förförståelse, sitt egna perspektiv på det som studeras och hur det kan tänkas påverka studieobjektet och forskningen.[72] Genom att sträva efter att kontinuerligt reflektera över och bli ”medveten om sin egen medvetenhet”[73] möjliggörs en självkritisk granskning av hur forskarens personliga erfarenheter, värderingar och antaganden kan påverka forskningen och dess olika faser. Processen ökar möjligheten att uppmärksamma skevhet och partiskhet, såväl i själva intervjusituationen som i förhållande till forskningsmässiga- och kunskapsteoretiska utgångspunkter, val av teori, metod, tolkning och analys.

Till sist är det viktigt att uppmärksamma riskerna med ett snedvridet urval av intervjupersoner. Sociala rörelser rymmer ett myller av deltagare och därmed en mängd olika tolkningar och uppfattningar om idéer, händelser och företeelser. Den bild som framkommer ur en intervju delas inte nödvändigtvis av andra aktiva, inte ens inom samma grupp. Människor upplever och minns saker på olika sätt och muntliga utsagor är alltid präglade av skevheter, särintressen, dåligt minne, rationaliseringar och personens förmåga att uttrycka sig verbalt.[74] Graden av osäkerhet ökar även ju längre bort informationen ”befinner sig” från intervjupersonen, speciellt om den traderats i flera led. Sammantaget är risken stor att det som beskrivs i en intervju snarast är ett uttryck för ett individuellt ramverk, inte det kollektiva. För forskaren blir det centralt att vara medveten om vem man egentligen intervjuar, varför och vilken roll den intervjuade fyller i en större helhet. Som redan konstaterats är en av fallstudiens styrkor dess möjlighet att använda multipla källor för att samla fakta kring ett område. Genom att jämföra material från flera intervjuer, dokumentation och sekundärkällor skapas möjlighet att situera det som sägs i en vidare kontext och bedöma

---

[70] Bryman (1997) s.79f; Bryman (2008) s.376

[71] Svenning, Conny (2000) *Metodboken: samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling, klassiska och nya metoder i IT-samhället*, 4:e uppl. Eslöv, Lorentz, s.154

[72] Ek, Anne-Charlotte (red.) (1999) *Metod, makt och kön: i ett feministiskt samtalsrum*, Umeå, Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet, s.24: Umeå; Dalen (2007) s.115

[73] Ehn, Billy & Klein, Barbro (1994) *Från erfarenhet till text – om kulturvetenskaplig reflexivitet*, Stockholm, Carlsson Bokförlag, s.11; Malmsten (2008) s.42

[74] Blee (2013) s.623ff; Yin (2007) s.119

giltigheten och trovärdigheten i en enskild uppgift.[75] Därmed skapas även möjlighet att använda citat från enskilda intervjuer för att illustrera och skapa förståelse för kollektiva ramverk.

Val av intervjupersoner

Efter denna utläggning om metodologiska risker kopplade till kvalitativa intervjuer är det dags att presentera valet av intervjupersoner. I första hand har jag intervjuat aktiva som med rörelseterminologi skulle kunna beskrivas som *rörelseveteraner*, personer med en lång historia av aktivitet inom rörelsen. Bland dessa har jag framför allt intervjuat personer som kan betraktas som *rörelseintellektuella*, det vill säga personer med en tongivande roll för idéutvecklingen inom respektive aktör. Även om konstruktionen och spridandet av kollektiva ramverk är en ständigt pågående, dynamisk och interaktiv process som involverar många aktiva spelar vissa personer otvetydigt mer framträdande roller än andra i att forma och artikulera ramverken. Johnston konstaterar t.ex. att vad han valt att kalla ”rörelseentreprenörer” har en betydande roll för utvecklandet och spridandet av kollektiva ramverk:

> ”(…) many collective action frames are still primarily the product of social movement entrepreneurs making practical decisions in response to styles, forms, and normative codes of the target audience (…). The construction of most collective action frames requires the conscious action of social movement entrepreneurs interested in mobilizing people to engage in collective action”.[76]

Urvalet av intervjupersoner i denna studie är således strategiskt. Nyckelpersoner har identifierats med utgångspunkt i rörelseaktörernas egna skrifter, debattartiklar, mötesprotokoll och via informanter som tipsat vidare om andra centrala personer att intervjua. Det sistnämnda har varit extra viktigt för att identifiera och komma i kontakt med intervjupersoner som av olika anledningar valt att inte framträda offentligt under sin tid i rörelsen.[77]

Som konstaterats rymmer studien intervjuer med nitton personer. I några fall har intervjuade varit aktiva i flera organisationer genom åren, vilket gjort att de har intervjuats om erfarenheterna kring respektive organisation separat. Sammantaget har tolv personer varit aktiva i Stoppa rasismen, sju i Antifascistisk aktion och fyra i Samling mot rasism.[78] Att framför allt Stoppa

[75] Yin (2007) s.31, s.127
[76] Johnston (2005) s.7
[77] Blee (2013) s.624
[78] Två av intervjuerna med personer som tidigare varit aktiva i AFA har utförts av Richard Ström. Ström kontaktade mig vid skrivandet av sin masteruppsats *Att (inte) vända andra kinden till: En studie om antifascism i det offentliga rummet*. Vid arbetet med sin uppsats har Ström sökt och fått två av de intervjuades samtycke att vidarebefordra inspelningarna till mig, varpå jag kunnat bearbeta originalmaterialet på egen hand.

rasismen har fler intervjuade beror således på att ett antal av de aktiva inom både Samlingen och AFA tidigare också varit verksamma inom Stoppa rasismen, men sedan valt andra vägar för sitt engagemang.

Utöver intervjuer med aktiva i de tre närstuderade aktörerna har jag också intervjuat ett antal framträdande rörelseveteraner från andra antirasistiska grupper och organisationer. Målet med dessa intervjuer har varit att få perspektiv på rörelsen och skapa en överblick över utvecklingen; att sätta fallen i en större antirasistisk och samhällelig kontext.[79] Givetvis har jag inte haft möjlighet att intervjua alla de personer som haft betydelsefulla roller inom rörelsen. Vid urvalet har jag framför allt fokuserat på personer som agerat inom organisationer som haft en relation, antingen som samarbetspartner eller konkurrent, till de tre fall som närstuderas inom ramen för denna avhandling. Allt som allt finns således röster från personer som varit verksamma inom en rad grupper och organisationer, från de tre närstuderade fallen och paraplyorganisationer som Nätverket mot rasism och Centrum mot rasism till Ungdom mot rasism, SAC-Syndikalisterna, Hasans Vänner mot våld och rasism, Syndikalistiska Ungdomsförbundet, Expo, Svartvitt, 21 februari-kommittén, Rör inte min kompis, SKAN-SNCC, Isolera Sydafrika-kommittén, Socialistiska partiet, Fristadsrörelsen, SOS Asyl, Immigrant-institutet, Vänsterpartiet, Ung vänster, Socialdemokraterna, Malmöanarkisterna, Revolutionära fronten, Miljöpartiet och Afrosvenskarnas riksförbund.

Intervjuerna har skett mellan en och fyra gånger per person och utförts både ansikte mot ansikte och över telefon. De har varat mellan en och tre timmar per tillfälle. Redan vid transkriberingen har de intervjuade anonymiserats, medan organisationstillhörigheten bevarats och redovisas i materialet. Detta medför att en del intervjupersoner förmodligen kommer att kunna identifieras av de som redan känner till, eller själva varit aktiva, inom respektive rörelseaktör. Jag har varit noga med att poängtera detta för intervjupersonerna och de har också gett sitt uttryckliga samtycke till att skriva ut organisationstillhörighet. I de fall intervjupersonens deltagande i flera organisationer möjliggjort en ökad, indirekt risk för identifiering har de getts flera namn i den slutliga texten. Tillvägagångsättet har inte påverkat empiriredovisningen eller analysen, utan syftar enbart till att försvåra identifieringen av de intervjuade. Alla namn som förekommer i texten är följaktligen också fingerade.[80] Slutligen bör också lyftas fram att de citat som

---

[79] Blee (2013) s.623

[80] För att öka anonymiteten har jag även valt att i fotnoterna, i de fall det funnits, utesluta namn på artikelförfattare i tidningar och tidskrifter kopplade till rörelsen. Istället hänvisas enbart till aktuell tidning/tidskrift, publikationsår, artikelnamn, nummer och sida. I de fall namngivna aktivister skrivit texter som återfunnits i privata samlingar har jag valt att utelämna dessa och enbart skriva ut namnet på den gruppering aktivisten tillhört/skrivit för, så istället för t.ex. ”Anders Andersson (fing.namn), Södermalmsbor mot rasism” står enbart ”Södermalmsbor mot rasism”. En liknande princip har tillämpats vid referenser till nyhetsartiklar, ledare eller liknande i dagstidningar/tidskrifter.

återges i texten är intervjupersonernas egna ord. För att öka läsbarheten har jag tagit bort uppenbara felsägningar och i sammanhanget oviktiga ord/bisatser samt korrigerat tydliga språk- eller syftningsfel.

Vad är "sant"?

Kombinationen av olika typer av källor – akademiskt material, media, rörelsernas interna skrivelser och intervjuer – har inte bara fördelar. Det leder också till flera källkritiska problem, varav två sammanlänkande faktorer avslutningsvis kommer att uppmärksammas. För det första innebär kombinationen av källor att det snabbt uppstår en källkritisk nivåproblematik och för det andra att det stundtals är svårt att, trots försök till triangulering, verifiera "sanningshalten" i delar av materialet.

I den stundande redogörelsen för empiri refereras till allt från tidigare forskning och information hämtad från media till egna intervjuer, flygblad och interna mötesprotokoll. Även om jag arbetat för att belägga historiska händelser genom att triangulera multipla källor bör läsaren, som alltid, vara uppmärksam på dess härkomst. Som konstaterats rymmer den antirasistiska historieskrivningen många luckor och ibland finns inte andra källor att tillgå än de studerade aktörernas egna. I flera fall har jag valt att återge deras berättelser, men försökt signalera att det rör sig om beskrivningar av aktörernas *uppfattningar* eller *tolkningar* istället för historiska fakta.

Det är således viktigt att åter lyfta fram att många av de skildringar av händelser, aktörer och skeenden som återfinns i empirikapitlen tagit avstamp i de studerade aktörernas beskrivningar – en verklighet till stor del sedd genom rörelseaktörernas prisma. Anledningen är, vilket blivit tydligt i redan i inledningskapitlet, enkel. Avhandlingen fokuserar på att studera kollektiva ramverk och inramningsprocesser. Jag har, i den mån det är möjligt, försökt fånga aktörernas tolkningar och upplevelser av sig själva, deras bild av de problem de försöker att motverka och det samhälle som omger dem. Om dessa tolkningar är "korrekta" återspeglingar av verkliga förhållanden är, krasst talat, sekundärt för denna studie. De kollektiva ramverken – aktörernas upplevelser, tolkningar och förståelse av verkligheten – antas fortfarande påverka och styra deras agerande. Som konstaterats tidigare utgör empirikapitlen således ingen traditionell historisk redogörelse över antirasismens utveckling, utan bör snarare betraktas som en sammanflätad metaberättelse vävd av en mängd olika typer av källor – i huvudsak berättelser och material hämtat från dem som själva var med då det hände.

Även här har artikelförfattarens namn uteslutits till förmån för tidningens/tidskriftens namn. Vid debattartiklar har författarens namn emellertid skrivits ut. Dessa återfinns även i litteraturförteckningen. Tillvägagångsättet medför att det finns viss inkonsekvens i notapparatens utformning och att därför vissa avvikelser från gängse rekommendationer kan förekomma.

5.3. Bearbetning av empiri och analys

Följande avsnitt beskriver hur bearbetningen av insamlad data och analysarbetet gått till. Arbetet skildras i fem faser, men i realiteten har det inte gått någon renodlad gräns mellan datainsamling, bearbetning och analys. I samma stund forskaren möter materialet, i form av t.ex. en intervju eller ett dokument, inleds en analytisk process som fortgår tills arbetet är avslutat. Detta är extra påtagligt i teoristyrd forskning. Eftersom teorin och frågeställningarna utvecklats innan datainsamlingen tar vid finns en förförståelse som gör det omöjligt att inte direkt börja bearbeta materialet mentalt.

På ett övergripande plan kan sägas att analysen inspirerats av narrativ strukturering, deduktiv tematisk analys och vad som ibland refereras till som ”kartläggningsmetoden”, vilket kommer att utvecklas nedan.[81] Fas ett berör bara intervjuer, medan övriga faser har använts vid bearbetning och analys av både intervju- och textmaterial.

1. *Transkribering.* Som nämnts ovan inleds analysen redan under datainsamlingsfasen, för att på allvar ta fart under transkriberingen av intervjun. Transkriberingen ger en unik chans att lära känna data och är första gången jag ostört kunnat fokusera på intervjumaterialet. För att ta tillvara på många inledande tankar och idéer, och hålla mötet och den icke-verbala information som kommit ur intervjusituationen levande, har intervjuerna transkriberats i så nära anslutning till intervjusituationen som möjligt, ofta redan dagarna efter intervjun.[82] Parallellt med transkriberingen har egna inledande reflektioner kring t.ex. teoretiska kopplingar, teman, begrepp och tolkningar antecknats.

2. *Genomläsning.* Efter transkribering har varje intervju/dokument lästs igenom ett flertal gånger för att etablera en översiktlig bild och kännedom av materialet. Från och med den andra genomläsningen har centrala, sammanfattande eller illustrerande ord och resonemang markerats och kärnpunkter sammanfattats. Egna tankar, reflektioner, preliminära tolkningar och idéer har fortsatt att antecknas kontinuerligt i ett dokument med hänvisningar till berörda stycken i materialet.

3. *Bearbetning och kodning.* Efter att textmaterial samlats in, intervjuerna transkriberats och en grundläggande kännedom etablerats har jag inlett en kodningsprocess där materialet brutits ned och ”tömts” på innehåll. Stycke

[81] Esaiasson et. al. (2005) s.298
[82] Kvale (1997) s.166

för stycke, ibland mening för mening har materialet organiserats under relevanta teman.[83] Dessa tematiseringar har löpt i två riktningar.

För det första har jag, i varje intervju, lyft ut all information som berör intervjupersonens egna berättelse om rörelsen. Inspirerad av vad Kvale kallar narrativ strukturering har de många händelser och upplevelser som beskrivits under respektive intervju omvandlats till en kronologisk berättelse, ett mikro-narrativ, om den aktives tid i rörelsen.[84] Narrativet har gjort det möjligt att organisera berättelsen tidsmässigt och socialt, sätta enskilda händelser i relation till andra och placera dem i ett rumsligt sammanhang.[85] Frågor som *Vad* de aktiva upplevt har hänt? *När* det skedde? *Var*? *Hur* det gått till? *Varför*? *Vilka* grupper som varit inblandade? och *Vilka konsekvenser* de menar att det fått har stått i centrum.[86] Fokus har, vilket är vanligt vid narrativ strukturering, legat på den manifesta eller semantiska nivån, det som verkligen sagts. Jag har således inte försökt att hitta det som ”finns under ytan” – den latenta, underliggande meningen – eller analysera hur eller i vilken form intervjupersonen berättat.[87]

På samma sätt har annan dokumentation bearbetats. Det textbaserade materialet har organiserats kronologiskt och sammanfattats för att ge en övergripande bild av utvecklingen inom respektive aktör. Metoden har gjort det möjligt att skapa en gemensam grundstruktur i materialet. Intervjuer och dokument har kunnat jämföras för att teckna en mer fullödig bild av historiska skeenden och hur de aktiva upplevt dem.[88] Metoden har underlättat triangulering av material där enskilda delar kunnat jämföras för att skapa en bättre bild av helheten.[89]

För det andra – och framför allt – har intervjuerna och dokumenten kodats med utgångspunkt i det teoretiska ramverk som presenterats i kapitel tre och fyra. Kodningens ryggrad har således bestått av de teoretiska begrepp som beskrivits tidigare, vilket fungerat som teman i analysarbetet. Dessa teman har fungerat som sorteringsinstrument som gjort det möjligt att arbeta sig igenom materialet och få en bild över de kollektiva ramverkens form och innehåll. Processen har följaktligen spelat en central roll för att besvara avhandlingens första frågeställning: Hur ser de studerade aktörernas kollektiva ramverk ut?

Tillvägagångssättet har inspirerats av deduktiv tematisk analys, men kan också beskrivas som en variant av vad som ibland kallas kartläggningsmetoden.[90] Genom att utgå från övergripande teoretiska

[83] Esaiasson et. al. (2005) s.245ff
[84] Kvale (1997) s.174, s.181ff; Johansson (2005) s.21, s.30
[85] Kvale (1997) s.174; Johansson (2005) s.288
[86] Johansson (2005) s.288
[87] Ibid., s.288ff; Kvale (1997) s.174
[88] Esaiasson et. al. (2005) s.296
[89] Yin (2007) s.139, s.157
[90] Esaiasson et. al. (2005) s.298

huvudkategorier tömmer forskaren successivt materialet på information. Empirin delas upp, bryts ned och kategoriseras. Meningsenheterna skiljs från varandra tematiskt och sorteras in under teoretiskt genererade kategorier – i detta fall t.ex. diagnostiska, prognostiska och motiverande ramar, olika typer av spridningsprocesser eller konkurrenssituationer. [91] Succesivt har huvudkategorierna fyllts med underteman som belyser olika aspekter tills materialet nått ”teoretisk mättnad”, ett stadium där den kvarvarande empirin inte längre kan belysa de aktuella frågeställningarna.[92]

Slutprodukten består således av ett analysschema som, i relation till frågeställningarna och de teoretiska utgångspunkterna, tydliggör innehållet i materialet. Schemat gör det möjligt att jämföra utsagor med varandra och bedöma både styrkan och samstämmigheten mellan uttalanden. Genom arbetssättet blir det även tydligt vilket empiriskt material som – givet frågeställningarna och teorin – faller utanför, är överflödigt, upprepande eller oväsentligt för studien.

Efter kategoriseringen har data under respektive kategori sammanförts och sammanfattats. Processen liknar vad Kvale kallar ”meningskoncentrering”[93] och används vanligtvis för att bearbeta, analysera och konkretisera komplexa empiriska material.[94] Här handlar det om att, så enkelt som möjligt, hitta kärnan i resonemanget utan att göra våld på aktörernas uppfattningar.[95] Långa formuleringar och citat har omformulerats till korta, koncisa ord och meningar som konkretiserar materialets essens. [96] Resultatet har kompletterats med liknande information kring andra antirasistiska aktörer som berörts i studien. I slutänden har arbetet resulterat i fyra tabeller över olika typer av antirasistiska ramverk. Dessa presenteras i slutet av respektive empirikapitel som en sammanfattning och ett resultat av den empiriska genomgången. Viktiga att påpeka är att tabellerna är att betrakta som teoretiska abstraktioner och inget som återspeglar en enskild aktörs kollektiva ramverk. Istället bygger de på en sammanvägning av information och syftar till att illustrera och konkretisera de kollektiva ramverk som motiverat aktiviteten bland radikala, pragmatiska och moderata antirasister vid olika tidpunkter i historien. Schemana skapar också ökade möjligheter för jämförelser, såväl mellan aktörer inom samma tidsperiod som i fråga om utveckling och kontinuitet över tid.[97]

---

[91] Dalen (2007) s.84ff; Kvale (1997) s.177
[92] Esaiasson et. al. (2005) s.294ff
[93] Kvale (1997) s.174ff
[94] Ibid., s.174ff
[95] Esaiasson et. al. (2005) s.296
[96] Kvale (1997) s.174ff
[97] Johnston (2002) s.69ff; Yin (2007) s.139

4. Rekonstruktion av historiskt narrativ. Som antytts ovan har bearbetningen av materialet och kodningsförfarandet möjliggjort jämförelser mellan historiskt organiserat textmaterial och intervjuernas kronologiska mikronarrativ. Genom att sammanfoga och jämföra bitar från ovan nämnda primärkällor, men också sekundärkällor som tidigare forskning och medierapportering, har jag arbetat för att rekonstruera en historisk berättelse om de studerade aktörerna. Stommen utgörs av de idéer som motiverat arbetet, men som brukligt i fallstudier har jag även arbetat för att sätta in fallen i en vidare kontext, både samhälleligt och historiskt. I empirikapitlen skildras resultatet av detta arbete som en berättelse om rörelsen. Denna berättelse blir givetvis inte komplett. Empirin må vara rik, men rymmer fortfarande luckor och ju längre bort från de närstuderade aktörerna berättelsen sträcker sig, både i tid och rum, desto osäkrare blir underlaget. Som konstaterats gör avhandlingen inga anspråk på att berätta ”hela historien” eller att ge den ”definitiva skildringen” av rörelsen. Målsättningen har istället varit att bidra med centrala bitar till vad som förhoppningsvis kan bli ett växande pussel över den antirasistiska rörelsen och dess historia. I avhandlingen ligger tyngdpunkten på de fall som studeras, men som konstaterats rymmer berättelsen också historiska tillbakablickar och en bild över det samhälle och de grupper – såväl rasistiska som antirasistiska – som omgivit dem.

5. Analys. Den avslutande analysen, och arbetet med att besvara avhandlingens andra och tredje frågeställning[98], har vägletts av de analysfrågor som genererades i samband med den teoretiska genomgången i kapitel fyra. Frågorna har utgjort konkreta verktyg som gjort det möjligt att, utifrån de teoretiska utgångspunkterna, uttala sig om möjligheter och begräsningar, styrkor och svagheter i olika aktörers kollektiva ramverk samt hur olika inramningsrelaterade konkurrenssituationer påverkat rörelsen. Mot bakgrund av det historiska narrativ som konstruerats har de teoretiska slutsatserna kunnat jämföras mot faktiska skeenden. Även om det inte går att uttala sig om isolerade, självklara samband – och därmed urskilja inramningsprocessernas ”effekter” från andra potentiella påverkansfaktorer som berör mobilisering – har målet med att använda reella, historiska kontrastpunkter varit att ge de teoretiska resonemangen och slutsatserna ökad tyngd och trovärdighet.

[98] Frågeställningarna löd:

a) Utifrån de teoretiska utgångspunkterna; vilka förutsättningar har aktörernas kollektiva ramverk att bidra till att mobilisera stöd och att få anhängare att agera?
b) Vilka former av inramningsrelaterade konkurrenssituationer går att identifiera inom den antirasistiska rörelsen och hur kan dessa ha antas ha påverkat det antirasistiska arbetet?

5.4. Empirikapitlens struktur

I kapitel två skisserade jag framför allt den rasistiska, men även fragment av den antirasistiska, rörelsens utveckling i Sverige. I de fyra kommande kapitlen kommer bilden av det sistnämnda att fördjupas. Med avstamp i 1930-talets gryende kamp mot nazism och fascism spåras den utomparlamentariska antirasismens utveckling över 1960-talets spirande anti-apartheidrörelse, den moderna antirasistiska rörelsens födelse på 1980-talet fram till 90- och 00-talets centrala aktörer.

Det empiriska materialet kommer att presenteras i en kronologisk beskrivning av den antirasistiska rörelsens utveckling efter 1930. Genomgången har, som konstaterats, flera syften. För det första ägnas stort utrymme åt de fall som närstuderas och analyseras inom ramen för denna studie. Skildringarnas varierande längd är beroende av en rad empiriskt grundande faktorer; hur länge aktören varit verksam, hur mycket aktivitet som bedrivits och − framför allt − hur pass utvecklade och ingående de kollektiva ramverken varit, vilket varierar mellan de radikala, pragmatiska och moderata aktörerna. Ju mindre man tvingas kompromissa, desto mer utrymme att utveckla en egen, mer ”renlärig” och djupgående analys.

För det andra ges en översiktlig bild av väsentliga delar av den antirasistiska rörelsens utveckling, en beskrivning som rymmer kortare redogörelser för flera av de aktörer och händelser som påverkat de närstuderade aktörerna och format rörelsen historiskt. På så vis blir det möjligt att sätta de tre fallen i en större samhällelig, antirasistisk och historisk kontext, spåra de kollektiva ramverkens framväxt och dessutom, i ett avslutande skede, göra djupare analyser av de ramkonflikter som existerat inom rörelsen.

Rörelsevågor

Istället för att enbart skildra grupper, händelser och skeenden decennium för decennium kommer empirin att presenteras efter vad som inom rörelseforskning ibland kallas för ”rörelsevågor”.[99] Begreppet tar fasta på hur graden av rörelseaktivitet ofta ”böljar”. Intensiteten i protester och aktiviteter är aldrig statisk eller permanent, istället varierar de över tid. Rörelser upplever upp- och nedgång, med- och motvind, motgång och framgång. Det sker en återupprepande process av uppbyggnad och växande

---

[99] Se t.ex. della Porta, Donatella (2013) Protest cycles and waves, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.1014ff; Thörn, Håkan (2005b) Anti-apartheid och framväxten av ett globalt civilsamhälle, i Amnå, Erik (red.) (2005) *Civilsamhället: några forskningsfrågor*, Stockholm, Riksbankens jubileumsfond i samarbete med Gidlund; Thörn, Håkan (2010) *Solidaritetens betydelse: kampen mot apartheid i Sydafrika och framväxten av det globala civilsamhället*, Stockholm, Atlas

motstånd, explosioner av aktivitet och perioder av nedmontering eller omstrukturering.[100] Begreppet rörelsevågor försöker att fånga denna böljande process och beskriver, med Koopmans ord, hur ”periods of relative quiet alternate with waves of intense mobilization that encompasses large sections of society”.[101]

För den allmänhet som inte står i direkt kontakt med rörelserna blir de ofta kända i samband med att en våg av rörelseaktivitet kulminerar, t.ex. har åren 1968, 1989, 1999 eller 2011 skrivit in sig i historieböckerna genom att ”68-vänstern”, de östeuropeiska revolutionerna och ”berlinmurens fall”, ”den globala rättviserörelsen” respektive ”den arabiska våren” brutit igenom. Ofta överraskas etablissemang, media och stora delar av allmänheten av den tillsynes plötsliga explosionen av rörelseaktivitet och det myller av rörelseorganisationer som tar plats i samhället. Inte sällan beskrivs genombrotten som oförutsedda, kontextbundna, spontana, ibland till och med oförklarliga. Inom rörelseforskning betonas dock hur perioder av omfattande intensivt, manifest arbete – där rörelsens frågor plötsligt får plats på den politiska dagordningen, skapar uppmärksamhet och mobiliserar brett allmänt stöd – oftast omges av mer lågintensivt, latent arbete där aktiva enträget försöker stärka verksamheten i det fördolda. Detta latenta arbete är centralt för rörelser. I perioder av lägre aktivitet bibehåller, utvecklar och förankrar aktörerna sina ramverk, bevarar en infrastruktur och för vidare organisatorisk kunskap, historia och erfarenhet som kan komma till användning när nästa våg spränger fram; ofta driven av en ny generation aktivister med delvis nya tankar och ny kraft. Mellan vågorna går således inga vattentäta skott, istället finns det en historisk kontinuitet; rörelser lär av det förgångna samtidigt som de utvecklas och förnyas, det gamla möter det nya i kreativa processer fyllda av aktivitet och motstånd. På så sätt binds rörelseaktörer samman över tid; de öppna, intensiva vågorna länkas ihop genom perioder av lågintensivt, latent, kontinuerligt arbete av rörelseveteraner på gräsrotsnivå.[102]

Fyra vågor av antirasistisk aktivitet

Inspirerad av begreppet rörelsevågor är empiriavsnitten strukturerade kring vad jag identifierat som fyra huvudsakliga vågor av antirastisk aktivitet sedan 1930-talet. Indelningen är mer pedagogisk än teoretisk, men syftar till att fånga hur de fyra vågorna binds samman av en övergripande gemensam nämnare – kampen mot rasism – samtidigt som de rymmer betydande

[100] della Porta (2013) s.1014
[101] Koopmans, R. (2004) Protest in time and space: The evolution of waves of contention, i Snow, Soule & Kriesi (2004) *The Blackwell companion to social movements*, Blackwell publishing, Oxford, s.21
[102] della Porta (2013) s.1014ff; Thörn (2010) s.38; Thörn (2005b) s.127f

skillnader sinsemellan. Mot bakgrund av de resonemang som förts ovan kan konstateras att det inte finns några regelrätta brott mellan respektive våg – de börjar och slutar inte vid någon enkelt definierad tidpunkt. Snarare handlar det om böljningar som succesivt växer i styrka, skiftar rörelsens riktning och som kulminerar kring specifika händelser. Varje våg bärs fram av nya krafter som ändå länkar in i en historisk kedja av kamp mot olika uttryck för rasism. Vid kategoriseringen av de olika vågorna har jag funnit det teoretiskt fruktbart att, till skillnad från forskare som framför allt betonar skiftningar i rörelsers mobilisering och graden av aktivitet[103], också använda centrala förändringar i de kollektiva ramverken – framför allt skiftningar i det diagnostiska ramverket – för att avgränsa en våg från en annan.

Respektive våg sträcker sig således över en längre tidsperiod och binds samman av ett övergripande problemfokus, men rymmer samtidigt upprepade böljningar och skiftningar i kraft och intensitet. Genom att följa de dominerande vågornas riktning och berätta om det antirasistiska rörelsearbetet utifrån perspektivet hos några av de aktörer som varit dess främsta anförare, skapas en bild över rörelsens utveckling som rymmer centrala händelser, flera av de mest tongivande aktörerna och inblickar i det ”vardagliga” gräsrotsarbete som utgör grunden för antirasistisk rörelseaktivitet.

Viktigt att poängtera är att en annan indelning av rörelsevågor hade varit fullt möjlig. Hur en rörelsevåg avgränsas från en annan beror på valet av abstraktionsnivå, analysobjekt och till sist på de kriterier som används för att definiera en våg. Mitt val att framför allt fokusera på Sverige, studera specifika antirasistiska aktörer (som givetvis verkar i en bredare miljö av sociala rörelser) samt använda betydande förändringar i de kollektiva ramverken som en markör för en ”ny våg” gör att indelningen skiljer sig från de forskare som skulle låta avgränsningen vila enbart på mer manifesta skiftningar i rörelseaktivitet. Givet denna studies fokus fungerar den valda indelningen som ett sätt att markera övergripande skiftningar i intensitet samtidigt som den, på ett förhoppningsvis pedagogiskt sätt, åskådliggör successiva, men betydande förändringar i de kollektiva ramverken. Det hade också varit möjligt att beskriva de olika vågorna som fyra olika antirasistiska rörelser där problemfokus varierat mellan rörelserna. Denna indelning har flera potentiella fördelar då den möjliggör en hög grad av differentiering, men löper dock risk att bli statisk, isolationistisk och missa den blick för både historisk kontinuitet och utveckling samt de pendlingar mellan lågintensivt, latent arbete och manifesta yttringar som präglar vågmetaforen. Att tala om olika rörelser hade gjort det svårare att se de gemensamma, underliggande likheterna och illustrera hur erfarenheter, konflikter och ramverk färdas, utvecklas och länkas över tid.

---

[103] Se t.ex. della Porta (2013); Thörn (2010); Thörn (2005b)

Dessutom, vilket inte är oviktigt, tycks denna beskrivning stämma överens med den självreferens många aktiva inom rörelsen tycks tillämpa. Ingen av de intervjuade som berör frågan talar om skilda antirasistiska rörelser, utan om indelningar/grupperingar inom rörelsen och perioder av starkare eller svagare mobilisering. Dessutom har många rörelseveteraner deltagit i flera vågor och således överfört erfarenheter från en våg till en annan, vilket ytterligare stärker bilden av historisk kontinuitet. Mot bakgrund av detta har jag således funnit det lämpligt att, precis som vi talar om t.ex. en historisk feministisk rörelse och dess olika vågor, använda begreppet *den antirasistiska rörelsen* som ett samlingsnamn för den rörelseaktivitet som fokuserat på att bekämpa olika uttryck för rasism genom historien.

Den första och andra vågen – historisk kontext

Som konstaterats ligger avhandlingens fokus på antirasistiskt arbete från början av 1980-talet till mitten av 2000-talet, vad jag refererar till som *den moderna antirasistiska rörelsen*. 1980-talets massmobilisering mot nationella problem med rasism belyses i kapitlet om Stoppa rasismen och ”Den tredje vågen” och 1990- och 2000- talets succesivt tilltagande kamp mot strukturell rasism skildras i kapitlet om ”Den fjärde vågen”, där först AFA och sen Samling mot rasism utgör empirins nav.

För att bättre förstå de moderna antirasistiska aktörerna är det, som konstaterats, lämpligt att först placera dem i ett historiskt sammanhang. Innan beskrivningen av den moderna antirasistiska rörelsen tar vid följer således en mer kortfattad redogörelse för de två första vågorna av antirasism i Sverige. Den första vågen kretsar kring kampen mot nationalsocialism och fascism före och under andra världskriget. Den andra kretsar kring kampen mot internationella uttryck för rasism, i synnerhet apartheid, från slutet av 1950-talet fram till systemets avskaffande i Sydafrika 1994. Redogörelsen för de två första vågorna är centrerad kring de mest framträdande radikala, pragmatiska och moderata aktörerna och syftar framför allt till att skildra de idéer som motiverat deras verksamhet och de eventuella inramningsrelaterade konkurrenssituationer som uppstått. Avsnitten baseras till stor del på sammanflätning av tidigare forskning, kompletterat med primärkällor bestående av historiskt material producerat av rörelseaktörerna själva. Här har dokument som programförklaringar, studiematerial, memoarer, böcker och tidningar spelat en viktig roll.

Som konstaterats utgör inga av de aktörer som presenteras under dessa tidsperioder föremål för enskild analys. Avsnittens syfte är snarare att fungera som en historisk fond och referenspunkt mot vilket modernare aktörers ramverk kan betraktas, förstås och analyseras. Berättelsen ger möjlighet att spåra framväxten av olika typer av kollektiva ramverk, relatera dem till olika antirasistiska rörelseaktörer samt se historiska kopplingar och

förklaringar till de ramdispyter och konkurrenssituationer som aktualiseras i senare skeden av rörelsens historia. Den historiska återblicken ger således möjlighet att fördjupa diskussionen kring avhandlingen grundläggande frågeställningar; att dels beskriva och analysera utvalda antirasistiska aktörers kollektiva ramverk samt skildra och analysera konkurrenssituationer och ramdispyter mellan aktörer inom rörelsen.

Del II

DEN FÖRSTA VÅGEN

Kamp mot gryende nazism och fascism

Kapitel 6.

6.1. Bakgrund

Den första vågen av antirasism i Sverige hänger, som redan antytts i kapitel två, samman med nazismen och fascismens utbredning och etablering. Redan 1924 skedde de första försöken till nationalsocialistisk partibildning och under åren fram till krigsutbrottet 1939 samlade den högerextrema rörelsen som mest runt 30 000 medlemmar.[1] Bland dessa fanns en rad grupper som förespråkade våldsamma metoder för att bekämpa såväl ”rasfiender” som politiska meningsmotståndare. Ett av de främsta målen var olika socialistiska grupper, mot vilka man planerade såväl bombattentat, som infiltration och mord.[2]

Närheten till den framväxande fascismen, såväl i Sverige som i övriga Europa, bidrog till att delar av arbetarrörelsen, i synnerhet grupper och partier till vänster om socialdemokratin, snabbt kom att utveckla en tydlig antifascistisk och antinazistisk hållning. Motståndet motiverades såväl ideologiskt som praktiskt. Fascismen och nazismen betraktades som ett militant, reellt hot riktat mot såväl vänsterns idésystem som dess anhängare. Många socialister såg ideologierna och den fascistiska rörelsens framväxt som en naturlig följd av den imperialistiska kapitalismens kris under 1920- och 30-talet, ett uttryck för det ekonomiska systemets sista våldsamma försök att bevara rådande maktstrukturer. Den militanta fascismen utmålades som kapitalismens och borgarklassens ”sista räddningsankare”[3] och försöken att skapa konflikt mellan människor som ansågs tillhöra olika ”raser” var ytterligare ett sätt att splittra och förvirra arbetarklassen samt leda bort uppmärksamheten från den verkliga fienden – kapitalismen och borgerligheten. Kampen mot vad som under slutet av 1930-talet kom att definieras som rasism införlivades följaktligen i den bredare striden mot den gryende fascismen och under åren fram till krigets utbrott talades det i huvudsak om antifascism, inte antinazism eller antirasism.[4]

---

[1] Lööw (2000) s.363

[2] Lööw, Heléne (2004) *Nazismen i Sverige 1924-1979: pionjärerna, partierna, propagandan*, Stockholm, Ordfront, s.19

[3] Röd Front (1931) Kamphälsning från tyska Röda Front-Förbundet, nr.1, s.1.

[4] Som nämnts tidigare gjorde begreppen rasism och antirasism sitt intåg i svenskan först under slutet av 1930-talet (se kapitel 2). Drangel, Louise (1976) *Den kämpande demokratin: en studie i antinazistisk opinionsrörelse 1935-1945,* Stockholm, Stockholms universitet, s.34

6.2. Den första vågen tar form

Redan i början på 1930-talet fanns större politiska grupper, ofta bestående av kommunister, socialister, syndikalister, radikala socialdemokrater och andra fackföreningsaktivister, som arbetade både för att konfrontera uttalade fascister vid de tillfällen de sökte plats i offentligheten och för att förändra det existerande samhällssystem som ansågs ge upphov till fascistiska yttringar.[5] Tidiga aktörer var t.ex. Internationella Röda Hjälpen som bildade en svensk sektion 1930 och Arbetarnas idrottsförbund som bildats året innan.[6] Båda organisationerna menade sig vara partipolitiskt obundna, men dominerades i praktiken av kommunister. De förstnämnda arbetade framför allt för att bistå kommunistiska flyktingar och stödja fängslade kamrater, men var unika på det sätt att de också drev frågor som berörde svartas situation.[7]Arbetarnas idrottsförbund agerade under parollen ”arbetaridrotten ska vara ett vapen i klasskampen” [8], tränade för att göra anhängarna till ”dugliga klasskämpar”[9] och anordnade bland annat antifascistiska idrottstävlingar, höll ”’kampmöten’ mot den borgerliga idrottsrörelsen” och arbetade för bojkott av idrottsutbyte med fascistiska och nazistiska diktaturer, däribland olympiaden i Berlin 1936.[10]

Även delar av fackföreningsrörelsen kom tidigt att ge sig in i arbetet. Efter att nazisterna tagit makten i Tyskland 1933 utlyste fackföreningsinternationalen en köpblockad av tyska varor med motivet att motarbeta ”Hitlerregimens terror och exempellösa barbari”[11], något som i Sverige drevs av Landsorganisationen (LO). Aktionen kritiserades av den socialdemokratiska utrikesministern, med argumentet att fackföreningsrörelsen inte ska bedriva egen utrikespolitik, och avbröts efter några år på grund av bland annat bristande politiskt stöd.[12] Ytterligare en vänster- och fackföreningsbetonad bojkottrörelse formerades inför vinter- och sommar-OS 1936, vilket fick till följd att en del idrottare valde att stanna

---

[5] Se t.ex. Franzén, Mats (1992) *Den folkliga staden: Söderkvarter i Stockholm mellan krigen*, Lund, Arkiv, s.154; Lööw (2000) s.396

[6] SOU 1935:8 *Betänkande med förslag angående åtgärder mot statsfientlig verksamhet*, s.53, s.55; Lööw (2007) s.83; Hedström, Marie (1983) Röd sport! Benedix Lans minns Arbetarnas Idrottsförbund, *Meddelanden från arbetarrörelses arkiv och bibliotek,* nr.24-25, Arbetarrörelses arkiv och bibliotek, Stockholm, s.28

[7] Horgby, Björn (1996) *Dom där: främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890-1960*, Stockholm, Carlsson, s.73f; Lööw (2000) s.395

[8] Hedström (1983) s.28

[9] SOU 1935:8 s.56

[10] Hedström (1983) s.28; SOU 1935:8 s.55f; Lööw (2000) s.396f, Lööw (2007) s.83; Brink Pinto, Andrés (2008) *Med Lenin på byrån: normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921-1939*, Lund, Lunds universitet, s.123

[11] Landsorganisationen i Sverige (2000) *Alla människor är lika mycket värda*, Stockholm, LO, s.21

[12] Ibid. s.21ff; Thörn (2010) s.196

hemma i protest mot nazismen.[13] LO var också, tillsammans med Socialdemokraterna, drivande i organisationen Arbetarrörelsens flyktinghjälp som framför allt skulle bistå flyktingar med socialdemokratiska- och fackliga kopplingar på flykt undan nazismen och fascismen.[14]

En röd front mot fascism

Bland ovanstående grupper betraktades arbetet mot fascism och nazism som en utvidgad del i ett redan pågående politiskt projekt, men under 1930-talet bildades också mer renodlade, specifika antifascistiska aktionsgrupper. Många av dessa kom att domineras av kommunister som under början av 1930-talet gav kampen mot fascism hög prioritet.[15] De kommunistiska grupperna anslöt sig antingen till redan existerande föreningar eller bildade nya kampgrupper, ofta med syfte att organisera bredare lager av arbetarklassen till vad som kallades en ”enhetsfront underifrån”.[16] Den mest utmärkande var Röd Front-förbundet och dess ungdomsorganisation Antifascistiska Gardet, även kallat Antifa. Den svenska delen av Röd Front grundades redan vintern 1930 med syfte att samla ”alla fascismens verkliga fiender, män och kvinnor – på den revolutionära klasskampens grund i en hela landet omfattande antifascistisk kamporganisation”[17]. Tre år senare hade Röd Front 148 avdelningar.[18]

Röd Front utgav sig för att vara formellt partipolitiskt obundet och strävade efter att organisera radikala ”socialdemokrater, kommunister, syndikalister och partilösa”.[19] Tillsammans skulle de utgöra arbetarnas värngrupp, en svensk röd armé, som kunde försvara arbetarklassen och slå tillbaka det framväxande fascistiska hotet – tydligast manifesterat i den framväxande nationalsocialismen.[20] Fascisterna och Hitleranhängarnas ”blods och terrorvälde” skulle mötas ”av en stridsberedd arbetarklass”[21] som kunde föra en ”hänsynslös och intensiv kamp mot fascism”[22]. I förbundets

---

[13] Expo (2006) Sjömännen som fängslades av Hitler, nr.3, s.42ff; Aftonbladet (2003) Bojkott OS 1936, 2/4, tillgänglig via: http://www.aftonbladet.se/kultur/article120205.ab (besökt den 1 augusti 2013); Horgby (1996) s.154
[14] Horgby (1996) s.74
[15] Drangel (1976) s.12f
[16] Se t.ex. Röd Front (1932) Skapa av Röda Front-förbundet en massorganisation, nr.3-5, s.9; SOU 1935:8, s.42; McKenzie, Kermit Eubank (1964) *Comintern and world revolution, 1928-1943: the shaping of doctrine*, London, Columbia University Press, s.154f
[17] SOU 1935:8 s.54f; Röd Front (1931) Proletärer! Arbetarorganisationer! In i RFF!, nr.2, s.4; *Röd Front* (1931) Antifascistiska Ungdomsgardet, nr.3, s.8;
[18] Malmsten (2008) s.49; Lööw (2000) s.396
[19] Röd Fronts reservationslösa stöd och hyllning av Sovjetunionen, förbundets ideologiska uttalanden och det faktum att det första numret gavs ut av Sveriges kommunistiska parti placerar dem emellertid ideologiskt nära marxism-leninismen och stalinismen. I praktiken kom de att utgöra en ”antifascistisk skyddskår” åt Sveriges kommunistiska parti. Se t.ex. Brink Pinto (2008) s.100f
[20] Röd Front (1931) Proletärer! Arbetarorganisationer! In i RFF!, nr.2, s.4
[21] Ibid.
[22] Röd Front (1932) Arbetarungdom! Kamp mot rövarkrig och imperialism, nr.3-5, s.10

tidning, Röd Front, skrivs om konfrontationer med både svenska fascister och polis; de sistnämnda vid flera tillfällen utmålade som fascisternas ”trogna beskyddare”. [23] Dessa konfrontationer inträffade bland annat kring nynazisternas hyllningsmöten till Karl XII den 30:e november, en tradition som återkom under 1980- och 90-talet och fick stor uppmärksamhet i svensk media.[24]

I tidningen Röd Front poängteras dock noggrant att det vore ett stort misstag att likställa fascismen med de öppet nationalsocialistiska och fascistiska grupper som verkade i samhället. Dessa var bara en del av, eller det yttersta uttrycket för, den ”fascistiseringsprocess”[25] som vridit Sverige allt längre högerut. Istället förstods fascismen som ett resultat, och en integrerad del, av den existerande borgerliga och kapitalistiska samhällsordningen. I tider då borgarklassens makt hotades blev fascismen dess ”smutsigaste verktyg”[26]. Fascismen var borgarnas ”sista räddningsankare”[27], ett våldsamt vapen i kampen mot arbetarklassen. I Röd Front förklaras:

> ”Fascismen, det är således inte bara de öppet fascistiska sammanslutningarna och mördarkårerna, fascismen föds i den borgerliga demokratins sköte, steg för steg anammar den borgerliga demokratin fascismens kampmetoder mot de breda massorna, steg för steg tränger fascismen igenom den borgerliga statsapparaten.”[28]

Staten, polisen, domstolarna och delar av det civila samhället (t.ex. scouterna och de borgerliga idrottsföreningarna) ansågs alla genomsyras av fascistiska tendenser. Även socialdemokratin – i tidskriften ofta omnämnd som ”socialfascismen” – utpekades som en central del av problemet. Anledningarna var flera. Enligt Röd Front stod kapitalismen, efter den ekonomiska depressionen 1929, inför sin slutliga kris och kampen tog allt hårdare former. Fascismen och nazismens framväxt, skotten i Ådalen, hårda klassdomar, överfall, ökat polisvåld, infiltration, krav på förbud mot kommunistiska partier, beväpnade och våldsamma strejkbrytare, ökad övervakning, försämringar av löner och hotande krig sågs alla som tecken på att en avgörande strid närmade sig. [29] I vågskålen väntade antingen kommunism eller fascism. Genom sitt motstånd mot en socialistisk revolution, sin ovilja att konfrontera den framväxande fascismen och försvarandet av en ”borgerlig demokrati” ansågs Socialdemokraterna agera

---

[23] Röd Front (1931) Fascismens framträdande i Stockholm och polisen som dess beskyddare, nr.1, s.3; SOU 1935:8, s.51
[24] T.ex. samlades ett tusental motdemonstranter 1936 för att hindra Nordisk Ungdoms manifestation, vilket resulterade i bråk och arresteringar. Se Lööw (2000) s.398
[25] Röd Front (1932) UR SKP:s CK-resolution, nr.3-5, s.6.
[26] Röd Front (1931) Kamphälsning från tyska Röda Front-Förbundet, nr.1, s.1.
[27] Ibid.
[28] Röd Front (1932) UR SKP:s CK-resolution, nr.3-5, s.6.
[29] Ibid.

”vägröjare för den fascistiska diktaturen”[30] och därmed motverka arbetarklassens intressen. Följaktligen riktade sig kampen mot fascism både mot dess yttersta uttryck - nationalsocialisterna och andra öppet fascistiska grupper - såväl som mot det etablerade ”borgerliga” samhället som helhet. I Röd Front konstaterades:

> ”(…) kampen mot fascism förutsätter alltså en oförsonlig kamp mot den borgerliga diktaturens former, mot alla dess stödjare och försvarare, framför allt mot socialfascismen, mot alla de reaktionära åtgärder, som banar väg för den öppna fascistiska diktaturen.”[31]

Den hårdföra retoriken ledde till att både Röd Front och Antifa var utsatta för hård bevakning av staten och stämplades som paramilitära kommunistiska grupper.[32] Införandet av först ”uniformsförbudet” (förbud mot politiska uniformer) 1933[33] och sedan kårlagen (”Lagen om förbud mot vissa sammanslutningar”) 1934[34] medförde att både Röd Front och Antifa blev förhindrade att fortsätta sin verksamhet.[35]

Tidiga splittringar

Även om Röd front förbundet bara utgör ett exempel på tidig antirasistisk aktivitet illustrerar resonemangen inom organisationen flera bredare och ihållande tendenser bland de mer radikala antifascistiska grupper som växte fram före och under andra världskriget – dels den vanligt förekommande kopplingen till olika former av socialistiska analyser där kapitalism, imperialism, fascism och rasism länkades samman och dels svårigheterna att skapa en enad front i arbetet, något som kom att bli ett återkommande tema i olika varianter det närmsta decenniet.[36]

Dessa meningsskiljaktigheter innebar emellertid inte att fascisterna fick fritt spelrum på gator och torg. Närheten till fascisterna tycks ha fött en känsla bland vissa antifascistiska grupper att det var nödvändigt att ta till konfrontativa metoder, stundtals våld, för att försvara sig och bli av med det

---

[30] Röd Front (1931) Kamphälsning från tyska Röda Front-Förbundet, nr,1, s.1.
[31] Röd Front (1932) UR SKP:s CK-resolution, nr.3-5, s.6.
[32] SOU 1935:8 s.32ff; Lööw (2000) s.396; Eliasson, Ulf (2006) *I försvarets intresse: Säkerhetspolisens övervakning och registrering av ytterlighetspartier 1917-1945*, Lund, Nordic Academic Press, s.63ff, s.70, s.96f; SOU 1935:8 s.35
[33] SFS 1933:472
[34] SFS 1934:271
[35] SOU 1935:8 s.55. Anders Kjellström beskriver hur kårlagen stiftades för att förhindra bland annat Röd Fronts verksamhet. I kårlagens första paragraf slås fast att det är förbjudet att bilda eller delta i en sammanslutning som “enligt sitt tillkännagivna ändamål avser att tjäna såsom skyddskår för politiskt parti eller därmed jämförlig grupp av samhällsmedlemmar eller som eljest med hänsyn till organisationer och verksamhet eller andra omständigheter måste anses syfta till att utgöra maktmedel av sådan art som militär trupp eller polisstyrka”. Kjellström, Anders (1988) En svensk tiger. Lagstiftning i Sverige i skuggan av fascismen, *Retfaerd - Nordic Journal of Law and Justice*, vol.2, nr.41, s.143-147
[36] se t.ex. Röd Front (1932) Arbetarungdom! Kamp mot rövarkrig och imperialism, nr.3-5, s.10

växande hotet.[37] Utvecklingen i Europa, tydligast i Tyskland och Italien, men även i Spanien dit över 500 svenskar – till stor del kommunister – reste för att delta i inbördeskriget mot Franco 1936-39, spädde på känslan och bidrog till att delar av rörelsen snabbt radikaliserades även på hemmaplan. Under decennierna kring kriget arbetade olika socialistiska grupper, antingen ensamt eller i tillfälliga allianser, för att störa nazisternas möten genom allt från flygbladsutdelning, högljudd opponering till att fysiskt konfrontera sina motståndare. Under 1930- och 40-talet rapporteras om en rad sammandrabbningar mellan vänstergrupper och fascister i samband med olika möten, varav flera krävde större polisinsatser för att lugnas ned.[38]

Nya försök till gemensam organisering

Att splittringstendenserna inom vänstern varit tydliga innebär inte att det saknades enande ambitioner. Under åren kring slutet av 1920-talet och början av 30-talet talades, som redan nämnts, mycket om en klassbaserad ”enhetsfront underifrån”, något som i takt med att kriget ryckte närmre ersattes av idén om en ”folkfront” mot fascismen. Bakom folkfrontsidén stod i huvudsak kommunisterna. Tanken var att etablera samarbeten med såväl socialdemokrater, andra socialister som liberala politiker i enad kamp mot fascismen. Istället för att, som tidigare, försöka bygga samarbetet underifrån skulle en politisk allians bildas ovanifrån, vilket helst skulle mynna ut i en folkfrontsregering där socialdemokrater, kommunister och andra deltagande parter delade på makten och stod enade mot fascismen.[39]

I Sverige fick denna idé aldrig något större genomslag. Socialdemokratin, som kommit att bilda koalitionsregering med bondeförbundet 1936, avvisade alla former av samverkan med kommunisterna och såg med stor skepsis på andra socialistiska gruppers försök att organisera ett antifascistiskt motstånd. I takt med att maktens dörrar stängdes och de svenska politiska företrädarna valde en neutralitetslinje i förhållande till Tyskland tog allt mer av det antifascistiska arbetet återigen mer renodlade utomparlamentariska ambitioner och former.[40] Ur denna anda växte en rad nya antinazistiska och antifascistiska organisationer och grupper, vilka ofta bands samman av en tydligt uttalat regeringskritisk ton. Flera grupper, där de mest framträdande kom att bli Antifascistisk samling, Kämpande demokrati, Radikala landsföreningen och Tisdagsklubben, började kämpa för en tydligare

[37] Se t.ex. Brink Pinto (2009) s.113ff; Lööw (2000) s.396

[38] Se t.ex. Adolfsson, Mats (2007) *Bondeuppror och gatustrider: 1719-1932*, Stockholm, Natur och kultur, s.294; Landsorganisationen i Sverige (2000) *Alla människor är lika mycket värda*, Lööw, Heléne (1990) *Hakkorset och Wasakärven: en studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-1950*, Göteborg, Göteborgs Universitet, s.71, s.69; Lööw (2000) s.398; Eliasson (2006) s.71; SOU 1935:8, s.51; Kjellström (1988) s.143

[39] McKenzie (1964) s.154ff

[40] Drangel (1976) s.13ff

antifascistisk linje och en kursomläggning av den svenska neutralitetspolitiken.

Antifascistisk samling; en förenande kraft mot nazism

Antifascistisk samling grundades 1938 ur spillrorna av den antifascistiska och antinazistiska föreningen Kulturfront och organisationen Folkfronten, det sistnämnda ännu ett i raden av misslyckade försök att samla arbetarrörelsen i masskamp mot fascism.[41] Antifascistisk samling såg till en början ut att vända trenden. Vid det konstituerande mötet fanns de flesta segment av arbetarrörelsen närvarande; socialdemokrater, kommunister, syndikalister och socialister. Ordföranden Nils Silfverskiöld beskrev hur fascismen, med hjälp av halvfascistiska stater, storfinans och överklassen i de demokratiska länderna, sträckte ut sina tentakler över världen, varpå tiden var kort för att tvinga fram antifascistiska regeringar och rörelser som kunde möta det nya hotet. På det första offentliga mötet lyckades medlemmarna enas om en gemensam plattform som byggde på fyra punkter och som väl illustrerar centrala tendenser hos de grupper som dominerande dåtidens antifascistiska utomparlamentariska arbete:

> 1. Fascismen (nazismen) med sin statliga våldspolitik, sina förföljelser i mord, brand och allehanda brutalitet mot vissa raser och folk samt mot alla politiska motståndare är ett överhängande, ständigt stegrat hot mot mänsklig frihet och kultur överallt på vår jord.
>
> 2. Detta nya barbari är en fara även för det svenska folkets politiska och andliga frihet.
>
> 3. Fascismen måste överallt avslöjas och konsekvent bekämpas.
>
> 4. Effektivt kan detta genomföras endast i en stor antifascistisk samling inom svenska folket och jorden runt bland alla folk.
>
> Tiden kräver en samling av antifascister oberoende av klasser och partier. Vi vädjar till alla svenska medborgare att överallt bilda ortskommittéer på bredaste basis för den antifascistiska kampen.[42]

Målet var en bred, radikal, lokalt förankrad massrörelse av kommunister, socialdemokrater, syndikalister, socialister och vänsterinriktade borgerliga som kunde stå upp och möta fascisterna, vilka i grunden hotade både den politiska, kulturella och andliga friheten.[43]

Den nya sammanslutningen möttes dock av samma skepsis från regeringen och socialdemokraterna som tidigare försök att ena arbetarrörelsen.

---

[41] Drangel (1976) s.14ff, s.18ff; Nerman, Ture (1954) *Trots allt!: minne och redovisning*, Stockholm, Kooperativa förbundets bokförlag, s.47ff; Matthis, Henry Peter (1977) *På kulturfronten: artiklar och tal 1935-1977*, Stockholm, Kulturfront

[42] Nerman (1954) s.56f

[43] Gerhard, Karl & Silfverskiöld, Nils (1939) *Finns fascistfara i Sverige?*, Stockholm, A. Holmström; Romefors, Örjan (1996) Antifascistisk samling, *EB-nytt*, 1996, s.17; Eliasson (2006) s.134

Socialdemokraterna, ledda av Per Albin Hansson, menade att Antifascistisk samling var ännu ett kommunistiskt försök att infiltrera och splittra både det socialdemokratiska arbetarpartiet och fackföreningsrörelsen och manade, tillsamman med LO, till avstånd. Trots detta lockade Antifascistisk samling stor publik. Som mest samlade man 110 kollektivt ansluta organisationer och hade dessutom 2550 individuellt ansluta medlemmar. Mötena var ofta fullsatta, och samarbetet mellan de olika vänstergrupperna överträffade tidigare försök till gemensam front mot fascism.[44]

Situationen förändrades emellertid hösten 1939. Sovjet och Tysklands icke-aggressionspakt den 23 augusti skapade stor förvirring bland de svenska kommunisterna.[45] Medan andra socialistiska grupper i Antifascistisk samling ville fördöma pakten hamnade kommunisterna, i och med sin lojalitet mot Sovjet, i ett besvärligt läge. Kommunisternas ovilja att ta ställning mot Sovjet ledde till stor intern strid mellan framför allt syndikalister och kommunister, vilket resulterade i de sistnämndas uteslutning.[46] De olika ideologiska inriktningarna och förändringarna i det världspolitiska läget gjorde det omöjligt att hålla ihop organisationen.[47] I sitt sista anförande varnade en av de ledande kommunisterna de andra grupperna genom att konstatera:

> ”När man nu från visst håll försöker att mota ut oss och sedan försöka bygga vidare på Antifascistisk samling, kan jag försäkra er, att vi kommer att motarbeta er; vi kommer att slå – och slå hårt.”[48] .

Hoten tycks till stor del ha varit tomma, men de interna konflikterna och oenigheten kring Sovjets roll och agerande ledde ändå till en successiv upplösning av Antifascistisk samling[49]. Den sovjetiska och tyska icke-angreppspakten fick också till följd att det kommunistiska motståndet mot fascismen tystnade under de närmsta åren. Det kommunistiska Sovjet - den makt som inom delar av vänsterrörelsen tidigare setts som det främsta försvaret mot såväl kapitalism som fascism - hade förlorat sin kraft. Istället vände många av de kvarvarande antifascistiska krafterna sina ögon och sitt hopp mot västmakterna, med England, Frankrike och senare även USA i spetsen. I samma veva skedde också ett språkligt skifte; istället för att betona det bredare begreppet antifascism började man dels att tala mer om antinazism och dels att kampen skulle ske mot alla former av diktaturer. En av de mer utmärkande organisationerna för detta skifte var Förbundet

---

[44] Drangel (1976) s.22ff

[45] Hirdman, Yvonne (1983) ”Sovjetunionen fortsätter sin fasta fredspolitik” – SKP under andra världskrigets första fas 1939/40, *Meddelanden från arbetarrörelses arkiv och bibliotek,* nr.24-25, Arbetarrörelses arkiv och bibliotek, Stockholm, s.61; Drangel (1976) s.29f

[46] Istället för att fortsätta arbetet med Antifascistisk Samling valde bland annat syndikalisterna senare att bilda Förbundet Kämpande Demokrati. Romefors (1996) s.19; Byström, Tora (2009) *Nordens frihet: samfundet, tidningen, kretsen*. Umeå, Umeå universitet, s.151f.

[47] Romefors, Örjan (1996) Antifascistisk samling, *EB-nytt*, 1996, s.16

[48] Drangel (1976) s.28; Nerman (1954) s.61

[49] Eliasson (2006) s.134; Nerman (1954) s.61

Kämpande Demokrati, grundad 1939 av de kvarvarande krafterna av det då insomnade Antifascistisk samling.[50]

Kämpande demokrati; opinionsarbete i motvind

I Kämpande demokrati samlades arbetare och intellektuella och organisationen stöddes framför allt av syndikalister, socialdemokrater på gräsrotsnivå, andra socialister och ett mindre antal radikala liberaler.[51] Kommunister var formellt inte välkomna, men enskilda individer med kommunistsympatier anslöt sig ändå.[52] Programmet hämtade man till stor del från Antifascistisk samling, men trots det hade man inledningsvis svårt att attrahera samma breda stöd.[53] Detta kan dels förklaras med kommunisternas och andra vänsterintellektuellas bortfall och dels på grund av den mer positiva syn på England, USA och Frankrike som karaktäriserade Kämpande demokrati. Även om Kämpande demokrati i huvudsak utgjorde ännu en sammanslutning på vänsterkanten - präglad av en analys som kopplade samman fascism, imperialism och kapitalism - handlade argumentationen mer om att i första hand försvara demokratins grundläggande värderingar, frihet och idén om alla människors lika värde än att sträva efter ett helt nytt system. Det var först i ett senare skede, efter att de allierade vunnit kriget som det kunde bli aktuellt att radikalisera, bredda och fördjupa demokratin i mer direktdemokratisk anda.[54] Stödet till de allierade motiverades således inte med att England eller Frankrike var fulländade demokratiska stater, utan snarare att deras seger var en förutsättning för att demokratin och friheten överhuvudtaget skulle kunna utvecklas.[55] Den svenska regeringen däremot ansågs vara passiv, undfallande och feg. I ett upprop till sina medlemmar skrev aktiva:

> ”En regering, som sviker sanning, frihet, rättvisa, broderskap, försvar för de förtrycka och de förföljda, leder sitt folk till undergång. När ledarna äro inne på denna farliga väg är tiden kommen för folket att själv taga saken i egen hand.”[56]

Givet den akuta situationen krävdes antifascistisk samling och enhet, inte undfallenhet. De aktiva uppmanades att skapa en ”opinionsstorm” mot regeringen och samla ”pålitliga demokrater” till motstånd mot nazisterna.

---

[50] Nerman (1954) s.61; Romefors (1996) s.19

[51] Förbundet Kämpande demokratis ordförande var länge Karin Schultz. Se Nerman (1954) s.158; Drangel (1976) s.50, s.72, s.207; Byström (2009) s.152f.

[52] Drangel (1976) s.170; Nerman (1954) s.158

[53] Kämpande Demokrati (1942) Program för Kämpande Demokrati, i Aspelin, Gunnar (1942) *Tryckfriheten*, Göteborg, Kämpande Demokrati Göteborg

[54] Drangel (1976) s.77f

[55] I den ursprungliga programförklaringen gick bland annat att läsa att ”Förbundet är klart medvetet om alla stormakters imperialistiska natur men stöder de krafter, som bekämpa diktaturen som system”. Drangel (1976) s.47; Byström (2009) s.152

[56] Eliasson (2006) s.141

Ett utdrag från förbundets mest framträdande ledargestalt, Ture Nerman, illustrerar tongångarna:

> ”Just nu är vi trängda tillbaka oerhört, måste slåss för marken och luften, för rätten att tänka och tala, för folkets frihet, för de primitivaste mänskliga rättigheterna. Och den kampen kallar inte bara arbetarklassen till fronten utan alla människor ovanför slavmentaliteten. Det gäller hyfsad borgerlig kultur mot barbari och röveri, det gäller människan mot rent abnorm omänsklighet.”[57]

I den till organisationen nära kopplade veckotidningen Trots allt! argumenterades hätskt mot nazismens barbari. Tidningen startades i oktober 1939 och redan i programförklaringen slogs fast att ”Nazismen måste bort - till det pris det kostar”[58]. Nazismen ansågs inte vara en riktig ideologi eller politisk lära. Snarare beskrevs det som en ”nihilismens revolution”, ”rena kriminaliteten” eller ”immoraliteten”; ett ”gangstervälde” med syfte att mobilisera folk till krig och maktkamp. Nazismen likställdes med ondska, slavsamhällen, barbari och kallades ”skriet från vildmarken”.[59] I Trots allt! skrevs förhållandevis lite om antisemitism och rasförföljelser. När det skedde var det framför allt i samband med krigsutbrottet och förföljelsen av judar i Norge och Danmark. I själva förbundet engagerade man sig emellertid mer för de människor som flytt undan nazismen. Medlemmarna ville slå vakt om asylrätten och markera mot regeringens restriktiva flyktingmottagande i tider av nöd, bland annat arrangerades demonstrationer mot deportationer av judar.[60] Överhuvudtaget märks ett tidigt uppsving för flyktingrörelsen i samband med kriget, vilket bland annat tog sig uttryck i gömmandet av judiska flyktingar som kommit till Sverige.[61] Successivt växte skaran av anhängare till Kämpande demokrati, för att explodera hösten 1941. Antinazistiska opinionsmöten under rubriker som ”Slå ned den svenska nazismen” drog stora skaror, organisationen samlade upp emot 2500 medlemmar i över 25 lokalavdelningar och tidningen trycktes i närmare 50 000 exemplar.[62]

Precis som tidigare väckte Kämpande demokratis aktivitet snabbt ont blod hos den samlingsregering som bildats 1939 av Socialdemokraterna, Bondeförbundet, Folkpartiet och Högerpartiet. Socialdemokraterna menade att Kämpande demokrati var ännu ett försök att splittra arbetarrörelsen och regeringen som helhet såg rörelsen som ett hot mot neutraliteten. Att göra öppet motstånd mot den tyska nazismen, stödja de allierade och kritisera

---

[57] Nerman, Ture (1939) *Europa 1940*, Stockholm, Trots allt!, s.44
[58] Nerman (1939) s.22; Byström (2009) s.151
[59] Drangel (1976) s.91; Nerman (1954) s.35, s.132; Nerman (1939) s.22
[60] Drangel (1976) s.63, s.95f
[61] Under tiden för kriget går det dock inte att tala om en generell flyktingrörelse. I många fall inskränkte sig hjälpandet till en viss flyktinggrupp, t.ex. socialdemokrater som hjälpte internationella partikamrater på flykt, judar som hjälpte andra judar osv. Lööw (1995) s.24ff; Horgby (1996) s.73f
[62] Nerman (1954) s.158; Drangel (1976) s.65ff; Byström (2009) s.159

regeringens passivitet var ett avsteg från den svenska neutralitetslinjen och idén om att en god ”svensk tiger”.[63] Regeringen var orolig att organisationer som Kämpande demokrati skulle irritera och provocera nazityskland, vilket ledde till att Trots allt! motarbetades. Material konfiskerades, tidningen belades under en period med förbud att distribueras via post och järnväg och chefredaktören fängslades i tre månader.[64]

Från och med 1942 inleddes en omfattande registreringsverksamhet av sympatisörer till Kämpande demokrati och Trots allt! Anhängarna kontrollerades i samma utsträckning som kommunister och nazister. Brev öppnades, telefoner avlyssnades, föredragshållare, prenumeranter och materialbeställare registrerades. Totalt hamnade över 3000 personer i säkerhetspolisens register.[65]

De intellektuellas fristad

Ytterligare en grupp som hölls under strikt uppsikt, utsattes för registrering, förföljelse och förhör, var den så kallade Tisdagsklubben, grundad i Stockholm av grevinnan Amelie Posse den 9 april 1940, samma dag Tyskland invaderade Norge och Danmark. Posse, som hade nära kopplingar till Tjeckoslovakien, såg med oro på de svenska nazisternas aktiviteter och tyckte sig känna igen utvecklingen från tiden innan den tyska ockupationen av Tjeckoslovakien. För att övervaka fienden och förbereda motståndet ville Posse, enligt sin egen beskrivning, skapa ”någon sorts preventiv andlig mobilisering, ett slags hemligt sällskap inom vars ram man kunde samla alla antinazistiska element, oavsett partifärg och övriga åsikter”. [66] Tisdagsklubben tog således aldrig formen av en massrörelse utan fungerade mer som en samlingsplats för delar av den demokratiska kulturelit som avskydde nazismen och antisemitismen samt var kritisk mot den svenska regeringens undfallenhet gentemot Hitler och Tyskland. Målet var att forma en ”landomfattande cellbildning som skulle ha förmåga att skapa opinion mot nazismen i fredstid och vid behov leda en del av motståndet mot den vid en eventuell ockupation.”[67] Tisdagsklubben skulle motarbeta nazisttendenser och nazistpropaganda genom bevakning och registrering av misstänkta nazistsympatisörer och annan ”osvensk verksamhet” samt värna tryckfriheten och sträva efter att påverka politiker att ta aktiv ställning mot nazismen.[68] Deltagarnas egna politiska bakgrund och åsikt var sekundär, det viktiga var att de var ”garanterat pålitliga demokrater - då för tiden liktydigt

---

[63] Drangel (1976) s.7; Nerman (1954) s.128ff; Byström (2009) s.152
[64] Eliasson (2006) s.135; Kjellström (1988) s.146
[65] Eliasson (2006) s.132ff, s.165, s.142f; Drangel (1976) s.205; Nerman (1954) s.113ff
[66] Posse, Amelie (1949) *Åtskilligt kan nu sägas*, Stockholm, Natur och Kultur, s.150
[67] Bokholm, Rune (2001) *Tisdagsklubben: om glömda antinazistiska sanningssägare i svenskt 30- och 40-tal*, Stockholm, Atlantis, s.156
[68] Drangel (1976) s.56f; Eliasson (2006) s.137

med antinazister"[69]. Gruppen tycks främst ha lockat radikala borgerliga med konservativa och liberaler sympatier samt en del socialdemokrater. I helhet återfanns såväl höger- som vänsterpolitiker, patrioter och internationalister, kyrkoherdar, professorer, godsägare, journalister, jurister, bokförläggare, författare, idrottsmän, borgarråd, publicister och fackföreningsfolk.[70] Tisdagsklubben hade inga gemensamma stadgar och ingen gemensam analys av nazismen och fascismens framväxt och natur, utan bands samman av en upplevelse av gemensamt hotande fara och en gemensam fiende. Nazismen skulle besegras och Sveriges frihet och självständighet bevaras. För många av deltagarna tycks det huvudsakliga syftet med Tisdagsklubben ha varit att skapa en intellektuell fristad. Klubben var en samlingspunkt, en kunskaps- och inspirationskälla för de antinazistiska intellektuella i tider då "etablissemanget" uppmanade till tystnad och passivitet.[71] I Göteborg förekom liknande verksamhet under namnet Veckoklubben, en systerklubb till Tisdagsklubben.[72] Flera av medlemmarna i Tisdagsklubben var också med i Nordens Frihet, ett slutet samfund av inbjudna medlemmar som bildats 1939 för att stödja Finlands sak i finska vinterkriget men som senare utökades till att också stödja Norge och Danmark mot den tyska ockupationen. Gruppen, som framför allt agerade genom att ge ut en veckotidning, kom att bli uttalat antinazistisk och propagerade för bekämpande av landsförrädisk verksamhet och bildandet av ett nordiskt försvarsförbund – allt för att bevara de nordiska ländernas demokrati, frihet och oberoende.[73] Tisdagsklubben och Nordens Frihet hade ett nära samarbete och delade t.ex. ofta på föredragshållare. Såväl Tisdagsklubben som Nordens Frihet upphörde med sin verksamhet i samband med krigsslutet 1945.[74]

Ett antifascistiskt parti bildas

I takt med att den tyska krigslyckan vände, de allierade stärkte sina positioner och krigets utgång blev allt mer uppenbar förändrades den svenska neutralitetspolitiken successivt. Media och politiker, som tidigare intagit en undfallande roll, börjar öppet ta ställning mot tyskarna. Skiftningarna i opinionen medförde även att de utomparlamentariska antifascisternas roll förändrades; istället för att vara en av få oppositionella röster blev man nu en i mängden. När kriget avslutades 1945 blev det allt svårare att attrahera anhängare. De antinazistiska mötena drog mindre folk, tidningar och böcker sålde allt sämre och den regeringskritiska linjen vann

[69] Posse (1949) s.229
[70] Bokholm (2001) s.156ff; Byström (2009) s.156; Nerman (1954) s.157
[71] Bokholm (2001) s.219ff
[72] Eliasson (2006) s.137f; Byström (2009) s.159
[73] Byström 82009) s.49, s.54, s.62, s.71, s.116, s.127, s.187, s.256, s.339f
[74] Tisdagsklubben upplöstes 1945 och Nordens frihet 1946. Byström (2009) s.154, s.74, s.158

lite gehör. En stor del av befolkningen var nöjd med att Sverige klarat sig undan kriget.[75] Argument som att; ”de som sveko i nödens stund äro inte skapta att styra vårt folks öden varken nu eller i framtiden” föll till stor del på döva öron.[76] I ett sista försök att förändra läget, kritisera samlingsregeringens självgodhet och skapa en ny radikal opposition bildade en del utomparlamentariska antinazistiska grupper, i synnerhet medlemmar ur Kämpande demokrati men också personer ur Nordisk frihet och Tisdagsklubben, ett nytt politiskt parti 1943 - Radikala Landsföreningen.[77] Målet var att bevara den ”fördjupade frihetskänslan, kamratskapet och solidariteten över partier och klasser”[78] som vuxit fram under kampen mot nazismen samt förena liberalism och socialism, individualism och kollektivism i en ultrademokratisk vision.[79] Anhängare menade att en ny skiljelinje dragits i det politiska landskapet i samband med kriget; den mellan ”självständiga demokrater eller fållmänniskor”.[80] Vid valet 1944 samlade partiet knappt 7000 röster, vilket får betraktas som ett stort misslyckande, varpå partiet upplöstes.[81]

6.3 Den första vågen: En sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att den första vågen av utomparlamentarisk antirasism framför allt tycks ha engagerat grupper och individer med åsikter till vänster om den politiska mittfåran, men även en del liberaler. Den ideologiska dominansen av vänsteraktiva färgade av sig på analysen. Rasismen sågs i hög grad som systemisk, en konsekvens av de materiella förhållandena och den ojämlika organiseringen av produktionen, där kapitalismen och imperialismens utveckling drivit fram fascism och nazism som ett redskap mot arbetarklassen. Kampen mot rasism underordnades således kampen mot fascism, vilket rent teoretiskt underställdes arbetet mot imperialism och kapitalism. Det konkreta, växande hotet ledde emellertid till att kampen mot fascism fick högsta prioritet i

[75] Hansson, Per Albin (1944) *Neutraliteten och dess vedersakare*, Stockholm, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, s.3
[76] Drangel (1976) s.176, s.182; Nerman (1954) s.100
[77] Ordförande för den Radikala landsföreningen blev rektor Gillis Hammar, tidigare aktiv i Kämpande demokrati. Hammar, Gillis et.al. (1944) Varför önskar jag ett nytt demokratiskt parti? *Radikala Landsföreningens skriftserie*i nr.1, Stockholm, Radikala Landsföreningen; Byström (2009) s.314; Nerman (1954) s.159f
[78] Drangel (1976) s.178
[79] Hammar m.fl (1944) s.29ff; Radikala Landsföreningen (1944) *En politisk händelse*, Radikala Landsföreningens skriftserie nr.2, Stockholm, Radikala Landsföreningen; Malmström, Ida et. al. (1944) Förnyelse, *Radikala Landsföreningens skriftserie*, nr.3, Stockholm, Radikala Landsföreningen;
[80] Drangel (1976) s.179
[81] Ibid. s.189

samband med krigsåren; först efter att nazisterna bekämpats kunde man tala om att utveckla samhället i annan riktning.

Rörelsen hamnade snabbt, trots sin strävan efter enhetsfront eller folkfront, i ett antagonistiskt förhållande till både sin huvudfiende nazismen, men även till 1936 års koalitionsregering och 1939 års samlingsregering. I synnerhet det socialdemokratiska partiet kom att öppet visa sitt missnöje med de utomparlamentariska grupperna och anklagade dem för att t.ex. vara ”överflödiga”, ”krigshetsande”, ”oneutrala” och ”kommunistinfiltrerade”[82]. Antinazisterna ansågs riskera den svenska neutraliteten och försökte dessutom splittra arbetarrörelsen och underminera socialdemokratins ställning. Följaktligen stämplades rörelsen som ett hot mot Sverige och många anhängare utsattes får registrering och hot om andra repressalier.

Gruppernas attraktionskraft varierade i takt med krigets utveckling, men någon verklig massrörelsen blev det aldrig tal om. I takt med att kriget led mot sitt slut ebbade också rörelsens första våg ut. Från 1943 fram till krigsslutet började även etablerade politiker och media att kritisera nazisterna, vilket gjorde att den antifascistiska rörelsens roll blev mindre. Dessutom rasade de nazistiska partier som bildats i Sverige successivt samman och de kvarvarande krafterna demoniserades och marginaliserades ytterligare. Efter kriget blev det också allt svårare att få gehör för både radikal kritik av politikernas undfallenhet och aktualiserade brister i demokratin. En majoritet av befolkningen tycktes nöjda med regeringens hantering av kriget och den roll Sverige tagit. Efter ett par år av successiv nedtrappning var rörelsen så gott som borta 1946, ersatt av efterkrigstidens stiltje.[83]

Tabellen nedan (se tabell 1) syftar till att grovt sammanfatta och sortera de dominerande kollektiva ramverk som aktualiserats inom ramen för den första vågen samt att vägleda läsaren inför avhandlingens avslutande analys.

[82] Ibid. s.181
[83] Ibid. s.219

Tabell 1. Första vågen: Kamp mot nazism och fascism

Övergripande fokus: Kamp mot fascismen och nazismens framväxt i Sverige. Antirasistiskt arbete som en del i en bredare antifascistisk och/eller antinazistisk kamp

	Radikala	Pragmatiska	Moderata
Exempel på aktörer	Röd front-förbundet Antifascistiska gardet Arbetarnas idrottsförbund Internationella röda hjälpen	Kulturfronten Antifascistisk samling Förbundet kämpande demokrati Radikala landsföreningen	Tisdagsklubben Veckoklubben Nordens Frihet
Dominerande politisk hemvist	I huvudsak kommunister, men även andra segment av den radikalare arbetarrörelsen.	Socialister, syndikalister, radikala socialdemokrater och kommunister, men även en del liberaler.	Blandad, från liberaler och konservativa till vänsteranhängare.
Diagnos 1.Vad är rasism? 2. Vad skapar rasism? 3. Vilka är de största problemen med rasism?	1. Ett militant verktyg i kampen mot arbetarklassen snarare än en sammanhållen ideologi. 2. Kapitalismen och imperialismens kris. Fascismen och nazismen är det borgerliga systemets och storfinansens ”sista räddningsankare”. Samhället genomgår en högervridning och ”fascistiseringsprocess” där andra politiska grupper – partier, stat, polis och domstolar – agerar medlöpare. 3. Rasism splittrar och förvillar arbetarklassen och utgör ett hot mot både dess intressen och anhängare.	1. Rymmer både en syn på fascism och nazism som mer sammanhållna ideologier/rörelser, ofta understödda av ”storfinans” och ”överklass” och bilden av nazism som ”gangstervälde” och ”barbari”. 2. Ekonomiska och sociala ojämlikheter skapade av det kapitalistiska systemet. 3. Fascism och nazism utgör ett hot mot demokrati, frihet och människors lika värde. Vänder sig generellt mot diktaturer, om än med fokus på nazism.	1-2. Oklart. Liten gemensam analys, gruppen bands samman av föraktet för nazismens ”terror och barbari”. 3. Nazism som ett hot mot Sveriges självständighet och svenskarnas sätt att leva.
Prognos 1. Målgrupp 2. Metoder 3. Visioner	1. En enad, ”stridsberedd” arbetarklass. 2. Utomparlamentariskt arbete. a. Direkt kamp mot fascister och nazister. Hindra försök till organisering. b. Enhetsfront underifrån. c. Folkfrontsregering. Övrigt: bojkott och flyktinghjälp.	1. Kamp mot nazism angår alla ovanför ”slav-mentaliteten”. Uppmanar till bred samling mot nazism, oberoende av parti- och klasstillhörighet. 2. Försök till antifascistisk massmobilisering och partibildning. Kritik mot den svenska regeringens ”feghet” och ”undfallenhet”. Verka för generösare flyktingmottagande och rätt till asyl.	1. Intellektuella och kulturarbetare. 2. Opinionsarbete som stärker det ”andliga motståndet”. Bevakning av ”osvensk verksamhet” och nazistsympatisörer. Flyktinghjälp. Förbereda motståndet inför en eventuell ockupation.

	3. Ett omkullkastande av det kapitalistiska systemet. Aktivt arbete för kommunism som lösningen på problemen med kapitalism, fascism, nazism och rasism.	Stöd till USA, England och Frankrike under andra världskriget. 3. Förnyelse, fördjupning och radikalisering av demokratin samt ett ifrågasättande av kapitalism.	3. Sveriges frihet och självständighet ska bevaras. I övrigt oklart.
Motiv 1. Varför ska målgruppen agera mot rasism?	1. Direkt försvar av arbetarklassens intressen och idéer.	1. Nazismen hotar västerländska ideal och samhällets grundläggande värderingar.	1. Bevara nationell självständighet. Att agera mot barbariet är ärofyllt och rakryggat.
Ramdispyter	Interna konflikter kring synen på Sovjetunionen.	Interna konflikter kring kommunisternas roll.	Få, gruppen strävade inte efter gemensam analys.
Ramkonflikter	I alla avseenden en ansträngd relation till det offentliga. Socialdemokratin avvisar försök till antifascistiska samlingar som kommunistiska infiltrations- och splittringsförsök eller potentiella hot mot den svenska neutralitetslinjen. Anhängare registrerades och motarbetades av polis och politiker.		

DEN ANDRA VÅGEN

Efterkrigstidens anti-apartheidrörelse

Kapitel 7.

7.1. Bakgrund

Under årtiondet efter andra världskriget finns förhållandevis få spår av utomparlamentariska antirasistiska organisationer och aktiviteter i Sverige. Överhuvudtaget minskade den allmänna rörelseaktiviteten markant under 1940 och 50-talet. Det kalla krigets polariserade politiska logik – kampen mellan öst och väst – tycks ha överskuggat många andra konfliktlinjer i samhället. I Sverige växte samtidigt bilden av en ”medelväg”, politiskt samförstånd och konsensus, allt inramat av folkhemstanken.

Först under 1950-talets andra hälft återkom antirasism som en tydlig mobiliserande kraft i det civila samhället. Återtåget hängde samman med efterkrigstidens första stora våg av rörelseaktivitet; en kraft som till stor del emanerade ur koloniserade gruppers befrielsekamp mot imperialism och rasism. I väst möttes de antikoloniala rörelserna av ett successivt växande gensvar, ofta kanaliserat i form av olika solidaritetsrörelser. En av de största, mest betydelsefulla och inflytelserika blev anti-apartheidrörelsen, vars själva ideologiska fundament vilade på antirasistiska idéer och ideal.[1]

Anti-apartheidrörelsens framväxt på flera håll i västvärlden, däribland Sverige, bör delvis förstås i ljuset av den internationella utvecklingen efter andra världskriget. Ur andra världskrigets aska, nazisternas förlust och de rasistiska idéernas brutala avmaskering föddes en vilja att fördöma och arbeta mot öppet rasistiska idéer och politik. För många hade rasismens konsekvenser blivit plågsamt uppenbara och nazismen förkroppsligade ondska i mänsklig form. På motsatt sida om rasisterna, fascisterna och nazisterna etablerades bilden av dess antites - ”de goda antirasisterna”, demokrater och försvarare av alla människors lika värde - en sida till vilken de segrande makterna snabbt anslöt sig.

I Sverige, som stod förhållandevis opåverkat av kriget, byggdes en bild av landet som en moralisk stormakt. I den populära historieskrivningen frodades bilden av att Sverige, till skillnad från andra europeiska läder, saknade en rasistisk historia. Sverige ansågs inte ha varit en aktiv part i kolonialmakternas strävan efter dominans, hade stått utanför andra världskriget och aldrig låtit främlingsfientliga och rasistiska grupper få fotfäste i den nationella politiken. Istället sågs Sverige som djupt dedikerat till arbete för rättvisa och solidaritet, med stort politiskt och ekonomiskt

[1] Thörn (2005b) s.131, s.123f, s.129; Vestbro, Dick Urban (2007) Antirasism och kalla kriget, i Palmberg, Mai (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna, s.33; Jonsson, Bernt (2007) *På väg mot befrielsen: Svensk solidaritet med kampen för befrielse i södra Afrika*, Stockholm, Nielsen & Norén, s.12

engagemang i FN och som en ivrig förespråkare för att allt fler länder skulle intensifiera arbetet för alla människors lika värde och rättigheter.[2]

På vissa håll i världen gick dock utvecklingen snarare åt motsatt håll, bland annat i Sydafrika. Efter att det rasistiska Nationalistpartiet tagit makten 1948 stegrades förtrycket mot den redan diskriminerande svarta befolkningen snabbt.[3] En rad segregerande och rasistiska lagar infördes, kombinerat med ett öppet våldsamt förtryck av den svarta majoriteten.[4] I takt med att utvecklingen fortskred och systemets konsekvenser blev allt mer uppenbara växte också kritiken och motståndet, både i och utanför Sydafrika, och från slutet av 1950-talet står det klart att en ny, internationell social rörelse börjat ta form: Anti-apartheidrörelsen.

7.2. Anti-apartheidrörelsen tar form

Den framväxande anti-apartheidrörelsen fick ett mycket starkt stöd i Sverige. Under mer än tre decennier – från mitten av 1950-talet fram till apartheidsystemets avskaffande 1994 – samlades tiotusentals människor i arbete mot apartheid och andra internationella uttryck för rasdiskriminering. Rörelsens popularitet, kraft och fokus var inte konstant under denna långa tid, snarare varierade styrkan under olika epoker, vilket fått andra forskare att dela in perioden i flera vågor av rörelseaktivitet.[5] Samtidigt binds perioden samman av ett kontinuerligt problemfokus och ett ständigt pågående arbete, manifesterat i återkommande kollektiva handlingar mot olika former av rasförtryck. Inom ramen för rörelsen genomfördes informations- och upplysningskampanjer, omfattande konsumentbojkotter, lobbying, civila olydnadsaktioner samt demonstrationer mot såväl apartheidsystemet i sig som mot enskilda händelser, t.ex. den sydafrikanska polisens dödsskjutningar av demonstranter i Sharpville 1960[6], Soweto 1976[7] och Langa 1985[8].

---

[2] SOU 2005:56 s.109; Ruth, Arne (2006) Mellan mångfald och rasism, s.12, *Invandrare och minoriteter*, nr.1, s.9-15. Se även Malmsten (2008) s.16; Lööw (2007) s.82

[3] Legum, Colin & Legum, Margaret (1965) *Sydafrika*, Stockholm, Prisma, s.11. En koalition bestående av det Återförenade Nationalistpartiet och Afrikaanerpartiet vann valet 1948. Partierna slog sig samman till ett parti 1951 - Nationalistpartiet. Thompson, Leonard Monteath (2001) *A history of South Africa*, 3:e uppl., New Haven, Yale Nota Bene, s.186ff

[4] Legum & Legum (1965) s.11ff, s.138ff; Tingsten, Herbert (1954) *Problemet Sydafrika*, Stockholm, Bonnier, s.24, s.47ff; Thompson (2001) s.187ff; Jonsson (2007) s.16

[5] Thörn (2010); Thörn, Håkan (2006) *Anti-apartheid and the emergence of a global civil society*, Basingstoke, Palgrave Macmillan

[6] Den 12 mars 1960 öppnade polis eld mot en demonstration och dödade 67 personer. Protesterna riktade sig mot att svarta var tvungna att bära pass i sitt eget land. Thompson (2001) s.219

[7] Upproret inleddes efter att polis skjutit mot demonstrerande barn i Soweto 1976. Barnen protesterade mot att en stor del av undervisningen i de svartas skolor skedde på boernas språk.

Under slutet på 1950-talet och början på 60-talet dominerades arbetet i stor utsträckning av redan etablerade rörelseaktörer, främst fackförbund, politiska ungdomsförbund, kyrkor, studentkårer och etablerade intellektuella.[9] Bakom engagemanget fanns en ökad medvetenhet och en växande ilska över de orättvisor apartheidsystemet innebar för den svarta befolkningen i Sydafrika. Diskrimineringen var helt öppen och politiskt sanktionerad och tog sig bland annat uttryck i tvångsförflyttningar, separat och sämre utbildning för svarta, utestängning från politisk makt och delar av arbetsmarknaden samt förbud mot så kallade ”blandäktenskap”.[10] De uppenbara orättvisorna utpekas som en starkt bidragande orsak till den internationella proteströrelsens framväxt, ett resonemang som tydligt illustreras av aktivister själva i skriftserien *Folkrörelsernas solidaritetsarbete med Södra Afrika*:

> ”Om diskrimineringen hade begränsats till ekonomi och byråkrati, hade apartheid haft längre livslängd. Nu gjorde man det pedagogiska misstaget att synliggöra förtrycket genom förbud för vita och svarta att till exempel åka med samma buss, sitta på samma parkbänk, utöva idrott tillsammans osv. Denna 'småskurna apartheid' visade hur absurt systemet var. Den internationella opinionen vaknade så smått till liv.”[11]

Även om arbetet mot apartheid i Sverige inleddes under 1950-talet ökade intensiteten markant under 1960-talets första år. I Sverige var fackföreningsrörelsen en av de första att ordna mer systematiska protester. I början av 1960 tog Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO) och Kooperativa Förbundet (KF) t.ex. initiativ till att driva den svenska delen av en internationell, tidsbegränsad konsumentbojkott av sydafrikanska varor, initierad av den internationella fackföreningsrörelsen.[12] Genomslaget var stort och efter 1960 fick idén om bojkott starkt fotfäste, kom att inspirera andra organisationer och blev – tillsammans med traditionellt opinionsarbete – en återkommande metod i kampen mot apartheid. Bojkotterna fungerade både som ekonomiskt påtryckningsmedel riktat mot de styrande i Sydafrika, ett sätt att visa praktisk

---

Vid årets slut hade 575 personer dödats som en följd av oroligheterna. Se Thompson (2001) s.213; Thörn (2010) s.239

[8] Den 21 mars 1985 dödades 20 demonstranter då polis öppnade eld mot en minnesmarsch för Sharpevilles offer. Se Thörn (2006) s.174ff

[9] Thörn (2005b) s.129ff; Thörn (2006) s.87f. Se även Jonsson (2007) s.17, s.20, s.22

[10] Thompson (2001) s.190; Legum & Legum (1965) s.51ff, s.55ff, s.138ff, s.158; Tingsten (1954) s.19ff; s.53ff; Jonsson (2007) s.17, s.20, s.22

[11] Jonsson (2007) s.17

[12] Thörn (2010) s.194f. Se även Jonsson (2007) s.26, s.8; Silén, Birgitta (2007) *Uppdrag solidaritet: arbetarrörelsen och Södra Afrika 1960-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén, s.46

solidaritet och en arbetsmetod för att sprida information, skapa debatt och opinion på hemmaplan.[13]

Sharpeville väcker ilska

Den gryende folkliga medvetenheten om apartheidregimens förtryck fick en plötslig och brutal skjuts den 21 mars 1960 när 69 fredligt demonstrerande svarta sydafrikaner sköts till döds av polis i Sharpeville, många i ryggen. Bilderna från massakern kablades ut via media och väckte starka reaktioner.[14] Runt om i världen, också i Sverige, kallades till såväl sorge- som solidaritetsmanifestationer där demonstranterna krävde att nationella regeringar och FN skulle sätta hårdare press på den sydafrikanska regimen, demonstrationer som blev en återkommande händelse de följande åren.[15]

För att kanalisera och organisera det växande motståndet bildades bland annat Svenska Sydafrikakommittén (SSAK) i mars 1961. Organisation kom att få en rad lokala förgreningar, så kallade Sydafrikakommittéer, och utvecklades till en viktig opinionsbildande kraft med starkt stöd av flera centrala kulturpersonligheter, de flesta politiska partier, fackförbund och kyrkliga företrädare.[16] Bland annat initierade Sydafrikakommittén, tillsammans med Sveriges ungdomsorganisationers landsorganisation (SUL), en omfattande konsumentbojkott 1963, något som enligt aktivisternas egna uppgifter ledde till en importminskning av Sydafrikanska varor med mellan 50 och 64 procent samma år. Grupperna reste också krav på en statlig bojkott och sanktioner, vilket emellertid tillbakavisades av regeringen.[17]

En rörelse av rörelser

Efter en snabb uppblomstring i början av 1960-talet minskade emellertid aktiviteten hos flera av de drivande rörelseaktörerna i mitten av årtiondet. Aktiva beskriver hur medias intresse för frågorna svalnade, samtidigt som organisationerna bakom SSAK och SUL återgick till att arbeta med mer traditionellt prioriterade åtaganden.[18]

---

[13] Thörn (2010) s.300; Thörn (2006) s.60ff. Se även Vestbro, Dick Urban (2007) Sydafrikakommitténs konsumentbojkott, i Palmberg, Mai (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna, s.38

[14] Thompson (2001) s.2010; Thörn (2010) s.189ff

[15] Thörn (2010) s.32, s.190, s.211; Jonsson (2007) s.26

[16] Undantaget var moderaterna som ställde sig utanför och kommunisterna som inte fick vara med, men som istället visade ett starkt engagemang mot apartheid genom egna kanaler. Norén, Karl-Gunnar (2006) *Under ISAKs paraply: Isolera Sydafrikakommittén 1979-1995*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna, s. 20ff; Palmberg, Mai (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna, s.13; Vestbro (2007) s.37f; Jonsson (2007) s.27; Thörn (2010) s.40

[17] Vestbro (2007) s.39; Sveriges ungdomsorganisationer (odat.) *Vår historia*, tillgänglig via: http://lsu.se/var-historia (besökt den 1 augusti 2013); Jonsson (2007) s.8, s.38

[18] Jonsson (2007) s.38

Mot slutet av 1960-talet intensifierades emellertid arbetet igen, delvis som ett resultat av tillströmningen av en ny generation aktivister, många med rötter i sextiotalets vänstervåg. De unga aktivisterna genomförde en rad uppmärksammade aktioner; däribland demonstrationer mot ASEA:s medverkan vid byggandet av en kraftverksdamm i Cabora Bassa i Mocambique och det omtalade ”Slaget om Båstad” 1968 (vilket kommer att behandlas mer nedan). Tillströmningen av nya aktivister breddade rörelsen, både ideologiskt och i fråga om arbetsmetoder, vilket kom att bli ett signum för rörelsens utveckling de kommande decennierna. [19] Enligt tidigare forskning om den svenska anti-apartheidrörelsen kan rörelsen från och med 1960-talet bäst beskrivas som en ”regnbågskoalition” - en ”rörelse av rörelser”. Anti-apartheidrörelsen hämtade näring och aktivister från såväl etablerade organisationer och partipolitiska grupperingar, utomparlamentariska grupper inom ”den nya vänstern”, den feministiska rörelsen, andra solidaritetsrörelser, kultur- och idrottssfären samt specialiserade anti-apartheidorganisationer.[20]

Trots stora ideologiska, politiska och kulturella skillnader präglades anti-apartheidrörelsen av en förhållandevis ”fredlig samexistens”.[21] Några av anledningarna till den breda och i många avseenden eniga uppslutningen tros vara frågans tydliga problemfokus, dess internationella inriktning och okontroversiella karaktär. I Sverige var kritik mot apartheid norm.[22] I och med att problemet ”flyttats ur landet” tycks också möjligheterna till samarbete mellan annars konkurrerande grupper ha ökat. En av de drivande aktivisterna bakom Isolera Sydafrika Kommitteen (ISAK), rörelsens största paraplyorganisation, illustrerar resonemanget genom att konstatera:

> ”Apartheidregimen var en tydlig identifierad fiende, som inte hade några vänner, åtminstone inte öppet. Det fanns ingen politisk kraft som vågade försvara apartheid i Sverige. Det hade varit detsamma som politiskt självmord.”[23]

Detta samförstånd gällde även i hög grad mellan rörelseaktörer och det etablerade politiska systemet. Till skillnad från i flera andra länder, i synnerhet England och USA, stod stat och rörelse till stor del på ”samma sida”. Den officiella linje som drevs av många svenska politiker, varav Olof Palme kom att bli dess främsta anförare, rimmade i många stycken väl med anti-apartheidrörelsens huvudsakliga budskap.[24] Många rörelseaktörer tog

[19] Thörn (2010) s.215: Thörn (2005b) s.130f
[20] Thörn (2005b) s.124, s.130f; Thörn (2010) s.32ff
[21] Thörn (2005b) s.132. Se även Jonsson (2007) s.17
[22] Thörn (2005b) s.123ff
[23] Vänsterns internationella forum (odat.) *Solidarity as a base for popular organisation – The Swedish anti-apartheid movement. From popular organisation to political influence*, tillgänglig via: http://www.deltagandedemokrati.se/print.php?newsID=231&LID=1 (besökt den 13 mars 2013)
[24] Thörn (2010) s.116; Thörn (2005b) s.133; Silén (2007) s.20ff

även emot betydande bidrag från det statliga biståndsorganet SIDA, vilket knöt nära band mellan statliga och utomparlamentariska aktörer. Bland mottagarna återfanns både aktörer inom Sverige, men också t.ex. den då terroriststämplade befrielserörelsen ANC i Sydafrika.[25]

1960-talets radikalisering

Även om frågan i helhet präglades av bred uppslutning och enig kritik mot apartheidssystemet fanns också skiljelinjer - både mellan parlamentariska och utomparlamentariska aktörer såväl som inom själva rörelsen. Många rörelseaktörer kritiserade det politiska etablissemanget för att inte agera tillräckligt snabbt, ställa tillräckligt radikala krav eller vidta nog kraftfulla åtgärder mot rasdiskriminerande regimer runt om i världen.[26]

Samtidigt växte allt större klyftor inom rörelsen. Som redan konstaterats dominerades arbetet under slutet av 1950-talet och början av 60-talet av redan etablerade och till stor del accepterade rörelseaktörer som ungdomsförbund, kyrkor och fackförbund. Mot slutet av 1960-talet lockades allt fler unga, radikala aktivister till anti-apartheidrörelsen. Utvecklingen hängde samman med vad som ibland kallas ”den nya vänsterns” framväxt, den stegrande kampen mot imperialism och kritiken mot ”den västcentrerade världsbild” som ansågs prägla både politik, kultur och ekonomi. [27] Kopplingarna mellan den nya vänsterns internationella engagemang för koloniserade folkgruppers befrielse tycktes delvis överlappa med anti-apartheidrörelsens målsättningar och många ur den nya generationen aktivister deltog i båda kamperna, eller försökte länka samman dem till en.

I och med den vänsterorienterade ”68-generationens” intåg utkristalliserade sig också nya konfliktlinjer inom rörelsen. Den nya generationen aktivister utmanade de rörelseaktörer som arbetade nära staten och som försökt etablera sig som en politiskt respektabel påtryckningsgrupp; en position man inte ville riskera.[28] Utmaningen var både ideologisk och praktisk. Många av de nya aktivisterna präglades av en i grunden konfliktbetonad, nymarxistisk analys och en betydligt mer positiv inställning till direkta aktioner och annan utomparlamentarisk aktivitet.[29]Aktivisterna riktade kritik mot den reformistiska arbetarrörelsen som ansågs lierad med

---

[25] Se t.ex. Norén (2006) s.49; OmVärlden (2009) *De bästa och sämsta biståndsprojekten*, tillgänglig via: http://www.sida.se/OmVarlden/Varlden/Analys/Det-nya-bistandet/De-basta-och-samsta-bistandsprojekten/ (besökt den 14 augusti 2012). Se också Thörn (2005b) s.124; Thörn (2007) Antiapartheidrörelsen i Sverige och Storbritannien, i Palmberg (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna, s.185

[26] Se t.ex. Vestbro (2007) s.40; Silén (2007) s.84; Jonsson (2007) s.26; Thörn (2007) s.185

[27] Thörn (2005b) s.126ff; Thörn (2006) s.86ff; Palmberg (2007) s.18

[28] Thörn (2005b) s.130, s.132; Thörn (2006) s.86ff

[29] Thörn (2010) s.301. Se t.ex. Palmberg (2007) s.16f, s.18, s.23

kapitalet, menade att kyrkornas missionerande och medlidande ”välgörenhet” skulle ersättas av ”verklig solidaritet” på mottagarnas villkor och såg på de inblandade borgerliga aktörerna med stor misstänksamhet. Arbetet mot rasism länkades samman med kampen mot kapitalism och imperialism och flera dominerande aktörer manade till villkorslöst stöd för de koloniserade folkens rätt till väpnad befrielsekamp. Skiljelinjerna gjorde att många aktiva ur den nya generationen hade svårt att finna en självklar plats i de redan existerande organisationerna, som dessutom ofta intog en uttryckligt skeptisk hållning mot all ”vänster till vänster om socialdemokraterna”.[30]

De ”svenska svarta pantrarna” - antirasistiska sabotörer i kampen mot imperialism?

Även bland aktivisterna inom ”den nya vänstern” återfanns emellertid betydande skiljelinjer. Att apartheid skulle förkastas och motarbetas kunde alla enas om, men frågan var hur högt kampen skulle prioriteras. Inom den dominerande strömningen, som utgjordes av FNL-rörelsen, sattes ofta imperialismen och den så kallade ”brännpunktsteorin”[31] i fokus. Enligt brännpunktsteorin skulle kampen mot imperialismen riktas mot den punkt där striden var som mest intensiv och fienden svagast. Enligt teorin kunde imperialismen bara nedkämpas bit för bit varpå alla krafter skulle riktas mot att stödja det folk som för tillfället bedrev den mest fruktbara kampen – vilket resulterade i en stark centrering kring Vietnam och en naturlig nedprioritering av annat solidaritetsarbete.[32]

Långt ifrån alla ur den nya generationen aktivister var emellertid övertygade om brännpunktsteorin, eller villiga att ensidigt prioritera stöd till det vietnamesiska folket på bekostnad av arbetet mot rasism. Under de kommande åren startades flera radikala organisationer som fokuserade på andra konfliktområden, däribland kampen mot apartheid. Ett av de tydligaste exempel på en mer renodlad antirasistisk organisation var SKAN-SNCC [Scandinavian student nonviolent coordinating committee]; en organisation som startades 1967 till stöd för det amerikanska SNCC och Svarta pantrarna. Syftet var bland annat att uppmärksamma och sprida

[30] Palmberg (2007) s.14
[31] Brännpunktsteorin lanserades i *Marxistiskt Forum* nr.2 1968, det Kommunistiska Förbundet marxist-leninisternas teoretiska tidskrift. Teorierna togs upp till diskussion i De förenade FNL-grupperna och antogs på kongressen 1969. Se Fahlgren, Martin (odat.) *Lärdomar av den svenska vietnamrörelsen, del 2*, tillgänglig via: http://www.marxistarkiv.se/sverige/fnlrorelsen/lardomar_av_dffg_del2.pdf (besökt den 20 januari 2013). För ett tydligt exempel på applicering av Brännpunksteorin se t.ex. Gnistan: Organ för Kommunistiska förbundet Marxist-leninisterna (1969) De antiimperialistiska krafterna bör koncentreras mot fiendens svagaste punkt, nr.4, Göteborg: Kommunistiska förbundet marxist-leninisterna
[32] DFFG:s skriftserie (1969) Program, stadgar och sammanfattning av enhetsfrontsdiskussionen, nr 5, s.6, tillgänglig via: http://www.marxistarkiv.se/sverige/fnlrorelsen/dffg-dokument_nr5.pdf (besökt den 1 augusti 2013)

information om rasismen i USA och den växande militanta kampen för svartas medborgerliga rättigheter. Flera av organisationens medlemmar var amerikanska desertörer och under de kommande åren ägnade de aktiva sig åt skolföreläsningsturnéer, filmdistribution, diskussionsmöten och att ge ut bulletiner, ofta med direktöversatt information från svarta pantrarna i syfte att ”motverka den falska propaganda, som USA-imperialisterna sprider genom inflytandet över massmedia, nyhetsbyråer o.s.v.”[33] I sina analyser av rasism lyfte de anonyma skribenterna i organisationens tidning Black Power ofta fram kopplingarna mellan imperialism, kapitalism och rasism. I tidningen beskrevs högerextremister som ”underhuggare till de ängsliga kapitalisterna” och hur det ”cyniska kapitalistiska utnyttjandet av ras” användes för att ”avleda arbetarklassens uppmärksamhet från sin tillvaros hårda ekonomiska realiteter.”[34] Genom att skapa en ny fiende, bestående av ”icke-vita”, försökte kapitalisterna dra arbetarklassens fokus från de rådande kriserna, samtidigt som de skapade ”motsättningar och oenighet inom arbetarklassen”[35].

Intressant är att organisationen också var tidigt ute med att uppmärksamma rasism inom Sveriges gränser, i synnerhet i samband med svensk medias rapportering. I ett angrepp på en upplevt rasistisk artikel i Dagens Nyheter, som behandlade högerextremism bland varvsarbetare i England, beskrivs t.ex. artikeln ha som underliggande syfte att:

> ”(…) betinga det svenska folket till en atmosfär av rasism och motvilja mot utlänningar så som ett accepterat sätt att leva. Enbart rasismen i Sverige kommer inte att göra kapitalisterna mycket gott, ty det finns inte tillräckligt med färgade här för att en sådan söndringspolitik ska bli effektiv. Men utlänningarna som grupp är tillräckligt många för att svenskar i allmänhet ska hetsa upp sig. Med andra ord försöker kapitalisterna att förhindra en katastrof under det hastigt försämrade läget genom att väcka en nationalkänsla bland svenskarna riktad mot utlänningarna”.[36]

På grund av sitt fokus på rasism kom både SKAN-SNCC, likväl som andra mer renodlade anti-apartheidgrupper, att ifrågasättas inom den bredare utomparlamentariska vänstermiljön. Aktiva beskriver hur de stämplades som ”kontrarevolutionärer”, ”sabotörer”, ”liberaler” eller ”splittrare” av den antiimperialistiska kampen och upplevde att de bojkottades, baktalades och motarbetades av andra segment av vänsterrörelsen.[37]

---

[33] Black power (1969) Några riktlinjer för vårt arbete, nr.3-4, Uppsala, SKAN-SNCC, s.2
[34] Black power (1968) Dagens nyheter och rasismen i England, nr.2, Uppsala, SKAN-SNCC, s.21f
[35] Ibid. s.22
[36] Ibid.
[37] Egna intervjuer med aktivister i SKAN-SNCC. Se också t.ex. Gnistan (1969); Fahlgren (odat.)

Afrikagrupperna

Trots slitningar och konflikter mellan olika vänstergrupper fortsatte grupper av aktivister att prioritera kampen mot apartheid och andra former av rasism. Inspirerade av Vietnamrörelsen, studentrevolten och sextiotalets sjudande politiska aktivitet bildades t.ex. en rad lokala Afrikagrupper kring 1970. Afrikagrupperna blev snabbt en samlingsplats för många mer radikala anti-apartheidaktivister, varav vissa inte känt sig hemma eller välkomna i varken den ”nya vänsterns” organisationer eller i de redan existerande anti-apartheidorganisationerna, t.ex. Sydafrikakommittéerna.[38] Afrikagrupperna var aktivistbaserade, uttalat anti-imperialistiska och betonade kamp mot ”kolonialism, imperialism och rasism (apartheid) på befrielserörelsernas egna villkor”.[39] Även om rasism stod högt på dagordningen var arbetet mot imperialism fortfarande huvudprioritet; västs välfärd ansågs bygga på plundring av kolonier, befrielsekampen i Afrika var en kamp mot USA:s herravälde och enbart uttalat anti-imperialistiska befrielserörelser skulle stödjas.[40] I de gemensamma studieböckerna underbyggdes resonemangen ofta av en i grunden marxistiskt färgad analys med fokus på västvärlden och företags materiella intressen - kampen mot ”utsugning” och ”rasism” länkades samman.[41] Samtidigt står det klart att alla aktiva inte kom från vänsterorganisationer eller såg socialismen som kampens nödvändiga slutmål - den förenande faktorn var snarast arbetet mot apartheid och solidariteten med de afrikanska folkens befrielse.

Afrikagrupperna gjorde sig även kända för sin ”arbetsplikt”, främst uttryckt i ständigt utåtriktad verksamhet i syfte att sprida information och samla in pengar till befrielsekampen. Verksamheten ledde till att Afrikagrupperna utvecklade ett ”aktivistkrav” på sina medlemmar.[42] Grupperna skulle endast bestå och styras av drivna aktivister − passiva stödmedlemmar, kändisar och organisationsrepresentanter gjorde sig inte besvär.[43] Resonemanget illustreras tydligt av en av de aktiva i skriften *När södra Afrikas frihet var vår*:

[38] Palmberg (2007) s.8, s.14, s.16
[39] Afrikagrupperna (2012) *Vår historia*, tillgänglig via: http://www.afrikagrupperna.se/om-afrikagrupperna/var-historia (besökt den 1 augusti 2013).
[40] Jonsson (2007) s.40
[41] Palmberg (2007) s.196, s.18; Jonsson (2007) s.95. Se t.ex. Afrikagrupperna (1972) *Afrika: imperialism och befrielsekamp*, Stockholm, Stockholms Afrikagrupp; Afrikagrupperna (1977) *Befrielsekampen i Afrika*, Stockholm, Stockholms Afrikagrupp; Persson, Eva (1986) *Det totala kriget: om militärstaten Sydafrika*, Stockholm, Afrikagrupperna i Sverige
[42] Se t.ex. Palmberg (2007) s.19
[43] Ibid. s.19

> "Många aktivister i Afrikagrupperna ägnade den större delen av sin vakna tid åt solidaritetsarbetet. Det blev en viktig del av våra liv. Södra Afrikas frihet handlade också om vår frihet från förtryck och rasism.[44]

Det korta citatet ovan speglar att arbetet för ett annat Afrika inte var ett engagemang sprunget ur "medlidande", ett ord som ofta användes av aktivister för att "svartmåla" andra hjälporganisationer, t.ex. kyrkor och fackförbund. Istället handlade det om att verka för stöd på mottagarnas egna villkor och att samtidigt se hur kampen mot rasism också var en kamp för en ny världsordning - och därmed också ett annat Sverige. Utöver att stödja den lokala befrielsekampen i olika afrikanska länder agerade de aktiva även mot de svenska aktörer som ansågs tjäna pengar på den rådande situationen, framför allt de företag som etablerat sig i stater med apartheidregimer och som ansågs profitera på "svarta arbetares låga löner". Genom sin aktivitet ansågs företagen bidra till den affärsverksamhet som var "den vita ekonomins stöttepelare"[45].

Afrikagruppernas attraktionskraft på unga vänsteraktivister medförde också att arbetet stundtals präglades av vänsterns interna schismer och splittring. Bland annat rådde meningsskiljaktigheter om vilka befrielsegrupper som skulle stödjas och vilka som var välkomna in i Afrikagrupperna.[46] Från att Afrikagrupperna bildades runt 1970 tog det fem år innan man höll sin första riktiga kongress som enad riksorganisation.[47] Året efter antog man ett enat program bestående av tre punkter:

1. Att avslöja och bekämpa imperialismen i Afrika, i synnerhet den svenska.
2. Att stödja antiimperialistiska befrielserörelser i Afrika.
3. Att bekämpa apartheid.[48]

Trots meningsskiljaktigheter bands de olika grupperna emellertid samman av en gemensam underliggande nämnare; "avskyn mot rasismen"[49] eller som en av de drivande aktivisterna sammanfattar analysen och aktiviteten:

> "Vi var äkta humanister, men värjde oss för den beteckningen, som för oss var pissljummen liberalism. I vår analys var rasismen ett redskap för imperialismen och kapitalet. Det imperialistiska systemet och kapitalets globala utsugningsstrukturer var stöttepelare för förtrycket och därför huvudfienden. Det var mot dem vår aktivistiska energi riktades. I vår antirasism tog vi frågan om universella mänskliga rättigheter på allvar. Men eftersom rasismen inte diskuterades ordentligt blev en hel del av grunden för engagemanget inte bearbetat.

---

[44] Ibid. s.8
[45] Ibid. s.19
[46] Ibid. s.59, s.66
[47] Ibid. s.16f, s.59; Vänsterns internationella forum (odat.). Se även Thörn (2005b) 130f: Thörn (2010) 126f
[48] Palmberg (2007) s.114
[49] Ibid. s.196

> En negativ följd var att vi inte bidrog till att bekämpa rasismen som ideologi, den spelplanen var ointressant för oss.”[50]

Kravallerna i Båstad

Ett tydligt och illustrerande exempel på flera av de utvecklingstendenser som skisserats ovan (däribland 1960- och 70-talets radikalisering, sammanläkningen av rasism/apartheid/imperialism/kapitalism, splittringarna inom anti-apartheidrörelsen och tilltagande konflikter med ”etablissemanget”) var de så kallade ”Båstadskravallerna” 1968 - en av 60-talets definierande politiska händelser. Uppståndelsen inträffade i samband med en Daviscupmatch mellan Sverige och apartheidregimen Syd-Rhodesia (idag Zimbabwe). Tennismatchen upprörde många och såväl utomparlamentariska organisationer som traditionella ungdomsförbund, både till höger och vänster, samlade till demonstrationer.

Demonstranterna delades dock snabbt upp i två läger; på ena sidan de socialdemokratiska, centerpartistiska och folkpartistiska ungdomsförbunden som strävade efter en traditionell demonstration och på den andra sidan utomparlamentariska vänstergrupper som i första hand ville anordna en illegal sittande blockad av matchen. Om det misslyckades var idén att sabotera tennisplanen eller storma anläggningen. De radikala demonstranterna kom från olika politiska läger men bildade enligt egen utsago ”en tillfällig anti-fascistisk och anti-imperialistisk enhetsfront”[51] i kampen mot ”rasism och dess tennisspelande ombud”[52]. På demonstrationsplakaten varvades texter som ”Den vita spelar boll, den svarte ingen roll” och ”Vit sport, vit rasism” med ”Bekämpa imperialismen i Vietnam, i USA, i Sverige.”[53]

Demonstrationerna möttes av ett stort polisuppbåd och urartade, enligt beskrivningar i media, till de mest våldsamma konfrontationerna under 1960-talet, vilket fick till följd att matchen ställdes in.[54] Händelsen fick stor uppmärksamhet och de radikala grupperna fördömdes av det politiska etablissemanget, idrottsförbund och delar av media. Deltagarna liknades vid ”djur”, ”ligister”, ”professionella uppviglare”, ”löss” och ”anarkister”[55] och deras handlingar fördömdes som ”dräggens regim”, ”knytnävarnas rättvisa”

---

[50] Ibid.

[51] Båstadaktivisterna (1968) *Aktion Båstad: Varför vi stoppade tennismatchen i Båstad: en dokumentsamling utgiven av Båstadaktivisterna*, Johanneshov, Å. Setréus, s.6

[52] Ibid. s.7

[53] Ibid.; Wikipedia (odat.) Båstadskravallerna, tillgänlig via: http://sv.wikipedia.org/wiki/Båstadskravallerna (besökt den 1 augusti 2013)

[54] SVT Nyheter (2008) Ett år som förändrade världen, tillgänlig via: http://www.svt.se/nyheter/sverige/ett-ar-som-forandrade-varlden (besökt den 9 maj 2012); Thörn (2010) s.219

[55] Båstadsaktivisterna (1968) s.110

eller ”opportunismens våldsdåd”[56]. Även i riksdagen debatterades frågan. Via talarstolen kritiserade statsminister Tage Erlander demonstranterna, bland annat genom att göra kopplingar till det våld som förekommit bland vänstergrupper på 1930-talet.[57]

Efter att flera av demonstranterna kraftigt kritiserat medias skildringar och polisens övervåld, och även fick stöd för sin version av övriga ungdomsförbund, kom emellertid bilden successivt att nyanseras.[58] För att förbättra relationerna och öka dialogen anordnade regeringen en konferens med 59 ungdomsorganisationer, bland annat från den radikala vänstern, där diskussionerna framför allt rörde rätten att demonstrera, media och polisens agerande samt spelreglerna i ett demokratiskt samhälle.[59]

Fortsatta slitningar inom anti-apartheidrörelsen

I efterhand har konstaterats att den ökade betoningen på civil olydnad och direkt aktion fick både positiv och negativ inverkan på rörelsen. Efter ett uppsving för frågan i början av 1960-talet, hade kampen mot apartheid sjunkit på dagordningen under mitten av årtiondet. Enligt tidigare forskning bidrog de unga aktivisternas direkta aktioner till att återaktualisera ämnet och locka en ny generation till anti-apartheidrörelsen, samtidigt som den efterföljande diskussionen i hög grad kom att handla om de politiska metodernas legitimitet snarare än om sakfrågan. Anti-apartheidrörelsen kopplades samman med 1960-talets framväxande ”globalt verkandet revolutionära krafter” och det har uppmärksammats hur den äldre generationen aktiva uttryckte en oro över att radikaliteten hotade den breda folkliga förankringen och riskerade att fjärma tidigare verksamma aktörer från fortsatt engagemang.[60]

Samtidigt konkurrerade apartheidfrågan med annat politiskt brännstoff. Den internationella utvecklingen under 1960-talet medförde att en rad händelser – däribland kriget i Vietnam, militärkuppen i Grekland, invasionen av Tjeckoslovakien, befrielsekampen i de portugisiska kolonierna – kom att tävla om solidaritetsgruppernas uppmärksamhet. Som konstaterats stödde många ur den nya generationen aktivister förvisso anti-apartheidfrågan i sak, men riktade i allt högre grad fokus mot det pågående kriget i Vietnam.

I backspegeln kan därför konstateras att anti-apartheidrörelsen som helhet var svagare från mitten av 1960-talet till mitten av 70-talet, än den var under slutet av 1950-talet och början av 60-talet. En av de viktigaste aktörerna att

---

[56] ibid. s.14
[57] Jonsson (2007) s.44; Wikipedia (odat.) Båstadskravallerna, tillgängligt via: http://sv.wikipedia.org/wiki/Båstadskravallerna (besökt den 1 augusti 2013)
[58] Jonsson (2007) s.44
[59] ibid.
[60] Thörn (2005b) s.130; Thörn (2010) s.215ff, s.221, s.231ff,

föra arvet vidare, vid sidan om de mer renodlade anti-apartheidgrupperna, blev progressiva krafter inom kyrkan som i och med kyrkornas världsråd 1968 uppmanades att föra en kraftfull kampanj mot rasism, vilket bland annat innebar att dra undan allt finansiellt stöd till de institutioner som ansågs hålla rasismen vid liv.[61]

En tredje fas av intensifierad aktivitet

Efter några år av minskad aktivitet kring början av 1970-talet tog rörelsen ny fart vid mitten av decenniet. 1976 inträffade massakern i Soweto. En stor grupp demonstrerande skolbarn sköts till döds av polis, vilket återigen riktade världens ögon mot Sydafrika. I Sverige tog debatten om skärpta sanktioner ny fart. LO och TCO initierade en stor folkbildningskampanj och gjorde 1978 till ett internationellt kampanjår mot apartheid och 1979 lagstiftade den svenska regeringen om ett förbud mot nyinvesteringar i Sydafrika.[62] Rörelsearbetet spred sig återigen till bredare lager i samhället. En viktig kraft för att samla och kanalisera den växande opinionen var Isolera Sydafrikakommittén (ISAK); en paraplyorganisation som bildades 1979 för att koordinera de grupper som arbetade mot apartheid. Bakom initiativet stod framför allt Afrikagrupperna som successivt och medvetet avradikaliserats. De direkta aktionerna hade tonats ned och kravet på aktivism och arbetsplikt lyfts bort ur stadgarna.[63] Afrikagrupperna gjorde medveten avbön från kritiken mot fackföreningsrörelsen och socialdemokratin och strävade istället efter att forma en bred front mot apartheid. Vid ISAK:s konstituerande mötet enades de medverkande organisationerna om sju paroller, slogans som i hög utsträckning sammanfattar de gånga decenniernas arbete:

> "Köp inte Sydafrikanska varor! - Avveckla de svenska investeringarna i Sydafrika! - Ingen handel med Sydafrika! - Frihet åt de politiska fångarna! - Inget idrottsligt eller kulturellt utbyte med det officiella Sydafrika! - Stöd motståndskampen! Stöd ANC! - Sydafrika ur Namibia! Stöd SWAPO!" [64]

Arbetet var framgångsrikt. Under parollen "Total isolering av Sydafrika" samlade ISAK som mest ett 70-tal organisationer, från kristna grupper, Afrikagrupper, ungdomsförbund, fredsgrupper och fackförbund till liberaler och kommunister. Tillsammans representerade organisationen, mot slutet av 1980-talet, närmare 800 000 medlemmar.[65] Den stora ideologiska spridningen skulle kunna ha bidragit till konflikter, men enligt aktiva

---

[61] Se t.ex.Jonsson (2007) s.85ff; Forsbeck, Rune (2007) *"Gör ni då inte åtskillnad?" Kyrkorna och Södra Afrika 1960-1994,* Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna.
[62] Thörn (2005b) s.124
[63] Palmberg (2007) s.23f, s.88; Vestbro (2007) s.60; Norén (2006) s.28f
[64] Jonsson (2007) s.115
[65] Thörn (2005b) s.131

präglades arbetet till stor del av samförstånd och enighet. Resonemang från en av de aktiva kan illustrera varför:

> ”Den humanitära frågan var så iögonfallande, och med de så otroligt tydliga symbolhändelserna Sharpeville och Soweto som ett tragiskt bagage var det inte läge att börja diskutera vilken partifärg befrielserörelserna hade. Det blev mer och mer uppenbart för människor att vi hade att göra med en humanitär katastrof, som också var en moralisk kollaps för den vita världen.“[66]

De brutala dödskjutningarna av fredliga demonstranter i Langa 1985 spädde på utvecklingen ytterligare. Nya aktörer, ofta sprungna ur 1980-talets miljö- kvinno- freds och husockupantrörelser, anslöt sig till kampen mot apartheid och rörelsen fick allt bredare stöd, både av politiker, fackförbund och massmedia. Ännu en omfattande bojkottkampanj lanseras av ISAK och 1985 beslutade även riksdagen, med stöd av alla partier förutom Moderata samlingspartiet, om en omfattande bojkott av jordbruksprodukter från Sydafrika. Beslutet följdes upp av ett förbud mot handel med varor och tjänster 1987.[67]

Kampanjen mot Shell

Även om majoriteten av de aktörer som var verksamma i anti-apartheidrörelsen arbetade ”inom ramen” för det existerande politiska systemet och använde fredliga metoder för att nå sina mål tvingades de mer moderata organisationerna vid flera tillfällen att förhålla sig till allt radikalare element inom rörelsen. Kravallerna i Båstad var ett exempel, men även under 1980-talet skedde en radikalisering. Mot slutet av 1980-talet anslöt sig framväxande autonoma och anarkistiska rörelseaktörer (om vilka det berättas mer i nästa kapitel) och en rad attacker, aktioner och sprängattentat genomfördes mot framför allt oljebolaget Shell, vars verksamhet i Sydafrika ansågs stödja apartheiddiktaturen. Mellan åren 1986-1990 utförde autonoma i Sverige, enligt egna uppgifter, över 400 sabotage, ett mönster som återspeglade sig i flera europeiska länder.[68] Attentaten sammanföll med en internationell bojkottkampanj mot Shell, som lanserats av anti-apartheidrörelsen och drevs av ISAK i Sverige. Även om de autonoma grupperna agerade på eget bevåg fick andra delar av anti-apartheidrörelsen offentligt förhålla sig till de radikala aktivisternas handlingar, vilket ledde till

---

[66] Jonsson (2007) s.116
[67] Thörn (2010) s.284; Jonsson (2007) s.9, s.132; Norén (2006) s.44
[68] Brand (1988) Shells hemliga lista på alla sabotage, nr.20; Brand (1989) 174 mackar: Den nya folkrörelsen, nr.29, s.14ff; Brand (1991) 308 aktioner i Sverige, nr.7, s.24; Katsiaficas, George N. (1997) *The subversion of politics: European autonomous social movements and the decolonization of everyday life*, Atlantic Highlands, N.J, Humanities Press, s.124*; Rosso (odat.) Den autonoma husockupationsrörelsens uppgång och fall*, tillgänglig via: http://old.socialism.nu/index.php%3 Fpage=forum&section=thread&id=4801.html (besökt den 1 augusti 2013)

en infekterad konflikt mellan anarkistiska grupper och ledningen för ISAK.[69] Trots försöken från ISAK att markera mot sabotageaktionerna ledde händelserna till interna kontroverser och avhopp då liberala organisationer inte tyckte att alla grupper inom ISAK tog tillräckligt tydligt avstånd från de autonomas militanta aktioner.[70]

Mandelas frigivning och apartheidsystemets avskaffande

Under andra hälften av 1980-talet växte protesterna mot apartheid i styrka, såväl inom Sydafrika som runt om i världen. I början på 1990-talet var systemet satt i rejäl gungning, för att några år senare formellt avskaffas. Orsakerna till kollapsen är många, komplexa och kommer inte att beredas en djupare diskussion här. Klart är att det inhemska motståndet, uppbyggandet av ANC, omvärldens stöd till befrielsekampen, Sydafrikas krig mot Namibia, internationella sanktioner och den ökade isoleringen av apartheidregimen såväl som slutet på kalla kriget – vars polariserande logik hade försvårat stödet till olika befrielsegrupper i Afrika – alla bidrog till systemets avskaffande.[71] Frigivningen av den i nästan trettio år fängslade ANC-ledaren Nelson Mandela den 11 februari 1990 markerade ett viktigt steg på vägen. Mandela, som kom till Sverige redan en månad efter frigivningen, möttes av tusentals representanter för anti-apartheidrörelsen. Tolvtusen aktivister samlades för fest i Globen. Tidigare forskning beskriver Mandelas frigivning som en möjlighet att även fira Sveriges utveckling efter andra världskriget; en utveckling som ansågs karaktäriserad av ”global rörelsesolidaritet”, ”statlig internationalism” och bilden av den svenska nationen som ”en ledande kraft i den globala kampen mot förtryck och orättvisor”[72]. Mötet blev således en manifestation för den svenska självbild som vuxit sig stark efter andra världskriget.

Ett par år senare avvecklade rörelsen sig själv. I april 1994 genomfördes de första demokratiska valen i Sydafrika, vilket också markerade det formella slutet för den internationella anti-apartheidrörelsen. ANC, under ledning av Nelson Mandela, fick en majoritet av rösterna.[73] För många av aktivisterna innebar valet den slutliga segern på en trettio år lång kamp och flera av de specialiserade anti-apartheidorganisationerna upphörde att existera eller förändrade fokus från befrielsekamp till biståndsfrågor.[74]

[69] Se t.ex. Brand (1989) nr.25
[70] Thörn (2005b) s.131f, Thörn (2010) s.138f; Silén (2007) s.86; Norén (2006) s.80ff
[71] Thompson (2001) s.221ff, s.241ff; Thörn (2006) s.2f
[72] Thörn (2010) s.290
[73] Thompson (2001) s.259ff
[74] Se t.ex. Afrikagrupperna (2012)

7.3. Andra vågen – en sammanfattning

I historiens backspegel kan konstateras att 1960- och 70-talet innebar det första bredare folkliga genomslaget för antirasistiska idéer i Sverige. I samma andetag bör dock tilläggas att fokus inte låg på att belysa och bekämpa problem med rasism *inom* landet gränser. Till skillnad från den första vågen av antirasism, som i huvudsak fokuserat framväxten av en nationalsocialistisk rörelse i Sverige, intresserade sig den andra vågens antirasister för internationella frågor.[75] Blicken lyftes mot omvärlden och de antirasistiska företrädarna arbetade med frågor rörande de svartas frigörelse, avkolonisering, kampen mot rasistiska och fascistiska diktaturer och – framför allt – apartheidregimens avskaffande i Sydafrika. Även deltagandet i det antirasistiska arbetet breddades. De antirasistiska frågorna intresserade och engagerade en rad politiska aktörer, från etablerade partier, fackförbund, kyrkor och ungdomsförbund till flera av de nya sociala rörelser som vuxit fram under 1960- och 70-talet, däribland den feministiska rörelsen, miljörörelsen och den ”nya vänstern” med FNL-rörelsen i spetsen. Det tydligaste och mest dedikerade antirasistiska engagemanget kom emellertid från renodlade anti-apartheidgrupper, vars ideologiska fundament ofta vilade på både en antirasistisk och antiimperialistisk grund.

Efter en trevande start under 1950-talets sista år blommade anti-apartheidrörelsen från 1960-talet till 80-talet ut till en ”rörelse av rörelser”, karaktäriserad av brett folkligt deltagande, stor ideologisk spännvidd och en mångfacetterad handlingsrepertoar. Trots den breda, och stundtals spretiga ”deltagarlistan” kan konstateras att anti-apartheidrörelsen som helhet karaktäriserades av förhållandevis stort samförstånd och samarbete, såväl inom själva rörelsen som mellan rörelsen och representanter från det offentliga. Att ta ställning mot apartheid var i grunden ingen kontroversiell fråga, snarare norm. Den övergripande problemformuleringen – byggd kring en reaktion mot uppenbar och ”naken” rasism i andra länder – möjliggjorde deltagande från de flesta politiska, religiösa och etniska grupper. Problemet och fienden var tydlig och dessutom förlagd till ett land långt från Sverige. För socialt och politiskt engagerade fanns liten anledning att inte stämma upp i fördömandena.

Trots detta fanns en rad konflikter och spänningar mellan aktörerna. De skiljelinjer som kan skönjas blev allra tydligast vid de tillfällen problemen ”flyttade hem” och aktioner - såväl bojkotter och demonstrationer som direkta aktioner och civil olydnad - riktades mot de svenska företag eller engagemang som ansågs tjäna på eller understödja förtryckande regimer i andra länder. Bakom flera av dessa stod en ny generation aktivister, färgade av analyser sprungna ur det ”röda” 1960-talet som länkade samman

[75] Lööw (2000) s.399

kapitalism, imperialism och rasism. Företag som t.ex. ASEA och Shell, såväl som lokala matvarubutiker och idrottsevenemang, utsattes för bojkott eller direkta aktioner, vilket ofta orsakade stor debatt, såväl inom som utanför rörelsen. Redan etablerade rörelseaktörer – som kyrkor, fack- och ungdomsförbund – delade varken de radikalare gruppernas analys eller tro på direkt aktion och menade snarare att agerandet var kontraproduktivt och skrämde bort potentiella deltagare.

För att sammanfatta kan konstateras att anti-apartheidrörelsens många aktörer förenades i kamp mot en gemensam fiende, men att det samtidigt fanns stora idémässiga och handlingsstrategiska skiljelinjer. Var det ”allmänhumanism” och tron på alla människors lika värde och rättigheter, antiimperialism och antikapitalism eller mer strikt antirasism som skulle motivera engagemanget? Var det information och opinionsarbete; konsumentbojkott och demonstrationer, insamlingar till befrielserörelser, politiska påtryckningar, ekonomiska och politiska sanktioner eller direkt aktion som bet bäst på apartheidregimen och dess understödjare? I sin helhet gav rörelsen således uttryck för en diversifierad kamp, fylld av olika analyser och metoder, men med udden riktad mot en gemensam fiende.[76]

I nedanstående tabell (se tabell 2) sammanfattas och sorteras de dominerande kollektiva ramverk som aktualiserats under den andra vågen. Värt att uppmärksamma är att den kolumn som tidigare utgjorts av pragmatiska grupper har utelämnats. Den förhållandevis breda enighet som rådde mellan aktörer i det civila samhället och det offentliga medförde att få grupper tycks ha landat i en pragmatisk ”mellanposition”. Istället tyder analysen av empirin på en dikotomisering mellan två huvudsakliga grupper – radikala och moderata antirasister.

[76] Se även Thörn (2010) s.32; Thörn (2005b) s.124

Tabell 2. Andra vågen: Kampen mot apartheid

Övergripande fokus: Kamp mot internationella uttryck för rasism, framför allt apartheidsystemet i Afrika men även stöd för svartas rättigheter i t.ex. USA.

	Radikala	Pragmatiska
Exempel på aktörer	a) Utomparlamentarisk vänster, t.ex. FNL-rörelsen eller autonoma grupper. b) Antirasistiska grupper som Afrikagrupperna (till 1980) och radikala medborgarrättsaktivister som t.ex. SKAN-SNCC.	Svenska Sydafrikakommittén Sveriges ungdomsorganisationers landsorganisation Fackförbund (tex. LO, TCO), Kyrkor, Ungdomsförbund Isolera Sydafrikakommittén Afrikagrupperna (efter 1980)
Dominerande politisk hemvist	a) Kommunister, maoister, trotskister, anarkister och autonoma. b) Blandad, men med dominans av aktiva med vänstersympatier.	Blandad, både religiösa, fackliga och politiska grupperingar, från liberaler till socialister.
Diagnos 1. Vad är rasism? 2. Hur uppstår rasism? 3. Vilka är de största problemen med rasism?	1. Rasism som ett redskap för kapitalism och imperialism att förleda och förvirra arbetarklassen och motivera exploatering av tredje världen. 2. Rasism föds ur kapitalism, imperialism och kolonialism och tjänar de härskande klassernas intresse. 3. Rasismen splittrar arbetarklassen och drar fokus från den gemensamma fienden. Rasismen legitimerar västvärldens exploatering av u-länder. Västvärlden gör sig själv till norm för politik, ekonomi och kultur.	1. En uppenbar orättvisa byggd kring diskriminering av människor baserat på deras etniska tillhörighet. 2. Förvridna och förlegade idéer och ideal. 3. En humanitär katastrof. Rasism är ett uppenbart brott mot mänskliga rättigheter och idén om allas lika värde.
Prognos 1. Målgrupp 2. Metoder 3. Visioner	1. Aktivister, ofta med vänstersympatier. 2. Utomparlamentariskt arbete; demonstrationer, bojkotter och opinionsbildning. Även direkt aktion eller civil olydnad riktad mot nationella aktörer som anses tjäna på, eller stödja, apartheidregimer. Stöd till de koloniserade folkens väpnade kamp mot imperialism och rasism. Solidaritet på ”mottagarnas villkor”. 3. Ett slut på rasförtrycket. I förlängningen en ny internationell ordning byggd kring socialistiska principer om jämlikhet och gemenskap. Det kapitalistiska systemet upphävs.	1. Strävar mot bred uppslutning i arbetet mot apartheid, oberoende av politisk, religiös eller etnisk tillhörighet. 2. I huvudsak opinionsarbete och påtryckning gentemot politiska och ekonomiska aktörer. Konsumentbojkott. Ekonomisk, politisk och kulturell isolering av Sydafrika. Bistånd och stöd till befrielserörelser. 3. Ett slut för apartheidregimen genom beslutsamt agerande mot rasism – en samhällelig avart som kan motverkas inom ramen för det existerande systemet. I övrigt oklart.

Motiv 1. Varför ska målgruppen agera mot rasism?	1. Kamp för arbetarklassens gemensamma intressen, oberoende av etnisk eller nationell tillhörighet. Arbetet mot rasism i Sydafrika var också en kamp för en annan världsordning och ett annat Sverige.	1. Humanistiska övertygelser. Vikten av att stå upp mot en humanitär katastrof. Upprätthålla och sprida demokratiska och humanistiska ideal.
Ramdispyter	Interna konflikter kring det antirasistiska arbetet status – är kampen mot rasism ett mål i sig eller en del i ett större arbete för global revolution. Oenighet kring vilka befrielsegrupper som ska stödjas. Oenighet kring ”brännpunktsteorin” .	Interna konflikter kring handlingsstrategier och vilket förhållande aktörerna skulle ha till radikalare delar av rörelsen.
Ramkonflikter	De moderata aktörerna kom att stå nära det politiska etablissemanget, både idémässigt och ekonomiskt och etablerade sig tidigt som en respekterad påtryckningsgrupp. De mer radikala grupperna utdefinierades och motarbetades, bland annat genom registrering och andra former av repression.	

DEN TREDJE VÅGEN

Massmobilisering mot nationella problem

Kapitel 8.

8.1. Bakgrund

Under 1980-talets första år växte de rasistiska strömningarna i Sverige. På flera håll brann klankors, en militant rasistisk subkultur började ta form och nya organisationer etablerades.[1] Även om det, sedan 1920-talet, funnits en obruten tradition av nazistiska, rasistiska och främlingsfientliga grupper i landet markerade händelserna nya inslag i såväl den svenska gatubilden som i det politiska landskapet. I synnerhet en organisation, den rasistiska kampanjorganisationen Bevara Sverige Svenskt, hamnade i blickfånget.[2] Gruppen kraftsamlade kring en enda fråga – att stoppa invandringen – och beskrivs ha tagit avstamp i uppfattningen att Sverige ”höll på att översvämmas av horder av suspekta utlänningar”, vilket skulle leda till ”ökad kriminalitet, narkotikahandel, moralupplösning och kulturskymning”.[3] Organisationens namn blev snabbt en allmän symbol för ett växande motstånd mot invandring och förkortningen BSS letade sig upp på väggar och murar runt om i landet.

I backspegeln kan konstateras att det mediala utrymme och den hotbild som målades upp kring BSS aldrig stod i relation till gruppens storlek eller verksamhet. I realiteten var gruppens aktiviteter och organiserade anhängare förhållandevis få.[4] Samtidigt framstår organisationens grundande som en symbolisk start för både en bredare, folklig rasistisk och främlingsfientlig våg såväl som för framväxten av en smalare, mer militant rasistisk undergroundkultur.

Under de kommande åren tog de rasistiska och främlingsfientliga gruppernas revitalisering sig uttryck i både försök till partibildningar, först av Framstegspartiet, sen av Sverigepartiet och till sist av Sverigedemokraterna, såväl som i ökad gatuaktivism.[5] För första gången på decennier upplevde den ålderstigna nationalsocialistiska rörelsen, sedan mitten på 1950-talet anförda av Nordiska rikspartiet (NRP), ett märkbart uppsving.[6] Nya aktivister strömmade till, men istället för att låta sig begränsas av den europeiska nationalsocialistiska traditionen kom den nya generationen också att inspireras av idéer och organisationsformer hämtade från skinhead- och white-powerkulturen i USA och England.[7] Resultatet blev formerandet av en

---

[1] Lodenius & Wikström (1997) s.122f; Lööw (1998) s.24ff
[2] Lööw (1998) s.24ff
[3] Stoppa Rasismen (1991) Extremhögern i Sverige satsar inför valet, nr.2, s.4; Ekman & Poohl (2010) s.22ff, s.29
[4] Lööw (1998) s.26
[5] Lodenius & Wikström (1997) s.121f
[6] Lööw (1998) s.9, s.24, s.69; Lodenius & Wikström (1997) s.123; SOU 1989:13 s.132
[7] Lodenius & Wikström (1997) s.123; Lööw (1998) s.367ff

ny form av subkultur, till stor del byggd kring musik och en militant rasideologi; en fusion av traditionellt rasistiskt tänkande och antisemitism, ett ökat fokus på upplevda problem med invandring av ”icke-vita”, ett stundande raskrig och byggandet av en motståndsrörelse mot en "judisk ockupationsmakt och världskonspiration" – vad som senare kom att bli känt som ZOG (The Zionist Occupational Government).[8]

Gemensamt för många ur den nya generationen aktivister var att de även anammade en mer utåtriktad, aktivistisk och våldsinriktad strategi än de partivurmande, övervintrade nationalsocialisterna, något som kom att få direkta konsekvenser för rörelsens utpekade fiender.[9] Den tilltagande hatpropagandan, vandalismen, rasistiska demonstrationer och angrepp mot invandrare och meningsmotståndare – kombinerat med de nyetablerade organisationernas politiska utmaningar – kastade plötsligt ljus på ett, sedan 1930- och 40-talet, negligerat och nedtystat problem – den inhemska rasismen.[10]

Framväxten av en antirasistisk miljö

Reaktionen på rasisternas mobilisering blev kraftig, såväl i det offentliga som i det civila samhället. Rasisternas budskap stod i stark kontrast till både det allmänna engagemang mot rasförtryck som etablerats inom ramen för många av 1960- och 70- talets dominerande sociala rörelser och den självbild som odlats av det offentliga efter andra världskriget; att Sverige var ett land där rasteorier aldrig fått fäste, en viktig röst i den internationella kampen mot apartheid - en form av antirasistiskt ”världssamvete”.

Den plötsliga, uppenbara existensen av inhemska rasister skapade moralisk panik bland politiker, debattörer och myndigheter.[11] Yrvaket förklarades situationen med att det hela rörde sig om små, marginaliserade grupper av högerextremister. Rasisterna var ett fåtal unga, ideologiskt förvirrade, arga män från arbetaklassen – undantag från den svenska normen, som på grund av sin ringa storlek inte kunde orsaka mer omfattande samhällsproblem och som skulle motverkas med hjälp av ordentliga polisinsatser.[12]

Parallellt mobiliserade lokala aktörer i det civila samhället för att möta och uppmärksamma det nya hotet. Flera av de aktiva antirasister som intervjuats i samband med denna studie berättar hur rasisternas plötsliga uppdykande

---

[8] Begreppet ZOG kan på svenska översättas till den ”sionistiska ockupationsregimen”. ZOG anses omfatta stora delar av samhället, vilket beskrivs som förgiftat av ”judisk mentalitet och moral”. Detta gäller såväl politiker och poliser som lärare, media och intellektuella. Lööw (1998) s.293ff, s.381, s.259ff; Lööw (1995) s. 34f; Korsell m.fl (2009) s.41f

[9] Lööw (1998) s.77ff, 59ff; Regeringen (2001) s.18; Stoppa Rasismen (1991) Extremhögern i Sverige satsar inför valet, nr.2, s.4f

[10] Lööw (1998) s.24

[11] Ibid. s.26

[12] Löwander (1997) s.148; Schmauch (2006) s.156

rörde upp starka känslor bland 1980-talets rörelseaktiva, varav flera tidigare antingen engagerat sig i, eller kommit i kontakt, med antiapartheidrörelsen och dess idéer. En av de intervjuade, Anders, som tidigt kom att engagera sig i arbetet mot den framväxande rasismen, beskriver t.ex. hur rasisternas intensifierade verksamhet sågs som en enorm provokation inom den allmänna vänstermiljö som dominerat de sociala rörelserna sedan 1960-talet, vilket tvingade fram ett direkt svar:

- De bröt fundamentalt med våra grundläggande politiska övertygelser och värderingar (…). Folk var väldigt chockade över att se att det här kunde få ett uttryck också i Sverige. (…) Ku Klux Klan, det brinnande korset. Det kom att stå för allt det här vi tyckte extremt illa om. När nån fick för sig att försöka ta hit det där så blev det – inte en chans!

En annan av de intervjuade, Anna, som var drivande i organiseringen i början på 1980-talet, berättar om hur en ny antirasistisk miljö började ta form, dels som ett svar på rasisternas provokationer, men också ur insikten om att den ökade andel flyktingar som kommit till Sverige sedan slutet av 1970-talet ”behandlades illa” och att dessa problem måste synliggöras:

- Man vände sig emot att invandrare blev kränkta, utsatta för våld eller födda som annorlunda, att de inte fick jobb och sånt. Vi upplevde att det var ett växande problem som det gällde att stävja i sin linda.

Av intervjuerna att döma var reaktionerna, för många av 1980-talets tidiga aktivister, till stor del emotionella. Rasisternas aktioner och det eskalerande våldet blev en väckarklocka som varnade och riktade uppmärksamhet mot ett problem som växt i skuggan, något även rörelseaktiva negligerat eller betraktats som en obehaglig och ovälkommen, men marginell företeelse i Sveriges politiska periferi.

De första organiseringsförsöken

Den gryende medvetenheten om inhemska problem med rasism markerade startpunkten för framväxten av en ny rörelse. Under 1980-talets två första år formerades en rad lokala initiativ runt om i Sverige för att möta de rasistiska utmaningarna. Enligt samtliga intervjupersoner som var verksamma under 1980-talet kom de första motreaktionerna främst, men inte enbart, från redan etablerade vänstergrupper – t.ex. socialister, kommunister, anarkister, syndikalister, trotskister och personer med kopplingar till fackföreningsrörelsen. Många aktiva såg arbetet mot rasism som en del i en längre tradition av antifascistiskt motstånd och frågan om antirasism inkorporerades som en del i ett redan existerande och pågående solidaritetsarbete. På sina håll etablerades även mer renodlade, bredare antirasistiska sammanslutningar. Grupperna var ofta tillfälliga, löst

organiserade och sammankallade som en direkt reaktion på en specifik händelse. En av de intervjuade som deltog i det antirasistiska arbetet, Robert, beskriver de första antirasistiska organisationerna på 1980-talet som oorganiserade och reaktiva:

- Det var väldigt mycket ad-hoc organisationer (…). Det hände någonting och så skapade man en tillfällig kommitté som gjorde nånting. Men de har inte lämnat särskilt mycket spår efter sig.

Även Per, som varit engagerad sedan tidigt 1980-tal, menar att det tidiga arbetet mot rasism saknade koordinering, att de lokala grupperna stod autonoma i förhållande till varandra och endast utbytte erfarenheter genom informella länkar mellan aktivister:

- Det var ett antal aktiviteter, människor som hade blivit diskriminerande, människor som inte hade fått sina rättigheter tillgodosedda utifrån det faktum att de kanske hade utländsk härkomst eller utifrån det faktum att de inte var svenskar eller att de inte såg ut som européer. Och därför så reagerade man. Det var en enkel reaktion mot orättvisor i samhället som riktade sig till medmänniskor. Så enkelt var det många gånger i de här arbetsgrupperna.

De första demonstrationerna

Under 1980-talets första år hölls en rad antirasistiska demonstrationer. Aktivister riktade sig mot både nya företeelser som BSS, men också övervintrade nationalsocialistiska partier som NRP. Redan vid BSS första torgmöte i Södertälje 1980 utbröt tumult, något som kom att bli ett återkommande inslag i samband med att de så kallade ”högerextrema grupperna” strävade efter att ta allt större plats i det offentliga rummet.[13] Till exempel avbröts NRP:s medlems- och sympatisörsmöte i Göteborgs Folkets hus av en bred motdemonstration, i Växjö bokstavligen jagades partiet ur staden, i Stockholm skedde en rad konfrontationer mellan skinheads och antirasister kring den 30:e november och de rasistiska gruppernas försök att demonstrera på den 1:a maj under början av 1980-talet möttes av kontinuerligt, direkt motstånd från vänstergrupper.[14]

---

[13] Begreppen ”extremhöger” eller ”högerextrem” användes ofta under 1980- och 90-talet, både av antirasistiska aktivister och journalister, som ett samlingsnamn på en rad politiska grupper, partier och organisationer som ansågs stå till ”höger om den parlamentariska konservatismen”. Paraplybegreppet omfattade således såväl t.ex. Bevara Sverige svenskt, Sverigedemokraterna, Framstegspartiet som Nordiska rikspartiet och VAM m.fl. Begreppet är vanligt förekommande bland de studerade aktörerna och kommer därför även att användas i denna avhandling. Se t.ex. Lodenius & Larsson s.8, s.13. För mer om 80-talets demonstrationer se Lööw (1998) s.24; Anarkistisk tidsskrift (1998) Inga fascister på våra gator! – Antifascistisk aktion, en kort historik, nr.12, s.107

[14] Aftonbladet (1985) Upploppet, 14/4, s.1; Justitiedepartementet (1984) Skrivelser från Socialistiska partiet m.fl. (p.a.); Lööw (1998) s.30ff, 399f; Anarkistisk tidsskrift (1998) Inga fascister

De bråk som uppstod i samband med rasistiska demonstrationer runt om i Sverige under början av 1980-talet tycks ha fått en rad konsekvenser. Bland annat kom den nya generationen aktivister, ofta skinnskallar, att börja fungera som en form av skydd för de mer etablerade högerextrema grupperna, dels slutade t.ex. NRP att utannonsera sina möten, dels ökade rasisternas beväpning i samband med offentliga framträdanden och till sist uppmanades aktiva att börja kartlägga och publicera namn på meningsmotståndare för att ”delge dessa personer vad man anser om deras uppträdande”[15]. Taktiken kom att användas flitigt under de följande decennierna och ledde i perioder till omfattande ”trakasserier och terror” av meningsmotståndare.[16]

8.2. Fallstudie ett: Stoppa rasismen

Som konstaterats bestod de flesta antirasistiska initiativ under 1980-talets första år av lokala, tillfälliga sammanslutningar byggda kring redan existerande politiska grupperingar. Den första större, enande manifestationen för den framväxande antirasistiska rörelsen inträffade den 30 oktober 1982. Ett par månader tidigare hade en ny arbetsgrupp formerats i Stockholm: Den gemensamma arbetsgruppen mot rasism. Gruppen hade bildats med syftet att anordna en bred demonstration för att svara på ”rasistgruppernas ständigt växande hatpropaganda, de organiserade terrorangreppen mot enskilda invandrare och de invandrarfientliga skinheadbråken”[17]. Bakom de illavarslande formuleringarna låg en rad konkreta händelser sommaren 1982 – däribland en anlagd brand mot ett invandrarägt gatukök i Trollbäcken, korsbränning utanför en chilensk familjs hem och flera skinheadbråk, händelser som medförde att initiativtagarna såg ett akut behov av en kraftfull motreaktion.[18] De aktiva i arbetsgruppen kom från t.ex. Socialistiska partiet, Syndikalisterna, Vänsterpartiet, Grekiska och Turkiska riksförbundet och flera andra organisationer med bas i etniska minoriteter.[19] Genom att försöka förena invandrargrupper, vänstergrupper, kulturföreningar, flyktingorganisationer, fackförbund, politiska partier och individer till en gemensam enhetsdemonstration hoppades initiativtagarna

på våra gator! nr.12, s.107; AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)

[15] Lööw (1998) s.33; Expo (1995) Vem är det som mördar våra barn?, nr.2, s.3

[16] SOU 1989:13 s.132; Anarkistisk tidsskrift (1998) Inga fascister på våra gator! nr.12, s.107; Lööw (1998) s.29, s.32f, s.39, s.44

[17] Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14

[18] Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.4 (p.a.); Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14f; Stoppa rasismen (1985) Nu bygger vi förbundet!, nr.2-3, s.3ff

[19] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1982) Protokoll: Möte med arbetsgruppen för demonstrationen mot rasism den 11 okt 1982 (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1982) Adresslista över medlemmarna i den gemensamma arbetsgruppen mot rasism (p.a.)

kunna markera mot utvecklingen och manifestera solidaritet mellan invandrare och svenskar.

För att möjliggöra bred uppslutning och enighet enades arbetsgruppen om fyra övergripande paroller; ”Stoppa rasismen, stoppa diskrimineringen av invandrare, stärk invandrarnas rättigheter och solidaritet mellan svenskar och invandrare”.[20] De drivande var, trots olika åsikter i många samhällsfrågor, överens om att demonstrationen inte bara skulle fokusera på de högerextrema gruppernas tilltagande aktivitet, utan också uppmärksamma rasism i ”staten, näringslivet och samhället i allmänhet”.[21]

I takt med att demonstrationsförberedelserna fortskred anslöt sig allt fler organisationer. På demonstrationsdagen tågade enligt arrangörerna cirka 5500 personer från 127 organisationer genom Stockholm – en livlig och uppsluppen manifestation som fick stor uppmärksamhet i media och väckte nyfikenhet runt om i landet.[22] I tidningen Stoppa rasismen omnämns demonstrationen som en stor framgång – ”en liten men viktig bit av svensk historia!”[23] – och alla intervjuade som var med under demonstrationen minns den med värme. En av de aktiva, Olof, berättar t.ex.:

- Det var imponerande att det var så mycket folk och att det var så många organisationer med. (…) Det var entusiasm.

Också Anna, som var med i arbetsgruppen och organiserade demonstrationen, minns händelsen som mycket positiv:

- Det var ju jättekul. (…) Den var stor – det var en stor demonstration för att vara i Stockholm och en väldigt glad demonstration.

Behovet av en specifik organisation mot rasism

Stärkta av demonstrationen och entusiasmen i det nätverk av organisationer som tagit form beslutade sig arbetsgruppen för att försöka forma ett mer permanent antirasistiskt samarbete. De personer som tidigare suttit som representanter för andra organisationer fortsatte nu arbetet i egenskap av individuellt engagerade antirasister, dock med nära kopplingar till sina respektive ”hemorganisationer”. Dessa försåg ofta den nya samlingen med olika former av resurser, t.ex. lokaler, ekonomiskt stöd eller hjälp att nå ut med sitt budskap.

Arbetsgruppens konstituerande innebar ett första försök att samla och koordinera de spirande lokala initiativen mot rasism till en mer fokuserad rörelse. Initiativtagarna menade att det behövdes en organisation som satte kampen mot nationella problem med rasism överst på agendan och inte endast såg det som en del i ett större solidaritetsarbete med många

[20] Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14f
[21] Ibid.
[22] Ibid. s.15; Stoppa rasismen (1985) Nu bygger vi förbundet!, nr.2-3, s.3ff; Nordmark (1995) s.113
[23] Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.15

konkurrerande beståndsdelar.[24] I relation till redan verksamma aktörer skulle arbetsgruppens existens således vara motiverad i rent antirasistiska termer och ha ett nationellt fokus. Enligt de aktiva kunde andra föreningar förvisso vara mot rasism, men i många fall hade de inte insett problemets vikt och saknade kraft att möta det, vilket medfört att arbetet ofta blivit nedprioriterat, bortglömt eller reducerat till ”passivt stöd” och ”brandkårsutryckningar”. Inte heller det politiska etablissemanget, med socialdemokraterna i spetsen, hade – trots offentliga avståndstaganden och engagemang mot rasism utanför Sveriges gränser – erkänt eller hanterat problemet. Snarare anklagades partiet för att förminska rasismen, ”titta bort” eller försöka tiga ihjäl problemen i hopp om att de skulle förvinna. I den nya organisationen – Stoppa rasismen – skulle kampen mot nationella uttryck för rasism varken negligeras, eller underordnas någon annan kamp – utan ges huvudprioritet.

Stoppa rasismen blev snabbt den viktigaste samlande kraften för 1980-talets framväxande antirastiska rörelse. Under det kommande decenniet fungerade organisationen som ett nav och en megafon för stora delar av rörelsen. De aktiva bestämde sig tidigt för att börja ge ut en tidning, också kallad *Stoppa rasismen*, som kom ut med sitt första nummer 1983 och som blev en viktig röst i antirasistiska frågor fram till att den avvecklades under andra halvan av 1990-talet. I Stoppa rasismen skrevs om en rad ämnen med koppling till rasism och antirasism. Artiklar om högerextremismen och dess utveckling, flyktingar och asylrätt, olika etniska grupper och dess livsvillkor varvades med reportage om invandrares sociala och mentala hälsa, antirasistiska aktiviteter och internationella utblickar.[25] Genom den allra första ledaren går det att få en bild över hur de drivande bakom tidningen såg på problemen med rasism och behovet av en ny organisation. Här fokuseras svenskarnas ovilja att se nationella problem med rasism.[26] I tidningen konstateras vidare att svenskarnas tystnad och inaktivitet bidragit till att ”rasistiska tendenser kunnat spira och växa fram under samhällets lugna yta”, för att nu plötsligt spränga fram i sina mest extrema former.[27] I ett tidigt flygblad utvecklas resonemangen:

> ”Rasismen är en farlig, smittosam sjukdom som alltid dyker upp och sprider sig i kölvattnet av ekonomiska och politiska kriser. Men varje anständig människa måste aktivt bekämpa denna människoföraktets ideologi liksom alla försök att göra invandare och minoriteter till krisens syndabockar och utstå splittring mellan människor av olika nationellt ursprung.

---

[24] Stoppa rasismen (1983) Delta i det antirasistiska arbetet, nr.1, s.6; Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14f

[25] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Index över tidningen (p.a.)

[26] Stoppa rasismen (1983) Stoppa rasismen, nr.1, s.2

[27] Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14

Det finns bara en säker medicin mot rasismens gift: en bred och samlad motorganisation och aktiv solidaritet mellan svenska och invandrare av olika nationaliteter. Det behövs saklig och sann information om invandrarnas insatser i samhället, gemensamma aktioner mot alla trakasserier och all diskriminering av minoritetsgrupper samt kraftfulla krav för att i praktiken genomföra lika rättigheter för alla som bor i Sverige. (…)

Invandrarfientlighet och rasism finns på alla nivåer i samhället, från myndigheternas regler och praxis till gemene mans attityder. Det finns många som i god tro nekar till att dessa farliga fenomen existerar i dagens Sverige eller vill undvika konfrontationer med dem av rädsla för att provocera fram latent rasism. Vi delar inte dessa uppfattningar utan menar att man måste bekämpa och avslöja dem.”[28]

Mot bakgrund av resonemangen blev Stoppa rasismens uppgift att dra fram rasismen i ljuset. Under det första året kom de aktiva att engagera sig mot en rad uttryck för rasism – från att uppmärksamma högerextrema grupper och tydliga fall av diskriminering till flyktingars utsatta situation. Vid sidan om informationsspridning, opinionsbildade verksamhet och försök att stoppa högerextrema demonstrationer engagerade sig de aktiva i en rad konkreta fall där invandrare blivit utsatta för rasism och diskriminering. I ett tidigt skede agerade Stoppa rasismen t.ex. framgångsrikt för att stödja en grupp finländska städare som blivit avskedade från finlandsfärjan Svea Corona för att de, enligt företaget, inte kunde tillräcklig svenska, men Stoppa rasismen arbetade också för att stödja enskilda flyktingar som hotades av utvisning.[29]

Försök till bred mobilisering

Utöver tidningsutgivning, stödverksamhet, demonstrationsorganisering och annat opinionsarbete strävade de aktiva i arbetsgruppen efter att bidra till bildandet av specifika antirasistiska lokalkommittéer – på skolor, arbetsplatser och i bostadsområden. På så sätt ville man skapa ett mer fokuserat, långsiktigt och permanent arbete runt om i landet.[30] I Stoppa rasismens första nummer presenteras idén om lokalkommittéer. Här skrivs att:

”En antirastisk kommitté är en politiskt, religiös och ideologiskt obunden sammanslutning som aktivt bekämpar rasismen. I

[28] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1984) Stoppa rasismen (p.a.)

[29] Stoppa rasismen (1985) Nu bygger vi förbundet!, nr.2-3, s.3ff; Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Minnesanteckning (p.a); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Ang. de chilenska medborgarna (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1984) Stoppa rasismen (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Protokoll från möte med den gemensamma arbetsgruppen mot rasism, 12 september, kl.19 i Grekiska riksförbundets lokal (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Möte i den gemensamma arbetsgruppen mot rasism den 3/10-83 (p.a.)

[30] Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14f; Stoppa rasismen (1983) Delta i det antirasistiska arbetet, nr.1, s.6

kommitteen finns olika åsikter om rasismens orsaker m.m., men man diskuterar fritt och öppet och arbetar tillsammans för de gemensamma målen; att stoppa rasism och diskriminering, i realiteten stärka invandrarnas rättigheter och för solidaritet mellan invandrare och svenskar."[31]

Målet var en lokalt förankrad, livskraftig massrörelse mot rasism där skiljelinjer mellan grupper lades åt sidan i kamp mot en gemensam fiende. Redan hösten 1982 var flera lokalföreningar i gång. En av de intervjuade, Olof, som efter demonstrationerna 1982 var med och tog initiativ till en av Sveriges största lokalföreningar, beskriver arbetet:

- I vår förening ville vi ju ha så bred anslutning som möjligt och inte syssla så mycket med konfrontationsaktioner (…), utan försöka mobilisera goda krafter och utbilda dom och ha ett praktiskt stöd till invandrare som vi träffade på och som hade svårigheter.

Den breda organisationsstrategin påminde en del om såväl 1930-talets enhetsfrontsambitioner som 1960-talets regnbågsallianser, både genom att initiativet till stor del kom från vänsterkrafter och i att de aktiva samtidigt försökte att nå ut till andra aktörer i samhället som inte nödvändigtvis delade initiativtagarnas politiska grundsyn. Arbetsgruppen var mån om att försöka upprätthålla bilden av Stoppa rasismen som politiskt obundet och självständigt från andra organisationer, myndigheter eller politiska partier, så till den grad att man inte ville delta i tydligt politiska sammanhang som t.ex. demonstrationer på den 1 maj.[32]

Samtidigt beskriver de aktiva som intervjuats hur det vardagliga arbetet kom att domineras av personer med tydliga vänstersympatier, men att det också periodvis fanns undantag i form av liberaler, kristdemokrater och någon enstaka moderat.[33] En av de intervjuade, Anders, beskriver sammansättningen av de drivande under de första åren:

- Dom som bryr sig, de som lägger ner fri tid, och som tycker att den här frågan är viktig, de fortsätter att vara vänster. Det är vänstern som befolkar det här vardagliga arbetet, sitter i mötena, tänker ut de här olika sakerna. Men man försöker flörta med och göra sig vän med hela det politiska spektrumet.

Anders menar att den inledande målsättningen var att skapa en organisation som undvek traditionella politiska konfliktlinjer och därmed möjliggjorde en mycket bredare mobilisering än normalt:

---

[31] Stoppa rasismen (1983) Delta i det antirasistiska arbetet, nr.1, s.6

[32] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Protokoll: Möte med den gemensamma arbetsgruppen mot rasism den 5/4 1983 (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Manifest mot rasism och diskriminering (p.a.); Stoppa rasismen (1983) Hjälp till!, nr.2, s.2

[33] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1982) Adresslista över medlemmarna i den gemensamma arbetsgruppen mot rasism (p.a.); Stoppa rasismen (1991) Misstänkliggör inte alla!, nr.3, s.21

- ’Stoppa rasismen’ var en väldigt enkel och begripbar slogan som inte var förenad med mer långtgående politiska konflikter (…) Det fanns ett folkfrontstänk som säger att vi håller oss till en minimalistisk agenda för att skapa en koalition bred nog att få bukt med problem som vi uppfattade berörde oss alla.

Även Robert beskriver hur målsättningen var att ena breda politiska grupper:

- Vår målsättning var att samarbeta, i alla fall vid stora demonstrationer och liknande, med en mycket bred rörelse som inkluderade hela folkrörelsen om man säger så, även politiska partier, ungdomsförbund och liknande.

Enligt en majoritet av de intervjuade lyckades organisationen förhållandevis väl med sina strävanden, åtminstone periodvis. Två av de intervjuade, Omed och Anna, menar t.ex. att organisationens bredd var en starkt bidragande orsak till de inledande framgångarna:

- Det fanns en bredd inom rörelsen. Det var både människor som varit engagerade sen förut och såna som inte var engagerade tidigare och det fanns ett stort värde i det, säger Anna.
- Styrkan var att Stoppa rasismen vände sig direkt till organisationer som inte varit tillfrågade förut, man hade kontakter med både monoetniska och mångetniska organisationer samt mänskliga rättighetsorganisationer. Då kunde man sammankalla stora grupper till sina demonstrationer, säger Omed.

Vid en genomläsning av tidningen Stoppa rasismen blir det snabbt klart att den breda mobiliseringen och gemensamma handlingen prioriterades över den gemensamma analysen. I tidningen konstateras uttryckligen att:

> ”Vi kan tycka olika om det exakta innehållet i orden ’rasism’, ’diskriminering’, men vi bör enas om att motarbeta det som orden står för. Vi kan också ha helt olika åsikter om rasismens orsaker och dess förhållande till vårt samhällssystem, men vi kan och bör enas i kamp mot alla dess yttringar.”[34]

Flera av de intervjuade som var med i Stoppa rasismen från mitten av 1980-talet beskriver att den gemensamma nämnaren var *att* rasism fanns och utgjorde ett samhällsproblem, samt ”känslan och ivern” att bekämpa den. I övrigt spretade såväl analyserna som deltagarnas politiska hemvist. Målet var att skapa en bred - om än inte enig - rörelse som överskred politiska, religiösa och etniska gränser.[35]

[34] Stoppa rasismen (1983) Hjälp till!, nr.2-3, s.2

[35] Stoppa rasismen (1983) Delta i det antirasistiska arbetet, nr.1, s.6; Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14f

Låt hundra antirasistiska initiativ blomma

Under paroller som ”låt hundra antirasistiska kommittéer blomma”[36] startades, under de följande åren, ett tjugotal lokalkommittéer och lokalföreningar runt om i landet, många i Stockholmstrakten.[37] De antirasistiska aktiviteterna ökade och en rad aktioner och aktiviteter genomfördes. Arbetet bedrevs i flera former; interna studiecirklar om t.ex. rasism och ”flyktingkunskap”, traditionella upplysnings- och informationskampanjer, bokbord, diskussionsmöten, utställningar, utåtriktade föreläsningar, arbetsplats- och skolbesök, kulturfester, musikcaféer, antirasistiska sommarläger, filmvisningar, teaterföreställningar, inbjudna internationella föreläsare, pressmeddelanden och offentliga uttalanden, försök att direkt påverka politikerna samt antirasistiska demonstrationer och konfrontationer som ”aktivt” och ”obevekligt” bekämpade rasistiska grupper.[38] De olika lokalföreningarna hade stor frihet att utforma sin egen verksamhet, vilket gjorde att det tog olika inriktning på olika platser. Gemensamt var dock viljan att skapa en mötesplats för människor med olika bakgrund. I ett informationsblad utvecklas resonemangen:

> ”Vi umgås, diskuterar, har roligt tillsammans. Våra erfarenheter säger oss att ett bra sätt att öka vaksamheten och beredskapen mot rasism, invandrarfientlighet och främlingshat är att ge människor med olika bakgrund tillfälle att träffas, lära känna varandra och ta del av varandras erfarenheter och kultur”.[39]

Arbetet andades entusiasm. Trots att ekonomin ofta var ansträngd, mycket arbete tenderade att landa på ett fåtal eldsjälars axlar och flera av de drivande tidigt kom att utsättas för allvarliga hot beskriver intervjuade hur känslan av medvind och en gemensam rörelse sporrade arbetet.[40] En av de intervjuade, Anna, som var aktiv i en av lokalföreningarna i Stockholm, berättar:

- Det var fester och det var utställningar. Det var roligt, fruktansvärt roligt. Det var mycket folk från olika länder som var med och kände att det här var något viktigt att göra tillsammans, så det liksom manifesterade sig någon slags antirasism i själva arbetet.

---

[36] Stoppa rasismen (1983) Hjälp till!, nr.2-3, s.2

[37] Stoppa rasismen (1987) Stoppa rasismen på väg – men vart?, nr.2-3, s.9; Stoppa rasismen (1983) Vilka är vi och vad vill vi?, nr.1, s.14f;, Stoppa rasismen (1983) Hjälp till!, nr.2-3, s.2; Nordmark (1995) s.113; Stoppa rasismen (1988) Lokalföreningar, nr.1, s.28

[38] Stoppa rasismen (1983) Delta i det antirasistiska arbetet, nr.1, s.6

[39] Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.9 (p.a.)

[40] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1984) Protokoll från möte i den gemensamma arbetsgruppen mot rasism, söndagen den 15 jan – 84 (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Protokoll: Möte i den gemensamma arbetsgruppen mot rasism den 14/12-83 (p.a.); Stoppa rasismen (1985) Hur skyddar vi oss mot nazi-terror, nr.2-3, s.23; Stoppa rasismen (1987) Är du hotad av nazister?, nr.2-3, s.7

- Vi ville påverka opinionen. Vi trodde att det var viktigt att påverka människors attityder. Det var ju därför de här trevliga sammankomsterna var värdefulla. Människor kom samman och gjorde grejer.

En annan av de intervjuade, Olof, beskriver arbetet i lokalföreningarna som präglat av gemenskap och solidaritet:

- Föreningarna var ju liksom en kontaktyta för invandrarna att använda sin svenska och lära sig föreningsteknik och orienteras in i det svenska samhället. På det sättet fungerade det ju bra som en sån här solidaritetsplattform. Och ibland hade vi fester, utåtriktade fester eller inåtriktade fester. (…) Och bara ha kul.

Redan mot slutet av 1983 inleddes diskussioner om de lokala initiativen skulle organiseras under ett antirasistiskt riksförbund, något som blev verklighet hösten 1985. Syftet var att skapa mer samordning, stabilitet och struktur samt att förbättra kontakterna mellan lokalföreningarna och demokratisera organisationen, som enligt flera av de intervjuade alltmer kommit att drivas av en mindre samling aktiva i Stockholm.[41] Intervjuade beskriver hur i synnerhet medlemmar ur Socialistiska partiet tidigt ansågs ha fått en allt mer framträdande roll, något som ansågs riskera en ”politisering” av organisationen.[42] Genom att formalisera arbetet och skapa en tydligare struktur hoppades man öka möjligheterna för bredare deltagande.

På det konstituerande mötet, som samlade såväl representanter för borgerliga och socialistiska grupper som deltagare ”från samtliga världsdelar utom Australien”[43], enades deltagarna om att starta en rikstäckande tvärpolitisk organisation, med bas i Stockholm och lokalgrupper från söder till norr. Förbundet skulle bli en självständig, demokratisk och opinionsbildande rörelse som var tolerant mot olika uppfattningar och handlingsalternativ. För att möjliggöra bredd skulle de paroller som utformades i samband med demonstrationen 1982 fortsätta att vägleda arbetet, om än i utvecklad form. De fyra områdena - Stoppa rasismen, Solidaritet mellan svenskar och invandrare, Försvara asylrätten och Lika rättigheter för svenskar och invandrare[44] - var intimt sammanlänkade, men betonade olika aspekter av det antirasistiska arbetet. I ett flygblad utvecklas tankegångarna:

[41] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Inbjudan till bildandet av ett antirasistiskt riksförbund (p.a.); Stoppa rasismen (1986) Kongress bildar Riksförbundet Stoppa rasismen, nr. 1, s.4f; Stoppa rasismen (1985) Nu bygger vi förbundet!, nr.2-3, s.3ff

[42] Se också Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1983) Minnesanteckning (p.a.)

[43] Stoppa rasismen (1986) Kongress bildar Riksförbundet Stoppa rasismen, nr 1, s.4

[44] Ibid; Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Det här är Riksförbundet Stoppa rasismen (p.a.)

> ”Vi vill Stoppa rasismen: Därför att rasism är ett dödlig gift i mänskliga samhällen. Rasistiska våldsbrott begås ständigt ute i världen. Inte bara i de fattiga länderna, utan också i Västeuropa. Inte bara i andra länder, utan också i Sverige.
>
> Vi vill verka för solidaritet mellan invandrare och svenskar. Rasismen är motsatsen till solidaritet. Vi vill ha samarbete, gemenskap och ömsesidig respekt mellan människor oavsett ursprung, nationalitet eller hudfärg.
>
> Vi vill ha lika rättigheter för invandrare och svenskar. Därför att vi anser att alla människor har samma värde oavsett var de är födda.
>
> Vi vill försvara rätten till asyl. Därför att vi oroas över hur asylrätten angrips i ord och i praktisk handling av polis, myndigheter och politiker. Rätten till asyl är en mänsklig rättighet som räddar liv.”[45]

En alternativ vision

För aktiva i Stoppa rasismen blev en av de viktigaste uppgifterna att arbeta för att bryta isärhållandet mellan personer med svensk och utländsk bakgrund och istället försöka skapa en känsla av gemenskap och samhörighet som ledde till gemensam handling.[46] Drivande aktivister menade att man inte kunde förlita sig på statens vilja eller förmåga att ta itu med problemen – det var folket, inte staten, som måste ”hålla rent mot rasismen”, oavsett vilka former den tog.[47] I tidningen konstateras:

> ”Om det är någonting som från första början skilt Stoppa rasismen från alla andra som sysslat med dessa frågor, så är det just det att vi alltid förstått och sagt att rasismen och diskrimineringen i samhället bara kan motverkas och stoppas genom att vi aktivt drar med största möjliga antal människor och organiserar dem i konkret handling på gator och torg – på arbetsplatser, i bostadsområden, i skolor och överallt i själva civilsamhället. Den kampen kan aldrig organiseras eller vinnas i parlamentets korridorer eller domstolar, ty det är inte där den aktiva opinionen och kollektiva styrkan för att stoppa rasismens finns. Den kan bara skapas där vi bor, arbetar, studerar eller demonstrerar.[48]

Kring mitten av 1980-talet upplevde aktiva att de faktiskt var på väg att lyckas. I tidningen konstateras att Stoppa Rasismen, som då samlade runt 2000 medlemmar i tjugo lokalgrupper samt en stor ”svans” av aktiva som dök upp i samband med demonstrationer, var på väg att ”bli en verklig folkrörelse” med potential att förändra samhällsutvecklingen.[49] Tillsammans

---

[45] Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Det här är Riksförbundet Stoppa rasismen (p.a.)
[46] Stoppa rasismen (1983) Delta i det antirasistiska arbetet, nr.1, s.6f; Stoppa rasismen (1984) Vilken väg för vår rörelse?, nr.4-5, s.20ff
[47] Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Resolutionsförslag till kongressen, antaget på repskapsmötet den 3 april, nr.2, s.5
[48] Stoppa rasismen (1986) Varken framgång eller bakslag, nr.3, s.19
[49] Stoppa rasismen (1987) Låt dem inte stå ensamma, nr.4, s.2

skulle de aktiva utveckla och i praktisk handling realisera en alternativ vision, en idé om ett mångkulturellt samhälle där skillnader upplevdes som tillgångar. Ett flygblad från en av de största lokalföreningarna, Stoppa rasismen Södermalm, kan stå som exempel för organisationens vision:

> ”Vi vill leva i ett samhälle där varje människa bemöts som individ, där människors olika bakgrund och erfarenheter respekteras och tas till vara, där kulturella skillnader inte bara accepteras utan ses som en tillgång. Vårt mål är ett mångkulturellt samhälle där vår gemensamma kultur lever och utvecklas i ett ständigt samspel mellan människor med olika bakgrund men med lika värde och lika rättigheter.”[50]

Nya kampanjer tar form

Parallellt med Stoppa rasismens aktiviteter växte, under mitten och senare delen av 1980-talet, flera andra försök att organisera motståndet mot rasism och förbättra situationen för flyktingar och invandrare. Här märks t.ex. en rad lokala antirasistiska grupper – t.ex. organisationer som Uppsalabor mot rasism eller Föreningen mot rasism Göteborg o.s.v. – men också Svenska kommittén mot antisemitism[51], 5 i 12-rörelsen i Härnösand[52], Fristadsrörelsen[53], Asylkommittén[54], FARR[55], Kurdernas vänner[56], Arbetsgruppen mot repression, Internationella föreningen mot diskriminering och de många invandrarorganisationer som engagerade sig i frågorna.[57] Inom Stoppa rasismen betraktades den ökade aktiviteten som en seger för rörelsen. På bara några år hade det blivit betydligt lättare att gå ut och säga *Stoppa rasismen*, vilket medförde att alltfler människor började bli aktiva i arbetet.[58] Runt om i landet startades mindre, ofta namnlösa,

---

[50] Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.2 (p.a.)
[51] Svenska kommittén mot antisemitism bildades 1983. Kommittén var ingen medlemsorganisation utan bestod av ett 20-tal aktiva, understött av ett 50-tal välkända personer. Se Nordmark (1995) s.114; Stoppa rasismen (1992) Ta rasismen på allvar!, nr 2, s.5
[52] 5 i 12 grundades 1988 i Härnösand i ett försök att öka kontakten mellan nyanlända flyktingar och personer med svensk bakgrund. Organisationen är mest känd för sina breda manifestationer den 5 december varje år – 5 i 12 – riktade mot rasism och främlingsfientlighet, manifestationer som spridit sig hela vägen till riksdagen och EU-parlamentet. Nordmark (1995) s.109; Stoppa rasismen Hudiksvall (1996) Fem i tolv-manifestation den 5 december 1996 (p.a.); 5 i 12 (odat.) tillgänglig via: http://www.5i12.com (besökt den 20 juli 2013)
[53] Fristadsrörelsen grundades 1987. Se Fria Tidningar (2008) tillgänglig via: http://www.fria.nu/artikel/76509 (besökt den 20 juli 2013); Lööw (1998) s.402
[54] Asylkommittén grundades 1987. Se Stoppa rasismen (1987) Asylkommittén behövs!, nr 4, s.22; Stoppa rasismen (1989) Den nya utlänningslagen talar om flyktinghantering som om det vore väskor det är frågan om, nr. 1, s.3
[55] FARR, flyktinggrupperna och asylkommittéernas riksråd, bildades 1988 för att samordna grupper, individer och organisationer som arbetade för att hjälpa flyktingar och asylsökande. Se FARR (odat) Information om FARR, tillgängligt via www.farr.se (besökt den 20 juli 2013)
[56] Kurdernas vänner bildades 1987. Se Stoppa rasismen (1988) Kurdernas vänner, nr.1, s.27
[57] Stoppa rasismen (1989) Nu är det allvar, nr.2, s.2
[58] Riksförbundet Stoppa rasismen (1985) Stoppa rasismen – första numret! (p.a.)

protestgrupper som genom aktivt ställningstagande och personliga insatser engagerade sig mot lokala rasister eller för utvisningshotade flyktingar på orten. Med ett fåtal undantag blev emellertid grupperna kortlivade. Efter en kort, intensiv blomstring centrerad kring specifika, lokala frågor avtog i många fall engagemanget och verksamheterna tynade bort tillsammans med befolkningen och lokalmedias fokus.[59] Några av initiativen kom emellertid att överleva och få spridning långt över de egna kommungränserna. Mest kända av dessa initiativ blev kampanjen Rör inte min kompis, en kampanj som kom att spela en viktig roll för både rörelsens och Stoppa rasismens fortsatta utveckling.

Rör inte min kompis! och Stoppa rasismen

Rör inte min kompis! startades 1985 av unga SSU-aktiva som tröttnat på erfarenheter av vardagsrasism och diskriminering. I organisationens egen historieskrivning beskrivs en enkel kö-incident, där ett gäng vita ”bullriga” killar trängde sig före invandrare och kallade dem ”svartskallar” som den utlösande faktorn. Ungdomarna, som via media fått information om att den franska organisationen *SOS Racisme* dragit igång en kampanj kallad *Touche pas 'a mot pote,* bestämde sig snabbt för att försöka importera kampanjens hjärta – symbolen med en öppen hand och texten *Rör inte min kompis* – till Sverige.

Planen var att låta kampanjens ”ryggrad” utgöras av de politiska ungdomsförbunden. Alla partiers ungdomsförbund, utom moderaterna, gick med och lokalgrupper bildades runt om i landet.[60] För att möjliggöra det tvärpolitiska samarbetet fokuserade arbetet på de målsättningar de samlade hade gemensamt – vilket i huvudsak var att sprida knappen. Den lilla rockpinnen var tänkt att fungera som ett sätt för ”den annars tysta majoriteten” att dels visa sitt missnöje mot rasism, våld och intolerans och dels sitt stöd för alla människors lika värde. På så sätt skapades en massiv opinionsyttring mot de fördomar som enligt initiativtagarna utgjorde grunden för rasism. I en presentation skrivs:

> ”Vi i ’Rör inte min kompis’ tror inte att invandrarfientlighet och rasism i Sverige beror på orättvisa lagar och regler. Nej, vi tror att mycket av invandrarfientligheten beror på att människor har fördomar, att många är osäkra och rädda för det som är lite annorlunda. (…) Det är den enskilda människan vi måste nå med våra idéer om jämlikhet och frihet. Vi kommer att göra vad vi kan för att människor i bostadsområden, på skolor och arbetsplatser ska ta

[59] Lööw (1994) För en ny antirasistisk strategi, *Ord och Bild*, nr,1-2, s.4ff
[60] Rör inte min kompis (1985) Den nya svenska ungdomsrörelsen, *Dagens nyheter*, DN-Politiken Frihetspris, 16/11, s.2; Jeppsson (2009) s.29; Nordmark (1995) s.107; Rör inte min kompis (odat.) Historia, tillgänglig via: http://www.rorinteminkompis.se/ (besökt den 18 juli 2013)

ställning mot invandrarfientlighet och rasism. Det är tillsammans vi är starka."[61]

Rockmärket blev snabbt en succé. Cirka 1,5 miljoner knappar trycktes och i Sverige, precis som i ursprungslandet Frankrike, blev märket en viktig symbol för 1980-talets kamp mot rasism.[62]

Ganska snart uppstod dock samarbetssvårigheter mellan aktiva inom Rör inte min kompis och Stoppa rasismen, vilka också hade kontakt med den franska kampanjorganisationen. I mötesprotokoll uttrycks osäkerhet kring om SSU verkligen menade allvar med sitt antirasistiska engagemang eller om det bara handlade om "röstfiskeri" och att de aktiva därmed borde "klassas som splittrare".[63] Anna, som var aktiv i Stoppa rasismen och försökte upprätta ett samarbete med Rör inte min kompis, menar att Stoppa rasismens närmanden möttes av kalla handen från representanterna för ungdomsförbunden, vilket spädde på misstron:

- De var extremt arroganta och överlägsna mot oss och sa att 'ja, ja det är ju kul att ni också finns, men det är vi som är rörelsen mot rasism' och de var inte intresserade av några kontakter med oss. Och det var också så - det var ju ett väldigt uppsving den här knappen - och (…) det fanns ju väldigt många människor som ville vara med i den stora rörelsen mot rasism. Och så kom dom här 'Rör inte min kompis' och de hade resurser och de tog kontakt med flera lokalföreningar och så talade de om för dom att de inte fick ha kontakt med Stoppa rasismen längre.

Anna berättar att konsekvensen blev att flera lokalgrupper hoppade av Stoppa rasismen för att istället samarbeta med ungdomsförbunden, men att arbetet snabbt rann ut i sanden. Redan ett drygt år efter bildandet dog Rör inte min kompis ut.[64] Intervjuade menar att Rör inte min kompis byggde på det intresse för antirasism som Stoppa rasismen skapat men att de drivande, när kampanjen väl fångat upp aktiva, inte förvaltade intresset utan lät det stanna vid en symbolisk markör. Anna igen:

- Det vart ju ingenting. Det var ju bara den här knappen som de spred överallt och sålde, men sen gjorde de ju aldrig nåt mer. Så de gick in och slog på stora trumman med sin knapp och sa att 'nu är det vi som är rörelsen' och så sa de 'ha inte kontakt med Stoppa rasismen'. Så de liksom drog undan en del av det initiativ vi hade och skapade en massa split liksom och sen gjorde de inget mer.

---

[61] Rör inte min kompis (1985) Den nya svenska ungdomsrörelsen, *Dagens nyheter*, DN-Politiken Frihetspris, 16/11, s.2
[62] Rör inte min kompis (odat.); Nordmark (1995) s.107
[63] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Protokoll från möte i Gemensamma arbetsgruppen. 85-06-10 (p.a)
[64] Nordmark (1995) s.107

- Och det var ju förfärligt synd, för det var ju en massa människor som tyckte det här var viktigt som satte sin tilltro till… om vi istället hade samarbetat, så kanske vi skulle kunna ha åstadkommit nånting.

I den brittiska antifascistiska tidningen Searchlight, som hade ett mycket nära samarbete med Stoppa rasismen och vars aktiva ofta var i Sverige för att föreläsa om extremhögern, var kritiken hård mot både Rör inte min kompis, men också dess franska moderorganisation SOS Rascisme. De sistnämnda avfärdades som en principlös, uppmärksamhetstörstande ”rockkonsertarrangör” som medvetet försökte förstöra för de mer politiserade delarna av rörelsen och istället slå sig i lag med de etablerade partierna. Enligt aktiva i Searchlight använde sig SOS Racisme medvetet av de svenska ungdomsförbunden för att förstöra för Stoppa rasismen som ansågs alltför vänsterinriktad och systemkritisk.[65] Även i Anarkistisk tidskrift, som i ett temanummer skildrat 1980-talets antirasistiska arbete, beskrivs Rör inte min kompis-kampanjen som ett sätt att dra undan mark från Stoppa rasismen:

> ”I och med att Stoppa rasismen (…) inte drog sig för att kritisera den statliga asyl- och flyktingpolitiken så bemöttes de som ett hot av socialdemokratin, som svarade med att skapa sin egen statsstödda antirasistiska organisation (…). Med ’Rör inte min kompis’-kampanjen försökte staten ta över initiativet i den nya antirasistiska kampen och leda bort den från systemkritiska spår in på ett tryggare och liberalare ’alla ska vara snälla mot varandra’-spår. (…) när kampanjåret var slut lades locket på och det nya antirasistiska intresset kvävdes därmed i sin linda.”[66]

Även Omed, som varit aktiv i både Stoppa rasismen och Socialdemokraterna, lyfter fram att det under 1980-talet fanns konflikter mellan olika socialdemokratiska initiativ och andra antirasistiska rörelseaktörer. Enligt Omed bottnade spänningarna framför allt i en grundläggande skillnad i synen på taktik, men också i hur man såg på problemen med rasism. Omed menar att socialdemokraterna hade en tradition av att fokusera på internationella uttryck för rasism och framför allt ville använda opinionsbildande metoder inom de egna kanalerna, medan övriga aktörer ville agera mot nationella problem, ofta genom demonstrationer, och därmed även markera mot den regering som ansågs vara ytterst ansvarig för invandrarnas och flyktingarnas situation. Flera intervjuade menar också att en bidragande orsak till samarbetssvårigheterna var att SSU och de andra ungdomsförbunden inte ville samarbeta med vissa av de politiska grupper som var aktiva inom Stoppa rasismen, framför allt

[65] Stoppa rasismen (1991) Graeme Atkinson om den svenska antirasiströrelsen: Stärk banden med andra länder, nr.2, s.11f

[66] Anarkistisk tidsskrift (1998) Inga fascister på våra gator! nr.12, s.106

trotskisterna i Socialistiska partiet och andra utomparlamentariska vänstergrupper. Anna igen:

- Det kan ju möjligen vara det som fick de här politiska ungdomsförbunden, eller sossarna som höll i pennan, att inte vilja ha med oss att göra. Men det var ju korkat för det fanns ju så mycket mer.

En antirasistisk glansperiod

1980-talets mest tongivande antirasistiska initiativ – framför allt Stoppa rasismen och Rör inte min kompis, men senare också 5 i 12-rörelsen – delar flera gemensamma drag. För det första riktades uppmärksamheten efter årtionden av internationellt engagemang återigen mot nationella frågor. I fokus stod den framväxande, öppna formen av rasism och främlingsfientlighet, men också praktiskt solidaritetsarbete med invandrare och flyktingar. Rörelseaktörerna tog sin utgångspunkt i en reaktion mot det våld, de hot eller tydliga fall av diskriminering som invandrare utsattes för och motståndarna blev framför allt de personer och grupper som "inte accepterade invandrare, utan trakasserade och misshandlade dem"[67]. Rasism förstods framför allt som något extremistiskt, något "människofientligt, våldsamt och allmänt otäckt"[68].

För det andra bands organisationerna samman av en gemensam strategi – att under enkla och okomplicerade paroller samla så breda krafter som möjligt i kampen mot rasism. Målet var att etablera en massrörelse mot rasism, en strategi som kom att känneteckna mycket av 1980-talets engagemang. Under decenniets mitt fick rörelserna stort medialt utrymme och det anordnades antirasistiska galor, manifestationer, demonstrationer och namninsamlingar till stöd för utvisningshotade flyktingar; allt för att uppmärksamma och motverka problemen och påverka nationella politiker att ta rasismen på allvar.[69] Enligt tidigare forskning höll det antirasistiska arbetet på 1980-talet på sina håll ”på att utvecklas till något av en genuin folkrörelse, då dessa frågor kom att engagera och beröra människor från vitt skilda delar av samhället”[70]. Flera av de intervjuade i denna studie stämmer in i bilden och ser tillbaka på mitten av 1980-talets som en antirasistisk glansperiod – en era av folklig massmobilisering som förmodligen aldrig kommer igen. En av de aktiva, Omed, menar t.ex. att efter Stoppa rasismens glansdagar i mitten av decenniet har ”vi aldrig sett en så stor och omfattande organisation som varit aktiv”, något även Robert håller med om:

[67] Jeppsson (2009) s.29
[68] Jeppsson (2009) s.29
[69] Lööw (2000) s.400
[70] Ibid. s. 401

- Då var det en massmobilisering av antirasister. Jag menar att det var antirasismens höjdpunkt i Sverige. Vi fick ett mycket brett stöd. Det var präster, fackligt anslutna och allt möjligt. Vi nådde en höjdpunkt som vi aldrig kommer att komma tillbaka till igen.

En fördjupad analys av rasism

Trots att de dominerande organisationerna inom rörelsen arbetade under allmänna, övergripande paroller fanns gott om exempel på försök att fördjupa analysen av rasism. Flera intervjuade berättar att det inom den mest framträdande rörelseaktören, Stoppa rasismen, relativt snabbt initierades en mer teoretisk diskussion. En av de intervjuade som var med vid det konstituerande mötet 1985, menar t.ex. att Stoppa rasismen var en ”spretig organisation” som attraherade tre grupper av människor; dels individer som engagerade sig på grund av en ”allmänmänsklig solidaritetstanke”, dels de som haft egna erfarenheter av rasism och till sist de grupper som hade en politisk idé om att rasismen ”byggde på strukturella felaktigheter i samhället som måste dekonstrueras och byggas om på nytt.” Under den första tiden förenades de tre grupperna i enkla reaktioner mot enskilda händelser och uppleva orättvisor. Ganska snart uppstod dock en teoretisk fördjupningsdiskussion vilket, enligt flera intervjuade, medförde att den tredje typen av aktiva kom att dominera arbetet. Diskussionerna om rasismens natur, dess orsaker och uttryck blev allt mer djuplodande och systemkritiska.

De fördjupade resonemangen återspeglar sig tydligt i organisationens tidning. Flera av redaktionsmedlemmarna, och även intervjupersoner, ger uttryck för en mer strukturell förståelse av rasism, vilket därmed också innefattade ett angrepp på bilden av Sverige som ett land där rasism endast sågs som en marginell avvikelse från en välfungerande antirasistisk norm. Enligt redaktionsmedlemmar byggde den svenska bilden av rasism på att:

> ”Det svenska samhället och alla dess politiska institutioner och sociala stöttepelare står för en traditionell, antirasistisk och icke-diskriminerande ordning, som idag hotas av små marginella grupper av skumma extremister, urspårade ungdomar och fördomsfulla svenska arbetare som är rädda för sina jobb.”[71]

Skribenter menade att denna spridda förklaring förvisso var ”mycket bekväm”, eftersom den reducerade ”den antirasistiska kampen till försvaret av det svenska samhällets institutioner och praxis mot en liten skara extremister som dykt upp i krisens kölvatten”, men att den inte stämde utan var ”grovt förenklad och ensidig och därmed missledande.”[72]

---

[71] Stoppa rasismen (1983) Rasismen - var finns den?, Nr. 2-3, s.20
[72] Ibid.

I relation till denna snäva förståelse av rasism ställde många aktiva en mer materialistisk, systemkritisk analys. I tidningen fick ekonomiska förklaringar ofta en framskjuten position vid analyser av rasismens återväxt och utbredning. Den huvudsakliga förklaringsfaktorn utmålades som det tidiga 1980-talets ekonomiska kris, behovet av att hitta syndabockar och de splittringstendenser och motsättningar som följde i dess kölvatten. En allt mer ansträngd ekonomi, åtstramningar, stigande arbetslöshet – kombinerat med moderna ”satsa på dig själv-filosofier” – skapade en ”Vi mot Dom” mentalitet. Det svenska samhället slöt sig och utestängde grupper som inte omfattades av det svenska ”vi:et”. Invandrare, speciellt med utomeuropeisk bakgrund, blev en speciellt utsatt grupp. Mot dem projicerades fördomar om bidragsberoende, kriminalitet och att ”invandrarna” tog jobb från ”svenskarna”. Som en följd hårdnade vardagsklimatet. Diskrimineringen på arbets- och bostadsmarknaden, på restauranger och dansställen bredde ut sig samtidigt som rasistiska grupper och organisationer agerade allt mer öppet och det rasistiska våldet ökade. Den ekonomiska krisen och arbetslösheten utnyttjades av rasistiska och fascistiska krafter för att vända samhällsgrupper mot varandra, men även inom politiken och myndighetsutövningen skärptes tongångar, lagar och praxis.[73] I tidningen exemplifieras detta t.ex. genom förvarandet av flyktingbarn i häkte, godtyckliga avvisningar, berövandet av rättigheter för asylsökande, hinder för flyktingar att välja bostadsort, polisens nedlåtande och brutala uppträdande mot invandrare, företags utnyttjande och negativa särbehandling av invandrad arbetskraft och en rad särskiljande praktiker där invandrare förnekades samma möjligheter som infödda svenskar vid t.ex. sökande av arbete och bostad.[74] Enligt skribenter i tidningen hängde det ökade rasistiska våldet och den politiska och ekonomiska utvecklingen samman. Våldsdåden var inte isolerade händelser, utan ”ett uttryck för en djup samhällskris som skapar aggressiva och irrationella impulser bland grupper av vanliga människor (…)”.[75] Sammanfattningsvis; rasismen kom till uttryck både på gatan och inom staten och bottnade i strukturella missförhållanden.

För många drivande aktivister innefattade arbetet mot rasism således både kamp mot rasismens tydligaste uttryck och ett politiskt ifrågasättande av samhällets institutioner och praxis. Den antirasistiska rörelsen borde kräva

---

[73] Se t.ex. Stoppa rasismen (1986) Rasismens rötter, nr.2, s.9; Stoppa rasismen (1983) Rasismen-kristidens smittande farsot, nr.1, s.8-9; Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen (p.a.); Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Motion till Stoppa rasismens representantskapsmöte, nr.3, s.3

[74] Se t.ex. Stoppa rasismen (1983) Rasismen - var finns den?, nr. 2-3, s.20ff; Stoppa rasismen (1994) Vilken väg för vår rörelse, nr.4-5, s.20ff; Stoppa rasismen (1986) Bakgrund om svensk flyktingpolitik: Hur ”generös” är den?, nr.1, s.16ff; Stoppa rasismen (1986) Demonstration mot terroristlagen: I grevens tid!, nr.1, s.7; Stoppa rasismen (1986) Försvara asylrätten!, nr.1, s.2

[75] Stoppa rasismen (1986) Minns Ronny Landin – och lär av honom!, nr.3, s.2

omfattande samhällsförändringar, eller som en av redaktionsmedlemmarna tydligt uttryckte problemet:

> ”Idag urholkas solidariteten och sammanhållningen mellan människor inte bara av små extremistiska rasistgrupper utan även av inneboende krafter i själva den krisdrabbade samhällskroppen. Dessa diskrimineringens och rasismens krafter har representanter på alla nivåer i det svenska samhället, från staten och arbetsgivarna ända ned till fabriksgolvet och de måste också bekämpas på alla nivåer”.[76]

Denna kritiska inställning gentemot statsmakten och den socialdemokratiska regeringen, som ansågs tala med kluven tunga, var framträdande redan i ett tidigt skede av Stoppa rasismens verksamhet. De svenska politikerna ansågs spela ett dubbelspel, där de å ena sidan talade sig varma för antirasistiska ideal och å andra sidan skapade grogrund för rasism. Det tydligaste exemplet ansågs vara flyktingpolitiken. I teorin sa sig majoriteten av politikerna stå för såväl en generös och human flyktingpolitik som ett internationellt engagemang mot rasism, men i praktiken var det annorlunda. Aktiva menade att politikerna i realiteten förde en rasistisk politik − bland annat genom att driva en restriktiv linje för flyktingmottagande i förhållande till Sveriges resurser och omvärldens behov. I tidningen Stoppa rasismen skrivs att den svenska invandrings- och flyktingpolitiken inte styrs av ”några globala hänsyn till människors behov av att hitta nya hemländer där de kan leva eller de olika ländernas resurser att ta hand om dem, utan av den svenska ekonomins kortsiktiga behov av arbetskraft utifrån”.[77] Dessutom ansågs Sveriges benägenhet att ta emot nordiska invandrare före andra etniska grupper vara uppenbart rasistisk. En av de intervjuade, Omed, illustrerar kritiken genom att berätta att socialdemokratin kunde vara väldigt generös mot flyktingar i retoriken, men att praktiken var betydligt sämre:

- De ville ha de där presumtiva flyktingarna som satt på flygplanen. De tyckte de om, men om de skulle landa i Sverige, då var det inte lika säkert att de skulle tycka om dem. Det fanns mycket falskhet i socialdemokratin redan då.

Flyktingpolitikens utveckling under mitten av 1980-talet medförde att de kritiska rösterna successivt stärktes. En ökad mängd direktavvisningar vid gränsen och en upplevt rasistisk tillämpning av terroristlagen sågs som två tydliga exempel på att den svenska politiken slagit in på en ”allt farligare väg”.[78] I tidningen konstateras:

---

[76] Stoppa rasismen (1983) Rasismen - var finns den?, Nr. 2-3, s.22
[77] Ibid. s.21
[78] Se t.ex, Stoppa rasismen (1986) Försvara asylrätten!, nr.1, s.2; Stoppa rasismen (1986) Demonstration mot terroristlagen: I grevens tid!, nr.1, s.7; Stoppa rasismen (1986) Hur ”generös” är svensk flyktingpolitik, nr.1, s.16ff; Stoppa rasismen (1987) Sverige reagerar med förtryck mot flyktingar, nr.2-3, s.31; Stoppa rasismen (1988) Terroristlagen ett hot mot alla, nr.1, s.27; Stoppa rasismen (1988) Upphäv kommunarresten – Rättegång åt de nio kurderna!, nr.2, s.12f; Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (odat.) Solidaritet mellan invandrare och svenskar:

> ”Myndigheternas behandling av flyktingar och invandrare har under de senaste åren varit hård och speciellt polisens övergrepp har varit många. (…) Flyktinglägren tenderar att bli interneringsläger. De asylsökande är under hård uppsikt och måste begära permission varje gång de vill lämna lägren. (…) I många kommuner verkar lokala politiker för att flyktingar inte ska mottas. (…) Trots dessa alarmsignaler, låter de etablerade partierna denna hets växa i styrka.”[79]

De hårdnande attityderna ackompanjerades av allt mer ”sensationella skriverier i massmedia om hotande ’flyktingströmmar’ och ’illegala’ flyktingar”, samtidigt som ”enskilda polismän uttalade sig om ’lyckosökare och lyxlirare’ vid våra gränser” och en flyktingfientlig opinion tog form.[80] Utvecklingen bidrog till att Stoppa rasismen, under mitten av decenniet, lade ett ökat fokus på flyktingfrågor, vilket bland annat ledde till omfattande demonstrationer mot direktavvisningar av flyktingar och för en generösare flyktingpolitik.[81]

Ett snävare praktiskt fokus

Samtidigt som flera skribenter och aktiva lyfte fram en mer systemkritisk, materialistisk analys och ville arbeta med frågor kring strukturell rasism fanns det centrala grupper inom Stoppa rasismen som strävade efter att bevara ett mer begränsat fokus och hålla kvar vid vad de uppfattade som Stoppa rasismens huvudlinje; kamp mot tydliga uttryck för rasism och högerextremism. Aktiva menade att arbetet framför allt borde rikta sig mot explicita rasistiska grupper drivna av en rasistisk ideologi och tydliga uttryck för statlig rasism och diskriminering – de former av rasism en absolut majoritet kunde enas mot. Skiljelinjerna ledde till interna spänningar. En av de intervjuade, Robert, berättar t.ex. att skiljelinjerna i analys och förståelse ledde till att det fanns en långt gången diskussion om hur rasistiskt Sverige som land egentligen var:

Demonstrera lördag 19 oktober (p.a.). Kritiken mot terroristlagen rörde bland annat att personer med utländsk bakgrund som misstänktes för samröre med terroriststämplade organisationer kunde sättas i ”kommunarrest” på obestämd tid, utan möjlighet att få försvara sig eller få reda vad de anklagats för.

[79] Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Kongress 24-25 oktober, 1987 (p.a.)

[80] Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.5 (p.a.); Stoppa rasismen (1986) Europa reagerar med förtryck mot flyktingar, nr.1, s.3; Stoppa rasismen (1986) Bakgrund om svensk flyktingpolitik: Hur ”generös” är den?, nr.1, s.16ff

[81] Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Förslag till verksamhetsplan för Stoppa rasismens kommande kongressperiod (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1986) Demonstration lördag 19 april: Försvara rätten till asyl (flygblad) (p.a.); Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Förslag till verksamhetsplan (p.a.); Dagens nyheter (1987) ”Kommunerna förmår inte mer”, 7/11, s.5; Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.5 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Verksamhetsberättelse oktober 1985-oktober 1987 (p.a.); Stoppa Rasismen (1986) Kongressen bildar Riksförbundet Stoppa rasismen, nr.1, s.4; Stoppa rasismen (1986) Demonstration mot terroristlagen: I grevens tid!, nr.1, s.7

- Vi hade en diskussion om Sverige som land och huruvida folk verkligen var rasister. (…) En del hade den här - det var bara floskler - att så fort man sa någonting, det minsta negativa, då var man rasist. Jag tyckte att det var nödvändigt att göra skillnad på rasism, som jag menade hade en ideologisk grund, och främlingsfientlighet. (…) En del såg t.ex. främlingsfientliga uttryck hos vanliga svenska arbetargrupper. Jag tyckte det var väldigt farligt att man skulle kalla dom, eller klumpa ihop dom, med rasister, därför att jag menar att de inte hade en rasistisk ideologi och ville istället att vi skulle försöka inse att det var ganska små grupper som var äkta nazister eller rasister med en ideologisk bakgrund och att sättet att närma sig de här grupperna på var väldigt olika.

Robert menar att distinktionen mellan främlingsfientlighet och rasism var viktig för Stoppa rasismen eftersom de två grupperna krävde helt olika motstrategier. Främlingsfientliga kunde man ”tala till rätta och upplysa”, vilket innebar opinionsbildade arbete på skolor, arbetsplatser och gatan. Ideologiskt grundad rasism och nazism var en annan sak – här gällde det att tydligt markera sitt avståndstagande och göra motstånd:

- Det är nyansskillnad om man sitter vid ett fikabord och någon säger något dumt, hur man ska hantera det. Klart man ska säga emot, det var alla överens om, men kanske inte nödvändigtvis säga ’ du är en jävla rasist, nazist bla bla’ och liksom tro att man genom såna ord kan frysa ut dem eller hota dom med stryk.
- Främlingsfientliga människor kan man tala till rätta eller ”upplysa”, medan en person som har en rasistisk, nazistisk ideologi – det går egentligen inte. Det går sällan att diskutera med dom.

Robert menar att de flesta inom Stoppa rasismen var inne på denna linje, men att det också fanns grupper, framför allt inom delar av vänstern, som gjorde rasism till ett mycket vidare och mer allomfattande begrepp:

- De klumpade ihop alla dom här alltså. De hade enligt min uppfattning en väldigt onyanserad syn, en ganska farlig syn. För dom så måste hela världen ha tett sig som rasistisk. Den var väldigt utbredd, du kunde hitta det hos väldigt breda grupper, fördomar och sånt va. Och varje uttryck för fördomar ledde till slutsatsen att det hade med rasism att göra. Och egentligen sa de att rasismen skulle krossas så jag vet inte – jag tror inte att det ledde till direkt det, men jag tycker det är viktigt att man ska kunna skilja på olika grupper så att man vet vem det är man slåss mot.

Även andra intervjuade lyfter fram att det rådde hetsiga diskussioner kring hur begreppet rasism skulle avgränsas, hur relationen mellan rasism och främlingsfientlighet såg ut och att det fanns grupper som ville separera

begreppen och de som ville definiera ”allt som rasism”.[82] En av de aktiva som arbetade med tidningen, menar att resultatet ofta blev någon form av medelväg där Stoppa rasismen i praktiken framför allt fokuserade på att motarbeta uttalat rasistiska och fascistiska grupper och att stödja invandrare och flyktingar, men i teorin och retoriken också riktade kritik mot politikerna och samhällets strukturer.

Avståndstagande, fredlig konfrontation, självförsvar eller angrepp?

Även om det skedde en fördjupad diskussion kring rasismen och dess orsaker kom organisationen således att, i praktiken, fortsätta att fokusera på och markera mot tydliga uttryck för rasism i samhället, i synnerhet rasistiska gruppers försök att ta plats i det offentliga. Från 1987 märks hur frågor kring antifascism och antinazism stärkte sin position.[83] Under 1987 års kongress kom kampen mot ”rasisterna och nynazisterna” att få en framträdande plats i debatten och de aktiva slog fast att Stoppa rasismen skulle fortsätta genomföra motaktioner och dela ut motpropaganda överallt där rasistiska grupper visade sig.[84] Även majoriteten av de intervjuade betonar att Stoppa rasismens såg som sin främsta uppgift att bekämpa ideologiskt driven rasism. Genom att bekämpa ”nazismens mörkermän” hoppades man visa praktisk solidaritet med de direkt drabbade.[85] Ett illustrerande citat, förvisso hämtat från början av 1990-talet, kan illustrera resonemangen:

> ”Vi är antifascister och antinazister därför att vi är antirasister och därför att vi försvarar demokratiska och mänskliga rättigheter. Vi försvarar homosexuella, kvinnor, arbetarrörelsen och andra som utsätts för nynazisters angrepp. Vi visar solidaritet med andra utsatta grupper och kan samarbeta med dessa i konkreta aktioner och kampanjer men vi väljer att inte ta med dessa gruppers krav i vår egen plattform därför att vi valt att koncentrera våra krafter.”[86]

Från mitten av 1980-talet anordnades en rad demonstrationer för att uppmärksamma problemen med rasism eller direkt störa nazisternas sammankomster. En framträdande samlingspunkt för den antirasistiska rörelsen blev motståndet mot nazisternas traditionsenliga högtidlighållande av Karl XII:s dödsdag den 30:e november. Datumet blev snabbt sammankopplat med konfrontationer mellan rasister och antirasister. I den anarkistiska tidningen Brand rapporteras om hur små grupper av antirasister och anarkister redan under tidigt 1980-tal försökte förlöjliga nazisterna

---

[82] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Minnesanteckning (p.a.)
[83] Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Förslag till verksamhetsplan för Stoppa rasismens kommande kongressperiod (p.a.)
[84] Stoppa rasismen (1987) Låt dem inte stå ensamma, nr.4, s.2
[85] Ibid.
[86] Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Resolution Stoppa rasismens kongress, antaget på repskapsmöte den 3 april 1993, nr.2, s.4

genom att måla statyn röd, hälla ut smörsyra kring demonstranterna eller spela gatuteater som illustrerade resultatet av Karl XII:s imperialistiska ambitioner. Ofta slutade allt med ”spridda slagsmål, och att antirasister fick springa gatlopp genom city.”[87] En av de intervjuade aktiva, som var med vid 30:e novemberdemonstrationerna under början av 1980-talet, menar att de första försöken att möta rasisterna ofta slutade i tumult. Han beskriver att många antirasister var ”lite snälla” och inte redo att hantera den aggressiva och våldsinriktade vitmaktmiljö som vuxit fram, något som resulterade i konfrontationer och att folk sprang ”hit och dit” för att värja sig från angrepp. Med åren blev motdemonstrationerna allt mer organiserade och Stoppa rasismen klev in som en central drivkraft.

Av intervjuer och internt textmaterial att döma står klart att aktivisterna har olika uppfattning om vilka metoder Stoppa rasismen använde, och borde ha använt, för att stoppa rasisternas möten, såväl vid 30:e november som vid andra, liknande tillfällen. Svaren löper från avståndstagande och informationsbildning till konfrontativ pacifism eller förberedelse för konfrontation och accepterande av våld i självförsvar. Till den första kategorin hörde t.ex. Olof som var mycket skeptisk till det ökade antalet direkta motdemonstrationer och den mer konfrontativa inriktningen som växte fram i samband med bland annat 30:e november-demonstrationerna:

- Jag var ju inte så entusiastisk över det där. Det var inte min strategi. Jag deltog ju ibland i alla fall, men jag tänkte ju så här – vi drar till oss en massa bråkstakar genom att engagera oss i det där. Det är bättre att isolera dom (rasisterna min anm.) och intellektuellt bearbeta vad dom står för och använda tidningen och andra kanaler för att tala om att det var misshandlartyper.
- Vi ville engagera så många som möjligt som bodde kring vår lokalförening som var antirasister eller tyckte illa om det här med BSS och nazisternas uppdykande och inte i första hand konfrontera dom i gatustrider utan att få en bred… en annan sorts invandrarpolitik, att jobba mot de politiska partierna och samtidigt mobilisera icke-partifolk i den här rörelsen.

En annan av de intervjuade, Anna, placerar sig i stället i den mellersta kategorin och menar att Stoppa rasismen använde en form av radikalpacifistisk konfrontationstaktik. Hon beskriver att det under största delen av 1980-talet var självklart att Stoppa rasismen skulle söka upp nazisterna i det offentliga rummet, men att våld var en utesluten arbetsmetod.

- Det var konfrontativt, men det var inte … vad ska jag säga … våldsinriktat. Jag tyckte det var väldigt tydligt. Vi stoppade dem utan våld eller hot om våld. Vi satt i vägen, vi satt på gatan och sjöng.

[87] Brand (1993) Fascistmos, nr.1,s.13

- Vi föreställde oss ju att genom att stoppa deras arrangemang med fredliga medel så skulle vi minska rekryteringen för att det skulle bli så uppenbart att de var otrevliga. Vi skulle få opinionen på vår sida.

Enligt Robert, som var med på flera demonstrationer, var målet att kunna möta rasisterna på gatan, rikta strålkastarna mot deras aktiviteter och därmed höja insatserna för deras engagemang – förhoppningsvis med konsekvensen att allt färre av rasisternas sympatisörer vågade framträda i det offentliga. Robert menar att organisationen stod för en uttalad icke-våldsstrategi, men lyfter fram att om de antirasistiska demonstranterna blev attackerade skulle de försvara sig, speciellt eftersom det fanns en tydlig hotbild riktad mot de antirasistiska demonstrationerna:

- Vi var ständigt utsatta för attacker, och man kan inte kalla till en demonstration om man inte kan skydda den. (…) Det kunde vara någon stans längs en demonstrationsväg och en massa skinnskallar plötsligt kunde rusa in och börja slå folk.
- Vi hade rörelsen med oss på en självförsvarlinje. Vi sökte upp nazisterna, men gick inte till angrepp, (…) men man var beredd att försvara sig när man konfronteras. (…) Det tyckte vi räckte väldigt långt och vi tyckte att det var viktigt att ta den linjen just med tanke på att vi ville bli en bred rörelse och få med vanliga människor.

Även Anders menar att de aktiva inom Stoppa rasismen var tvungna att, för att kunna fortsätta markera mot rasismen i det offentliga, utveckla en allt tydligare, och mer medveten, självförsvarstrategi:

- Man insåg att man måste lära sig att slåss och sånt. De kan slåss, så vi måste också kunna slåss. Så det pågick inom Stoppa rasismen en del sånt här självförsvar – hur gör vi?

För att möta hotet hämtade aktiva inspiration från vänsterns konfrontationer med raggare och poliser under 1960- och 70-talet och från liknande rörelser i USA som utsatts för hårda angrepp. Robert berättar om hur Stoppa rasismen utbildade egna ordningsvakter och hade talat om för aktiva hur de skulle reagera i de fall man blev attackerad.

- Ordningsvakterna utbildade vi i självförsvar och enkel batongteknik. De bar på en kort flagga som var ungefär en meter lång, en ganska liten flagga, med en kraftig pinne. Om man hanterar en sån pinne rätt kan man trycka undan och hålla undan rätt många människor.

Samtidigt menar Robert att den, i svensk kontext, ovanligt allvarliga hotbilden och de militanta självförsvarsmetoderna också attraherade en del mer radikala antirasistiska aktivister inom Stoppa rasismen, samt grupper som tidigare stått utanför.

- De attraherades av den militanta profil som vi hade. (…) Även om vi hade en utpräglad självförsvarsideologi, eller politik, så var vi beredda att använda våld för att skydda demonstrationer och för att

skydda invandrare från att bli trakasserade. (…) Så långt tyckte de att vi var häftiga.

Konflikterna trappas upp

Bilden av Stoppa rasismens attraktionskraft på mer radikala grupper bekräftas av flera intervjuade. En av de aktiva, Maria, som även varit aktiv i den anarkistiska och autonoma husockupantrörelsen, berättar t.ex. att hon drogs till det antirasistiska arbetet både på grund av frågans politiska och moraliska vikt, men också som en följd av spänningen:

- Jag hade hållit på med husockupationer både här och i Köpenhamn, och det var ju viktigt på ett sätt, men det här blev ju… man öppnar sig för världen om man håller på med antirasism och flyktingar och så. Det känns som att det är större och viktigare frågor än ett ungdomshus eller bostäder och så där.

Samtidigt beskriver Maria hur den direkta konfrontationen med nazister – att hindra dem från att sälja tidningar, demonstrera eller samlas offentligt – gav en extra ”kick”.

- Det är ju roligt med massgrejer och så, man är jättemånga och man lyckas stoppa de här nassarna. Det är lite poliser och hästar och kravallstaket och så här. Det är ju spänningen som är lite kul också.

De kommande åren trappades intensiteten i konfrontationerna upp.[88] Bland annat skedde ett uppmärksammat våldsdåd midsommarnatten 1986 där 21-åriga Ronny Landin, som hamnat i bråk med ett gäng skinnskallar, misshandlades till döds. Dödsmisshandeln ledde till flera manifestationer, bland annat på Sergels Torg i Stockholm. Bakom initiativet stod Stoppa rasismen, men stora delar av folkrörelsesverige slöt upp för att markera sitt avståndstagande, däribland fackföreningar, kyrkor och politiska grupperingar.[89] Till minne av Ronny bildade Stoppa rasismen bland annat en antirasistisk fond som i över tio år delade ut stipendier för att ”stödja och uppmuntra insatser mot rasism och främlingsfientlighet och att främja förståelse och solidaritet mellan olika etniska folkgrupper”.[90]

De allt allvarligare sammandrabbningarna bidrog även till att regeringen riktade ökad uppmärksamhet mot ”ungdomsvåldet”, skinnskallerörelsen och rasismen. Under 1986-87 vidtogs flera åtgärder. Bland annat genomfördes en omfattande antivåldskampanj, ”Tänk ett slag”, och i augusti 1987 besökte statsminister Ingvar Carlsson Stoppa rasismens sommarkonferens på Gotland.[91] Besöket sågs som en tydlig politisk markering om vikten av att

[88] Se t.ex. Stoppa rasismen (1987) nr.1, s.22; Stoppa rasismen (1986) Glöm inte Ronny Landin!, nr.3, s.12

[89] Stoppa rasismen (1986) Glöm inte Ronny Landin!, nr.3, s.12; Nynäshamnsposten (1986) “Ronny kommer inte att bli glömd”, 9/6, s.5; Lööw (1998) s.60ff

[90] Stoppa rasismen (1996) Ronny Landins minnesfond tio år, nr.1, s.2

[91] Stoppa rasismen (1987) nr.1, s.22

bekämpa rasism. Statsministern var mån att betona att regeringen inte tolererade några som helst rasistiska yttringar och lovade ökade insatser på området.[92] Under hösten tillsattes en kommission mot främlingsfientlighet och rasism. Syftet var att dels lägga nya förslag till konkreta åtgärder men också att stimulera folklig mobilisering genom att ge stöd till redan pågående folkrörelsearbete. Resultatet blev utredningen ”Mångfald mot enfald”[93] och att 12 miljoner kronor delades ut till antirasistiska projekt, däribland 200 000 kronor till Stoppa rasismen.[94]

Som ett led i arbetet gjordes även, under de kommande åren, flera nya satsningar mot rasism, bland annat i form av ett ungdomsprojekt på Fryshuset i Stockholm med fokus på skinnskallerörelsen. Genom att ge skinheadsen en lokal hoppades man kunna närma sig ungdomarna, få bort dem från gatorna och successivt föra in dem i samhället. Från antirasistiska grupper höjdes snabbt kritiska röster som menade att Fryshuset blivit en statsfinansierad värmestuga och plantskola för nazister. Verksamheten ansågs fungera som mötesplats för äldre och yngre aktivister och som en plattform för uppbyggandet av den rasistiska rörelsen.[95]

Två avgörande ”segrar”

Trots det ökade trycket från både politiker och rörelseaktörer mattades inte de rasistiska aktiviteterna. 1987 arbetade en koalition av nynazister och rasister, framför allt från Sverigepartiet, för att ta en allt mer framträdande plats i Stockholms gatubild, bland annat kring T-centralen och Åhlens där de regelbundet delade ut flygblad. Varje lördag samlades hundratals antirasister för att störa mötena utanför Åhlens. Genom demonstrationerna ville antirasisterna visa att Sverigepartiet, som bildats 1986 när kampanjorganisationen BSS försökte forma ett parti och slog sig samman med Framstegspartiet, inte var ”ett parti bland andra partier”, samt se till att rasisternas självförtroende inte skulle stärkas genom att de tilläts framträda obehindrat i det offentliga.[96] Samtidigt bestämde sig ett hundratal ungdomar från Stoppa rasismen och ungdomsorganisationen Bevara Sverige Blandat (BSB) för att försöka hindra rasisterna på T-centralen genom att, några lördagar i rad, ”svärma” området, dela ut egna flygblad och därmed störa

---

[92] Nordmark (1995) s.102, s.113; Stoppa rasismen (1988) Samma blod, nr.2, s.12
[93] SOU 1989:13
[94] Ibid. s.15, s.11; Stoppa rasismen (1989) Läsvärt: Mångfald mot enfald, nr.1, s.17
[95] Skinnskalleprojektet på Fryshuset startade våren 1988. Se Expo (2003) Kommunala bidrag finansierade VAM, tillgänglig via: http://expo.se/2003/kommunala-bidrag-finansierade-vam_262.html (besökt den 17 maj 2012); AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); Svartvitt (1995) Stödjer Stockholms stad nazi-ungdomar?, nr.2, s.4; Söderbor mot rasism i samarbete med Hasans vänner (1995) Därför demonstrerar vi idag: Inga nazister på våra gator! (p.a.)
[96] Ekman & Poohl (2010) s.52ff; Westerlund, Per-Åke (1996) *Vänd dom aldrig ryggen: Lärdomar av den antirasistiska kampen*, Farsta, Rättviseböcker, s.49; SOU 1989:13 s.133

”nynazisterna”.[97] På de första versionerna av antirasisternas flygblad stod att nazisternas mål var att ”avskaffa de demokratiska rättigheterna för alla andra. De ska därför inte kunna göra anspråk på några demokratiska rättigheter för egen del”[98], formuleringar som snabbt väckte diskussion och ledde till revidering. På Stoppa rasismens debattsidor förklarade aktivisterna sitt agerande och sina formuleringar med att de ”vägrar acceptera nazism som ett naturligt inslag i gatubilden” och att valet att dra på sig marschkängorna ska vara ”som ett litet helvete”.[99] De rasistiska grupper som blivit föremål för aktionerna i T-centralen tog till än hårdare ord. Till Stoppa rasismen kom hotbrev som tydligt illustrerar situationens allvar:

> ”Röda råttor! Efter att ha bevittnat det ömkliga skådespel ni presterade på Centralstationen den 25 april vill jag framföra några synpunkter. (…) Är ni medvetna om vilka mäktiga krafter ni utmanar? På 30-talet sprängdes tidningen Norrskensflamman. På 80-talet låg socialistkräket Olof Palme och försökte simma ryggsim i sitt eget blod. Han skulle visst också stoppa fascister och nazister. Men han fick vad han tiggde om. Århundradets fullträff. Tänker man efter så har Lars Werner, så att säga, större träffyta. (…) Den kaxiga vokabulär ni använde på ert flygblad ska vi snart trycka ner i halsen på er.”[100]

Successivt trappades intensiteten upp. Aktionerna resulterade i slagsmål mellan grupperna, vilket skylldes på de aggressiva nazisterna. I Stoppa rasismen skriver aktivister att ”Vi är inte ute efter våld – det är det första – men om nynazisterna tar till våld kommer vi att försvara oss beslutsamt – det är det andra. Människor måste kunna känna sig säkra hos oss.”[101] Som en direkt följd av oroligheterna förbjöd polisen all utdelning av material i tunnelbanan, vilket mötte skepsis från de inblandade.[102] Än idag menar flera av de inblandade att polisen agerade inkonsekvent:

- Plötsligt kom de på att var förbjudet att dela ut flygblad i t-banan. Så länge nazisterna hade delat ut var det inte förbjudet, men när vi gjorde det blev det plötsligt förbjudet, säger Robert.

Även i tidningen Stoppa rasismen uttryckte debattskribenter en oro över att polisen försökte göra det allt svårare att protestera direkt mot rasisterna. Överlag tycks skepsisen mot polisen ha varit utbredd, vilket bland annat kan förklaras med flera uppmärksammade, våldsamma ingripanden mot invandrare och demonstranter.[103] I boken *Vänd dom aldrig ryggen*[104], som

---

[97] Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) T-centralen ingen plats för rasister (p.a.)
[98] Stoppa rasismen (1987) Ut ur återvändsgränden!, nr.2-3, s.9; Riksförbundet Stoppa rasismen (1987) Inget utrymme åt nynazisterna! (p.a.)
[99] Stoppa rasismen (1987) Ut ur återvändsgränden!, nr.2-3, s.9
[100] Stoppa rasismen (1987) Röda råttor!, nr.2-3, s.3
[101] Stoppa rasismen (1987) Ut ur återvändsgränden!, nr.2-3, s.9; Riksförbundet Stoppa rasimen (1987) Inget utrymme åt nynazisterna (p.a.)
[102] Bevara Sverige Blandat och Stoppa rasismen (1987) Demonstrera mot rasism (p.a.)
[103] Se t.ex. Stoppa rasismen (1988) Stoppa polisbrutaliteten, nr.1, s.3
[104] Westerlund (1996)

skrivits av en av 1980-och 90-talets framträdande antirasistiska aktivister och organisatörer, beskrivs t.ex. polisernas agerade i samband med händelserna vid Åhléns och T-centralen:

> ”Polisens roll var tydlig för var och en som var där. Jag minns själv hur poliser till häst red rakt in i antirasisternas samling och var nära att trampa på sittande demonstranter. (…) En annan gång bildade sverigepartiet kedja och när vi skulle driva den bakåt visade sig tre kraftiga män i mitten vara civilklädda poliser som tryckte tillbaka antirasisterna. Utan polisens beskydd skulle sverigepartiets torgmöten upphört ännu snabbare.”[105]

Missnöjet ledde till att Stoppa rasismen inledde en kampanj för att uppmärksamma polisbrutalitet och de starka rasistiska tendenser man menade fanns inom poliskåren.[106] Flera av de intervjuade beskriver hur en skeptiskt, men pragmatisk relation till polisen successivt utvecklades. En av dem är Robert:

- Vi accepterade att samarbeta med polisen i den mån polisen accepterade att samarbeta med oss. Och sen följde vi inte vad polisen sa när vi inte tyckte att det stämde med vad vi ville, eller skulle göra. Men om vi hade ett tillstånd, eller hade en situation, där det var ett massivt polisuppbåd så accepterade vi att ha en förbindelseperson med dem och diskutera händelser och sånt för att undvika att det skulle bli en massa skador.

Samma år som nazisterna tvingades bort från T-centralen lyckades den antirasistiska rörelsen för första gången stoppa de rasistiska demonstrationerna den 30:e november. I Stockholm samlades drygt 500 demonstranter på uppmaning av Stoppa rasismen. Aktivisterna lyckades omringa Sverigepartiets anhängare vid Östermalmstorg och hindrade dem från att lämna platsen. Efter två timmars dödläge drog polisen in Sverigepartiets demonstrationstillstånd då säkerheten för deltagarna inte längre kunde garanteras, något som möttes av jubel från antirasisterna.[107] Även i Lund konfronterades nynazister, nationalister och rasister av över 1000 motdemonstranter med våldsamma sammandrabbningar som följd. I media beskrivs hur flaskor, stenar och ägg ven genom luften och hur de drygt 100 nationalisterna ”attackerades hårt” av motdemonstranter.[108]

Både händelserna kring T-centralen och den 30:e november firades som segrar av många inom den antirasistiska rörelsen, en känsla som stärktes ytterligare av att Sverigepartiet splittrades samma år. Inom Stoppa rasismen

---

[105] Ibid. s.49

[106] Se t.ex. Stoppa rasismen (1988) Norrmalmspolisen beskyller Riksförbundet: Ni hetsar mot polisen!, nr.1,s.4

[107] Stoppa rasismen (1988) 30 Nov i Stockholm…, nr.3, s.3; Lodenius & Larsson (1994) s.37; TT (1987) Sverigepartiets demonstration stoppad, 30/11

[108] TT (1987) Hårda sammanstötningar på 30-novemberdemonstration i Lund, 30/11; Lodenius & Larsson (1994) s.38; Expressen (1987) 19/10; Expressen (1987) 3/11

sågs de antirasistiska aktiviteterna som starkt bidragande orsaker. En av intervjupersonerna, Anders, beskriver t.ex. Sverigepartiets kollaps som en direkt konsekvens av den antirasistiska mobiliseringen:

- Sverigepartiet lyckades vi ju helt ta sönder. Det sprack ju. De klarade inte trycket när de fick folk emot sig. De var inte beredda på att det här motståndet skulle formas från flera grupper.

Även i tidningen Stoppa rasismen utmålades Sverigepartiets undergång som ett resultat av den antirasistiska aktiviteten. Partiet ”bågnade under trycket och sprängdes i tre fraktioner”.[109] I ”Vänd dom aldrig ryggen” konstateras att:

> ”Fascisterna blev oeniga om hur de skulle svara, en del hoppade av och den inbyggda tendensen till splittring bland fascisternas aktivister påskyndades. Det var tydligt att sverigepartiet föll samman inifrån på grund av trycket utifrån.”[110]

Samtidigt stimulerade händelseutvecklingen en redan pågående diskussion om val av strategier och huruvida Stoppa rasismen skulle verka för ett eventuellt förbud mot rasistiska organisationer, en diskussion som förts enda sedan starten 1983 och som kom att pågå under ytterligare flera år framöver. Aktiva var både för och emot att låta nazister manifestera sina åsikter öppet. Förbundet som helhet kom dock till slutsatsen att ett förbud inte skulle vara ett effektivt sätt ”att stoppa dessa organisationer, eller det rasistiska våld som blivit ett allt vanligare inslag i vardagslivet”. [111] Riksförbundet menade att:

> ”Risken att inskränka grundläggande demokratiska rättigheter samt svårigheterna med tillämpningen av ett snävt förbud väger tyngre än de eventuella fördelar som skulle kunna uppnås. Brottsliga handlingar kan och ska beivras. Idéer kan däremot inte regleras genom att stifta lagar.”[112]

Ökat fokus på asylfrågor och flyktingpolitik

Efter segern över Sverigepartiet märktes en successiv skiftning i problemfokus inom Stoppa rasismen. Under 1980-talets sista år anordnade förbundet färre direkta motdemonstrationer. Istället hölls opinionsmöten, på andra platser och andra tidpunkter än där rasistiska grupper samlades. Från att ha betonat problem med högerextremism skrivs i tidningen allt mer om situationen för flyktingar, invandrare och statlig rasism. Intervjuade förklarar det skiftande fokuset med att många aktiva upplevde ett akut hot om faktiska

---

[109] Stoppa rasismen (1989) Nu är det allvar, nr.2, s.2; Stoppa rasismen (1991) En seger för antifascisterna, nr.4, s.19
[110] Westerlund (1996) s.49
[111] Stoppa rasismen (1992) Förbud mot rasistiska organisationer: Stoppa rasismens remissvar, nr.3, s.17; Stoppa rasismen (1991) Ska rasistiska organisationer förbjudas?, nr.4, s.24
[112] Stoppa rasismen (1992) Förbud mot rasistiska organisationer: Stoppa rasismens remissvar, nr.3, s.17

försämringar för den tilltagande mängd flyktingar som kom till Sverige mot slutet av 1980-talet. Invandrarverket hann varken utreda eller placera de nyanlända, vilket ledde till framväxten av tillfälliga flyktingförläggningar runt om i landet, den ena mer provisorisk än den andra. På sina håll, allra tydligast i kommunen Sjöbo, väckte Invandrarverkets propåer om att ta emot flyktingar stark kritik, vilket utmynnade i en kommunal folkomröstning hösten 1988 där de invandringskritiska rösterna vann en betydande seger.[113] Överlag tog en allt mer flyktingfientlig opinion ökad plats i debatten, något aktiva i Stoppa rasismen också menade återspeglade sig bland makthavare där etablerade partier, polisen och myndigheter skärpte tonen i invandringsfrågan.[114]

Inom förbundet inleddes en kampanj mot asyl- och migrationspolitikens utveckling. I fokus stod den nya utlänningslag som skulle behandlas i riksdagen 1989.[115] Tillsammans med andra organisationer som arbetade för att hjälpa flyktingar - däribland Rädda barnen, Röda korset, Svenska flyktingrådet, Asylkommittéerna och Advokatsamfundet – inleddes en kampanj för att få de ansvariga politikerna att dra tillbaka förslaget.[116] Enligt aktiva skulle den nya lagen, tillsammans med redan genomförda förändringar, leda till en avhumanisering och åtstramning av flyktingpolitiken och till att allt färre flyktingar beviljades uppehållstillstånd. Enligt aktiva i Stoppa rasismen tog sig förändringarna uttryck i att flyktingar hänvisades och isolerades i flyktingförläggningar, visumtvången skärptes, flygbolag blev ekonomiskt ansvariga för en eventuell tillbakaresa, de direkta avisningarna ökade, barn placerades i förvar, det ekonomiska stödet till flyktingar minskade och att kommuner själva fick bestämma om de ville ta emot flyktingar eller inte.[117] Mot förändringarna ställde Stoppa rasismen krav på motsatsen. Under paroller som ”Kommunerna måste ta emot flyktingar! Bygg bostäder! Återställ det ekonomiska stödet till asylsökande! Riv upp tvånget att bo på förläggning! Och Stoppa förslaget till ny utlänningslag!”[118] strävade man efter att vrida utvecklingen åt motsatt håll.

---

[113] Stoppa Rasismen (1988) Rum för medmänsklighet, nr.3, s.2; Dagens Nyheter (1987) ”Kommunerna förmår inte mer”, 7/11, s.5; Lange, Anders & Westin, Charles (1993) *Den mångtydiga toleransen: förhållningssätt till invandring och invandrare 1993*, Stockholm: Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet, s.72f

[114] Stoppa rasismen (1989) Undantagstillståndet, nr.3-4, s.2; Stoppa rasismen (1990) ”Sätt tak på invandringen”, nr.3, s.2; Stoppa rasismen (1990) Vad händer med asylrätten?, nr.3, s.9f

[115] Stoppa rasismen (1989) Ni bryter ju mot asyllagarna!, nr.1, s.9ff; Stoppa rasismen och Svenska Asylkommittén (1989) Stoppa nya asyllagarna (specialnummer).

[116] Stoppa rasismen och Svenska Asylkommittén (1989) Stoppa nya asyllagarna (specialnummer)

[117] Stoppa rasismen (1988) Flyktingar förpassas till förläggningar, nr.2 s.7; Stoppa rasismen (1989) Den nya utlänningslagen talar om flyktinghantering som om det vore väskor det är frågan om, nr.1, s.3; Stoppa rasismen (1989) Bryt Samförståndet, nr.1, s.2: Stoppa rasismen (1988) Rum för medmänsklighet, nr.3, s.2; Stoppa rasismen (1989) Ny utlänningslag, nr.2, s.10f; Stern, Rebecca (2008) *Ny utlänningslag under lupp*, Stockholm, Svenska Röda korset, s.28

[118] Stoppa rasismen (1989) Bryt samförståndet, nr.1, s.2

Kampanjen misslyckades och de nya lagarna röstades igenom, en besvikelse som späddes på genom det så kallade ”Luciabeslutet” 1989 – en plötslig och kraftig skärpning av grunderna för att få asyl i Sverige. Genom Luciabeslutet fick enbart de flyktingar som uppfyllde FN:s kriterier för flyktingstatus enligt 1951 års Genèvekonvention[119] eller de med ”särskilt starka skyddsbehov” möjlighet att stanna. Syftet var att kraftigt minska antalet flyktingar till Sverige eftersom landet enligt invandrarminister Maj-Lis Lööw ”nu nått gränsen för vad vi klarar av”.[120] Luciabeslutet fick stor påverkan på den antirasistiska rörelsen, både för rörelsens arbetsfokus och för synen på de ansvariga partierna. I tidningen Stoppa rasismen talas om att ”undantagstillstånd” för flyktingar införts då stora delar av lagstiftningen som berört asylsökande plötsligt upphävts.[121] Flera artiklar vittnar om en djup besvikelse över framför allt socialdemokratins agerande och en rämnad bild av Sverige som ett solidariskt, internationalistiskt och medmänskligt land.[122] En av de intervjuade, Omed, beskriver t.ex. hur den nya lagstiftningen kom att ses som en definitiv vattendelare för rörelsens syn på stora delar av det politiska etablissemanget:

- Efter det har jag känt att socialdemokratin har svikit sitt ansvar gentemot rasism och för en generös flyktingpolitik. Från om med det året har det hänt något. Invandrarna har känt sig otrygga. (…) Det är brytåret.
- Det går hand i hand. (…) Att man blir illa behandlad av etablissemanget och politikerna och att man blir illa behandlad av rasisterna som slår en.

Reaktionerna på förändringarna i flyktinghanteringen lät inte vänta på sig. En vecka efter beslutet anordnades ett protestmöte i Stockholm och den sista dagen på året, nyårsafton 1989, bestämde sig aktionsgruppen SOS Asyl, till stor del bestående av aktiva i Stoppa rasismen och Asylkommittén, för att tillsammans med invandrare, utvisningshotade flyktingar och andra antirasistiska aktörer bosätta sig i olika kyrkor till dess att regeringen upphävt undantagsbeslutet.[123] Sveriges kyrkor hade tidigare visat stort engagemang i

---

[119] Med konventionsflykting avses enligt FN:s flyktingkonvention från 1951 de personer “som flytt sitt land i välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, religion, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller politisk uppfattning, och som befinner sig utanför det land, vari han är medborgare och som på grund av tidigare nämnd fruktan inte kan eller vill återvända till det landet…”. Se UNHCR (odat.) *Flyktingkonventionen – frågor och svar*, tillgänglig via: http://www.unhcr.se/se/om-oss/1951-aars-flyktingkonvention/konventionen-fraagor-och-svar.html (besökt den 18 juli 2013)

[120] Riksdagens protokoll 1989/90:46

[121] Stoppa rasismen (1989) Undantagstillståndet, nr.3-4, s.2

[122] Se t.ex. Stoppa rasismen (1990) Solidaritet i handling och inte bara i ord, nr.1, s.4f; Stoppa rasismen (1990) Demonstration mot asylreglerna, nr.1, s.12f

[123] Stoppa rasismen (1990) S.O.S Asyl, nr.1, s.8ff; Stoppa rasismen (1989) Protestmöte, nr.3-4, s.23; Brand (1990) Svensk flyktingpolitik- vem bestämmer egentligen?, nr.1, s.6; Expressen (1990) Bibis protest, 6/1, s.103; Stoppa rasismen (1991) Samgående i Stockholm, nr.2, s.17

frågan och bland annat gått ut i den bredaste ekumeniska aktionen någonsin, en gemensam namninsamling, för att bevara asylrätten.[124] Inledningsvis hade aktionen många kyrkors stöd, men i takt med att den fortgick blev relationerna frostigare. Allt färre kyrkor visade sig villiga att ta emot de kringvandrande grupperna.[125] Den verksamma personalen, präster och diakoner, var ofta positivt inställda, medan de politiskt tillsatta kyrkoråden uttryckte allt mer skepsis. Kyrkorådets ordförande i Katarina kyrka menade t.ex. att situationen urartat och att aktionerna måste upphöra eftersom ”Aktionsgruppen har öppnat kontor i kyrkan och ägnar sig åt politisk aktivitet. De svenska medlemmarna vill bestämma över flyktingarna. Kyrkan har blivit en demonstrationsplats.”[126] Aktivisterna hävdade att anklagelserna var grundlösa, ett uttryck för att kyrkorna alltmer kommit att springa regeringens ärenden, och meddelade att ockupationen skulle avbrytas ”först när vi hittat annat tak över huvudet till de asylsökande”.[127] Efter cirka tre månader av ockupation fick de aktiva till sist avsluta arbetet, utan att ha nått sitt mål om ett upphävt beslut eller en fristad åt flyktingarna.[128]

I Stoppa rasismens ledare gjordes analysen att politikerna, i och med lagändringarna, spelade rasisterna i händerna. Enligt aktiva försökte politikerna stoppa den inhemska rasismen genom att slå mot invandrarna och flera artiklar vittnade om att förtroendet, i synnerhet för socialdemokraterna och moderaterna, nu var mycket lågt. De två partierna ansågs förespråka ”den hårdaste linjen av alla när det gäller att bevilja uppehållstillstånd.”[129] På ledarplats illustrerades relationen till partier och andra etablerade politiska grupper i pragmatiska ordalag; samarbete i enskilda sakfrågor kunde fungera, men utvecklingen hade tydliggjort att det inte gick att lita på de etablerade politiska grupperingarna eller låta dem ta över ansvaret för det antirasistiska arbetet. Politikerna var medansvariga för att rasismen växte. Deras agerande hade:

> ”(…) underblåst fördomar om flyktingar och invandrare som en belastning för samhället. Att man (…) tvingar asylsökande att bo i läger och tagit asylsökande inklusive barn ’i förvar’ i häkten har bidragit till en bild av flyktingar som suspekta, eventuellt kriminella, figurer utanför samhällsgemenskapen. När det ’svenska folket’ ser att staten behandlar flyktingar på det sättet förstärks främlingsfientligheten”.[130]

[124] Stoppa rasismen (1990) Namninsamling för asylrättens bevarande, nr.1, s.14
[125] Stoppa rasismen (1990) S.O.S Asyl, nr.1, s.8ff
[126] Expressen (1990) Nu har det urartat. Flyktingarna ska frysas ut ur kyrkan, 3/4, s.104
[127] Ibid. s.104
[128] Stoppa rasismen (1990) Det brinner, nr.2, s.2
[129] Stoppa rasismen (1997) SSU tar ut egen kurs på asylområdet, nr.1, s.2; Stoppa Rasismen (1989) Nu är det allvar, nr.2, s.2
[130] Stoppa rasismen (1992) Förbud mot rasistiska organisationer: Stoppa rasismens remissvar, nr.3, s.17

Politikerna talade med kluven tunga och ansågs snarare nära rasismen än motarbeta den, eller som en av aktivisterna uttryckt sig i samband med en tidigare protest:

> ”Stifta ni en lag om ni vill. Det hjälper inte i längden. Det viktigaste är att ni återupprättar asylrätten, att ni avbryter polisförföljelser, internering av barn och flyktingfamiljer. Vad invandrarministern gör med pennan vid sitt skrivbord, det tror mobben att den kan göra med påkar i Mellerud.”[131]

Konsekvenser för den antirasistiska rörelsen

Förändringarna i hanteringen av asylsökande fick också direkta konsekvenser för den antirasistiska rörelsen. I och med att flyktingarna hölls alltmer på förläggningar minskade möjligheterna till kontakt, och därmed också de personliga banden mellan asylsökande och solidariska individer och grupper runt om i landet. Inom Stoppa rasismen sågs utvecklingen som ett försök att skapa distans mellan boende i Sverige och de som hade drabbats av de allt hårdare asylreglerna:

> ”Nätet av människor som gömmer utvisningshotade flyktingar ska inte komma i kontakt med nya fall. Skollärare, socialarbetare i städerna, kyrkliga församlingar, invandrarlärare… ska inte ha nära kontakt med människor som fortfarande är 'fall' i asylkvarnen. Skolklasser och hela skolor har otaliga gånger demonstrerat mot upprörande utvisningsbeslut där deras kamrater hotats. Detta ska inte längre bli möjligt”.[132]

Parallellt med den allt restriktivare flyktingpolitiken beskriver både polisens statistik, artiklar i Stoppa rasismen och intervjuade hur det rasistiska våldet återigen ökade.[133] Runt om i landet inträffade en rad våldsbrott utanför flyktingförläggningar, diskotek och matställen.[134] Samtidigt mobiliserade främlingsfientliga krafter, däribland Sverigedemokraterna och Framstegspartiet, för att vinna parlamentarisk makt. I synnerhet Sverigedemokraterna rönte uppmärksamhet. Partiet, som bildats 1988 ur askorna av BSS och Sverigepartiet lyckades på kort tid etablera sig som det mest framgångsrika högerextrema partiet i Sverige sedan andra världskriget med stark dragningskraft på ungdomar. Kring decenniets slut hade partiet över 4000 medlemmar som, enligt Stoppa rasismen, sympatiserade ”med en öppet rasistisk politik”.[135] I tidningen konstateras att den sammanväga bilden var att ”mörkret tätnat”, att det var ”allvar nu!” och flera intervjuade

---

[131] Stoppa rasismen (1987) Ut ur återvändsgränden, nr.2-3, s.9
[132] Stoppa rasismen (1989) Bryt samförståndet, nr.1, s.2
[133] Löwander (1997) s.9
[134] Stoppa rasismen (1989) Nu är det allvar, nr.2, s.2
[135] Stoppa rasismen (1991) Extremhögern i Sverige satsar inför valet, nr.2, s.4

beskriver hur en verklig rädsla började sprida sig bland invandrargrupper och antirasister. [136]

Förlorad kraft

Den sammantagna utvecklingen tycks ha färgat av sig på tongångarna inom förbundet. Inom Stoppa rasismen vittnar ledare, insändare och debattartiklar om känslor av hopplöshet, identitetsförvirring och kraftlöshet.[137] Interna mötesdokument beskriver hur verksamheten gick trögt på många håll i landet, både på grund av svårigheter att mobilisera allmänt stöd och på sinande aktivitet i de egna leden. Kampanjerna mot utlänningslagen, den svenska flyktingpolitiken och statlig rasism upplevdes inte ha samma mobiliseringskraft som kampanjerna mot högerextrema grupper. I förbundet fanns tankar om att kopplingen mellan ”flyktingrätten och rasist-rasismen” påverkat mobiliseringen negativt och flera aktiva betonade att det nya problemfokuset - om än nödvändigt och självklart ur antirasistisk synvinkel - hade svårt att väcka gehör, delvis på grund av att fokus nu riktats om från marginaliserade grupper av rasister till polisen, invandrarverket, de politiska partierna och regeringen. [138] I tidningen förklaras det sinande stödet och den sämre uppslutningen på demonstrationer delvis med frågans otydliga och svårgripbara karaktär:

> ”En orsak var tydligen frågans komplicerade och icke-spektakulära karaktär. Då vi hade våra konfrontationer med Sverigepartiet våren och sommaren 1987 ställde massor av människor upp, många begärde inträde i förbundet och vi fick sympatibevis från många håll. Här framträdde fienden i konkret kroppslig gestalt. Det är också självklart för de flesta svenskar att man ska ta avstånd från organisationer av Sverigepartiets karaktär. Det är man medveten om också i kretsar som annars inte kännetecknas av något större engagemang för invandrare. Diskussionen om några lagparagrafer kan knappast få samma konkreta och spektakulära karaktär även om tillämpningen av dem ibland kan få det. Något självklart ställningstagande finns inte heller för den som inte själv orkar bilda sig en egen åsikt i frågan. Det politiska etablissemanget är splittrat.”[139]

Enligt intervjuade medförde det successivt breddade problemområdet att organisationen tappade färdriktning. Robert beskriver t.ex. hur Stoppa

---

[136] Stoppa rasismen (1989) Nu är det allvar, nr.2, s.2

[137] Se t.ex. Stoppa rasismen (1989) Sverige behöver en stark folklig antirasistisk rörelse, nr.2, s.15; Stoppa rasismen (1989) Kongressrapport, nr.3-4, s.20; Stoppa rasismen (1989) 30 november Stockholm, nr.3-4, s.19; Stoppa rasismen (1989) Vad har hänt med BSB? nr.3-4, s.20; Stoppa rasismen (1991) Vågar vi hoppas?, nr.2, s.2; Stoppa rasismen (1991) Positiv anda på repmöte, nr.2, s.17; Stoppa rasismen (1991) Agera tillsammans!, nr.4, s.25

[138] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Minnesanteckning (p.a.); Stoppa rasismen (1989) Ny utlänningslag – reflektioner kring Riksförbundets arbete under våren, nr.2, s.11f; Stoppa rasismen (1989) Den europeiska antirasistiska protestdagen 22 april, nr.2, s.12

[139] Stoppa rasismen (1989) Ny utlänningslag – reflektioner kring Riksförbundets arbete under våren, nr.2, s.11

rasismen kom att inkorporera allt fler frågor, vilket gjorde att man förlorade fokus på den explicita rasism som motiverat arbetet från början. Även i debattartiklar skildras hur organisationen tappade fokus, splittrades och inte förmådde att möta den allvarliga situationen. I en av artiklarna kan man t.ex. läsa:

> ”I Riksförbundet stoppa rasismen är det nu kris. Vi vet inte vilken fot vi ska stå på. En stor diskussion för vårt arbete måste påbörjas omedelbart. Det är lätt att börja deppa i dessa tider när högerkrafterna har initiativet. Många kamrater i riksförbundet sliter som djur i det antirasistiska arbetet. Många bränner också ut sig. Vi har inga klara uppgifter i förhållande till andra grupper, enskilda osv som också gör ett antirasistiskt arbete. (…) Vår roll är mycket diffus. Vi får bidrag från regeringen för vårt arbete. Och det är samma regering som också till stora delar driver fram rasismen. Är det så att våra ögon inte riktigt kan se statsrasismen i Sverige. Att vi inte biter den hand som göder oss? (…) Problemet nu är inte att vi är sekteristiska och inte vill samarbeta med andra. Inte heller att någon vänstergrupp har någon speciell makt. Läget i Riksförbundet präglas mest av apati och förvirring.”[140]

Flera av de intervjuade lyfter fram att arbetet inom riksförbundet tagit en annan vändning än den önskade. I backspegeln konstateras att själva skapandet av ett riksförbund, och allt det administrativa och organisatoriska arbete som följde, kan ha varit förhastat. I intern dokumentation återfinns funderingar kring om det i grunden är möjligt att vara både en välorganiserad, välinformerad, analytisk politisk påtryckare och samtidigt en ”glad folkrörelse” – eller om de två borde ha delats upp i olika organisationer för att bibehålla Stoppa rasismens kraft och vitalitet.[141] Intervjuade lyfter förvisso fram centrala demokratiska förtjänster och ökad stabilitet, men poängterar samtidigt att allt mer tid gick åt till administration. En allt större arbetsbörda kom att vila på allt färre händer. I takt med att gamla eldsjälar gick vidare till andra engagemang var det svårt att få nya att axla ansvar, vilket ledde till successiv utarmning. En av de intervjuade som själv suttit i styrelsen berättar:

- Det blev väl mer tråkigt, mera traditionellt föreningsarbete och mindre av ’nu jävlar ska vi Stoppa rasismen’. Det var mera hej och hå från början, men så är det väl alltid.
- Efter ett tag så händer det inte mycket och då är det inte lika kul längre. Då tappar man lite av tron på att man ska åstadkomma stora grejer och så är det långsamt gnet.

[140] Stoppa rasismen (1989) Sverige behöver en stark folklig antirasistisk rörelse, nr.2, s.15
[141] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Minnesanteckning (p.a)

Interna konflikter

Av intervjuerna framkommer också att flera interna konflikter kan ha bidragit till den negativa utvecklingen. Intervjuade lyfter fram interna motsättningar mellan dels olika etniska grupper och dels mellan politiska aktörer, framför allt olika vänsterfraktioner som inte drog jämt. Med avseende på de etniskt färgade konflikterna beskriver en av de aktiva, Anders, t.ex. att det kunde vara svårt att få olika minoriteter eller politiska fraktioner att arbeta ihop då de motsättningar som existerat i det förra hemlandet också färgade av sig på möjligheterna till samarbete mot en ny, gemensam fiende i Sverige:

- Det kunde bryta samman på så enkla saker som att 'den här personen är med – då kan inte vi vara med för vi gillar inte den här organisationen som den här personen sympatiserar med'.

Även i tidningen uppmärksammades att konflikter mellan olika etniska grupper försvårade skapandet av en enad front mot rasism:

> "Situationen idag på många platser i världen kännetecknas av motsättningar mellan olika etniska grupper. Dessa grupper har i många fall varit utsatta för förtryck (…) Då förtrycket börjar lätta är det naturligt att man inom de skilda grupperna strävar efter att ytterligare förbättra sin situation, även på bekostnad av andra. Det är också vanligt att gamla motsättningar, som tidigare hindrats att komma fram i ljuset, nu kommer till uttryck. I stället för att sida vid sida arbeta för en fortgående förbättring för alla börjar man bekämpa varandra inbördes."[142]

Intern dokumentation och flera intervjuade beskriver även hur Stoppa rasismen alltmer kom att förlora aktivister med bakgrund i invandrarorganisationer. Redan 1985 konstateras att arbetsgruppens möten börjat domineras av "vita" aktivister med politisk bakgrund och att invandrarorganisationer och "vanliga entusiaster" dragit ner på engagemanget.[143] En av de intervjuade, Omed, beskriver hur missnöjet med organisationens ledningsstruktur successivt växte bland olika invandrargrupper:

- Om man ska vara lite elak var det många människor som menade att varför ska alla de fina posterna gå till svenskar?

De politiska konflikterna rörde flera faktorer, varav några redan aktualiserats. T.ex. handlade det om hur rasism skulle definieras, hur arbetet borde avgränsas, vilka handlingsstrategier som var gångbara och hur organisationen skulle struktureras på bästa sätt – skiljelinjer som kommer att utvecklas ytterligare framöver. Såväl intern dokumentation, debattartiklar som flera intervjuade lyfter också fram ett växande missnöje med

[142] Stoppa rasismen (1991) Vågar vi hoppas?, nr.2, s.2
[143] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Minnesanteckning (p.a)

trotskisternas framträdande roll eller en alltför tydlig ”vänsterinriktning” i arbetet.[144] En av intervjupersonerna, Karin, som själv inte var knuten till någon organiserad politisk gruppering, berättar t.ex. att trotskisterna, genom att ha flera drivande personer på centrala positioner, fick stort inflytande. Hon säger att de inblandade förvisso gjorde många bra saker, men att det var svårt att få gehör för alternativa linjer, eftersom det kändes som att ”en del beslut redan var fattade”.

- Jag bara kände att när man sa nånting så hade alla redan en färdig ståndpunkt, så det kändes konstigt. Och jag hade inte förstått från början att de alla var partimedlemmar i samma parti (här åsyftas Socialistiska partiet, min anm).

Även Olof lyfter fram trotskisternas ledande roll som en hämsko för Stoppa rasismen. Olof beskriver hur trotskisterna försökte driva igenom ”enorma initiativ” som var mer fokuserade på att utmana myndighetssverige, än att erbjuda praktiskt stöd till enskilda flyktingar och invandare.

- Jag tycker att de hetsade fram projekt som vi alla skulle genomföra oavsett vad lokalföreningarna tyckte och tänkte. Man tappade… de var så samsnackade så de fick alltid igenom sin vilja (…).
- Konflikten blev ju att man alltid var tvungen att prioritera vad de här människorna kom med för idéer, alltså med internationella, spektakulära saker. Så det här som vi ville göra, ett grundarbete inom vårt lokalområde, det liksom, det blev satt på undantag och istället hamnade vi som administratörer av nånting som inte vi inte hade bestämt. Så upplevde jag det.

Anders, som också var skeptisk till vissa trotskistiska gruppers roll, menar att den klassiska trotskistiska strategin - att under täckmantel försöka infiltrera organisationer som arbetar med andra frågor och vrida dem åt vänster - också användes i samband med Stoppa rasismen:

- De tänker att de har rätt och så tänker de leda kampen. De är ungefär som Morran. De vill vara med, och vart de än kommer så vissnar alla blommor och färgerna blir grå. Så går de vidare till nästa ställe.

En rörelse på fall?

Den sammantagna bild som växer fram av Stoppa rasismen vid övergången till 1990-talet är att organisationen tappat fart och kraft, begränsad av splittring och villrådighet. Demonstrationerna lockade allt färre deltagare, medlemsmöten och kongresser likaså.[145] I en ledare från mitten av 1991 konstateras uppgivet:

---

[144] Ibid.; Se även Stoppa rasismen (1992) Enhet mot fascismen, nr.3, s.21

[145] Se t.ex. Stoppa rasismen (1989) 30 november Stockholm, nr.3-4, s.19; Stoppa rasismen (1989) Vad har hänt med BSB? nr.3-4, s.20; Stoppa rasismen (1989) Kongressrapport, nr.3-4,

> ”Från perioden förra kongressen 1989 har vi knappast några segerrapporter att meddela. Främlingsfientligheten har blivit starkare och mer accepterad. Den antirasistiska rörelsen har varit svag och splittrad och aktiviteten i vårt förbund låg på flera orter.”[146]

Stoppa rasismens tillstånd var emellertid inte unikt. I backspegeln kan konstateras att de sista åren under 1980-talet och övergången till 90-talet präglades av en allmän nedgång i aktivitet hos flera av de antirasistiska organisationer som definierat decenniet.

Såväl intervjuade, internt rörelsematerial som tidigare studier, om än få till antalet, beskriver den antirasistiska rörelsen som kraftlös, svag och splittrad, levande en tynande tillvaro, utan stöd från vare sig politiska och moraliska talesmän eller en bred allmänhet. Rör inte min kompis kallas en ”kampanj som försvann”, de populära flyktinggalorna började gå med förlust och många större aktörer, däribland Stoppa rasismen, hade svårt att både behålla och rekrytera nya medlemmar.[147] De antirasistiska kampanjerna blev allt mer osynliga och aktioner i solidaritet med flyktingar sällsyntare. Förändringarna i behandlingen av asylsökande och de allmänt hårdnande attityderna i samhället gentemot flyktingar och invandrare hade gjort det svårare för aktivister att få gehör för sina idéer.[148]

8.3. En radikal antirasistisk miljö tar form inom och kring Stoppa rasismen

Alla antirasistiska miljöer tycks dock inte ha känt av det sena 1980-talets nedgång i samma utsträckning. Sedan mitten av decenniet hade det, som antytts ovan, funnits aktivister inom ramen för Stoppa rasismen som uttryckt missnöje med organisationens utveckling, både teoretiskt och praktiskt. Flera av dessa hörde hemma i den löst sammansatta frihetliga vänstermiljö som börjat ta allt större plats i rörelsesammanhang under 1980-talets andra hälft. De aktiva rörde sig i utkanten av flera existerande sociala rörelser; de engagerade sig i anti-apartheidrörelsen och Shellmotståndet, den feministiska rörelsen och anti-porrkampanjer, miljörörelsen och kampen mot massbilism. Sin huvudsakliga bas hade den nya vågen av aktivism emellertid i den husockupantrörelse som växte fram från mitten av 1980-talet, något

---

s.20; Stoppa rasismen (1991) Vågar vi hoppas?, nr.2, s.2;, Stoppa rasismen (1991) Positiv anda på repmöte, nr.2, s.17; Stoppa rasismen (1991) Agera tillsammans!, nr.4, s.25; Stoppa rasismen (1989) Sverige behöver en stark folklig antirasistisk rörelse, nr.2, s.15

[146] Stoppa rasismen (1991) Kongress, nr.2, s.2

[147] Löwander (1997) s.101, s.182

[148] Istället för att bo i kommunerna med ortsbefolkningen fick asylsökande bo på flyktingförläggningarna till dess att asylärendet avslutats, vilket minskade kontaktytorna. Asyl och flyktingpolitiken kom att ske ”i samhällets utkant”. Se även Stoppa rasismen (1989) Bryt samförståndet, nr.1, s.2; Lange & Westin (1993) s.71ff; Malmsten (2008) s.52; Lööw (2000) s.401ff

som under slutet av decenniet och början av 1990-talet kom att övergå i ett allt intensivare arbete mot rasism och fascism.

Den nya miljöns framväxt under 1980-talet hängde samman med att en ny radikal politisk strömning – vad som senare skulle blir känt som ”den autonoma rörelsen” – växte sig allt starkare i delar av Västeuropa under sent 1970-tal och tidigt 80-tal. Precis som i andra delar av Europa samlade den svenska delen av den autonoma rörelsen främst olika former av frihetliga socialister, framför allt anarkister, men även andra grupper av socialister, kommunister och feminister. De aktiva hade tröttnat på den tradition av samförstånd mellan intressegrupper som präglat det svenska samhället under efterkrigstiden, en kompromiss som allt för ofta ansågs falla ut till de priviligierade gruppernas favör. Istället utvecklades en mer konfrontativ politisk tradition som betonade vikten av att ta tillbaka makten över sin egen tillvaro. Genom att skapa olika former av frivilliga sammanslutningar och upprätta ”befriade zoner” – enligt aktiva präglade av motstånd mot kapitalism, hierarkier, auktoritet och parlamentarisk demokrati till förmån för ideal om jämlikhet, jämställdhet, självförvaltning och direkt demokrati – strävade man efter att självständigt sätta agendan utifrån egna behov, intressen och normer.[149]

Historiska och internationella rötter

Den autonoma rörelsens historiska rötter löper tillbaka till slutet av 1950- och 60-talet och den radikala motståndstradition som utvecklades av framför allt norditalienska fabriksarbetare, och senare också vänsterradikala studenter och arbetslösa, i kampen för förbättrade arbetsförhållanden och sociala och ekonomiska villkor. Under 1980-talet spred sig rörelsen till framför allt Holland och Tyskland där en ny generation aktivister lät sig inspireras av idén om autonom organisering och en våg av husockupationer svepte över länderna. Målet var att skapa befriade områden - autonoma zoner - ofta i form av sociala center och kollektiv, som gjorde det möjligt att leva ut en alternativ, socialistisk livsstil och som dessutom fungerade som mötesplatser för politiskt och kulturellt intresserade aktivister på vänsterkanten. Under början av 1980-talet spred sig rörelsen vidare till Danmark, tydligast genom bildandet av danska BZ (efter danskans ord för ”besätt”, det vill säga ”ockupera”), för att därifrån ta steget över sundet till Sverige under andra halvan av decenniet.[150]

---

[149] Katsiaficas (1997); Autonom tidskrift (2000) En kortfattad beskrivning av den autonoma rörelsens framväxt i Sverige och fram till dagsläget, nr.1; De Autonome (1994) *De Autonome – en bok om og af den autonome bevaegelse*, Köpenhamn, Autonomt förlag

[150] Katsiaficas (1997); Balestrini, Nanni (2011) *The unseen*. London: Verso; Balestrini, Nanni (1972) *Revolten i Torino*. Stockholm: Rabén & Sjögren; De Autonome (1994)

I Sverige blev de aktivas första fokus husockupationer, men även ett allt mer militant Shell-motstånd. Ett viktigt forum för den framväxande rörelsen blev den anarkistiska tidningen Brand som startade upp igen 1986 efter några år av vila. En av de intervjuade, som länge skrev i Brand under pseudonymen Hickory och i backspegeln framstår som en av rörelsens centrala "ideologer", beskriver hur den nya miljön inledningsvis var aktivistisk, odifferentierad, "punkig" och förhållandevis ateoretisk. En del aktivister hade sina rötter i redan existerande organisationer, däribland antirasistiska grupper som Stoppa rasismen, medan andra sökte sig direkt till den nya miljön. En annan av de intervjuade, Maria, berättar t.ex. hur delar av den antirasistiska och autonoma miljön ganska snabbt kom att närma sig varandra. Personer som börjat ockupera hus i Sverige visade snabbt intresse för rasism, nynazism och antifascism, samtidigt som en del aktiva antirasister blev mer intresserade av den nya, radikalare rörelsen. En rad personer var aktiva i båda miljöerna:

- Vi var väl några i Stoppa rasismen som blev väldigt engagerade i det här liksom - mot nynazismen och den antifascistiska rörelsen och så.
- Det är ju inte så långt mellan antirasism och antifascism, och sen var väl det också något som hände i hela Europa och som folk blev påverkade av. Någon hade varit i Tyskland och nån hade varit i England och träffat folk och (…) det är ju som en autonom rörelse i Stockholm med. Då var vi många där som fortsatte att umgås med folk som man hade ockuperat hus med, så fortsatte man med det här antifascistiska.

Den nya, radikala miljön växte således delvis fram inom, men också kring och utanför, organisationer som Stoppa rasismen och kom att ta sig uttryck i nätverk, sammanslutningar och grupperingar som till exempel Commando Coca Cola och delvis också inom det redan omnämnda Bevara Sverige Blandat. Ur antirasistisk synpunkt, och i relation till Stoppa rasismen, kom det sistnämnda att framstå som extra intressant.

Bevara Sverige Blandat

Fröet till Bevara Sverige Blandat (BSB) såddes i mitten på 1980-talet av ett tiotal personer, flera med rötterna i den anarkistiska miljön i Stockholm som till stor del var centrerad kring Ultrahuset. De aktiva var trötta på den rasistiska propaganda, ofta i form av klotter och klistermärken från Bevara Sverige svenskt (BSS), som blivit en allt vanligare del av Stockholms gatubild. Istället började man ersätta BSS-klotter med bokstäverna BSB och gjorde egna klistermärken som användes för att täcka över den rasistiska propagandan.[151]

[151] Stoppa rasismen (1989) Vad har hänt med BSB?, nr.3-4, s.20; BSB-Styrelsen (1985) Nu är det dags (p.a.); AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta

Efter ett drygt halvår övergick det lösa aktivistnätverket till en mer fastare organisation och kom att fungera som en informell ungdomsavdelning till vad man själv refererade till som ”storasystern” Stoppa rasismen – ett släktskap som upplevdes ömsesidigt och bland annat kom till uttryck i att organisationerna delade postbox och genomförde gemensamma demonstrationer och kampanjer.[152] I föreningens stadgar från 1985 slås fast att allt förtryck som döljs bakom ”ord som nationen, rasen, kulturen eller den sanne guden är lika förhatligt” och att BSB skulle ”bekämpa alla yttringar av rasism, fascism, nazism, invandrarfientlighet och chauvinistisk nationalism”.[153] I ett upprop mot rasism utvecklades en alternativ vision för ett mångkulturellt samhälle:

> ”Skillnaderna är mycket mer en tillgång än ett hinder. Tillgångarna är väl värda alla ansträngningar att övervinna hindren. Ett land, en kultur, en grupp människor i isolering stagnerar. När morgondagen är en spegelbild av gårdagen har man ingen framtid”.[154]

Inom BSB samlades framför allt ungdomar som ville agera direkt mot rasism och fascism. BSB gav ut en egen medlemstidning, deltog i en rad demonstrationer, höll skolföredrag, sände närradio tillsammans med Stoppa rasismen och arbetade för att hindra rasistiska grupper från att ta plats i det offentliga rummet, t.ex. genom att fortsätta att måla över deras klotter och riva ned klistermärken och affischer men också genom att direkt försöka hindra rasister från att sprida sin propaganda offentligt.[155] Mot slutet av 1980-talet lades verksamheten på is, men initiativet utgör ett exempel på hur aktiva ur den mer radikala miljön tidigt började intressera sig för arbete mot rasism och tydligt interagerade med redan existerande organisationer.[156]

---

antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator, nr.12, s.107

[152] Gemensamma arbetsgruppen mot rasism (1985) Protokoll från möte i gemensamma arbetsgruppen mot rasism tisdagen den 3/9-85 (p.a); Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.6 (p.a.); Stoppa rasismen (1988) Mångfald mot enfald, nr.2, s.2; Stoppa rasismen (1989) Vad har hänt med BSB? nr.3-4, s.20

[153] Bevara Sverige Blandat (1985) Stadgar för föreningen Bevara Sverige Blandat, antagna vid medlemsmötet 1985-04-28 (p.a.)

[154] Södermalmsföreningen mot rasism (odat.) Stoppa rasismen, s.6 (p.a.)

[155] BSB-bladet (1988) nr 3; AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); Anarkistisk tidsskrift (1998) Inga fascister på våra gator! nr.12, s.107

[156] Stoppa rasismen (1989) Vad har hänt med BSB? nr.3-4, s.20. Enligt intervjuade var ett annat exempel på en mer radikal gruppering under tidigt 80-tal Beväpnad förorts front, men kring denna lösa gruppering har jag inte hittat mycket information. Se Stockholmspunk: Historia, funderingar och annat (2008) Beväpnad förorts front!, tillgänglig via: http://stockholmspunk.blogspot.com/2008/09/bevpnad-frorts-front.html alt. http://www.menvafan.net/annat/bff/ (besökt den 18 juli 2013)

Direkt drabbade

I en för den radikala miljön närliggande tidskrift förklaras det ökade engagemanget mot fascism delvis med hur rasisternas allt våldsammare aktiviteter fick direkta konsekvenser för 1980-talets anarkister, autonoma och punkare. Enligt artikelförfattaren var det denna del av vänstern som först kom att drabbas av skinnskallarna och nynazisternas attacker, mycket på grund av att de rasistiska strömningarna tidigt fick fäste i den ”apolitiska skit-i-allt-delen av punkrörelsen som existerande vid sidan om den större vänsterpunkströmningen”[157]. En av de intervjuade, Peter, beskriver t.ex. hur punkscenen tidigt kom att känna av den nya skinnskallevågen:

- Runt 86-87 så börjar punkarna ockupera hus igen i Stockholm och då sker en politisering inom punkscenen. Sen är det både i Göteborg och Stockholm ett gäng punkare som inte följer med i den där politiseringen utan som är opolitiska, eller går åt ett annat håll och det är lite där de här skinnskallekretsarna dyker upp ifrån.

Utvecklingen polariserade musikscenen i en vänsterinriktad huvudfåra och en högerinriktad del. De två grupperna levde nära varandra, men höll avstånd. Ibland hamnade man i våldsam konflikt i samband med konserter, på krogen eller vid andra evenemang. Naziskinsens framväxt och attacker mot vänsterinriktade festivaler, bokhandlare, caféer och ockuperade hus, bidrog till framväxten av en mer militant och konfrontationsinriktad linje inom den anarkistiska och autonoma miljön.[158] Peter igen:

- Dom dök upp på utomhusfestivalerna och då var de väldigt nära på något sätt. Många kände man med namn(…). De kom på våra festivaler men satt på en kulle bredvid eller nåt sånt där.
- Det vart konfrontationer där och stämningen började att bli mer spänd på de här festerna och festivalerna, så man började till slut jaga bort de här, att man tyckte att det var otrevligt och otryggt att ha dem där.

I en intern historieskrivning av den radikala miljöns framväxt konstateras att ”Vändningen skedde på Gärdesfesten -87 då ett gäng provocerande skinnskallar jagades bort och åkte på dyngspö. För första gången hindrades naziskinsen från att gå runt och göra vad de ville utan att möta motstånd.”[159]

---

[157] Anarkistisk tidsskrift (1998) Inga fascister på våra gator! nr.12, s.107

[158] Ibid.; Stoppa rasismen (1986) Skinbråk vid ockupation, nr.1, s.7; AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)

[159] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)

De radikala börjar ta plats

I takt med att Stoppa rasismen, efter 1987, tydligt minskade sitt fokus på högerextrema grupper och tonade ned arbetet med konfrontativa demonstrationer till förmån för opinionsarbete och flyktingfrågor, försökte de framväxande radikala krafterna att fylla luckorna.[160] Från 1988, och under stora delar av 1990-talet, var det allt oftare utomparlamentariska vänstergrupper som bidrog med tillfälliga mobiliseringar till direkta motdemonstrationer runt om i landet. En av de intervjuade, Anders, som under 1980-talet deltog i både Stoppa rasismen och de radikalare gruppernas demonstrationer, beskriver att en av anledningarna till de sistnämndas ökade aktivitet var att Stoppa rasismen successivt ”fegade ur” och backade från sina ursprungliga mål - att i praktiken *Stoppa rasismen*. Han menar att det genom åren vuxit fram tre linjer inom organisationen; de som ville fortsätta att hindra rasisterna från att ta plats i offentligheten, de som kunde tänka sig att försvara demonstrationer vid rasistiska attacker och de som aldrig kunde tänka sig att använda våld.

- Den sista typen, den blev nästan dominerande. Det är därför de börjar ha möten på andra tider och på andra dagar. Så ofarligt som möjligt, så kostnadsfritt som möjligt.
- De ville ha symboliska manifestationer som inte riskerade något och som heller inte berörde någon någonstans, och varken tangerar något som är politiskt signifikant eller har betydelse på gatan.

För Anders var målet ett annat. Att tro att det gick att stoppa den fascistiska rörelsen genom att ”stå med tända ljus” eller ”vända fascisterna ryggen” ansågs naivt och verklighetsfrånvänt. Istället handlade det om att markera en tydlig gräns mot de rasister och fascister som sökte plats i det offentliga rummet:

- Vi måste blockera det, vi måste stoppa det. Det är inte så att vi sökte den fysiska konfrontationen, tanken var ju fortfarande väldigt mycket organiserat icke-våld. Vi blockerar den här gatan. Här kommer ni inte förbi. Kommer de över den här linjen så har de gått över linjen, men det är inte vi som slänger första stenen så att säga. Vi bara markerar att ”No Pasaran”. Och det fungerade ju jättebra. De löpte ju med svansen mellan benen.

Under de sista åren på 1980-talet blev demonstrationerna kring den 30:e november, framför allt i Lund och Stockholm, stundtals konfliktfyllda. I media beskrevs händelserna i närmast krigs- eller sportmetaforiska ordalag där två grupper av kombattanter, rasister och antirasister, skulle göra upp inför domarna – polisen och medias – vakande ögon.[161] Tidigare forskning om medierapportering kring demonstrationerna visar att media, år för år,

[160] Stoppa rasismen (1991) Boken om extremhögern: En sluten och obehaglig värld, nr.3, s.6
[161] Löwander (1997) s.135

både tonade upp förväntningarna om våldsamma sammandrabbningar och skildrade händelserna i allt grövre ordalag. 1987 beskrevs demonstrationerna som "sammandrabbningar", 1988 var det "bråk", 1989 "kravaller" och 1990 "kalabalik".[162] Förvisso förekom konfrontationer samtliga år, men enligt tidigare studier var beskrivningarna också ett uttryck för medias egen dramaturgiska logik som tenderade "att överdriva inslag av våldsamheter och konfrontationer", "ta parti mot demonstrationsdeltagare" och framställa dem som ett "hot mot samhället och till och med som lagbrytare", delvis på grund av det frekventa användandet av poliser som huvudsaklig källa till information.[163] Enligt tidigare forskning markerade demonstrationerna 1988 ett skifte i hur de antirasistiska demonstranterna beskrevs i media. I Aftonbladet skildrades t.ex. demonstrationerna under rubriker som "Slaget om Stockholm" och i Expressen kunde man läsa om "Våldsverige – 180 gripna i kravaller".[164] Rapporteringen skildrade rasister och antirasister som "två lika bråkiga grupper", där både var "ute efter slagsmål"[165] - en bild som inom några år kom att tippa över och beskriva de antirasister som försökte stoppa rasisterna som "lika eller mer klandervärda än rasisterna".[166] Samtidigt var det mycket sällsynt att antirasisterna själva fick komma till tals och ge sin bild av varför de demonstrerade. Enligt tidigare forskning bidrog den vinklade nyhetsrapporteringen därmed till att dölja att "många demonstrationer mot rasism samtidigt var solidaritetsaktioner för invandrare, flyktingar och asylsökande och en protest mot den hårda asylpolitiken och mot utbredningen av invandrares sociala utanförskap."[167]

I media lades ofta en stor del av ansvaret för den utmålade kalabaliken på Stoppa rasismen, den mest kända demonstrationsorganisatören. Detta skedde även vid de tillfällen organisationen inte själva arrangerat motdemonstrationer utan istället anordnade opinionsmöten på andra platser, vid andra tidpunkter.[168] Inom Stoppa rasismen arbetade en del av de aktiva för att bemöta både medias beskyllningar och de grupper som börjat förorda en allt mer konfrontativ linje. I tidningen försökte ledande aktivister att klargöra Stoppa rasismens strategi:

> "Stoppa rasismen deltar i och organiserar motdemonstrationer när rasisterna demonstrerar. Vi gör det för att vi inte tycker att ett samhälle kan acceptera att fascister och rasister tillåts marschera på gatorna och sprida sitt budskap om hat och våld mot andra folkgrupper. Vi tror att de flesta människor håller med om det, även om inte stockholmspolisen gör det. Vi vet också att det kommer att

[162] Ibid. s.129ff
[163] Ibid. s.125, s.135, s.175
[164] Stoppa rasismen (1988) 30 nov i Stockholm…, nr.3, s.3
[165] Löwander (1997) s.130
[166] Ibid. s.139
[167] Ibid. s.175
[168] Se t.ex. Stoppa rasismen (1988) 30 nov i Stockholm…, nr.3, s.3; Löwander (1997) s.129ff

> vara antirasister ute och vill då medverka till att motmanifestationer sker så värdigt som möjligt och absolut utan våld. Vår målsättning brukar vara att fredligt blockera fascisternas färdväg, även om vi inte alltid har lyckats med detta. (…) Men vi måste också göra klart för alla som deltar vid motdemonstrationerna vad vårt syfte är: nämligen att fredligt hindra rasisterna. En del har svårt att se hur det ska gå till när de som i år ser skinheads angripa antirasister med rökgranater, knivar, flaskor och basebollträn utan att polisen gör särskilt mycket för att hindra dem. Men lösningen på det problemet är just att vi måste vara så många fler än rasisterna att de inte vågar angripa oss. (…)[169]

En av de intervjuade, Robert, som berättar att han försökte argumentera mot den framväxande och ökande militansen, menar att det fanns grupper som tidigare attraherats av Stoppa rasismens självförsvarstrategi, men som nu börjat uttryckta allt mer missnöje över rörelsens utveckling och sökte mer konfrontativa alternativ:

- Det fanns de som utvecklad idén – den här parollen 'krossa rasismen' – att det var bokstavligt. Att det inte räckte med den självförsvarspolitik som vi hade, utan att man helt enkelt skulle organisera sig för att söka upp och slå sönder nazisterna rent faktiskt.
- Den debatten skedde inom Stoppa rasismen först, sen blev det en avfälling. Det blev skilda vägar. (…) Vi argumenterade för att då kommer vi inte vinna den stora allmänhet som vi behöver.

Den breda mobiliseringens konsekvenser

Intervjuade ur den radikala miljön menar att orsaken till att de nya aktionsgrupperna växte fram inte handlade om en strävan efter ökat våld, utan att förklaringen till utvecklingen stod att finna i ett utbrett missnöje med hur Stoppa rasismen institutionaliserades, byråkratiserades och avradikaliserades, både i praktiken och i teorin. Flera av de intervjuade, däribland Anders, ser i efterhand beslutet att formera sig som ett riksförbund som "början till slutet":

- Det fanns en massa politiskt aktiva människor där som visste hur man byggde organisationer, men inte hur man bekämpade rasismen. Och då var det enklare att ägna sig åt det man kunde. Och där Stoppa rasismen dog var när det blev ett riksförbund, då var det borta.
- De var då det verkligen gick snett. Även om man inte såg det då och det fanns ingen medveten avsikt att 'nu tar vi död på den här rörelsen'.

Enligt Anders gjorde Stoppa rasismens strävan efter att samla så många aktiva som möjligt att budskapet, handlingsstrategin och förståelsen av rasism blev allt mer tunn och innehållslös:

---

[169] Stoppa rasismen (1991) Vi måste vara många fler än rasisterna, nr.1, s.12

- Man försökte flörta med och göra sig vän med hela det politiska spektrumet – man avpolitiserar kampen mot rasism i syfte att få dit en folkpartist som talar eller något annat. Då uppstår ju en skiktning mellan de som är aktiva och tycker att det här är viktigt och de som får bli garnityret utåt. Och de har ju inte med varandra att göra på många sätt. (…) De kommer dit och talar och går sen, och har gjort sitt. Och det blir väldigt konstigt om man räknar framgångar i några talare från hela det här spektrumet, då säger man saker som förstås blir mer och mer urvattnade.

Enligt Anders blev resultatet att de aktiva tvingades in ”i en jolmig folkfront” där ”allting som är politiskt meningsfullt kompromissats bort” för att hålla sams om en ”harmlös mini-agenda”. Rörelsen utvecklades mot att bli en mer allmänhumanistisk, statssanktionerad och ofarligt trivsam ”alla lika – alla olika-kampanj” vilket Anders menar underminerade möjligheten att ”arbeta mot rasismen på ett mer meningsfullt och konkret sätt” och att koppla samman detta med en politisk vision om ett alternativt samhälle. Rörelsen drogs med i någon slags ”vi är alla lika, håll varandra i handen och sjung we shall overcome-mentalitet” där man framför allt fokuserade på de frågor alla kunde enas om; det rasistiska våldet och rasism definierat som en extrem ideologi baserad på idén om olika rasers existens och värde.

- Det blir fånigare och fånigare, snart blev allt ett enda jävla folkparti, där man inte vågade kritisera systemet eftersom man ville ha systemets talespersoner som talare på en demonstration. Det blev helt löjligt.

Diskussionen, som kom att bölja under flera år, återspeglas tydligt i Stoppa rasismens interna medlemsbulletin. Även här kritiseras organisationens strävan efter att försöka nå etablerade i alla politiska läger och oviljan att ”politisera” arbetet mot rasism, t.ex. genom att koppla rasism till sociala nedskärningar och social rättvisa:

> ”En rörelse mot rasism och sociala orättvisor blir inte bred genom att kontakta flera neutrala välgörenhetsorganisationer, som i själva verket inte aktivt kämpar mot rasismen eller sociala orättvisor, eller genom att försöka hålla partier och politiker, vars politik skapar missnöje, nöjda.
>
> En rörelse är inte en numerisk summa av många organisationer och åsikter, utan ett uttryck för en social aktiv kamp, som är förankrad till reella sociala problem och realiseringen av vissa mål. Människor som offrar sanningen om krisen och missnöjet för att skaffa några välgörenhetsorganisationers stöd, eller hålla några politiker eller riksdagspartier nöjda, offrar i själva verket kampen mot rasismen och hindrar oss från att bli en bred folkrörelse.”[170]

[170] Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1992) Debatt om vilken väg SR ska välja: ett öppet brev till medlemmarna i Stoppa rasismen, nr.3, s.11

En annan av de intervjuade, Robert, som själv menade att Stoppa rasismen gjorde rätt i att söka maximal bredd, uttrycker ändå viss förståelse för de aktivister som tyckte att parollerna blev allt mer urvattnade:

- Problemet med dom rörelserna (de organisationerna Stoppa rasismen försökte samla stöd ifrån, min anm..) var att det visade sig – och det fattade även våra medlemmar – att för det första ville de många gånger ha politiska eftergifter. De ville inte acceptera våra paroller eller våra målsättningar med en demonstration. Det var ett jävla diskuterande för att försöka ena de här olika krafterna. Sen gjorde de inte så mycket. De kanske kunde ge lite pengar eller så där, men de hade inga aktivister som de skickade till några demonstrationer. Vi fick säkert med flera när vi kunde visa att vi hade stöd av olika fackliga organisationer, eller politiska partier och sånt, men det var inte deras egna aktivister. Då leder det naturligtvis till att vanliga aktivister tycker att 'va fan ska vi hålla på med dom för'.

Samtidigt som aktiva i Stoppa rasismen såg problemen med bred mobilisering betonade man hur den enande ambitionen var fortsatt nödvändig i kampen mot rasism. Alla potentiella offer för rasism, fascism och nazism - och alla som ville slå vakt om samhällets grundläggande demokratiska värderingar - uppmanades att hålla samman mot det gemensamma hotet, oavsett övrig politisk hemvist. Precis som tidigare konstaterades att det var genom praktisk solidaritet, stöd i breda folklager och att samla antirasistiska krafter till gemensam kamp som problemen kunde åtgärdas.[171] I ett flygblad tydliggörs Stoppa rasismens linje:

> "All form av rasism, diskriminering och invandrarfientlighet måste resolut bekämpas av en majoritet av oss som bor och arbetar i Sverige. Alla ansvarsfulla människor och organisationer – oavsett politisk, ideologisk, nationell eller religiös övertygelse – som inser diskrimineringens och invandrarfientlighetens skadliga verkan måste göra sitt yttersta för att upprätta en bred antirasistisk rörelse."[172]

Att alla organisationer inte kunde lägga ner lika mycket tid, kraft och resurser på det antirasistiska arbetet var beklagligt men naturligt och snarast ett argument för det fortsatta behovet av en enande och koordinerade kraft som Stoppa rasismen.

[171] Se t.ex. Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Stoppa rasismens paroller, nr.3, s.9

[172] Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1992) Stoppa rasismen!, nr.3, s.29

Spretande definitioner av rasism

Som redan antytts blev en konsekvens av Stoppa rasismens enande ambitioner, och det breda deltagandet, att analyserna av rasism kom att spreta ordentligt. Å ena sidan fanns, som också nämnts, aktiva som menade att rörelsen skulle fokusera på att skapa opinion mot explicita uttryck för rasism och främlingsfientlighet – en agenda de flesta kunde enas om. Å andra sidan fanns grupper som både ville stoppa rasisterna på gatan och angripa det politiska och ekonomiska system som ansågs ge upphov till rasism. Robert – som företrädde den första linjen – berättar:

- Det var en ständig kamp för att försöka få dem att fatta att den här rörelsen skulle begränsa sig till att bekämpa rasism i dess mera synliga uttryck och så vidare. Sen kunde man, om man ville, bekämpa rötterna till det, därför att man hade en uppfattning om hur kapitalism fungerar, men det var något annat. Då fick man helst gå och delta i nåt parti nånstans för att utveckla den aspekten. Vi såg ingen motsättning mellan att det fanns… alltså vilka bevekelsegrunder olika människor hade för att delta, men vi ville inte bli bara ytterligare en vänstergrupp.

Bland en del mer radikala aktivister, både innanför och utanför Stoppa rasismen, var tankegångarna annorlunda. Intervjuade beskriver hur idén om rasismen som ”systemisk” fått ett successivt allt starkare fäste. Enligt aktiva fungerade rasismen som ett sorteringssystem, ett sätt att fördela privilegier i samhället baserat på individers tillhörighet till olika etniska grupper. En av de intervjuade aktivisterna, Måns, beskriver:

- Vitmaktvärldens uttryck sågs bara som ett manifest, oanständigt och förstås oacceptabelt uttryck för ett strukturellt våld och för en rasism som fanns inbyggd i samhället och där man behövde se sambanden mellan rasismen, moderniteten och kapitalismen. (…)
- För oss var antirasistisk kamp en antifascistisk kamp och du kan inte tänka rasism och fascism utan att tänka det kapitalistiska systemet.(…) Vi ville fördjupa kampen mot fascism genom att angripa det som vi uppfattade som dess rot; den antikapitalistiska och den antifascistiska kampen gick hand i hand.

Missnöjet med den upplevda avradikaliseringen, den icke-konfrontativa inriktningen, den ökade byråkratiseringen, institutionaliseringen och den ”apolitiska” analysen av rasism bidrog till att rörelsen i slutet av 1980-talet skiktade sig i allt tydligare grenar; dels olika typer av bredare opinionsbildande organisationer av ”pragmatisk” eller ”moderat” karaktär och dels det successiva formerandet av en ny, framväxande ”radikal” antifascistisk miljö, vilken inom några år skulle samlas inom nätverket Antifascistisk Aktion (AFA) – den gruppering som under 1990- och 00-talet kom att stå som symbol för det militanta antifascistiska motståndet. Ett flertal

av de intervjuade beskriver hur ”det första AFA” delvis växte fram inom ramen för Stoppa rasismen, men utan att ha ett namn. De aktiva planerade många av sina möten och aktioner, parallellt med de egna tillhållen i lägenheter och på Kafé 44 i Stockholm, i lokaler tillhörande Stoppa rasismen.

Den radikala miljöns nya fokus

Under slutet av 1980-talet och början av 90-talet kom den radikala miljön att ta allt större plats i den antirasistiska rörelsen. Utöver det upplevda hotet från skinnskallarna och missnöjet med Stoppa rasismens utveckling var en av de bidragande orsakerna att de huvudfrågor de radikala aktivisterna tidigare engagerat sig i - d.v.s. framför allt husockupationer och det militanta motståndet mot Shells inblandning i Sydafrika − förlorade i relevans. Intervjuade aktivister berättar om hur de allt våldsammare insatserna från polisen i samband med husockupationer skapade en känsla av det var utsiktslöst att försöka ta nya hus i besittning. En av de intervjuade, Olle, säger t.ex:

- Husocksupationer var också helt kört. (…) Jag var med i den som uppfattades som (…), den här på Folkungagatan 64, då man bara kände att ”vi fixar inte det här liksom”. Vi försvarade kåken, hivade massa sten, men det funkade inte för stockholmspolisen hade ändå bestämt sig för att kliva in och då gör de ju det liksom, men de medel som krävs.
- Vi försökte vara skitkaxiga, men dom var kaxigare, så att det var liksom inte en framkomlig väg.

En kort period efter, i början av 1990-talet, började även motståndet mot apartheid att ebba ut och därmed aktionsvågen mot Shell. I samband med att Nelson Mandela frigavs upplevde sig rörelsen ha vunnit en betydande seger, men började samtidigt tappa fart. Utvecklingen lämnade ett vakuum och för en kort stund stod den radikala miljön utan tydliga måltavlor.[173] Den ökande militansen bland nynazister kom snabbt att ändra på det. Under sensommaren 1991 publicerade Aftonbladet bilder på vad man kallade ”Gardet”, en grupp nynazister som poserade med automatvapen i Bollmoraskogen utanför Stockholm och argumenterade för att ”raskriget” hade brutit ut.[174] Bilderna väckte stor uppmärksamhet i den radikala delen av den antirasistiska rörelsen. En av de intervjuade, Hickory, beskriver t.ex. hur informationen skakade om aktivistmiljön och att många upplevde

[173] AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94 (p.a.)

[174] Stoppa rasismen (1991) Terrorgrupperna allt våldsammare: Rustar sig för väpnad kamp, nr.3, s.5; AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94 (p.a.); Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1992) VAM myter och verklighet, nr.3, s.56

utvecklingen som mycket hotfull. Skinnskallarna gick från att vara ett diffust hot som dök upp då och då till att bli en tydlig politisk fiende.

- Helt plötsligt så var dom beväpnade till tänderna och sa att raskriget har börjat. Det var liksom ett sånt hopp (…), för alla de här händelserna där de gick på ockuperade hus eller Gärdesfesterna, det var ju skinnskallar som var ganska oorganiserade och halvalkoholiserade. Nu var de organiserade och hade en ideologi och så vidare.
- Jag tror att man blev både lite rädd och mer seriös på samma gång. För det var på något sätt ett incitament till att ta det här på allvar.

Bilderna på Gardet väckte således både uppståndelse och oro, samtidigt som de kom att fungera som en uppmaning att rikta än mer fokus mot den fascistiska rörelsen. I backspegeln beskriver Hickory hur de aktiva, omedvetet, letade efter aktionsmål och fiendebilder. De organiserade nazisterna blev en tydlig, ny motståndare - både en symbol för de yttersta formerna av förtryck och ett direkt hot mot den egna rörelsen. Hickory förklarar:

- Om man tittar på anarkiströrelsen och miljön i stort, inte bara då, men framför allt då kanske, så vad är det man riktar in sig på? Våldtäkter, fängelser, fascism. Ofta var det de mest extrema uttrycken för förtryck. Så de (nazisterna min anm.) var det mest extrema uttrycket för ett förtryck, ett rasistiskt förtryck som också var statlig invandrarpolitik, men det var mera diffust. Här var det väldigt konkret och här var det dessutom några som sa att det var helt okej att misshandla invandrare.

En annan av de intervjuade, Maria, berättar hur den radikala grenen av den antirasistiska rörelsen snabbt växte. I början på 1990-talet började det utvecklas mer utpräglade antifascistiska grupper med fokus på att försöka identifiera och konfrontera nazister:

- Det antifascistiska, att hålla på och kartlägga nazister och så, det hade blivit så stort och våldsamt och det var många som höll på med det där. Det var det ju inte alls när vi höll på att stoppa de som skulle sälja tidningarna (1987, min anm.), då fanns det ju inte.
- Dom tyckte att vi var för mesiga i Stoppa rasismen… Nej, det vart jättemycket konfrontativt, och väldigt mycket slagsmål, väldigt mycket obehagligt som man inte ville vara med på.

Försvårat samarbete

Trots meningsskiljaktigheterna i både analys och strategi verkade de radikala grupperna både utanför och tillsammans med andra antirasistiska grupper fram till ett par år in på 1990-talet, för att sedan successivt glida isär och forma en egen miljö. En av de intervjuade, Robert från Stoppa rasismen,

beskriver hur de allt tydligare skiljelinjerna mellan grupperingarna kom att få konsekvenser för möjligheterna till samarbete:

- Dom ville slåss med nazisterna, vilket jag kan ha viss förståelse med, men alltså, förlängningen var att de började maskera sig. Vi (Stoppa rasismen min anm.) hade maskering ibland för folk som kom från länder där de var tvungna att inte låta sig fotograferas, men annars så accepterade vi inte maskering för vi tyckte att det gav fel intryck till folk. Då började den här falangen att maskera sig och gå till angrepp, inte bara mot nazister utan även mot polis och andra. Och de började beväpna sig lite mera. Där blev det en bokstavlig splittring. Sen kunde vi återförenas kring konkreta aktioner i några år till, men det var inte så hjärtligt.

En annan av de intervjuade, Måns, menar istället att utvecklingen inom den pragmatiska, massmobiliserande delen av rörelsen, kombinerat med det ökade rasistiska våldet, lämnade ett fält öppet för de radikala grupperna, vilket var tvunget att fyllas av aktivister som inte steg undan för rasisternas våldsamma utspel.

- Vi tänker att 'vi kan inte låta det här bli en strid mellan svartskallar och svenskar, för att många av oss var också födda i Sverige och var etniska svenskar, men var av politiska skäl antifascister och därför i allians. Så vi behövde ställa oss i främsta ledet. Försöker de göra någonting i Sverige så måste vi svara på det, så att det inte blir en etnifierad eller rasifierad strid – för det skulle bara spela dom i händerna.

Att andra antirasistiska grupper började ta avstånd från den radikalare miljön ser han som olyckligt, men knappast förvånande:

- Ja alltså, de som började ta emot bidrag, den typen, de var ju tvungna att ta det här ritualiserade avståndet från oss. Från vårt perspektiv såg man väl att - många var ju behjärtansvärda - det var inget fel på dem, men samtidigt till stor del en del av problemet. Det var inget som upptog vårt intresse. De var i större behov av att ta avstånd från oss än vi hade att bry oss om dem.

8.4. Den tredje vågen – en sammanfattning

Under 1980-talets växte en ny, antirasistisk rörelse fram i Sverige. Till skillnad från den redan existerande anti-apartheidrörelsen fokuserade de aktiva på att uppmärksamma och bekämpa explicita uttryck för rasism inom landets gränser. Under de första åren bestod gensvaret till stor del av olika ”brandkårsutryckningar”, frammanat av emotionella reaktioner på rasistiska gruppers agerande eller uppenbara fall av diskriminering. Kring mitten av 1980-talet började rörelsen ta allt mer strukturerade former. Den viktigaste samlingspunkten blev organisationen Stoppa rasismen som under 1980-talet fungerade som nav och megafon för stora delar av rörelsen. Organisationen, som i grunden dominerades av vänsteraktiva, hade som mål att skapa en bred, lokalt förankrad folklig massrörelse mot rasism – en strategi som länge såg ut att lyckas och som kom att utmärka många av 1980-talets antirasistiska initiativ. Under breda paroller, och med små anspråk på gemensamma analyser av såväl problembild som handlingsstrategier, lanserades en rad masskampanjer, däribland Rör inte min kompis och 5 i 12-rörelsen. Initiativen förenades av en minsta gemensam nämnare - arbete mot den framväxande högerextremismen och för ökad solidaritet med invandrare och flyktingar, men skilde sig åt i frågan om synen på orsakerna bakom rasism och hur problemen skulle motarbetas. Relationerna mellan kampanjgrupperna och organisationerna varierade, från fredlig samexistens till konkurrens, men tillsammans lyckades de åstadkomma en rörelse i samhället som lyfte frågan om nationella problem med rasism till en aldrig tidigare nådd nivå. I backspegel kan konstateras att arbetet mot rasism under 1980-talet var nära att etableras som en ny folkrörelse med starkt engagemang från breda folklager och organisationer; från politiska partier, kyrkor och fackförbund till specialiserade antirasistiska organisationer och engagerade medmänniskor. Arbetet manifesterade sig i demonstrationer och manifestationer, bokbord och tidningar, informationskampanjer och skolbesök, fester och solidaritetaftnar såväl som i kamp mot enskilda rasistiska grupper och statlig rasism samt praktiskt arbete med flyktingar och invandrare på lokal nivå.

I takt med att det antirasistiska arbetet fortgick och fördjupades diversifierades också analyserna av rasism. Å ena sidan fanns de grupper som såg rasism som en marginaliserad och otäck avart på en i grunden väl fungerande samhällskropp och ville fortsätta att fokusera på att motarbeta ideologiskt övertygade högerextremister och öppna uttryck för främlingsfientlighet. Å andra sidan fanns de aktörer som alltmer börjat betona strukturella förklaringar till rasismens utbredning, där rasismen ansågs verka på alla nivåer i samhället och vara en konsekvens av ett i grunden defekt ekonomiskt och politiskt system. Inom den dominerande rörelseaktören Stoppa rasismen vållade frågan stor diskussion och

organisationen landade i någon form av pragmatisk mellanposition. Många av de aktiva höll med om en systemkritisk, materialistisk analys men valde att tona ned den utåt för en mer "avpolitiserad" framtoning, allt i syfte att inte försämra förutsättningarna att nå bred massmobilisering mot rasismens mest synliga och märkbara uttryck. Efterhand skedde även en förskjutning från mer konfrontativa strategier riktade mot högerextremister till ett ökat fokus på olika former av statlig eller institutionell rasism, i synnerhet frågor kring flyktingar och förändringar av asylpolitiken.

De olika analyserna av rasism, såväl som inställningen till olika typer av arbetsmetoder, bidrog till att rörelsen mot slutet av 1980-talet successivt åter skiktade sig i tre olika fraktioner; en moderat del med fokus på allmänhumanistiska solidaritetskampanjer som skulle öka trycket på politiker att agera mot rasism; en i grunden systemkritisk men pragmatisk mittfåra som strävade efter bred massmobilisering genom sociala rörelser och en allt radikalare del som betonade det fortsatta behovet av att konfrontera rasismens synligaste och våldsammaste uttryck - nynazisterna och högerextremisterna. Den sistnämnda gruppen växte delvis fram ur missnöjet med Stoppa rasismens byråkratisering, institutionalisering och avradikalisering, men hämtade också idé- och medlemmässig näring från den framväxande autonoma och anarkistiska miljön. Mot slutet av årtiondet blev den mer radikala vänstermiljön en viktig drivkraft bakom många uppmärksammade demonstrationerna mot rasism, t.ex. i samband med Karl XII:s dödsdag den 30:e november.

Mot slutet av 1980-talet kan konstateras att den anti-rasistiska rörelsen både tappat fart och kraft. Politiken och samhällsklimatet hårdnade, medias intresse svalnade och rörelsen delades upp i allt tydligare fraktioner, med allt starkare meningsskiljaktigheter mellan sig och stora svårigheter att mobilisera till bredare aktioner och aktiviteter. Den tredje vågen tycktes ebba ut, ersatt av några år av stiltje på den antirasistiska fronten. Nedanstående tabell (se tabell 3) försöker att översiktligt sammanfatta och sortera några av 1980-talets dominerande aktörer mot bakgrund av deras kollektiva ramverk:

Tabell 3. Tredje vågen: Massmobilisering mot nationella problem med rasism

Övergripande fokus: Kamp mot en framväxande, nationell rasistisk rörelse och solidaritetsarbete till stöd för flyktingar

	Radikala	Pragmatiska	Moderata
Exempel på aktörer	Lösare grupper/nätverk av anarkister, autonoma och kommunister t.ex. Bevara Sverige Blandat, Commando Coca Cola och tillfälliga antifascistiska sammanslutningar	Riksförbundet Stoppa rasismen Ad-hoc organisationer	Rör inte min kompis! 5 i 12-rörelsen
Dominerande politisk hemvist	Dominans av frihetliga socialister, men även en del kommunister och trotskister.	Blandad, men med dominans av vänsterkrafter.	Blandad. Anhängarnas ideologiska övertygelse oviktig.
Diagnos 1. Vad är rasism? 2. Vad orsakar rasism? 3. Vilka är de största problemen med rasism?	1. Begynnande strukturell förståelse av rasism. Rasismen är "systemisk" – ett system som sorterar och fördelar privilegier. Högerextremism som ett uttryck för strukturella missförhållanden. 2. Rasism som en integrerad del av det kapitalistiska systemet. 3. Hotet från den öppna militanta, rasistiska undergroundkulturen.	1. Betonar ofta rasism som ideologisk övertygelse och högerextremism. Under 80-talet ett ökat fokus på statlig rasism och flyktingfrågor. Medvetet fokus på rasismens mest märkbara uttryck. 2. Ekonomiska kriser och behovet av syndabockar. 3. Växande hatpropaganda, rasistiskt våld och hot mot invandrare samt en osolidarisk och rasistisk flyktingpolitik.	1. Rasism som en avvikelse och ett brott mot etablerade normer och ideal. Ses framför allt som en idémässig föreställning och kopplas till högerextremism, men också till fördomar och intolerans. 2. Strävar inte efter gemensam analys. 3. Intolerans, vardagsrasism, främlingsfientlighet, fördomar, våld och uppenbara fall av diskriminering.

<table>
<tr><td>Prognos

1. Målgrupp

2. Metoder

3. Visioner</td><td>1. Främst vänsteraktivister.

2. Konfrontativa motdemonstrationer.

Kartlägga motståndarna.

Angripa rasisternas infrastruktur för att försvåra organisering.

3. Kortsiktigt: Att hindra rasistiska grupper från att ta plats i det offentliga.

Långsiktigt: Att förändra samhällssystemet efter socialistiska principer och omkullkasta kapitalismen.</td><td>1. Bred målgrupp, samarbete oberoende av politisk, religiös eller etnisk tillhörighet. Utvecklar med åren en allt mer skeptisk inställning till det politiska etablisse-manget.

2. Demonstrationer, fredliga konfrontationer, opinionsarbete och medvetandehöjning.

Rikta ljuset mot rasisterna. Höja insatserna för deltagande och motverka rekrytering.

Direkt stöd till flyktingar och invandrare.

3. En lokalt förankrad, aktiv massrörelse mot rasism; en bred opinion som kan stoppa rasism och diskriminering, öka solidariteten mellan svenskar och invandrare och stärka invandrare och flyktingars rättigheter.</td><td>1. Mycket bred målgrupp – även den annars ”tysta majoriteten”.

2. Symboliska manifestationer och markeringar, opinionsbildning, utbildning och informationskampanjer, alt. att ”vända rasismen ryggen”.

Att visa stöd med utsatta grupper genom t.ex. solidariska, positiva budskap.

3. Skapa höjd medvetenhet/kunskap och opinion mot rasism och manifestera samhällets missnöje med förekomsten av rasism.</td></tr>
<tr><td>Motiv

1. Varför ska målgruppen agera mot rasism?</td><td>1. Ett försvar av såväl egna politiska intressen som andra människors möjligheter att verka ohotade i det offentliga rummet.</td><td>1. Solidaritetstanken framträdande. Direkt berörda och solidariserande grupper ska enas.</td><td>1. Berör alla som tror på människors lika värde och rättigheter.</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Ramdispyter

a) Inom aktören

b) Mellan rörelseaktörer</td><td>a) Oenighet kring våldets roll.</td><td>a) Oenighet kring analys av rasism, organiser-ingsform samt vilka handlingsstrategier som bör användas.

Motsättningar mellan vänstergrupper.

Motsättningar mellan etniska grupper.</td><td>a) Få interna dispyter, grupperna strävade inte efter gemensam analys och använde okontroversiella, reaktiva strategier.</td></tr>
<tr><td colspan="3">b) Diagnostiska dispyter: Grundläggande skillnader i förståelsen av rasism samt oenighet kring hur ”politiserad” analysen av rasism bör vara.

Prognostiska dispyter: Oenighet kring handlingsstrategier och målgrupp - bör mobiliseringen nå maximal ”bredd” eller de ”renläriga”? Även konflikter kring grad av byråkratisering och institutionalisering.

Oenighet kring möjlighet till samarbete med olika aktörer utanför rörelsen.</td></tr>
<tr><td>Ramkonflikter</td><td colspan="3">De radikala och pragmatiska grupperna hamnade i ett spänt förhållande till såväl det politiska etablissemanget som polis och media baserat på kritiken mot statlig rasism, den strukturella analysen och valet av handlingsstrategier.</td></tr>
</table>

DEN FJÄRDE VÅGEN

Det strukturella genombrottet

Kapitel 9.

9.1. Bakgrund

Under 1990-talets första år bröt en andra, intensivare våg av främlingsfientlighet fram. I såväl civilsamhället som i det offentliga samtalet hördes hårdnade diskussioner om invandring och flyktingmottagande. Rasistiska åsikter, som länge upplevts som tabubelagda, fick allt större plats och ökad legitimitet.[1] Det var dags att ”tala klarspråk”, att ”lyfta på locket”.[2] Attityden kom tydligt att manifestera sig i löpsedlar som t.ex. ”KÖR UT DOM! Så tycker svenska folket om invandrare och flyktingar”[3] och ett allmänt minskat stöd för solidaritetsarbete med utsatta etniska minoriteter.[4] Tidigare forskning visar att det inte längre ansågs lika tabubelagt att ”se Sverige som ett land av massinvandring av personer från Främmande kulturer, som kostar pengar och förstör den svenska kulturen”.[5]

En viktig indikation på de förändrade attityderna var riksdagsvalet 1991. Sverige fick en borgerlig regering styrd av Moderaterna samtidigt som högerpopulistiska och invandringskritiska Ny demokrati samlade 6,7 procent av rösterna. Två av de partier som stått den antirasistiska rörelsen närmast – Vänsterpartiet och Miljöpartiet – gjorde katastrofala val, där det sistnämnda fick lämna riksdagen helt.[6] Ny demokratis intåg bidrog till att riksdagens debatter successivt vreds till att handla om invandrings- och flyktingpolitik, ofta med en kritisk utgångspunkt och krav på åtstramningar. För andra invandringskritiska partier gick valet sämre. Sverigedemokraterna, som bildats 1988 ur resterna av BSS och Sverigepartiet, samlade strax under 5000 röster.[7] Inför valet hade partiet sökt framgång genom att mobilisera i speciellt utvalda kommuner, karaktäriserade av en stor andel unga människor, låg medelinkomst, liten ortsstorlek, invandrartäta grannkommuner och svaga socialistpartier.[8] Resultatet blev ett mandat i Dals Ed och ett i Skånska Höör, vilket var en besvikelse för partiet. Det dåliga valresultatet fick en del högerextrema att dra slutsatsen att den parlamentariska vägen var stängd för annat än urvattnade populistpartier. Istället anslöt sig aktivister till den utomparlamentariska rörelsen som intensifierade sitt arbete. Resultatet blev ökad rasistisk närvaro i det

---

[1] Lange & Westin (1993) s.74; Löwander (1997) s.177ff; Pred (2000); Sander (1995) s.132, s.160f
[2] Se t.ex. Lange och Westin (1993) s.74
[3] Stoppa rasismen (1993) Expressen spekulerar i fördomar!, nr.2, s.3; Nordmark (1995) s.85
[4] Lööw (2000) s.402; Lööw (1994)
[5] Schmauch (2006) s.89; Pred (2000)
[6] Stoppa rasismen (1991) Vi kan vända trenden!, nr.3, s.2
[7] Se Ekman & Poohl (2010) s.88, s.78. Vid Sverigedemokraternas första val 1988 samlade partiet 1118 röster. Se Lööw (1995) s.31.
[8] Stoppa rasismen (1991) Extremhögern i Sverige satsar inför valet, nr.2, s.5

offentliga rummet samt grövre och allt våldsammare gatuaktivism. Nya rasistiska våldsdåd drabbade landet, vilket enligt polisens statistik ledde till en ökning av antalet brott begångna mot invandrare.[9]

I media koncentrerades uppmärksamheten på en ny rasistisk organisation – VAM, en förkortning för Vitt Ariskt Motstånd. Gruppen hade vuxit fram ur den allt mer militanta och revolutionära vit makt-miljö som formats kring tidskrifterna Streetfight, Vit Rebell och Storm. I media skildrades VAM som en militant nynazistisk terrorgrupp benägen att gå längre än någon annan rasistisk organisation gjort i Sverige. Flera av de aktiva var tidigare dömda för dråp, skadegörelse eller misshandel och gruppen utmålades som ett hot mot både invandrare, meningsmotståndare och det svenska samhället. Till skillnad från BSS rasistiska ”folkrörelsearbete” eller Sverigedemokraternas ”parlamentariska ambitioner” ville de aktiva kring VAM och Storm bygga en militant terrorgrupp som kunde ta upp kampen mot den så kallade ”sionistiska ockupationsregimen”[10]. De aktiva förberedde sig genom bankrån och inbrott på väpnad kamp mot den svenska staten och ett stundande raskrig – en ”vit revolution utan pardon”.[11]

Den allt mer påtagliga rasismen kom också att sätta andra, djupa spår i samhället. Fredagen den 8 november 1991 sköts den iranska studenten Jimmy Ranjbar till döds utanför sin bostad i Stockholm. Månaderna innan hade fem personer blivit beskjutna och ett mönster hade utkristalliserat sig – alla de drabbade hade utländsk bakgrund. Redan efter att det första skottet fallit spekulerade media i att en ”Laserman” börjat skrämma slag i Stockholm. I takt med att skjutningarna fortskred spred sig skräcken. Ett halvår senare var läget så spänt att statsminister Carl Bildt höll ett tv-sänt tal till svenska folket. Målet var att lugna Sveriges invandrare, visa på situationens allvar och försäkra medborgarna om att rättsstaten, ”med alla de medel som står till dess förfogande”, kommer ”spåra upp, döma och straffa de eller dem som är ansvariga”[12]. Innan så skedde, i början av 1992, hade totalt elva personer med utomeuropeiskt påbrå blivit beskjutna av attentatsmannen. En dog, flera blev skadade för livet.

Mitt i detta tumult anlände fler flyktingar än någonsin till Sverige. Berlinmurens fall och utvecklingen i Östeuropa, i synnerhet inbördeskriget i Jugoslavien, ledde till en kraftig ökning av antalet asylsökande – från 19000 personer 1988 till 84000 1992, en unikt hög nivå som sedan sjönk snabbt under de kommande åren.[13] I efterhand kan konstateras att de svenska

[9] Löwander (1997) s.9; Lööw (1995) s.31ff; Lööw (1994)
[10] Tamas (2002) s.130ff
[11] Stoppa rasismen (1991) Svenska nynazister satsar på terrorism, nr.4, s.6f; Tamas (2002) s.9f, s.130ff; Löwander (1997) s.85ff; Lööw (1998) s.161; Expo (1996) Expo granskar vit makt, nr.6, s.3ff
[12] Carl Bildts tal citerat i Tamas (2002) s.321f
[13] Migrationsverket (2013); Lundh & Ohlsson (1994) s.32, s.98f

myndigheterna var dåligt förberedda på att hantera det ökade antalet flyktingar. På kort tid öppnades en rad provisoriska förläggningar runt om i landet. Förläggningarna placerades ofta i utkanten av mindre orter där de inkvarterade hölls avskilda från övriga samhället i väntan på besked om uppehållstillstånd. På sina håll mötte mottagandet protester. Infekterade diskussioner blossade upp i flera svenska småkommuner, först i Sjöbo kring 1988, sen i t.ex. Kimstad, Dals-Ed och Tierp. Kommunerna blev symboler för kritiken mot invandring och den svenska integrationspolitiken och debatten om folkomröstningar i samband med flyktingmottagande stormade höga. Under samma period inträffade en rad attacker, mordbränder och bombattentat mot flyktingförläggningar runt om i Sverige.[14] Attackerna blev så pass vanliga att de många gånger inte längre rapporterades i nyheterna. Ofta utfördes angreppen av unga, småkriminella män från bygden som riktade sitt allmänna missnöje med samhället mot de nyanlända flyktingarna.[15]

Politisk undfallenhet

Trots attackerna mot flyktingförläggningarna, lasermannens beskjutningar, den tilltagande militansen hos organiserade nynazister och Ny demokratis intåg i riksdagen var det officiella budskapet från ledande politiker att rasism var ett marginellt fenomen i samhället och att det var fel att utpeka Sverige som ett land präglat av rasism. Från politiskt håll menade man att organiserad rasism knappt förekom annat än i ”patetiska, ynkliga och mycket marginella grupper”[16] som kunde och skulle bekämpas med polisiära medel. Att tala om rasism i samband med det svenska folkets allmänna åsikter och attityder ansågs inte relevant och de händelser som i media utmålades som rasistiska handlingar var i många fall snarast att betrakta som ”pojkstreck”, utförda mot bättre vetande.[17]

Den borgerliga regeringens undfallande attityd väckte stark kritik, både från den politiska oppositionen och aktörer i det civila samhället. För det svenska folket blev kritiken allra tydligast vid statsminister Carl Bildts och invandrarminister Birgit Friggebos första offentliga mediebevakade möte i den invandrartäta Stockholmsförorten Rinkeby i början av 1992, en period då lasermannen fortfarande spred skräck i Stockholm. I ett överfullt Folkets hus fick politikerna svara på en uppsjö kritiska frågor kring såväl arbetet med att hitta de skyldiga som kring invandrarnas situation i Sverige och politikernas syn på rasism. Framträdandet slutade i kalabalik och i ett försök

[14] Mellan januari 1989 och december 1991 skedde mer än 100 allvarliga attentat, däribland bombattentat, mordbränder, grov misshandel eller korsbränningar, riktade mot flyktingar. Se t.ex. Stoppa rasismen (1992) Ett attentat varannan vecka, nr.1, s.7

[15] Ibid.; Lange & Westin (1993) s.43, s.71ff; Lööw (1994)

[16] Löwander (1997) s.109, s.9f

[17] Ibid.; Malmsten (2008) s.54; Tamas (2002) s.325

att lugna stämningarna ordinerade Friggebo de uppretade mötesdeltagarna att sjunga ”we shall overcome” – en önskan som föll platt.[18] De båda ministrarna lämnade Rinkeby till ljudet av burop, visslingar och slagord. För att visa handlingskraft och enighet i den allt mer infekterade frågan genomförde riksdagsledamöterna en vecka senare ett gemensamt fackeltåg mot det rasistiska våldet. Den ökade uppmärksamheten bidrog också till att regeringen avsatte särskilda anslag för att stärka arbetet mot rasism.[19]

Nu är det nog – det folkliga engagemanget växer

Om stora delar av det offentligas gensvar ansågs präglas av osäkerhet, nonchalans, undfallenhet och okunskap kan aktiviteten i det civila samhället bäst beskrivas i motsatta ordalag. De rasistiska aktiviteterna väckte en storm av känslor och motreaktioner, riktade mot såväl enskilda attentat, politikers oförmåga att ta itu med problemen som samhällsutvecklingen i stort. Det var allvar nu. De rasistiska grupperna hade gått från att vara ett otrevligt, men marginaliserat inslag till att bli ett reellt hot. Känslan illustreras väl i ett utskick från Stoppa rasismen och den då nystartade aktionsgruppen Antifascistisk aktion:

> ”Här i Sverige har elva människor av utländsk härkomst skjutits ned inom loppet av sex månader. Hitintills har en dött och flera har skadats med men för livet. Dessutom har homosexuella brutalt mördats av organiserade nazister, bomber har exploderat, hus och flyktingförläggningar har brandbombats, trakasserier och misshandel har blivit vardagsföreteelser. Även om det är en mindre grupp galningar som står bakom den värsta terrorn så är det som sker ingen tillfällighet. Över hela Europa kan vi konstatera en alltmer organiserad och välbeväpnad extremhöger som vädrar morgonluft.”[20]

Den antirasistiska rörelsen, som bara ett par år tidigare gått på knä, ruskades snabbt till liv och fylldes med kraft. De redan existerande organisationerna, med Stoppa rasismen i spetsen, upplevde en plötslig tillströmning av aktiva samtidigt som en myriad av nya antirasistiska initiativ växte fram eller återupplivades, däribland Koalitionen mot rasism, Hasans Vänner, Kvinnor mot rasism, Studenter mot rasism, JA-Aktionen, Sverige mot främlingsfientlighet, Aktionsgruppen mot rasism och Folkfest mot rasism.[21] I

[18] Sveriges Television (1992) Kalabaliken i Rinkeby, *Rapport,* 5/2, tillgänglig via: http://www.youtube.com/watch?v=mQakZce3GhQ&feature=relmfu (besökt den 14 september 2011); Löwander (1997) s.111; Stoppa rasismen (1992) 21 februari Mycket strul… men mäktigt till slut!, nr.1, s.4f

[19] Löwander (1997) s.113; Nordmark (1995) s.98

[20] Antifascistisk aktion och Stoppa rasismen (1992) Bekämpa fascismen! (p.a.)

[21] Stoppa rasismen (1991) Stående applåder för Unni, nr.1, s.16; Stoppa rasismen (1994) En gemensam vilja, nr.1, s.2; Stoppa rasismen (1992) Antirasism är mångfald, nr.1, s.2; Nordmark (1995) s.108, s.113; Stoppa rasismen (1992) Studenter mot rasism bildat – ett steg i rätt riktning, nr. 1, s.8; Stoppa rasismen (1992) Kvinnor mot rasism, nr.1, s.24; Stoppa rasism (1991) Folkfest

tidningen Stoppa rasismen konstateras att ”(a)ntirasister över hela Sverige har reagerat snabbt och kraftfullt”[22] och att ”aldrig har väl så många och så stora antirasistiska demonstrationer ägt rum i så många städer under så kort tid.”[23]

Under loppet av några månader visade tiotusentals människors sitt missnöje. Massdemonstrationerna avlöste varandra. Redan en vecka efter mordet på Jimmy Ranjbar kallade Stoppa rasismen till ett sorgetåg i Stockholm, och ytterligare en vecka senare, den 30:e november 1991, samlades mellan 6000 och 10000 personer för att hindra rasisternas hyllning av Karl XII i Stockholm och Lund.[24] Månaderna efter, den 31 januari, manade talare i Malmö cirka 4000 demonstrerande till uppvaknande och den 8:e februari 1992 deltog över 8000 personer från runt 200 organisationer och partier i demonstrationer på Skansen i Stockholm under parollen ”Nu är det Nog!”[25]. Samtidigt lockade Stoppa rasismen 2500 personer till en demonstration ”mot fascistiskt våld”.[26] Ett par veckor senare drev en rad organisationer med bas i etniska minoriteter igenom en politisk ”invandrarstrejk”[27], vilket var första gången utomfackliga aktörer uppmanat till en landsomfattande strejk i Sverige.[28] Samma kväll tågade flera massdemonstrationer för att visa solidaritet med Sveriges invandrare och markera mot det rasistiska våldet. I Göteborg samlades nästan 10 000 personer i ett fackeltåg på Gustav Adolfs Torg och i Stockholm möttes en

mot rasism, nr.1, s.13; AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)

[22] Stoppa rasismen (1991) Gatorna tillhör alla!, nr.4, s.2

[23] Stoppa rasismen (1991) Moral räcker inte för att bygga antifascistiskt motstånd, nr.4, s.17

[24] Se t.ex. Stoppa rasismen (1991) 30 november, nr.4, s.18f. Aktionerna uppfattades som en stor framgång och kom att ha avgörande betydelse för rörelsens utveckling, vilket gör att vi återkommer till händelsen senare.

[25] Bakom manifestationen stod Rikskampanjen, en tillfällig sammanslutning som bildats på initiativ av ABF en vecka efter mordet på Jimmy Ranjbar. Kärnan i kampanjen var ett upprop mot främlingsfientlighet och för solidaritet med invandrare. Målsättningen var att kraftsamla till stöd för grundläggande demokratiska värderingar, både över parti- block- och organisationsgränser. Cirka 200 organisationer hade tillfrågats om att delta och gensvaret var gott, endast moderata ungdomsförbundet och SAF uttryckte offentligt tveksamheter. I SVT:s Rapport konstaterade de drivande att den nya kampanjen ”var av ett slag som aldrig tidigare genomförts i Sverige. Nu handlar det om själva grundbulten i demokratin, det handlade nämligen om alla människors lika värde”. Demonstrationen på Skansen markerade kampanjens slut med talare över hela det politiska spektrumet, från Ny demokrati till Vänsterpartiet. Samtidigt som manifestationen i sig visade på enighet åskådliggjorde talen även stora skillnader mellan de deltagande aktörerna, både i fråga om synen på den förda flyktingpolitiken och i hur rasistiska organisationer bäst ska bekämpas – från totalförbud till beivrande av brott. Se Löwander (1997) s.102, s.112; Malmsten (2008) s.52

[26] Stoppa rasismen (1992) Demonstration 8 februari, nr.1, s.7; Stoppa rasismen (1992) Folkhav i Malmö 31 januari, nr.1, s.9; AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern - 91 och våren -94) (p.a.)

[27] Löwander (1997) s.119

[28] Stoppa rasismen (1992) 21 februari Mycket strul… men mäktigt till slut!, nr.1, s.4f; Stoppa rasismen (1992) Antirasism är mångfald, nr.1, s.2; Tamas (2002) s.287; Nordmark (1995) s.90

nästan lika stor skara för att ta del av en rockkonsert mot rasism.[29] Den antirasistiska rörelsen var tillbaka på fötterna.

Utöver tillfälliga massmöten och kampanjer – som ofta tog sig uttryck i breda, men kortlivade regnbågskoalitioner centrerade kring en enskild händelse eller demonstration – födde den rasistiska aktiviteten även andra, mer djupgående eller långvariga motreaktioner. En av dessa var formerandet av en mer organiserad radikal antifascistisk miljö, i huvudsak kanaliserat till nätverket Antifascistisk aktion (AFA) vilket också utgör avhandlingens andra fall. För att bättre förstå utvecklingen inom den antirasistiska rörelsen under 1990-talets första år, de successiva skiktningarna och framväxten av den nya radikala miljön är det lämpligt att ta avstamp i 1990-talets mest definierande antirasistiska händelse – demonstrationerna kring den 30:e november.

9.2. Demonstrationerna kring 30:e november - framgång och splittring inom rörelsen

Som redan beskrivits skedde en successiv skiktning inom den antirasistiska rörelsen mot slutet av 1980- och början av 90-talet. De framväxande motsättningarna mellan olika typer av antirasistiska aktörer, bland annat de som studeras i denna avhandling, kulminerade i samband med demonstrationer mot rasistiska gruppers försök att ta plats i det offentliga, allra tydligast kring den 30:e november. I backspegeln kan konstateras att händelseutvecklingen kring den 30:e november satte djupa spår i den antirasistiska rörelsen och fick konsekvenser på flera plan. Händelserna firades både som några av rörelsens största segrar, samtidigt som demonstrationerna också visade på tydliga sprickor och motsättningar, såväl inom rörelsen som mellan rörelsen och aktörer i det omgivande samhället, i synnerhet etablerade politiker, media och polis. På grund av demonstrationernas centrala roll för flera av de aktörer som närstuderas inom ramen för denna avhandling och för rörelsen i stort följer en mer ingående skildring av händelseutvecklingen, år för år. I efterhand kan konstateras att händelseutvecklingen kring 30:e november tydligt illustrerar den successivt dalande aktiviteten bland flera pragmatiska och moderata aktörer, däribland Stoppa rasismen, och det växande inflytandet för de radikala grupper, i synnerhet AFA, som kommer att beskrivas i kommande avsnitt.

---

[29] Stoppa rasismen (1992) 21 februari Mycket strul… men mäktigt till slut!, nr.1, s.4f; Tamas (2002) s.326; Nordmark (1995) s.90f; Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1992) Rapport från Föreningen Stoppa rasismen Angered, nr.4, s.18

De rasistiska våldsdåden i början på 1990-talet bidrog till ett rekordstort intresse för 1991 års 30:e november-demonstrationer. Aktiviteten exploderade. Från att ha samlat några hundra motdemonstranter i Stockholm 1990 deltog, enligt arrangörernas beräkningar, totalt mellan 6000 och 10 000 personer vid demonstrationerna 1991. Efter att Stoppa rasismens stockholmsavdelning sammankallat andra antirasistiska grupper till ett förberedande möte för att diskutera aktiviteterna, och där uttryckt tvekan inför att arrangera direkta motdemonstrationer, bildades två nya aktionsgrupper – dels den av Offensiv ledda Koalitionen mot rasism[30] och dels en tillfällig samling mer radikala aktivister från den frihetliga vänstern. Den radikala arbetsgruppen, som bestod av mellan 20 och 30 aktivister från framför allt den anarkistiska husockupantmiljön, valde att kalla sig för Antifascistisk aktion (AFA). Enligt en av de intervjuade, som själv var med och sammankallade aktivisterna, togs namnet rätt av från den engelska organisationen Anti-Fascist Action. [31] Under de kommande veckorna arbetade både den antifascistiska arbetsgruppen och Koalitionen mot rasism på var sitt håll för att mobilisera och få till stånd en massblockad av Karl XII:s staty i Kungsträdgården.[32]

På själva demonstrationsdagen hade även många av Stoppa rasismens sympatisörer ändrat sig. Efter att, tillsammans med partier, religiösa grupper och invandrarorganisationer, ha genomfört en manifestation på eftermiddagen anslöt sig aktiva till de andra demonstranterna i Kungsträdgården. Och de var många. I en minnesanteckning från en av organisatörerna skrivs:

> ”Tunnelbanan från Tensta/Rinkeby var smockfull, gamla vänsteraktivister bekände färg, ungdomsgängen från förorterna fattade att detta var något stort och den vänsterliberala medelklassen såg det som sin personliga skyldighet att visa civilkurage.”[33]

När det officiella demonstrationstillståndet gick ut halv åtta bestämde sig runt 5000 personer för att stanna kvar. Målet var att tillfoga ”Sverigedemokraterna och andra fascistiska grupper” som slutit upp ”ett

---

[30] Koalitionen mot rasism bestod inledningsvis av Arbetarförbundet Offensiv och delar av den offensiv-ledda Elevkampanjen samt Somaliska föreningen och Coodinadora Cultura Latioameica. Se Westerlund (1996) s.58

[31] Se även AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern - 91 och våren -94) (p.a.)

[32] Även Socialdemokraternas ungdomsförbund och Sällskapet för internationell solidaritet hade kallat till demonstrationer vid statyn, dock utan avsikt att störa nazisternas marsch. Se Dagens Nyheter (1991) Kulmen på höstens uppladdning, 1/12, s.6; Westerlund (1996) s.60

[33] AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern - 91 och våren -94) (p.a.)

förnedrande nederlag. Inte ens på sin 'helgdag' och under polisbeskydd skulle de kunna nå fram till sin hjältekonung".[34]

Som en följd av antirasisternas blockad ledde polisen om nazisternas demonstration, varpå en grupp om cirka 100 skinheads bröt sig ut och angrep utkanten av folksamlingen i ett försökt att ta sig fram till statyn. Skinheadsen drevs på flykten och vid tiotiden nåddes demonstranterna av budskapet att rasisternas manifestation ställts in, varpå jublet steg över Kungsträdgården.[35]

Segeryran förstärktes av att liknande händelser också utspelade sig i Lund. Under kvällen hade cirka 1500-2000 demonstranter, varav runt 200 danska autonoma antifascister, tågat mot rasism. Väl framme vid rasisterna marschväg beslutade sig stora delar av tåget för att stanna upp, bygga barrikader och genomföra en blockad, vilket ledde till att polisen ställde in rasisternas demonstration. I de antifascistiska leden firades demonstrationerna som en stor framgång. De rasistiska grupperna hade stoppats genom "beslutsamma", "kompromisslösa" antirastiska mobiliseringar. [36]

En av de intervjuade, Måns, som var med på AFA:s del av demonstrationen i Stockholm, såg händelserna som den nya radikala miljöns första stora seger. Den stora uppslutningen och beslutsamheten att genom massmilitans stoppa nazisternas demonstrationer förklarar Måns med att många såg rasismen som ett växande och allt allvarligare hot. Demonstrationen inträffade i ett läge då "bränn ett kors på tomten övergått till bränn en flyktingbarack" (…) och "folk var rädda på riktigt":

- Folk går dit för att de tar ett politiskt ställningstagande. Det här är i ett läge där flyktingbarackerna brinner och lasermannen finns. Folk blir jävligt upprörda och nassarna tror att de med våld kunde hota… Människor hade en politisk vilja att sätta stopp för det här.

Måns får medhåll av Hickory, som också var med på AFA:s demonstration i Stockholm. Hickory beskriver händelserna kring den 30:e november som "en sån jävla seger", en given milstolpe i den antirasistiska mobiliseringen som kom att få långtgående konsekvenser.

- Jag tror inte man kan överskatta den betydelsen. För när jag tittar tillbaka på allting så var det liksom… alltså i hela mitt politiska engagemang så kan jag inte hitta någon händelse som är så enskilt betydelsefull. När man tänker sig att; om *dom* lyckas eller om *vi* lyckas, att det hade fått väldigt stor betydelse (…). Den segern - från

---

[34] Westerlund (1996) s.57, s.60

[35] Stoppa rasismen (1991) Tusentals manifesterade, nr.4, s.19; Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.13; Brand (1991) Inga fascister på våra gator!, nr.6-7; AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern - 91 och våren -94) (p.a.)

[36] Brand (1992) 30 november i Lund, nr.1 s.16f; (Okända förf.) (2001) 10 års jubileum, 30 november 1991-2001: Tio år av framgångsrik antifascism (p.a.)

det här att man känner sig nedtryck av allt det här med lasermannen, VAM, Ny demokrati - till att faktiskt visa att människor, att också återfå tron på att det faktiskt var 5000-6000 personer där som var medvetna om det här och valde att ta ställning mot fascismen. (…) Det var ju viktigt att det var så många, att man inte var den här ensamma lilla gruppen, utan att vi kunde visst mobilisera ganska många om det behövdes.

Flera av de intervjuade betonar att den breda mobiliseringen, beslutsamheten och det växande intresset för mer radikala taktiker dels måste förstås mot bakgrund av de uppmärksammande rasistiska våldsdåden, men också av en stark känsla av ett hela samhället höll på att vridas åt höger. Aktiva betonar att man såg ett samband mellan de ökade rasistiska våldsdåden, Ny demokratis populistiska rasism och vad man tolkade som högerregeringens ”krispolitik och sociala slakt”[37]. Hickory igen:

- Man hade den här känslan av att… Ny demokrati kommer ju 1991, lasermannen, VAM… de tre grejerna (…) så man hade helt klart en känsla av att här är något, det är en högervridning som är på gång och de här fascistiska grupperna är liksom i spetsen för den på något sätt.
- (…) alltså man satte det i samband. Man satte lasermannen i samband med VAM, VAM i samband med Ian och Bert och högerpopulismen, så ungefär.

Även Peter, som också deltog med AFA i demonstrationen, lyfter fram förändringarna i det omkringliggande samhället som en viktig förklaring till utvecklingen:

- Efter Berlinmurens fall så är det nån sån här väldigt stor tilltro till att det är… ja men, det är ungefär som med arabiska våren nu, man tänker sig att det är en demokratirörelse och att nu går vi mot ett öppnare samhälle, nån sån här auktoritär socialism som har fallit och nu (…) är det den frihetliga socialismen som står för dörren. Bara ett år senare, liksom 91, så har vi Ny demokrati, VAM, etnisk rensning i Jugoslavien, första bankkrisen (…) lasermannen… Allt det där blir ju en kalldusch för oss alla. Och det politiserar hela den här rörelsen och får den att bli mer organiserad också.

Intervjuerna visar tydligt att den 30:e november 1991 kom att stå för ett trendbrott. I en tid av högervridning och allt mer påtaglig rasism kom den breda, beslutsamma och kompromisslösa blockaden att ge de aktiva nytt hopp. Den sammantagna känslan var att ”det var nog nu”. Rasisterna skulle trängas tillbaka, med massolydnad om så krävdes.[38]

[37] AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)

[38] Stoppa rasismen, info-group (1992) Anti-fascist Info-bulletin Sweden (p.a.)

De antirasistiska demonstrationerna blev dock snabbt ifrågasatta. I media dagen efter skildrades händelserna i Stockholm och Lund som våldsamma kravaller. I Expressen skrevs om ”De ondas natt”[39], ”raskravaller”[40] och ”slaget om Lund”[41] och i Aftonbladet om ”Blodigt slag med järnrör och påkar”[42]. Aktionen fördömdes av polis, statsministern och flera andra politiker. Carl Bildt kallade de antirasistiska demonstranterna för ”ligistgäng”[43], liberala ungdomsförbundet skickade ett pressmeddelande där man konstaterade att ”kampen för medmänsklighet förs inte med knytnävslag och påkar”[44] och justitieministern Gun Hellsvik såg ”mycket allvarligt”[45] på att de högerextrema grupperna inte kunnat genomföra sina demonstrationer. Antirasisterna ansågs ha satt de demokratiska rättigheterna ur spel och därmed undergrävt demokratin.[46] Ett tydligt exempel på fördömande återfinns i Expressen där den utsände i Stockholm rapporterar att ”det inte fanns någon att hålla på” och frågar sig:

> ”(V)ad var det för ena dårar, berusade av sin egen rättfärdighet, som bröt alla löften om en fredlig och ordnad demonstration (…). De klängde sig kvar vid Karl XII, ropade om sitt oryggliga motstånd, viftade med röda och svarta fanor, sjöng sånger om kampen mot ’kräken’ och ’de jävla svinen’ tills de var dopade av stridshormoner och när slagsmålen bröt ut var de precis lika vrålande aktiva, de goda som de onda.”[47]

Den mediala bilden av demonstrationen som ett ”demokratihot” och ett ”blodigt slagfält” gick stick i stäv med många demonstranters upplevelser, såväl bland radikala som mer pragmatiska grupper. En av de intervjuade, Måns, beskriver rapporteringen som ett tidigt och tydligt exempel på hur media försökte att etablera den ”lika goda kålsuparteori” som han menar har varit förhärskande i beskrivningarna av antirasister och rasister de senaste tjugo åren. Teorin bygger på att allt som kan anses hota det etablerade samhället klumpas samman och utdefinieras som ”extremistiska hot”, varpå ytterligare analys blir överflödig:

- Den utgår från tanken att det finns en normerande mittfåra i samhället och så finns det olika extremer som står mot varandra. Och ibland sägs det till och med att dom möts (…). Det är en väldigt ytlig betraktelse av det som sker och som utgår från den tänkta

[39] Expressen (1991) Det var de ondas natt, 1/12, s.6
[40] Expressen (1991) Hat, batonger och molotov-coctails, 12/1, s.102
[41] Ibid.
[42] Westerlund (1996) s.57
[43] Löwander (1997) s.147
[44] Westerlund (1996) s.60
[45] Ibid., s.63
[46] Löwander (1997) s.132
[47] Lindström (1991) s.6

> mittfårans normerande position och utgångspunkt och som därför också är ett sätt att försöka bevara det existerande systemet. Och den är inte giltig. Det är en stor skillnad på den fascistiska och antifascistiska kampen. De är inte varandras spegelbilder eller exakta motparter.

Även i tidningen Stoppa rasismen var man kritiska mot rapporteringen. Här konstateras att ”(t)io minuters bråk med skinheads i Stockholm fick tio gånger så stort medialt utrymme som alla de antirasistiska demonstrationerna tillsammans.”[48] I tidningen menade man att det våld som inträffade borde förstås som berättigat självförsvar eftersom ”(i)ngen som någonsin mött hundra fulla skinhead med tomflaskor, käppar eller knivar i högsta hugg kan på allvar mena att de ska mötas med icke-våld”.[49] Istället utmålades demonstrationerna som en stor framgång och enligt skribenterna var det viktigt att minnas aktionerna som ”en seger för antifascister i Lund och Stockholm som lyckades med det de föresatte sig – nämligen att se till att inga fascister marscherar på våra gator.”[50]

Demonstrationerna 1992

Året därpå var stämningen kring demonstrationerna än mer upptrissad. Efter att lasermannen gripits i juni 1992, upprepade polistillslag riktats mot den rasistiska rörelsen och flera ur VAM:s ledarskikt gripits och dömts till fängelse hade de utåtriktade rasistiska aktiviteterna minskat.[51] Så hade även deltagandet i de breda antirasistiska demonstrationerna, speciellt i jämförelse med den stora aktivitet som varit i slutet av 1991. De stora massdemonstrationer och kampanjer som ett halvår tidigare avlöst varandra hade ebbat ut och många av de organisationer som medverkat i större antirasistiska regnbågsallianser hade gått tillbaka till att prioritera sin vanliga aktivitet. Kvar – på båda sidor – fanns framför allt de mest dedikerade grupperna och kring den 30:e november 1992 kraftsamlade båda på nytt. Så gjorde även media och polis, vilka båda förberedde sig på våldsamma sammanstötningar.

För att undvika konfrontationer kommenderades mellan 800 och 1000 poliser ut i Stockholm, i Lund över 400.[52] I huvudstaden fick antirasisterna demonstrationstillstånd först från klockan 20.00, en timme efter att nazisterna avslutat sin manifestation. Demonstrationsarrangörerna i Stoppa

---

48 Stoppa rasismen (1991) Gatorna tillhör alla!, nr.4, s.2
49 Stoppa rasismen (1991) En seger för antifascisterna, nr.4, s.19
50 Ibid: Westerlund (1996) s.62
51 Stoppa rasismen (1991) Svenska nynazister satsar på terrorism, nr.4, s.7; Stoppa rasismen (1992) VAM fortsatt våld, nr.3, s.8f; Stoppa rasismen (1992) Terrorism på frammarsch i Sverige. Bomben i Kungsträdgården, nr.4, s.4
52 TT (1992) Alla nöjda med Karl XII-firande i Lund, 1/12; TT (1992) Demonstranterna samlas i Kungsträdgården, 11/30

rasismen och Koalitionen mot rasism, som gått samman för att undvika fjolårets splittring, menade att beslutet var en favorisering av rasisterna, ett ”otillbörligt ingrepp i vår yttrandefrihet”[53] och överklagade hela vägen till regeringen.

Överklagan avvisades av alla instanser, varpå arrangörerna – som tillsammans samlade ett 20-tal organisationer – bestämde sig för att trotsa avslaget och ändå förbereda för demonstration under eftermiddagen. Beslutet byggde på att tusentals demonstranter ändå skulle ha sökt sig till Kungsträdgården i samband med fascisternas tåg, varpå det var betydligt större risk för tumult om inga förberedda organisatörer fanns på plats. För att kunna försvara demonstranterna från eventuella angrepp, och även uppmana antirasisterna att uppträda lugnt och undvika konfrontation med polisen, skapades en ”ordningsvaktstyrka” av runt 100 så kallade ”Antirasister på stan”. Ordningsvakterna utrustades med ”försvarskäppar” och utbildades i att hålla ihop demonstrationen, isolera bråkiga individer i de egna leden och inte låta sig provoceras av vare sig rasister, polis eller militanta antifascister.[54]

I Stockholm samlade demonstrationen mellan 1500 och 3000 personer, mindre än hälften jämfört med året innan. I Stoppa rasismen förklaras den minskade uppslutningen med avsaknaden av demonstrationstillstånd, medias hetspropaganda och att ”det inte fanns nya konkreta rasistiska dåd att mobilisera kring”[55].

Väl i Kungsträdgården möttes demonstranterna av ett stort polisuppbåd som spärrat av och blockerat vägen fram till statyn. Oro utbröt då en mindre grupp aktivister, av arrangörer utpekade som anarkister tillhörande AFA, började uppmana meddemonstranter att bryta igenom poliskedjorna för att nå nazisterna. För att undvika ”polisslakt på demonstranter och ett stort politiskt nederlag med många skadade och gripna”[56] gick ordningsvakterna in för att stoppa genombrytningsförsöken och lugna aktivister i de egna leden.[57] Ingripandet möttes av starka reaktioner från radikala demonstranter. En av de intervjuade, Olle, minns händelsen tydligt:

- Vi samlades på Sergels torg och gick mot Kungsträdgården och skulle naturligtvis bryta igenom där, men mellan oss och polisen så hade Stoppa rasismen ställt upp så här, jag tror de hade gula sådana här markeringar, ordningsvakter (…) som skulle vara som en buffert

---

[53] Westerlund (1996) s.69

[54] Stoppa rasismen (1992) 30 november kunde varit bättre!, nr.4, s.14; Westerlund (1996) s.70; Offensiv (1995) Kungsträdgården 1991: Massblockaden som stoppade nazisterna, tillgänglig via: http://www.socialisterna.org/offensiv/arkiv/678/1991.html (besökt den 19 juli 2013)

[55] Stoppa rasismen (1992) 30 november kunde varit bättre!, nr.4, s.14

[56] Ibid.

[57] Ibid. I Stoppa rasismen skriver en av arrangörerna: ”I den situationen som rådde tvingades vi använda flertalet av våra vakter för att försöka övertala folk att hålla sig lugna eller för att hindra direkta angrepp på poliskedjorna”. Ibid.

mellan polisen och aktivisterna. Och det var ju liksom, ja (…) det var ju väldigt olyckligt. Det var ju både väldigt olyckligt att de ställde upp sig och det var också väldigt olyckligt, kan man tycka i efterhand, att försöka bryta igenom när de stod där. Men trettionde november var ju liksom trettionde november.

Även Peter minns hur ordningsvakterna väckte starka reaktioner bland aktiva inom de radikala grupperna:

- Då börjar dom sätta upp demonstrationsvakter med påkar som är vända mot oss, inte mot polisen eller nassarna, utan dom är vända mot oss. Där blir det liksom bråk.

Samtidigt angreps demonstrationens rygg av 70-80 skinheads, varpå en grupp på mellan 100 och 150 motdemonstranter bestämde sig för att jaga bort dem.[58] Ett ögonvittne, som hamnade mitt i sammandrabbningarna, beskriver händelsen:

> ”På båda sidorna är de unga och beväpnade med allehanda påkar och flaskor. Ett ställningskrig inleds, böljande fram och tillbaka. Båda sidor försöker injaga skräck i 'fienden'. Skyltfönster och reklampelare slås sönder. (…) På den intilliggande kyrkans inhägnade område trängs fotografer och journalister. Rädda är även dom, men vad gör man inte för att få Årets Bild? Nu börjar kriget på allvar. Ingen polis finns tillgänglig. På Östermalmstorg exploderar glassplitter över mig. Vin- och ölflaskor kastas hejvilt från båda håll. Lite längre bort hörs ljudet av en mindre bombpjäs som detonerar. Jag gömmer mig bakom en container. Skinsen börjar på allvar få panik och rusar nedåt gatan med motdemonstranterna hack i häl. (…) De flesta av motdemonstranterna har påkar eller uppbrutna gatstenar i nävarna. En hel del är invandrarungdomar men verkar inte vara i majoritet. Här finns också många tjejer. (…) Skinheadsen jagas till slut rakt igenom ett bostadsområde på Södra Station. Efteråt skingras grupperna. (…) Senare på kvällsnyheterna fylls TV-rutan av krigande slagskämpar. De andra, de som var lugnare och betydligt fler vid Sergels torg (…), syns inte till i rutan.”[59]

Parallellt med att rasisterna jagades längs Östermalm uppmanades arrangörerna av polis att avbryta demonstrationen. En splitterbomb hade hittats i en papperskorg mitt i Kungsträdgården. Polis och arrangörer ledde demonstranterna tillbaka till Sergels Torg, men under vägen uppstod bråk mellan demonstranter och polis, varpå ett trettiotal antifascister omhändertogs.[60]

Om Stockholmsdemonstrationerna slutade i tumult gick det lugnare till i Lund. Mellan 1000 och 2000 antirasister lyckades fredligt blockera

---

[58] Antifa info-group (1993) Antifascist info-bulletin, Stockholm, jan-march 1993 (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)

[59] Stoppa rasismen (1992) Vem bär ansvaret?, nr.4, s.15. Enligt intervjuade aktivister som beskrivit händelsen jagades skinheadsen till Östra station, inte Södra.

[60] Stoppa rasismen (1992) Timme för timme, nr.4, s.15; Stoppa rasismen (1992) Terrorism på frammarsch i Sverige. Bomben i Kungsträdgården, nr.4, s.3

marschvägen genom att skapa en mänsklig mur, vilket ledde till att de rasistiska grupperna leddes om och istället fick gå en kort tur runt domkyrkan. Händelsen väckte liten uppmärksamhet i media, som istället fokuserade på ”upploppen” i Stockholm.[61]

Efter demonstrationerna utbröt återigen en hätsk debatt i media. Från såväl ledarskribenter som politiska aktörer i det offentliga höjdes röster för att det skulle varit bättre om antirasisterna inte demonstrerade alls; att de borde ”vända ryggen till” för att inte ge rasisterna ökad uppmärksamhet och publicitet. Den antirasistiska taktiken – att antingen konfrontera eller genom motdemonstrationer rikta strålkastarna mot rasisterna – ansågs ha motsatt effekt.[62] Just idén om att ”vända ryggen till” kom att bli ett återkommande förhållningssätt till rasistiska demonstrationer under 1990-talet och 00-talet, ofta framfört av offentliga politiska aktörer, media och polis.[63] Strategin ifrågasattes av både radikala och pragmatiska aktörer. Arrangörer från Koalitionen mot rasism menade t.ex. att strategin byggde på ett feltänk:

> ”Nazisterna eller rasisternas argument, politik och metoder tål inte dagsljus. Aktionerna och protesterna gör det svårare att öppet stå för dessa organisationers åsikter och aktioner. Att vända ryggen till bygger på den felaktiga analysen att rasisterna i själva verket har stöd bland folk och att det är bäst att inte väcka den björn som sover. Så är inte fallet. Bra antirasistiska kampanjer väcker hundrafalt fler antirasister än rasister”. [64]

Även de radikala leden ansåg att strategin var förkastlig. Att bemöta rasistiska och nazistiska grupper med tystnad var detsamma som att ge dem utrymme att växa. Genom sitt agerande bidrog etablissemanget till att osynliggöra det ”våld och den terror som nazisterna utövar genom sin ideologi och praktik”. Alla försök att ’tiga ihjäl’ eller vända nazisterna ryggen gav dem bara möjlighet att arbeta ostört och rekrytera.[65] Istället gällde det att ”stämma i bäcken”. Från de radikala leden påmindes om att samma röster som uppmanade folk att ”vända ryggen till” i nästa andetag var de som anklagade radikala antifascister för att ha hindrat en bred folklig mobilisering. Den bakomliggande agendan ansågs vara politisk, undfallenheten total.[66] Dessutom var det media, inte antifascisterna, som i sin jakt på ”smaskiga nyheter och våld” ansågs se till att blåsa upp varenda

---

[61] Löwander (1997) s.133; Brand (1993) Trettionde i Lund, nr.1, s.20
[62] Westerlund (1996) s.72
[63] T.ex. i samband med Hess-marschen i Trollhättan eller Salemmanifestationerna utanför Stockholm. Se t.ex. Expo (1996) Nederlaget i Trollhättan, nr.4-5, s.4; AFA-bulletinen (1998) Antifascism, endast för snutar!, nr.1, s.7; Riksförbundet Stoppa rasismen (1996) Brev till arbetsgruppen med integrationsfrågor, Trollhättan 960812 (p.a.)
[64] Westerlund (1996) s.74
[65] Brand (1996) Trollhättan – the true story, nr.5, s.15
[66] För en beskrivning av de radikalas resonemang se t.ex. Salka (2008) *Anti-fascistisk historia, rapport,* tillgänglig via: http://salkavalka.wordpress.com/ (besökt den 4 april 2013)

liten sammandrabbning till oproportionerligt stora rubriker. Media gav nazisterna utrymme, inte antifascisterna.[67]

Demonstrationerna 1993 och 1994

Efter urladdningarna 1991 och 1992 minskade både deltagandet och uppmärksamheten kring demonstrationerna den 30:e november markant det följande året, för att i princip upphöra året därefter.[68] En bidragande orsak var att stockholmspolisen, efter att först ha bett arrangörerna dra tillbaka sina ansökningar, beslöt att förbjuda alla sammankomster den 30:e november 1993. Med hänvisningen till det upptrappade våldet menade polisen att man inte kunde garantera säkerheten för dem som deltog.[69] Beslutet väckte häftiga reaktioner inom den antirasistiska rörelsen. Stoppa rasismen beskrev det som en allvarlig inskränkning av yttrande- och församlingsfriheten som byggde på kollektivt skuldbeläggande av hela den antirasistiska rörelsen för några stenkastande smågruppers aktioner. I ett upprop skriver organisationen:

> ”Vi accepterar ingen som helst symmetri där de som försvarar demokrati och mänskliga rättigheter likställs med rashatare och nynazister. (…) Vi accepterar ingen falsk omsorg där polisen säger sig ’sakna resurser att skydda vår säkerhet’ men kan mobilisera rena arméer för att skydda några tiotal nynazister”.[70]

Efter överklagan från Koalitionen mot rasism – som då bestod av ett 20-tal grupper – upphävdes beslutet dagen innan demonstrationen.[71] Stående, men inte gående, demonstrationer tilläts. Beslutet kom dock för sent för att antirasisterna skulle hinna mobilisera större sammankomster, samtidigt som polisen via media uppmanade ungdomar att stanna hemma då demonstrationen bedömdes som ”utomordentligt farlig, rentav livsfarlig”.[72] I både Stockholm och Lund kommenderade polisen ut över 1200 man, vilket var betydligt fler än som samlades i demonstrationstågen.[73] I Stockholm

---

[67] AFA Sthlm (1997) Diskussioner kring antifascistisk strategi (i.a) (besökt den 11 november 2010)
[68] 1994 sökte Sverigedemokraterna inget tillstånd att demonstrera i Stockholm och Koalitionen mot rasism beviljades endast en stillastående manifestation som samlade runt 500 personer till protest mot rasistiskt våld och den förda flyktingpolitiken. Inte heller 1995 anordnades några fascistiska demonstrationer, medan antirasistiska demonstrationer samlade kring tusen personer i Stockholm och Örebro. Se Löwander (1997) s.134; Westerlund (1996) s.152, s.116ff; Aftonbladet (1994) Polisrazzia mot skinnhuvuden, 28/11, s.16
[69] Dagens Nyheter (1993) Polisen förbjuder demonstrationer ”deltagares säkerhet kan inte garanteras”, 25/11
[70] Arbetaren (1993) Försvara rätten att demonstrera!, nr.47, s.17
[71] Däribland Hasans Vänner, Offensiv, Stoppa rasismen, Iranska invandrares och flyktingars råd, Elevkampanjen, Socialistiska partiet, Ungsocialisterna, Ung Vänster Storstockholm, Kommunistiska förbundet, Irans kommunistiska parti och solidaritetsföreningen för invandrare från Turkiet. Se Westerlund (1996) s. 92ff
[72] Westerlund (1996) s.101; Stoppa rasismen (1994) Kavalkad från 1993, nr.1, s.14
[73] Westerlund (1996) s.101f

kom mellan 500 och 1000 till Koalitionen mot rasisms demonstration och på Medborgarplatsen möttes runt 200 anhängare till AFA. I Lund försökte mellan 800 och 1500 aktivister från Sverige, Danmark och Norge tåga genom staden, men stoppades av polisen vilket resulterade i svåra sammandrabbningar. I en minnesskrift över 30:e november, skriven av aktivister som deltog, beskrivs händelsen som ett ”smärre blodbad”[74] och i den anarkistiska tidskriften Brand skildras demonstrationen som ett nederlag och en stor tankeställare för den antifascistiska rörelsen:

> ”Poliserna välde fram bakom oss, föste oss fram med sparkar och slag. Batongerna höjdes och sänktes om och om igen. Människor föll och blev liggande, poliser sparkade på dem där de låg. (…) Att snuten slog ner oss är egentligen självklart, efter omständigheterna – 1200 personer med batonger och sköldar slår 800 utan skydd i en direkt konfrontation, det säger sig självt. Vi har mycket att lära inför framtiden av trettionde november 1993”[75].

Demonstrationernas konsekvenser

Som nämnts kom demonstrationerna kring den 30:e november att få en rad centrala konsekvenser för både de studerade aktörerna och den antirasistiska rörelsen i stort.

För det första kom händelserna att ha stor betydelse för medias beskrivning av antirasistisk aktivism och därmed allmänhetens bild av rörelsen. För det andra kom demonstrationerna att kraftigt påverka rörelsens förhållande till ordningsmakten och för det tredje påverkades relationen mellan olika aktörer inom rörelsen. De tre områdena utvecklas nedan i fallande ordning.

Rörelsen och media

Enligt tidigare forskning om medias skildringar av antirasister har den sammantagna rapporteringen från demonstrationerna kring den 30:e november, med ett tydligt fokus på våld och oroligheter, haft större betydelse än någon annan händelse för att skapa gemensamma föreställningar kring antirasism i samhället. Som redan nämnts kom media successivt att använda allt grövre språk för att beskriva de antirasistiska demonstrationerna. Från 1991 gick media över från att beskriva demonstranterna som ”två lika bråkiga grupper” till att skildra de antirasistiska aktivisterna som ”lika eller mer klandervärda än rasisterna”, en bild som kom att dominera de kommande åren.[76] Sociologen Birgitta Löwander skriver t.ex:

---

[74] (Okända förf.) (2001) 10 års jubileum, 30 november 1991-2001: Tio år av framgångsrik antifascism (p.a.); Westerlund (1996) s.102
[75] Brand (1993) Trettionde november. Stortorget Lund, nr.6, s.11f
[76] Löwander (1997) s.139, s.129ff

> ”Nyheterna (…) fragmenterade den anti-rasistiska rörelsen och framställde demonstrationerna den 30-november som obegripliga, oförsvarliga och ett hot mot demokratin. (…) De bråkande demonstranterna blev i samband med 30-november rapporteringen allmänhetens fiender genom nyhetsrapporteringens uppförstorande av bråkade demonstranter och hopbunting med rasister.”[77]

Genom sitt konfrontativa agerande, sin uttryckliga vilja att hindra rasisterna från att demonstrera och vägran att lyda polisen blev de radikala antirasisterna de onormala, avvikande, olydiga och okontrollerbara, ett oförsvarligt hot mot de demokratiska rättigheterna och strävan att upprätthålla lag och ordning – en bild som kom att spilla över på rörelsen och demonstranterna som helhet.[78]

Inom den radikala delen av rörelsen, som ofta var den grupp som hamnade i medias fokus, gav man inte mycket för skildringarna. Istället ansågs ”borgerlig media” springa maktens och polisens ärenden. Medias logik och journalisternas sensationslystnad ledde till ett nedtonande av sakfrågan och ett ständigt och oproportionerligt uppförstorande av ”det avvikande” och ”våldsamma”. Polisen stod som ständigt sanningsvittne och AFA blev, enligt aktiva själva, en av ”medias mest älskade hotbilder”[79]. Genom att sortera upp demonstranterna i ”onda” och ”goda” utdefinierades de radikala grupperna som extremister, våldsverkare eller terrorister, en bild som användes för att legitimera allt hårdare polisinsatser. Inom AFA Stockholm var missnöjet med medias skildringar och den isolering som följde av rapporteringen så stor att man 1994 beslutade sig för att försöka ockupera Dagens Nyheters centralredaktion i protest, en aktion som utsattes för mycket kritik både intern och externt. Erfarenheterna av rapporteringen kring den 30:e november bidrog till att de aktiva tidigt utvecklade en mycket reserverad hållning mot att delta i media, något som kom att prägla den radikala delen av rörelsens hela existens. Istället strävade man efter att kommunicera kollektivt via flygblad och pressmeddelande, information som sällan nådde utanför redaktionsrummen.[80]

---

[77] Ibid. s.174
[78] Löwander (1997) s.148, s.139, s.175
[79] AFA Sthlm (1996) Öppet brev angående debattklimat (p.a.)
[80] Aktionsgruppen ”sparka uppåt – inte neråt” (1994) Pressmeddelande: Ockupation av DN! (p.a.); AFA Sthlm (1995) Massmedia (p.a.); Arbetaren (1995) Från ord till handling och vidare in i tystnaden, nr.7, s.16; AFA Sthlm (1995) Redogörelse för AFA diskussionshelg (p.a.)

Rörelsen och polisen

Händelseutvecklingen kring demonstrationerna medförde även att relationerna mellan de demonstrerande grupperna och polisen blev allt frostigare. Missnöjet med polisens insatser var utbrett, såväl bland pragmatiska som radikala aktörer. Massmobiliserande aktörer som Koalitionen mot rasism menade att polisen utnyttjade de antirasistiska demonstrationerna för egna syften; att demonstrationerna användes av polismakten för att träna på massingripanden och ge skäl till att begära förstärkta resurser, en uppfattning som återkommer hos flera grupper vid en rad tillfällen genom åren.[81] Inom Stoppa rasismen anklagades polisen för att inte göra åtskillnad mellan fredliga och våldsamma demonstranter, utan ansågs använda kollektiv skuldbeläggning för att driva bort den antirasistiska opinionen från gatorna, vilket i sin tur förstärkte det samhällsklimat som gynnade högerextremism och våld.[82] Många poliser ansågs också, i samband med demonstrationer, ge öppet uttryck för rasistiska sympatier.[83]

Från den framväxande radikala miljön var kritiken än hårdare. Här menade man att den svenska naziströrelsen vuxit fram under polisbeskydd och att de nynazistiska demonstrationerna vore omöjliga utan polisens agerande. Genom att hålla de antifascistiska grupperna på avstånd och skydda rasisternas manifestationer och konserter hade polisen möjliggjort en fortsatt organisering.[84] En av de intervjuade, Måns, som var med vid många av 1980-talets och det tidiga 90-talets demonstrationer, beskriver hur de radikala grupperna kom att se på polisen roll:

- Polisen skyddar dom och deras demonstrationer. Hela tiden. Och hade polisen inte stått i vägen hade de inte funnits överhuvudtaget. Och det vet dom, och det vet vi, och det vet alla - inte minst på polisens sida om du pratar med polisen om det. Så det är väldigt märkligt att man skyddar organiserade uttryck för rashets och hets mot folkgrupp och såna här grejer, som man faktiskt gjorde.

Samtidigt som polisen anklagades för att ha skyddat nazisterna ansågs de också ha provocerat fram en spricka inom den antirasistiska rörelsen genom att ”smutskasta”, ”isolera”, ”kriminalisera” och ”utdefiniera” de radikala grupperna.[85] Polisens agerande sågs följaktligen vara allt annat än neutralt, de utgjorde en aktiv part i en politisk konflikt och hade, enligt de radikala grupperna, i grunden inget intresse av att bekämpa fascismen. Istället konstaterades att polisen blivit AFA:s både fysiska och ideologiska motpart i arbetet mot olika former av förtryck:

[81] Westerlund (1996) s.111
[82] Arbetaren (1993) Försvara rätten att demonstrera!, nr.47, s.17
[83] Se t.ex. Stoppa rasismen (1991) Vi måste vara många fler än rasisterna, nr.1, s.12
[84] AFA-bulletinen (1998) Spel för gallerierna…, nr.1, s.2
[85] AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.)

> ”Polisens funktion i det här samhället är att försvara makthavarna och deras intressen. Staten och dess våldsapparat saknar både intresse och förmåga att krossa den fascistiska rörelsen. Polisen har visat tillräckligt många gånger vilken sida de står på. Poliskåren liksom militären har också en tradition av att fostra allmänt högerextrema element. Att ropa på polisen förstärker bara bilden av att vi är för svaga för att ta hand om fascisterna själva”.[86]

Genom sitt agerande ansågs polisen utgöra både ett hot mot yttrandefriheten och mot människors trygghet och säkerhet, i synnerhet politiskt oppositionella och invandrare.[87] Att vända ryggen till och låta polisen ta över arbetet mot olika rasistiska grupper sågs således inte som ett alternativ.

Relationen mellan antirasistiska grupper

Som konstaterats kom demonstrationerna även att ha stor inverkan på relationerna mellan de antirasistiska aktörer som varit inblandade. De konfliktlinjer som uppdagades löpte i flera riktningar, både mellan radikala aktivister och samtliga övriga aktörer, men också mellan pragmatiska och moderata grupper. I det sistnämnda fallet anklagades de moderata aktörerna för att inta en inkonsekvent hållning till demonstrationerna. Vissa år kallade de till egna manifestationer, ofta på andra tider och andra platser än övriga aktörer, för att i nästa stund kritisera övriga delar av rörelsen och hävda att det bästa vore att ”vända ryggen till”. De moderata krafterna ansågs därmed både ”bromsa” och ”förvirra” framväxten av en verklig social rörelse.[88]

Efter demonstrationerna 1992, där ordningsvakter sattes in mot aktivister i de egna leden, stod det också klart att den successiva skiktning som uppstått mellan radikala grupper och övriga aktörer nu nått en brytpunkt. Under de kommande åren uppstod en hätsk diskussion om de radikala gruppernas roll och ansvar. De pragmatiska aktörerna hävdade att det minskade deltagandet till stor del berodde på de radikala gruppernas aktionsgruppsmilitans och konfrontationslinje. Agerandet ansågs ha skrämt vanliga människor och medfört att de massmobiliserande organisationerna hade svårt att växa och attrahera nya aktiva.[89] De militanta gruppernas agerande ansågs bidragit till att driva fram en tilltagande polisiär repression mot både vänstern och den antirasistiska rörelsen. I Stoppa rasismen konstaterades att den linje de

[86] AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.8 (p.a.); AFA-bulletinen (1998) AFA Stockholm samarbetar inte med polisen, nr.1, s.1
[87] Se t.ex. Brand (1997) Inga fascister med eller utan uniform, nr.3-4
[88] Se t.ex Westerlund (1996) s.75. Här konstateras t.ex. att ”SSU:s uppgift i det här sammanhanget under 90-talet har varit att försöka bromsa och förvirra för att undvika en verklig rörelse. 1992 säger SSU-ledningen att det är fel att demonstrera den 30-november, 1995 vill de att polisen ska agera mot rasismen. 1993 försökte SSU avleda uppmärksamheten genom att tillsamman med de andra politiska ungdomsförbunden genomföra en helt meningslös demonstration i Stockholm den 29 november”.
[89] Stoppa rasismen (1992) Kampen mot rasismen. Inte bara en angelägenhet för socialister, nr.2, s.25

radikala grupperna förespråkade härstammade ur en ”vänsterdogmatisk tradition” som hotade att göra den antirasistiska rörelsen till en angelägenhet för ett fåtal små, radikala grupper snarare än för breda folklager i samhället.[90] Koalitionen mot rasism menade att de radikala antifascisterna snarare var ”ett hinder än en hjälp i kampen mot fascismen.”[91]

Den kritik som fördes fram mot de radikala grupperna kunde, enligt företrädare för Koalitionen mot rasism, sammanfattas i tre punkter. För det första byggde den militanta linjen på att en ”självutnämnd hemligt 'elit'” drev kampen mot rasism. Metoderna ledde till att de radikala grupperna slöt sig och blev allt mer konspiratoriska, vilket omöjliggjorde en masslinje och ett brett folkligt engagemang. För det andra ledde valet av metod till att kampen mot fascism förvandlades till ett våldsamt ”gängkrig”, vilket spelade fascisterna rätt i händerna. För det tredje fanns inga exempel på att de militanta metoderna var effektiva – AFA hade, enligt Koalitionen mot rasism, ”aldrig stoppat en fascistisk marsch”.[92]

Istället fortsatte både Stoppa rasismen och Koalitionen mot rasism, som redan beskrivits, att förorda en masslinje. Genom att arbeta under enkla och övergripande krav och paroller menade man att rörelsen borde sträva efter att samla den majoritet som på något sätt hotades av fascism och rasism till stora, breda kampanjer som på sikt utmanade den fascistiska rörelsen.[93] För att lyckas måste den antirasistiska rörelsen agera öppet och sträva efter att mobilisera stöd för en antifascistisk politik. Bara genom brett folkligt arbete, som samtidigt vågade vara kritiskt mot det politiska och ekonomiska systemet, kunde antirasister ta bort grogrunden för fascism. För att formera en massrörelse måste tryggheten och ordningen garanteras i de egna demonstrationerna. Den grundläggande linjen var att försvara demonstrationståg mot angripare, men aldrig själva attackera. Stoppa rasismens representantskapsmöte skriver:

> ”Våra manifestationer och demonstrationer är fredliga men vi förbehåller oss rätten att försvara oss om vi blir angripna med våld. P.g.a. rasisternas våld är det till och med vårt ansvar att förbereda ett aktivt försvar av demonstrationer och möten, liksom att delta i försvaret av alla som utsätts för rasistiskt våld”.[94]

I samband med den sista stora 30:e november-demonstrationen 1993 publicerade Stoppa rasismens verkställande utskott ett uttalande i syfte att ytterligare klargöra sin position i debatten. Artikeln utgör en av de sista

---

[90] Ibid.
[91] Westerlund (1996) s.89ff
[92] Ibid., s.91.
[93] Stoppa rasismen (1992) Kampen mot rasismen. Inte bara en angelägenhet för socialister, nr.2, s.25
[94] Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Resolutionsförslag till kongressen, antaget på repskapsmötet den 3 april 1993, nr.2, s.4; Westerlund (1996) s.89

större uttalandena från Stoppa rasismen och summerar många av de resonemang som utvecklats inom den pragmatiska delen av rörelsen. På grund av detta är uttalandet relevant att återge i längre form, innan fokus förflyttas till de mer radikala grupperna:

> ”Vi har (…) ställt oss uppgiften att genom motmanifestationer rikta strålkastarna på rasisterna för att visa att de är få och för att visa vad de går för. Riksförbundet har också vid några tillfällen deltagit i massiva mobiliseringar som hindrat rasisterna från att genomföra sina demonstrationer. Riksförbundet har sett detta som en taktisk fråga som beror på styrkeförhållandena och omständigheterna medan en del andra grupper har ansett att det är en princip att i alla lägen försöka stoppa rasisternas demonstrationer – ibland till varje pris. (…) Erfarenheterna (…) visar att om de grupper som vill stoppa rasisterna till varje pris lämnas för sig själva, får hela den antirasistiska rörelsen betala ett högt pris för deras handlingar. Vi riskerar att isoleras och marginaliseras. Visserligen har massmedia gett oss en negativ behandling vad vi än har gjort vid dessa tillfällen men det är ändå fel att överlämna motdemonstrationerna mot rasisterna till grupper som inte kan hantera detta på ett politiskt vettigt sätt. (…) Maskerade och beväpnade motdemonstranter som slåss med polisen är inte den bild vi vill se av vår rörelse (…). Dessa motdemonstranters goda vilja är det inget fel på men deras handlingar är åt helvete. Varför ska antirasister behöva uppträda maskerade? Varför slåss med polisen? Är det ett agerande som gynnar uppbyggandet av en bred och mäktig antirasistisk rörelse? Svaret måste vara nej. Och vi är tvingade att ta debatten med dessa människor. Deras militants och mod har rörelsen behov av men i självförsvarssituationer när invandrare och antirasister attackeras, inte i små aktioner. Riksförbundet anser att vår viktigaste uppgift är att skapa en bred opinion mot rasismen och rasistiska våldsdåd. Våra demonstrationer är fredliga. Det är rasisternas våld som gör det nödvändigt att förbereda ett aktivt försvar av demonstrationer och möten, liksom att delta i försvaret av alla som hotas av rasistiskt våld. Trots att vi avskyr våldet måste vi förbehålla oss rätten att försvara oss om vi bli angripa. (…) Endast en massiv opinion kan försvara demokratin och stoppa rasismen!”[95]

Från de radikala leden gav man inte mycket för kritiken. Istället anklagades både Stoppa rasismen och Koalitionen mot rasism för att ha lierat sig med etablissemanget, tappat glöden, bedriva dubbelspel eller ”trotskistisk mygeltaktik” och inte längre visa någon lust, engagemang eller vilja att faktiskt *stoppa rasismen*. En rad kritiska artiklar publicerades i medier kopplade till rörelsen. I t.ex. Brand skriver aktivister, efter händelserna 1992, bland annat:

[95] Stoppa rasismen (1994) Skall rasister få demonstrera?, nr.1, s.2

> ”Den så kallade vänsterns agerande i samband med den 30:e – alla de som talar om så kallade antirasister – är ett eget och sorgligt kapitel. (…) när samma agerande upprepas gång på gång tycker vi att det är dags att sätta namn på hyckleriet, halvmesyrerna och opportunismen. (…) De organisationer som arrangerade 30:e november-demon i Kungsan var Stoppa rasismen och Offensiv. (…) Planen som drivits igenom på otaliga möten var (…) defensiv och poänglös. (…) I varje fall menade arrangörerna inget alls med att skriva ’inga fascister på våra gator’ på affischen.”[96]

Istället för att stå för en ”kämpande antirasism” ansågs organisationer som Stoppa rasismen ha accepterat de gränser som ”liberala grupper och värderingar satt för den antirasistiska kampen”, vilket gjort organisationerna tandlösa och oförmögna att bära upp en i grunden systemkritisk social rörelse.[97] I Brand summerades resonemangen genom att konstatera att den radikala rörelsen måste tänka över hur den ska förhålla sig till aktörer som Stoppa rasismen och Koalitionen mot rasism, då ”sprickan mellan dom och oss har blivit avgrundsdjup”.[98]

Istället för att söka enighet menade radikala aktivister att den antirasistiska rörelsen delat upp sig i två förgreningar – dels bredare ”regnbågskoalitioner” bestående av partier, fackförbund och folkrörelseorganisationer som använde ickevålds-metoder och reformistiska politiska strategier för att uppmärksamma och motverka rasism och dels en militant gatuaktivistmiljö som under paroller som ”inga fascister på våra gator” försökte stoppa fascisterna från att ta plats i det offentliga rummet.[99] Enligt de radikala antifascisterna kompletterade de två strategierna varandra och medförde att den antifascistiska rörelsen hade breddat sitt arbetsfält.[100] Att sträva efter en ny ”enhetsfront” där alla demokratiska krafter försökte enas i motståndet mot fascism sågs som poänglöst. Historien hade visat att priset, ”avsaknaden av egna visioner och tvånget att göra avkall på den egna identiteten”,[101] var för högt. Att gå in i regnbågsallianser innebar att liera sig med det etablissemang man ville kritisera och att de aktiva tvingades sluta upp bakom liberala, systembevarande paroller.[102]

Trots ett antal försök till dialog mellan de radikala och pragmatiska grupperna ledde den fortsatta debatten snarare till ökad separering än förståelse, acceptans och närmanden. Som konstaterades kom

---

[96] Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.17f
[97] Stoppa rasismen (1992) Organisera en massrörelse nerifrån, nr.1, s.21; Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.14; Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.19ff; AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)
[98] Brand (1993) Fascistmos, nr,1, s.17; Stoppa rasismen (1992) Organisera en massrörelse nerifrån, nr.1, s.21
[99] AFA Dokumentation (1992) The Swedish nazi movement 1992 (i.a) (besökt den 23 juli 2013)
[100] AFA Sthlm (1997) Diskussioner kring antifascistisk strategi (i.a)
[101] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.18ff
[102] Röda rummet (2001) Antifascistisk aktion – socialistiska kämpar eller terrorister?, nr.3, s.26

demonstrationerna under 1990-talets första år, i synnerhet kring den 30:e november, således att få en ambivalent betydelse för den antirasistiska rörelsen och dess historieskrivning. Å ena sidan står demonstrationerna som ett av rörelsens främsta exempel på styrka och beslutsamhet, händelser som visar på framgång i arbetet mot fascism. Å andra sidan visar demonstrationerna paradoxalt nog på intern splittring, förvirring och nederlag. I backspegeln kan även konstateras att demonstrationerna, i synnerhet blockaderna i Lund och Stockholm 1991, också markerade den symboliska starten för utväxten av en ny, vildvuxen gren på det antirasistiska trädet – den militanta antifascismen, tydligast exemplifierat genom avhandlingens nästa fallstudie: Antifascistisk aktion.

9.3. Fallstudie två: Antifascistisk aktion

Som konstaterats antog den mer militanta antirasism som växte fram under slutet av 1980- och början av 90-talet inledningsvis en förhållandevis ostrukturerad form, delvis knuten till redan existerande antirasistiska organisationer, tillfälliga aktionsgrupper och mer eller mindre spontana försök att hindra högerextrema gruppers från att framträda offentligt. I takt med att det blev allt svårare att samarbeta med massmobiliserande aktörer inledde aktivister ett arbete för att samla det militanta antifascistiska arbetet till en mer sammanhållen och organiserad miljö, kapabel att driva självständig kamp.[103]

Aktionsgruppen mot rasism

I april 1991 bildades en av de första renodlat antirasistiska grupperna med öppet militant agenda i Stockholm, Aktionsgruppen mot rasism. Målet var att koordinera anarkistiska och autonoma aktivister för att skapa ökad kontinuitet i det antifascistiska arbetet och motverka vad man upplevde som en växande rasism på alla nivåer i samhället – "i regeringskanslierna, i tunnelbanan, på arbetsförmedlingen, på discot, vid köksbordet osv.".[104]

Den lilla gruppen, som bestod av en handfull aktivister, fungerade som ett tydligt försteg till AFA och flera deltagare kom senare att vara drivande i nätverket. Aktiva i aktionsgruppen började anordna motdemonstrationer i samband med Sverigedemokraternas valkampanj 1991 och försökte, tillsammans med en samling iranska kommunister, jaga bort rasistiska flygbladsutdelare från Gamla stan i Stockholm.[105] Med sig hade man erfarenheter från konfrontationer i samband med husockupationer och de iranska aktivisternas kunskaper om militant, politiskt arbete i hemlandet. En av de aktiva, Hickory, berättar:

- (…) De här konfrontationserfarenheterna som vi hade med polisen från husockupationerna tog ju vi med oss när vi konfronterade nazister. Och dom hade ju inte den historiken. Så vi var ju liksom några år äldre och hade lite mer erfarenheter än vad dom hade.

I sitt första offentliga uttalande, i Brand 1991, klargjorde medlemmarna sin analys av rasism och hur rasisterna bäst skulle motarbetas, argument som kom att genljuda i det framtida arbetet inom flera liknande grupper, däribland AFA. Aktivisterna slog fast att den rasism som vuxit under början av 1990-talet inte skulle ses som ett resultat av en idémässig strid där

[103] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[104] Aktionsgruppen mot rasism (1991) Är vi också rasister? (p.a.); Brand (1991) Aktionsgruppen mot rasism, nr.4, s.18; Aktionsgruppen mot rasism (1991) Brev till LS (p.a.)
[105] AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.); Aktionsgruppen mot rasism (1991) Brev till LS (p.a.)

fascistiska ideal vunnit mark. Istället förklarades rasismens framväxt med utgångspunkt i materiella faktorer, en konsekvens av ”tvåtredjedelssamhället och den ökade osäkerheten i många samhällsskikt i samband med kapitaloffensiven”.[106] Dessutom menade de aktiva att skillnaderna mellan den politik som fördes av fascistiska grupper och den politik som fördes i riksdagen bäst sågs som en gradskillnad, inte en artskillnad. Gruppen skriver att det i flera avseenden är svårt att se skillnad på den politik som förs och förespråkas av renodlade fascistiska grupper och den inställning etablerade partier, företag, polisen och invandrarverket har gentemot invandrare; tydligast uttryckt i invandringspolitiken och den restriktiva flyktinglagstiftning som infördes den 13 december 1989. Det etablerade systemets rasism ansågs emellertid svår att bemöta, då den ofta skedde i vardagen och tog sig uttryck i t.ex. sämre löner, brutala avvisningar eller bonusar till handläggare på invandrarverket för snabbt avgjorda ärenden. De öppet organiserade fascisterna sågs däremot som ett tydligt uttryck för den rasism som också fanns inbäddad i systemet – och dessutom gick de att komma åt. I artikeln konstateras att det ”är helt rätt att ge sig på deras demonstrationer – liksom alla andra kollektiva manifestationer från fascist-håll. (…) Det handlar om att hela tiden omsätta parollerna ’krossa fascismen!’ och ’Internationell solidaritet!’ i den praktiska verkligheten.”[107] I artikeln beskriver aktivisterna ett fascistiskt demonstrationståg som ett tillfälligt ockuperat område som dessutom utgjorde ett reellt hot mot människor i närheten – ett ”vandrande fiendeland som uttrycker kollektiv styrka”.[108] Till skillnad från i vardagen, där enskilda individer oförberett tvingades hantera och försvara sig vid möten med fascistiska grupper, utgjorde demonstrationstågen ett av få tillfällen då antirasister själva kunde välja att konfrontera fascismen med kollektiv styrka.[109] Den dåliga mediala publicitet konfrontationen eventuellt orsakade var inget aktionsgruppen oroade sig över; ”(a)rgumentet verkar förutsätta ett idealistiskt tankesätt – att publicitet är något viktigt och bra i sig. Vi för vår del tror inte att några rader eller artiklar i DN eller Aftonbladet spelar någon roll, det gör varken till eller från.”[110] Det viktiga ansågs vara att protestera mot det förakt för andra människor som manifesterades i rasistisk politik och som kom till tydligast uttryck i öppet fascistiska grupper.[111]

---

[106] Aktionsgruppens mot rasism (1991) Varför det är rätt att stoppa fascisternas demonstrationer, nr.4, *Brand*, s.27
[107] Ibid., s.24
[108] Ibid., s.26
[109] Ibid., s.26
[110] Ibid., s.27
[111] Ibid., s.24ff

Internationellt inflytande

Under början av 1990-talet växte intresset för liknande antifascistiskt arbete i andra länder. Flera av de intervjuade hade antingen bott eller etablerat kontakter med likasinnade grupper i Tyskland, England och Danmark och tog med sig influenserna hem. Mot slutet av 1991 presenteras t.ex. den brittiska organisationen Anti Fascist Action (AFA) i Brand, en grupp som enligt skribenterna bildades 1985 för att bemöta militanta rasistiska grupper. I artikeln konstateras att AFA inte bara bekämpar fascister ideologiskt, utan även genom direkt konfrontation. Eftersom fascisterna använde våld, både som ett sätt att visa styrka och rekrytera medlemmar, arbetade AFA i England för att "knäcka" deras självförtroende och förhindra mobilisering. Fascisterna skulle aldrig få stå oemotsagda. Genom att söka upp rasisterna överallt de visade sig och stoppa deras demonstrationer, köra bort deras tidningsförsäljare och hindra deras möten skulle grupperna successivt isoleras, tills dess att bara den hårda kärnan fanns kvar.[112] En av de intervjuade, Olle, som själv hade bott och verkat utomlands i perioder, beskriver hur det engelska AFA tidigt kom att influera den nya radikala miljön i Sverige. De aktiva läste engelska skrifter som Fighting talk, engelska AFA:s tidning, och träffade aktivister.

- Engelska AFA sa så här; "vi ska konfrontera fascisterna fysiskt och ideologiskt". Det bara kopierade vi rakt av, (…) alltså en viss kompromisslöshet. (…) Det är så enkelt så "vad ska vi göra?". Se till att de inte får någon plattform. De kan inte sälja tidningar, inte dela flygblad, inte ha demonstrationer.

Runt samma tidpunkt uppmärksammade skribenter i tidningen Stoppa rasismen den tyska antifascistiska rörelsen i flera artiklar, i synnerhet tidskriften och organisationscentret Antifa-Infoblatt. De aktiva kring Antifa-info hade, enligt skribenterna, "djupa rötter i den autonoma rörelsen, speciellt i Kreuzberg i Berlin"[113] och stod i förgrunden för den antifascistiska kampen i Tyskland. Dess betydelse förklarades med att de, till skillnad från den tyska arbetarrörelsen, bedrev en militant kamp mot fascismen, försökte möta det fascistiska våldet på gatorna och hade ett stort fokus på ungdomar. I början på 1990-talet, innan brytningen mellan de radikala och pragmatiska grupperna blev tydlig, bjöd Stoppa rasismen – i ett försök att revitalisera och stärka den egna organisationen – in en föreläsare för Antifa Infoblatt till en två veckor lång mötesturné i Sverige. Föreläsaren betonade vikten av att organisera sig i en oberoende, basdemokratisk gräsrotsrörelse som agerade mot mer än bara rasism, samt att de aktiva måste inse att de bekämpade

[112] Brand (1991) Anti fascist aktion, nr.6-7, s.18

[113] Stoppa rasismen (1991) Motståndet måste komma från basen, nr.3, s.18; Stoppa rasismen (1991) Antifaschistisches infoblatt, nr.2, s.18

rasism och andra former av förtryck för sin egen skull, inte bara i solidaritet med invandrare. Föreläsaren konstaterade att:

- Motstånd måste man göra själv genom att organiseras från basen. Man kan inte lita på att polisen eller staten ska försvara en. Vi måste vara beredda på att själva gå till handling mot fascismen.[114]

I tidningen Stoppa rasismen konstaterades att antingen borde Stoppa rasismen förändra sin plattform i enlighet med tyska Antifas principer, eller så kommer en ny antifascistisk front att bildas som arbetade mer i linje med de tyska autonoma.[115]

Ett par veckor senare, i samband med 30:e november-demonstrationerna 1991, användes, som redan konstaterats, namnet Anti-fascistisk aktion (AFA) för första gången i svensk miljö. De framgångsrika blockaderna, och den stora mediala uppmärksamhet som riktades mot demonstrationerna, medförde att allt fler aktivister sökte sig till de radikala leden. I november 1992 bildades en antifa-grupp i Stockholm. Hickory berättar:

- Den ledde ju till en rekrytering, alltså 30:e november. Det var ju ganska många på mötena efteråt. Från att ha varit ganska få så var det helt plötsligt rätt så många som var intresserade av att jobba med fascism.

Nya grupper bildas

Såväl före som under de kommande månaderna växte liknande grupper fram runt om i Sverige. Rötterna var desamma. Som redan konstaterats hämtade den framväxande militanta antifascistiska rörelsen huvudsaklig näring ur den anarkistiska, socialistiska och autonoma mylla som utgjort grogrund för husockupantrörelsen, delar av den politiserade punk- och hardcorescenen, det militanta Shell- och apartheidmotståndet samt grupper av radikala feminister och miljöaktivister. Att rörelsen under 1980-talet också började engagera sig i kampen mot fascism hade, enligt aktiva, framför allt att göra med ett instinktivt motstånd mot rasism, att ett ”aktivistiskt vakuum” uppstått efter att husockupationerna och Shell-motståndet ebbat ut och att nynazisterna utgjorde ett direkt fysiskt hot på gatorna. I en opublicerad intern historik över den militanta antifascismen beskrivs de grundläggande motiven till de radikala gruppernas framväxt så här:

> ”Vår kamp utgår från vår konkreta livssituation, från den verklighet som möter oss. Fascisterna idag har ännu inte kapitalets stöd och är därmed ingen politisk kraft. Men de är ett konkret fysiskt hot mot vår existens som politisk radikal motståndsmiljö. När fascister försöker ta över gatorna med flygbladsutdelningar, konserter eller manifestationer och rör sig offentligt i sin uniformering så är det ett försökt till en

[114] Stoppa rasismen (1991) Motståndet måste komma från basen, nr.3, s.18; Stoppa rasismen (1991) tysk höst, nr.4, s.11
[115] Stoppa rasismen (1991) Moral räcker inte för att bygga antifascistiskt motstånd, nr.4, s.17

> maktmanifestation för att skrämma homosexuella, socialister, invandrare, handikappade och alla andra som 'avviker' från samhällsnormen, bort från de offentliga miljöerna. Gatorna är det första steget mot makten och att bli en politisk kraft. Vi svarar med att kämpa för våra utrymmen och våra målsättningar. Vår paroll är därför självklar: inga fascister på våra gator (…).[116]

I en artikel i tidningen Ordfront beskriver en antifascistisk aktivist, verksam under 1990-talet, varför AFA och liknande grupper växte fram under decenniets första år:

- AFA handlade om självförsvar. Det var inte teori eller analys som låg bakom. Folk hade problem med nazister i sina områden och beslöt att gå samman och agera. Bland många inom aktivistmiljön fanns över huvud taget inte teori, utan moralism skulle ersätta tänkande, det var mycket "du behöver inte äta kött/köpa bil/agera på det här sättet" istället för att diskutera den teoretiska grunden.[117]

En av de intervjuade i studien, Oskar, som kommer från en mindre svensk stad i södra Sverige och som blev aktiv i den militanta antirasistiska rörelsen vid övergången till 1990-talet, beskriver hur den nynazistiska rörelsen, ofta med inspiration av VAM och andra militanta grupper, blev allt mer våldsam och hade ett behov av att hitta fiender att "projicera sin ideologi och ilska emot" – de nyanlagda flyktingförläggningarna och jämnåriga vänsteraktiva blev tacksamma mål. Efter att själv ha blivit utsatt för en brutal misshandel i samband med att nazister stormade en konsert övergav Oskar sitt tidigare pacifistiska engagemang, byggt kring olika former av opinionsbildning, för att istället arbeta mer militant.

- Jag var tvungen att komma på en strategi för mig själv som gjorde att jag inte skulle bli utsatt för det som jag en gång tidigare hade blivit utsatt för, och just i de städerna runtomkring, speciellt utifrån landsbygden mer, så fanns det rasister som kom in på helgerna och verkligen försökte starta bråk med folk.
- Det satte väl på nått sätt liksom agendan för någon mycket hårdare form av antifascism från vår sida eftersom när de liksom hade definierat reglerna för vad som gällde, att man kunde använda tillhyggen och verkligen misshandla någon (….) så förstör det ju alla regler för vad som borde anses vara tillåtet eller inte.

Oskar berättar att delar av den framväxande antifascistiska rörelsen snabbt radikaliserades. Oskar menar att det inte var antifascisterna som i grunden valde våldet, men att det blev nödvändigt för att kunna försvara både sig själv och den egna rörelsen. I takt med att konflikten eskalerade valde en del aktiva att övergå från en självförsvarsstrategi till att också söka upp och

---

[116] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[117] Ordfront (2007) Aktivismen under huvan, nr.10

angripa nazisternas sammankomster. Från att ha försvarat sig och sina vänner ville Oskar och de andra få bort rasisterna från staden och på så sätt göra miljön tryggare för alla, vilket innebar att försöka göra det svårt och kännbart att ansluta sig till rasistiska grupper.

- En lät oftast alltid nazisterna starta bråket (…). Om de sa att de skulle träffas nånstans och göra nånting så visste vi om det och då så gav en sig på dom där. Men jag tror inte att folk som såg en enstaka nazist på gatan gick fram och slog ned den. Men en kanske ställde sig och skrek emot den och visade att den inte var välkommen.

Oskar beskriver en utveckling där fler och fler av stadens unga på ett eller annat sätt blev indragna i den framväxande konflikten mellan rasister och vänsteraktiva, en bild som återkommer hos flera intervjuade. En annan intervjuad beskriver det som att 1990-talets början ”handlade om att välja sida” − ena sidan av skolkafeterian spelade Rage against the machine eller Latin Kings, den andra Ultima Thule. Gator, skolgårdar, konserter och uteställen blev arenor för konflikt och konfrontation. Oskar igen:

- Eftersom staden var så liten så blir det en helt annan gruppdynamik för att alla ungdomar runtomkring den åldern, plus minus fem år, på nått sätt blir deltagande. (…) Det blir ju den här magneten, alla ens kompisar deltar i någonting och det blir svårt att stå utanför, vare sig en vill eller inte.

Ett radikalt antifascistiskt nätverk

Ganska snart började flera av de aktiva att få kontakt med likasinnade i andra städer. Ofta skedde mötena i samband med hardcore- och punkkonserter, demonstrationer eller andra former av mer renodlad politisk aktivet. I början av 1992 träffades t.ex. runt 180 anarkister, autonoma, feminister, radikala fackföreningsaktivister och ”alternativmänniskor” på det anarkistiska landsmötet i Stockholm för att bland annat diskutera anti-fascism.[118] Stärkta av segrarna i Lund och Stockholm den 30:e november 1991 uttryckte mötet en stark vilja att fortsätta konfrontera nazisterna vid de tillfällen de sökte plats i det offentliga rummet.[119] Flera av de intervjuade beskriver hur mötet skiljde sig markant från tidigare anarkistiska sammankomster och hur det i efterhand symboliserade något nytt inom rörelsen; ett brott med den tidigare, punkiga organiseringen till förmån för en mer disciplinerad och specialiserad aktivistkultur. Istället för att ha mer allmänna diskussioner samlades man i specifika arbetsgrupper med tydligare enfrågefokus, t.ex. miljö, feminism, antifascism etc. En av de intervjuade aktivister som var med på mötet 1992 beskriver t.ex. hur klimatet inom

[118] Brand (1992) A-92 Landsmöte, nr.3, s.29f; AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)
[119] Brand (1992) A-92 Landsmöte, nr.3, s.30f

rörelsen förändrats som en följd av nynazisternas aktivitet, högervridningen, den ekonomiska krisen och vänsterns generella tillbakagång. Det fanns ett behov av att skapa något nytt:

- På nåt sått så var det ju ett skifte där från ett 80-tal som var… det var punk, det var ganska oorganiserat och ganska oteoeretiskt och inte så indelat utan alla kunde hålla på med allt på något sätt (…) till ett 90-tal då det blev liksom mer – man håller på med antifascism. Man håller inte på med allt, utan man håller på med antifascism, eller med miljö eller… man håller liksom på med en fråga och man gör det utifrån en annan analys av samhället, där man liksom på något sätt säger att det är ett hårdare samhälle nu än på 80-talet.
- Och det var ju i samband med allting ifrån rasismen som kom där -91, så kom den ekonomiska krisen -92 (…), man hade den här känslan av att oj, det här är liksom ett, ja… ett mer renodlat kapitalistiskt samhälle, eller nåt sånt.

Det anarkistiska landsmötet 1992 utmynnade i att den så kallade ”antifa-gruppen” bestämde sig för att öka kontakterna, försöka bygga upp ett eget nätverk och ordna egna antifascistiska möten, oberoende av resten av den anarkistiska rörelsen.[120] Det kommande året, i september 1993, samlades ett 70-tal aktiva antifascister från mellan 10 till 15 orter på Bona folkhögskola för att formellt bilda nätverket Antifascistisk aktion.[121] Målet var att ”få till stånd ett samarbete för de militanta aktionsgrupper som arbetade kontinuerligt med antifascism och AFA:s linje blev att bygga upp ett konkret motstånd över hela landet”.[122]

På mötet beslutades att AFA skulle bli ett nätverk av samverkande lokalgrupper. Inspirerade av den frihetligt socialistiska, anarkistiska och autonoma miljö AFA vuxit fram ur bestämdes att aktionsgrupperna skulle organiseras efter decentraliserade och anti-hierarkiska principer och beslut skulle fattas genom konsensus eller direktdemokratiska beslutsprocedurer. Nätverket hade inget medlemsregister, ingen styrelse, inga representanter och inga formella ledare. Målsättningen var att bevara de enskilda gruppernas autonomi och kontroll över den egna verksamheten. Gemensamma angelägenheter och aktiviteter skulle koordineras via landsmöten två gånger per år. På landsmötena kunde nya grupper, efter granskning av närliggande AFA-grupper, väljas in i nätverket, vilket bland annat medförde tillgång till intern information. Mellan landsmötena

120 Ibid; AFA Sthlm (1993) Hej alla glada antifascister (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)
121 Antifa i Östergötland (1993) Antifamöte på Bona 24-26/9 (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)
122 Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator! nr.12, s.105ff

organiserades aktiviteter genom personliga kontakter mellan aktiva.[123] Grupperna agerade ofta i små aktionsceller byggda kring mindre kompisgäng, vilket stärkte samhörigheten och gjorde dem svårare att infiltrera.[124] De ekonomiska tillgångarna var mycket små och byggde på stödfester och stödkonserter, personliga bidrag, tillfälliga insamlingar eller försäljning av material. De gemensamma nämnarna blev framför allt den utomparlamentariska grundsynen och beredvilligheten att använda direkt aktion för att nå uppsatta mål.[125]

Den utomparlamentariska organisationsformen och betoningen på direkt aktion kom även att få fäste i en rad andra grupper och organisationer under tidigt 1990-tal, varav flera kom att stå AFA nära. Två exempel är Folkmakt och SUF (Syndikalistiska ungdomsförbundet) som båda bildade riksavdelningar 1992-93 och deltog i många av den radikala miljöns aktiviteter under 1990-talet.[126]

En expansiv fas

Som konstaterats inträffade den ökade aktiviteten och koordineringen av den radikala antifascistiska miljön i en period då andra delar av rörelsen var på tillbakagång. Efter det samhälleliga uppsvinget i antirasistisk aktivitet i slutet av 1991 och början av 1992 falnade stora delar av engagemanget. Den rasistiska rörelsen tycktes vara på tillbakagång. De ledande VAM-aktivisterna och lasermannen hade fängslats och de rasistiska gruppernas utåtriktade aktiviteter blev allt färre. Som en konsekvens återgick många antirasistiska aktörer, i synnerhet inom de moderata krafterna, till sin vardagliga verksamhet. Även de pragmatiska grupperna märkte ett tydlig minskat deltagande och aktivitet.[127] Istället försökte de radikala grupperna kliva fram och fylla luckan. I Anarkistisk tidskrift konstateras:

---

[123] AFA-Bulletinen (1997) Förslag till landsmötet, nr.2, s.5; AFA Stockholm (2000) Presentation av antifascistisk aktion, tillgänglig via: http://yelah.net/arkiverad/afapresent (besökt den 24 juli 2013); AFA-Bulletinen (1999) Liten handbok för landsmötesarrangörer, oktober-november, s.2ff

[124] AFA-Copenhagen (1994) To Searchlight (p.a.)

[125] Betoningen på direkt aktion byggde på lång historisk kamptradition, ofta använd av anarkister, som lyft fram individens möjlighet att själv komma till rätta med upplevda orättvisor och åstadkomma samhällsförändring genom direkt handling. Den förtryckte, och de som solidariserar sig med de förtrycka, bekämpar förtrycket direkt, utan att gå via ombud eller anpassa sig efter lagens råmärken. Målet är att nå konkreta resultat, att åstadkomma faktiskt förändring och samtidigt visa och inspirera andra att ta makten över sitt egna liv.

[126] Se t.ex. (Okänd förf.) Saknar du ett sommarnöje? Stoppa fascistisk turné! (p.a.); AFA Bulletinen (2000) Protokoll AFAs landsmöte hösten 2000, nov/dec, s.5f; AFA Sverige (2007) Länkar (i.a) (besökt den 26 juli 2013)

[127] Stoppa rasismen Stockholm (1995) Verksamhetsberättelse för Stoppa rasismen Stockholm för år 1994-1995 (p.a.); Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Ledare, nr.4, s.2; Marxistiskt perspektiv (1998), nr.2, s.42

> ”Mellan de åren (92-95) fanns ingen bred antifascistisk rörelse att tala om i Sverige. AFA var ensamma om att bedriva ett kontinuerligt antifascistiskt arbete. AFA försökte i denna situation att bredda sig och försökte fylla en roll som social rörelse”.[128]

Flera intervjuade AFA-aktivister beskriver mitten av 1990-talet som en ”expansiv fas” där de aktiva satsade på att rekrytera, mobilisera, strukturera och utveckla den egna rörelsen, bland annat genom att bilda nya lokalgrupper, intensifiera kontakter med liknande organisationer i andra länder samt hålla återkommande landsmöten som koordinerade de egna aktiviteterna.[129] Runt 1994-95 bestod AFA av över 20 lokalgrupper, från Luleå i norr till Malmö i söder, och intervjuade uppskattar att den drivande ”kärnan” bestod av mellan 200-300 personer.[130] I Stockholm gick man från att vara en arbetsgrupp med runt 25 personer i början av 1993 till att bli sju-åtta grupper runt 1995, med delvis olika inriktning – från teater och skolgrupper till militanta aktionsgrupper.[131] Nya aktivister rekryterades antingen genom personliga kontakter eller genom att intresserade hörde av sig till AFA som därefter träffade vederbörande för att avgöra om personen var lämplig att ingå i nätverket.[132] Kring den aktiva kärnan existerade även en betydligt bredare utomparlamentarisk vänstermiljö som kunde sluta upp vid demonstrationer och delta i evenemang. En av de intervjuade, Peter berättar:

- Det kommer fler och fler olika direktaktionsbaserade rörelser som jobbar. Så vi finns i en större miljö, men AFA är den så här största och bäst organiserade. Så vi har en lite hegemonisk roll i den autonoma rörelsen då.

Peter förklarar AFA:s växande popularitet under mitten av 1990-talet med att det dels fanns få grupper som arbetade mot fascism och rasism och dels att AFA:s fokus på direkta resultat var attraktivt för många aktivister. Bland de aktiva fanns en utbredd känsla av att andra aktörer inte tog problemet på tillräckligt stort allvar eller var beredda att verkligen ”göra någonting” (åtminstone inte tillräckligt) för att stoppa rasismen. Vänstern och folkrörelserna sågs som svaga, oförmögna att bemöta högerns offensiv, och att lita på att regeringen eller polisen skulle ha förmåga att hantera problemet var uteslutet för de aktiva.[133] Enligt intervjuade kom AFA även att

---

[128] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.114
[129] AFA (1994) Nordiskt AFA-möte juni-94 (p.a.); AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)
[130] AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.)
[131] AFA Sthlm (1993) Hej alla glada antifascister (p.a.); AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[132] Röda rummet (2001) Anti fascistisk aktion – socialistiska kämpar eller terrorister?, nr.3, s.23
[133] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); AFA Sthlm (1992) Obehagliga frågor (p.a.)

locka till sig personer som tidigare varit med i allt från Grön ungdom och Fältbiologerna till Ung vänster, feministiska grupper och Stoppa rasismen. Med sig tog de erfarenheter av traditionellt parti- och folkrörelsearbete. Flera av de intervjuade beskriver hur nätverket snabbt stramades upp och blev allt mer organiserat, vilket bidrog till att öka skillnaderna mellan 1980-talets individualistiska organisering och 1990-talets mer disciplinerade, kollektivistiska aktivistkultur. Peter, som tidigare var aktiv i andra rörelser, berättar:

- Vi tar ju med oss vår organisationskultur. Vi har ju inte den där, den punksidan eller det som de gamla (…) ockupationerna byggde på - du klev in, du var med. Vi är ju mer så här ”Ja, vem ska vara mötesunderlättare, vem ska hålla i dagordningen. Vi gör protokoll, nu gör vi det här, nu ska vi fatta beslut - har ni gjort det ni tog på er förra mötet?”. Det är något helt annat, mer traditionell folkrörelsemodell som vi förde in där. Och det blir också en väldig krock mellan oss och de gamla (…) dom kallade ju oss ”anarkobolsjeviker” (…). Det blir en helkrock från den där tidigare väldigt individualistiska anarkiströrelsen.
- På de här anarkistmötena, du kunde komma och gå, ingen visste vem du var (…). Folk kanske tyckte du var suspekt och så, men de var inte så att det var några medlemmar och sånt. När de här första Antifa-grupperna drar igång efter 30:e november demonstrationerna och A-92, och när de här miljögrupperna, allt sånt, kvinnobasgrupperna… de var ju medlemsbaserade grupper. Man är med, man går med i dom. Det är inte öppna möten utan det är liksom, den här gruppen består av de här personerna och de jobbar, de ses varje vecka (…). Det är en helt annan organisationskultur.

Som en följd av de nya organisationsformerna blev många aktivister allt mer strukturerade, disciplinerade och informerade. 1994 tog t.ex. aktiva inom AFA över rodret för den anarkistiska tidskriften Brand, som stått AFA nära men tidigare dominerats av husockupantgenerationen och följande år började AFA-Stockholm sammanställa en återkommande AFA-bulletin för intern informationsspridning och debatt.[134] Beslutande stormöten hölls regelbundet varannan vecka. I Stockholm anordnas successiva inslussningsprocesser, obligatoriska introduktionsdagar för nya medlemmar och grundkurser och föredragscaféer i allt från demonstrationskunskap och aktionsjuridik till kampen mot fascismen i Spanien, genteknik och extremhögerns uppbyggnad och historiska utveckling.[135] De aktiva

[134] Under mitten av 1990-talet delade t.ex. Brand och AFA postbox. Se t.ex. Brand (1993) Nazismen i Sverige, nr.4, s.7

[135] AFA Sthlm Grupp 1 (1995) Rapport om introduktionsdag (p.a.); AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm (1999) nr.1 (p.a.)

uppmanades att läsa på. Tidningar som Searchlight, Brand, Anarkistisk tidskrift, Stoppa rasismen, Inform, Clash, Fighting Talk, Barrikaden, Slå tillbaka, Class war, Alarm-kalendern, Kaos, Antifaschistisches Infoblatt, Folkmaktsbulletinen, Smörsyra, Kvinnobulletinen och Effekt stod på "läslistan" tillsammans med böcker som t.ex. Extremhögern, Lilasvarta handboken, Hakkorset och Wasakärven, Stövlarna står putsade i garderoben, Fascist Europe, Skinhead och Unmasking the bandits.[136] Intervjuade beskriver hur aktiva i AFA, tillsammans med en folkhögskola, hösten 1994 drog igång en utbildning – Samhällsförändrarkursen – som pågick under ett år. Ett tjugotal elever fick möjlighet att, under skoltid, kombinera studier av radikal vänsterteori med aktivism. En av de intervjuade, som gick utbildningen, berättar:

- Det är ingen flumkurs där vi bara söker bidrag och sen inte gör något, utan vi träffas verkligen varje dag på den där lokalen i Solidaritetshuset. Sen reser vi ner till Madrid (…) vi är med på de första, ja, en tidig (…) globaliseringsprotest och träffar Vandana Shiva och massor med sånt folk där nere, blir beskjutna och misshandlade av polisen, och tar med oss en hel demonstrationskultur hem där från de demonstrationerna. Alla började "Li, Li Libertad – Anarchia total!". Det är liksom det vi tar med därifrån och börjar gå i kedjor och såna grejer som man inte riktigt gjorde i Sverige innan. Så den kursen betydde rätt mycket för diskussionen.

En central samlingsplats för många av de aktiva blev Lundagatan i Stockholm, en gammal moské som gjordes om för att bli ett "Revolutionary Supermarket", eller "RSM" som det kom att kallas bland de aktiva. Under stora delar av 1990-talet blev lokalen ett nav för många av de mer radikala grupperna i Stockholm, t.ex. AFA, Syndikalistiska ungdomsförbundet, Kvinnokaféet Antippa, Socialekologisk aktion, Brand, Unga för Unga, Folkköksgrupper, Food not Bombs, Inform och flera radikala feministgrupper.[137]

Sverigedemokrater, invandringskritiska lobbyorganisationer och vit makt

Under 1990-talet lade den radikala antifascistiska miljön sitt huvudsakliga fokus på två frågor; för det första att försöka stoppa Sverigedemokraternas från att bli ett mobiliserande parti och för det andra att motverka den utomparlamentariska vit makt-miljön och hindra den från att locka ungdomar in i en växande rasistisk subkultur.

---

[136] Antifa i Östergötland (1993) Antifamöte på Bona 24-26/9 (p.a.)
[137] AFA (1997) Protokoll från landsmötet 8-9 Malmö (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)

Det antifascistiska fokuset hängde samman med de rasistiska och främlingsfientliga gruppernas utveckling. Som antytts skiktades den högerextrema rörelsen i två huvudsakliga grenar under mitten av 1990-talet. En del aktiva, allra tydligast Sverigedemokraterna, började sträva efter parlamentarisk makt och arbetade för att bygga upp och etablera ett mer traditionellt politiskt parti. I brist på både partistöd och de etablerade partiernas tillgång till media var det första steget att bli ett synligt och accepterat inslag på gatan. Partiet mobiliserade till en rad uppmärksammade manifestationer och demonstrationer, däribland Engelbrektsmarschen runt den 27:e april, nationaldagen den 6:e juni och högtidlighållandet av Gustav II Adolfs och Karls XII:s dödsdag den 6:e respektive 30:e november.[138] Under 1990-talets första hälft var dessa ofta stökiga tillställningar. Sammankomsterna fylldes av såväl partivurmande nationalister som rasistiska skinheads. Efter valet 1994 började ledningen arbeta för att försöka frigöra sig från de öppet rasistiska grupper som varit en del av partiets aktiviteter sedan starten 1988.[139] Kängorna och bomberjackorna skulle bytas mot kostymer, de ofta stökiga demonstrationerna mot strävsamt kampanjarbete i det tysta. Vid partiets riksårsmöte beskrev en av de aktiva behovet av förnyelse genom att citera den invandringskritiska lobbygruppen föreningen Fri Informations analys av Sverigedemokraterna:

> ”Den vanliga svensken vill inte bli förknippad med ölberusade ynglingar försedda med rakade huvuden och stålhätteförsedda kängor skrålande ”Sieg Heil och ”ut med packet”, vilket är massmedias bild av Sverigedemokraterna. Sverigedemokraternas chanser ökas inte av att partiets ledning har svårt att frigöra sig från en 1930-talsnostalgi, som skymtar i olika sammanhang.” [140]

Just lobbygruppen Fri Information, men även det närbesläktade Blå-Gula frågor, kom att spela viktiga roller för att förändra den invandringskritiska retoriken under mitten av 1990-talet. Fri Information bildades 1992 av missnöjda moderater, medan Blå-Gula frågor startades 1994 av avhoppare från bland annat Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Båda lobbygrupperna strävade efter att öka diskussionen om invandringens problem och den påstått misslyckade invandringspolitiken utifrån en mer akademisk och etablerad position. Tillsammans markerade de nya inslag i den främlingsfientliga miljön och grupperna kom att ha nära kontakter med Sverigedemokraterna. [141] Samtidigt som Sverigedemokraterna skärpte partiets ordningsregler och började utesluta oönskade element bidrog

[138] Ekman & Poohl (2010) s.100

[139] I valet 1994 samlade partiet 13954 röster i riksdagsvalet och fick fem kommunala mandat i tre kommuner (Dals Ed, Höör och Ekerö). Se Ekman & Poohl (2010) s.107; Expo (1997) Sverigedemokraterna bakom den demokratiska fasaden, nr.3, s.8

[140] Ekman & Poohl (2010) s.111

[141] Ibid. s.118; Expo (1996) Blågult rättshaveri, nr.3, s.5ff; Expo (1996) Rasistisk lobbyorganisation: Fri information, nr.2, s.3ff

lobbygrupperna till att klä den främlingsfientliga och rasistiska retoriken i delvis nya kläder. Argument som tidigare hämtat näring ur en biologisk förståelse av rasism tog istället alltmer formen av ”kulturkritik”.[142]

Parallellt med Sverigedemokraternas utveckling och skapandet av flera invandringskritiska lobbygrupper växte även en mer militant, rasistisk subkultur. Under hösten 1993 slog den så kallade ”vit makt-musiken” igenom på allvar. Uppbackade av nöjesprofilen och Ny-demokratipolitikern Bert Karlsson klättrade det – enligt egen utsago – ”patriotiska” bandet Ultima Thule högt på försäljningstopparna. I september 1993 hade bandet tre skivor på listan över Sveriges 20 mest sålda album som alla sålde guld (över 50 000 exemplar).[143] Framgångarna öppnade upp en marknad för uttalat rasistiska band, vilka kom att spela en central roll för den rasistiska rörelsens utveckling. Under stora delar av 1990-talet fungerade musiken både som inkörsport, samlande kraft och inkomstkälla. Utifrån vit makt-musiken skapades nya försök att organisera rörelsen med följd att många av aktiviteterna blev mer inåtvända; musiken ersatte partiprogrammen, hemliga konserter ersatte demonstrationer och skivförsäljningen blev avgörande för att finansiera verksamheten.[144] Istället för att organiseras kring traditionella partier kom framför allt två skivbolag – Nordland och senare även Ragnarök – att utgöra två viktiga nav för den subkulturella rörelsen. Målet för bolagen beskrevs vara att genomdriva en form av ”värderingarnas revolution” hos vita ungdomar, om än på två delvis olika sätt.[145] Nordland blev störst och mest tongivande och satsade på att utforma mer ”professionella” produkter i syfte att nå en bredare publik. Ragnarök å sin sida etablerade en mer aktivistisk och aggressiv framtoning och riktade sig mot redan övertygade. Kring de två skivbolagen – som snart hamnade i långt- och djupgående konflikt – samlades en rad vit makt-band, skrifter och politiska grupper, däribland Riksfronten, Stockholms unga nationalsocialister, Info-14, Nationella Alliansen och senare under 1990-talet även Nationalsocialistisk front, Blod & Ära, NS Stockholm, Nationell Ungdom och Blood and Honour.

Den nya miljön hade en aggressiv framtoning och under första halvan av 1990-talet inträffade en rad rasistiska våldsdåd. 1995 nådde våldsamheterna

---

[142] Ekman & Poohl (2010) s.112

[143] Stoppa rasismen (1994) Vikingarock 90-talets ungdomsmusik, nr.4, s.4; Expo (1996) Sverige störst i världen på nazirock, nr.6, s.6ff; Ekman & Poohl (2010) s.109; Dagens nyheter (2012) Kampen är över för Ultima Thule, 23/7, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/musik/kampen-ar-over-for-ultima-thule (besökt den 24 juli 2013)

[144] Enligt tidskriften Expo var Sverige störst i världen på nazistisk vit makt-musik under mitten på 1990-talet, både i form av antalet band och skivproduktion. I mitten av 1990-talets hölls ungefär 10 vit makt-konserter om året i Sverige. Konserter kunde locka upp till 700 deltagare. Se t.ex. Expo (1996) Sverige störst i världen på på nazirock, nr.6, s.6ff; Dagens nyheter (1997) Extremister, del 1: rasistiska grupper splittrade, 8/12, s.5

[145] Lööw (1998) s.177ff; Lodenius & Wikström (1998) s.141ff

sin kulmen. Under ett år mördades åtta människor – såväl antirasister, homosexuella som invandrare – av personer med koppling till vit makt-miljön.[146] Samtidigt ökade de rasistiska brotten. Enligt SÄPO steg siffran från 834 brott 1994 till 1634 året därpå.[147] Rasistiska grupper utförde en rad attentat mot meningsmotståndare; bland annat mot den antirasistiska tidskriften Expo som vuxit fram ur Stoppa rasismen och startats på allvar 1995 för att granska den högerextrema miljön, fungera som en kunskapsbank och uppmärksamma samhället och politiker på det växande hotet. Attackerna riktades också mot aktörer som på något sätt ansågs stödja tidningen – däribland tryckerier, återförsäljare och politiska partier, men även mot vänsterbokhandlare, skivaffärer, punkkonserter samt syndikalistiska lokaler.[148] Samtidigt försökte den svenska naziströrelsen stärka sina internationella kopplingar. 1996 blev Trollhättan skådeplats för en av den internationella naziströrelsens viktigaste samlande demonstrationer – Hessmarschen. Demonstrationerna lockade nazister från övriga delar av Europa och blev med sina cirka 300 deltagare en av de största nazistiska demonstrationerna i Sverige sedan andra världskriget.[149] Vit makt-miljön var på frammarsch och en del av deras utmålade motståndare fick betala ett högt pris.[150]

Fokus ett: Kampen om gatan

Den radikala antifascistiska miljön följde den högerextrema rörelsens utveckling noga. En av aktivisterna, Peter, beskriver hur man inom AFA såg på, och försökte anpassa sig till, både Sverigedemokraternas och vit makt-rörelsens strategi samt se kopplingarna mellan dem. Med avseende på Sverigedemokraternas utveckling menar Peter att AFA tidigt insåg att partiet inte skulle försöka sig på Ny demokratis populistvariant och ”rusa in i riksdagen”. Istället såg man hur Sverigedemokraterna mobiliserade kommun för kommun. Ett första steg i processen var att ”vinna gatorna” och, i de kommuner man satsade, göra sig till ett accepterat inslag i det offentliga rummet för att därefter ta steget in i parlamentet. För att etablera sig på

---

[146] Expo (1995) Årets resultat: Sju döda, nr.1, s.4f; Stoppa rasismen (1996) Humaniteten får inte konjunkturanpassas, nr.1/96, s.2; Arbetaren (1996) nr.43; Expo (2003) Mördade av nazister, tillgänglig via: http://expo.se/2003/mordade-av-nazister_289.html. (besökt den 24 juli 2013)

[147] Expo (1997) Rasistiska brott, nr.3, s.18

[148] Se Expo (1996) Demokratins fiender, nr.3, s.2; Expo (1996) ”Expoaffären”, nr.4-5, s.6f

[149] Expo (1996) Nederlaget i Trollhättan, nr.4-5, s.3; Dagens nyheter (1996) Nazistfirande urartade. Antirasister lyckades inte hålla enad front mot huvudfienden, 18/8; AFA-Bulletinen (1996) Hessmarsch i Trollhättan den 17 augusti: Inte en gata inte en meter åt nassepöbeln, nr.4, s.1 (4.96)

[150] Expo (1997) Rasistiska brott, nr.3, s.18; Expo (1997) SÄPO:s årsrapport, nr.2, s.22; Expo (1995) Expo kalendarium, nr.2, s.17; Söderbor mot rasism i samarbete med Hasans vänner (1995) Därför demonstrerar vi idag: Inga nazister på våra gator! (p.a.); Stoppa rasismen (1996) ”Vi som tror på demokratin måste visa att vi är många”, nr.1, s.6; Söderbor mot rasism (1995) Stoppa det rasistiska våldet på Södermalm (p.a.)

gatan behövde man stöd och skydd från de mer extrema aktivisterna, vilka beskrivs ofta tagit plats i partiets ungdomsorganisation. Genom att inkludera de mer extrema elementen kom Sverigedemokraterna, enligt flera intervjuade, att fungera som en organisatorisk och politisk plantskola för de mer radikala delarna av den högerextrema rörelsen.

- Sverigedemokraterna var gaturörelsen på den tiden, nynazisterna var ju mer så här… de genomförde poseraraktioner där de stod under polisbeskydd någonstans, men det var ju rätt sällan. Sverigedemokraterna samlade ju mycket mer, de hade de stora marscherna, Engelsbrektsmarschen och så. Det är de som är den stora gatukraften då och dit går alla som vill till en konfrontativ rörelse, säger Peter.

För det nybildade AFA-nätverket blev motstrategin tydlig. Sverigedemokraterna och andra högerextrema gruppers försök att bli en mobiliserande politisk rörelse på gatorna skulle stoppas av en motmobiliserande, aktiv och radikal antifascistisk rörelse. Protester skulle ersättas av direkt motstånd.[151] Under paroller som ”Ingen plattform åt fascisterna” och ”Inga fascister på våra gator” skulle grupperna hindras från att ta plats i det offentliga rummet – med direkt konfrontation om så krävdes. I tidningen Brand uttrycktes strategin med emfas:

> ”När vi skriker INGA FASCISTER PÅ VÅRA GATOR så måste vi mena det vi säger (…) inte en millimeter, inte en sekund ska de ha – gatorna, offentligheten, den friska luften och den fria debatten, allt detta är vårt, kloakerna är deras och där ska de stanna. Om ens där.”[152]

Genom att på olika sätt stoppa, störa eller angripa fascistiska sammankomster – att ständigt försöka hindra deras torgmöten, demonstrationer och konserter, förstöra samlingsplatser och butiker, jaga bort tidningsförsäljare, riva ned affischer och klistermärken, spraya ned lokaler och upplysa grannar och hyresvärdar om gruppernas verksamhet o.s.v. – skulle den rasistiska rörelsen pressas tillbaka och motståndarna förvägras sina främsta rekryterings-, informations- och kontaktkanaler. Under 1993 och 1994 försökte det nybildade nätverket genomföra en rad militanta demonstrationer mot nazistgrupper, historierevisionister och Sverigedemokrater vilket ledde till flera uppmärksammade sammandrabbningar med både rasistiska grupper och polis, bland annat i Göteborg och Stockholm. I backspegeln sammanfattar och beskriver Hickory motstrategin som enkel:

[151] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[152] Brand (1992) Krossa fascismen, nr.3, s.2

- Vi hade ju ett koncept som vi hela tiden applicerade på vad dom än gjorde för någonting. (…) Det var ju liksom bara - ta bort, sabotera. Det var ju väldigt enkelt.
- Gatan var ju liksom vår politiska arena, utomparlamentariskt. Och dom var ju på något sätt en naturlig fiende som också var på gatan (…) alltså det var inte som att de hade varit i bolagsstyrelserna eller i riksdagen, för det var inte vårt territorium, men ja, Slussen eller krogarna på Söder alltså, det var vårt territorium.

En annan av de intervjuade, Peter, beskriver hur det nybildade AFA-nätverket skiljde sig från andra antirasistiska organisationer genom att vara strikt "resultat- och effektinriktade". De aktiva satte först upp vilka mål som skulle uppnås och valde därefter, utefter de resurser som fanns att tillgå, metoder – utan att begränsas av huruvida de rymdes inom lagens råmärken eller inte. Konsekvensen blev att de aktiva kunde arbeta med allt från konfrontation och direkt aktion till spridandet av propaganda, föredrag, teater, konserter, breda demonstrationer, skolföreläsningar, insändarskrivande och researcharbete.[153]

- Grunden var ju att bemöta dem både ideologiskt och fysiskt, men det kopplades ju väldigt mycket till det här fysiska, att se till - hur försöker de bygga sina organisationer? Hur försöker de mobilisera? Hur försöker de få in nya medlemmar? Vilken roll spelar manifestationerna? Vilken roll spelar lokalerna? Vilken roll spelar organisationsstrukturerna? Och sen se hur vi genom olika former av aktiviteter kunde knäcka den där verksamheten. Och egentligen så bedömde man så här; man satte målsättningarna först och sen valde man metoder som var effektiva mot det. Kunde man bedriva en kampanj med brev eller demonstrationer för att få en hyresvärd att stänga nån lokal så gjorde man det, var det någon lokal som man bedömde vara svår att stänga så kanske man slog sönder den istället. Och det var väldigt så här effektinriktat (…) – det här är det vi vill uppnå, vilka metoder väljer vi som uppnår det? Och det skiljer sig väldigt mycket från resten av den antirasistiska vänstern.

Samtidigt som AFA:s aktiviteter syftade till att tränga tillbaka rasister och fascister från det offentliga rummet var tanken att det skulle öppnas för människor och politiska grupper som annars upplevde de högerextrema som ett konkret, fysiskt hot, t.ex. invandrare, homosexuella, feminister eller andra vänsterorganisationer. En av de intervjuade aktiva, som under 1990-talet var med och startade upp AFA, berättar:

- Det var väldigt viktigt för oss att markera; dom tror att dom med terror kan driva bort oss från gatorna. Det finns inte en chans. Dom

[153] AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi, s.2 (p.a.); AFA-Bulletinen (1996) Offensiv och antifascismen, nr.3, s.16

ska springa. Vi springer inte. Det var en mycket pedagogisk lärdom. För att dom… jag menar, dom kunde vara ganska få och kunde skrämma ganska många… dom var beredda att gå till väldigt stort våld. Och det vi gjorde var ju inget dramatiskt på något sätt, mer än att ”vi springer inte”. Och, vi backar inte för det fysiska våld, eller det subjektiva våld, som de uttrycker.

- Det är inte bara att nu ska vi fysiskt slåss mot nassarna. Men det är också så att vi inte kan överge den delen av kampen. Om de försöker att skrämma folk till tystnad eller utsätter människor för hot, våld och trakasserier - och vi kan inte förlita oss på att polisen kommer att intressera sig, för det gör dom inte, utan de är ofta en del av det - så måste vi vara pedagogiska och tala om för dom att det går inte.

Även Oskar poängterar att den primära uppgiften för de radikala antifascisterna under tidigt 1990-tal var att befria det offentliga rummet från den nazistiska hotbilden. I arbetet ingick också att försöka fylla utrymmet med egna alternativ, vilket t.ex. kunde innebära att sätta upp antifascistisk propaganda i form av affischer och klistermärken för att skapa en känsla av kontroll och trygghet och skapa en motsatt effekt för motståndarna. På de platser där rasister och nazister dominerade beskriver Oskar hur de, genom sin närvaro och aktivitet, inskränkte friheten och skapade en känsla av otrygghet:

- Jag skulle känna mig enormt otrygg i den miljön och därför så vill en på nått sätt dra mitt strå till stacken och visa att man inte behöver vara så himla rädd för dom. Dom är förmodligen räddare för oss än vi är för dom. Jag vill visa personer som är runtomkring att jag själv kan gå och ställa mig i vägen för någon och fråga vad fan dom håller på med (…). Men som… hur många högstadieelever går omkring och är rädda för nynazister på sin skola? Förmodligen skitmånga fler än vad det behöver vara. Att på nåt sätt… det handlar väl om att folk som en tycker om vill en ge plats och folk som en inte tycker om och känner sig hotad av vill man förminska deras ”platstaganade.”

Att inskränka yttrandefriheten

De ofta militanta försöken att stoppa rasisternas mobilisering motiverades med att fascismen var en antidemokratisk, våldsbejakande ”kampideologi” vars anhängare inte drog sig för att angripa, skrämma och tysta sina motståndare. Den fascistiska rörelsen ansågs bygga på en våldskultur och utgjorde både ett fysisk och psykiskt hot mot utpekade fiender och meningsmotståndare. Enligt aktiva i AFA förnekade fascismen, i sin essens, människors rätt att finnas till och yttra sig och innebar – i den sekund rörelsen vuxit sig tillräckligt stor – en automatisk inskränkning av andras frihet och ett direkt hot mot demokratin. Att inskränka fascisternas rätt till

yttrande- och mötesfrihet utgjorde därmed enligt de aktiva, paradoxalt nog, ett försvar av demokratin.[154]

Samtidigt sågs konfrontationerna med fascisterna som en förutsättning för att den bredare vänsterrörelsen, till vilken AFA ansåg sig tillhöra, skulle kunna fortsätta verka utan att hotas. En av de aktiva, Hickory, berättar att andra antirasistiska grupper tenderade att se fascismen som en i raden av ideologier, ett problem – ofta en villfarelse eller irrlära – som bäst bekämpades i en idémässig strid med information, upplysning och argument. Inom AFA betraktades resonemanget som ett förenklat sätt att förstå fascism. Fascismen var inte bara en ”idé” och heller ingen ”bluff” som gick att avslöja. Det var i första hand en rörelse, länkad till strukturella förhållanden, som artikulerade vissa specifika politiska intressen och som alltid rymde en konkret praktik som hotade få allvarliga konsekvenser för dess motståndare.[155] Det gick således inte att ”abstrahera fascisternas, eller högerextremisternas, 'rätt att demonstrera' från deras övriga aktiviteter”[156]. De var oskiljaktigt sammanlänkade. Att tro att det var möjligt att göra motstånd mot fascismen utan att ibland använda våld – att stå med ”tända ljus eller vända ryggen åt fascisterna” – ansågs både ”naivt och verklighetsfrånvänt”[157]:

- En (…) diskussion under hela vägen är att man måste ge dem yttrandefrihet, att det är fel att konfrontera fascisternas demonstrationer för att de har yttrandefrihet. Då har man rätt att uttrycka sina åsikter. Då ser man ju fascismen som en ideologi, man ser det som idéer utan en organisation, utan koppling till våldshandlingar. Men om man ser det som en politisk rörelse så säger man att det går inte att skilja ut det här idémässiga innehållet, utan det är också en organisation och våldshandlingar. (…) Det är praktik.

Även Erik, som varit aktiv i den radikala miljön sedan 1990-talet, för ett liknande resonemang:

- Genom att dom inte accepterar oliktänkande (…) och använder våld ofta så har dom inget berättigande att röra sig på gatorna heller. Då kan ju folk säga samma sak om oss, men utan nazisterna skulle vi inte agera. Det är ju inte så att vi som antifascister misshandlar oliktänkande som inte har någon form av våldskapital, utan vårt våld är ju egentligen bara ett svar på att de har använt våld så jävla mycket i historien.

---

[154] AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.)
[155] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.18ff
[156] Aktionsgruppen mot rasism (1991) Är vi också rasister? (p.a.)
[157] AFA-bulletinen (1998) Kampen mot fascism måste bedrivas på flera plan!, nr.1, s.10

Enligt aktiva i AFA skulle bortjagandet av rasisterna från gatorna resultera i en ”tredubbel seger”. För det första tvingades, som redan konstaterats, rasisterna bort från sin viktigaste mobiliseringsarena. För det andra öppnades det offentliga rummet för andra politiska grupper och projekt som upplevde fascisterna som ett fysiskt och psykiskt hot. Till sist slog man också fascisterna på ”deras egen hemmaplan”. Fascismen hyllar den starkes rätt och överlevnad, våldet och kampen. Genom att göra aktivt, militant motstånd besegrades fascisterna och den ”demoniserade bilden i vänstern av fascisterna som oövervinnliga slagskämpar” bröts.[158] De fysiska segrarna tog ”udden av deras försök att verka oövervinneliga” och ”(p)otentiella anhängare försvinner snabbt när deras hjältar plötsligt inte är så tuffa”.[159] Erik utvecklar:

- Alltså nazismen som ideologi är ju en machokultur liksom (…). Om man misshandlar dem då tar man lite bort… alltså dom vill ju vara lite macho, (…) det är det jag tror dom vinner mycket folk på. Jag tror att om man slår tillbaka dem på deras, det som klassiskt är deras mark, alltså deras arbetssätt och visar på att de här är inga… ja bryta ned den här bilden av dom som att de äger gatan. Jag tror det är viktigt.

En sammanfattande illustration över de resonemang som tycks ha förts i den bredare radikala miljön kan fås i en debattartikel från slutet av 1993:

> ”Att tillåta fascistiska möten, demonstrationer och flygbladsutdelningar utan att agera är att medverka till att fascistiska budskap sprids och att vissa grupper förtrycks och förnedras. (…) Den fascistiska rörelsen inbegriper grupper som öppet deklarerat raskrig – här och nu – och har inlett detta krig med rashets, mordhot, vapenstölder och utplacering av bomber. Sådant tiger man inte ihjäl, eller pratar bort. Sådant försvinner inte för att vi ”vänder fascisterna ryggen”, det vill säga stoppar huvudet i sanden. Hur kan man fördöma aktiv kamp mot fascister och rasister när man ser hur de i andra länder har utnyttjat och utnyttjar demokratin och de fri- och rättigheter folket fått kämpa sig till för att undergräva och i förlängningen avskaffa dessa fri- och rättigheter? Vi måste försvara oss, genom att stoppa uttryck för fascistisk ideologi – slagord, flygblad, nazisthälsningar – som kränker invandrare, homosexuella och politisk rörelsefrihet. ”Stoppa” kan innebära att blockera eller inringa demonstrationer, jaga bort flygbladsutdelare eller riva ned affischer. Även om tanken med sådana aktioner naturligtvis inte är att ”puckla på” eller ”banka skiten ur” enskilda personer, finns alltid risk för konfrontation och våldsamma situationer. Detta är obehagligt men får inte hindra oss från att genomföra nödvändiga protestaktioner”.[160]

---

[158] Anarkistisk tidskrift (1998), Inga fascister på våra gator! nr.12, s.105ff; AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.)
[159] AFA-bulletinen (1998) Stå på er AFA, nr.1, s.10
[160] Arbetaren (1993) ”Den som inte kämpar aktivt medverkar till fascismen framväxt”, nr.47, s.17

Att bekämpa nazism och fascism med ibland våldsamma metoder beskrivs, varken i artikeln eller av de intervjuade, som en ”trevlig” eller ”rolig” syssla, utan snarare som ett ”nödvändigt ont”, eller som det talande uttrycks i romanen Deltagänget som skildrar delar av 1990-talets radikala aktivism:

> ”Antifascistiskt arbete är inte roligt nej, och inte fint. Det är väl ungefär som att gå ut med soporna, det är inte roligt och man blir själv smittad av lukten. Men skulle man aldrig göra det skulle det till slut inte gå att bo i huset.”[161]

Svarta masker

De tilltagande konflikterna och användandet av olagliga metoder bidrog till att den radikala delen av rörelsen blev allt mer anonym, underjordisk och säkerhetsmedveten. Rädslan för att intern information skulle hamna i fel händer, att rörelse skulle infiltreras, att de aktivas identitet skulle röjas – och därmed registreras och övervakas – var påtaglig. Aktiva uppmanades t.ex. att använda ”säkra postadresser”, aldrig skicka post som berörde AFA till privatpersoner, aldrig skriva AFA på ytterkuverten, bara sprida känslig skriftlig information på formella möten, kryptera alla mail och aldrig prata om känsliga ärenden över privata telefoner utan istället ringa mellan telefonautomater.[162]

Säkerhetstänkandet präglade även demonstrationerna. Redan mot slutet av 1980-talet hade maskerade demonstranter blivit ett vanligare inslag i demonstrationstågen, men under 1990-talets första år växte de maskerade deltagarna betydligt i antal. De huvudsakliga argumenten för maskering beskrevs bottna i att aktiva i den antirasistiska rörelsen, i synnerhet den radikala delen, menade sig uppleva ett direkt hot från en våldsam motrörelse samt att även polisen hade intressen av att kartlägga och registrera deltagarna. I en av AFA:s egna skrifter förklaras nödvändigheten av maskeringen som följer:

> “Fascister och poliser är väldigt intresserade av att veta vilka vi är och de vill oss inget gott. Nazister registrerar oss för att kunna trakassera oss och våra familjer. Vi vill inte få våra familjer, våra hem och oss själva sönderslagna för att vi bekämpar fascism och förtryck. (…) Att polisen och Säpo registrerar oss är heller ingen hemlighet eller ens konstigt, vi vill ju trots allt ha ett klass- och statslöst samhälle utan förtryck och exploatering - ett samhälle som alltså skiljer sig stort från det vi har idag. Polisen och Säpo har som uppgift att upprätthålla det rådande systemet, där majoriteten sugs ut till förmån för en liten, vit, manlig elit, och det är inte vår uppgift att hjälpa dem. Vi maskerar oss

---

[161] Sandén, Salka (2007) *Deltagänget*, Stockholm, Vertigo, s.61. Se även AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.)

[162] AFA Sthlm (1994) Redogörelse från utvärdering 17/12-94 (p.a.); AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr. månad 1994 (p.a.); AFA Sthlm (1999) Förslag beträffande AFA-Sveriges internetanvändning (p.a.)

alltså inte för att se tuffa ut eller för att vi inte vågar stå för våra åsikter, utan helt enkelt för att kunna fortsätta kampen mot förtryck och för frihet för alla."[163]

Flera intervjuade lyfter fram hur den anonymitet som följde av maskeringen, och även de helsvarta kläder som allt oftare bars i samband med demonstrationer, möjliggjorde för rörelsen att utveckla mer offensiva strategier. Maskeringen medförde att risken att bli tagen av polisen minskade, vilket även gjorde det möjligt att gå bortom symbolisk civil olydnad och fortsätta kampen till dess att målet var uppnått. Masken kom också att stå som symbol för ett konfrontativt ansiktslöst motstånd, en "massa" som, vid behov, skulle våga agera och gå bortom det etablerade samhällets normer och lagar.[164] Anonymiteten blev således ett uttryck för något subversivt; ett myller som var svårt att utkräva ansvar ifrån och som därmed upplevdes som ett hot.

Samtidigt medförde den ökade maskeringen och hemlighetsmakeriet att AFA drog på sig kritik. En av de intervjuade, Oskar, beskriver t.ex. hur de aktiva i AFA fick allt svårare att kommunicera med övriga delar av rörelsen och andra grupper som drabbades direkt av rasism. Kommunikationsproblemen uppstod både på grund av den egna slutenheten och misstänksamheten, men också för att andra aktörer inte uppfattade AFA som trovärdiga. Enligt Oskar upplevdes både maskeringen och den allt hemligare verksamheten som "feg" och att de aktiva inte vågade stå upp för sin sak, att de bedrev aktivism som en "hobbyverksamhet". Oskar menar att kritiken framför allt kom från grupper, i synnerhet de som samlade personer med utländsk bakgrund, som inte kunde välja att "ta av och på sig en mask" och därigenom gå in och ut ur kampen. Självkritiskt säger han:

- Vi har ju en så här väldigt beständig lyxkonsumtion av politisk aktivism, att vi kan välja att delta när vi har tid, när vi har möjlighet, när vi har mod, när det liksom så här, tja vad vet jag, när det liksom gynnar oss på nåt sätt att känna att det liksom botar vårt dåliga samvete. När det passar oss på nåt sätt kan vi välja våran politiska aktivitet, medans att andra är helt, de är vana på ett annat sätt. På gott och ont liksom. Att deras kamp blir mer reell, mer riktig för att de är tvungna att delta i den hela tiden. De kommer inte undan problematiken förrens problemet är löst. Vi kan hela tiden gå ut, ut ifrån den egentliga problematiken och välja att delta i att få bort den när det passar oss, som sagt. Jag tror att det kan bli en klyfta däremellan.

---

[163] Antifada! Antifascistisk Aktion Stockholms infoblad (2004) Varför vi ibland maskerar oss, juni
[164] Se också Tollin, Katharina & Törnqvist, Maria (2003) *Att hålla masken: hemliga subjekt i det politiska rummet*, Stockholm, Stockholms Universitet, s.213ff

Fokus två: Kampen mot vit makt-kulturen

Den antifascistiska analysen och de utarbetade motstrategierna ledde till allt fler konfrontationer. Som beskrivits riktade den radikala antifascistiska miljön många av sina aktioner mot rasistiska och högerextrema gruppers försök att ta plats i det offentliga rummet. I särskilt fokus stod Sverigedemokraterna, i synnerhet i samband med valrörelsen 1994, men även 1998. Målsättningen var att stoppa Sverigedemokraternas möten, men även att ”smutsa ned” partiets rykte, få färre att våga delta, höja statens kostnader för att skydda partiets demonstrationer samt att synliggöra Sverigedemokraternas kopplingar till den nynazistiska rörelsen.[165] Genom att få partiet att ständig kopplas till bråk och därmed tvinga Sverigedemokraterna att förlita sig på våldsamma nynazister som skydd ville de aktiva att den respektabla fasad partiet försökte bygga upp skulle gå förlorad.[166]

Enligt flera intervjuade upplevdes strategierna som effektiva. Under mitten av 1990-talet var aktiva i AFA övertygade om att Sverigedemokraterna var på väg mot intern upplösning. Partiet försvann från gatorna och initierade flera uteslutnings- och förändringsprocesser. Inom AFA tolkades utvecklingen som en seger.[167] I ett försök att ”sätta sista spiken i kistan” genomfördes en attack på Sverigedemokraternas årsmöte 1995. Internt beskrivs händelsen med orden:

> ”Panikslagna fascister skräms på flykt när möteslokalen bombarderas med stenar, målarfärg och smörsyra. Årsmötet resulterar i att partiet spricker. Efter det för både Sverigedemokraterna, och deras utbrytarfalang Hembygdspartiet, en lågmäld och borttynande tillvaro”.[168]

I takt med att Sverigedemokraterna började utesluta medlemmar och ”övergav gatan” lade AFA allt mer fokus på andra högerextrema grupper. Enligt aktiva medförde utvecklingen att en rad rasistiska aktivister kom ut ur Sverigedemokraterna ”färdigskolade, med en organisationsvana i ryggen”, redo att bygga ”en ny naziströrelse” kretsande kring vit makt-kulturen.[169] Intervjuade beskriver hur den rasistiska rörelsen, utöver att via demonstrationer försöka ”vinna gatan” också försökte ”vinna huvudena” - i synnerhet genom musiken och kulturen. En tidigare AFA-aktivist, Björn, berättar:

---

[165] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator! nr.12, s.105ff
[166] AFA Dokumentation (1997) The Swedish nazi movement 1997 (i.a); Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.105ff; Arbetaren (1995) Från ord till handling och vidare in i tystnaden, nr.7, s.16
[167] AFA Sthlm (1995) Idéer kring AFA:s framtid (p.a.)
[168] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[169] Se t.ex. AFA-Bulletinen (1997) Bananer i pyjamas!, nr.3, s.3f

- Sen fanns det parallellt då den här strategin, som de idag kallar metapolitik, och då kallade kulturkamp – det här med att man ska ta en kamp om värderingarna och det kanske man gör enklast genom kulturen, genom musiken. Att det är ett långt steg att resonera sig till att bli nazist, men att ta steget från att lyssna på Ultima Thule till att lyssna på Swastika är ett rätt kort steg att ta. Så att musiken var som en snabbväg in i de här åsiktspaketen.[170]

Under mitten av 1990-talet arbetade AFA följaktligen för att hindra spridningen av vit makt-musik och motarbeta de aktörer som förség vit makt-rörelsen med resurser. Aktiva försökte stoppa eller stänga nazistiska konserter, butiker, skivbolag, replokaler, studios och skivdistributörer, men även se till att vanliga rockfestivaler, däribland Hultsfred, inte blev en samlingsplats för nazistiska grupper. Det fanns också en tanke om att försöka etablera AFA som ett radikalt antifascistiskt, socialistiskt subkulturellt alternativ för de ungdomar som ännu inte "valt sida". Genom att t.ex. anordna konserter, trycka t-shirts och klistermärken med antifascistiska symboler eller synas på skolor hoppades man kunna locka nya deltagare och skapa en tydlig motkraft till de rasistiska grupperna.[171] Så här skriver signaturen Olle Meurling i Brand:

> "En sak är rätt klar, det är inte genom argument och analyser i våra tidningar och böcker som ungdomar blir vänster. Ofta handlar det snarare om ett sökande efter en miljö, där man kan få en samhörighetskänsla och ge uttryck för en ofta ganska diffus protest. Först därefter brukar det politiska engagemanget börja."[172]

De antifascistiska kampanjernas målsättningar innebar en möjlighet för AFA att bredda sitt kontaktnät och försöka bryta den isolerade position man befunnit sig i sedan 1992. Att med militanta metoder blockera eller stoppa en demonstration var en sak, att anordna en antifascistisk konsert, få en lokal uppsagd, hindra en kommun från att hyra ut eller få skivbutiker att sluta sälja skivor med rasistiska grupper en annan. Nu fanns ökad möjlighet att mobilisera brett och knyta nya kontakter, vilket sågs som en viktig del av AFA:s framtida strategi. I ett internt diskussionsdokument skriver en av de aktiva:

> Vi måste (…) bygga en bas att stå på: mobilisera människor till olika former av fredliga antifascistiska manifestationer. Manifestationerna borde utformas så att folk verkligen får ut något av att gå dit, samtidigt som de vinner förtroende för AFA. Defensiva tillställningar med låg

[170] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet. Se även AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.)
[171] AFA (1994) Nordiskt AFA-möte juni-94 (p.a.); AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); AFA-Bulletinen (1996) Avslöjande rockande snuthatare, nr.4, s.4; AFA Sthlm (1995) Antifascistisk framtid (p.a.)
[172] Brand (1997) Subkulturer i uppbrott, nr.5, s.18

> ambitionsnivå är att föredra framför kaotiska samlingar med oklara eller orealistiska målsättningar".[173]

I andra dokument beskrivs t.ex. hur AFA försökte öppna sina slutna strukturer och knyta kontakter med nya människor, t.ex. genom att anordna caféer eller satsa på att profilera sig i skolor:

> "(vi) måste (…) börja arbeta redan nu och försöka nå ut till alla gymnasieskolor i Stockholm. Först och främst måste vi gå ut med klistermärken, flygblad, skolpresentationer etc. där vi presenterat oss och gör AFA till ett begrepp på skolor och ungdomsgårdar. Först efter att vi knytit kontakter och gjort AFA till något man kan identifiera sig med, kan vi räkna med någon större anslutning.[174]

Bredare samarbeten

Flera intervjuade beskriver hur AFA:s kontinuerliga och aktiva arbete mellan 1992 och 1995, i en tid då stora delar av den övriga rörelsen gått på sparlåga, stärkt de radikala gruppernas position. Andra aktörers minskade verksamhet ledde, enligt aktiva själva, till att AFA fick "ta över de gamla antirasistiska organisationernas arbetsfält som propagandabiten, skolpresentationer, föredrag, kurser, 'fredliga' demonstrationer, knyta kontakter med antirasistiska organisationer, andra invandrarföreningar och förortsgäng". [175] När de uppmärksammade rasistiska våldsdåden 1995 plötsligt blåste liv i den bredare rörelsen framstod AFA, enligt intervjuade, nu som en erfaren antirasistisk aktör och organisatör. Aktiva upplevde att man kunde ta steget och förankra sina idéer i en bredare målgrupp; att inte bara genomföra militanta "brandkårsutryckningar" utan också bidra till att försöka skapa en bredare "social antifascism" som presenterade politiska lösningar och alternativ.[176] Hickory beskriver hur AFA plötsligt upplevde att de välkomnades tillbaka av andra antirasistiska grupper:

- Helt plötsligt, från 1992 när det liksom – folk var verkligen jättearga – till 1996 (…), då är det helt plötsligt "Nu är vi alla… nu är vi kompisar och det är *en* rörelse".

Flera andra intervjuade har en liknande bild. Peter beskriver t.ex. hur AFA under andra halvan av 1990-talet ökade kontaktytorna och inledde samarbete med andra gräsrotsaktörer. De ökade kontakterna medförde att även AFA tvingades bli öppnare och tydligare. Peter tror att de nya möjligheterna till samarbete till stor del handlade om en fråga om resurser:

---

[173] AFA Sthlm (1995) Idéer kring AFA:s framtid (p.a.)
[174] AFA Sthlm (1995) Antifascistisk framtid (p.a.); AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren -94) (p.a.)
[175] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[176] Anarkistisk tidskrift (1998), Inga fascister på våra gator! nr.12, s.115ff; Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet

- Jag tänker egentligen att allting handlar om en fråga om resurser. Att det är ofta så här - vänstern har pengar, de har lokaler, men det vi har är aktivister. Och det är hårdvaluta i sådana här samarbeten. Stoppa rasismen hade inga aktivister, Hasans vänner var inte jättestora, men vi har en jävla massa folk, vi kan sätta upp en jävla massa affischer, vi kan göra saker, så att det… det är klart att vissa ser skeptiskt på oss, men samtidigt kan man inte… utan oss blir det ingenting gjort, och när vi gör saker och saker blir uppnådda så är det klart att då är det ju bra att göra saker med oss.

Under parollerna ”ett nazifritt söder” och ”stäng nazilokalerna på Södermalm” anordnade aktiva i AFA, tillsammans med andra antirasistiska aktörer[177], en rad aktiviteter och demonstrationer för att stoppa nazisterna och stänga deras tillhåll, däribland den omtalade verksamheten för skinnskallar på Fryshuset. AFA deltog även aktivt i en rad andra bredare antirasistiska samarbeten, bland annat i de årliga antirasistiska rikskonferenser som arrangerades från 1996 samt var en drivande kraft bakom bildandet och administrerandet av det omfattande Nätverket mot rasism (NMR) som startades året efter.[178] För AFA var återknytandet av kontakter med andra aktörer viktigt, dels för att uppnå de konkreta mål man föresatt sig och för att bredda verksamheten, men också för att motverka marginalisering och den tilltagande polisiära repressionen som riktades mot de egna aktivisterna. Flera intervjuade beskriver hur aktiviteten i NMR bidrog till att bryta AFA:s isolerade position och försvårade för polis, media och rasistiska grupper att skilja ut AFA som ”en liten svans eller tokorganisation som ingen kände någon solidaritet med”.

Att AFA satsade mer på bredare, opinionsbildande arbetet innebar inte att man slutade genomföra militanta aktioner. Under mitten av 1990-talet genomfördes en rad direktaktioner mot rasistiska grupper. I stället för att lägga energi på att stoppa de allt färre demonstrationerna försökte man förstöra vit makt-kulturens infrastruktur – i synnerhet nynazistiska butiker och samlingsplatser som t.ex. Ragnarök, Midgård, Asgård, Last Resort och Nationella Alliansens ”Kafé 88”. I ett internt dokument förklaras tanken med den nya strategin:

177 Bland dessa märks t.ex. Hasans Vänner, Syndikalistiska ungdomsförbundet och Söderbor mot rasism. Se Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.115ff; Söderbor mot rasism i samarbete med Hasans vänner (1995) Därför demonstrerar vi idag: Inga nazister på våra gator! (p.a.); Söderbor mot rasism (1995) Stoppa det rasistiska våldet på Södermalm (p.a.)

178 Nätverket mot rasism (NMR) kommer att beskrivas mer utförligt i anslutning till avhandlingens tredje fall, Samling mot rasism. Se även Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.115ff

> ”Vi bestämmer själva tid och plats för militanta aktioner. Genom att attackera fascistiska tillhåll en vecka innan en konsert, gör vi någonting som garanterat får effekt samtidigt som det är vi som har initiativet (…). Vi slår till när det passar oss bäst. Och militansen riktas på fascisternas infrastruktur (mötesplatser, lokaler, affärer) snarare än deras offentliga parader.”[179]

En av de intervjuade, Måns, berättar hur arbetet gick till. Antifascisterna bestämde sig helt sonika för att stänga nazisternas tillhåll genom omfattande och återkommande sabotage; fönsterrutorna slogs sönder, låsen limmades igen, inredningen totalförstördes och lokalerna fylldes med smörsyra.

- Det var mycket enkelt. Gå dit. De har viktmaktskivaffärer, de hade tre ställen på den tiden. Gå dit, stäng dem. Se till att ingen kommer dit något mer. Det var det vi gjorde. Mycket enkelt.

Olle är inne på samma linje:

- Last Resort var det ju trettio personer som gick in i med spett och smörsyra. Asgård blev ju stormat, slog sönder allt som var där några gånger, ja den har verkligen blivit utsatt på många sätt.

Som en följd av både massivt opinionsbildande från en bred antirasistisk rörelse och upprepade attacker från militanta grupper stängdes flera av butikerna och samlingslokalerna. Vintern 1995 stängde Last Resort efter omfattande vandalism och kring årsskiftet lade Fryshuset ned sin kritiserade verksamhet för skinnskallar. Under 1996 försvann även Kafe 88 och Asgård i Stockholm och 1998 Varghaket. Mot slutet av decenniet fanns, enligt aktivister, en utåtriktad nazistisk butik kvar i Sverige, Midgård i Göteborg.[180]

Effektiva metoder?

Av intervjuer och internt textmaterial framgår att de aktiva själva upplevde de konfrontativa taktikerna som effektiva. Från att ha varit på offensiv i början på 1990-talet beskriver de att den högerextrema eller fascistiska rörelsen, bara några år senare, börjat trängas tillbaka.[181] Enligt de intervjuade bidrog den antifascistiska mobiliseringen till att såväl Sverigedemokraterna som utomparlamentariska vit makt-grupper tvingades förändra sina strategier.

---

[179] AFA Sthlm (1995) Idéer kring AFA:s framtid (p.a.)

[180] AFA Dokumentation (2000) Den svenska nazirörelsen 1999 (i.a); Brand (1996) Befriat Söder, nr.2, s.3; Brand (1996) AFA-seger!, nr.4, s.17; Hasans vänner mot våld och rasism (1996) Gör Stockholm Skinheadsfritt (p.a.); Stoppa rasismen (1996) Fryshusaktionerna gav resultat!, nr,1/96, s.6; AFA Sthlm (1996) Aktionskalendarium (p.a.); AFA-Bulletinen (1997) Naziträsket i Götet, nr.2, s.4; AFA-Bulletinen (1997) Pressmeddelande från de antifascister som brände ned Midgård, nr.3, s.6; AFA-bulletinen (1998) Inget kommunalt stöd till fascister!, nr.1, s.9

[181] (Okänd förf.) (1996) Inbjudan till förberedande möte inför demonstration 27 april (p.a.); Brand (1999) Brun desperation, nr.6, s.22f; AFA Sthlm (1996) Antifascistisk demonstration 27 april (p.a.); AFA-Bulletinen (1997) Ytterligare ett inlägg om AFA´s inriktning, nr.1, s.9

Enligt de aktiva medförde de återkommande konfrontationerna att Sverigedemokraterna, till skillnad från många liknande partier i Europa, aldrig lyckades bli en gatumobiliserande rörelse. Intervjuade beskriver hur motdemonstrationerna medförde att Sverigedemokraterna var tvungna att förlita sig på skinnskallar som skydd, vilket i sin tur raserade partiets försök att skapa en "rumsren" fasad. Att partiet, efter valrörelsen 1994, började överge mobilisering på gatan för att satsa på riksdagen, och i processen tog avstånd från öppet rasistiska grupper och bytte skepnad till ett mer invandringskritiskt populistparti, beskrivs som en konsekvens av AFA:s aktioner. De antifascistiska aktiviteterna hade tvingat "SD att föra en undanskymd tillvaro i en källarlokal, utan möjlighet till torgmöten eller flygbladsutdelningar" [182] . I efterhand betonar flera intervjuade att Sverigedemokraternas transformering, och flykten från gatan, är AFA:s största seger. En av de intervjuade, Peter, säger t.ex.:

- SD försökte vara en organisation som var ute i samhället, ute på gator och ute i organisationer, men istället fick de bli en organisation som var toppstyrd, och där alla som inte passade ledningens linje uteslöts och ledningen kontrollerade alla pengar, utformade all propaganda (…).

Enligt flera aktiva i AFA genomgick Sverigedemokraternas retorik emellertid bara en ytlig förändring; den klassiska rasistiska argumentationslinjen beskrivs ha bytts ut mot en retorik centrerad kring kulturella skillnader eller etnopluralism. Följaktligen fortsatte AFA att följa partiet som en svans under 1990-talet, inställda på att rasera partiets försök att bygga upp en ny, respektabel fasad.

Samtidigt bidrog de återkommande attackerna mot vit makt-rörelsens demonstrationer, affärer och lokaler, enligt AFA-aktiva själva, till att även den nynazistiska rörelsen tvingades tillbaka och förändrade sin verksamhet. De öppna demonstrationerna övergavs till förmån för interna konserter och aktiva lämnade storstäderna. Den ständiga risken för konfrontation och sabotage medförde att nynazisterna tvingades hemlighålla sina möten och mobilisera allt mer resurser vid offentliga framträdanden. Risken att utsättas för fysiska angrepp medförde dock, enligt aktiva i AFA, att rasisterna blivit allt mindre intresserade av att samlas på allmänna platser, undantaget de tillfällen polisen kunde garantera deras säkerhet.[183] Även då hade antalet demonstranter minskat. De militanta motaktionerna hade, enligt de aktiva, medfört att rasisternas "självbild" fått sig "en enorm knäck" då deras

[182] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet;

[183] (Okänd förf.) (1996) Inbjudan till förberedande möte inför demonstration 27 april (p.a.); Arbetaren (1995) Från ord till handling och vidare in i tystnaden, nr.7, s.16

”styrkemanifestationer blivit ett fiasko i och med att de måste stå skyddade i små burar bakom snutarnas kravallkedjor”.[184]

Enligt AFA-aktiva tycktes dock även polisen och politikerna, delvis som en följd av de antifascistiska aktiviteterna, ha tröttnat på de högerextremas demonstrationer. På grund av oberäkneliga motdemonstranter tvingades polisen sätta in stora insatser – ibland över 1000 man – för att garantera gruppernas säkerhet, utan att för den skull lyckas undvika kravaller, våldsamheter och kostsam skadegörelse. Som en konsekvens frågade sig Hickory i en debattartikel om det kanske kan vara så att ”de styrande kommit fram till att det är alltför kostsamt, i politisk mening, att förvandla svenska städer till polisstater i miniatyr så fort hakkors ska förevisas offentligt?” och därför blivit mer restriktiva med att dela ut polistillstånd.[185] De brutala morden på antirasister, invandrare och homosexuella under 1995, i kombination med de högerextremas angrepp på Expo och dess supporters, ansågs också bidragit till att polisen och staten trappat upp insatserna. Den generella tonen mot rasistiska grupper hårdnade, vilket inom AFA också tolkades som en konsekvens av ”det politiska tryck” som skapats av den antirasistiska rörelsen.[186] Flera nazistiska demonstrationer och konserter avbröts och deltagare dömdes för ”hets mot folkgrupp”. CD-tillverkarna i Norden enades om att inte pressa nazistiska eller rasistiska skivor och justitiekanslern beslutade att granska ett flertal vit makt-skivor.[187] Den fascistiska rörelsen trycktes tillbaka, eller som aktiva i AFA själva skriver:

> ”Det är inte längre rumsrent (…) att gå runt i naziuniformer. Flera skolor förbjuder nazistiska symboler. Flera nazister hänger av sig sina uniformer, låter håret växa och lägger av. En tydlig nedåttrend på den våg som startade med Ultima Thule börjar bli märkbar”.[188]

AFA:s analys av rasism och fascism

I takt med att arbetet fortgick under 1990-talet blev aktiva inom den radikala miljön allt mer intresserade av att försöka förstå och analysera sina motståndare – att röra sig från en odifferentierad och förenklad bild av rasister och fascister som ”onda” och ”samma sak”[189] till att på ett teoretiskt plan analysera rasismens och fascismens funktion och koppling till det omkringliggande samhället.

---

[184] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[185] Arbetaren (1995) Från ord till handling och vidare in i tystnaden, nr.7, s.16
[186] AFA-bulletinen (1998) AFA Stockholm samarbetar inte med polisen!, nr.1, s.2
[187] Expo (1997) Aktiva myndigheter, nr.1, s.9
[188] AFA Sthlm (1996) Aktionskalendarium (p.a.)
[189] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet

Som redan beskrivits växte den radikala miljön delvis fram som ett svar på den ”apolitiska” analys av rasism som ansågs dominera pragmatiska och moderata aktörers verksamhet. Deras analys ansågs, i syfte att nå så breda folklager som möjligt, ha ”tunnats ut” till att bara fokusera den form av rasism en absolut majoritet kunde enas om var problematisk – de öppna nynazisterna och den biologiska rasismen. En av de intervjuade, Måns, beskriver hur han redan under slutet av 1980-talet upplevde att andra delar av den antirastiska rörelsen satt fast i en bild av att rasism nödvändigtvis hade att göra med ”nazism” och ”raser”, oförmögna att se att de rasistiska argumenten börjat byta form och nu fokuserade alltmer på kultur och religion. Måns menar att de andra delarna av rörelsen blundade för att rasismen var systemisk och hur ”det manifesta, subjektiva våld” rasistiska grupper gjorde sig skyldiga till hängde samman med ett strukturellt våld som låg inbäddat i hela samhället. Den framväxande fascismen och rasismen måste sättas i ett större sammanhang och kopplas till existerande strukturella maktordningar och förtryck.

Det tog emellertid några år innan den teoretiska ambition Måns ger uttryck för realiserades. Flera intervjuade beskriver hur många radikala aktivister under de första åren av 1990-talet befann sig i ett teoretiskt vakuum. Från 1993 och framåt kom situationen successivt att förändras. I takt med att den radikala miljön utvecklade den egna delen av rörelsen, koordinerade och knöt kontakter både nationellt och internationellt, fördjupades också den egna analysen. I backspegeln kan konstateras att den förståelse av rasism och fascism som växte fram under 1990-talet kretsade kring två huvudsakliga byggstenar; dels det som kommit att kallas ”triple oppression-teorin” och dels det som kallas ”reaktionär mobilisering”. Begreppen hänger samman, men förklaras och exemplifieras inledningsvis bäst var för sig.

Byggsten ett: De strukturella förtryckens tre ansikten

Den version av triple oppression-teori som kom att slå igenom inom AFA i Sverige under första halvan av 1990-talet utvecklades till en början av tyska autonoma som en kritik av det ensidiga fokus på klass och klasskamp som länge dominerat den europeiska vänstern. Istället för att lyfta fram det kapitalistiska systemet som den primära källan till förtryck och konflikt betonade anhängarna av triple oppression-teorin hur flera former av ”historiska och strukturella maktförhållanden existerar samtidigt, att de har inbördes genomslagskraft och stabiliserar varandra”[190]. Vänsterns ensidiga fokus på kapitalism hade lett till att andra, lika viktiga förtryck och kamper underordnats och reducerats till sekundära förtryckarstrukturer, enbart

[190] Viehmann, Klaus (1990) *Det tredubbla förtrycket – en text om klasskillnader, rasism och sexism*, tillgänglig via: http://motkraft.net/ (besökt den 23 juli 2013)

analyserade utifrån sin funktion i kapitalismen. Dessutom hade vänstern själv, förvissad om sin analys träffsäkerhet och relevans, kommit att blunda för de former av förtryck och fördomar som även producerades och reproducerades inom den egna rörelsen.

Den huvudsakliga inspirationen till triple oppression-teorin kom från svarta marxistiska feminister som sedan 1960-talet betonat hur deras livsmöjligheter inte bara formas och begränsas av *en* strukturell maktordning, utan att deras situation måste förstås utifrån både klassposition, kön och etnisk tillhörighet. Rasism, kapitalism och patriarkat utgjorde tre olika, men samtida och interagerande förtryckande maktstrukturer, omöjliga att reducera till en enskild källa eller rangordna sinsemellan, något Prathiba Parmar t.ex. uttrycker som att:

> ”Sättet varpå kapitalism, patriarkat och ’ras’ strukturerar utsugningen och förtrycket av svarta kvinnor, får det att verka omöjligt och icke önskvärt att fokusera på någon speciell källa till förtryck.”[191]

Under 1980-talet började en del svarta feminister att benämna detta trefaldiga förtryck som triple oppression. I The Empire strikes back skriver t.ex. Hazel V Carby:

> ”Det faktum, att svarta kvinnor på en och samma gång förtrycks av både patriarkat, rasism och klassherravälde, är huvudorsaken till att inte bringa analogier, som gör triple oppression osynligt. Vi kan inte definiera den endaste enda källan till förtryck. Där vita kvinnor bara nämner patriarkatet, önskar vi ett mer komplext koncept. Vi finner det också svårt att åtskilja klassposition från sexism, därför att vi i våra liv upplever dem båda samtidigt.(…) Den vita feministiska teorin och praktiken måste erkänna, att vita kvinnor är förtryckare i ett maktförhållande gentemot svarta kvinnor.”[192]

I början av 1990-talet kom idén om det trefaldiga förtrycket att plockas upp och utvecklas av aktiva inom den tyska autonoma rörelsen. Ett teoretiskt nav blev artikeln ”Triple Opression – det tredubbla förtrycket” som skrevs av Klaus Viehmann 1990 efter en längre korrespondens mellan fängslade aktivister i Tyskland. En av de intervjuade aktivister som själv bodde i Tyskland i samband med att artikeln publicerades beskriver dess genomslagskraft:

- När den kom hösten 90 är det som en löpeld i hela Tyskland inom den autonoma miljön där. (…) Det sprids blixtsnabbt och alla diskuterar det liksom. Och jag blev jätteinfluerad av det där måste jag erkänna och tar med mig det hit till Sverige.

Även i Sverige fick artikeln ett mycket stort inflytande. I Brand beskrivs den t.ex. som ”den teoretiska text som fick störst genomslag inom den frihetliga

[191] Prathiba Parmar, översatt i Viehmann (1990)

[192] Carby, Hazel V. (1982) i *The Empire strikes back: race and racism in 70’s Britain*, London, Hutchinson, översatt i Viehmann (1990)

vänstern under 1990-talet".[193] Enligt flera intervjuade kom artikeln i precis rätt tid. Rörelsen, som under 1980-talet varit relativt homogen och aktivistisk – centrerad kring olika former av kampanjer mot t.ex. Shell eller husockupationer – hade blivit allt mer differentierad och specialiserad. Teorin om tre parallella, strukturella grundförtryck, som alla skulle bekämpas med lika stor kraft, passade utvecklingen perfekt.[194] Dessutom svarade triple oppression mot det stora teoretiska behov som fanns inom den svenska autonoma miljön. Många ville lämna det "ateoretiska" och "oideologiska" tänkande som präglat 1980-talet till förmån för djupare analyser som satte tidigare skilda kamper i ett större sammanhang.

I Viehmanns artikel skildras det trefaldiga förtrycket, och det system av herravälde som föds därur, som "ett slags nät". Viehmann skriver:

> "Maskerna kan vara större (metropolerna) eller mindre ("tredje världen"). Trådarna kan vara äldre (patriarkat) eller nyare (kapitalism), mer stabila (som i Tyskland) eller svagare (som i Latinamerika). Trådarna är sammanflätade på olika sätt (rasismer är förbundet med kapitalism på ett annat sätt än patriarkat osv), och nätet förnyas och repareras av många (kapital, stat, vita, män) för att fånga andra i det (kvinnor, svarta, arbetare), som försöker att ödelägga det så gott de kan. (…) Förtryckets mekanismer upplevs på olika sätt beroende på var i nätet man befinner sig och vilka förtryck man konfronteras med och beroende av vilka av dem man kanske själv deltar i och använder sig av, och speciellt, beroende på om man kämpar emot dem eller ej. Det är inte separation av förtryckarmekanismerna, det är viktigt, utan deras ömsesidiga uttryck. Ingen av dem är fullständigt förbundna eller isolerade från varandra – tillsammans utgör de en sammanhängande realitet."[195]

Enligt teorin skulle rasism och sexism – som tidigare ofta skett inom vänstern – således inte enbart förstås utifrån sin relation och funktion i kapitalismen, utan ses som både separata och samverkande maktstrukturer drivna av både en unik och samverkande logik. Hickory förklarar:

- Rent analytiskt så är det supersimpelt. Det finns inte en överordnad huvudmotsättning, kapital-arbete, utan det finns flera sidoordnade motsättningar, män-kvinnor, kapital-arbete, invandrare-svenskar (…). Det finns ett antal genomgående skiljelinjer i samhället som kan dras på lite olika sätt, men som inte är hierarkiserade i förhållande till varandra.

Flera av de intervjuade beskriver hur grundtankarna inom triple oppression var en föregångare till det som idag kallas "intersektionalitet", vilket fått stort genomslag inom samhällsvetenskapen under 2000-talet. En av de intervjuade, Måns, säger t.ex:

---

[193] Brand (2000) Förtryck eller motsättning, nr.2, s.28f. Se även Röda rummet (2001) Anti fascistisk aktion – socialistiska kämpar eller terrorister?, nr.3, s.25 (4.1)

[194] Brand (2000) Förtryck eller motsättning, nr.2, s.28f

[195] Viehmann (1990)

- Idag pratas det väldigt mycket om intersektionella perspektiv där man ska förbinda kön, sexualitet, klass och etnicitet med varandra. Triple oppression är samma tänk. Det handlar inte bara om ras, det handlar om klass, det handlar om kön. Vi måste förbinda de här sakerna med varandra.

Enligt triple oppression-teorin borde varje enskild situation således förstås utifrån den konkreta "mix" av förtryck som uppkom mot bakgrund av individers olika position i "nätet". Givet personens klass, kön, etniska tillhörighet samt var man befann sig i världen kunde förtrycket bli mer eller mindre sexistiskt, rasistiskt, imperialistiskt och kapitalistiskt. För att få djupare kunskap om den specifika sammansättning av förtryck en enskild upplevde krävdes att man utgick ifrån individens egna erfarenheter och position − endast den som utsattes för ett förtryck kunde veta hur det verkligen var att befinna sig i den underordnades ställning. Följaktligen borde den förtryckte också ges tolkningsföreträde när det handlade om att beskriva förtryckens natur och dess effekter. En av de intervjuade, Oskar, exemplifierar genom att konstatera:

- Det är hela tiden den utsatta gruppen som måste få definiera förtrycket gentemot dem. Alltså, jag tycker inte en själv kan ha en aning om, men en kan ha en förståelse för, men en kan aldrig förstå själv förens en själv är utsatt för det. Därför måste en studera, forska i hur de här grupperna utsätts för olika former av förtryck.

Konsekvensen blev också att ju längre bort från förtryckens kärna man befann sig – ju vitare, rikare, manligare och mer "västcentrerad" en person var − desto svårare var det att förstå förtryckets sanna omfattning och uttryck. För de som hamnade i en överordnad position − vilket alltså ständigt kunde variera beroende på vilken/vilka form/former av förtryck som aktualiserats − blev uppgiften istället att medvetandegöra sig om de privilegier som härstammade därur, kämpa mot dem och arbeta tillsammans med de utsatta. Med avseende på rasism skriver t.ex. Hickory:

> "För oss infödda svenskar måste det innebära att vi blir medvetna om våra rasistiska privilegier (herrefolksmentaliteten) och vänjer oss av med att se på samarbetet med invandrare som ett sorts välgörenhetsarbete. Därunder ligger en paternalistisk inställning till invandrare och flyktingar, som förnekar att skillnaderna bara kan överbryggas politiskt, den långa vägen genom diskussioner och konflikter, i försvaret av gemensamma intressen."[196]

Tillsammans kunde de förtrycka grupperna, och de som solidariserade sig med dessa, föra en direkt kamp mot de ojämlika och orättvisa maktordningarna. Kampen skulle riktas både mot var och ett av de enskilda förtrycken, mot systemet som helhet samt mot det insocialiserade förtryck

[196] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.20;

som reproducerades inom den egna gemenskapen. I Brand beskriver en av aktivisterna strategin som att ”en slags förtrycktas ’gemenskap’” förutsattes uppkomma, där allianser bildas mellan olika underordnade grupper, samt de som delar deras strävanden.[197]

Triple oppression i praktiken

Som redan konstaterats fick artikeln om triple oppression stort genomslag i den framväxande antifascistiska och autonoma rörelsen. Redan under de årliga anarkistiska landsmötena i början på 1990-talet hade rörelsen visat intresse för att bredda sin verksamhet och börjat arbeta mer specifikt med frågor som t.ex. berörde feminism och rasism. Triple oppression gav projektet teoretisk uppbackning och legitimitet, samtidigt som man fortfarande kunde koppla samman verksamheten med kamp mot fascism. I samband med 30:e november-demonstrationerna 1993 enades de aktiva om att formellt vidga sin analys av fascism till att omfatta mer än bara rasism.[198] I en föreläsning om AFA:s historia berättar en av de aktiva:

- Till en början, när vi drog i gång AFA, så var det väldigt mycket det där ’fascister är rasister’, det sa vi var samma sak. Sen så började vi nyansera det. Vi gjorde en affisch till 30:e november (…) där vi sa ”tillsammans mot rasism, sexism och kapitalism” – sedan kom det in ett gäng från RFSL som var militanta och tyckte ’homofobi måste stå med’, och så bara - ’vi slänger in det också’. Det var vårt lilla analyspaket (…) fascismen bär de här bitarna i ett nötskal.[199]

Utifrån sin analys av fascismen enades de aktiva vid det tredje antifascistiska landsmötet i Västerås 1994 om en ”mini-plattform” som utgick från idén om triple oppression. AFA skulle vara en frihetlig socialistisk rörelse som bekämpade ”sexism, rasism, kapitalism och homofobi”. [200] De olika strukturella förtrycken var lika viktiga, parallella och samverkande. Enligt flera intervjuade sågs den fascistiska rörelsen som det yttersta uttrycket och försvaret av de samhälleliga makt- och privilegiestrukturer man ville bekämpa. Fascismen definierades som en politisk tradition, uppburen av en fascistisk rörelse, som kopplade ihop sig med existerande och utbredda förtrycksstukturer i samhället, t.ex. rasism och sexism. AFA:s paroll satte således både fokus på ”viktiga beståndsdelar i det här samhället” och ”några av de viktigaste komponenterna i de fascistiska rörelserna”.[201] Dessutom var fascisterna redo att strida för dessa strukturer med våld. Den fascistiska

[197] Brand (2000) Förtryck eller motsättning, nr.2, s.28ff
[198] AFA-Bulletinen (2000) Mot sexism, rasism, kapitalism och homofobi – varför är miniplattformen mini?, maj 2000, s.4
[199] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet
[200] AFA Sthlm (1999) Förslag beträffande AFA-Sveriges internet användning (p.a.); (Okänd förf.) (1997) Är AFA en anarkistisk kamporganisation? (p.a.); AFA Sthlm (odat.) Detta är AFA, s.4 (p.a.)
[201] AFA-Bulletinen (1997) Ytterligare ett inlägg om AFA´s inriktning, nr.1, s.9

rörelsen utgjorde således inte bara ett hot mot invandrare, utan var också ett fysiskt och ideologiskt hot mot arbetarklassen, kvinnor, homosexuella, handikappade och andra som definierades som fiender eller icke-önskvärda.

Vid 30:e november-demonstrationerna i Stockholm samma år lyfte talaren från AFA tydligt fram idén om ett flerfaldigat förtryck och dess koppling till fascismen. Talet, som var ett av de första efter att AFA-nätverket formellt bildats, ger en tidig bild av AFA:s syn på de olika förtrycken, sin egen roll och det omkringliggande samhället, varpå det är relevant att återge i längre form:

> ”AFA Stockholm är en militant antifascistisk grupp, som har valt att kämpa mot fascismen utifrån utgångspunkten att den måste bemötas såväl ideologiskt som fysiskt. Med militant menar vi att man genomdriver sin politik konsekvent och kompromisslöst, och själv sätter upp villkoren. Vi är fast övertygade om att fascismen inte kan stoppas genom enbart protester, utan genom ett starkt motstånd på alla plan. När vi antifascister hindrar fascister från att demonstrera, får vi ofta höra att vi hotar den s.k. demokratin, men när grupper utnyttjar fri- och rättigheter för att skapa ett samhälle där dessa är ytterst begränsade – eller obefintliga – måste man reagera innan det är försent. Det som skiljer Antifascistisk Aktion från en del andra antirasistiska eller antifascistiska organisationer är att vi inte bara säger vad vi tycker är fel, vi försöker också göra något åt det. (…)
>
> Fascism handlar inte bara om rasister som spöar invandrare eller bränner flyktingförläggningar. På våran affisch står det: kämpa tillsammans mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi. Det handlar om att krossa alla former av förtryck! Rasism innebär att man förtrycker människor pga. deras härkomst och utseende. Det innebär t.ex. att människor diskrimineras på arbetsmarknaden och på krogen, och att de inte kan gå ut ensamma på stan utan att löpa risk att bli attackerade. Allt detta av den enda anledningen att de har en annan hudfärg, att de har mörkt hår eller att de pratar dålig svenska. (…) Sexism handlar om att människor diskrimineras pga. kön. Det handlar om att kvinnor förlöjligas och osynliggörs – t.ex. på sina arbeten och i politiken. Det handlar om att en kvinna våldtas var femtonde minut i Sverige och att kvinnor överhuvudtaget behandlas som andra klassens människor av den enda anledningen att de blivit födda med livmoder och utan snopp. Homofobi handlar om rädsla för, eller motvilja mot homosexuella, som resulterar i att de diskrimineras i princip överallt i samhället. De har inskränkt möjlighet att styra sina liv, de behandlas som lägre stående varelser, de hotas och t.o.m. mördas av den enda anledningen att de är homosexuella. Kapitalism är det ekonomiska system vi idag lever under. Det är ett system där de flesta människor tvingas sälja sin arbetskraft till marknadspriser. Arbetarklassen jobbar och överklassen håvar in vinsten. Fördelningen av samhällets tillgångar fungerar som så att de som är rika blir rikare och de som är fattigare blir fattigare. Systemet utger sig dessutom för att vara demokratiskt, men hur kan man kalla det demokrati när man röstar vart tredje år till ett parlament som egentligen bara verkställer vad som redan beslutats i storföretagens stängda styrelserum.

Det finns olika faktorer som försvårar för arbetarklassen att kämpa enat för att skapa ett klasslöst samhälle. T.ex. rasism, sexism och homofobi splittrar oss och skapar inre motsättningar. De som har makten tjänar på att vi bekämpar varandra eftersom ingen då hotar deras position. Tanken är t.ex. att jag borde känna mer samhörighet med min svenska chef än min jobbarkompis från Iran. Vi har samlats idag för att ha en manifestation mot fascismen, men det är inte bara idag det gäller. Fascismen måste krossas varhelst den sticker upp sitt fula tryne. Vi går inte under i de kamper vi förlorar, utan i de kamper vi aldrig utkämpar!”[202]

Konsekvenser för rörelsen

Teorin om triple oppression kom att spela en central roll för rörelsen under hela 1990-talet, även om det under mitten av årtiondet mer och mer kom att bytas ut mot ordet ”förtrycksamverkan”. Bakgrunden var att de tre grundläggande formerna av förtryck snart fick sällskap av flera nya. En av de intervjuade, Hickory, beskriver t.ex. hur ”förtryckskatalogen” snabbt växte till att också inkludera andra former av förtryck – t.ex. djurförtryck, ungförtryck och handikappförtryck:

- Man kunde liksom ”plussa”, och det var ju väldigt svårt att säga nej till de här, för det var ju en inkluderande, icke-hierarkiserande teori från början som var känslig för alla former av förtryck.

Genom teorin om förtrycksamverkan breddade rörelsen således successivt sitt arbetsfält och de aktiva fick verktyg att på ett övergripande plan länka samman olika former av strukturella förtryck och kamper med varandra. Aktioner, som tidigare uppfattats som mer disparata, kunde plötsligt kopplas samman. Teorin bidrog till en känsla av ”samtidighet”, gemensam aktivitet och gemensam rörelse. Olika enfrågegrupper kunde samverka under förevändningen att man arbetade mot olika former av förtryckstrukturer som också hängde samman. Aktioner runt om i landet, riktade mot olika mål – t.ex. banker, porrbutiker, fascister, rasister, multinationella företag, arbetsgivarorganisationer m.m. – kunde ges en sammanhållande mening, även om det till stor del handlade om att addera olika enfrågekamper under ett gemensamt ”paraply”. Tanken var att den generella och ospecificerade miniplattformen, byggd kring idén om att skapa en minsta gemensam nämnare genom att rada upp fyra dominerande förtrycksstrukturer, skulle göra det möjligt att skapa en bred social rörelse med antifascism som bas.[203]

[202] Brand (1993) Tal av AFA 30/11 Medborgarplatsen Stockholm, nr.6, s.9

[203] AFA-Bulletinen (2000) Mot sexism, rasism, kapitalism och homofobi – varför är miniplattformen mini?, maj 2000, s.4; Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet

Med fokus på interna relationer

Teorins genomslag påverkade också de interna relationerna och den kultur som formades inom AFA. Det feministiska slagordet ”det personliga är politiskt” överfördes även på rasism, kapitalism och andra maktordningar. Människor bar inte bara insocialiserade normer, över- och underordning, knutna till sin könstillhörighet, utan även som individer tillhörande t.ex. en särskild klass eller etnisk grupp.[204] En följd blev att kampen mot förtrycken individualiserades och att alla uppmanades att problematisera sin egen position. Flera av de intervjuade betonar hur teorin bidrog till ett starkt ifrågasättande av normer, socialiseringsprocesser och privilegiestrukturer, både i samhället i stort och i de egna grupperna. Oskar beskriver t.ex. hur även han, i egenskap av man och vit, blivit insocialiserad i de förtryckande strukturerna:

- Det är omöjligt att komma ifrån att jag själv är rasist. Det måste jag erkänna för mig själv, för jag har fördomar mot andra folk (…). En försöker visa det så lite som möjligt, men en kan inte komma ifrån att det finns en liten del hos en som man måste jobba med på alla plan; som är sexism, rasism och olika föreställningar som man blivit itutat utav samhället.

En annan av de intervjuade, Måns, beskriver hur teorin bidrog till att stärka känslan av relevans – kampen mot t.ex. rasism, sexism eller kapitalism fördes inte med utgångspunkt i medlidande med någon annan, utan för att de aktiva både drabbades och bidrog till att reproducera förtryckande ordningar:

- Det är ingen ställföreträdande kamp som pågår här och där. Just den här tanken att det berör dig och utifrån vem du är och var du befinner dig så bidrar du efter din förmåga, din egen vilja, ditt eget begär.

En konsekvens av tänkandet blev att mycket kraft gick åt till att granska och ifrågasätta interna relationer, formella och informella hierarkier och användandet av olika former av härskartekniker. Mötena blev mer strukturerade, organiserade och interna. Deltagarna ansträngde sig för att vara ”icke-förtryckande”. En intern redogörelse för 1994 års antifascistiska landsmöte kan ge en inblick i utvecklingen. I protokollet listas de former av hierarkier de aktiva ansåg måste bekämpas inom den egna rörelsen. Listan är lång:

> ”- personliga hierarkier - mellan män och kvinnor - mellan stad och landsbygd, - mellan olika klasser, medelklassens ’medfödda’ självsäkerhet/dominans på möten - mellan vita och svarta - mellan erfarna, de som varit med, och nya, uppstår lätt mytbildning kring vissa personer - kulturellt, de som vet hur man för sig och de som inte

[204] Brand (2000) Förtryck eller motsättning, nr.2, s.28f

vet det, de som har mötesvana och de som inte har det - användandet av härskartekniker - ej slump att vissa pratar mycket och andra lite - olikas uppgifter värderas olika, skrivbordsarbete, matlagning etc. värderas lägre än t.ex. fysiska konfrontationer."[205]

För att komma till rätta med problemen beskrivs hur aktiva i AFA vidtog en rad åtgärder; t.ex. startades separata kvinno- och mansgrupper, AFA genomförde träning i feministiskt självförsvar, olika former av härskartekniker stöttes och blöttes, s.k. "rundor" infördes vid möten (där alla deltagare, utan att avbrytas, fick möjlighet att tala till punkt), mötesunderlättare tillsattes, dagordningar bestämdes gemensamt och de aktiva strävade efter att fatta konsensusbeslut. Mycket av diskussionerna och åtgärderna hämtade näring ur en feministisk kritik och den ökade medvetenheten synliggjorde tydligt att även AFA dominerades av män, både på möten och vid val av aktioner och aktionsformer.[206] En av de intervjuade, Peter, berättar t.ex:

- AFA och feministrörelsen går hand i hand hela tiden när det bildas. De första AFA-landsmötena, det är ju mer diskussion nästan om feminism än om fascismanalyser egentligen. Man har ett möte och under mötet kommer några kvinnor med kritik och säger att "varför är det bara män som snackar?", vi skulle behöva sätta oss kvinnor och prata, och så sätter sig kvinnorna för sig och sen säger de så här "vi ska organisera oss ihop, men det behövs separata kvinnoträffar. Vi behöver prata om varför män tar så stor plats". Att hela tiden finns det här aktionsorienterade, men också det där inåtvända perspektivet på liksom hur ser maktrelationerna ut inom gruppen, vilka tar plats?

Flera intervjuade lyfter fram det positiva med den interna självkritiken, hur medvetenheten ökade och beteenden förändrades, utan att de interna problemen och maktstrukturerna för den skull försvann. Samtidigt menar flera intervjuade att triple oppression-teorin även riktade fokus från de gemensamma, yttre motståndarna till en "inre fiende". Hickory utvecklar:

- Här var ju liksom ytterligare en ideologisk motivering till varför man skulle bedriva krig inom organisationen, eller inåt sådär. Och då kunde man inte heller rangordna. (…) På 80-talet var det ju så att

---

[205] AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.)

[206] Se t.ex. AFA Sthlm (1993) Antifa diskussionsdag: Frågeställningar (p.a.); AFA Sthlm (1993) Till alla i AFA-gruppen (p.a.); AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); (Okänd förf.) (2000) Diskussionsunderlag AFA landsmöte. Killarna. Söndagen: Varför är det så svårt för tjejer som vill jobba antisexistiskt att komma in i afa-miljön? (p.a); AFA Sthlm (1994) Redogörelse från utvärdering 17/12-94 (p.a.); AFA Sthlm (1995) Program och diskussionsunderlag för helgen 13-15/1-95 (p.a.); AFA Sthlm (1995) Redogörelse för AFA diskussionshelg 13-15/1-95 (p.a.); AFA (1997) Protokoll från landsmötet 8-9 Malmö (p.a.). Liknande slutsatser har dragits om det danska AFA. Se Christensen, Ann-Dorte (2006) Kön och kulturell praktik i sociala rörelser, i Wettergren Åsa & Jamison, Andrew (red.) (2006) *Sociala rörelser: politik och kultur*, Lund, Studentlitteratur.

> Shell var en multinationell organisation, eller koncern, som var en tydlig *fiende* (min anm.). Vi hade ingenting att göra med den här vidriga kolossen. Men sen på 90-talet var det ju så här - rasismen och sexismens finns ju också inom oss och då om man vill bråka med sig själv och sina kompisar eller om man ska bråka med den nyliberala krispolitiken det är liksom, man kan inte riktigt rangordna det. För att båda är lika viktiga liksom.

En del intervjuade menar att den interna kritiken och självrannsakan stundtals kom att slå över, att triple oppression-teorin bidrog till att rörelsen blev för politiskt korrekt, elitistisk, ospontan, "livsstilistisk" och oförlåtande. Aktiva blev "skiträdda för att göra bort sig" och "bryta de oskrivna regler för beteenden som ingen heller vet riktigt vilka det är".[207] En av de intervjuade, Måns, menar t.ex. att den radikala rörelsen blev för "identitär", "självspäkande" och "personligt renande" och att många aktiva inte kunna skilja på mål och medel:

- Det kommer in en massa protestantiska idéer, t.ex. att revolutionen börjar inom dig själv (…). Nån form av ´du ska rena dig´, och man vill gå väldigt långt i sin kamp mot hierarkier och förtryck (…). Mycket tid av möten och annat upptas av olika slags fantasier kring hur de här förtrycken fungerar internt. Vissa av den var bra och vissa är sådana som blockerar varje handling, för man blev upptagen med den här inre reningsprocessen.

Byggsten 2: Den reaktionära mobiliseringen

Vid sidan om triple oppression kom de antifascistiska grupperna även att använda och utveckla teorier som försökte förstå fascismens framväxt i olika tider, dess utveckling, form, funktion och – framför allt – koppling till det omkringliggande samhället. Den huvudsakliga inspirationen hämtade man från artiklar i den tyska tidningen Clash och från 1920- och 1930- talets analyser av fascism, utvecklade av teoretiker som Clara Zetkin, Antonio Gramsci, Gyula Sas, Palmiro Togliatti och Karl Radek.[208] Till skillnad från flera av 1920- och 30-talens dominerande analyser – som antingen tenderade att betrakta fascism som en isolerad idéströmning, enbart förstod fascismen utifrån dess roll i kapitalismen, såg fascisterna som reaktionens inhyrda "väpnade lakejer" eller beskrev alla reaktionära tendenser i samhället som fascistiska – betonade ovanstående teoretiker att en analys av fascismen måste utgå från två delar som redan antytts; dels att fascismen bäst

---

207 AFA Sthlm (1995) Redogörelse för AFA diskussionshelg (p.a.); AFA-Bulletinen (1997) Till alla AFA-grupper, nr.4, s.14; AFA-Bulletinen (2000) Mot sexism, rasism, kapitalism och homofobi – varför är miniplattformen mini?, maj 2000, s.4

208 Se t.ex. Clash (1993) Fascism: Definitioner, teorier och analyser, Clash-supplement, nr.9 (översatt till svenska 1994) (p.a.); Anarkistisk tidskrift (1998) Förlorade år och vunna insikter – fascismanalysen 1922-35, nr.12, s.8ff

förstås som en politisk tradition, en politisk rörelse – med en konkret, kännbar praktik – och dels att en analys av denna rörelse alltid måste hänga samman med en analys av samhället i stort. Fascismen knyter an till, förstärker och försvarar redan existerande maktstrukturer och privilegiesystem (däribland rasistiska, sexistiska, homofoba strukturer och det kapitalistiska systemet) samtidigt som den även rymmer en egen dynamik och logik. Fascismen lyckades, på ett sätt som var unikt för sin samtid, att kombinera en auktoritär krispolitik ovanifrån med en radikal folklig mobilisering av samhällets mellan- och undre skikt. Genom att utlova en grundläggande samhällsförändring, som byggde på förstärkning av redan existerande ojämlikheter och "avskaffandet" av de sociala konflikter som inte byggde på ras/stat/nation/folk, kom fascisterna att attrahera individer ur flera hotade, priviligierade grupper. På så sätt utgjorde fascisterna en "kontrarevolutionär men utåt sett revolutionär massorganisation" som innebar såväl en politisk och ideologisk utmaning som ett fysiskt hot för dåtidens socialister.[209]

Betoningen av att analysera fascismen som en rörelse och att se dess kopplingar till, och funktion i, den bredare samhälleliga kontexten fick – som redan antytts – tidigt starkt fäste inom AFA och kom successivt att också utvecklas mot en mer sammanhängande teori. Analysen kopplade samman intensifierade vågor av fascistisk aktivitet med mer generella, bredare högervridningar av samhället. Dessa högervridningar ansågs framför allt uppstå i tider av ekonomisk och politisk kris – perioder när hot om stora samhälleliga omvälvningar var överhängande, ofta kanaliserat via mobilisering av progressiva krafter i det civila samhället. I ett försök att bevara de existerande maktordningarna och privilegiesystemen beskrivs hur olika grupper, som på olika sätt hade vinning av att hålla fast vid det existerande, började försvara sina intressen.[210] Resultatet blev en bred, bakåtsträvande högervridning, både i parlamenten och på gatan – vad som under andra halvan av 1990-talet kom att kallas en "reaktionär mobilisering"[211]. Den reaktionära mobiliseringen handlade i grunden om "aktiva ingripanden – projekt, strategier och organiseringsförsök – från överordnade gruppers sida, på bekostnad av eller för att försvara sig mot underordnade grupper".[212] I olika tidsperioder, ställd inför olika typer av hot, ansågs den reaktionära mobiliseringen ta sig olika uttryck.

---

[209] Anarkistisk tidskrift (1998) Förlorade år och vunna insikter – fascismanalysen 1922-35, s.8ff;

[210] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet; AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.8 (p.a.); AFA Sthlm (odat.) Detta är AFA, s.4 (p.a.)

[211] Se t.ex. Brand (1997) nr.5; Brand (2012) nr.4; AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.8 (p.a.); Nätverket mot rasism (odat.) Demonstrera (p.a.); (Okänd förf.) (1996) Inbjudan till förberedande möte inför demonstration 27 april (p.a.); AFA Sverige (2005) Presentation (i.a) (besökt den 26 juli 2013)

[212] Brand (1997) Det pågår en reaktionär mobilisering, nr.5, s.4

Under 1930-talet – i tider av svår ekonomisk kris, arvet efter den ryska revolutionen och hotet från den framväxande socialistiska rörelsen – var fokus riktat mot arbetarrörelsen, den första vågen av kvinnorörelse, judar, zigenare och andra element som ansågs utmana det existerande systemet. Breda borgerliga krafter samlades i en disparat men framgångsrik offensiv för att både flytta fram kapitalets positioner och försvara det privilegiesystem de upplevde hotat, vilket resulterade i att många av de progressiva rättigheter som vunnits, eller var på väg att vinnas, pressades tillbaka under perioden före, under och efter kriget. I Brand beskrivs utvecklingen i mörka penseldrag:

> ”(…) de demokratiska rättigheterna inskränktes successivt, arbetsprocessen rationaliserades, antisemitismen och rasismen tilltog, kvinnorörelsen trängdes tillbaka av en patriarkal reaktion, staten ökade sitt engagemang i befolkningspolitik, intoleransen mot handikappade förvärrades, förtrycket mot homosexuella skärptes och kärnfamiljen framställdes som enda samlevnadsform.”[213]

I denna motoffensiv utgjorde fascismen en viktig del. Genom en kombination av fysiskt hot och ideologisk utmaning – en mix av våld och terror mot meningsmotståndare och kontinuerliga försök att mobilisera folket efter andra konfliktlinjer än klass (i synnerhet nation, stat eller ras) – bidrog fascisterna till att stoppa de progressiva krafternas framfart, samtidigt som man bevarade de grundläggande maktordningarna och materiella styrkeförhållandena i samhället.

Under 1980- 90- och 00-talet, då ekonomiska kriser återigen drabbade väst, beskrivs hur det upplevda hotet mot de etablerade privilegiesystemen istället kom från kvinno- miljö- och hbt-rörelsen, samt från flyktingar, invandrare, främmande kulturer och religioner samt den utomparlamentariska vänster som vuxit fram efter 68-rörelsens genombrott.[214] Svaret på både krisen och mobiliseringen blev, enligt aktiva i AFA, en ny bred högervridning av politiken som slog mot både arbetarklassen, kvinnor och invandrare. Den reaktionära mobiliseringens ideologiska ammunition ansågs komma från tre huvudsakliga håll; nyliberalism, konservatism och fascism, ofta med oklara skiljelinjer mellan sig.[215] Enligt aktiva markerade regeringsskiftet 1991 startpunkten för en ny tid. I texter och intervjuer beskrivs hur den offentliga sektorn och de gemensamma välfärdstjänsterna monterades ned genom nedskärningar och privatiseringar, de sociala trygghetssystemen urholkades och individualiserades, fackföreningarna trycktes tillbaka och arbetslösheten tilläts stiga. Högern ansågs inleda ett allt aktivare arbete för att få kontroll

[213] Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.7f; AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3 (p.a.)
[214] Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6ff
[215] Brand (1997) Det pågår en reaktionär mobilisering, nr.5, s.4

över debattklimatet, språket och ideologin – något som tog sig tydligt uttryck i idén om att den liberala demokratins seger innebar ”ideologiernas död och historiens slut”[216]. Samtidigt ansågs samhället bli allt mer auktoritärt och hierarkiskt. Ekonomisk och politisk makt flyttades från folket till eliten, i synnerhet genom beslutet att träda in i EU 1994, och demokratin urholkades. I kölvattnet av krisen, det politiska systemskiftet, den nedmonterade offentliga sektorn, otryggheten och osäkerheten beskrivs hur rasismen, sexismen, nationalismen, biologiseringen och homofobin växte. Högerextrema grupper började åter ta plats på gatorna, tydligast uttryckt genom kristna fundamentalister och abortmotståndare samt rasistiska partier och fascistiska subkulturer centrerade kring vit makt-musiken. Utvecklingen ansågs även bidra till att splittra arbetarklassen i en rad olika segment där de förtryckta grupperna spelades ut mot varandra. Det gällde att börja ”se om sitt eget hus” och sortera ut de ”närande” från de ”tärande” krafterna.[217]

Med avseende på den växande rasismen märktes förändringarna på tre plan; ideologiskt, politiskt och ekonomiskt. I Brand beskriver Hickory det som att 1980- och 90-talet innebar ett förstärkande av ”vi och dom”-tänkandet. ”Hederliga svenskar” uppmanades att hålla ihop mot ”kriminella”, ”fundamentalistiska” och ”bidragsfuskande” invandrare. Invandrarna utmålades som ett hot mot den svenska kulturen och fick bära ansvaret för den växande arbetslösheten och bostadsbristen, attityder som bidrog till att öka de vardagliga trakasserierna och det rasistiska våldet på gatan. Samtidigt skärptes flyktingpolitiken och asylsökandes rättigheter kringskars. För de som fick möjlighet att stanna i Sverige väntade ett liv fyllt av diskriminering på bland annat bostads- och arbetsmarknaden. Invandrarna och flyktingarna, allra tydligast de papperslösa, utgjorde en reservarmé av arbetskraft som fick de slitsamma och lågbetalda arbeten som svenskarna inte ville ha, alternativt att de utnyttjades som svart arbetskraft och förvägrades rätten till bidrag eller socialt skyddsnät.[218]

Återigen ansågs den reaktionära mobiliseringen och auktoritära krispolitiken bäras fram av breda borgerliga krafter verksamma inom olika samhälleliga arenor – från de beslutande organen till gatan. I det samlade materialet från AFA, varav mycket återfinns på idag nedlagda hemsidor, går det framför allt att urskilja fyra typer av aktörer som tillsammans ansågs driva på den samhällsutveckling och bakåtsträvande högerpolitik som beredde väg för bland annat växande rasism och fascism; de etablerade

---

[216] Jfr. Fukuyama, Francis (1992) *Historiens slut och den sista människan*, Stockholm, Norstedt; Bell, Daniel (1964). *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*, New York, Free Press

[217] Brand (1995) Nytt från nazifronten, nr.1, s.26; Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6ff; Brand (1997) Spalta upp flodvågen av skit, nr.5, s.5; AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)

[218] Brand (1997) Spalta upp flodvågen av skit, nr.5, s.5

partierna, högerpopulister, främlingsfientliga tankesmedjor och den utomparlamentariska fascistiska rörelsen.[219]

De etablerade partierna

För det första beskrivs, som redan konstaterats, en generell högervridning av den etablerade politiken. Bakom denna stod de traditionella politiska partierna, allra tydligast de borgerliga grupperingarna men även Socialdemokraterna som ansågs ha sålt ut arbetarklassen i urvattnade kompromisser. Enligt aktiva märktes högervridningen på flera samhälleliga och ekonomiska plan. Med avseende på rasism handlade det framför allt om att de politiska partierna alltmer kommit att beskriva och se på invandring och invandrare som problem. De hade skärpt flyktinglagstiftningen och beskurit asylsökandes rättigheter. Inom AFA beskrevs t.ex. hur de etablerade partierna, i och med inträdet i EU 1995 och accepterandet av Schengenavtalet 1996, i praktiken genomfört en stor del av de ”förändringar i flyktingpolitiken som Sverigedemokraterna propagerade för i början av 90-talet” och bidrog till att resa murar kring Europa.[220] Andra återkommande exempel är det redan beskrivna Luciabeslutet från 1989 eller hur Socialdemokraterna och Moderaterna vägrade rösta igenom förslaget om allmän flyktingamnesti i mitten på 2000-talet.[221]

Politikernas agerande ansågs bidra till att skapa ett ”vi och dom”, vilket i sin tur skickade ut signaler till övriga samhället och, indirekt, legitimerade rasistiska gruppers verksamhet. AFA Göteborg beskriver t.ex. hur ”(r)asistisk politik på riksdagsnivå legitimerar nazistiska våldsdåd på gatan och vice versa” [222] och att det är ”(…) den statliga och godtyckliga vardagsrasismen som banar väg för uttalade nazistiska organisationers existens och ger dem legitimitet i det offentliga rummet”. [223] I synnerhet åtstramningarna i flyktingpolitiken, förslag om t.ex. ”språk-” och ”medborgartest”, men även den utbredda strukturella diskrimineringen beskrevs som tydliga exempel på politikernas skuld. I en demonstrationsinbjudan skrivs:

---

[219] Se t.ex. Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6ff; Brand (1997) Möglet revolterar, nr.5, s.11; Brand (1997) Spalta upp flodvågen av skit, nr.5, s.5; Brand (1997) Det pågår en reaktionär mobilisering, nr.5, s.4; AFA Sthlm (1996) Antifascistisk demonstration 27 april (p.a.); AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.); AFA Sverige (2005) Presentation (i.a)

[220] AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.); AFA Sverige (2005) Presentation (i.a)

[221] AFA Göteborg (2006) Kampanj mot rasistiska partier gav resultat (i.a) (besökt den 24 juli 2013)

[222] Ibid.

[223] AFA Göteborg (2007) Pressmeddelande Antifascistisk aktion GBG 060225 (i.a)

> ”Medelålders män i statliga verk har andra sätt att ge uttryck för sin rasism. Istället för att kasta brandbomber mot flyktingförläggningarna beslutar man att lägga ned dem; istället för att attackera invandare på stan ser man till att asylsökande aldrig kommer in i landet.”[224]

Dessutom ansågs de etablerade partierna driva en allt hårdare linje mot olika oppositionella grupper. Den statliga repressionen, övervakningen och registreringsmöjligheterna ansågs öka (t.ex. genom Schengen-samarbetet och senare FRA eller Ipred-lagen), vilket i slutänden drabbade såväl politiska, etniska som religiösa minoriteter. [225]

Högerpopulistiska och rasistiska partier

För det andra ansågs den reaktionära mobiliseringen bäras fram av ny form av extremhöger, grupper som strävade efter att lämna gatan som främsta arena för att istället erövra parlamentarisk makt. Här samlades, enligt aktiva, såväl ”nyfascistiska”, ”främlingsfientliga” och ”högerpopulistiska” partier. I Sverige utmålades Sverigedemokraterna som det tydligaste exemplet, men även Ny Demokrati ansågs ha spelat en central roll. Enligt de aktiva strävade partierna efter folklig framtoning och försökte tvätta bort den explicita rasistiska retoriken, samtidigt som man – genom kritik av flykting- och invandringspolitik – försökte fånga upp de ”starka, underliggande rasistiska strömningar som fanns i den svenska befolkningen”[226] för att på så sätt vinna inflytande.

Aktiva beskriver hur det politiska klimatet förändrades i samma stund partierna kom in i riksdagen. Enligt aktiva i AFA strävade de nya högerpartierna efter att artikulera och flytta fram positionerna för rasistiska och invandringskritiska argument, där invandrare blev syndabockar för de problem som uppstod i samband med samhällskriser. Partiernas inträde, under 1990-talet exemplifierat genom Ny demokrati, öppnade upp nya rum för extremhögern genom att bidra till att flytta gränserna för vilka åsikter som ansågs acceptabla att föra fram i politiken.[227] Främlingsfientliga partiers närvaro ledde till att debatten vreds mot att återkomma till ”problemen med invandringen och invandrarna”. På så sätt tvingades övriga partier ständigt diskutera ämnet och förhålla sig till den nya agendan. Successivt normaliserades frågan. I AFA illustrerades resonemanget t.ex. som att:

---

[224] (Okänd förf.) (1996) Inbjudan till förberedande möte inför demonstration 27 april (p.a.); AFA Sthlm (1996) Antifascistisk demonstration 27 april (p.a.)

[225] Se t.ex. Brand (1998) Åt helvete med kålsuparteorin, nr.3, s.20

[226] AFA Dokumentation (1992) The Swedish nazi movement 1992 (i.a) (besökt den 23 juli 2013); AFA Sthlm (1996) Antifascistisk demonstration 27 april (p.a.)

[227] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.105ff

> ”Om vi ger de uttalat främlingsfientliga partierna legitimitet så öppnar det upp för en helt annan debatt och ett mer rasistiskt samhällsklimat, där de etablerade partierna tillåts föra en lika rasistisk politik”[228] samt att så ”fort dessa partier får inflytande börjar skiktningen och kategoriseringen av människor i grupper som ställs mot varandra”.[229]

De högerpopulistiska och främlingsfientliga partiernas argumentationslinje ansågs också ge legitimitet till de mer våldsamma delarna av rörelsen, de som valde att fysiskt agera baserat på idéer om ”islamisering”, ”svenskfientlighet” eller en hotande ”massinvandring”. Partierna ansågs även, som redan konstaterats, utgöra en inkörsport och plantskola för personer som sedan blev aktiva i mer radikala grupper. Aktiva i AFA menade att det var inom ramen för Sverigedemokraterna och deras ungdomsförbund som många av de ledande personerna inom vit makt-miljön fått sin ideologiska och organisatoriska skolning – vilken ”de sedan tagit med sig när de byggt upp de mer våldsbenägna nynazistiska och nyfascistiska grupperingarna”.[230]

Tankesmedjorna

För det tredje startades, som också nämnts, en rad invandringskritiska informations- och kampanjorganisationer under 1990-talet, däribland t.ex. Fri Information, Blå-gula frågor och senare även Folkviljan och massinvandringen. Grupperna sågs som den reaktionära mobiliseringens tankesmedjor. Här samlades, enligt aktiva i AFA, många av de mer intellektuella aktörerna. Den idémässiga grunden för ovanstående grupper ansågs härstamma ur någon form av radikalkonservativ tradition; en idéströmning i gränslandet mellan fascism, kulturell rasism och konservatism. Tankesmedjornas fokus låg på kritik av den så kallade ”massinvandringen” och ”antisocialism”. Aktiva beskriver hur de radikalkonservativa grupperna lyfte fram de egna historiska gemenskaperna – tydligast nationen, staten och folkgruppen – som hotade av främmande krafter, varpå målet var att skydda den egna kulturen genom att hålla folkgrupper åtskilda. Verksamheten, vilken ofta drevs av personer med akademisk bakgrund och bestod av att producera statistik och information, försåg de radikala delarna med argument och bidrog till att skapa en mer vetenskaplig och ”legitim” grund för nya former av rasism.[231]

---

[228] AFA Göteborg (2006) Kampanj mot rasistiska partier gav resultat (i.a) (besökt den 24 juli 2013)
[229] (Okänd förf./AFA Jönköping) (odat.) Rasism (i.a) (besökt den 26 juli 2013)
[230] Guldfiske (2011) *Plantskola, mot en ny fascism II*, tillgänglig via: http://guldfiske.motkraftblogg.net/2010/10/28/plantskolan-mot-en-ny-fascism-ii (besökt den 24 juli 2013); AFA-Bulletinen (1997) Bananer i pyjamas!, nr.3, s.3f
[231] AFA-Bulletinen (1997) Folkviljan och massinvandringen, nr.3, s.17; Brand (1997) Möglet revolterar, nr.5, s.11

För det fjärde återfanns den utomparlamentariska extremhögern, de fascistiska grupperna – skinheadsen, vit makt-aktivisterna och andra delar av ”den nationella rörelsen”. Grupperna stod för den mest uttalade och renodlade rasismen och utgjorde, med sitt tydliga förespråkande av våld och sin antidemokratiska inställning, ett direkt fysiskt hot mot alla de grupper som definierades som dess motståndare.

Den fascistiska rörelsen ansågs fylla både en ”praktisk/fysisk” och en ”politisk/ideologisk” funktion. Ideologiskt och politiskt strävade fascisterna efter en radikal mobilisering underifrån, i synnerhet av grupper av män ur arbetar- och medelklassen som upplevde att deras privilegier var hotade. Den fascistiska rörelsen försökte utveckla svar på frågor som aktualiserades i tider av kris, ofta karaktäriserat av social nedrustning och stigande arbetslöshet. Till skillnad från 1930-talet, då fascismen bidrog till att flytta fram positionerna för kapitalet, sågs den fascistiska rörelsen under 1990-talet snarast som en reaktion på kapitalismens offensiv och den ekonomiska och politiska kris som följde därur. I motsats till vänstern ansågs fascisterna sträva efter att kanalisera den oro, ilska, vanmakt och det missnöje som väckts ”nedåt” istället för ”uppåt”. För fascisterna var lösningen på samhällskrisen inte att i första hand ifrågasätta dominerande maktstrukturer, existerande privilegiesystem eller de grupper som tjänade på dem. Istället försökte man hitta syndabockar; en parasitär, tärande, utomstående fiende att vältra över kostnaderna och skulden på. Ansvaret lades på de som befann sig längre ner i hierarkin; bland annat invandrare och flyktingar – de som ansågs ta svenskarnas jobb/bostäder/pengar/bidrag etc. På så sätt strävade fascismen och rasismen, enligt aktiva i AFA, efter att splittra arbetarklassen och bryta ner en horisontell klassolidaritet, för att istället skapa en vertikal solidaritet där människor från olika samhällsklasser bands samman av sin nationella tillhörighet/kultur/etnicitet. En manlig arbetare med svensk bakgrund skulle känna mer solidaritet med sin lika vita, svenska och manliga chef än med sin kvinnliga, invandrande arbetande kollega. I nästa andetag lovade fascismen att ta i med hårdhandskarna mot de ”problematiska” grupperna och skapa en grundlig nationell pånyttfödelse präglad av kontroll, stabilitet, ordning och disciplin där alla som ansågs tillhöra den nya gemenskapen fyllde en funktion i en större helhet.[232]

Fascismens praktiska och fysiska funktion bestod i att utgöra ett militant försvar av, och direkt bekämpa de grupper som ansågs hota, de dominerande maktstrukturerna – t.ex. socialistiska grupper, feminister,

[232] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.18ff; se även Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6ff; AFA (1999) Antifascistisk skolpresentation, tillgänglig via: http://yelah.net/arkiverad/skolpres; AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi, s.3 (p.a.)

homosexuella och invandrare. Istället för att, som den övriga borgerligheten ansågs göra, försöka integrera och dämpa dissonanta element strävade fascismen efter konfrontation. Alla sociala konflikter som kunde hota den nationella enigheten skulle tryckas ned, bland annat genom att förgöra konkurrerande sociala rörelser. På AFA Jönköpings nedlagda hemsida går det t.ex. att läsa:

> ”Om de tillåts växa kommer de att stödja staten genom att attackera fienden till den borgliga ideologin. På fascisternas dödslistor hittar vi fackliga aktivister, socialister, kommunister, anarkister, radikala kulturarbetare, homosexuella, feminister, fredsaktivister, journalister som ifrågasätter den borgliga normen osv.”[233]

Den fascistiska rörelsen ansågs också fungera som ”debattinitiatör”. Genom sina aktioner och handlingar väckte de fascistiska grupperna en debatt som var möjlig för andra att ta vidare in i det offentliga, samtidigt som de fördömde våldet i sig. En av de aktiva skriver:

> ”Bränder av flyktingförläggningar leder till/tas som ursäkt av makthavarna för att skärpa flyktingpolitiken, medans den skärpta flyktingpolitiken sänder signaler att invandrarna är ett problem och legitimerar fler bränder. Vit makt-rörelsen är en våldsam del på gatan av denna reaktionära mobilisering, men flera andra strömningar fyller en liknande funktion och fungerar efter liknande mekanismer.”[234]

Under 1990-talet, när den parlamentariska delen av extremhögern försökte etablera sig på gatan, ansågs den utomparlamentariska rörelsen dessutom fungera som en ”skyddsstyrka” åt en del andra aktörer inom den bredare reaktionära mobiliseringen. På AFA:s hemsidor lyfts, som nämnts, hur stora skaror av skinheads samlades för att delta i och skydda Sverigedemokraternas möten och demonstrationer för att på så sätt möjliggöra en etablering av partiet i det offentliga rummet. Enligt AFA behövde de olika grupperna varandra och kom att leva i ett delvis slitsamt, men ändå symbiotiskt, förhållande.[235]

Att se rasismen i ett större sammanhang

Genom teorin om reaktionär mobilisering strävade aktiva inom AFA således efter att visa att den fascistiska rörelsen inte existerade i ett politiskt vakuum. Istället menade man att det fanns ett samspel mellan den fascistiska rörelsen, etablerade politiska partier och den politiska och ekonomiska utvecklingen. Den bredare fascistiska rörelsen – som var ständigt föränderlig och kunde rymma alltifrån partier, lobbygrupper och tidningsredaktioner till

---

[233] ”Pequod” (1994) Deras demokrati och vårt motstånd, publicerad av AFA-Jönköping & Vätterbygd (i.a) (besökt den 26 juli 2013)

[234] AFA-Bulletinen (1997) Ytterligare ett inlägg om AFA´s inriktning, nr.1, s.9

[235] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.105ff

aktionsgrupper, diskussionscirklar, nätverk och punkband[236] – skulle ses i ett större socialt och politiskt sammanhang där den sattes i relation till alla de andra grupper som hade något att tjäna på en rasistisk, sexistisk och kapitalistisk ordning. Teorin om reaktionär mobilisering gjorde det möjligt att samla olika former av reaktionär politik, genomförd på olika nivåer inom olika arenor, under ett gemensamt paraplybegrepp. Peter illustrerar resonemanget genom att konstatera:

- Det som skiljer en fascistisk rörelse från en konservativ rörelse eller en övrig högerrörelse är att högern kan ha reaktionära åsikter där man försöker pressa tillbaka arbetarrörelsens landvinningar eller pressa tillbaka vänstern eller pressa tillbaka en feministisk rörelse, men den bedrivs mest inom etablissemanget, inom parlamentet eller så. Men det vi ser som en fascistisk rörelse är att den fungerar på det sättet liknande som arbetarrörelsen eller vänstern, att man försöker bygga en massbas på gatan och utmana utrymmet underifrån samtidigt som man gör det ovanifrån. Så det finns det här underifrån-momentet samtidigt som det är överifrån.
- Det är reaktionär politik som också är mobiliserande, som också försöker ta över gatorna, ta sig ut i civilsamhället, ta sig in i civilsamhällets organisationer, skapa nått slags hegemoniskt block eller politisk block underifrån.

I en föreläsning om AFA utvecklar Björn syftet med teorin om den reaktionära mobiliseringen och kopplingarna mellan dess olika aktörer:

- Genom att se på den här reaktionära krispolitiken ovanifrån, att se det som en fascistisering, så kan vi se samspelet mellan etablissemanget och extremhögern, inte se dom som något helt skilt från det – att där borta har vi Sverigedemokraterna och dom är UFO:s. Då kan vi faktiskt titta på dem och se hur Schengenavtalet, se hur Fort Europa byggs upp, vi kan se hur politiska partier med olika utspel försöker ta över de här grupperingarnas åsikter.[237]

Som redan konstaterats menade de aktiva att fascismen inte skulle ses som en isolerad företeelse. Istället var fascisterna det yttersta och mest brutala uttrycket för problem djupt inbäddade i samhället – den grupp som tydligast stödde och glorifierade de ojämlika maktstrukturer som redan existerade. Den fascistiska rörelsen var den bredare reaktionära mobiliseringens yttersta konsekvens, dess spjutspets.[238] Skillnaderna handlade, återigen, om grad, inte art. I Brand konstateras:

[236] Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6ff
[237] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet
[238] AFA Sthlm (2000) AFA – mot nya mål?, Antifascistisk-aktion Sverige Landsmötet våren 2000, s.17 (p.a.); AFA Sthlm (odat.) Detta är AFA, s.4 (p.a.)

> ”Fascisterna försöker få till stånd en utbredning och förskärpning av ojämlikheter som redan finns, eller så försöker de radikalisera försvaret av ifrågasatta men likafullt existerande ojämlikheter. Vad de utkommenderade poliserna, butiksägarna på Östermalm och de folkpartistiska riksdagsmännen har gemensamt med nassarna utanför Nationalmuseum är att de alla slår vakt om den absoluta merparten av rasistiska, sexistiska och kapitalistiska privilegierna i det här landet.”[239]

Resonemanget blir ännu tydligare i artiklar i Brand och Arbetaren där Hickory går till angrepp mot de dominerande analyser av fascismen som lämnade ”samhällsordningen utanför blickfånget” och istället slog in på en ”ohistorisk, uteslutande moralisk uppdelning i ’onda’ och ’goda’ människor”, eller helt enkelt valde att se fascister som ”säregna rymdvarelser som nyss trillat ned på jorden”.[240] Enligt Hickory var det underliggande budskapet i dessa analyser att den absoluta majoriteten tillhörde de ”goda” och att de ”onda” rasisterna utgjorde en avvikande och marginaliserad företeelse i det svenska samhället, vilket ledde till att den antirasistiska kampen oundvikligen blev systembevarande.[241] Hickory beskriver det som att:

> ”De flesta utgår från att samhället är rätt bra som det är och att fascismen är ett fruktansvärt undantag från hur det brukar vara” (…) Jag kallar detta brist-perspektivet. (…) Det (fascismen, min anm.) rör sig om något väsentligt annorlunda. Samhället är demokratiskt och humanistiskt, vilket fascismen inte är. Det är den skillnaden som måste förklaras. Och eftersom fascismen inte har någon koppling till samhällets uppbyggnad måste förklaring sökas på individnivå. (…) människor blir fascister för att de saknar arbete, saknar framtid, saknar kärlek, saknar identitet, saknar spärrar; kort sagt, lider brist på något som normala människor har, eller antas ha.”[242]

I motsatts till detta menade Hickory att hela samhället byggde på våld och utsugning och att fascismen därmed bara var en långt dragen konsekvens av de maktstrukturer, hierarkier och privilegiesystem som redan existerade:

> ”När man inser att allting som finns i fascismen också finns överallt i samhället blir frågan annorlunda. Kopplingen mellan fascismen och normaliteten blir ett problem. Våld och förnedring är ingen fascistisk specialitet. Jag menar att i ett kapitalistiskt samhälle tillhör det vardagen att företagen går över lik för att tjäna pengar (barnarbete, slavarbete, porrindustri, djurindustri, vapenhandel). Det handlar inte om fascism utan om att göra en ordentlig vinst och att inte bli utkonkurrerad. I ett sexistiskt samhälle tillhör det vardagen att män använder våld mot kvinnor. (…) I ett rasistiskt samhälle tillhör det vardagen att invandrare misshandlas och diskrimineras. Även det är

---

[239] Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.19
[240] Arbetaren (1994) Flykten från den trettionde – och tillbaka, nr.3, s.14
[241] Ibid.; Arbetaren (1997) Expo i överhetens tjänst, nr.14, s.12
[242] Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6

> normaliserat. Det finns också ett utbrett våld och förakt mot homosexuella. (…) Vårt samhälle är byggt på våld och utsugning.”[243]

Genom resonemanget etablerades tydliga länkar mellan ovanstående teori och idén om triple oppression. Som konstaterats ansågs den fascistiska rörelsen slå mot alla grupper som hamnade på ”fel sida” av de hierarkiska maktstrukturer och privilegiesystem som aktualiserats genom triple oppression. Fascismen bevarade rådande klasstrukturer, förstärkte patriarkala strukturer och rasistiska hierarkier och förtryckte således såväl arbetare, kvinnor, homosexuella och handikappade som människor med annan bakgrund än svensk. Rörelsen försvarade och artikulerade specifika maktintressen och hade således:

> ”(…) något att erbjuda män såsom överordnade kvinnor, vita såsom profitörer på koloniserade eller militärt erövrade länder, småborgare i deras position högre upp på samhällsstegen än arbetarklassen, fäder såsom familjens överhuvud och allihop i ett motsatsförhållande till dem som inte har någon riktig plats i samhällshierarkin: funktionshindrade, zigenare, judar, homosexuella, kriminella.”[244]

Att fascismen ansågs spela en central roll i den reaktionära mobiliseringen innebar inte att fascistiska grupper intog en stödjande roll gentemot det etablerade systemet, eller vice versa. Samtidigt som fascismen ansågs försvara den grundläggande, ojämlika maktordningen i samhället var den också ställd i hård opposition mot etablerade politiker och hade vuxit fram som en reaktion mot det politiska och ekonomiska systemet och dess kriser. Paradoxen markerar, enligt intervjuade, en dubbelhet i fascismens natur – eller som det konstateras i Brand; ”å ena sidan står de i en radikal motsatsställning till det här samhället, å andra sidan utgör de en konsekvent förlängning/radikalisering av det”[245]. Den fascistiska rörelsen strävade efter att genomföra en auktoritär politik som skulle ta nationen ur krisen, utmålade sig gärna som ”folkets alternativ” och startade ”från den djupa övertygelsen att de gamla institutionerna inte orkar med kraftfulla åtgärder för att försvara de maktrelationer som bär upp samhället”.[246] I relation till etablerade politiska partier rymde fascismen således en tydligare massmobiliserande dimension. Den strävade efter mobilisering i civilsamhället, satte upp tydliga visionära mål, skydde inte populism för att övertyga och byggde på en aggressivt ideologisk agiterande tradition som satte handling i första rum.[247] Den förde en parallell, mer radikal och extrem

---

[243] Ibid., s.6f
[244] Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.8; AFA Sthlm (odat.) Detta är AFA, s.2f (p.a.); Hickory (1997) Expo i överhetens tjänst, Arbetaren, nr.14, s.12; AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.)
[245] Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.19
[246] Brand (1997) Medelklassen marscherar, nr.5, s.6ff.
[247] Ibid.

kamp, än övriga aktörer i den reaktionära mobiliseringen och ville driva utvecklingen än längre. Historiskt var målet att först ta över gatan, för att därefter erövra politiskt inflytande och bygga en ny folklig gemenskap kring fascistiska ideal.

Kampen flyttar in i det privata

Den teoretiska utvecklingen ledde till vad som kan tyckas vara en intressant paradox mellan teori och praktik inom AFA. Genom teorin om triple oppression vidgades perspektiven till att omfatta fler förtryckande maktstrukturer än kapitalism, i synnerhet existensen av en köns- och etnisk maktordning, samtidigt som de olika kamperna länkades samman. Parallellt beskrev teorin om reaktionär mobilisering hur fascismen och rasismen byggde på och förstärkte de förtryckande maktstrukturer som redan genomsyrade samhället, vilket gjorde att ett effektivt arbete mot rasism tvunget ledde den antirasistiska rörelsen i konflikt med samhället som sådant, i synnerhet kapitalistiska, patriarkala och etniska maktordningar och alla de grupper – inte bara de öppet fascistiska – som strävade efter att upprätthålla dessa. Enligt aktiva i AFA måste en effektiv antifascistisk rörelse, per definition, således också utgöra ett hot mot den bestående ordningen. Teoretiskt argumenterades således för en systemisk förståelse av fascism, där den explicita fascismen och rasismen sågs som uttryck för maktstrukturer och problem djupt inbäddade i samhällskroppen.

Samtidigt kom praktiken till stor del att handla om att bekämpa den reaktionära mobiliseringens yttersta konsekvens – den fascistiska rörelsen och de tydligaste uttrycken för rasism och nazism i samhället.[248] Denna paradox mellan teori och praktik förklaras delvis av intervjuade med att kampen mot den fascistiska rörelsen dels var ”AFA:s nisch” – att göra det andra inte kunde eller vågade – och dels att det direkta hotet medförde att de var ”fördefinierade” som fiende, något som var svårt att komma bortom. Dessutom stod den rasistiska rörelsen för den form av rasism en absolut majoritet av befolkningen tog bestämt avstånd ifrån, vilket medförde att flera intervjuade upplevde ett direkt eller indirekt stöd även för användandet av mer kontroversiella metoder.

Som redan konstaterats slog aktiva inom den radikala antifascistiska miljön tidigt fast att man inte skulle låta arbetet begränsas av rådande lagar eller dominerande moraliska uppfattningar om vad som ansågs rätt eller fel. Istället handlade arbetet om att först sätta upp ett konkret politiskt mål och sedan använda de metoder som ansågs lämpliga för att nå dit.[249] Det resultatinriktade resonemanget ledde till att den radikala miljön kom att

[248] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12
[249] Ibid.

utveckla allt fler strategier för att bekämpa sina motståndare, både innanför och utanför lagens råmärken, och att kampen flyttade in i nya arenor.

Utvecklingen hängde samman med förändringarna i den rasistiska rörelsen. I takt med att de rasistiska grupperna anordnade färre offentliga möten och demonstrationer, och istället satsade på att bygga upp en mer sluten aktivistisk subkultur kring vit makt-musiken, blev de allt svårare att bemöta genom den form av öppna, konfrontativa motdemonstrationer som karaktäriserat första halvan av 1990-talet. En av de intervjuade, Peter, berättar:

- Deras struktur (…) hade blivit så hemlig. De hade inga offentliga lokaler, inga offentliga samlingar längre, men de släppte ju fortfarande skivor på världsnivå och var stora distributörer, men det var liksom en liten sluten krets som gjorde det. Som var väldigt så här, levde på att de var anonyma och skyddade, så därför, skulle man knäcka den strukturen så fick man knäcka dem som personer.

För att kunna agera mot de drivande krafterna i vit makt-miljön började aktiva att kartlägga sina motståndare. AFA utvecklade tidigt en egen självständig dokumentationsverksamhet, ibland kallad ”AFA Doku”, som hade som huvuduppgift att samla in information om grupper och personer i vit makt-rörelsen. Från och med 1992 publicerades alltmer ingående beskrivningar av utvecklingen; hur de rasistiska grupperna organiserade sig, vilka som gjorde vad, när och hur samt hur de olika grupperna hamnade i konflikt med varandra. Kring 1993 inledde aktiva, med inspiration från engelska Searchlight, arbetet med en egen tidning som skulle följa extremhögerns verksamhet, ett projekt som rann ut i sanden på grund av interna konflikter.[250] Istället för en utåtriktad tidning valde de drivande att sprida materialet inom nätverket och publicera information på nätet.

Successivt kom de aktiva att utveckla allt mer systematiska kartläggningsmetoder. De rasistiska gruppernas offentliga verksamhet – demonstrationer, tidskrifter, valsedlar, flygblad, skivor, domar etc. – bevakades och aktiva spanade på ledande gestalter och kända nazistlokaler.[251] AFA Doku kom också att arbeta med att t.ex. hacka och publicera information från personliga e-postkonton, nätbutikers kund- och medlemsregister samt infiltrera och följa diskussionerna på interna nätforum och där avslöja ledande nazisters annars anonymiserade diskussioner.[252] Den ökade informationen möjliggjorde identifikation av centrala nav i den nazistiska organisationsstrukturen. Lokaler, samlingsplatser, konserter,

---

[250] AFA Sthlm (1994) AFA Stockholms uppkomst (några minnesbilder mellan vintern -91 och våren-94) (p.a.)

[251] Se t.ex. AFA-Bulletinen (1997) ”En liten lathund för research”, nr.1, s.10

[252] Se t.ex. AFA Dokumentation (2007) Oberoende nationalister – organisationslösheten som organisationsform, i Deland, Mats & Westin Charles (red.) (2007) *Brunt!: nationalistisk och nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*, Stockholm, Atlas, s.221ff

butiker och möten avslöjades och utsattes för sabotage. I tidningen Arbetaren beskriver en av de aktiva resonemangen bakom den allt mer offensiva strategin:

- Vi ser det som så, att vi kan inte sitta i våra lokaler och vänta på att de kommer och häller in bensin och tänder på. Utan vi måste söka upp dem. Och vi har ju som målsättning att krossa fascistiska organisationer. Då är det en naturlig ingrediens att söka upp dem.[253]

Utöver att öka kunskapen om den rasistiska rörelsen syftade informationen också till att ge motståndarna ansikten och ”häva den paralyserande ångest som ett abstrakt, ansiktslöst hot sprider omkring sig”[254]. Som en följd blev det militanta antifascistiska arbetet allt mer personcentrerat. En av de intervjuade, Hickory, säger t.ex:

- Det fanns ju hela tiden den här tanken om att det fanns personer som kunde hållas personligt ansvariga och om man visste vilka de här personerna var så kunde man… så fanns de alltid där som mål.

En del radikala antifascister började bemöta rasistisk aktivitet genom att ta konflikten ”hem” till nazisterna, allt i syfte att göra tillvaron jobbig för sina motståndare. Aktiva inom den nazistiska rörelsen kartlades och hängdes ut – bilder på deras ansikten, komplett med namn och annan personlig information samt beskrivningar av deras roll i den nazistiska miljön klistrades upp i bostadsområdet, på skolan, jobbet eller på andra platser där personen vistades. Husfasader sprayades med budskap som ”nazistsvin” eller ”här bor en rasist”. Föräldrar fick anonyma samtal där de informerades om sina barns politiska aktiviteter, rutor krossades och bilar brändes upp. En av de intervjuade, Måns, berättar:

- De (nazisterna, min anm.) hade såna där kampanjer där dom hotade vissa familjer som varit engagerade i den antirasistiska kampen, eller hotade familjer där man gift sig över deras tänka rasgränser. De utsatte folk för massa grejer. Så vad vi gjorde helt enkelt var att göra likadant, på det sättet att vi vet ju vilka de är så om man går dit och sätter (…) en yxa i dörren, eller nånting, med en liten lapp om att ”låt bli i fortsättningen!”, så fungerade det alldeles utmärkt. De lät ju bli. Så det var inte så att vi ville skada eller så, utan snarare att vi tänkte visa att vi är inte rädda. Och vi vet var ni bor. Och det fungerade alldeles utmärkt.

På t.ex. AFA-Jönköpings nedlagda hemsida fanns texter som kan illustrera resonemanget ytterligare. Att argumentera med en övertygad rasist sågs som lönlöst. Deras hyllande av, och beredvillighet att använda våld ledde till att det enda som ansågs kvarstå var att sätta ”hårt mot hårt”:

[253] Arbetaren (1996) Rasism, våld och motstånd, nr.3, s.7
[254] Brand (1993) nr.3, s.2

”Vi vet av erfarenhet att de som drabbas värst av en stark fascistisk rörelse är vänstern och de vi solidariserar oss med. Fascisterna misshandlar invandrare, mördar fackliga aktivister, jagar vänsterungdomar och trakasserar homosexuella. De hotar, slår och sparkar. Vi vet detta, vi har själva blivit drabbade. Därför väljer vi att ge igen med samma mynt: vi stänger ner deras lokaler, stör deras verksamhet, jagar bort dem när vi ser dem. Vi går på deras ledare, vi går på de mest aktiva, vi snackar med sympatisörerna och berättar exakt för dem vad som kommer hända om de ger sig på oss. Detta gör vi eftersom vi har en realistisk syn på fascismen. (…) Ska vi få någon lugn och ro att kunna ägna oss åt politisk verksamhet, så kräver det att någon tar tag i fascismen. Och eftersom ingen annan gör någonting så får vi väl sköta den biten själva. Och vi använder de metoder som är effektiva, inte nödvändigtvis "snälla". För vi anser inte att vi har någon som helst anledning att vara snälla mot fascisterna.” [255]

För en del radikala antifascister slutade således inte den ”uppsökande verksamheten” vid hot eller materiell skadegörelse. Istället sökte man upp enskilda personer i den nazistiska rörelsen i syfte att på allvar skrämma eller attackera dem fysiskt. Målet var att dels få enskilda att känna sig rädda och otrygga och därmed dra sig ur rörelsen, men också att höja insatserna och försöka få individer som ännu inte var fullt övertygande i sitt engagemang att dra sig undan. I en föreläsning berättar Björn om vad som kallades ”den brända råttans taktik”:

- Vi hade också en strategi som kanske var lite mer kontroversiell (…) som vi kallade för den ’brända råttans taktik’, efter hur bönderna brukade, om de hade problem med råttor på sin gård, tog de en råtta till fånga, hällde bensin på den, tände eld och sen precis innan råttan dog så hällde de vatten på den, så fick den pipa iväg till de andra råttorna och säga att ’här går det inte att vara’, och så drar alla. Den taktiken körde vi på fascisterna; att alla ska veta att är man organiserad fascist så ska det vara jobbigt att vara med, det ska vara ett pris att liksom gå med i de här rörelserna. Och om vi gav oss på alla i toppskiktet hela tiden så, vi skulle säkerligen inte få dem att lägga av, men däremot de som är snäppet under skulle se det där (…) och känna som ’fan, det här blir för mycket’ och dra därifrån.[256]

Även Hickory beskriver hur sabotageaktionerna och de fysiska angreppen kom att utgöra en central del av den radikala antifascistiska handlingsrepertoaren, men menar samtidigt att angreppen och aktionerna, även om de bröt mot lagen och innefattade våld, var tvungna att hålla sig inom en ”rimlig gräns”. Flera av de intervjuade betonar att det inom olika aktivistgrupper rådde en kontinuerlig, stående diskussion om var gränsen för användandet av militanta metoder gick. Enligt aktiva diskuterades t.ex. vad

[255] AFA Sverige (odat.) Vanliga frågor om AFA (i.a)
[256] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet

som kan hända med en rörelse som använder våld, hur de aktiva skulle ta hand om varandra, skapa trygghet och hantera rädsla, hur risker skulle bemötas och hur synen på våld påverkades av etablerade könsroller.[257] Diskussionerna, som enligt intervjuade ofta hämtade näring ur ett feministiskt perspektiv och handlade om risken för utvecklandet av machokulturer, utmynnade aldrig i någon gemensam linje, men fungerade enligt aktiva som "en bromskloss" och en kritisk röst som ständigt ställde frågan "vart är vi på väg?". Hickory menar att det, till skillnad från hos nazisterna, var uteslutet att använda dödligt våld och att det inte låg i de aktivas intressen att ge sina motståndare "bestående men", snarare handlade det om att "signalera ett övervåld" som skickade ett tydligt budskap in i den rasistiska organisationen.

- Vi har alltid rört oss utanför lagen. Så har det alltid varit. Vi är en del av samma motståndstradition som ockuperade hus och så. Jag har inte känt något problem med gensvaret, så länge man håller sig inom rimliga gränser och folk rent tankemässigt kan följa ens steg. Någonstans fattar de att det vi gör i grund och botten är rätt. Vi säger som så, att fascismen är också våld, och vi måste bemöta det våldet. Vi måste finnas där på gatorna och se till att de inte får den makt de vill ha över gatorna. Sedan hoppas jag att vi har känsla för vad man kan och bör göra. Det är ju inte våra metoder att springa omkring och vifta med vapen och göra inbrott på polisstationer, det är nazisternas.[258]
- Det handlar ju så mycket om nån slags känsla för… att skada, t.ex. att skada nån för livet eller ge bestående men, det tror jag… nej, det försökte man nog undvika tror jag. (…) Och jag tror att det var väldigt ovanligt med, om man tittar tillbaka - det var ju väldigt mycket konfrontationer, extremt mycket konfrontationer under 90-talet – men väldigt få som fick bestående fysiska men.

En annan av de intervjuade, Peter, för ett liknande resonemang:

- Egentligen kan man säga att under AFA:s hela existens så har det egentligen inte varit någon upptrappning, våldsnivån man har varit beredd att använda har alltid legat på en jämn nivå - liksom personhot, personskador. Men under alla de här åren AFA funnits… det är ju ingen som blivit allvarlig skadad under AFA:s aktioner. Sen kan man säkert säga att i vissa fall handlar det bara om ren tur, gatstenar och smällare liksom, de kan ju skada folk, men det har ändå varit… vi har valt vad vi velat uppnå, sen har vi försökt hitta metoder som uppnått detta, men man har ändå försökt hålla det på en resonabel nivå liksom, hur man har genomfört det.

[257] Se t.ex. AFA Sthlm (1995) Program och diskussionsunderlag för helgen 13-15/1-95 (p.a.)
[258] Arbetaren (1996) Rasism, våld och motstånd, nr.3, s.7

För enskilda motståndare kunde persontrakasserikampanjerna emellertid få allvarliga och långtgående konsekvenser. I de olika AFA-gruppernas årsberättelser, som skrevs och publicerades lika mycket för att skrämma motståndare som för att berätta om den egna aktiviteten för andra grupper i nätverket, skildras ingående vad som kan hända personer på motståndarsidan. Här beskrivs t.ex. ”smakprov” över hur livet för aktiva rasister kunde se ut när AFA väl bestämt sig för att agera. Listorna över personangrepp omfattar såväl t.ex. nedsprayade ytterdörrar och igenlimmade lås, målarfärg och skadedjur inhällda genom brevinkastet, yxhugg genom dörren, brandsläckare tömda i lägenheten, förstörda bilar och krossade rutor som fysiska angrepp, hot och misshandel.[259] För att få slut på trakasserierna uppmanades de enskilda att lämna den rasistiska rörelsen och meddela detta till AFA. På AFA:s hemsidor beskrivs hur rasister bör gå tillväga:

> ”Det hela är enkelt. Skriv ett personligt brev till oss där du tar avstånd från nationalism och främlingsfientlighet, garantera att du aldrig åter avser vara aktiv och vi kommer ställa in alla aktioner mot dig. Vi vet att vår hemsida besöks dagligen av våra politiska motståndare, och med detta meddelande riktar vi oss direkt till dem. Nu har ni möjligheten att hoppa av. Ta chansen, annars kommer det bara bli värre. Det är inte värt priset ni kommer få betala.” [260]

Ett tveeggat svärd

Enligt majoriteten av de intervjuade upplevdes även den uppsökande verksamheten som effektiv, där man med effektiv menar att handlingarna bidrog till att minska den fascistiska aktivitet som stod i fokus, t.ex. att få folk att lämna rörelsen. Samtidigt berättar flera av de intervjuade att de militanta metoderna hade negativ inverkan på de aktivas egna mentalitet, de bidrog till att höja insatserna för antifascistiskt arbete och kom, i viss mån, att slå tillbaka på AFA självt. Flera intervjuade betonar att den fascistiska rörelsen inte alls använt sig av uppsökande verksamhet i samma utsträckning som den antifascistiska, mycket på grund av att AFA alltid agerat anonymt och därmed var svåra att kartlägga. Samtidigt berättar flera personer att man stundtals bemötts med samma mynt och att det våld som riktats mot antifascisterna även fått allvarliga konsekvenser. I en föreläsning berättar t.ex. Björn:

- Där vi har kört den har vi knäckt naziströrelsen. Sen kan man ju säga att som en bieffekt av det här, det är ju inte så att vi bara

[259] Listor över aktioner publicerades ofta på internet eller i för aktivisterna närliggande tidskrifter. Se Lodenius (2006)

[260] AFA Göteborg (2008) Svårt att vara med, lätt att hoppa av (080524) (i.a) (besökt den 26 juli 2013)

bemöter dom och sen vinner vi fajten och sen är det klart, utan någonstans är det ju så att de anpassar sig, lär av sina misstag och förändras.[261]

Flera intervjuade berättar om hur aktiva, eller personer som associerats till den antifascistiska rörelsen, har angripits i sina hem, utsatts för förföljelse eller tvingats leva under mordhot. I nazistiska och rasistiska skrifter listades t.ex. identifierade ”fiender” med anslutande uppmaningar:

> ”Låt oss göra upp med dem på hemmaplan, gör ett litet hembesök hos din värsta fiende eller postorderterrorisera honom/henne – ge dem ett helvete precis som de alltid har gjort för oss. Räcker inte det spräng din motståndares bil, bränn ner hans hus, ring hans chef och berätta vad det är för kriminellt han sysslar med på sin fritid (…).[262]

Enligt intervjuade drabbades även personer som inte haft något att göra med AFA av nynazisternas repressalier. På vissa håll svarade den nazistiska rörelsen på angrepp med att attackera vänsterlokaler, samlingsplatser för homosexuella eller misshandla slumpmässigt utvalda personer som ”såg vänster ut”, fullt medvetna om att de inte hade med AFA att göra, men att budskapet ändå skulle nå fram till de aktiva.

Den nazistiska våldskulmen

Det allt grövre nazistiska våldet kulminerande i slutet av 1990-talet. Pressen från politiker, polis, media och antifascister under andra halvan av decenniet hade försvagat rörelsen märkbart. Polisen stoppade konserter, journalister granskade rörelsen, flera åtal väcktes för hets mot folkgrupp och antifascister identifierade och bedrev intensiva kampanjer mot ledande gestalter, både i deras hem och i det offentliga.[263]

Samtidigt som många aktiva lämnade de fascistiska grupperna beskrivs hur de kvarvarande krafterna blev allt mer radikala och organiserade. I nazistiska kretsar lyftes behovet av väpnad kamp, ökad kartläggning och fysiska angrepp mot meningsmotståndare på ett sätt som närmast påminde om det tidiga 1990-talet. Den tilltagande våldsretoriken återspeglades också i praktiken. I maj 1999 sköts två poliser till döds i Malexander i samband med en bankrånarturné, i juni exploderade en bilbomb riktad mot journalister som granskat extremhögern, i Gävle eldhärjades syndikalisternas lokal och i oktober mördades syndikalisten Björn Söderberg efter att ha fått en ledande nazist avsatt från ett fackligt förtroendeuppdrag. Händelserna väckte starka reaktioner och ledde till de största antirasistiska demonstrationerna sedan början på decenniet. Runt om i Sverige fylldes torg av människor som ville

---

261 Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet
262 Werwolf (1995) Inledning, nr.1, s.2
263 Dagens Nyheter (1997) Extremism, 8/12, 11/12, 16/12, s.5f; AFA Dokumentation (2000) Den svenska nazirörelsen 1999 (i.a); Expo (1997) Det gångna året, nr.1, s.8

visa sin avsky mot nazismen och våldet. Den 23 oktober samlades t.ex. runt 10000 personer i en tvärfacklig demonstration i Stockholm, i Göteborg 5000 och i ett tjugotal andra städer hölls liknande demonstrationer.[264] I media publicerades, i ett unikt samarbete mellan de fyra största dagstidningarna, namn och bild på 62 av Sveriges ledande nazister, vilket ledde till att flera av dem förlorade jobb, lägenhet eller uteslöts ur föreningar. Även AFA deltog aktivt i organiserandet av motdemonstrationer. Inom nätverket sågs nazisternas våldsdåd som en konsekvens av den fascistiska rörelsens sönderfall, desperation och de ökade kontakterna med kriminella grupper.[265] Intervjuade berättar hur nazistmiljön, som en följd av att flera ledande gestalter avtjänat längre fängelsestraff, började flyta samman med den kriminella världen. Resultatet blev en mindre, men våldsammare och mer organiserad rörelse som drev upp våldanvändandet till nivåer flera intervjuade antifascistiska aktivisterna beskriver att de varken ville, eller kunde, följa med i.

Gängbråk?

Konflikternas skiftande karaktär under andra halvan av 1990-talet – från öppna konfrontationer i det offentliga till ”uppsökande verksamhet” i det privata – bidrog till att situationen, på sina håll, förvandlades till vad vissa intervjuade beskriver som ett ”gängbråk” mellan två marginaliserade subkulturer. Utvecklingen tycks speciellt påtaglig i mindre städer där det var lättare för respektive sida att lära känna sina motståndare; vad de hette, bodde och verkade. Kampen om att kontrollera delar av det offentliga rummet, och fylla det med eget innehåll, utvecklades till en kamp mellan identifierade personer över territorier, förd med allt hårdare metoder. Erik, som varit aktiv i radikala antifascistiska grupper under både 1990- och 00-talet, berättar:

- Likheterna med ett gängkrig är ganska slående. Om man tänker att det här är vårt område och om man tänker att de försöker att etablera sig i andra områden och att vi, så fort de dyker upp på våra områden så attackerar vi dom, att det blir ju lite som två gäng som slåss emot varandra.

[264] Göteborgs-posten (1999) Många stod upp mot nazism, 24/10, s.5; Nerikes Allehanda (1999) Världens hjärta rört, 30/10, s.21; No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm (1999) Antifascistiska massmobiliseringar efter mordet, nr.2 (p.a.)

[265] AFA Dokumentation (2000) Den svenska nazirörelsen 1999 (i.a.); No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm (1999) Vår sorg är svart, vår vrede är röd, nr.2 (p.a.); Brand (1999) Brun desperation, nr.6, s.22f; Svenska dagbladet (1999) Enighet över gränser mot rasism, 24/10, s.4

Utvecklingen ledde till en successivt hårdnande ton inom vissa AFA-grupper. I olika aktivitetsguider utvecklades t.ex. allt mer medvetna, stundtals militäriska, strategier för konfrontationer. På möten hölls ”konfrontations- och kravallövningar” för att förbereda deltagarna.[266] I samband med bråk med fascister uppmanades de aktiva t.ex. att dela upp ansvaret tydligt inom gruppen, klargöra vem som skulle göra vad och när samt att ta till de metoder som krävdes för att vinna:

> ”Använda så otäcka tillhyggen som möjligt, samla ihop stora gäng och bete er som psykopater när ni nu måste slåss. Ta varje liten fördel ni kan komma på och gör det till er egen.”[267]

I andra guider beskrivs att det är viktigt att:

> ”Få ned personen ni ska slå på marken så fort som möjligt. Det är svårt att försvara sig om man ligger, och det är lätt att sparka utan att själv ta skada om man står upp. (…) Fuska så mycket som möjligt. Fusk är inte dåligt om man själv gör det, då är det lysande. Strunta i macho 1on1-strider (som nassarna är väldig förtjusta i). Det intressanta är vem som ligger kvar när fighten är över, inte vem som slogs ’ärligt’”.[268]

En av de intervjuade, Oskar, beskriver hur utvecklingen och de hårdare tongångarna innebar att AFA allt mer drog till sig människor som gillade spänningen, våldet, hemlighetsmakeriet och den starka gruppsammanhållning situationen krävde. Det bildades en form av ”myt” kring organisationen och folk som attraherades av myten sökte sig själva dit, vilket bidrog till att förvandla den till en självuppfyllande profetia. Oskar menar att de delar av rörelsen han själv var aktiv inom blev allt mer präglad av en hierarkisk och våldsromantisk ”machokultur”, där den egna gruppen premierade och gav inflytande åt de personer – oftast män – som var duktiga på att slåss och vågade utföra ”djärva aktioner”.[269] Oskar beskriver hur alltmer ”dåliga ting” accepterades, för att de på något sätt inte sågs som lika viktiga som det gruppen ville åstadkomma:

- På nåt sätt agerande en ju fel där folk som var mer våldsamma fick mer och mer cred, liksom att det blir en våldspiral åt andra hållet. Att den utsatta gruppen börjar attraheras av våldet på samma sätt som de tycker att det är dåligt i de nazistiska grupperna.

---

[266] AFA-Bulletinen (1996) Utvärdering av motståndshelgen och minilandsmötet 24-27 maj 1996, nr.3, s.11; AFA-Bulletinen (1997) Grupprapporter och annat kul från kämpande antifascister, nr.2, s.5; AFA Sthlm (1997) Protokoll från landsmötet 8-9 Malmö (p.a.)
[267] AFA Linköping (2003) Aktivitetsguide för antifascister, s.10 (i.a.) (besökt den 26 juli 2013)
[268] AFA Linköping (2006) Checklista inför aktiviteter (i.a.) (besökt den 26 juli 2013)
[269] För ett liknande resonemang om utvecklandet av machokulturer inom danska AFA se Christensen (2006) 368ff. Se även AFA Sthlm (1995) Redogörelse för AFA diskussionshelg (p.a.)

- Det är många gånger som en själv har varit med och blivit helt liksom förvånad över hur idiotiska folk i AFA är när det verkligen är nazister som har lagt sig ner på marken och nästan bönat och bett liksom, som har blivit misshandlade i alla fall. De är inte ett hot.

Även Hickory beskriver hur de konfrontativa strategierna kom att bli allt mer ”självselekterande” och hur de kom att skapa en allt mer isolerad, sluten och konfrontationsinriktad verksamhet:

- Det var ju på nåt sätt det som var kärnverksamheten - gatan och konfrontationer på gatan. Och när det är så (…) då blir ju det väldigt centralt, vare sig man vill eller inte. Vi sa hela tiden att ”Jaja, vi konfronterar dom (…), men det viktiga är egentligen det politiska innehållet”. Men ändå finns det en egen dynamik i de här gatukonfrontationerna som lätt inkräktar på både det politiska innehållet och attraktionskraften i förhållande till andra i samhället, så att (…) även om vi säger - eller sa - att “vi vill vara en öppen rörelse som vem som helst kunde gå med i” så var det ju inte riktigt så på grund av den här egendynamiken som fanns i konfrontationerna och hur det skildrades i media och så. (…) Alltså det blev ju på något sätt mycket mer slutet och därmed definierande.

Intern debatt om våld och ”uppsökande verksamhet”

Det öppna förespråkandet av våld, i kombination med den tilltagande ”uppsökande verksamheten”, väckte starka reaktioner både i den breda antirasistiska rörelsen och inom de radikala leden. I backspegeln kan konstateras att frågan om våld utgjorde en stående, utbredd, intensiv och konfliktfylld diskussionen under i synnerhet första halvan av 1990-talet. Inom den radikala miljön argumenterade motståndarna till våldsanvändning för att utövandet av offensivt våld var oförenligt med en antiauktoritär, anarkistiskt ståndpunkt. Den frihet anarkister höll som överordnat ideal måste också gälla de personer och grupper vars åsikter man inte delade. Enligt kritikerna symboliserade våldet den yttersta formen av maktutövning och bidrog till att lyfta fram en machokultur, hierarkier, elitism, styrka, antiintellektualism och emotion – värden som hyllades av fascisterna själva. Dessutom ansågs strategin leda till att den antifascistiska rörelsen blev inåtvänd, hemlig, sekteristisk och styrd av informella maktordningar. Den påföljande dåliga kommunikationen med övriga delar av rörelsen medförde att de radikala grupperna, genom sina aktiviteter i samband med bredare demonstrationer, indirekt även satte agendan för andra medverkande grupper och gav ordningsmakten ytterligare en ursäkt att slå ned mot olika typer av demonstrationer, oavsett dess grad av militans.[270] Internationellt, i

[270] Arbetaren (1994) Ensamt eller auktoritär? nr.42; Arbetaren (1994) Ska ändamålen helga medlen?, nr.7, s.15; Arbetaren (1993/94) Du ”antirasist’- här är några frågor till dig angående mål

synnerhet från AFA i Danmark, fanns också en tydlig kritik mot alla form av ”uppsökande verksamhet” då det riskerade att underminera de politiska dimensionerna av arbetet och istället förvandla kampen till just det ”bandekrig” (gängkrig) som beskrivits av intervjuade ovan.

De kritiska argumenten tycks dock fått litet gehör i AFA:s led. De renodlade, konsekventa pacifisterna sågs snarast som ”förlamande” och ”begränsande” för den resultatorienterade praktik som byggts upp. Istället uppmanades de övertygade ”icke-våldarna” att praktisera sina ”egna former av antifascistiskt motstånd” eller att helt enkelt ”stanna hemma nästa gång ni vet att det handlar om att konfrontera fascister”.[271] Intervjuade beskriver hur det istället växte fram en förhållandevis stor samsyn kring våld som en accepterad metod inom nätverket. Istället för att vara en etisk och moralisk diskussion övergick frågan till att bli en fråga om taktik – vilka metoder är mest effektiva för att uppnå det uppsatta målet? Ibland var svaret flygblad och fredliga manifestationer, ibland militanta konfrontationer, personliga hot eller att slå sönder en butik. I en föreläsning berättar Björn:

- Politik för oss har alltid varit en fråga om makt. Det handlade om att skaffa maktmedel. Det handlar om att skaffa redskap. Det handlade om att se hur vi kunde uppnå saker (…), att politik alltid är en fråga om styrkepositioner som mäts mot varandra, i slutänden är det det. Det är inte egentligen en fråga om idéer som ska stötas mot varandra, eller vem som kommer med det bästa argumentet, utan det handlar om en maktfråga.[272]

Vertikal breddning av mål – aktioner mot partier och myndigheter som kopplades till rasism

Under 1990- och 00-talet kom den ”uppsökande” strategin, trakasserierna av enskilda och den materiella skadegörelsen också att användas mot andra än aktiva i den mer utpräglade, utomparlamentariska fascistiska rörelsen. I synnerhet företrädare för Sverigedemokraterna, men även andra politiska partier och myndigheter, var utsatta. För enskilda Sverigedemokrater innebar detta t.ex. att de kunde riskera uthängningar i bostadsområdet, hotbrev, anonyma telefonsamtal, nedsprayade fasader, stenar genom fönsterrutor, förstörda bilar och att de, i synnerhet i samband med offentliga framträdanden, även riskerade fysiska angrepp.

De militanta metoderna kom, från mitten av 1990-talet, också att användas mot mål som inte ansågs ha någon historisk eller synbar länk till den rasistiska och främlingsfientliga rörelsen, men som enligt aktiva i AFA stod för en rasistisk praktik. Som redan konstaterats hade AFA arbetat för att

---

och medel, nr.51-52, s.20; Arbetaren (1993) Lämna inte hjärnan hemma, nr.47; Arbetaren (1993) Försvara rätten att demonstrera! nr.48

[271] Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.15

[272] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet

vidga sin teoretiska analys av rasism till att inkludera andra politiska aktörer än aktiva i den fascistiska rörelsen. Från mitten av 1990-talet började teorierna alltmer omvandlas till praktik. Under parollen ”För öppna gränser – Riv Fort Europa” inledde AFA t.ex. en militant kampanj mot Ja-sidans verksamhet i samband med folkomröstningen om EU-inträde 1994, något som också engagerade andra anarkistiska och autonoma grupper och nätverk. Enligt egna uppskattningar genomfördes ett hundratal direkta aktioner, ofta bestående av nattlig vandalisering av EU-förespråkarnas kampanjkontor. Med aktionerna ville de aktiva sätta fokus på ”den statliga rasismen” och ”den rasistiska och restriktiva flyktingpolitik som byggs in i EU:s polissamarbete och stängda yttre gränser”.[273] Politikerna ansågs resa en osynlig mur runt Europa som var ”genomsläpplig för allt utom människor”[274], i synnerhet oönskade grupper från fattigare delar av världen. Dessutom ansågs hela folkomröstningen vara orättvis. Frågan var uppgjord redan innan valet. Nej-sidan hade inte en bråkdel av Ja-sidans resurser, vilket enligt de aktiva var ytterligare en anledning till att genom sabotage försöka utjämna oddsen.[275] Aktionerna mötte massiv kritik i media, något aktiva i AFA förklarade bort genom att konstatera att ”(o)jämna resurser är inget problem för yttrandefrihet, men däremot krossade fönsterrutor”.[276]

Under det kommande decenniet fortsatte aktiva i AFA att rikta en rad direkta aktioner mot myndigheter eller andra politiska partier som ansågs understödja rasistiska tendenser eller en reaktionär mobilisering. Bland måltavlorna fanns alltifrån Ny demokrati, banker och Svenska arbetsgivareföreningen till polisstationer och utlänningsnämnden.[277] Mest drabbat blev Migrationsverket. Till exempel utsattes verket för en rad uppmärksammade aktioner i samband med att media beskrivit hur handläggare firat avvisningar med champagne.[278] I Stockholm reagerade AFA t.ex. genom att blockera Migrationsverkets lokaler, aktivera brandlarm, limma igen lås och kortläsare, täcka entrén med rödfärg och spraya ”Skål era as” över fasaden. På andra håll hotades även enskilda handläggare i syfte att få dem att riva upp beslut eller avgå.[279]

---

[273] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.114
[274] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.18
[275] Anarkistisk tidskrift (1998) Inga fascister på våra gator!, nr.12, s.114
[276] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)
[277] AFA Sthlm (1996) Aktionskalendarium (p.a.)
[278] Dagens Nyheter (2006) Förundersökning om hot mot migrationsverket, tillgänglig via: http://www.dn.se/nyheter/sverige/forundersokning-om-hot-mot-migrationsverket/ (besökt den 10 mars 2012)
[279] Ibid.

AFA kom även att agera mot en rad företag, myndigheter, politiska grupper och partier som inte kunde kopplas till någon form av rasistisk aktivitet. Om teorin om reaktionär mobilisering bidrog till en successiv vertikal utvidgning av potentiella målbilder – där alltifrån rörelseaktörer i det civila samhället till etablerade politiska partier omfattades – kom teorin om triple oppression, och senare idén om förtrycksamverkan, att bidra till en horisontell breddning av fokus. Vid sidan om rasism och fascism började AFA agera allt mer mot andra maktstrukturer i samhället – t.ex. sexism, kapitalism, homofobi, handikapp-, ung-, och djurförtryck. Med sig tog man vanan av konflikt, konfrontation och direkt aktion, en metod som fortsatte att tillämpas när den ansågs effektiv. I synnerhet de feministiska frågorna prioriterades. Till exempel genomförde AFA månatliga blockader mot porrklubbar, saboterade porrbutiker, förstörde bilar med nattklubbsreklam, höll anti-våldtäkts- och antisexistdemonstrationer, rev ned H&M:s baddräktsreklamer, försökte sabotera Livets ords "Ja till livet-kampanj", höll skolpresentationer om härskartekniker och fascismens koppling till patriarkatet och initierade en omfattande kampanj mot herrtidningen Slitz.[280] Redan vintern 1994 slog AFA:s landsmöte fast att kampen mot sexism skulle ges samma prioritet som kampen mot rasism och att AFA skulle bemöta sexism på samma sätt som fascism.[281] Den successiva vidgningen av fokus, där fler och fler förtrycksstrukturer adderades, hade två tydliga konsekvenser; dels blev fler kvinnor aktiva i den mansdominerade rörelsen (bland annat bildades en AFA-grupp bestående av enbart kvinnor i Stockholm)[282] och dels utvecklades AFA mot att bli mer av en militant "allmänpolitisk" och bredare autonom gruppering, snarare än en aktionsgrupp med entydigt fokus på den rasistiska och fascistiska rörelsen. En av de intervjuade, Peter, säger t.ex.:

- Det blev liksom en helt annan bredd där under de åren, från 96-99 fram till 2001 så sker ju bara en, vi expanderar och börjar jobba mer allmänt vänster, vi har massor med olika arbetsgrupper som jobbar (…), Shitzkampanjen är en, det finns de feministiska träffarna inom AFA, det finns de som jobbar och försöker göra något mot statlig rasism, de som är ute i skolor och sen fortsätter vi att hålla strikt koll på nazirörelsen också.

Utvecklingen mottogs inte med öppna armar av alla AFA-grupper. Redan i slutet av 1996 utbröt en intern debatt om AFA:s ideologiska inriktning,

[280] Se t.ex. AFA-Bulletinen (1997) nr.4, s.5; AFA (1997) Protokoll från landsmötet 8-9 Malmö (p.a.); No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm (1999) nr.1 (p.a.)
[281] AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.); (Okänd förf.) (1997) Är AFA en anarkistisk kamporganisation? (p.a.)
[282] AFA (1997) Protokoll från landsmötet 8-9 Malmö (p.a.); AFA-Bulletinen (1997) Rapport från landsmötet, nr.4, s.5

miniplattformen och triple oppression-teorins dominans och konsekvenser.[283] En del AFA-grupper, i synnerhet i södra Sverige, menade att anammandet av triple oppression-teorin lett till att AFA höll på att förvandlas till en allmänsocialistisk kamporganisation som försökte ”ta sig an all världens jävelskap”[284]. Att aktiva utförde t.ex. Shell-attentat, feministiska blockader, fritagningar av djur och angrepp mot McDonalds i AFA:s namn ansågs direkt olämpligt. Att en del grupper dessutom försökte legitimera sina aktioner med att hävda att allt ovanstående var uttryck för fascism ansågs riskera att urholka begreppets betydelse. AFA Malmö skriver:

> ”Medan det inte råder något tvivel om att fascismen som ideologi är sexistisk så är inte det detsamma som att sexism är fascism. (…) Fascism är inte synonym till förtryck utan en självständig ideologi med sin egen uppsättning normer och värderingar”.[285]

I stället för en triple oppression-inspirerad förståelse argumenterade kritikerna för en mer klassiskt klassbaserad fascismanalys där fascismen analyserades utifrån sin funktion i kapitalismen. Enligt kritikerna skulle AFA återgå till ett snävare arbetsfält där man fokuserade på att stoppa den fascistiska rörelsen – och den sexism, rasism, homofobi och klassfientlighet som frodades där – och därmed fungera som ett komplement till politiskt arbete i andra bredare grupper.[286]

Den infekterade debatten vandrade hela vägen upp till den nordiska AFA-träffen 1997, men de kritiska grupperna fick lite gehör.[287] Starka röster argumenterade för en fortsatt analys av fascism baserad på idén om förtryckssamverkan och menade att de aktiva skulle bredda sitt arbetsfält och ta sig an nya problemområden som kunde kopplas till olika förtrycksstrukturer och den reaktionära mobiliseringen. Anhängarna av en triple oppression-baserad analys såg utvidgningen av AFA:s arbetsfält som en nyckel för nätverkets framtid och överlevnad. Intervjuade beskriver hur det – i och med att Sverigedemokraterna lämnat gatan runt 1995 och endast kom tillbaka i valtider, samt att vit makt-miljön försvagats kraftigt efter 1997 – hade uppstått ett vakuum. Grunden för AFA:s verksamhet – den konkreta antinazismen och motdemonstrationerna, aktionerna och vakthållningen – var ”på väg att ryckas bort”.[288] Den högerextrema rörelsen var så tillbakapressad att behovet av ett renodlat antifascistiskt motstånd inte längre ansågs lika nödvändigt. Inom AFA argumenterades till och med för att de

[283] Se t.ex. AFA-Bulletinen (1996) Debatt om AFAs inriktning, nr.6, s.1; AFA Sthlm (1997) Hej AFA Malmö (p.a.); AFA-Bulletinen (1997) Nordisk AFA träff i Oslo, nr.3, s.9; (Okänd förf.) (1997) Är AFA en anarkistisk kamporganisation? (p.a.)
[284] AFA-Bulletinen (1996) Debatt om AFAs inriktning, nr.6, s.1
[285] Ibid.
[286] Ibid.
[287] AFA-Bulletinen (1997) Nordisk AFA träff i Oslo, nr.3, s.9
[288] AFA Sthlm (2000) AFA – mot nya mål?, Antifascistisk-aktion Sverige landsmötet våren 2000, s.17 (p.a.)

rasistiska gruppernas minskade aktivitet var så markant att man borde fundera på att skriva ”en slutlig segerkommuniké”.[289]

Samtidigt fortsatte sexismen, rasismen, kapitalismen och homofobin att verka i samhället, oavsett om de fascistiska grupperna var starka eller inte. Att bredda fokus sågs därmed som ett naturligt nästa steg och ett sätt att hålla aktiviteten inom AFA vid liv, även i perioder av minskad fascistisk aktivitet – en linje som vann gehör.[290] En av de drivande aktivisterna skriver i ett internt debattinlägg:

> ”Givetvis ska vår huvudfokus ligga på antifascismen men samtidigt har vi nu möjlighet att både satsa på ett mer offensivt öppet socialistiskt arbete och att med vår erfarenhet inom gatuaktioner/massmilitans attackera andra former av reaktionära rörelsers frammarsch (…) Det finns därför en klar poäng för AFA att inte bara bekämpa nassarna, utan även den ökade (och gatubaserade) sexismen, rasismen och homofobin. En porrbutik kanske inte är fascistisk, men den är en del av samma reaktionära mobilisering, och kan av oss bemötas på samma sätt.”[291]

Som en konsekvens av resonemangen bildades en rad nya arbetsgrupper och tillfälliga sammanslutningar runt om kring nätverket, med delvis olika fokus beroende på vilken del av mini-plattformen som ansågs mest relevant.[292] Svartskallebrigaden och SD-gruppen fokuserade på olika aspekter av rasism, Shitz- och antiporrgrupper arbetade mot sexism och porr, aktiva arbetade mot kapitalism genom ”Mot marknadens diktaturdemonstrationer” eller i Anti-K gruppen och en del aktivister engagerade sig i stället för att hjälpa papperslösa flyktingar i nätverk som Ingen människa är Illegal eller i kampen mot homofobi via arbetet med Pride.[293]

En antifascistisk ideologi och massmobilisering

Den successiva utvidgningen av aktivitet kan även kopplas till rörelsens strävan efter att utveckla ett ideologiskt motstånd mot fascismen och en vision om ett alternativt, antifascistiskt samhälle. Som redan nämnts konstaterade aktiva redan i början på 1990-talet att kampen mot fascismen måste ske *både* på ett fysiskt och ett ideologisk plan – att endast bekämpa

---

[289] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); Antifa Bulletinen (1999) Lägesrapporter, nr.1, s.4; AFA-Bulletinen (1997) Ytterligare ett inlägg om AFA´s inriktning, nr.1, s.9

[290] AFA Sthlm (2000) AFA – mot nya mål?, Antifascistisk-aktion Sverige landsmötet våren 2000, s.17 (p.a.)

[291] AFA-Bulletinen (1997) Ytterligare ett inlägg om AFA´s inriktning, nr.1, s.9; AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)

[292] Se t.ex. AFA Sthlm (2000) AFA – mot nya mål?, Antifascistisk-aktion Sverige landsmötet våren 2000, s.17 (p.a.)

[293] Ibid.; AFA-Bulletinen (1997) Ytterligare ett inlägg om AFA´s inriktning, nr.1, s.9; No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm (1999) nr.1 (p.a.)

rasister på gator och torg sågs som en temporär lösning, en förutsättning för att skydda utsatta människor och öppna det offentliga rummet för andra vänsterpolitiska projekt, men inget som löste problemen på lång sikt.

För att stoppa rasismen och fascismen, och förhindra återväxten och nyrekryteringen, var både vänstern och den antirasistiska rörelsen tvungna att utveckla och kommunicera nya, attraherande svar och lösningar på samma sociala och politiska frågor som fascisterna mobiliserade kring. En av de intervjuade utvecklar:

- De ställer rätt frågor, men ger fel svar. De adresserar sociala problem i samhället; att folk är osäkra, att folk är rädda för arbetslöshet, rädda för att gå ut på kvällarna, rädda för att förlora sin bostad – och så ger de fel svar. De pekar ut en syndabock, ett enkelt svar. Vi som vänster måste adressera de frågorna, vi kan inte bara ställa oss och vara så här, stå hand i hand, och säga 'vi är de goda' och 'dom är de onda', för det svarar inte på dom frågorna.

Aktiva i AFA menade att både den bredare vänstern och den antirasistiska rörelsen misslyckats med detta. Ingen av dem ansågs utgöra någon ”levande, kraftfull och trovärdig rörelse” som såg ”framtiden an med tillförsikt”[294]. Istället för att ge svar på de frågor som aktualiserades i samband med kristider – och de växande klyftor, den ökade oro, utslagning och rädsla som följt i dess kölvatten – menade man att den etablerade vänstern placerat sig för nära etablissemanget, slutit upp bakom liberala, systembevarande paroller, bidragit till nedskärningar i den offentliga sektorn och övergett olika former av kollektivistiska perspektiv till förmån för individualistiska. Samtidigt ansågs de radikala, systemkritiska antifascisterna, å sin sida, ha lagt alltför stor tyngdpunkt på konfrontativ praktik, snärjt sig i för teoretiska resonemang eller upplevdes sakna trovärdighet och förankring i arbetarklassen. Utvecklingen lämnade en lucka som de högerextrema kunde utnyttja genom att framträda som det nya radikala, samhällskritiska alternativet.[295] I Brand konstateras t.ex. att:

> ”Det är för det första farligt att överlåta åt fascisterna att vara de enda som är upproriska. Det blir nog dödsstöten för en antifascistisk rörelse den dag man låter nassarna kanalisera en vrede mot samhället medan man själv försvarar det. (…) Som att det inte skulle finnas något att anmärka på samhället förutom att det befolkas av en handfull fascister.”[296]

[294] Se t.ex. Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.18ff; AFA Sthlm (1992) Obehagliga frågor (p.a.); AFA Sthlm (1993) Till alla i AFA-gruppen (p.a.)
[295] AFA Sthlm (1997) Diskussioner kring antifascistisk strategi (i.a.)
(besökt den 26 juli 2013)
[296] Brand (1993) Fascistmos, nr.1, s.19

De högerextrema ansågs lyfta fram raka och tydliga svar på krisens problem, ofta förankrade i människors vardagsupplevelser, vilket samlade stöd hos missnöjda och missgynnade samhällsgrupper. Enligt aktiva i AFA handlade stödet för fascism, nazism och rasism således inte om ett ”missförstånd”, ”okunskap”, ”brist på information” eller ”vilseledda ungdomar på glid”. Fascismen var ingen ”bluff” som kunde avslöjas. Det räckte inte med att konstatera att fascisterna var ”onda” och att rasism ”var fel”. Istället borde man, enligt aktiva, se att de högerextrema grupperna utvecklat politiska svar på viktiga sociala frågor. Följaktligen var fascism och rasism inget som enbart kunde ”avslöjas”, ”utbildas” eller ”upplysas” bort. Rasister och fascister vet vad rasism och fascism är. Det är idéer och rörelser som fyller en konkret politisk funktion, ligger i vissa gruppers intresse och måste bemötas därefter.[297]

För att motverka utvecklingen uttryckte aktiva i AFA successivt en tydligare vilja att bidra till att bygga upp en kritisk, vänsterradikal antifascistisk gräsrotsrörelse, ett politiskt alternativ som kunde konkurrera med fascisterna både idémässigt och om att mobilisera det utbredda missnöjet i samhället. Under mitten av 1990-talet började aktiva i AFA t.ex. föreläsa på skolor om rasism och fascism, genomföra föredrag om Schengen-avtalet, hålla teaterföreställningar, initiera bredare antikapitalistiska demonstrationer och arbeta med gömda flyktingar.[298] För att få möjlighet att komma in i skolor gick aktiva antingen ofta in i existerande föreningar, t.ex. Stoppa rasismen.[299] En av de intervjuade, Peter, berättar:

- Vi börjar gå in i vissa Stoppa rasismen-grupper bara för att få använda deras namn och gå ut och prata i skolor. Vi tänker att det är enklare, så vi hjälper till att hålla liv lite i Stoppa rasismen under den tiden. (...) går runt i skolor och pratar i Stoppa rasismens namn, inte AFA:s namn (…). Men då är ju Stoppa rasismen en i stort sett död organisation.

Andra intervjuade beskriver utvecklingen som att de aktiva insåg att det var viktigt att ”ta kampen i vardagen, i det lokala området” och för att göra det var man tvungen att utvecklas både praktiskt och teoretiskt:

- (…) de här tankarna om att du måste förbinda kampen mot rasism på dess olika nivåer. Du måste ha närvaro på gatan, du måste vara på skolan, du måste göra de här olika sakerna. Du måste ha teoretisk skolning. Du måste tänka kring fenomen som vi idag pratar om som

---

[297] Se t.ex. Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.18ff

[298] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet; AFA (1999) Antifascistisk skolpresentation, tillgänglig via: http://yelah.net/arkiverad/skolpres; AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.); AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.); AFA Sthlm (odat.) Antifascistisk Aktion Stockholm – mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi s.3ff (p.a.)

[299] AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.)

'rasism utan raser'… vi brottades med de här frågorna, och det som idag är systemimmanent rasism eller kulturell rasism, eller strukturell rasism eller etnotism, säger Måns.

I backspegeln kan konstateras att allt fler aktiva under slutet av 1990-talet lade större fokus på utåtriktad aktivitet, tydligast genom deltagande i Nätverket mot rasism. Målsättningen var, utöver att konkret motverka fascism, att arbeta för att sprida sina idéer och bidra till att skapa en bredare, radikal massrörelse. Utdrag ur en artikel i den interna AFA-bulletinen illustrerar resonemangen:

> ”Antifascistiskt motstånd i sig blir allt mer verkningslöst så länge det inte kombineras och samverkar med ett ideologiskt motstånd. Annars blir antifascism något som bara förknippas med våld och i övrigt ett bevarande av den rådande samhällsordningen.(…) Det handlar inte bara om att krossa fascisterna utan att se till att de blir utbytta mot något annat. Att militant antifascism förknippas med politiska lösningar. (…) Vi måste också nå ut till folkliga grupper på gräsrotsnivå som skulle kunna ta till sig av våra idéer, lokala fackklubbar och fackliga nätverk, lokala protestgrupper mot nedskärningar, områdesföreningar, kvinnogrupper, invandrargrupper m.m. och försöka vrida det politiska målet och handlandet i revolutionär riktning. (…) En förutsättning är att vi överger det inåtvända tänkande och handlade som präglar vår rörelse (…) I korthet handlar det om att slå fast att den huvudsakliga målsättningen just nu måste vara att göra vänstern i allmänhet och i sin förlängning just den revolutionära frihetliga socialismen till ett politiskt alternativ. Med politiskt alternativ menar jag en massrörelse.”[300]

Inom denna massrörelse skulle AFA utgöra en mindre, men enligt den själva, nödvändig del; en radikal flank som var speciellt inriktad på att skydda och bekämpa hot mot den egna rörelsen, öppna upp ett vänsterpolitiskt spelrum och som, genom militanta metoder, utförde de uppgifter andra inte ville eller kunde. En av de intervjuade, Oskar, beskriver t.ex. hur en del aktiva i AFA såg sig som en ”förtrupp”, en ”elitstyrka” som ”går fram och röjer fältet litegrann så andra kan känna sig trygga”. Liknande resonemang förs på AFA:s hemsidor. Här beskrevs den egna gruppen t.ex. som ”en vägvisare” eller ”vinden i de antifascistiska seglen”.[301]

För att bidra till uppbyggandet av en större rörelse valde många av de aktiva att, vid sidan om det mer anonyma arbetet i AFA, även engagera sig i en bredare vänstermiljö bestående av tillfälliga aktionsgrupper, fackförbund, partier, rörelseorganisationer och olika typer av sociala projekt. En av de intervjuade, Måns, berättar:

[300] AFA-Bulletinen (1997) I dagens Sverige råder ett ideologiskt vacuum, nr.3, s.19f

[301] AFA Sverige (2005) Antifa.se tar nya steg (i.a.) (besökt den 26 juli 2013)

- Alla var inte dom som gick in och stängde ner en butik, eller gick hem på natten till den vi visste trakasserade den och den och öste ut en massa hotbrev. (…) Folk gjorde massvis av andra saker och var ändå en del av den här miljön som varken går att stänga in under en benämning eller organisationsform eller nånting sånt, utan är mycket mera liksom… mycket mera en miljö, än en organisation.

Även Oskar beskriver hur aktiva i AFA parallellt organiserade sig i den bredare frihetliga vänstern:

- Det finns ju folk som jobbar inom olika grupper samtidigt, att på kvällen är man i en annan gruppering än vad man är på dagen. (…) Att folk som är med i asylgruppen kan ju vara med i AFA också. Då väljer de väl vilken form av arbete en gör på vilket ställe. Jag tror att folk som är med i de här hemliga grupperingarna, de ser ju till att göra det till sin egen grej, så att ingen annan kan få skuld för någonting som dom har gjort.
- *Som helhet är det* (mitt förtydl.) en ganska så bred rörelse – det finns grupper som är väldigt röda och grupper som är väldigt svarta, en salig blandning människor. Så för min del, och för dem som jag tycker det är vettigt att agera med, så är det den här formen av medmänsklighet som är viktigt. En på nåt sätt vill delta och vill försöka skapa en förändring mot det som en tycker är orättvist i samhället.

De egna alternativen

För att stärka det utåtriktade arbetet efterlyste aktiva en breddad ideologisk diskussion som kunde utveckla och synliggöra ett självständigt, radikalt antifascistiskt alternativ som både förankrade frågor om t.ex. rasism, sexism och homofobi i människors vardag och som kopplade samman antirasism och antifascism med andra samhällsfrågor, till exempel nedskärningar i den offentliga sektorn eller angrepp på arbetsrätten.[302] Målsättningen var att inte bara reagera i opposition, utan att också leverera självständiga politiska lösningar:

> ”Där extremhögern propagerar för att lösningen på problemet är att förstärka de orättvisor som finns, till exempel att 'Sverige har inte råd med invandrare' måste vi påvisa att lösningen handlar om att 'svenskar' och 'invandrare' agerar gemensamt mot de styrande. Att det är våra makthavare vi 'inte har råd med'. Och för att vi ska kunna agera gemensamt mot de styrande måste överordnade grupper släppa sina positioner. 'Vita' i förhållande till 'svarta'', män i förhållande till

[302] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.19ff; Brand (1997) Socialism eller barbari?, nr.3-4, s.43

> kvinnor, heterosexuella i förhållande till homosexuella och så vidare."[303]

Till mångt och mycket handlade arbetet om att försöka kanalisera om fascisternas vertikala solidaritet till att åter bli horisontell – att skapa en gränsöverskridande solidaritet mellan grupper som – på grund av klass, kön, etnicitet m.m. utsattes för förtryck snarare än en solidaritet centrerad kring människors "rasmässiga", nationella eller kulturella tillhörighet. Missnöjet, frustrationen och kampviljan skulle återigen riktas "uppåt" mot det system som ansågs skapa missförhållandena. Om inte antifascisterna lyckades föra fram en egen, självständig agenda var förutsättningarna till framgång små. I en tidig debattartikel konstateras:

> "Vem attraheras och inspireras av en antifascism som är den blott motsatta och urvattnade avspeglingen av fascismen – en ren antifascism? En antifascistisk rörelse, eller en vänster som skriver antifascism på sitt program, måste först av allt ha ett självbestämt innehåll och ta upp sina egna frågor i sin egen ordning. Utöver den rent fysiska utmaning som fascismen utgör för oss, måste vi begripa den som en politisk utmaning".[304]

Trots de uttalade intentionerna kan, med facit i hand, konstateras att det egna ideologiska arbetet under 1990-talet aldrig tog riktig fart. Utöver teorierna om triple oppression och reaktionär mobilisering, som båda i huvudsak riktade in sig på att utveckla en analys av motståndarna, förblev de egna politiska lösningarna och alternativa visionerna skissartade och den ideologiska grunden tunn.[305] En av de intervjuade, Hickory, menar att anledningarna i huvudsak är två, dels för att de aktiva inte mäktade med och dels för att hela organisationen i grunden var byggd som en motreaktion, vilket försvårade utvecklandet av en egen självständig agenda. Aktiva fastnade i att vara *anti* och byggde sin identitet kring att vara en gatukampsgrupp som enbart reagerade på fascisternas aktivitet.

- Man måste fatta vad det här är, och bli så här konkret… för att ligga ute och titta på de här personerna, spana på dem liksom och bygga upp vilka som är vilka… underrättelsearbete… förbereda aktioner i hemlighet, det är ju inte den typen av saker som gör det så lätt att hitta svar på sociala frågor eller liksom, det är helt olika logiker på något sätt.
- Det var ju liksom en "katt och råtta-lek", om man använder den metaforen, mellan polis, oss och nazisterna (…) det är ingen bra position för att göra någonting attraktivt eller välkomnande eller kreativt. Jag tror inte att det går alltså, även om vi hade haft mera tid

[303] Brand (1997) Socialism eller barbari?, nr.3-4, s.43
[304] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.20
[305] AFA Sthlm (1993) Till alla i AFA-gruppen (p.a.); Brand (1997) Socialism eller barbari?, nr.3-4, s.43; AFA (1994) Redogörelse för nationellt möte i Kalmar febr.månad 1994 (p.a.)

> och personer hade det liksom inte… det hade behövts något helt annat liksom som var tänkt på något annat sätt redan från början.

Istället för att utveckla egna samhällsalternativ presenterades de egna visionerna oftast i mer övergripande ordalag, i stil med att AFA verkar för ett frihetligt socialistisk samhälle utan vare sig ekonomiska eller sociostrukturella kategorier eller att AFA:s utopi bäst kan beskrivas som fascismen motsatts[306]:

> ”Mot fascismens klassamarbete, nationalism och militarism, ställer vi klasskamp, internationalism och en frihetlig socialism, där målet är mänsklighetens frigörelse från kapitalism och totalitära regimer.”[307]

På annat håll går att läsa:

> ”Om fascismens slutgiltiga lösning är inrättandet av en samhällsordning som med blod, svett och tårar garanterar hotade privilegier, måste slutmålet för en antifascistisk rörelse vara ett samhälle utan dessa privilegier och hierarkier”.[308]

Genom sin vision ställde sig AFA även i opposition mot den rådande samhällsordningen. Istället för ett samhälle byggt kring nationalstater, liberal representativ demokrati och kapitalism beskrivs visionen som ett mångkulturellt, decentraliserat och direktdemokratiskt samhälle baserat på ”människors egna sammanslutningar, inbördes hjälp och samarbete med andra grupper.”[309] AFA skulle fungera som en militant vänsteropposition som agerade ”för solidaritet, demokrati, jämlikhet och social rättvisa”.[310] Vid ett tal i samband med en demonstration mot nationalstaten skisserades t.ex. AFA:s demokratiska vision som följer:

> ”(D)emokratin ska flyttas närmre folket och inte längre bort. Vi vill att demokratin ska flyttas till arbetsplatserna, till kvarteren folk bor i och till de som berörs av besluten, inte till Bryssel. Men i och med att vi vill flytta demokratin till de som berörs av den vill vi inte heller i slutändan ha den kvar där den är nu, hos en regering som bara ser till nästa valresultat och till rovgiriga företag som ser till sin ekonomiska vinst framför människors välbefinnande.”[311]

---

[306] Antifa-08! Antifascistisk Aktion Stockholms infoblad (2004) Nätverket Antifascistisk Aktions plattform, s.5

[307] AFA Stockholm (2000) Presentation av Antifascistisk aktion, tillgänglig via: http://yelah.net/arkiverad/afapresent

[308] Stoppa rasismen (1992) Egna lösningar på våra problem, nr.1, s.20

[309] Antifa-08! Antifascistisk Aktion Stockholms infoblad (2004) Talet som hölls av en AFA Stockholm representant under demonstrationen i Stockholm den 6:e juni, s.3; Röda rummet (2001) Antifascistisk aktion – socialistiska kämpar eller terrorister?, nr.3, s.23ff

[310] AFA Sthlm (1997) Inga fascister på våra gator! - en kort historik över den militanta antifascismen och Antifascistisk aktion (p.a.)

[311] Antifa-08! Antifascistisk Aktion Stockholms infoblad (2004) Talet som hölls av en AFA-Stockholm representant under demonstrationen i Stockholm den 6:e juni, s.3

En av de intervjuade, Måns, beskriver att de övergripande visioner som formulerades framför allt bör förstås som ett försök att peka ut riktlinjer, snarare än att slå fast färdiga principer för ett framtida samhälle:

- Det ligger i själva den frihetliga idén, i grundperspektivet, att vi kan inte sitta här och planlägga exakt hur det här ska gå till eller vad som händer sen. För om man menar allvar med tanken av att göra de som är berörda av ett beslut (…) involverade i beslutsfattandet så kan man inte i förväg tala om vad de besluten ska bli.

Måns menar också att de skisser som presenteras kan ses som en förlängning av den antifascistiska samhällsanalys som beskrivits tidigare:

- Eftersom den antifascistiska kampen också var en antikapitalistisk och en antisexistisk kamp så ville man naturligtvis se det här i en längre revolutionär kontext av att hela samhället skulle reflektera den här uppgörelsen med de kapitalistiska, sexistiska och fascistiska uttrycken (…). Ett icke-kapitalistiskt, klasslöst samhälle utan könsförtryck och så här, och utan hierarkier och alltihopa det här, var ju en del av målsättningen. Men det var ju ingen som trodde att vi kunde realisera i morgon.

EU-toppmötet i Göteborg 2001

Trots de breddade perspektiven, och lanserandet av flera nya grupper och kampanjer, blir det tydligt att aktiviteten i AFA sjönk i slutet av 1990-talet. Mot slutet av decenniet var verksamheten i många lokalgrupper låg, uppslutningen på landsmötena likaså. Aktivister hoppade av, flera grupper lade ner och AFA:s interna tidning, AFA-bulletinen, reducerades till ett stencilerat blad och slutade under ett par år att utkomma regelbundet.[312] I decenniets sista nummer förklarade redaktionen att det var omöjligt att hålla i gång en interntidning för ett nätverk som reducerats till ”något sorts kringresande kompisgäng” där det ”inte längre finns någon ideologisk eller taktisk diskussion” [313]. Vidare beskrevs verksamheten som att ”(l)okalgrupperna är isolerade i sin kamp både fysiskt (…) och ekonomiskt (…). Kort sagt, vi sparkar alla lika blint som vilken nazist som helst med blicken fäst exakt två millimeter framför våra egna näsor”[314].

För att komma på fötter igen dedikerades landsmötet våren 2000 till ämnet ”framtidsdiskussion”. Här konstaterades att AFA ”i stort sett trampat på i samma hjulspår” sen bildandet 1993 och att det fanns ett stort behov av omorganisering, omstrukturering och nytänkande. I och med de fascistiska

---

[312] No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm (1999) nr.1 (p.a.); AFA-Bulletinen (1999) Ledare, december-januari; AFA-Bulletinen (1999) augusti- september; Antifascistisk aktion-BG Gruppen (2001) Principförklaring (p.a.); AFA (2000) Grupprapporter, Antifascistisk-aktion Sverige landsmötet våren 2000, s.19ff (p.a.)
[313] AFA-Bulletinen (1999) Ledare, december-januari
[314] Ibid.

gruppernas tillbakagång riskerade nätverket att falla isär och utmynna i en rad lokala arbetsgrupper som jobbade med olika frågor på olika håll, utan gemensamt fokus.[315]

För AFA innebar den framväxande globaliseringsrörelsen nya möjligheter. Den våg av toppmötesdemonstrationer som spreds över världen kring 2000-talet, med de uppmärksammade demonstrationerna mot WTO i Seattle 1999 som nav, fångade naturligt de aktivas intresse. Sveriges ordförandeskap i EU 2001, och de toppmöten i Stockholm, Malmö och framför allt Göteborg som skulle följa i dess kölvatten, innebar en möjlighet att samla och aktivera det allt mer splittrade och inaktiva nätverket. Intervjuade beskriver hur AFA helt enkelt ”hoppade på” den nya rörelsen i ett försök att få ökad kontinuitet och ny riktning i arbetet. Med ett delvis nytt mål och en ny problembild, som både knöt an till nätverkets tradition av EU-motstånd och samtidigt speglade AFA:s breddade fokus och det sena 1990-talets mer ”allmänpolitiska” inriktning, förberedde aktiva ”den största mobilisering nätverket någonsin genomfört”.[316]

Aktiviteterna började diskuteras redan under landsmötet våren 2000 och under det kommande året skedde en prövning av såväl ideologi som praktik.[317] Som så många andra vänstergrupper lät sig aktiva inom AFA inspireras av såväl den alternativa globaliseringsrörelsens betoning på taktisk mångfald och kompletterade demonstrationsformer – vilket synliggjordes genom att demonstrationerna i praktiken delades upp i olika färgade ”block” baserat på inriktning och val av handlingsstrategi – som den våg av vänsterteori som följde i rörelsens kölvatten. Inom AFA varvades studier av Kapitalet med Imperiet, No Logo och texter i den teoretiska strömningen autonom marxism, teorier från zapatistgerillan i Mexiko och kritiska diskussioner kring den stelnande aktivistrollen och kampanjpolitiken.[318] Enligt intervjuade planerade AFA både för egna militanta aktioner och genombrytningsförsök och för att delta i alternativa praktiker byggda kring konfrontativt icke-våld. Av dessa planer blev emellertid inget. Efter att aktivister känt sig provocerade av polisen – som redan innan

[315] AFA Sthlm (2000) AFA – mot nya mål?, Antifascistisk-aktion Sverige Landsmötet våren 2000, s.17 (p.a.); (Okänd förf.) (2001) Diskussionsunderlag för ny organisering av AFA (p.a.)

[316] AFA Bulletinen (2000) Protokoll AFAs landsmöte hösten 2000, nov/dec, s.5f; AFA (2000) Grupprapporter, Antifascistisk-aktion Sverige landsmötet våren 2000, s.19ff (p.a.)

[317] AFA Sthlm (2000) AFA – mot nya mål?, Antifascistisk-aktion Sverige landsmötet våren 2000, s.17 (p.a.)

[318] Se t.ex. Marx, Karl (1887/1969) *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin*, Lund, A-Z; Hardt, Michael & Negri, Antonio (2000) *Empire*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; Klein, Naomi (2000) *No logo: no space, no choice, no jobs, taking aim at the brand bullies*, London, Flamingo; Cleaver, Harry (1979) *Reading Capital politically*, Austin, University of Texas Press; Dyer-Witheford, Nick (1999) *Cyber-Marx: cycles and circuits of struggle in high-technology capitalism*, Urbana, University of Illinois Press; Marcos (2004) *Ya basta!: 10 years of the Zapatista uprising: writings of Subcomandante insurgente Marcos*, Edinburgh, AK Press; Wåg, Mathias (red.) (2011) *I stundens hetta: Svarta block, vita overaller och osynliga partier*, Stockholm, Roh-nin förlag

demonstrationerna inletts slagit till mot en skola och lägenheter där aktivister befann sig – beslagtagit utrustning och gripit aktiva, utbröt under de kommande dagarna ett flertal våldsamma kravaller enligt ”gammalt mönster”.[319] Enligt aktiva var de upplopp som faktiskt utspelade sig i Göteborg inte organiserade eller planerade, samtidigt som aktivister från AFA hade förberett sig på liknande scenarios och flera också deltog i upploppen när protesterna väl tog en våldsam vändning.[320]

Efter toppmötet var aktivister som agerade talespersoner åt AFA de enda som öppet försvarade kravallerna och ”aktivisternas rätt till självförsvar”[321]. I pressmeddelanden konstaterades att kravallerna var en direkt reaktion på polisens provokationer, övervåld och ”hot mot demokratin”. Genom sitt agerande ansågs polisen ha krossat ”möten, seminarium, demonstrationer, gatufesten och demonstrationer”.[322] Konsekvensen blev, enligt aktiva, en ”politisk, kollektiv urladdning” skapad av ungdomar som var trötta och förbannade på både att ”attackeras av en brutal ordningsmakt” och på det nyliberala samhälle som i sig ansågs vara ”våldsamt, orättvist och undertryckande”.[323]

I backspegeln framstår kravallerna i Göteborg som kulmen, och början till slutet, på 10 år av eskalerande gatuaktivism där konfrontationer och militanta praktiker ofta stått i första rummet. Gensvaret från såväl det politiska etablissemanget, media och andra demonstrerande grupper blev öronbedövande negativt. AFA fick skulden för kravallerna och utdefinierades, marginaliserades och fördömdes samtidigt som aktiva utsattes för hård repression. Intervjuade berättar att de upplevde att det stöd och den legitimitet AFA arbetat för att bygga upp i den bredare vänstern plötsligt var bortblåst och att AFA aktivister nu stämplades som professionella ligister, huliganer eller terrorister.

- Det klimatet – AFA som målades ut som den stora skurken efter Göteborg (…) vi kunde ju inte svara upp mot den bilden, säger Hickory. På ett sätt kan man ju säga att Göteborg målade upp AFA som något så här jättestort, som det absolut inte var. Och man fick en repression som man absolut inte kunde hantera som organisation.

En annan av de intervjuade, Måns, för ett liknande resonemang.

- Idag utgår politiken och politikerna, från höger till vänster, från att de är förvaltare och administratörer av en naturligt given ordning. (…) AFA och svarta blocket, och alla de här grejerna, konstrueras ju som att de är något som är bortom, något som är ont, vilket har

[319] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet
[320] Röda rummet (2001) Antifascistisk aktion – socialistiska kämpar eller terrorister?, nr.3, s.27; Arbetaren (2001) AFA: Vi ångrar ingenting, nr.25, s.12
[321] Arbetaren (2001) Vänsterns uppgift är att bejaka motståndet, nr.29, s.14
[322] Arbetaren (2001) AFA: Vi ångrar ingenting, nr.25, s.12
[323] Arbetaren (2001) Vänsterns uppgift är att bejaka motståndet, nr.29, s.14

fångat många i vänstern också (…). Man ska ta ritualiserat avstånd från det här.

En konsekvens av händelserna i Göteborg var att AFA isolerades. Kontakterna med andra organisationer och möjligheterna att bedriva utåtriktat arbete, t.ex. i skolor, avbröts hastigt. Som en följd av AFA:s deltagande drabbades även Nätverket mot rasism av en rad avhopp. Häftiga interna diskussioner om bland annat våldsanvändning, maskeringsförbud och ett eventuellt uteslutande av AFA splittrade nätverket.[324] En av de intervjuade, Lucas från Ung Vänster, beskriver t.ex. hur diskussionerna gjorde det tydligt att Ung Vänster, till följd av de autonoma gruppernas dominans, var tvungna att lämna samarbetet:

- Jag drog ju slutsatsen att det här var en rörelse som inte… ett nätverk som Ung Vänster inte har något gemensamt med, eftersom Ung Vänster inte förespråkar våld som politisk metod i en demokrati som Sverige. Så det hade gått emot Ung Vänsters principprogram och stadgar om man hade varit kvar där.

Efter 2001 förvandlades NMR successivt till en samlingsplats för mer radikala antifascistiska grupper. Från att ha varit en organisation med över 60 medlemsorganisationer bestod nätverket 2006 av ett mindre antal aktiva grupper, varav många hade kopplingar till AFA eller SUF. Samtidigt kom arbetet med att skapa egna politiska lösningar och alternativ åter att ersattas av ett reagerande på fascistiska aktiviteter. Fokus återgick till att anordna enskilda motdemonstrationer, ofta med konfrontativ inriktning.

I efterhand kan konstateras att EU-toppmötet innebar ett stort bakslag för AFA och början på en långtgående och omfattande förändring av många aktivas engagemang. Internt började de symboliska aktionerna, triple oppression-teorin, aktivistidentiteten, identitets- och kampanjpolitiken allt mer att ifrågasättas. I en föreläsning sammanfattar Björn utvecklingen:

- Det här förtrycksamverkan, triple oppression, intersektionalitet byggde väldigt mycket på att vi sa att ”Vi är en rörelse genom att vi är emot sexism, rasism, kapitalism, homofobi och att vi är för djurrätt, vi är för ditt och datt”, liksom bara en addering av frågor plus militans. Och att varje fråga krävde sitt eget erkännande, hade sin form av identitetspolitik, men det (formulerades) egentligen ingen generell politik, ingen gemensam analys, inga universella krav (…).
- Det som sker med globaliseringsrörelsen är väl någonstans att vi tar ett steg ut ur den där 90-talets enfrågeaktivismen på ett sätt. Vi börjar diskutera mer universella krav (…) vad är det gemensamma system som vi står emot? (…) Kapitalism kanske inte bara är ett

[324] Se t.ex. Nätverket mot rasism (2001) Inbjudan till rikskonferens 2001 (p.a.); Nätverket mot rasism (2001) Förslag till omröstning (p.a.); Riktpunkt: Organ för Sveriges kommunistiska parti (2001) Nätverket mot rasism: Berikas utan att begränsas, tillgänglig via: http://www.riktpunkt.se/rp_2001/nr_11/22.htm (besökt den 24 juli 2013)

system bland andra, utan att det är någonting som faktiskt omformar hela vårt… det påverkar vårt boende, vårt livsuppehälle, hur vi ska leva… att det är någonting som faktiskt löper över allt annat och bestämmer över allt annat, utan att ge upphov till allt det andra. [325]

Ur diskussionerna och erfarenheterna av bland annat toppmötesprotesterna föddes en stark kritik av ”aktivistmentaliteten” och ”kampanjpolitiken”. Istället märktes ett ökat fokus på klass och, vad aktiva kallade, en ”vändning mot vardagen”, en strävan efter ökat socialt engagemang och starkare förankring i den lokala kontext man verkade i. [326] Spektakulära toppmötesprotester och öppna aktioner mot fascister eller multinationella företag skulle ersättas av vardaglig kamp i närområdet, på jobbet och i skolan. Aktiva började organisera sig lokalt kring problem som utgick från den egna tillvaron och konkreta frågor; t.ex. bristen på bostäder, avgifter i kollektivtrafiken, papperslösa flyktingarnas situation eller lokala arbetsplatskamper. En efter en knoppade de olika frågorna av sig och flyttade utanför AFA, till nya organisatoriska nav. Parallellt valde också allt fler av 1990-talets aktiva att lägga sin energi i dessa grupper istället för i AFA, som tyngdes av arvet efter Göteborg.

Kvar i AFA-nätverket blev framför allt en ny generation, många tillkomna efter 2001, som ville fortsätta prioritera direkt gatukamp mot den fascistiska rörelsen. Under 2000-talet kom således AFA att alltmer återgå till nätverkets ursprungliga verksamhet – att reagera på högerextrema grupper. Tillsammans med nya militanta antifascistiska grupper, allra tydligast Revolutionära fronten, arbetade man för att hindra rasistiska grupper från att ta plats i det offentliga. En av de intervjuade, Erik, menar att händelserna i samband med göteborgsmötet stängde andra dörrar för påverkan och att aktiviteten på gatan var det som var kvar:

- Det är brandkårspolitik rakt av. När nassarna dyker upp försöker vi vara där och sätta stopp för det dom pysslar med, utan nassarna finns det ju inget behov av antifascistiskt arbete.

Under stora delar av 2000-talet blev den stora samlande kraften demonstrationerna kring Salem-marschen, den manifestation i stockholmsförorten Salem som från framför allt år 2000 till 2006 fungerade som någon form av enande samlingspunkt för den nationella rörelsen (som mest samlade marschen runt 2000 deltagare), för att under de sista åren av 2000-talet minska i betydelse.[327] Motdemonstrationerna kom att bli en form av själslig släkting till 30:e november-demonstrationerna under 1990-talet,

[325] Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet
[326] Wåg et al. (2011)
[327] Expo (2011) Salem pustar ut, tillgänglig via: http://expo.se/2011/salem-pustar-ut_4579.html (besökt den 24 juli 2013); Expo (2008) Demonstrationen i Salem lockar allt färre, tillgänglig via: http://expo.se/2008/kommentar-demonstrationen-i-salem-lockar-allt-farre_2386.html (besökt den 24 juli 2013)

med liknande diskussioner och slitningar mellan antirasistiska grupper: Skulle marschen stoppas? Med vilka medel i så fall? Hur mycket hänsyn skulle tas till medias logik och den bild som skapas av antirasism hos allmänheten? Hur skulle rörelsen förhålla sig till polisen osv.? Utöver motdemonstrationer i Salem fortsatte aktiva att utföra militanta aktioner mot såväl nazistiska grupper som andra aktörer som ansågs understödja rasistiska strömningar – däribland Sverigedemokrater, Migrationsverket, SL och Connex – men också, efter valet 2006, mot flera allianspartier för deras ”klassfientliga” politik.

Flera av de intervjuade aktivister som var verksamma under 1990-talet, men som lämnade nätverket under 2000-talet, är kritiska till utvecklingen – eller snarare bristen på utveckling – inom AFA. Intervjuade beskriver att AFA inte hängde med i den ”teoretiska boost” och de nya strategier vänstern utvecklat under 2000-talet, utan istället fastnade i invanda mönster. Praktiken tog överhanden, vilket ledde till att AFA lockade till sig personer som framför allt attraherades av arbetsmetoderna, snarare än de ideologiska eller politiska dimensionerna.

Att de själva valde andra vägar för engagemang förklaras delvis med förändringar i den fascistiska rörelsen. Om AFA under 1990-talet lade stor vikt vid den andra delen av sin paroll ”att bemöta fascismen ideologiskt och *fysiskt*”, menar aktiva att behovet under senare delen av 2000- och början av 10-talet talet varit stort av det förstnämnda. I och med att de rasistiska grupperna trängdes tillbaka från gatorna mot slutet av 1990-talet, och under 00-talet arbetat för att lägga om strategi där folkvalda församlingar och internet utgjort två tydliga mål och redskap, beskriver intervjuade hur även det antifascistiska motståndet blivit tvunget att ändra karaktär. Den utpekade fienden har förändrats och arbetar i ett annat landskap. Intervjuade beskriver hur flera radikala grupper inte lyckats förändras i takt med sina motståndare och haft svårt att bemöta de grupper som t.ex. valt att arbeta genom folkvalda församlingar. Att t.ex. bemöta Sverigedemokrater med militanta våldsaktioner ser flera intervjuade varken som effektivt eller lämpligt:

- Det finns de som vill applicera samma strategi på allting. Det är inte alltid så klokt, säger Måns. Det som fungerar i ett visst läge fungerar inte i ett annat läge. Man måste tänka lite bättre. Vad som fick Sverigepartiet att implodera är inte vad som får Sverigedemokraterna att implodera.
- Aktionerna mot SD är väl sånt som varit extremt kritiserat och omdiskuterat internt hur effektiva de är, menar Peter. Däremot så har man ju sagt att SD aldrig ska kunna komma tillbaka ut på gatorna, så att så fort SD är ute, som SDU (Sverigedemokratisk ungdom, min anm.) (…) som senaste året har försökt gå ut på

gatorna igen - det är ju liksom de här sista spillrorna av 90-tals SD - det där försöker ju AFA hela tiden att stoppa.

Istället för en rörelse som bygger på brandkårsutryckningar, enfrågekampanjer och en tydlig aktivistidentitet kretsande kring en viss livsstil, ett visst åsiktspaket, kläder, musik och andra subkulturella koder beskriver intervjuade att målet de senaste åren varit att utveckla ett ideologiskt svar som utgår från och förankras i de aktivas vardag. Om 1990-talets främsta inspirationskälla var den tyska autonoma rörelsen var det istället idéer från framför allt den italienska utomparlamentariska vänstern som successivt kom att influera 2000-talet.[328] De radikala skulle gå från att enbart vara en *mot*rörelse till att också bli en *för*-rörelse, en mer konstruktiv rörelse som gav svar på sociala och politiska frågor och visade på självständiga alternativ. Målet var att driva en egen politisk agenda och mobilisera stöd och söka legitimitet för verksamheten genom aktivitet i lokalsamhället. För att nå hit krävdes långsiktigt, kontinuerligt, vardagsnära arbete som dessutom var betydligt mer öppet och utåtriktat än 1990-talets antifascism.[329] Detta arbete gjordes således, enligt flera intervjuade, bäst utanför AFA, men inom ramen för en större vänstermiljö. Inriktningen har lett till att delar av den radikala miljön blivit allt mer öppna med sina idéer och sin verksamhet och strävar efter att både verka i den lokala kontexten och delta och påverka det offentliga samtalet; talespersoner framträder i media, böcker och tidningar publiceras, debatter ordnas och öppna olydnadsaktioner genomförs. Med den ökade öppenheten har också följt en nedtoning av de direkt konfrontativa, våldsamma aktiviteterna och en strävan efter att uppfinna nya radikala aktionsformer som inte innefattar våld.

- Vår diskussion har förflyttats från ”hur bemöter vi dom fysiskt?” till ”hur bemöter vi dom ideologiskt?”, säger Peter. Och när vi bemöter dom ideologiskt så handlar det ju inte om nåt sånt här att organisera ett seminarium mot dem eller nåt sånt, utan det handlar ju om att utveckla en vänsterpolitik.

[328] För exempel på en samling inflytelserika texter under 2000-talet se Wåg (2011) eller Kämpa tillsammans (2009) *Tillsammans: gemenskap och klasskamp på samhällsfabrikens golv: en antologi*, Lund, Pluribus. Andra exempel är Hardt, Michael & Negri, Antonio (2003) *Imperiet*, Göteborg, Glänta produktion; Cleaver, Harry (2007) *Att läsa Kapitalet politiskt*, Stockholm, Roh-nin förlag/Federativs förlag; Wright, Steve (2002) *Storming heaven: class composition and struggle in Italian autonomist Marxism*, London, Pluto; Kämpa tillsammans (2003) *Kämpa tillsammans: en historisk bakgrund till den autonoma marxismen* Malmö, Subversiv media; Kämpa tillsammans (1998) *Kämpa tillsammans!: texter från den autonoma rörelsen i Västeuropa. Politisk ordlista*, Malmö, Kämpa tillsammans!

[329] Guldfiske (2010) 65 år sedan fascismens fall, tillgänglig via: http://guldfiske.motkraftblogg.net/2010/04/25/65-ar-sedan-fascismens-fall/ (besökt den 11 december 2012)

Flera av de intervjuade för liknande resonemang. Måns beskriver t.ex. hur den antirasistiska rörelsen under 2000-talet utvecklats i två riktningar, dels den antirasism som tar formen av ”neutraliserade, statsfinansierade, multi-kulti mångfaldsdagar på skolan” och dels en mer diffus, flytande och föränderlig del bestående av nätverk och grupper med rötter i den radikala miljön:

- Det är en miljö snarare än en rörelse. Och en miljö som förmår att föda nya rörelser för varje rörelse som dör och som har förmågan att absorbera de som varit aktiva i - eller med i, eller produkter av - de rörelser som gick i graven och härbärgera dem. Och så tar det sig nya organisatoriska uttryck ur den här rörelsen. Det formeras alltså. Och vissa av dem blir väldigt kortlivade, vissa blir dagsflugor, vissa kommer upp väldigt snabbt som ett fyrverkeri på himlen, får en massa uppståndelse kring sig och så faller de som stjärnor och absorberas in i den här miljön. Och andra tar verkligen vägen och blir en fast struktur och skapar institutioner.

Att AFA minskade i omfattning och förlorade sin framträdande roll i den antirasistiska rörelsen under 2000-talet innebär, enligt intervjuade, inte att de radikala aktivisternas engagemang försvunnit. Istället beskrivs det i många fall ha omvandlas och tagit nya former. Militanta aktioner sker fortfarande, men aktiva är inte längre lika måna om att basunera ut dem, utan genomför dem oftare i det tysta, utan tydlig koppling till någon organisation. Samtidigt beskrivs hur flera rörelseveteraner valt andra metoder för att motarbeta sina motståndare. 20 år efter AFA-nätverkets formella bildande kan således konstateras att engagemanget i flera fall tycks tagit nya vägar, bidragit till bildandet av en rad nya antirasistiska aktörer och att flera av de intervjuade idag arbetar för att flytta in kampen mot rasism till andra arenor än gatan.

En tillbakablick

Efter denna redogörelse för framför allt 1990-talets antirasistiska aktivitet, med särskilt fokus på avhandlingens andra fall AFA, är det dags att övergå till att beskriva verksamheten inom avhandlingens tredje och sista fall; Samling mot rasism och diskriminering. För att förstå framväxten av Samling mot rasism och gruppens relation till de två fall som skildrats tidigare är det lämpligt att först gå tillbaka några år tid, till mitten av 1990-talet och de uppmärksammade rasistiska våldsdåd som då skakade Sverige.

9.4. Mot den tredje fallstudien

1995 inträffade flera brutala rasistiska våldsdåd. Inom loppet av ett år mördades åtta personer av gärningsmän med kopplingar till rasistiska grupper.[330] Morden väckte stor uppståndelse, både i det offentliga och i det civila samhället. Den breda antirasistiska rörelse som, med några få undantag, varit förhållandevis inaktiv sedan lasermannen och VAM:s härjningar i början av decenniet ruskades plötsligt till liv och tog steget ut på gatan. Återigen kallades till stora folkliga demonstrationer, vilket samlade tusentals människor i protest mot våldet.

Samtidigt blev det uppenbart att den antirasistiska kartan ritats om under den tid rörelsen gått på sparlåga. Etablerade aktörer som Stoppa rasismen eller Koalitionen mot rasism hade svårt att kanalisera och organisera det återuppväckta folkliga engagemanget.[331] Istället blev de uppmärksammade händelserna startskottet för en successiv omformering av rörelsen. Under de kommande åren klev en rad andra aktörer, med bas i såväl radikala, pragmatiska som moderata led, in för att försöka driva mobiliseringen.

En av dessa var Samling mot rasism och diskriminering, avhandlingens tredje fall. Samling mot rasism, även kallat "Samlingen", växte fram under andra halvan av 1990-talet ur det successivt avsomnande Stoppa rasismen. Istället för att försöka blåsa liv i det problemtyngda riksförbundet beslutade sig de kvarvarande aktiva för att bilda en ny kraft mot rasism, en organisation som skulle satsa mot nya mål med nya medel. Samlingen utgör i flera avseenden ett exempel på vad som i avhandlingen refererats till som en moderat antirasistisk aktör. Organisationen startade mot bakgrund av att den existerande antirasistiska rörelsen ansågs ha haft svårt att mobilisera tillräckligt brett samhälleligt stöd, såväl i form av att introducera, involvera och organisera etniska minoriteter i arbetet mot rasism som att få med etablerade och inflytelserika samhällsaktörer. Drivande beskriver att rörelsen i hög grad kommit att domineras av vänsterkrafter, blivit tydligt "politiskt präglad" och "svenskinriktad". Den existerade rörelsen ansågs ha svårt att effektivt angripa de former av rasism som mötte personer med utländsk bakgrund i vardagen och få bukt med den rasism som de drivande menade tog allt tydligare form inom det politiska etablissemanget. För att bedriva ett mer framgångsrikt arbete menade aktiva att den antirasistiska rörelsen borde byggas med bas bland de direkt berörda och därefter involvera och samla

---

[330] Expo (1995) Mördade av nazister, tillgänglig via: http://expo.se/2003/mordade-av-nazister_289.html (besökt den 1 augusti 2013); Stoppa rasismen (1996) Humaniteten får inte konjunkturanpassas, nr.1, s.2; Svenska dagbladet (1997) Nu krävs en aktionsplan mot rasismen, 28/11, s.20; Arbetaren (1996) nr.43

[331] Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismen (1993) Ledare, nr.4, s.2; Stoppa rasismen Stockholm (1995) Verksamhetsberättelse för Stoppa rasismen Stockholm för år 1994-95 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1995) Verksamhetsberättelse för Riksförbundet Stoppa rasismen verksamhetsåret 1 januari – 31 december 1995 (p.a.)

stöd från progressiva grupper inom alla läger i samhället, oavsett etnisk, politisk eller religiös tillhörighet. Genom att fånga upp och förena breda demokratiska och humanistiska krafter – däribland etniska minoriteters organisationer, representanter för politiska partier, människorätts- och hjälporganisationer, fackföreningar, handikapporganisationer och religiösa sammanslutningar – strävade deltagarna efter att skapa en ny gräsrotsbaserad folkrörelse mot rasism och diskriminering. Potentiella ideologiska skiljelinjer, ”höger och vänster”, skulle läggas åt sidan till förmån för arbete mot gemensamma intressen. Med Samlingen som nav skulle de aktiva ge röst åt nedtystade minoriteter, bilda opinion kring upplevda problem, bidra med konkreta förslag till lösningar samt sätta press på politiker, myndigheter och andra makthavare att agera mer resolut. Samlingen skulle fungera som både blåslampa och referensgrupp riktad mot det offentliga. Tillskillnad från de krafter inom rörelsen som öppet avvisade eller uttryckte tydlig skepsis inför samarbete med offentliga aktörer menade drivande bakom Samlingen att vägen till förändring gick via ökad makt, delaktighet och reellt inflytande över samhällsutvecklingen. För att få verkligt genomslag skulle arbetet mot rasism rikta in sig på att skapa en ny kraftfull röst; stark, organiserad och etablerad nog att kunna påverka politikens utformning och tillämpning på allvar.

9.5. Bakgrund: turbulens i de antirasistiska leden

För att kunna ge en djupare och mer komplex bild av Samlingens formerande, verksamhet, idémässiga grund och slutliga öde krävs att historien först backas för att beskriva framväxten av, och relationerna mellan, några av de antirasistiska aktörer och projekt som kom att prägla rörelsens utveckling under 1990-talets andra hälft.

På ett övergripande plan kan konstateras att den tilltagande aktiviteten och de många nya initiativ som växte fram från mitten av 1990-talet utgjorde startpunkt för en turbulent period inom rörelsen. Flera storskaliga projekt tog form samtidigt som statliga och internationella aktörer inledde ett intensivare arbete mot rasism, vilket även innebar försök att stärka inflytandet över den antirasistiska rörelsen. Resultatet blev, i flera fall, destruktiva dispyter och hård konkurrens om såväl arbetets inriktning och metoder som resurser och inflytande.

Utvecklingen kom att få stor påverkan på Samlingens verksamhet. Under de år Samlingen var verksamt tvingades de drivande hantera en rad interna och externa konflikter. Situationen bidrog till att Samlingen inte utvecklade ett lika omfattande eller genomarbetat kollektivt ramverk som de två fall som skildrats tidigare. De aktiva tycks aldrig ha landat i en utvecklad, gemensam problemanalys utan verkar snarare tenderat att betrakta rasism och diskriminering som en allvarlig samhällelig ”skamfläck” en majoritet av

befolkningen borde kunna enas om att motarbeta. Det övergripande och inkluderande kollektiva ramverk som kom att dominera verksamheten kan i många avseenden ses som typiskt för moderata aktörer. Den historiska tendensen att betrakta rasism som en avvikelse från ett i grunden väl fungerande samhälle har ofta bidragit till mer övergripande analyser där humanism och demokrati ställts mot olika uttryck för rasism. Dessutom har målsättningen att samla bredast möjliga uppslutning bidragit till att ramverken hållit sig på en mer generell och "icke-ideologisk" nivå, allt annat skulle riskera att alienera potentiella anhängare.

Samtidigt visar empirin att det i fallet med Samling mot rasism inte bara var idédrivna utgångspunkter och strategiska val som låg bakom ramverkens mer generella karaktär. De konflikter som skakade Samlingens verksamhet fick en avgörande betydelse för organisationens utveckling och tog mycket kraft, tid och energi från de aktiva. Med facit i hand kan konstateras att Samlingen i många avseenden inte bara framstår som ett exempel på en moderat aktör utan också tydligt illustrerar hur olika dispyter och konflikter kan påverka rörelseaktörers utveckling, såväl idémässigt som organisatoriskt.

För att förstå den inriktning arbetet tog, och de idéer och strategier som utvecklades, krävs således att Samlingen sätts i ett större sammanhang där interaktionen med angränsade aktörer spelar central roll. På grund av detta kommer kontexten att få mer utrymme vid skildringen av Samlingen än i föregående fall. För att följa turerna kring organisationen kommer framställningen även att bli något mer kronologisk än i tidigare kapitel.

På de närmsta sidorna tecknas således en bild över den historiska utveckling och flera av de aktörer som är viktiga för att förstå Samlingens verksamhet. Här utmärker sig t.ex. Hasans vänner och Nätverket mot rasism samt de offentligt drivna projekten Alla olika – alla lika (sedermera Ungdom mot rasism), Europaåret mot rasism samt skapandet av Integrationsverket 1998. Beskrivningen återkopplar också till avhandlingens första fall, Stoppa rasismen, och beskriver hur aktiviteten i riksförbundet successivt avstannade under mitten av 1990-talet till förmån för framväxten av Samling mot rasism och diskriminering.

Hasans vänner – en ny nod i den antirasistiska rörelsen

Den antirasistiska föreningen Hasans vänner bildades som en direkt reaktion på lasermannens skjutning av en kioskägare i Hägersten januari 1992. Samma kväll skotten föll samlades bestörta grannar och vänner i närområdet för att agera. Bevaknings- och promenadgrupper bildades och de boende kallade till en gemensam manifestation för att visa stöd för den skjutne.[332] Bland grannar och vänner märktes snart en vilja att förvandla sorgen och

[332] Stoppa rasismen (1992) När ingen annan reagerar…, nr.1, s.3

ilskan till engagemang och förändring. Snabbt bestämde sig initiativtagarna för att bilda en förening. Syftet var att återerövra gator och torg från de främlingsfientliga krafterna och arbeta mot våld, rasism och diskriminering.

I mars 1992 var organisationen igång.[333] I Stoppa rasismen skriver en av initiativtagarna att den ”jäveln som sköt visste inte att han även avlossade skottet för en aktiv rörelse mot våld och rasism på Hägerstensåsen, som för var dag blir större och starkare”[334]. Till skillnad från många liknande lokala gräsrotsinitiativ grundade kring en konkret händelse blev Hasans vänner både långlivade och inflytelserika. En av de intervjuade, Carlos, beskriver utvecklingen som att de aktiva snabbt insåg att problemen som fanns i Hägersten fanns överallt i samhället, varpå man ville växa och bli en förening ”för varje Hasan”, inte bara den skjutne.

Vidgandet av perspektiv innebar också att föreningen politiserades allt mer. Från att ha växt fram som en reaktion mot en enskild händelse började de aktiva att diskutera ”vad det är som gör att människor egentligen blir rasister?”. Många av de drivande tycks utvecklat en allt mer strukturell förståelse av rasism. Carlos beskriver det som att man kom till slutsatsen att systemet ”föder rasism av sig självt” och att ”nästan alla partier hade inslag av såna här grejer”. På föreningens sedan länge ouppdaterade hemsida[335] sammanfattas resonemangen som att rasismen är en förtryckarmetod, byggd kring kategorisering och rangordning av människors värde, som blivit ett ”naturligt sätt att förhålla sig till varandra” och som ”existerar på alla nivåer i samhället och inte får negligeras.”[336]

Med åren började Hasans vänner allt mer att uppträda som ett nytt, centralt nav i den antirasistiska rörelsen med ambition att sprida och koordinera det antirastiska arbetet. [337] Från att ha koncentrerat sin verksamhet till Hägersten breddade föreningen sitt engagemang, först till övriga Stockholm, sedan till Sverige och till sist internationellt i det europeiska nätverket United. Efter tre år hade Hasans vänner blivit en organisation bestående av bland annat kulturgrupp, ungdomsgrupp och informationsgrupp. Föreningen anordnade demonstrationer, bevaknings- och promenadgrupper, föreläsningar, studiecirklar, förskola för flyktingbarn, skolbesök och seminarier samt hade egen ungdomsverksamhet, en

[333] Hasans vänner mot våld och rasism (odat.) Information om Hasans vänner mot våld och rasism (p.a.); Hasans vänner perspektiv på rasism och vad vi kan göra, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/ (besökt den 19 juli 2013)

[334] Stoppa rasismen (1992) När ingen annan reagerar…, nr.1, s.3

[335] Se Hasans vänner, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans (besökt den 19 juli 2013)

[336] Hasans vänner (odat.) Hasans vänner perspektiv på rasism och vad vi kan göra, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/ (besökt den 19 juli 2013)

[337] Se t.ex. Stoppa rasismen (1996) Hasans vänner i europeiskt nätverk, nr.1, s.3; Hasans vänner (odat.) Hasans vänner perspektiv på rasism och vad vi kan göra, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/ (besökt den 19 juli 2013)

antirasistisk filmfestival och den årligt återkommande kulturfestivalen Gränslösa mot rasism.[338]

Vid mitten av decenniet var man redo att försöka ena den splittrade antirasistiska rörelsen. Aktiva beskriver hur rörelsen, allt sedan slutet på 1980-talet, kommit att delas i två fraktioner; dels de militanta antirasisterna, med AFA i spetsen, som inte var accepterade av samhället men som tog stor plats genom växande aktivitet och dels de mer massmobiliserande grupperna som hade viss legitimitet och respekt, men som var betydligt mindre aktiva. Hasans vänner tycks ha strävat efter en mittpunkt där man arbetade för att förena och skapa kontakter mellan de båda sidorna. För att underlätta arbetet gick Hasans vänner med som lokalgrupp till Stoppa rasismen 1994, samtidigt som man kontinuerligt förde dialog och också engagerade aktiva från de radikala leden.[339]

När det antirasistiska arbetet åter intensifierades i samband med morden 1995 valde Hasans vänner, istället för att satsa energi på att bygga upp riksförbundet Stoppa rasismen, att försöka skapa en ny samlande antirasistisk kraft. Det långsiktiga målet var att skapa ett landsomfattande nätverk av antirasistiska grupper. Carlos beskriver att de aktiva inom Hasans vänner upplevde att Stoppa rasismen hade en alltför endimensionell och snäv syn på rasism som missade den strukturella rasismen. Riksförbundet ansågs dessutom ha stora organisatoriska brister. Satsningen på rikstäckande organisering hade strypt den lokala aktiviteten, vilket lett till att arbetet centrerats till ett fåtal aktiva i toppen:

- Det fanns en diskussion om vi ska satsa på riksförbundet eller nätverket. Och riksförbundet var också, alltså som jag sa, inte levande egentligen, det skulle vara som en konstgjord andning… då vi trodde mer på nätverk.

Mot slutet av 1996 tog Hasans vänner initiativ till en rikskonferens mot rasism, vilket samlade runt 150 deltagare från ett 50-tal organisationer. Den gemensamma nämnaren var att alla deltagande, på något sätt, arbetade mot fascism, rasism, diskriminering eller för en generösare flyktingpolitik. Enligt intervjuade var målsättningen att samla så många grupper som möjligt, även de moderata grupper som i praktiken inte ansågs driva ett särskilt aktivt

---

[338] Hasans vänner hade aldrig någon styrelse eller ordförande utan bands samman av en samordningsgrupp som koordinerade de olika arbetsgruppernas insatser. Målet var att betona praktik före byråkrati och de olika arbetsgrupperna var i hög grad självbestämmande. Utgångspunkten var att individerna själva skulle få kanalisera sitt engagemang. De som var intresserade av musik jobbade med att anordna musikfestivalen Gränslösa, de som ville jobba med flyktingar bedrev förskoleverksamhet och de som ville anordna demonstrationer gjorde det osv. Se Hasans vänner mot våld och rasism (odat.) Information om Hasans vänner mot våld och rasism (p.a.); Hasans vänner (odat.) Hasans vänner perspektiv på rasism och vad vi kan göra, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/ (besökt den 19 juli 2013)

[339] Riksförbundet Stoppa rasismen (1995) Verksamhetsberättelse för Riksförbundet Stoppa rasismen verksamhetsåret 1 januari – 31 december 1995 (p.a.); Stoppa rasismen (1994) Hasans vänner mot våld, nr.3, s.14

arbete eller hade en analys av rasism som låg i linje med initiativtagarna till rikskonferensen. Genom att försöka föra samman aktörer som t.ex. Röda korset, Liberala ungdomsförbundet och Centerns ungdomsförbund med pragmatiska organisationer som Stoppa rasismen och radikala grupper som t.ex. AFA och SUF hoppades arrangörerna skapa en plats där idéer kunde mötas, frön sås över gränser och rörelsen inspireras att arbeta mot gemensamma mål.[340]

Konferensen blev en stor framgång och arbetet andades entusiasm. Under sista dagen beslöts t.ex. att de deltagande organisationerna gemensamt skulle skicka ett brev till Sveriges alla kommuner om att inte hyra ut lokaler till nazistiska grupper och en lista med ett 70-tal antirasistiska aktörer upprättades för att underlätta framtida kontakter.[341] De första fröna till en ny antirasistisk paraplyorganisation hade såtts.

"Alla olika – alla lika", Europaåret mot rasism och ett nytt Integrationsverk

Parallellt med att nya initiativ togs i den antirasistiska rörelsen blev det också tydligt att även statliga aktörer, från mitten av 1990-talet, försökte ta en allt mer aktiv roll i arbetet mot rasism. I riksdagen stormade debatten om ett förbud mot rasistiska organisationer, justitiekanslern granskade flera vitmaktskivor och ansvariga åtalades för hets mot folkgrupp. Även polisen stärkte repressionen mot de högerextrema, vilket bland annat ledde till massingripanden vid flera konserter och demonstrationer.[342]

I ett försök att bidra till mobiliseringen av ungdomar i civilsamhället lanserades kampanjen Alla olika - alla lika: Ungdom mot rasism 1994, en svensk version av Europarådets kampanj All different – All Equal. I arbetet samlades en rad kulturpersonligheter, däribland Jonas Gardell, Dogge Doggelito, E-type, Roxette, Thomas Di Leva, Dr. Alban och Sveriges fotbollslandslag till opinionsarbete mot rasism, vilket bland annat bidrog till att över 5000 ungdomar blev medlemmar eller s.k. "goodwill-ambassadörer" i kampanjen redan under det första året.[343]

November 1995 tog kampanjen slut. I ett försök att kanalisera det engagemang som väckts och uppmuntra till fortsatt arbete på lokal nivå omvandlades Ungdom mot rasism 1996 till en ideell, partipolitiskt och

---

340 Nätverket mot rasism (2000) Adressbok 2000 (p.a.)

341 Nätverket mot rasism (1997) Organisationer mot rasism och fascism i Sverige (p.a.); Nätverket mot rasisms förberedelsegrupp (1997) Den antirasistiska rikskonferensen 21-23 mars 1997 (p.a.) (B1:1); Hasans vänner (odat.) Vår organisation (p.a.); Nätverket mot rasism (1999) Vad är Nätverket mot rasism? (p.a.); Nätverket mot rasism (2000) Adressbok 2000 (p.a.)

342 Expo (1996) Imperiet Nordland, nr.6, s.14; Expo (1997) Aktiva myndigheter, nr.1, s.9; Regeringen (2001) s.44

343 Alla olika - Alla lika (1995) Vad kampanjen egentligen handlar om, nr. 4, s.18; Alla olika - Alla lika (1995) Här är dom – Kändisambassadörerna!, nr.2, s.14

religiös obunden riksorganisation med samma namn.[344] Under de kommande åren genomfördes en rad projekt och kampanjer mot rasism, framför allt riktat mot skolor och ungdomar.[345] Flera av projekten fick förhållandevis stor spridning och vid en undersökning genomförd av Centrum för invandringsforskning (Ceifo) 1997 framkom att Ungdom mot rasism var den antirasistiska organisation som flest skolungdomar kommit i kontakt med (36%), följt av Stoppa rasismen (25%).[346]

De statliga initiativen stegrades ytterligare efter att EU beslutat att 1997 skulle bli ett ”Europaår mot rasism”. Alla medlemsländer fick ekonomiska medel för att intensifiera arbetet och uppmanades att tillsätta nationella samordningskommittéer som skulle samla och företräda ”samtliga organisationer som engagerar sig i arbetet mot rasism och främlingsfientlighet,”.[347] I direktiven ingick att involvera och samarbeta med redan existerande antirasistiska frivilligorganisationer samt att ge dessa ett ”aktivt och omfattande stöd”[348]. I Sverige bildade den socialdemokratiska regeringen en kommitté under ledning av Mona Sahlin. Kommittén bestod av representanter för etablerade aktörer inom fackföreningsrörelsen, näringsliv, skola, universitet, politiska partier och media. Flera av ledamöterna hade kopplingar till socialdemokraterna eller stora organisationer som LO, TCO och SAF.[349] Två antirasistiska rörelseorganisationer bereddes också plats, Svenska kommittén mot antisemitism och Ungdom mot rasism.

Eftersom varken de som drabbades av rasism eller antirasistiska frivilligorganisationer var representerade i kommittén i någon större utsträckning initierades en samtalsserie för att samla in erfarenheter från aktiva i det civila samhället. Satsningen ledde till att ett femtontal offentliga samtal hölls med företrädare för t.ex. kulturföreningar, företag, invandrarorganisationer och antirasistiska grupper, bland annat med Stoppa

---

[344] Expo (1996) Ungdom mot rasism ombildat, nr.3, s.21; Stoppa rasismen (1996) Ungdom mot rasism blev riksorganisation, nr.2, s.3. Se även Ungdom mot rasism (2011) Om ungdom mot rasism, tillgänglig via: http://tadebatten.blogspot.com/p/om-ungdom-mot-rasism.html (besökt den 24 juli 2013)

[345] Bland kampanjerna märks t.ex. Representationsundersökningen ”Vit makt”, ”RAM – Rasisternas argument i media”, ”Ge rasismen rött kort”, ”Rösta demokratiskt” och ”Makt – mer antirasism kommunalt, tack!”.

[346] Alla olika - Alla lika (1997) nr.2, s.5

[347] Stoppa rasismen (1997) Asylrättsfrågorna undantagna från agendan för ”Europaåret mot rasism”, nr.1, s.2. (p.a.); Nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism (1997) Nyhetsbrev från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot Rasism i Sverige, 19 april 1997 (p.a.); SOU 1998:99 (1999) Acceptera! Betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism, Stockholm, Fritzes, s.26

[348] Norberg, Katarina (1999) Europaåret mot rasism – en extern utvärdering av den nationella kommitténs arbete, *Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen Nr 121*, Umeå universitet, s.12, s.14

[349] Ibid.s.17f; Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Nyhetsbrev, nr.2 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Nyhetsbrev, nr.1 (p.a.)

rasismen och Hasans vänner.[350] En av de intervjuade, Patric, som varit inblandad i det offentligas antirasistiska arbete, beskriver att mötena gav en god bild över den antirasistiska verksamheten i landet. Under en intervju summerar han det som att det moraliska stödet för antirasistisk aktivitet var högt, men att det faktiska engagemanget var lågt. Patric menar att en av de viktigaste förklaringarna var övergripande förändringar i det politiska klimatet och sättet att se på rörelseaktivitet. Istället för att engagera sig i rörelser skänkte folk pengar till "humanitärt bistånd och katastrofer":

- I mitten på 90-talet började ju en radikal förändring av hur man ser på folkrörelser överhuvudtaget. (…) Förhållningssättet mot aktiva rörelser (…) hade ändrats, om man säger så. Sättet att se på stora manifestationer, stora demonstrationer, hade ändrats. Sättet att se på antirasism, eller på organisationer som Stoppa rasismens arbetsmetoder, var inte lika populära.

Mot bakgrund av utvecklingen beskriver intervjuade att Europaåret markerade en startpunkt för ett ökat engagemang och fler interventioner från statens sida.[351] Tillskillnad från 1980-talets antirasistiska aktiviteter, som till stor del byggde på "folks spontana engagemang", var målet att skapa "ett mera systematiskt och strukturerat arbetssätt" som kunde få "långsiktiga, varaktiga effekter".[352] I backspegeln beskriver t.ex. Patric att 1980-talets demonstrationer alltmer byttes ut mot konferenser och möten; "lite mer det här politiska sättet att närma sig frågeställningen".

För att ytterligare stärka arbetet, och skapa förutsättningar för implementering av den nya integrationspolitik som infördes 1997[353], inrättades en ny myndighet den 1 juni 1998 – Integrationsverket. Den nya myndigheten hade bland annat till uppgift att främja lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund samt förebygga och motverka etnisk diskriminering, främlingsfientlighet och rasism.[354] Integrationsverket skulle fungera som en "motor" eller "spindel i nätet" i det

---

[350] Nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism (1997) Nyhetsbrev från den Nationella samordningskommittén för Europaåret mot Rasism i Sverige, 19 april 1997 (p.a.); Nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism (1997) Lägesrapport 970918 (p.a.); Europaåret mot rasism (1997) Sammanfattning av konferens med Nationella kommittén 970312 (p.a.)

[351] Ett annat exempel på de ökade statliga initiativen var informationssatsningen Levande historia, ett projekt som syftade till att sprida kunskap om förintelsen och öka diskussionerna om tolerans, demokrati, medmänsklighet och alla människors lika värde. Inom ramen för projektet publicerades bland annat boken "…om detta må ni berätta…", en bok om förintelsen som distribuerades i över 1 miljon exemplar runt om i landet. Regeringen (2001) s.31f

[352] Se även Regeringen (2001) s.7

[353] I december 1997 beslutade riksdagen att övergå från en "invandringspolitik" till en "integrationspolitik". Målet för integrationspolitiken var "lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etniskt och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund". Människor skulle komplettera varandra och ömsesidigt bidra med sin kompetens. Se Regeringen (2001) s. 26

[354] SOU 1998:99, s.119; Regeringen (2001) s.50

offentligas arbete med dessa frågor, ge stöd och skapa dialog med organisationer som arbetade mot rasism och bidra till att andra centrala institutioner i samhället tog problemen med rasism och diskriminering på ökat allvar.[355]

De statliga initiativen får kalla handen

Inom flera av de tongivande aktörerna i den antirasistiska rörelsen förhöll man sig mycket skeptisk till flera av de statliga initiativen, i synnerhet aktiviteterna i samband med Europaåret.[356] Den huvudsakliga kritiken kretsade kring att samordningskommittén verkade ointresserad av att på allvar involvera antirasistiska rörelseaktörer i arbetet.[357] De statliga aktörerna ansågs visa brist på handlingskraft och uttryckte inte heller någon vilja att stödja rörelsernas arbete, varken ekonomiskt eller moraliskt. Dessutom bedömdes de ge uttryck för en bristande analys av rasism; ett tankesätt som inte inkluderade asyl- och flyktingpolitik eller statlig rasism i arbetet.[358] Hela Europaåret misstänktes vara ett sätt att avleda uppmärksamheten från det hårt kritiserade Schengen-samarbetet som anklagades av antirasister för att resa murar runt Europa.[359]

I Stoppa rasismen konstaterades krasst att man under det första halvåret av Europaåret, utöver utannonserandet av ett ”temasamtal”, inte sett ”spåren av antirasistiska aktiviteter” och att månad efter månad passerar utan att kommittén ”kommer till skott”.[360] AFA menade att Europaåret blivit ett ”mediajippo” och att den nationella samordningskommittén, trots sina direktiv, inte visat något större intresse att rådfråga, stödja, involvera eller informera antirasistiska gräsrotsorganisationer.[361] Istället anklagades de drivande för att försöka ”suga upp och passivisera existerande gräsrotsrörelser”, avpolitisera antirasismen och föra den bort från en systemkritisk linje.[362] Även Hasans vänner var kritiska. Mot slutet av året

---

[355] SOU 1998:99 s.119; Carlgren, Andreas (2001) Inledningsanförande, i *Samråd och dialog 1, rapport från Integrationsverkets samråd med NGO:er*, Norrköping, Integrationsverket, s.108; Regeringen (2001) s.96f.

[356] Arbetaren (1997) Halvtid – Arbetaren granskar Europaåret mot rasism, nr.33, s.2ff

[357] Ibid. s.3

[358] Stoppa rasismen (1997) Asylrättsfrågorna undantagna från agendan för ”Europaåret mot rasism”, nr.1, s.2; Nätverkets mot rasisms förberedelsegrupp (1997) Den antirasistiska rikskonferensen 21-23 mars 1997 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) VU-möte 970419 (p.a.)

[359] Arbetaren (1997) Halvtid – Arbetaren granskar Europaåret mot rasism, nr.33, s.5

[360] Stoppa rasismen (1997) Asylrättsfrågorna undantagna från agendan för ”Europaåret mot rasism”, nr.1, s.2; Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Offentligt uttalande från Stoppa rasismen angående Europaåret (p.a.)

[361] AFA-bulletinen (1997) Europaåret mot rasism, kort historik, nr.2, s.8; AFA-bulletinen (1997) Anti-Schengen veckor 15-18 sept. nr.3, s.1

[362] AFA-bulletinen (1999) Antirasism som en simpel bluff, nr.1, s.3

konstaterades att inga av EU:s tillsatta medel kommit rörelsen till godo. På hemsidan går att läsa:

> (De) "10 miljoner som EU-året hade att röra sig med lär (…) vara slut. Det mesta har gått åt till administration, PR-jippon och konferenser med journalister och experter av olika slag. I Sverige finns inga uppgifter om att EU-året har stött eller samarbetat med existerande antirasistiska grupper".[363]

Under intervju utvecklar Carlos från Hasans vänners kritiken mot både Europaåret och andra, liknande statliga initiativ. Han menar att de offentliga initiativen och kampanjerna varit dömda att misslyckas och att de framför allt skapats för att få uppmärksamhet i media. Människor har känt sig pådyvlade att vara antirasister – vilket fött en naturlig skepsis och resulterat i att initiativen blivit menlösa slag i luften:

- Människor känner sig inte delaktiga, det kommer ett direktiv ungefär; 'nu vi ska vara antirasister' (…). Människor är skeptiska när det kommer uppifrån. Alltså därför att agera man måste uppleva det som ett problem, om man upplever det som ett problem och det blir bara (…); man ska göra en fin manifestation, man ska ha med artister och så. Okej, det kanske kommer folk att lyssna på den ena eller andra artisten, men sen? Och det är det här som är problematiskt med såna här initiativ, (…) alltså de (staten, min anm.) är en stor anledning att det finns rasism. Då blir det dom som tar initiativ - då nånting är fel.

Som en följd av kritiken bestämde sig flera antirasistiska grupper, däribland Hasans vänner, för att bojkotta vidare samtal med samordningskommitténs ledamöter och istället intensifiera arbetet med att bygga den antirasistiska rörelsen "underifrån och med de antirasistiska aktörerna som huvudaktörer".[364]

Nätverket mot rasism bildas

Med den adresslista som skapades i samband med rikskonferensen 1996 som grund sammankallade Hasans vänner till ett nytt stormöte mot rasism – denna gång med syfte att formellt bilda en ny antirasistisk samarbetsstruktur

---

[363] Hasans vänner (1997) Olika antirasistiska initiativ, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/Aktuellt/index.htm (besökt den 25 juli 2013)

[364] Hasans vänner (1997) Verksamhetsberättelse 1997, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/ (besökt den 25 juli 2013). Se också SOU 1998:99, s.58. Den kritik som riktades mot Europaåret från antirasistiska grupper fick också delvis stöd i en extern utvärdering av kommitténs verksamhet. Här ansågs "frånvaron av frivilliga organisationer i kommittén" vara "anmärkningsvärd" samt att arbetet saknat "en begreppsdiskussion rörande rasism och främlingsfientlighet". Utvärderaren konstaterar att "(f)ramtida satsningar mot rasism, främlingsfientlighet och antisemitism bör söka starkare stöd hos folkrörelser och andra frivilliga organisationer som arbetar inom området" och betonade "vikten av att kommitténs frågor lyfts från individnivå och behandlas i relation till strukturella och organisatoriska nivåer". Se Norberg (1999)

med tydligt underifrånperspektiv. På konferensen samlades 33 organisationer för att, enligt protokollen, ”ta upp precis det som EU-året undviker att prata om”.[365] I fokus för diskussionerna stod den statliga rasismen och Schengen-avtalet, arbete för en generösare flyktingpolitik samt intensifierad utomparlamentarisk kamp mot den nazistiska rörelsen och vitmakt-musiken.[366]

På konferensen beslutades att den adresslista som skapats året innan skulle ligga till grund för ett nytt landsomfattande samarbete: Nätverket mot rasism - forum för organisationer mot rasism, nationalism och fascism (NMR).[367] Syftet med nätverket var att förbättra kommunikationen, sprida information om kommande aktiviteter och underlätta erfarenhetsutbyte.[368] En av de intervjuade, Henrik, beskriver tanken bakom Nätverket som ett seriöst försök att koordinera den splittrade rörelsen:

- Det behövdes en samlingsplats för antirasistiska organisationer och enskilda och så där, så att man kan samordna och göra saker bättre och mindre spontanistiskt. Ambitionerna var ju att bli ett nationellt nätverk, ungefär samma tankegång som har funnits under hela den här tjugoårsperioden; att det behövs ett nationellt nätverk för att vi ska kunna effektivisera och göra kampen mot rasism bättre. Det var det som var avsikten.

Nätverkets högsta beslutande organ blev de årliga rikskonferenserna där alla medlemsorganisationer hade var sin röst. På konferenserna bestämdes vilka frågor som skulle prioriteras det kommande året. Vid sidan om den nationella strukturen bildades på vissa håll också mindre nätverk – t.ex. NMR Stockholm, NMR Göteborg – för att underlätta regionala satsningar och koordinering. Samtidigt utfördes merparten av arbetet av lokala grupper. På så sätt skapades en nationell, regional och lokal antirasistisk struktur, länkad till varandra. Målsättningen var att arbetet skulle vara decentraliserat och att alla inblandade skulle bevara sin autonomi och möjlighet att agera efter eget huvud.[369] En av de intervjuade, Carlos, säger:

- Målet, visionen, skulle vara att människor själva blev medvetna och började agera, för att de ska få en insikt att det är jag som kan förändra saker, det är inte mina representanter. Det var det som var tanken.

Nätverket skulle länka samman aktiva och ta initiativ till gemensamma aktiviteter, inte bestämma över de inblandade. Målet var att ”berikas utan

---

[365] Nätverkets mot rasisms förberedelsegrupp (1997) Den antirasistiska rikskonferensen 21-23 mars 1997 (p.a.)
[366] Ibid.
[367] Nätverket mot rasism (1997) Pressmeddelande 970324 (p.a.)
[368] Nätverkets mot rasisms förberedelsegrupp (1997) Den antirasistiska rikskonferensen 21-23 mars 1997 (p.a.)
[369] Nätverket mot rasism (2000) Adressbok 2000 (p.a.)

att begränsas”[370] och de deltagande organisationerna uppmanades att arbeta mot rasism inom ett brett spektra. På konferensen konstaterades att de inblandade ”måste tolerera varandras kampmetoder och ta diskussionen internt istället för att angripa varandra och ta avstånd från varandra”.[371]

För att leda och koordinera den vardagliga verksamheten valdes en samordningsgrupp bestående av åtta (senare nio) organisationer. De radikala och pragmatiska gruppernas inflytande var tydligt. Vid sidan om Hasans vänner, vars kansli nu blev centrum för nätverket, valdes organisationer som AFA, Marxistisk vänster, Ung vänster, Riksförbundet Stoppa rasismen, Arbetarförbundet Offensiv, Folkfest mot rasism samt De handikappades riksungdomsförbund (DHR-ung) in i ledningsgruppen 1997.[372] Enligt mötesprotokoll och flera intervjuade var det framför allt Hasans vänner, men även aktiva från AFA, som tydligast kom att prägla nätverkets arbete, vilket också delvis färgade av sig på analysen. Under de kommande åren kom nätverket både att engagera sig mot öppet rasistiska, fascistiska och högerextrema grupper samtidigt som man försökte uppmärksamma rasism och diskriminering i de etablerade politiska partierna, rättsystemet och inom statliga och kommunala myndigheter, arbets- och bostadsförmedlingen, på skolor och arbetsplatser. Stort fokus lades även på flyktingfrågan, i synnerhet genom omfattande arbete och protester mot Schengensamarbetet.[373] En av de intervjuade, Carlos, menar att Nätverket hela tiden präglades av en analys som betonade den strukturella rasismen och statens roll i att producera och reproducera rasism:

- (…) Det här systemet föder rasism. Det är inte så här att människor *är* ’onda’ – människor *blir* onda. Vi såg inte det här som någon sorts ideologisk grej, att det finns rasism. Det finns anledningar till att man blir det (…) – då det kan vara fattigdom, det kan vara social utslagning, det kan vara allt det där. Då det betyder att det finns en grogrund för rasism. Då det betyder att man tar ställning till vilken typ av samhälle man vill ha.
- Vi har aldrig sagt så här öppet, men vi såg det som att kapitalismen är orsak till rasism. Men naturligtvis, vi har inte sagt så här för att vi vill gömma det, men därför att man benämner ordet systemet på ett annat sätt (…).

---

[370] Nätverkets mot rasisms samordningsgrupp (1998) Rikskonferens 1998 (p.a); Nätverket mot rasism (1999) Vad är nätverket mot rasism? (p.a.)
[371] Nätverkets mot rasisms förberedelsegrupp (1997) Den antirasistiska rikskonferensen 21-23 mars 1997 (p.a.)
[372] Nätverkets mot rasisms samordningsgrupp (1997) Protokoll från samordningsgrupp möte inom Nätverket mot rasism – 970713 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Organisationer i samordningsgruppen för NMR (p.a.)
[373] Se t.ex. Nätverket mot rasism (1999) Vad är Nätverket mot rasism? (p.a.); Nätverket mot rasism (2000) Adressbok 2000 (p.a.)

Skepsis mot nätverket

Alla antirasistiska grupper var emellertid inte lika entusiastiska över det nya nätverket. Inom Stoppa rasismen såg man, trots det egna deltagandet, med skepsis på bildandet, den nya inriktningen och Hasans vänners ledande roll. Flera intervjuade, som var aktiva i ledningen för Stoppa rasismen och arbetade för att omorganisera och få fart på organisationen, beskriver det som att det uppstått en konkurrenssituation mellan initiativtagarna till NMR och Stoppa rasismen. Intervjuade berättar hur detta bland annat kom till uttryck i att det, redan i samband med rikskonferensen 1996, spridits ut ett rykte om att Stoppa rasismen skulle lägga ned sin verksamhet:

- Man möttes ju av inställningen att Stoppa rasismen skulle lägga ned i dag eller i morgon, i helgen va, säger Michel, en av de drivande i Stoppa rasismen.
- Det fanns motsättningar och det kändes som att man skulle ta ställning mot Stoppa rasismen på nåt sätt, säger Lena. Det blev en… för mig, det kändes som att de ville ha herraväldet. Nu ska det inte vara Stoppa rasismen, nu ska det vara Hasans vänner för att de skulle bli de starka.

Ryktet skapade förvirring bland de medlemmar och sympatisörer till Stoppa rasismen som deltog i rikskonferensen. Väl på plats blev det tydligt att de aktiva inte ville lägga ned organisationen. Intervjuade beskriver det som att många kände sig främmande inför de radikala tongångar som präglade diskussionerna i nätverket. Istället uttryckte de en vilja att bygga upp Stoppa rasismen på nytt och att åter försöka ge organisationen en central roll i den antirasistiska rörelsen. Efter konferensen höll Stoppa rasismen ett eget, välbesökt möte i syfte att blåsa nytt liv i organisationen. För att undvika konflikt erbjöds Hasans Vänner, som fortfarande var en del av organisationen, två platser i verkställande utskottet. Hasans Vänner uteblev från mötet vilket, enligt intervjuade, blev en tydlig ”signal på att det är konflikt”.[374]

Stoppa rasismen somnar in…

Trots att Stoppa rasismens medlemmar uttryckte en vilja att fortsätta arbetet blev det snabbt tydligt att organisationen inte skulle klara att återupprätta sig som en stark och samlande antirasistisk kraft. Arbetet med att mobilisera, omorganisera, skaffa ny ledning och få ordning på den mycket ansträngda ekonomin gick trögt.[375] Under 1997 drog sig flera av Stoppa rasismens egna gräsrotsaktivister till nätverkets aktiviteter. En av de intervjuade, Lena,

---

[374] Riksförbundet Stoppa rasismen (1996) Protokoll från Stoppa rasismens repskapsmöte i Stockholm den 20 april 1996 (p.a.)

[375] Riksförbundet Stoppa rasismen (1996) Kamrater i VU! (p.a.); Stoppa rasismen Stockholm (1995) Verksamhetsberättelse för Stoppa rasismen Stockholm för år 1994-1995 (p.a.)

beskriver situationen som ett ”ställningskrig” där det fanns en tydlig ambition att bygga upp en ”ny rörelse” och därmed avveckla den gamla. Även Michel för liknande resonemang:

- Det kantrar ju. En efter en engagerar sig i det här nätverket och Hasans vänner, för de höll ju på med sina aktioner och aktiviteter.
- De spelade ju på kampviljan hos unga människor. Man ger löften om att vi kan göra upp mot rasismen. Det finns en fiende, och så finns det ett vi och så finns det ett mål att slå ner (…). Det är klart man får en uppslutning. Man lockar ju med det. Det sker ju automatiskt. Den blir en sån kampvilja och kamplust bland ungdomarna. Man vädjar till den nerven och då får man gensvar. Det är billigt tänkt, alla skulle kunna göra så, men det är kortvarigt.

Flera intervjuade beskriver också hur många rörelseveteraner, i samma veva, lämnade organisationen för att arbeta på annat håll. Per menar att flera av de personer som varit eldsjälar på 1980-talet och början av 90-talet valde att försöka påverka samhället genom etablerade politiska kanaler:

- De eldsjälar som var mobiliserande krafter, deras egen mobilitet i samhället tog en annan väg (…). Varje organisation lever ju, andas utifrån några personer, några eldsjälars energi. Och när det slocknar eller minskar så minskar också rörelsens kraft.

Bilden stärks av Robert som beskriver hur Stoppa rasismen dränerades på såväl nytt blod och engagemang som kunskap och rutin:

- Det var många av oss gamla som hade störst erfarenhet som föll ifrån samtidigt (…) Många utav oss som varit viktiga aktivister i gamla Stoppa rasismen hade gått vidare kanske och blivit viktiga aktivister i politiska partier och rörelser i stället.

Under året gick luften successivt ur organisationen. Stoppa rasismen fortsatte att finnas på papper och höll ett fåtal möten, men den reella aktiviteten var mycket låg, tidningsutgivningen upphörde och så småningom sa man upp sin lokal på Solidaritetshuset i Stockholm.[376] Istället för att göra ännu ett försök att blåsa liv i riksförbundet beslutade sig de kvarvarande krafterna för att försöka skapa en ny samlande kraft mot rasism, en organisation som skulle satsa mot nya mål, med delvis nya medel. I ett gemensamt utskick till en rad antirasistiska organisationer kallade Stoppa rasismen till ett ”informellt krismöte” i syfte att bilda en ny ”gemensam front, en folkfront, mot rasism och främlingsfientlighet med olika demokratiska organisationer för att snabbt kunna gå ut och reagera när något händer som vi inte kan acceptera”[377]. Det första fröet till Samling mot rasism och diskriminering var därmed sått.

[376] Riksförbundet Stoppa rasismen (1999) Om lokalen i solidaritetshuset (p.a.)
[377] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Stoppa rasismen inbjuder till informellt krismöte (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Protokoll från VU-möte 970525 (p.a.)

9.6. Fallstudie tre: Samling mot rasism och diskriminering

Samlingens framväxt måste, vilket blivit tydligt ovan, förstås inom ramen för den bredare antirasistiska kontext som präglade rörelsens verksamhet under andra halvan av 1990-talet. Flera storskaliga projekt tog form samtidigt som statliga aktörer inledde ett tydligare arbete mot rasism. Situationen bidrog både till ett intensivare arbete, men också till konkurrens och ökade konflikter. De allt frostigare relationerna mellan å ena sidan ett växande Hasans vänner och NMR och å andra sidan Stoppa rasismen bidrog till det sistnämndas fall, vilket i sin tur sporrade de kvarvarande aktiva att försöka forma en ny organisation.

Redan under det sista året av aktivitet i Stoppa rasismen hade det höjts röster för att försöka lägga om strategi. I relation till krafterna bakom NMR, som ansågs lägga mycket energi på att dels teoretisera kring rasism och dels konfrontera högerextrema grupper, menade drivande bakom omformeringen att den antirasistiska rörelsens verksamhet borde kompletteras genom att lägga mer fokus på att avslöja fall av diskriminering och uppmärksamma etniska minoriteters situation i Sverige. Dessutom ville man lägga ett ökat fokus på den ”finrumsrasism” som börjat artikuleras i akademiska och politiska kretsar, allra tydligast förkroppsligat genom den invandrings- och mångkulturkritiska lobbyorganisationen Folkviljan och massinvandringen som grundats 1997. Folkviljan och massinvandringen sågs som ett nytt, allvarligt hot. Flera av företrädarna hade sin bas på universitet eller i etablerade politiska partier och i relation till liknande organisationer ansågs de föra en mer slipad och intellektuell argumentation. [378] I antirasistiska kretsar varnade man för att en tidigare ”dold” form av rasism nu sökte plats i offentligheten med målsättning att bilda opinion och få reellt politiskt inflytande.[379]

För att bemöta Folkviljans invandringskritik och angripa de problem med diskriminering som drabbade invandrare räckte inte den ”anti-etablissemangs-linje” som ansågs dominera stora delar av den existerande antirasistiska rörelsen. Inom Stoppa rasismen fanns aktiva som menade att det alltid funnits en missriktad motvilja inom olika proteströrelser mot att samarbeta med personer ur etablissemanget. I det sista numret av tidningen argumenteras t.ex. för att det finns ”progressiva falanger och individer inom alla samhällsgrupper och det är dem vi bör söka upp för att få del av deras

[378] Se t.ex. Expo (1997) Folkviljan och manschettrasismen, nr.3, s.3; Expo (1997) Folkviljan, nr.3, s.21; Expo (1997) Ett år kvar till valet, nr.4-5, s.2; Immigrant-institutet (1997) Replik tillgänglig via: http://www.immi.se/rasism1/massinv2.htm (besökt den 25 juli 2013)

[379] Se t.ex. Riksförbundet Stoppa rasismen, Nätverket mot rasism och Hasans vänner (1997) Alibi åt främlingsfientligheten (p.a.); Stoppa rasismen Hudiksvall (1997) Stoppa rasismen navet i bred samling mot rasism (p.a.)

resurser"[380]. Varje parti, varje frivilligorganisation, varje politisk institution ansågs rymma aktörer som kunde användas för att möta både de nya uttrycken för rasism och stärka arbetet mot diskriminering.

Istället för att lägga huvudfokus på att framför allt försöka samla och organisera utpräglade antirasistiska och antifascistiska rörelseaktörer lyftes följaktligen idén om att arbeta för att involvera och bygga mer av arbetet kring dels organisationer med bas i etniska minoriteter och dels de solidaritetsorganisationer eller offentliga aktörer som tidigare tenderat att röra sig "in och ut" ur den antirasistiska rörelsen. Enligt de aktiva vore det naivt att tro att någon av de existerande aktörerna – vare sig det handlade om rörelseaktörer, de religiösa organisationer som var engagerade i frågan eller offentliga aktörer som partier eller regeringen – kunde hantera utmaningarna ensamma. För att lyckas var aktiva tvungna att "gå hand i hand" och använda varandras styrkor.[381] Intervjuade beskriver t.ex. hur det alltid funnits en mängd organisationer i samhället som tyckt att rasism och diskriminering är fel, men att många av dessa haft svårt att bedriva ett effektivt arbete och sällan haft frågorna högt på dagordningen. En av de aktiva, Sara, beskriver det som att många aktörer i slutet av 1990-talet bedrev en välmenande, men i grunden "svenskinriktad" verksamhet som hade bristande förankring och koppling till invandrar- och minoritetsgrupper. Genom att inkludera dessa i Samlingen och få grupperna att samarbeta hoppades man få in dem på en konstruktiv väg, bidra till att stärka deras antirasistiska verksamhet, öka den gemensamma potentialen och ge "välviljan" en tydligare riktning. Utgångspunkten skulle vara de direkt berördas verklighet och problemformulering:

- Det var väl där Samlingen mot rasism försökte vara annorlunda. (…) Om jag säger "svenskinriktad", då menar jag 'svensk välvillighet'. Det är inget fel på den, men det är inte säkert att svenskar riktigt kan analysera vad som behöver göras. För de har svårt att kliva över på andra sidan och sätta sig in i exakt vad det är som händer.
- Jag tyckte att det var bra att det inte bara var svenskar som hade synpunkter, utan att de som berörs ska ha synpunkter. Det finns många invandrarföreningar. Tanken var att ha en från varje grupp så att man skulle ställa gemensamma önskemål. Att man kunde beskriva sin verklighet och komma fram till vad man ville driva för frågor gentemot politikerna som en påtryckningsgrupp helt enkelt. Det var grundtanken med Samlingen mot rasism, att helt enkelt komma med förslag (…), som en referensgrupp eller vad man kan kalla det där invandrare emellan har benat upp frågan och kommit

[380] Stoppa rasismen (1997) Antirasiströrelsen måste se över strategierna!, nr.1, s.2
[381] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Inbjudan till bred samling mot rasism (p.a.)

fram till saker som skulle fungera och inte. Inte uppifrån, utan nerifrån. En gräsrotsrörelse helt enkelt.

I takt med att verksamheten i Stoppa rasismen avstannade under 1997 blev planerna verklighet. I april, i direkt anslutning till Folkviljan och massinvandringens formella bildande, beslöt sig de kvarvarande krafterna för att påbörja arbetet med att forma en ny organisation som skulle arbeta mot rasism och för ”humanism” och ”demokrati”.[382] Den nya paraplyorganisationen skulle, som konstaterats, vara öppen för alla; invandrar- och minoritetsorganisationer, politiska partier och grupper från vänster till höger, människorätts- och hjälporganisationer, fackföreningar, handikapporganisationer och religiösa sammanslutningar.[383] Genom att samla breda, demokratiska och humanistiska krafter var drömmen att skapa stommen till en folkrörelse där ”utsatta främlingar och solidariska infödda” skulle kunna hitta varandra.[384] Samlingen skulle fungera som en gemensam plattform och vägledande, koordinerande kraft – en organisation som tog avstamp bland direkt berörda, rymde aktiva med antirasistisk spetskompetens och som backades upp av brett folkligt stöd via etablerade och inflytelserika organisationer. Visionen var att skapa en tydlig, fast struktur som snabbt, och med stor tyngd, kunde reagera på olika typer av rasistiska utspel, organisera och företräda nedtystade minoriteter och arbeta för att förbättra livsvillkoren för de grupper som var utsatta för rasism och diskriminering genom att öka deras makt och inflytande i samhället. En av de drivande, Michel, utvecklar:

- Ju fler vi är… även om det blir lite ytligt… men är vi mäktiga så att vi får med även etablerade organisationer, vänstern och så vi och så vidare – då krossar vi vad som helst.

En annan av de intervjuade, Tomas som var aktiv i Samlingen under det första året, beskriver att många av de grupper som inledningsvis visade intresse för Samlingen inte känt sig hemma inom NMR och att det var tydligt att det behövdes ett alternativ som inte var lika vänsterbetonat. Även om Tomas själv höll med om en ”vänsteranalys” menar han att det saknades en organisation där ”alla kunde få plats”. De dominerande antirasistiska grupperna var för slutna, för måna att visa ideologisk renlärighet och att hålla fast vid vänsterinriktade, systemkritiska förklaringsmodeller.

- Det är det där jag menar ibland är ett felgrepp, därför att man ser att rasismen är en del av klassamhället och man vill ha en djupare

---

[382] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Samling mot rasism: Kallelse till möte för bildandet av ett forum mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.); Samling mot rasism (1999) Stadgar för kommittén Samling mot rasism och diskriminering (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Inbjudan till bred samling mot rasism (p.a.)

[383] Arbetaren (1997) Kritik mot ny antirasistisk samling, nr.6, s.7; Riksförbundet Stoppa rasismen och Liberala Invandrarförbundet (1997) Till invandrarorganisationer som är eller är på väg att bli medlemmar i kommittén Samling mot rasism (p.a.)

[384] Stoppa rasismen (1997) Antirasiströrelsen måste se över strategierna!, nr.1, s.2

analys och så, så är det lätt att det också för en del blir det nödvändiga – det måste man säga varje gång, det måste varje manifestation också visa på. (…) Jag är ju överens (…) om en socialistisk strategi för att bekämpa rasismen (…), men det behöver inte jag säga vid varje tal jag håller för jag vet att en massa människor då inte skulle känna sig hemma och därmed heller inte skulle medverka i ett antirasistiskt arbete som vi behöver varenda människa i.

- Vi såg att även en liberal som är mot rasism måste kunna komma på en manifestation och tala om det, till och med en moderat som är emot rasistiskt våld måste kunna gå på en demonstration och liksom manifestera detta utan att känna att man blev indragen i en (…) vänsterretorik och sånt där som man inte känner sig bekväm i.

Tomas menar att en av anledningarna till Samlingens bildande var erfarenheten att alltför många aktiva antirasister varit oförmögna att göra skillnad på arbetet inom den egna organisationen och det gruppöverskridande, gemensamma arbete som behöver ske i syfte att mobilisera stöd för antirasistiska idéer och få människor delaktiga i rörelsen. De grupper som ensidigt försökte föra över den egna analysen till den större rörelsen – och därmed ville forma rörelsen till en större kopia av den egna gruppen – riskerade att alienera potentiella anhängare och göra antirasism till något exklusivt för en mindre grupp vänsteraktivister. Enligt Tomas utgjorde förhållningssättet ”en oerhörd fara” för rörelsen som helhet. Att tona ned den egna analysen var en strategisk och taktisk fråga för att nå maximal mobilisering. Samtidigt rymde arbetsmetoden risker:

- Det finns förstås en uppenbar risk att man urvattnar rasismen till att vara en fråga om ”vi är humanister och snälla. Dom är rasister och dumma”. Och den risken löper man med ett sådant brett bygge om man inte kompletterar det med annat arbete då. Man riskerar att få en uppfattning om att rasister egentligen är lite dumma och man kan informera bort rasismen - det gäller bara att gå ut på skolorna och prata om ”människovärde” och säga att ”alla är lika värda” och så blir det så (…). Samtidigt, återigen, vad är alternativet? Det är mycket bättre att, trots allt, människor är antirasister även om de bygger det på en grund analys om att ”jag vill vara humanist och snäll mot andra människor”. Det är bättre att dom är det än att de inte tar ställning för människovärde och för humanism och sånt. (…) Så visst innebär ett brett antirasistiskt arbete att man ger intryck av en mycket grundare analys och att, så att säga humanism och rasism ställs emot varandra (…).

För att nå ut så brett som möjligt kallade Samlingens initiativtagare ett 50-tal organisationer till de förberedande mötena. De som till en början hörsammade kallelsen var framför allt politiska partiers ungdomsförbund; Grön ungdom, Socialdemokraternas ungdomsförbund (SSU), Centerpartiets ungdomsförbund (Cuf), Ung Vänster, Liberala invandrarförbundet (Lif), Offensiv och Röda korsets ungdomsförbund.[385] Redan under det första mötet stod det klart att deltagarna hade olika idéer om hur en ny antirasistisk organisation borde se ut och fungera. Representanter för Ung Vänster och det då inaktiva Stoppa rasismen – i praktiken Samlingens initiativtagare som använde namnet som organisatorisk bas – argumenterade för en sammanslutning med fast struktur och starka personella och ekonomiska resurser. Utan ordentliga tillgångar och en formaliserad organisation skulle Samlingen ha svårt att snabbt kunna bemöta rasistiska utspel, upprätthålla en kontinuerlig verksamhet, söka stöd och resurser från andra aktörer och agera tillräckligt kraftfullt mot rasism. Röda korsets ungdomsförbund, Cuf och Grön ungdom argumenterade istället för en lös struktur, ett informellt men aktivt samarbete som inte hade slagsida åt vänster. Att skapa en gemensam organisation eller utarbeta en gemensam plattform ansågs för riskabelt. Enligt Röda korsets ungdomsförbund hade alla tidigare försök att skapa paraplyorganisationer slutat i interna bråk, vilket gjort dem sårbara och svaga. Istället ville man begränsa samarbetet till ett gemensamt arbetsutskott som koordinerade och samlande information. Från Lif:s representanter poängterades att all partipolitik måste hållas utanför en eventuell ny organisation, samtidigt som det framkom att SSU fattat ett principbeslut om att inte samarbeta med Offensiv, vilket ledde till infekterade diskussioner.[386]

I sin helhet tycks diskussionerna ha utmynnat i initiativtagarna och vänsterns favör. I slutanteckningarna från de förberedande mötena står att de samlade ska verka för att skapa en ”fastare struktur för det antirasistiska arbetet än vad som är fallet med ett nätverk”, varpå en arbetsgrupp – driven av representanterna för Stoppa rasismen men också bestående av Grön Ungdom, Ung Vänster, SSU, Kdu, Cuf, Lif och Röda korsets ungdomsförbund – påbörjade arbetet med att formulera ett utförligare

[385] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Dagordning/diskussionsprotokoll 970530 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Samling mot rasism: Kallelse till möte för bildandet av ett forum mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Samling mot rasism: Protokoll från 2:a förberedande mötet i Solidaritetshuset den 8 juni (p.a.)
[386] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Dagordning/diskussionsprotokoll 970530 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Samling mot rasism: Kallelse till möte för bildandet av ett forum mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.)

förslag till stadgar, gemensamma mål och en ekonomisk och administrativ bas inför det formella bildandet.[387]

Dispyter med Nätverket mot rasism

Parallellt med att arbetet fortskred försökte initiativtagarna till Samlingen att närma sig Nätverket mot rasism. Initialt fanns en tanke om att slå samman de två paraplyorganisationerna, en idé som hade visst stöd hos representanter i båda grupper. För att få med nätverkets medlemmar efterfrågades synpunkter och kommentarer på de stadgar som skulle ligga till grund för Samlingen, vilket bidrog till att det konstituerande mötet sköts upp till början av 1998.[388]

Under de kommande månaderna skar sig emellertid kontakterna. Enligt företrädare för Samlingen nåddes plötsligt alla organisationer som tänkt gå med i organisationen av ett brev signerat Hasans vänner, den ledande kraften inom NMR. I brevet kritiserades bildandet av Samlingen eftersom ”ytterligare en antirasistisk samlingsstruktur” skulle bidra till ”oenighet” inom rörelsen. [389] På andra håll beskrivs hur medlemmar från det insomnande Stoppa rasismen − med representanter i både NMR och Samlingen − försökt locka över aktiva från nätverket till den nya organisationen, vilket skapat irritation.[390] En av de intervjuade, Carlos från Hasans vänner, förklarar konflikten:

- I början var det så, när de bildades såg vi det som en krigsförklaring… nej, inte en krigsförklaring, men du förstår vad jag menar? Varför ska de finnas? Därför att de vänder sig till samma grupper som var med i Nätverket.

Brevet blev upptakten till en lång och slitsam dispyt mellan de två paraplyorganisationerna. I Samlingen ansågs de drivande bakom Hasans vänner ensamma ha förstört den planerade sammanslagningen och drivit fram en allvarlig splittring inom rörelsen. I ett direkt svar kallades agerandet för en ”dolkstöt”; ett ”lömskt angrepp på ett hederligt försök att ena den

[387] Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Dagordning/diskussionsprotokoll 970530 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Samling mot rasism: Protokoll från 2:a förberedande mötet i Solidaritetshuset den 8 juni (p.a.); Stoppa rasismen Hudiksvall (1997) Stoppa rasismen navet i bred samling mot rasism (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Inbjudan till bred samling mot rasism (p.a.)

[388] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till medlemmarna i samordningsgruppen inom Nätverket mot rasism (p.a.); Arbetaren (1997) Kritik mot ny antirasistisk samling nr.6, s.7; Nätverkets mot rasisms samordningsgrupp (1997) Kallelse 97-12-21 (p.a.); Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till invandrarorganisationer, organisationer anslutna till Samling mot rasism samt vissa organisationer inom nätverket mot rasism (p.a.)

[389] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till medlemmarna i samordningsgruppen inom Nätverket mot rasism (p.a.)

[390] AFA-bulletinen (1999) Antirasism som en simpel bluff, nr.1, s.3

antirasistiska rörelsen”[391]. De drivande utmålades som en del av ”sektvänstern”, grupper som var beredda att använda ”vilka metoder som helst” och gå ut med ”illasinnade” och ”oriktiga” påståenden för att nå sina mål.[392] I ett annat utskick, riktat till organisationer med bas i etniska minoriteter, skriver man:

> ”Tyvärr har kommitténs tillblivelse väckt ont blod hos den tidigare existerande antirasistiska rörelsen grupperad kring föreningen Hasans vänner. Denna rörelse, som har stark politisk prägel och som saknar stöd hos invandrargrupper, har gått till attack mot initiativtagarna till Samlingen. Den nyuppkomna situationen hotar att försvaga kampen mot rasism och främlingsfientlighet.”[393]

När konflikten väl blossat upp reparerades aldrig relationerna. En av de intervjuade, Michel, menar att brevet fick honom att förstå att ”här fanns inte mer att hämta, någonsin” och att NMR och Samlingen hade helt olika problemformuleringar, visioner och arbetssätt. Enligt intervjuade i Samlingen ville NMR satsa på att konfrontera högerextrema grupper, mobilisera radikala antirasistiska aktivister samt arbeta utan någon form av bindande, formaliserad struktur. Att Samlingen ville bygga rörelsen med bas i invandrarorganisationer, arbeta mot diskriminering, tyckte att den existerande rörelsen var alltför ”politiskt inriktad”, strävade efter att samarbeta med breda humanistiska krafter och försökte skapa en tydligt formaliserad organisatorisk struktur beskrivs av intervjuade som starkt bidragande orsaker till konflikten.[394] Tomas beskriver t.ex. att NMR förvisso gjorde en massa bra jobb, men att nätverket snabbt drogs i en riktning som betonade att man var tvungen att använda våld i självförsvar och att man bör vara förberedd på konflikt. Enligt Tomas blev NMR alltmer en antirasistisk ”kamporganisation”, inte en nationell sammanslutning av breda antirasistiska krafter.[395] Att Samlingen, som försökte fylla tomrummet, tolkades som en konkurrent ser han som olyckligt, men naturligt:

---

[391] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till invandrarorganisationer, organisationer anslutna till Samling mot rasism samt vissa organisationer inom nätverket mot rasism (p.a.); Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till medlemmarna i samordningsgruppen inom Nätverket mot rasism (p.a.)

[392] Samling mot rasisms AU (1998) Brev från arbetsutskottet till medlemsorganisationerna i Samling mot rasism 980511 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2000) Mail angående uppropet mot våld i tunnelbanan (p.a.)

[393] Riksförbundet Stoppa rasismen och Liberala invandrarförbundet (1997) Till invandrarorganisationer som är eller är på väg att bli medlemmar i kommittén Samling mot rasism (p.a.)

[394] Samling mot rasism (2005) En kort historik: Samling mot rasism, Samling.org – fri och oberoende antirasistisk portal, tillgänglig via: http://www.samling.org/2005/10/14/samling-mot-rasism/ (besökt den 10 oktober 2010); Samling mot rasism (odat.) Förslag till handlingsprogram för kommittén Samling mot rasism (p.a.)

[395] En översikt av medlemsorganisationerna i Nätverket mot rasism 1999 visar att nätverket tydligt kommit att domineras av olika vänstergrupper, ofta av mer radikal karaktär. Se Nätverket mot rasism (1999) Organisationer i Nätverket mot rasism (p.a.)

- Jag vet ju att en del i NMR ansåg att ”nu tas det ett parallellt initiativ för att kväva nätverket”, (…) ”vi ska omintetgöras” och ”det här är en fientlig handling mot NMR”, kan jag säkert tänka mig att nån tyckte va. Det var aldrig avsikten. Avsikten var att vi såg att NMR (…) varken hade kapaciteten, och en del ingående i organisationen hade inte heller viljan, att bli ett nationellt alternativ för en bredare antirasistisk rörelse och därför tog vi ett annat initiativ. Jag ser själv inga konstigheter i det.

Även inom NMR konstaterades öppet att det fanns ”meningsskiljaktigheter mellan Nätverket och Samlingen” som bland annat bottnade i organisationernas inriktning, struktur och beslutsprocess.[396] I efterhand beskriver t.ex. Carlos hur den planerade sammanslagningen omöjliggjordes av stora ideologiska skillnader och syn på hur man ska motverka rasism. Enligt Carlos hade Samlingen ingen egentlig analys av rasism och använde ineffektiva metoder.

- (Initiativtagarna till Samlingen, min. anm.) tyckte att (…) vi var för mycket radikala. (De) tyckte man ska föra samman allihop, man ska prata allmänt, man ska inte kritisera för mycket. Då man bildade Samlingen mot rasism som var mycket snällare och så. Där det fanns ingen ideologisk prägel.
- De ser det här som att ungefär ’politikerna vet inte vad som pågår’. De säger att vi ska gå dit och berätta det för dom så att de ska bli upplysta och känna ’oj då, nu måste vi göra på ett annat sätt’.

Som ett resultat av konflikten sökte Hasans vänner formellt utträde ur det fortfarande existerande, men i praktiken inaktiva Stoppa rasismen. I ett internt brev står att läsa att ”föreningen känner sig motarbetad när det gäller Nätverket mot rasism” och att riksförbundet ”medvetet motarbetat Hasans vänners initiativ till att bredda den antirasistiska rörelsen i Sverige.”[397] I brevet utpekas Samlingen som en illegitim organisation eftersom dess bildande inte ansågs ha diskuterats i riksförbundets lokalföreningar och att det heller inte fattats något formellt beslut i frågan, anklagelser som resolut avvisades av aktiva i Samlingen.[398]

Även om konflikten mellan Hasans vänner och Samling mot rasism var ömsesidig är det tydligt att den dränerade de aktiva på energi, resurser och kraft. I ett nyhetsbrev från Samlingen konstaterades t.ex. att ”splittringen tärt på aktiviteterna, med följd att eldsjälarna har gått åt olika håll eller dragit ned på engagemanget.”[399] I samband med NMR:s rikskonferens 1998, som

[396] Hasans vänner (1997) Olika antirasistiska initiativ, tillgänglig via: http://hem.passagen.se/hasans/Aktuellt/index.htm (besökt den 25 juli 2013)
[397] Hasans vänner (1997) Fax till Riksförbundet stoppa rasismen (p.a.)
[398] Ibid.
[399] Samling mot rasism (1999) Stoppa rasismen går i ide, Nyhetsbrev, provnummer 1, november 1999 (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen och Liberala invandrarförbundet (1997) Till

samlade 55 organisationer[400], blev det tydligt att konflikten vuxit till en djup klyfta. I media rapporterades att rörelsen splittrats i två falanger och att flera ”tunga antirasistiska organisationer”, till följd av dispyterna, inte kommer ”att ha någon representant på riksnivå på konferensen”.[401]

Problemtyngda kontakter med det offentliga

Parallellt med konflikten med NMR försökte arbetsgruppen bakom Samlingen förankra det nya projektet i den politiska sfären, bland annat genom att söka ekonomiskt och organisatoriskt stöd hos samordningskommittén för Europaåret mot rasism. Enligt flera intervjuade och internt material var responsen god. [402] Ledande personer i samordningskommittén fick tidigt ta del av planer och förslag på stadgar, kom med en rad konstruktiva kommentarer och inom Samlingen uppfattade man att Europaåret mot rasism var berett att stödja initiativet, bland annat genom bemanning av ett sekretariat. [403] Pengar för den fortsatta verksamheten fanns att söka via den kommitté Europaåret tillsatt för att stärka antirasistiska projekt.[404]

Ju närmare det konstituerande mötet Samlingen kom, desto mer sparsam blev emellertid kontakten. Intervjuade beskriver hur ansvariga för Europaårets genomförande ”slutade att höra av sig”, varpå man beslutade att ha det konstituerande mötet utan att invänta utlovade kommentarer. I samband med mötet kom så ett fax där den nya organisationen önskades lycka till, men där det också fanns ett antal önskemål kring vad man från statligt håll ville att en ny antirasistisk aktör skulle arbeta med. På önskelistan stod ett ”quick response-center”, ett medieövervakningscenter och ett stödcenter för rasismens offer. [405] I samma fax kallades de närvarande antirasistiska grupper som var intresserade av uppgifterna till en egen samverkansträff med Europaåret. Enligt faxet handlade det inte om att bilda ett nytt nätverk eller en ny organisation utan om att koordinera och påverka inriktningen hos redan existerande organisationer genom att föra över både

---

invandrarorganisationer som är eller är på väg att bli medlemmar i kommittén Samling mot rasism (p.a.)

[400] Nätverket mot rasisms samordningsgrupp (1998) Information om rikskonferensen 1998 (p.a.)

[401] Arbetaren (1998) Splittrat inför antirasistisk konferens, nr.12, s.12

[402] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Internt brev till potentiell deltagare (p.a.)

[403] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Avstämning av stadgar (p.a.); Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till medlemmarna i arbetsgruppen för Samling mot rasism

[404] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Avstämning av stadgar (p.a.); Riksförbundet Stoppa rasismen (1997) Inbjudan till bred samling mot rasism (p.a.)

[405] Quick response var en ”snabbsvars funktion” som snabbt och sakligt skulle förse media och allmänhet med fakta och bakgrundsinformation i samband med t.ex. debatter och nyheter som berörde rasism och främlingsfientlighet. Se Europaåret mot rasism (1998) Minnesanteckningar från NGO-möte, 1998-02-28 (p.a.); Fax från vice ordförande, Europaåret mot rasism (1998) Till Samlingen mot rasism (p.a.)

resurser och erfarenheter från Europaåret till rörelsen så att arbetet kunde fortskrida även efter satsningens slut.[406]

Aktiva inom Samlingen beskriver hur de tog emot faxet med förvåning och misstänksamhet. Att Europaåret kallade till samordningsmöten och, istället för att stödja befintliga initiativ, försökte påverka dagordningen för den antirasistiska rörelsen ansågs oroande. När det dessutom framkom att representanter för Europaåret redan ett par veckor innan, utan att meddela Samlingen, träffat ”ett större antal” antirasistiska frivilligorganisationer och bildat en ny arbetsgrupp i syfte att ”utveckla samordningen och samarbetet mellan NGO's aktiva på området” övergick misstänksamheten i kritik.[407] På Samlingens hemsida konstaterades krasst: ”Parallellt med våra ideella ansträngningar att bilda en från staten oberoende organisation får vi samtidigt bevittna statens desperata försök att ta udden från oss”[408]. En av de aktiva, Michel, fyller i:

- Här försökte man alltså ta initiativet ifrån oss precis när vi håller på att starta. Då förstod jag att det här inte var bra (…), att det här var något mystiskt. Men vi hade alltså hunnit före.

Samlingens konstituerande

Den 1 februari 1998 höll Samling mot rasism och diskriminering sitt konstituerande möte. Bakom Samlingen stod enligt mötesprotokoll nu tretton organisationer, däribland flera med bas i religiösa eller etniska minoriteter, t.ex. Sveriges muslimska förbund samt Kurdiska riksförbundet samt organisationer som Kristdemokratiska ungdomsförbundet, Socialistiska partiet, Ung Vänster, Riksförbundet Stoppa rasismen, Röda korsets ungdomsförbund, 5 i 12-rörelsen Härnösand och Liberala invandrarförbundet.[409]

---

[406] Fax från vice ordförande, Europaåret mot rasism (1998) Till Samlingen mot rasism (p.a.); Europaåret mot rasism (1998) Kallelse 1998-02-04 (p.a.)

[407] I arbetsgruppen ingick Ungdom mot rasism, Caritas, Europaåret mot rasism, UNHCR, Afrikanska akademikergruppen, Patrick Nadjis vänner, Intercult, Vänsterpartiets nätverk mot rasism, diskriminering och segregation och FARR. Se Europaåret mot rasism (1998) Minnesanteckningar från NGO-möte, 980115 (p.a.); Europaåret mot rasism (1998) Minnesanteckningar från NGO-möte, 1998-02-28 (p.a.); Europaåret mot rasism (1998) Kallelse 1998-02-04 (p.a.); Samling mot rasism (2005) En kort historik: Samling mot rasism, Samling.org – fri och oberoende antirasistisk portal, tillgänglig via: http://www.samling.org/2005/10/14/samling-mot-rasism/ (besökt den 10 oktober 2010)

[408] Samling mot rasism (2005) En kort historik: Samling mot rasism, Samling.org – fri och oberoende antirasistisk portal, tillgänglig via: http://www.samling.org/2005/10/14/samling-mot-rasism/ (besökt den 10 oktober 2010)

[409] På det konstituerande mötet deltog också Föreningen Ordfront samt Södra Järva mot våld och rasism, Sveriges muslimska råd och Kurdiska rådet. Se Samling mot rasism (1998) Protokoll fört vid konstituerande möte med Samling mot rasism 980201, Katasalen, ABF-huset, Stockholm (p.a.); Samling mot rasism (1998) Inbjudan till Samling mot rasism: Dags att gå från ord till handling! (p.a.)

Under mötet, och under Samlingens fortsatta existens, lades stor tonvikt på att försöka skapa tydliga, formella demokratiska strukturer. De samlade beslutade att Samlingen skulle vara en ”partipolitiskt och religiöst obunden organisation” som skulle organisera föreningar, partier och organisationer på riksnivå – inte enskilda individer eller lokala föreningar. [410] Samlingen skulle styras av en kommitté bestående av ledamöter från de deltagande organisationerna. På kommitténs möten, som under de första åren tog plats ett par gånger i månaden och successivt minskade till varannan månad, hade organisationerna varsin röst. Mellan mötena sköttes den vardagliga verksamheten av ett valt arbetsutskott, vilka i praktiken kom att få stort inflytande över arbetet. Samlingen hade mandat att fungera som en självständig organisation och fatta egna beslut, men de var inte förpliktigande för medlemsorganisationerna. Ledamöterna åtog sig dock att verka för att återföra och försöka genomföra besluten i respektive medlemsorganisation.[411] Det slutliga målet var, som konstaterats, att skapa en demokratisk, handlingskraftig och självständig sammanslutning som gav röst åt nedtystade minoritetsgrupper och samtidigt backades upp av en rad tunga solidaritetsorganisationer. En av de intervjuade, Sara, utvecklar tankegångarna:

- (En) vision var ju förstås att få invandrare att börja samarbeta, alltså lägga samman sina krafter och på något sätt, tja, helt enkelt bli en maktfaktor som man inte kunde hoppa över. Så att inte alla håller på lite var och en på sin kant, utan att kunna driva större kampanjer kring vissa frågor (…). Vi jobbade ju väldigt mycket med att få med alla olika föreningar. Det var ju det största vi höll på med.

Mot slutet av decenniet stod, enligt aktiva, drygt 30 organisationer bakom samarbetet, utöver redan nämnda grupper främst olika invandrar- och minoritetsorganisationer som t.ex. Somaliska riksförbundet, Chilenska riksförbundet, Assyriska riksförbundet, Muslimska ungdomsförbundet, Förenade islamiska föreningar och Senegalesiska föreningen men också organisationer som Föreningen Ordfront och Svenska fredskommittén.[412] Enligt initiativtagarna representerade Samlingen därmed över 200 000 organiserade svenskar.[413]

---

[410] Enskilda individer kunde engagera sig via en speciell ”volontärgrupp” som också hade beslutanderätt på möten.

[411] Samling mot rasism (odat.) Frågor & svar (p.a.); Samling mot rasism (1999) Stadgar för kommittén Samling mot rasism och diskriminering (p.a.)

[412] Samling mot rasism (odat.) Manifestation mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.); Samling mot rasism (1998) Samling mot rasism (p.a.)

[413] Samling mot rasisms AU (2001) Uttalande föranlett av rättsmyndigheternas agerande i fallet med den åtalade taxiåkaren 19 april 2001 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2000) Ge ert stöd till det nya initiativet för integration! (p.a.); Integrationsverket (2000) Angående idéanmälan till avgränsade integrationsprojekt (p.a.)

Samlingens analys av rasism: Ett majoritetens förtryck av minoriteten

Den gemensamma programförklaring som styrde verksamheten hade ett tydligt fokus på olika former av diskrimineringsproblematik. Här framkom tydligt att udden var riktad mot att påverka offentliga myndigheter och andra politiska, ekonomiska och sociala makthavare i samhället:

> ”Samling mot rasism ska agera till försvar för de demokratiska värdena och de mänskliga rättigheterna genom att fungera som representant för minoriteter i vårt land som utsätts för diskriminerande behandling av rättsväsende, på arbets- och bostadsmarknad, vid kontakter med myndigheter osv.
>
> Vi ska verka för att svensk lagstiftning ändras, i de fall det brister i behandlingen av minoriteter. Vi motsätter oss exempelvis den särbehandling av utländska medborgare som utlänningslagen möjliggjort.
>
> Vi ska verka för bättre kontroll av rättsväsendet genom att granska och uppmärksamma domslut där misstanke finns att besluten fattas på rasistisk grund.
>
> Vi vill verka för att kraftfulla åtgärder vidtas mot rasistiska handlingar i samhället och för ett öppet och demokratiskt polisväsende rensat på fördomar med etniska och andra förtecken.
>
> Vi vill verka för att minoriteters representation i samhället ökar inom poliskår, i media, i politiken m.m.
>
> Vi vill agera till försvar för de mänskliga rättigheterna när dessa hotas och värna om flyktingars rätt till asyl samt värdig behandling av dem som söker sig till vårt land.
>
> Vi motsätter oss kriminaliseringen av flyktingar som internering i flyktingslussar och fängelser i samband med avvisningsbeslut. Vi vänder oss i konsekvens med detta mot de långa tider många, såväl barn som vuxna, hålls i förvar och avskilda från sina anhöriga.”[414]

Den form av rasism som historiskt tenderat att stå i fokus för den antirasistiska rörelsen – den explicita högerextremismen – ägnades förhållandevis liten uppmärksamhet i Samlingen. I en debattartikel beskriver en av de aktiva den organiserade rasismen/nazismen som en avskyvärd och otäck, men marginaliserad avvikelse kopplad till enskilda individer:

> ”Rasismen/nazismen är en destruktiv, totalitär sjuklig böjelse hos ett antal otillfredsställda individer. På lång sikt drar den obönhörligt ner alla i fördärvet, till och med dess ivrigaste förespråkare själva. (…) Skär bort det onda innan det växer till en böld som aldrig går att avlägsna”.[415]

[414] Samling mot rasism (1998) Samling mot rasism (p.a.); Samling mot rasism (odat.) Vad är Samling mot rasism? (p.a.)
[415] Anonymiserad förf. (1997) Med syfte att motverka rasism (p.a.)

Den rasism och orättvisa behandling som drabbade minoriteter i vardagen var således inte framför allt resultatet av skinnskallar eller högerextrema gruppers verksamhet eller inflytande, utan en konsekvens av normer och attityder i samhället som sorterade och stängde ute, försvårade eller "förstörde" för de som inte passade in. Av programförklaring, debattartiklar och intervjuer framkommer att de mest framträdande problemen med rasism sågs som en form av "majoritetens förtryck av minoriteten", där minoriteten gallrades ut och särbehandlades negativt på basis av fysiska karaktärsdrag, t.ex. hudfärg eller nationellt ursprung. Diskriminering och rasism kopplades samman och enligt de aktiva återspeglade sig förtrycken på en rad nivåer i samhället; från attacker på gatan och mobbning i skolan till trakasserier på arbetsplatser, diskriminering vid ansökningsförfaranden och orättfärdiga beslut i domstolar.[416] En av de intervjuade, Sara, exemplifierar resonemangen:

- Det är inte den (högerextremismen, min anm.) som är den besvärliga. Den besvärliga rasismen är den som hindrar dig i det vardagliga livet. Det som kommer om och om igen. Att söka hundra jobb och aldrig komma på intervju. Det är värre än att nån står och gapar lite dumheter i ett gatuhörn. Då kan man gå därifrån. (…) Det är ju de här små dagliga sakerna som nöter mer på människor än att det är ett gäng ungar som är ute och slåss på stan (…). Vardagsrasismen som vi kallar den för.

Att arbeta för att förändra de grundläggande attityder som underbyggde vardagsrasismen ansågs emellertid inte vara Samlingens primära uppgift. Den form av rasism som t.ex. tog sig uttryck i enskilda individers fördomar beskrivs av intervjuade som "svår att komma åt" då arbetet kräver en långsam attitydförändring som sker genom möten mellan individer. Istället skulle Samlingen lägga fokus på att uppmärksamma och angripa de tillfällen då rasistiska attityder/föreställningar/fördomar och åsikter omsattes till konkret diskriminering utförd av personer eller institutioner i maktposition. Sara utvecklar:

- Förståelsen av rasism var väl att vi kan inte ändra människor, men vi kan ändra system som direkt skapar orättvisor. Du kan stifta lagar, det ser man ju överallt, men sen är det ju de som utför som till syvende och sist avgör hur det blir i mötet med individen. Och där hade vi ju tanken att det måste finnas någon form av kontroll, att det som beslutas efterlevs. (…) Att vi kan inte ändra människors attityder, men vi kan påverka deras ageranden.

[416] Samling mot rasism (1998) Kallelse till kommittémöte den 8 november (p.a.)

I ett informationsblad exemplifieras resonemangen ytterligare:

> ”Att t.ex. som invandrare sitta på en restaurang och bli provocerad med nedsättande kommentarer från svenskar i närheten är mycket obehagligt. Då skall man kunna kalla på ordningsvakten och med dennes hjälp avstyra att detta utvecklas till något värre. Visar det sig att ordningsvakten inte bara delar de provocerande svenskarnas åsikter utan också omsätter dem i praktiken, genom att istället avvisa invandraren från lokalen, något som ofta händer, då står denne helt rättslös, vilket är mycket allvarligare än enstaka individers åsikter.”[417]

Samlingens uppgift var således främst att försöka komma åt det sistnämnda. Dessa uttryck för rasism och diskriminering kunde bemötas och angripas genom t.ex. rättsliga processer.[418] Genom att uppmärksamma konkreta fall av diskriminering skulle rörelsen komma bortom fokuset på högerextremism och istället adressera en djupare, mer grundläggande samhällsproblematik som återspeglade de orättvisor som mötte många personer med utländsk bakgrund i vardagen. Via att konsekvent påvisa att diskriminering är oacceptabelt, kriminellt och leder till bestraffning hoppades man skapa förändring. [419] En av de intervjuade, Michel, förklarar fokusen på myndigheter och diskriminering framför högerextremism:

- Det är inte vår grej att slåss eller försöka bemöta rasisterna själva (…). De åsikterna som finns som är rasistiska är ju ett resultat av något som pågått länge. Då måste vi hitta ursprunget till det hela och varför man öppet går och hatar (…). Det hittar man inte hos de som går och hatar, ursprunget finns före, i en länk innan. Då kommer man in på samhället och det är där det börjar – att man inte bekämpat de här yttringarna i tid. Då är det politikerna vi först ska kontakta för att försöka stifta lagar och förordningar som kräver förändring. Att gå den långa vägen och försöka lösa något den vägen (…).

Flera av de intervjuade, däribland Tomas, menar att Samlingens fokus var en direkt konsekvens av att organisationen, i högre utsträckning än många andra antirasistiska rörelseaktörer organiserade invandrargrupper:

- Alltså, när invandrarorganisationerna kommer med kan de vara utav en massa olika karaktär förstås, precis som svenska organisationer är olika. Men det finns en sak som är gemensamt för invandrare - och det är att de är invandrare. Och därmed möter de omedelbart den öppna eller mera slutna diskrimineringen och rasismen själva i sin egen vardag och verklighet. Det gör att de har ett perspektiv som de av oss som inte drabbas av den typen av diskriminering har svårare att se. Då blir det ganska ofta en fråga om

---

417 Samling mot rasism (odat.) Frågor & svar (p.a.)
418 Ibid.
419 Ibid.

> representation. Vi syns inte. Vi får inga möjligheter. Jag får inte möjlighet till jobb. De har stoppat min karriär. Det vrider fokus litegrann till allmänna mer diskrimineringsfrågor, till frågor om integration också snarare än då en mer renodlad antirasistisk analys. Så man kan väl möjligtvis säga att det drar mer åt samhällsproblem och diskriminering.

Som ett led i arbetet strävade Samlingen efter att uppmärksamma de etniska minoriteternas uteställning och bristande inflytande i samhället. Enligt aktiva levde personer ur den första stora vågen av arbetskraftsinvandring, som kom till Sverige redan på 1960-talet, fortfarande i utanförskap och segregation – både socialt, ekonomiskt och politiskt. Även deras barn, ibland refererade till som den ”andra generationens invandrare”, vittnade om att de inte hade samma möjligheter, inflytande eller resurser som kamrater med ”svensk bakgrund”. Enligt Samlingen riskerade situationen att återupprätta gamla tiders klassamhälle, fast med invandrare som den nya ”lägsta klassen”. Aktiva drog slutsatsen att:

> ”Varken dagens eller gårdagens makthavare klarar uppgiften att garantera minoriteterna lika rättigheter som för majoritetsbefolkningen. Nästan på samtliga områden, arbetsmarknaden, rättsväsendet, politiken, föreningslivet, m.fl. är invandrarna underrepresenterade/orättvist behandlade.”[420]

Konsekvensen blev, enligt de aktiva, att många invandrare kände en bristande lojalitet med det samhälle som stängde dem ute. Utestängningen hotade både demokratin och att splittra samhället. Att etniska minoriteter varken kände sig delaktiga i eller hade samma möjligheter att påverka samhället ansågs reducera invandrare till ”föremål för åtgärder”, utformade av en ”svensk” majoritet, vilket undergrävde legitimiteten i de politiska beslut som fattades.[421] Inom Samlingen menade man att det demokratiska systemet var tvunget att reformeras så att även de grupper som ”aldrig på ett rättvist sätt och inom rimlig tid kommer att kunna få full representation inom det parlamentariska systemet”[422] ändå garanterades inflytande och medbestämmande.

Strategier mot rasism: Hur skulle arbetet gå till?

Den huvudsakliga strategi som utarbetades inom Samlingen byggde på att organisationen både självt, genom sina egna medlemsorganisationer och via uppmärksamhet i media skulle öka trycket på politiker och andra

[420] Samling mot rasism (1998) Samling mot rasism (p.a.); Samling mot rasism (odat.) Manifestation mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.)
[421] Samling mot rasism (1998) Samling mot rasism (p.a.); Samling mot rasism (odat.) Förslag till handlingsprogram för kommittén Samling mot rasism (p.a.)
[422] Samling mot rasism (2000) Upprop mot regeringens flyktingpolitik (p.a.)

beslutsfattare att ta en mer aktiv roll i arbetet mot diskriminering och rasism. Genom att rikta strålkastarljuset mot uppenbara fall av diskriminering och driva frågan om de drabbades upprättelse ville man skapa politisk press, ökad medvetenhet och folklig opinion. Tanken var att Samlingen steg för steg, sektor för sektor, skulle granska och belysa olika problem med rasism i samhället, utveckla förslag till förbättringar som var ”praktiskt och politiskt genomförbara” och därmed successivt bidra till att ”täppa igen möjligheter till etnisk förfördelning”. Genom att uppmärksamma politiker, myndigheter och andra makthavare på aktuella problem och ge konkreta förslag på lösningar ville de aktiva bidra till att förändra lagar och regelverk och därmed skapa mer generella, samhällsövergripande förändringar. Intervjuade beskriver att ett första viktigt steg var att öka rättsäkerheten för invandrare. Genom sin samlade kompetens ville Samlingen inta en rättsövervakande position där både domstolsväsendet och andra myndigheter granskades ur ett antirasistiskt perspektiv.[423] Enligt aktiva hade det svenska rättsväsendet gång på gång visat att alla medborgare inte behandlades lika av lagen och att det fanns en ”underlåtenhet att beivra rasistiska brott”, vilket lett till att många invandrare tappat förtroendet för rättsväsendet.[424] Det slutliga målet var därför att införa en diskrimineringsdomstol dit medborgare kunde vända sig när rättskipande myndigheter upplevdes ha brustit i behandlingen av diskrimineringsärenden, när myndigheterna själva agerat diskriminerande eller ansågs ha fattat beslut på rasistisk grund – ett förslag som kom att utvecklas till en av Samlingens viktigaste praktiska frågor. Diskrimineringsdomstolen skulle helst fungera enligt jurymodell där hälften av medlemmarna satt på mandat från invandrarna/minoriteternas representanter och dess enda uppgift var att avgöra huruvida diskriminering förekommit eller inte.[425]

I praktiken kom Samlingens utåtriktade arbete, till stor del kanaliserat genom arbetsutskottets verksamhet, att bestå av olika typer av anmälningar och uttalanden kring företeelser i samhället som ansågs rasistiska eller diskriminerande. Under paroller som ”Inrätta diskrimineringsdomstol – bekämpa rättsrötan och diskrimineringen av minoriteterna”, ”Integration – visst, men bara i samråd med invandrarnas organisationer”, ”Avskaffa diskrimineringen på arbetsmarknaden” och ”Släpp in invandrare på viktiga

---

[423] Samling mot rasism (odat.) Manifestation mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.); Samling mot rasism (1998) Samling mot rasism (p.a.)

[424] Samling mot rasisms AU (1999) Ingen åtgärd mot Sverigedemokraterna för hets mot folkgrupp (p.a.); Samling mot rasisms AU (odat.) Brev till tre medlemmar inför möte med Integrationsverket (p.a.); Samling mot rasisms AU (2001) Uttalande föranlett av rättsmyndigheternas agerande i fallet med den åtalade taxiåkaren 19 april 2001 (p.a.)

[425] Arbetaren (1997) Kritik mot ny antirasistisk samling nr.6, s.7; Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasism möte 00 11 07 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2001) Uttalande föranlett av rättsmyndigheternas agerande i fallet med den åtalade taxiåkaren 19 april 2001 (p.a.)

samhällsposter" ville man arbeta för att skapa folklig opinion kring sina förslag.[426] Utgångspunkten för aktionerna eller uttalandena var ofta enskilda händelser, t.ex. JK-anmäldes ett flygblad från Sverigedemokraterna för hets mot folkgrupp[427], en handläggare vid en myndighet kritiserades offentligt för sin koppling till en "högerextrem" och "främlingsfientlig" organisation[428] och efter en allvarlig misshandel i Stockholms tunnelbana arbetade de aktiva för att uppmärksamma hur invandrare utsattes för rasistiska trakasserier och övervåld av väktare.[429] Samlingen kom också att agera för att få debattmöten med främlingsfientliga organisationer inställda – t.ex. genom att kontakta arrangörer, medverkande grupper eller lokaluthyrare – och anordnade någon enstaka manifestation mot rasism och främlingsfientlighet inom det offentliga. [430] Sammantaget kan dock konstateras att de utåtriktade aktiviteterna var förhållandevis få. Istället lades mycket tid på att framför allt försöka mobilisera stöd och anhängare, bygga upp den interna organisationen, hitta fungerande, demokratiska arbetsformer och arbeta fram sätt att nå ut till, få gehör hos och sätta ökad press på politiker och andra makthavare.

Konkurrensen med statliga aktörer tilltar

Kort efter bildandet av Samlingen blev det uppenbart att det statliga initiativ till samråd som tagits i samband med Europaåret alltmer utkristalliserade sig som en konkurrent. På Europaårets avslutande rundabordssamtal med frivilligorganisationer beslutades, trots tidigare utfästelser om att inte skapa en ny organisation, att en ny arbetsgrupp skulle bildas för att fortsätta arbetet och samordna de antirasistiska grupperna. Gruppen fick namnet "Kontaktgruppen i Sverige för ideella förningar och organisationers samarbete kring frågor rörande antirasism, anti-semitism, islamofobi, främlingsfientlighet och intolerans" – i kortform "Kontaktgruppen". Gruppen bestod av flera av de organisationer som inte ingick i Samlingen, däribland FARR, Afrosvenskarnas riksförbund och Intercult.[431]

Under sommaren 1998 hade Kontaktgruppen sitt konstituerande möte. Här bestämdes att de aktiva skulle arbeta för att främja samarbete samt underlätta idé- informations- och erfarenhetsutbyte mellan antirasistiska aktörer, verka för att bevaka riksdagen, regeringen och myndigheternas

[426] Samling mot rasism (odat.) Parollförslag (p.a.); Samling mot rasism (odat.) Manifestation mot rasism och främlingsfientlighet (p.a.); Samling mot rasism (odat.) Frågor & svar (p.a.)
[427] Sverigedemokraterna (1999) Är du en struts? (p.a.); Samling mot rasisms AU (1999) Beivran av hets mot folkgrupp (p.a.)
[428] Samling mot rasisms AU (1999) Offentligt uttalande (p.a.)
[429] Samling mot rasism m.fl. (2000) Stoppa rasism och övervåld i tunnelbanan! (p.a.)
[430] Samling mot rasism (1999) Protokoll fört vid möte den 28 nov (p.a.)
[431] Intercult och FARR (1998) Inbjudan till möte tisdagen den 30 juni (p.a.); Europaåret mot rasism (1998) Minnesanteckningar från NGO-möte, 1998-02-28 (p.a.)

arbete inom ovan nämnda områden och främja utvecklingen av en "snabbsvars funktion" för att informera media och allmänhet i frågor som berörde rasism. Kontaktgruppen skulle endast organisera andra föreningar.[432] Enligt intervjuade var målsättningen att skapa ett politiskt, offentligt rum, ett alternativ till de utomparlamentariska gruppernas verksamhet.

Inom Samlingen tolkades utvecklingen som att staten försökte starta en liknande organisation, locka över samma grupper som Samlingen sökte stöd hos till sitt egna projekt och därmed ta udden av de gräsrotskrafter som formerades.[433] Aktiva beskriver hur de, under de kommande åren, upplevde att det pågick en ojämn dragkamp mellan statliga, eller statligt uppbackade, aktörer och Samlingen. Konkurrensen om medlemmar och de redan ansträngda resurserna hårdnade. Michel förklarar:

- De var ju konkurrenter som bombarderade organisationerna och hade kontakter inne i varje organisation och till och med medlemmar. Det är som David och Goliat. Vi hade inga resurser. Vi var frivilliga – inget kansli eller nånting.

Även Lena upplevde att regeringen försökte lansera ett konkurrerande alternativ som syftade till att ta tillbaka kontrollen och initiativet från de gräsrotskrafter som försökte organisera sig:

- De kände sig lite hotade att vi tog det här initiativet (…) att de på nåt sätt skulle visa att det var de som höll i det här. Där splittrade dom. Det kändes som ett försök till splittring av det vi gjorde.

Patric, som var involverad i det offentligas arbete, verkar känna igen och delvis förstå kritiken från delar av rörelsen, men tycks samtidigt mena att den var överdriven:

- Det fanns ju de som sa att det fanns en risk, men jag såg ju aldrig den risken. Jag menar, man skapar olika rum och olika plattformar och olika möjligheter för olika personer. Det fanns ju de som inte kände sig tillfreds med att jobba med organisationer, med de som hade vad man kunde beteckna som en utomparlamentarisk förankring. De fanns ju de som kände sig hemma att jobba mer på det sättet som Kontaktgruppen jobbade med. (…) Jag förstår att det fanns, och jag vet mycket väl, att det fanns många som var

---

[432] Kontaktgruppen i Sverige för ideella förningar och organisationers samarbete kring frågor rörande antirasism, anti-semitism, islamofobi, främlingsfientlighet och intolerans (1998) Stadgar (p.a.)

[433] Bland annat lämnade Röda Korsets ungdomsförbund Samlingen i samband med Europaårets avslut och kontaktgruppens bildande. Ungdomsförbundet fick i uppgift av staten att driva projektet "Quick response", en verksamhet med en budget på drygt en miljon per år. Samlingen var den 28 juni nere på 13 medlemsorganisationer efter Röda Korsets ungdomsförbunds avhopp. Samling mot rasism (1998) Mötesprotokoll 29 juni (p.a.); Röda korsets ungdomsförbund (1998) Quick response (p.a.). Se även Norberg (1999) s.34; SOU 1998:99 s.59, s.114f; Ds 2002:26 (2002) *Ett centrum mot rasism och andra former av intolerans*, Stockholm, Fritzes, s.65, s.44

missnöjda med detta, men jag var övertygad samtidigt att i det stora hela var det inte det som var problemet.

- Om man tänker organisatoriskt var problemet ett minskat utrymme ekonomiskt för organisationer, typ som vi hade då. Det var ju ett stort problem. Människors givmildhet till den typen av organisationer var ett problem. Mobiliseringsgraden var ett problem. Minskade antal medlemmar var ett problem. Samhälls- och ekonomiskt stöd var ett problem, det minskade. (…) I en sådan situation blir det alltid en diskussion om hur de minskade medlen och minskade medlemstalen (…) ska fördelas och hur det minskade antalet medlemmar ska organiseras. Det är klart att det vart en diskussion om det. Med det var ett symptom snarare än själva problemet.

Interna slitningar

Under andra halvan av 1998, parallellt med de problemtyngda relationerna till NMR och Kontaktgruppen, uppstod även interna dispyter inom Samlingen. Konflikterna ledde till allvarliga splittringar och att en del aktiva började arbeta för att lägga ned organisationen. Enligt intervjuer och mötesprotokoll uppstod den allvarligaste konflikten mellan å ena sidan representanter för olika ”vänsterorienterade” organisationer – tydligast Ung vänster Stockholm, men också Svenska Fredskommittén, SIMON, Södra Järva mot våld och rasism och enskilda aktiva utan organisationsanknytning – och å andra sidan organisationer med bas i olika etniska minoriteter.[434] Konflikterna handlade till stor del – precis som Samlingen i sig – om representantskap, ledarskap, inflytande och makt. Den så kallade ”vänsterorienterade” grupperingen anklagades för att agera ”kuppartat” på möten och ta alltför stor plats. Genom att se till att t.ex. kontinuerligt inta ordföranderollen, ha egen majoritet eller föreslå varandra till ledande poster ansågs de försöka driva sin egen linje och använda organisationen i egna syften.[435] Enligt intervjuade väckte beteendet stor irritation och bidrog till att en rad meningsskiljaktigheter aktualiserades. Konflikterna eskalerade snabbt. Intervjuade beskriver hur en deltagare spelade in andra med dold mikrofon i syfte att skapa splittring och interna konflikter, stadgevidriga möten utlystes och vid ett tillfälle blev situationen så allvarlig att polis fick tillkallas för att lugna stämningen och eskortera bort en av de aktiva. Situationen skapade

[434] Samling mot rasism (2000) Verksamhetsåret 1999 (p.a.); Samling mot rasism (1998) Kallelse till möte med kommittén för Samling mot rasism 981115 (p.a.); Samling mot rasism (1998) Kallelse till möte med kommittén för Samling mot rasism 981118 (p.a.); Samling mot rasism (1999) Protokoll fört vid möte den 28 nov (p.a.); Samling mot rasism (1998) Brev angående ålagt uppdrag (p.a.)

[435] Samling mot rasism (2000) Verksamhetsåret 1999 (p.a.)

stor förvirring, splittring och turbulens. I ett försök att reda ut konflikten skrev en av AU:s ledamöter:

> ”Det är (…) viktigt att vi lyckas städa upp i det virrvarr som just nu präglar arbetet i Samlingen. (…) Ansträngningarna måste inriktas på vad vi alla strävar efter, att motarbeta de rasistiska tendenserna och handlingarna i samhället. Vi ska inte sitta i Samlingen och motarbeta varandra. Vi ska arbeta i en demokratisk anda, upplever vi problem i det gemensamma arbetet tas det upp på kommittémöte. Om vi vid enskilda kontakter med varandra stöter på rasistiska attityder eller beteenden så måste det vara vår ambition att uttrycka dessa direkt till den vi pratar med. Att tiga är att samtycka. Vi ska heller inte använda kommittémöten eller AU-möten till att processa mot varandra. Vidare utgår jag ifrån att det inte ges utrymme för någon bandupptagning av samtal så som det gjordes försök till på senaste kommittémöte.”[436]

Försöken att medla mellan grupperna misslyckades. När konflikten väl var ett faktum försökte istället ledande representanter för de så kallade ”vänstergrupperna” själva kalla till möten för att besluta om nedläggning av Samlingen. I ett internt utskick till medlemsorganisationerna förklaras bakgrunden till beslutet:

> ”Efter den senaste tidens turbulens i Samling mot rasism är det nu dags att allvarligt fundera över organisationens framtid. (…) Samlingen har den senaste tiden snarare varit ett forum för konflikt och motsättningar. Det kan inte fortsätta. Därför utlyses härmed ett möte för kommittén som bland annat skall ta upp frågan om Samlingens fortsatta existens”.[437]

Kallelserna väckte inget gehör, nedläggningsförsöken misslyckades och istället lämnade fem organisationer samarbetet för att, i flera fall, fortsätta arbetet inom NMR.[438] I efterhand ser flera av de kvarvarande krafterna händelserna som ett medvetet splittrings- och sabotageförsök:

- Ibland känner man att man fått in något som vill splittra det hela. Som arbetar emot och sätter igång någonting, säger Lena.

Från 1999 blev Samlingen således en antirasistisk organisation utan nämnvärd representation från uttalade vänstergrupper, där mer än två tredjedelar av de deltagande istället hade sin bas i olika etniska minoriteters organisationer.[439] Enligt medlemmarna själva gjorde sammansättningen Samlingen unik. För första gången var det invandrarorganisationerna själva

---

[436] Riksförbundet Stoppa rasismen/Samling mot rasisms AU (1998) Öppet brev till deltagarna på AU-mötet i Rinkeby den 6 oktober (p.a.)
[437] Samling mot rasism (1998) Kallelse till möte med kommittén för Samling mot rasism 981115 (p.a.); Samling mot rasisms AU (1999) Kallelse till årsmöte den 11 april 1999 (p.a.)
[438] Samling mot rasism (2000) Verksamhetsåret 1999 (p.a.)
[439] Ibid.

som utgjorde basen i en storskalig antirasistisk rörelseaktör.[440] I en presentation till Integrationsverket sammanfattas resonemangen som:

> ”Samling mot rasism och diskriminering är Sveriges första invandrarättsrörelse med klart lagd målsättning. Syftet är att invandrarorganisationer med stöd av svenska organisationer skall verka för jämställdhet och integration mellan svenskar och invandrare. Det är också den enda organisationen där invandrargruppen utgör basen samtidigt som organisationen i sin målsättning understryker vikten av att invandrarna behandlas lika inom rättsystem som infödda svenskar.”[441]

Sammansättningen utvecklades allt tydligare till Samlingens profil. Samlingen ville bli invandrar- och minoritetsorganisationernas representanter och arbeta för att ”tillvarata minoriteternas intressen gentemot myndigheterna, arbetsgivarna och det överhuvudtaget offentliga Sverige”[442]. Målet var respekt, erkännande och inflytande. De medlemsorganisationer som inte hade sin bas i olika etniska minoriteter ansågs ha som främsta uppgift att agera i solidaritet. Bland drivande krafter fanns en bild av att övriga grupper borde ”vara beredda att sätta invandrar- och minoritetsgruppernas önskemål och krav före den egna organisationens intressen”.[443] En av de aktiva, Sara, utvecklar resonemanget genom att återkoppla till den ”svenska välviljan” som hon menar dominerat den antirasistiska rörelsen:

- I hela sammanhanget tycker jag det alltid, alltid är så viktigt att det är de det gäller som ska driva frågan. Det får man aldrig glömma. Man kan, med all välvilja i världen, driva en fråga över huvudet på människor. (…) Vill man hjälpa en grupp så är det de som ska få tala om hur de vill bli hjälpta, annars är det ingen hjälp. Att liksom mobilisera och ge verktygen i händerna på de som det gäller.

Återuppbyggande

Under de kommande månaderna försökte de kvarvarande krafterna inom Samlingen att återbygga organisationen. Mycket tid lades på att reda ut de interna stridigheter som lagt band på aktiviteten. Inget av de projekt som planerats genomfördes och arbetet andades pessimism. Bristen på resurser,

---

[440] Arbetsgruppen bakom Samling mot rasism (1997) Till invandrarorganisationer, organisationer anslutna till Samling mot rasism samt vissa organisationer inom nätverket mot rasism (p.a.)
[441] Samling mot rasism (2000) Idéanmälan till integrationsprojekt ”ARCET” (p.a.)
[442] Samling mot rasisms AU (odat.) Brev till tre medlemmar inför möte med Integrationsverket (p.a.); Samling mot rasism (1998) Kallelse till kommittémöte den 8 november (p.a.); Samling mot rasism (1999) Kallelse till möte i Samling mot rasism (p.a.); Samling mot rasisms AU (1999) Brev till potentiella deltagarorganisationer den 18 november (p.a.)
[443] Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasism möte 01 03 18 (p.a.); Samling mot rasism (2001) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasism möte 01 04 17 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Idéanmälan till integrationsprojekt ”ARCET” (p.a.)

aktiva och de tärande konflikterna medförde att den ursprungliga energin snart omvandlades till en känsla av att arbeta i uppförsbacke. Trots att arbetsutskottet försökte mana fram ett ökat engagemang från de mer passiva medlemsorganisationerna uteblev responsen. Flera av de intervjuade beskriver hur många av medlemsorganisationerna, efter att entusiasmen lagt sig och konflikterna blossat upp, valde att prioritera sin ”hemmaverksamhet” och inte längre hade tid att engagera sig i en gemensam paraplyorganisation som dessutom tyngdes av interna problem. Organisationerna stod ofta kvar som medlemmar, men kom sällan eller aldrig på gemensamma aktiviteter:

- Det var svårt att få folk till möten, berättar Lena. Det var många som inte kom (…) Man måste ju ha en stadig grupp… och sen blir det konflikter mellan de som inte kommer, att det blir svårt att få upp strukturerna.

Flera av de intervjuade, bland annat Michel, menar också att det var svårt att få de ”svenska solidaritetsorganisationerna” att arbeta kontinuerligt:

- En del kan tänka sig sträcka sig ett tag och offra sig, men snart måste det komma belöningen för uteblir den då vill de inte vara med längre. Det är lite skillnad på människor som engagerar sig utifrån i en sak och människor som har fötts i det.

Även Tomas känner igen mönstret från tidigare försök att nå bred mobilisering. Han menar att det ofta går bra att mobilisera de stora organisationerna i ett inledande skede, i synnerhet mot ett konkret mål som t.ex. en gemensam manifestation, men att samarbetet snabbt tenderar att rinna ut i sanden, ofta i samband med att det vardagliga enträgna arbetet sätter in:

- (…) då börjar de stora organisationerna, om man uttrycker det så, då börjar de jobba med sina vanliga frågor eller med andra frågor igen, och så börjar uppslutningen på mötena att avta.

En ny vision: Ett antirasistiskt centrum

I ett försök att vända utvecklingen, få igång verksamheten och skapa ökad kontinuitet beslöt sig de aktiva för att söka ekonomiskt stöd från Integrationsverket. Målet var att förverkliga en idé som legat och grott inom Samlingen sedan starten 1998; att skapa ett antirasistiskt center, en fysisk mötesplats i Stockholm som skulle fungera som ”en första anhalt för de människor tillhörande minoritetsgrupperna som befinner sig i någon form av nöd”.[444] Visionen om ett antirasistisk center visar tydligt hur flera aktiva menade att arbete mot rasism bäst borde bedrivas; långsiktigt, systematiskt

---

[444] Samling mot rasisms AU (odat.) Brev till tre medlemmar inför möte med Integrationsverket (p.a.); Samling mot rasism (1999) Antirasistiskt center, Nyhetsbrev, provnummer 1, november 1999 (p.a.)

och med tydliga möjligheter att påverka och interagera med krafter i det offentliga.

Idén om ett antirasistiskt center florerade bland flera aktörer inom den antirasistiska rörelsen mot slutet av 1990-talet, ofta med hänvisning till den norska motsvarighet som bildats redan 1983.[445] Samlingens idé var att det antirasistiska centret skulle rymma resurser för att kontinuerligt och på olika sätt ta itu med de problem som förväntades strömma in; en dygnet-runt jour, möjligheter att förmedla kontakter till myndigheter/sjukvård/jurister, egen antirasistisk kompetens inom juridik och media samt personer som arbetade för att följa upp rättsfall med rasistiska motiv. Centrumet skulle utgöra bas för kursverksamhet, informationsspridning och fungera som en plats för utbyte av gemensamma erfarenheter.[446] Genom centrumets verksamhet skulle minoriteterna få en tydlig röst och både allmänhet, politiker, media, organisationer och myndigheter en samlad part att vända sig till i frågor som berörde rasism, diskriminering och integration.[447] De aktiva ville också bygga upp en virtuell antirasistisk sambandscentral på nätet. Här skulle t.ex. fakta om rasism, dagliga nyheter och länkar till antirasistiska grupper varvas med chattar om specifika antirasistiska teman, berättelser om utsatta gruppers erfarenheter samt experters kommentarer och råd kring lagar och regler som berörde fältet.[448] Till sist skulle de aktiva utveckla en alternativ integrationsplan, skriven ur invandrarorganisationernas perspektiv. Den existerande integrationsplanen ansågs sakna åtgärder kring Samlingens hjärtefrågor, däribland ”hur man kommer tillrätta med diskrimineringen inom det svenska rättsystemet”[449] och hur man kunde lösa ”den nästan totala avsaknaden av inflytande för flyktingar och stora grupper av första och andra generationens invandrare i det offentliga Sverige”.[450] Genom integrationsplanen hoppades man blanda sig i regeringens politik direkt och stärka möjligheter att utöva inflytande över de frågor som berörde medlemsorganisationerna.[451]

Inledningsvis upplevdes stödet för ett antirasistisk center från Integrationsverket som mycket gott, men eftersom ansökan kom in sent och pengarna redan var fördelade för 1999 beslöt verket att skjuta upp beslutet

---

[445] Se t.ex. Samling mot rasisms AU (1998) Protokoll för Samling mot rasisms AU 980510 (p.a.); Samling mot rasisms AU (1998) Protokoll (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid möte 000305 (p.a.). Tidiga offentliga uttryck för idén om ett antirasistiskt centrum lanserades i debattartiklar i Dagens nyheter och Aftonbladet 1999. Se t.ex. Aftonbladet (1999) Inrätta ett center för rasismens offer, 28/9, s.3; Dagens nyheter (1999) ”Nu bildas centrum mot nazismen”, 10/12. För info om det norska Antirasistisk Senter, se www.antirasistisk-senter.no (Årsrapport 2007) (besökt den 31 juli 2013)

[446] Samling mot rasism (2000) Idéanmälan till integrationsprojekt ”ARCET” (p.a.)

[447] Ibid.

[448] Samling mot rasism (1999) Skiss till integrationsprojekt (p.a.)

[449] Ibid.

[450] Ibid.

[451] Samling mot rasisms AU (1999) Kallelse till kommittémöte 10 oktober (p.a.)

till 2000.[452] Av mötesprotokoll och kallelser framgår att aktiva i Samlingen mer eller mindre såg de ekonomiska bidragen som säkrade och att Samlingen nu gick in i en ny aktivare fas. I en kallelse konstateras t.ex. att:

> ”Inom kort kommer vi tillsammans med Integrationsverket att inleda ett gemensamt arbete med syfte att skapa ett antirasistiskt center men även med syfte att introducera Samlingen som en samordnande kraft med bl.a. en gemensam sambandscentral på Internet.” [453]

Känslan av vind i seglen stimulerade aktiviteten. På de efterföljande mötena samlades mer än dubbelt så många ledamöter som vanligt och arbetet med att förbereda ett centrum tog fart. Lokaler letades, loggor skissades, fler ansökningar skickades in till olika instanser och medlemsorganisationerna förbereddes på att axla ett allt större ansvar.[454] Snart uppstod dock oro. Flera av ansökningarna fick avslag, kontakterna med Integrationsverket upplevdes allt tuffare och det uppdagades att verkets resurser var mindre än vad Samlingen trott, varpå en nedbantad ansökan snabbt lämnades in.[455]

Med udd mot regeringen

Under sommaren 2000 blev det allt mer klart att de medel Samlingen sökt från Integrationsverket inte skulle beviljas. Beskedet slog luften ur Samlingen och besvikelsen var stor. [456] Känslorna förstärktes av att den socialdemokratiska regeringen, parallellt med att Samlingen nekades medel, lanserade en rad nya åtgärder för att intensifiera arbetet mot rasism.[457] I de nya satsningarna tilldelades Integrationsverket en nyckelroll och verket uttryckte själv en önskan om att spela en ”sammanhållande” och ”samordnande” funktion i det framtida arbetet mot rasism.[458] Regeringens satsning konkretiserades i ett tiopunktsprogram som, mot bakgrund av Europaårets verksamhet och förslag, bland annat innebar att Integrationsverket skulle upprätta och administrera en omfattande

---

[452] Integrationsverket (1999) Angående er ansökan om integrationsstöd (p.a.)
[453] Samling mot rasisms AU (1999) Brev till potentiella deltagarorganisationer 18 november (p.a.)
[454] Samling mot rasism (2000) Kallelse till kommittémöte 9 april 2000 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll (p.a.): Samling mot rasism (2000) Kallelse till årsmöte 7 maj 2000 (p.a.)
[455] Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid årsmöte 000507 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Nytt budgetförslag till ”ARCET” (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasisms möte 000409 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll årsmöte 7 maj 2000 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid möte 000305 (p.a.)
[456] Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasism möte 00 09 12 (p.a.); Integrationsverket (2000) Angående idéanmälan till avgränsade integrationsprojekt (p.a.)
[457] Se t.ex. Messing, Ulrica (2000) Tio initiativ mot rasism, främlingsfientlighet och diskriminering (p.a.); Sydsvenskan (2000) Unga spjutspets i kamp mot rasism, 29/4, s.10; Sydsvenskan (2000) Messings goda dagar, 29/4, s.2
[458] Integrationsverket (2000) *Uppdrag om insatser mot rasism, främlingsfientlighet och etnisk diskriminering*, Integrationsverkets stencilserie 2000:3, s.33, tillgänglig via: http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/2000-3nhp.pdf (besökt den 25 juli 2013); Regeringen (2001) s.96f

internetbaserad, nationell kunskapsbank om arbetet mot rasism samt bygga en rådgivande och stödjande vägledningstjänst dit kommuner och andra som ville bekämpa rasism på det lokala planet kunde vända sig.[459] I en debattartikel presenterade Ulrica Messing, dåvarande integrationsminister, bakgrunden till satsningen som att:

> ”Det saknas en klar överblick över det antirasistiska arbete som pågår på olika håll i vårt samhälle. Det finns heller inget systematiskt sätt att samla och sprida erfarenheterna från detta arbete. Organisationer, kommuner, skolor och fackförbund som vill arbeta mot rasism vet ofta inte vart de ska vända sig för att få vägledning och kunskap och ta del av de metoder som varit framgångsrika.”[460]

Enligt Messing skulle satsningen ses som startpunkten för ett försök från regeringen att ”överbygga de brister som finns” och skapa ett ”långsiktigt och brett arbete för att motverka rasism och diskriminering”.[461]

Inom Samlingen tycks satsningen setts som både ett försök till kooptering och en provokation. I ett försök att protestera mot utvecklingen lanserade Samlingen ett upprop mot regeringens integrationspolitik. Både Samlingens medlemsorganisationer och samtliga riksdagspartier kontaktades. Enligt uppropets initiativtagare drev regeringen en linje som saknade stöd och förankring hos de som drabbades av rasism. Invandrarna hölls till stor del utanför arbetet, omyndigförklarades och blev istället återigen passiva föremål för åtgärder. I uppropet konstateras:

> ”Regeringens ’satsningar’ mot rasism och på integration har utformats för att genomföras av i huvudsak svenska institutioner. Utvecklingen har heller inte låtit sig påverkas av dessa insatser. Den konservativa svenska överhetsmentaliteten utgår från att utsatta grupper inte är kapabla att delta i utformandet av de insatser som skall förändra deras egen situation. Därför lämnas i regel dessa gruppers egna initiativ utan medel eller rentav motarbetas, man ’glömmer’ att integration till större delen handlar om makt och inflytande. Det kan tolkas som om regeringens policy är att invandrare som grupp inte ska få vara med och styra integrationspolitiken utan kvarstå som ’föremål för åtgärd’”.[462]

---

[459] Kunskapsbanken kom att ta formen av en hemsida, Sverige mot rasism (www.sverigemotrasism.nu). Här återfanns information om forskning, lagstiftning, policys, insatser kring området och metoder att arbeta mot rasism, främlingsfientlighet och diskriminering. På hemsidan fanns också definitioner av olika begrepp, länkar till antirasistiska organisationer samt information om vart utsatta personer kunde vända sig vid trakasserier eller diskriminering. Siten är idag nedlagd.
[460] Messing, Ulrica (2000) Tio initiativ mot rasism, främlingsfientlighet och diskriminering (p.a.); Sydsvenskan (2000) Unga spjutspets i kamp mot rasism, 29/4, s.10; Sydsvenskan (2000) Messings goda dagar, 29/4, s.2; Messing, Ulrica (2001) Tio konkreta punkter mot rasism, *Södermanlands nyheter*, 5/10, tillgänglig via: http://www.sn.se/asikter/opinion/1.246656?m=print (besökt den 28 juli 2013)
[461] Ibid.
[462] Samling mot rasism (2000) Upprop mot regeringens flyktingpolitik (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasism möte 00 09 12 (p.a.)

För att råda bot på problemen krävde Samlingen att regeringen skulle återkalla sina planerade insatser. Istället skulle det tillsättas en gemensam förhandlingsgrupp med uppdrag att slå fast en ny integrationspolitik och ta nya initiativ i arbetet mot rasism. I denna förhandlingsgrupp skulle Samlingen utgöra en betydande del.[463] Av detta blev emellertid inget, istället uppstod interna meningsskiljaktigheter mellan de grupper som inte öppet ville angripa regeringens politik och de som vill driva en kritisk linje.[464]

I backspegeln kan konstateras att de uteblivna medlen från Integrationsverket utgjorde början till slutet för Samlingen. Viljan och kämpaglöden hos flera av de engagerade organisationerna falnade och flera lämnade sammanslutningen. Kvar blev en mindre grupp entusiaster som försökte få fart på arbetet genom att återigen strama upp organisationsformen, driva på medlemsorganisationerna och öka de utåtriktade aktiverna. Responsen från medlemsorganisationerna var emellertid blygsam. En av de intervjuade, Michel, beskriver utvecklingen:

- Vi hade inte svårt att få dem att stödja våra idéer, upprop och olika saker. De ställde upp och skrev under och så där, men sen när det var dags att göra någonting så var det inget kul. De kom knappt på mötena. Varje gång så var det nya som kom. Och gamla som var där förra gången de kom inte förens efter två-tre möten. Så det vart ingen kontinuitet.

Av mötesprotokoll kan utläsas att kommittémöten besöktes av en dryg handfull personer, ofta sporadiskt, vilket medförde att de beslut som fattades fick dålig förankring i de kvarvarande medlemsorganisationerna.[465] Kommunikationen förblev till största del enkelriktad, tyngd av förmaningar från kommittén som möttes av tystnad.

Autonomi istället för inkludering

Missnöjet med regeringens agerande och Integrationsverkets beslut medförde att de kvarvarande krafterna i Samlingen alltmer började fundera kring hur invandrarna skulle kunna frigöra sig från de dominerande ”svenska” institutionerna. Till exempel diskuterades möjligheterna att bilda en gemensam federation för invandrare med självständiga ”politiska, kulturella, fackliga och kooperativa mål”[466] och Samlingens medlemmar uppmanades att ansluta sig till Oberoende fackföreningars

---

[463] Samling mot rasism (2000) Upprop mot regeringens flyktingpolitik (p.a.)

[464] Se t.ex. Samling mot rasisms AU (2000) Brev till Broderskapsrörelsen 2000-10-05 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid kommittén Samling mot rasism möte 00 11 07 (p.a.); Samling mot rasism (2000) Brev från miljöpartiet (p.a.)

[465] Samling mot rasism (2001) Brev om interna, organisatoriska förändringar (p.a.); Samling mot rasism (2002) Verksamhetsåret 2001 (p.a.)

[466] Samling mot rasism (2001) Verksamhetsåret 2000 (p.a.)

centralorganisation (OFC).[467] Från att ha strävat efter ökad integration, inflytande och inkludering pratades allt mer om autonomi, självständiga strukturer och ökade motsättningar. I ett upprop konstaterades t.ex. att om makthavarna fortsatte att ”envisas att hålla invandrarna borta från reellt inflytande kommer invandrarna troligtvis att fullfölja den påbörjade frigörelsen med målsättning att uppnå oberoende på det sociala, politiska, ekonomiska, fackliga och kulturella planet”.[468] En av de intervjuade, Sara, förklarar Samlingens utveckling med den stora besvikelse de aktiva kände inför de politiska aktörernas agerande:

- Det var ju för att vi fick en dålig erfarenhet av den politiska inblandningen. Det påverkade. Vi såg det rakt upp och ner, det politiska spelet. Och vi vart inte särskilt glada över det. Vi kände det som att de vill hellre plocka politiska poäng än att bry sig om saken i sig.

Diskussionerna och utvecklingen inom Samlingen ledde till än fler avhopp, bland annat från socialdemokratiska Broderskapsrörelsen som menade att Samlingen nu frångått och överskridit sina egna målsättningar och börjat agera på ett sätt som snarast hotade stärka segregationen och underblåsa motsättningar.[469] I ett brev med ansökan om utträde konstateras:

> ”Dessvärre har enligt vår mening organisationen utvecklats i en riktning som snarare riskerar att fördjupa den segregation som redan existerar. (…) Som nämnt ser vi utvecklingen inom Samling mot rasism och diskriminering vara att acceptera att Sverige är ohjälpligt splittrat och därför legitimera självvald isolering och segregation. Detta förhållningssätt tror vi riskerar att ytterligare underblåsa motsättningarna i vårt land.”[470]

Som en konsekvens av turbulensen och de interna dispyterna började de kvarvarande medlemmarna i Samlingen att utveckla nya regler för medlemskap. Inga med så kallade ”dubbla lojaliteter”, d.v.s. medlemskap i en etnisk organisation och t.ex. uppdrag i ett politiskt pari, skulle längre kunna sitta med i kommittén.[471] De nya reglerna hann dock aldrig implementeras. På de efterföljande mötena sjönk deltagaraktiviteten ytterligare. Tre-fyra personer försökte hålla liv i arbetet, men tvingades snart inse att Samlingens tid var förbi.

---

[467] Samling mot rasism (2001) Brev om interna, organisatoriska förändringar (p.a.)
[468] Samling mot rasisms AU (2001) Uttalande föranlett av rättsmyndigheternas agerande i fallet med den åtalade taxiåkaren 19 april 2001 (p.a.)
[469] Samling mot rasism (2000) Protokoll fört vid 2:a mötet för den nya kommittén Samling mot rasism möte 01 06 19 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2000) Brev till broderskapsrörelsen (p.a.)
[470] Broderskapsrörelsen (2001) Anmälan om utträde ur Samling mot rasism och diskriminering (p.a.)
[471] Samling mot rasism (2001) Protokoll fört vid 3:e mötet för den nya kommittén Samling mot rasism möte 01 10 09 (p.a.)

- De som hade kämpat orkade inte längre, säger Sara. Det vart inte tillräckligt mycket resultat för att kunna driva vidare. Det fanns inget konkret att visa på att vi hade åstadkommit av de visioner och planer och önskemål vi hade när vi startade. Det blev inte en tumme ens en gång. Till slut var vi några gamla rävar som satt och träffades och då fanns det liksom inget underlag för det.

På grund av den minskade aktiviteten och medlemsorganisationernas passiva avhopp (medlemsavgifter betalades inte in) bestämde sig de aktiva för att omforma organisationen till en stiftelse 2002, varpå Samlingen i praktiken dog ut för att fortsätta som en hemsida de följande åren.[472]

Reflektioner i backspegeln

På den numera nedlagda hemsidan, i intervjuer och mötesprotokoll, summerar aktiva sina intryck och erfarenheter av att försöka organisera en ny bred antirasistisk front med mål att pressa politiker, representera och försvara etniska minoriteter och skapa folklig opinion mot rasism och diskriminering. Tonen är pessimistisk. Samlingen blev inte alls vad de drivande krafterna tänkt sig. Efter fyra års verksamhet tvingades man konstatera att man misslyckats med att nå ut till både ”sina egna” och ”det svenska samhället representerat av massmedia, politiken m.fl. samhällsområden”[473]. Till viss del ansågs misslyckandet bero på interna problem. Varken initiativtagarna eller de deltagande organisationerna förmådde mobilisera och aktivera sina medlemmar i de frågor som lyftes fram. Medlemsorganisationerna gav förvisso ofta idéerna sitt stöd, men förblev passiva och tog sällan steget från ord till handling.[474] De många interna konflikter som rasade ansågs också ha hämmat utvecklingen och dränerat aktiva på kraft, tid och energi. Utöver interna maktstrider lyfter intervjuade fram svårigheterna med att ena etniska grupperingar mot bakgrund av olika former av politiska och historiska motsättningar. Sammantaget konstateras att deltagarna inte var tillräckligt förberedda på eventuella interna strider och således ofta misslyckades med att hantera eller lösa dem. Dessutom hämmades arbetet av flera deltagares ”dubbla lojaliteter”, vilket bakband engagemanget och tvingade de aktiva att välja sida vid kritik mot det offentliga. I den sista årsmöteskallelsen konstateras:

---

[472] Samling mot rasism (2002) Protokoll fört vid årsmötet i Samling mot rasism 020317 (p.a.); Samling mot rasism (2002) Utskick 9/4-03 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2002) Dags för årsmöte 2002 (p.a.); Samling mot rasism (2001) Protokoll fört vid 6:e mötet för den nya kommittén Samling mot rasisms möte 02 01 10 (p.a.)

[473] Samling mot rasisms AU (2002) Kallelse till årsmöte 2002 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2002) Dags för årsmöte 2002 (p.a.)

[474] Samling mot rasism (2001) Protokoll fört vid 6:e mötet för den nya kommittén Samling mot rasism möte 02 01 10 (p.a.); Samling mot rasisms AU (2002) Dags för årsmöte 2002 (p.a.)

> ”En anmärkningsvärd iakttagelse vi har gjort, som kan förklara en del av problematiken, är upptäckten av dubbla lojaliteter hos en del företrädare för invandrarorganisationerna. Dessa högt uppsatta representanter för etniska organisationer har visat sig samtidigt inneha politiska uppdrag från något riksdagsparti som inte så ofta resulterar i att de pacificeras i sitt antirasistiska arbete”. [475]

Den stora skulden för misslyckandet lades emellertid på de offentliga aktörer eller initiativ som antingen ansågs ha försökt ”kapa” Samlingens verksamhet för att skaffa ”politiska poäng”, styra Samlingen i riktning mot de egna ideologiska visionerna eller på andra sätt upplevs ha motarbetat organisationen.[476] Enligt aktiva hade offentliga aktörer tydligt visat sin motvilja mot att stödja alternativ som byggde på utomparlamentariska initiativ. Istället ansågs de ha de agerat för att ”störa, splittra och till slut avväpna organisationen Samling mot rasisms försök att ena så många som möjligt i kampen mot rasism”.[477] I efterhand beskriver intervjuade att det var ett misstag att överhuvudtaget försöka involvera politiska partier eller andra offentliga aktörer i arbetet. Kritiken mot det offentligas agerande utvecklas i en sammanfattande text på organisationens hemsida:

> ”Den moderna statsmakten tar inte längre till våld för att bekämpa proteströrelserna. Metoderna att hålla dem i schack är mycket sofistikerade. Den absolut mest effektiva sättet att hålla oönskade organisationer borta är att manipulera med statsbidragen: andra sätt är t.ex. att värva in invandrare som har ledande roller i etniska organisationer till politiska partier. Etniska svenskar med utpräglad humanistisk syn och en skarp kritisk hållning behöver inte längre frukta repressalier. De kan kallt räkna med en karriär någonstans bland den flora av attraktiva humanitära/politiska/ekonomiska poster som statsmakten alltid har till förfogande. Där kan de fortsätta ha sin kritiska hållning fast nu i en beroendeställning och under hård kontroll. (…) Att genom bidrag göra ett flertal invandrar- och minoritetsgrupper beroende och regeringsvänliga har fungerat under lång tid. (…). Att med uppsåt hindra dom som mest av alla har behov av att få yttra sig, göra sig starkare genom organisering, skaffa sig inflytande är ett allvarligt brott mot demokratin.” (…) ”Den invandrare som sträcker på sig efter mera inflytande kommer bara att upptäcka hur nära han kommit den som alldeles strax därefter kommer att trycka ned honom.”[478]

---

[475] Samling mot rasisms AU (2002) Kallelse till årsmöte 2002 (p.a.)
[476] För en mer historisk analys av statliga aktörers försök att kooptera och kontrollera organisationer med bas i etniska minoriteter se Ålund & Schierup (1991)
[477] Samling mot rasism (2005) Centrum mot rasism, tillgänglig via: www.samling.org (besökt den 10 oktober 2010)
[478] Samling mot rasism (2005) En kort historik: Samling mot rasism, Samling.org – fri och oberoende antirasistisk portal, tillgänglig via: http://www.samling.org/2005/10/14/samling-mot-rasism/ (besökt den 10 oktober 2010)

Enligt en av de drivande, Michel, är en central erfarenhet att det offentliga tycks anse att ”antirasism är en fråga för partierna”. De som drabbas – i huvudsak personer med utländsk bakgrund – ska inte själva försöka att organisera sig för att ta tag i sin situation, utan istället lita på att ”deras” representanter kommer att lösa problemen åt dem:

- Vi som grupp - invandrarna som grupp - kan inte räkna med att få något inflytande (…). Samhällets struktur är sådan att vissa grupper aldrig kommer att få något inflytande. Så länge det funkar som det gör så får man nöja sig och helt enkelt vara utanför.

Samtidigt beskriver flera intervjuade att arbetet med Samlingen var långt ifrån förgäves. Aktiva menar att organisationen nådde ut med flera av sina uttalanden och att de togs på allvar, både av andra rörelseaktörer och av det offentliga. Framför allt lyckades man skapa en – om än kortlivad – antirasistisk sammanslutning som hade sin bas bland människor med utländsk bakgrund. Michel igen:

- Att överhuvudtaget lyckas bilda en sån här organisation, få det gensvar och den start vi har haft, det måste man säga är en seger i sig. Och något mer tycker jag inte man kan begära av oss som inte hade några medel. Det gjorde vi bra.

En annan av de intervjuade, Sara, håller med:

- Lyckat var ju att vi överhuvudtaget lyckades få ihop de här disparata grupperna att umgås och ha kontakter sinsemellan. Jag utgår från att en del av det fortsatte. Att många kom till insikt i alla fall; att ska vi lyckas med någonting så måste vi göra det gemensamt.

9.7. Epilog: den fjärde vågen kulminerar och ebbar ut

I och med Samling mot rasism nedläggning 2002 och Nätverket mot rasism implodering efter Göteborgstoppmötet 2001 uppstod ett organisatoriskt vakuum i den antirasistiska rörelsen, något som successivt kom att fyllas av initiativ med tydligare koppling till det offentliga.

Redan våren 2001 aviserade den socialdemokratiska regeringen nya satsningar för att förstärka det antirasistiska arbetet. Bland annat lanserades ”En nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering”[479]. Planen kom, enligt regeringen, som ett svar på ”en mer uttalad och aggressiv rasism och främlingsfientlighet”[480] och en upplevelse av att kunskapen om diskriminering var låg runt om i Sverige. I och med handlingsplanen gav regeringen uttryck för en än mer explicit antirasistisk riktning och ytterligare ett försök att bidra till samhällelig mobilisering mot rasism. De drivande ville ta ett samlat grepp om det antirasistiska arbetet och ge det mer strukturerad form, långsiktighet och kontinuitet. Satsningen ledde till en rad initiativ riktade mot olika nivåer och aktörer i samhället.[481] En av de intervjupersoner som varit involverad i det offentligas arbete mot rasism beskriver det ökade statliga engagemanget som ett ”försök att återuppväcka en död rörelse.”

Som ett led i arbetet fick Integrationsverket i uppdrag att etablera samråd och dialog med rörelseaktörer verksamma inom fältet. Målet var att samla in synpunkter, erfarenheter och förslag på åtgärder som kunde komma regeringen till gagn i det fortsatta arbetet. Från Integrationsverkets sida sågs samråden också som ett första steg i att bygga ett nytt, nationellt nätverk kring insatser mot rasism, främlingsfientlighet och diskriminering, en idé som hade förts fram av flera aktörer före 2001 och hade stöd bland många av de organisationer som deltog i mötena.[482]

I samband med samrådsmötena beskrev det trettiotal organisationer som kallats – till övervägande del bestående av olika etablerade organisationer (t.ex. Röda korsets ungdomsförbund, Ungdom mot rasism, Afrosvenskarnas riksförbund, Expo och 5 i 12-rörelsen) – hur de såg på den växande rasismen i Sverige, dess orsaker och potentiella lösningar. Av organisationernas anföranden blev det tydligt att idén om strukturell rasism slagit igenom på

---

[479] Regeringen (2011) *Ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet och liknande former av intolerans,* Stockholm, Arbetsmarknadsdepartementet (Dir. 2011:39), tillgänglig via: http://www.regeringen.se/sb/d/14780/a/167957 (besökt den 8 februari 2008)

[480] Regeringen (2001) s.6

[481] T.ex. inrättades myndigheten Forum för levande historia, möjligheterna till en generell diskrimineringslagstiftning utreddes, flera existerande myndigheter fick nya uppgifter och regeringen anslog 10 miljoner per år till antirasistiskt arbete. Ds 2002:26 s.44, s.43f. s.73; Regeringen (2001) s.7; Näringsdepartementet (2002) Arbetsgrupp med uppgift att utarbeta förslag till hur det framtida antirasistiska arbetet skall utformas och bedrivas (p.a.).

[482] Integrationsverket (2000) s.12

bred front. Flertalet problematiserade hur t.ex. staten, kommunen, landstinget, partierna, facket och näringslivet var delaktiga i diskrimineringen av utlandsfödda. Flera av talarna betonade att rasismen återfanns på många områden i samhället – från gator och torg till arbetslivet, bostadsmarknaden, skolor, i media, domstolsväsendet och inom politiken – och att arbetet med att lösa dessa problem måste involvera och byggas med bas i de grupper som redan bedrev en ”seriös och långsiktig” verksamhet inom området, samtidigt som gruppernas oberoende från staten fortfarande garanterades.[483] För att komma till rätta med problemen efterlyste flera av representanterna permanenta, långsiktiga strukturer och lösningar. Bättre ekonomiska resurser, ökad delaktighet, samverkan och inflytande sågs som viktiga byggstenar. Flera deltagare betonade behovet av positiv särbehandling för att kompensera för det underläge personer med utländsk bakgrund ofta befann sig i. Dessutom förespråkades skärpta straff för diskriminering, intensifierade utbildningsinsatser och ökade ansträngningar för att stärka invandrares delaktighet och inflytande i politiska partier, myndigheter, kommuner och föreningar. Deltagarna betonade att det borde bildas ett antirasistiskt centrum som skulle kunna komplettera samhällets övriga insatser mot rasism. Centret skulle fungera som en resurs- och kunskapsbank, en samlings- och mötesplats för rörelseaktörer verksamma inom fältet.[484] I ett gemensamt ”position paper” riktat till regeringen sammanfattades resonemanget som att:

> ”Vi föreslår att regeringen skapar förutsättningar för bildandet av en nationell antirasistisk forum eller fond, som drivs av den antirasistiska rörelsen och som avspeglar Sveriges mångfald”.[485]

I januari 2002 tillsatte regeringen en arbetsgrupp för att följa upp och se över formerna för, och organiseringen av, det framtida antirasistiska arbetet. Av uppdraget framgår att regeringen inte uteslöt att det kunde finnas behov av förändringar när det gällde centrala aktörer i arbetet mot rasism och att en av arbetsgruppens uppgifter var att utreda behovet av en ny paraplyorganisation. Arbetet skulle ske i fortsatt dialog med antirasistiska aktörer i det civila samhälle och bygga vidare på Integrationsverkets samråd.[486]

Resultatet blev ett förslag om att bilda en fristående paraplyorganisation mot rasism och andra former av intolerans – ett ”Centrum mot rasism och andra former av intolerans” (CMR).[487] Centrumet skulle vara partipolitisk

---

[483] Integrationsverket (2001) s.13ff
[484] Ibid. s.29ff
[485] Ibid. Bilaga 6
[486] Näringsdepartementet (2002) Arbetsgrupp med uppgift att utarbeta förslag till hur det framtida antirasistiska arbetet skall utformas och bedrivas (p.a.); Integrationsförvaltningen (2003) Remiss av motion om ”Fristående center mot rasism och diskriminering” (p.a.)
[487] Ds. 2002:26

och religiöst obundet och fungera som en fast samlingspunkt, ett nav, för icke-statliga antirasistiska grupper. Den nya, nationella samarbetsorganisationen skulle drivas som en ideell förening av en bred sammanslutning av samverkande frivilligorganisationer. Centrumet skulle finansieras med statliga medel, men samtidigt vara fristående och agera oberoende från stat och myndigheter. Målet var att skapa en naturlig mötesplats, samordna och effektivisera arbetet samt arbeta för att samla in och bygga upp kunskap, sprida information och bilda opinion. Dessutom menade arbetsgruppen att centrumet skulle kunna "tillgodose regeringens behov av att samarbeta och rådgöra med en 'paraplyorganisation' i frågor som rör olika former av intolerans".[488] Centrumet skulle kunna fungera som ett kontakt- och rådgivande organ och samtidigt vara en viktig informationskanal för offentliga aktörer att nå ut med information till det civila samhället.[489]

Centrum mot rasism bildas

Den 6-7 september 2003 blev idén verklighet. Efter en vår av intensiva förberedelser, möten med totalt 359 frivilligorganisationer runt om i landet och bildandet av ytterligare arbetsgrupper i syfte att förbereda centrumets tillkomst, samlades 116 organisationer till ett konstituerande "historiskt möte" i Stockholm.[490] Visionerna var stora. I ett dokument, formulerat 2004, beskrivs den framtida, tänkta verksamheten. År 2010 skulle CMR vara en ledande och efterfrågad nationell och internationell aktör som genom trovärdighet, kompetens och legitimitet utvecklats till den mest naturliga samverkanspartnern för skolor, myndigheter, näringsliv, kommuner och organisationer i arbetet mot rasism. Utöver att själv agera snabbt, fristående och flexibelt skulle verksamheten ha samordnat, stött och mobiliserat invandrarorganisationer och andra frivilligorganisationer till en kraftsamling mot institutionell rasism, strukturell diskriminering, vardagsrasism och rasistiskt våld. Centrumet skulle "nått ut genom mediebruset", drivit

---

[488] Ibid. s.48, s.57

[489] Ibid. s.48; Integrationsverket/Ramböll Management (2006) *Utvärdering av Centrum mot rasism*, Norrköping, Integrationsverket, s.21, s.45

[490] Det är oklart hur många organisationer som faktiskt kom på årsmötet. Av protokollet för mötet framgår inte vilka som deltog och i efterhand varierar siffrorna mellan 116 och 160. I en extern utvärdering uppges dock siffran till 116. Se Styrelsen för Centrum mot rasism (2003) Fem frågor om CMR (p.a.); Futures Unlimited (2003) Minnesanteckningar från Integrationsverkets möte den 16-17 maj – gemensam del, tillgänglig via: http://www.immigrant.org/centrum/centrum-old.htm (besökt den 7 augusti 2013); Svenska dagbladet (2005) 2000 föreningar från början, 18/7; Integrationsverket (2006) s.10, s.32; Arbetsgruppen för antirasistiskt centrum (2003) Föreningen Centrum mot rasism: Arbetsordning för det konstituerande mötet (p.a.)

opinion, spridit information och synliggjort problem, vilket i sin tur påverkat samhällsutvecklingen i antirasistisk riktning.[491]

Vägen mot att förverkliga ovanstående visioner skulle dock visa sig allt annat än rak. Redan under det konstituerande mötet uppstod konflikter mellan olika aktörer. Oenighet om styrelsens sammansättning och de föreslagna stadgarna, anklagelser om brister i den demokratiska ordningen, att den förberedande arbetsgruppen forcerade eller ”kuppade” igenom egna idéer och osynliggjorde alternativa förslag blandades med personliga och organisatoriska konflikter mellan företrädare för olika antirasistiska grupper.[492] Av protokoll framkommer också att ett flertal deltagare reserverade sig mot att centrumets arbetsområden inte skulle omfatta ”det flyktingpolitiska området” och man menade att verksamheten måste ”inkludera aktivt arbete för en rättssäker prövning för asylsökande i Sverige”.[493] I efterhand utmålade kritiker mötet som ett ”fiasko” eller en ”parodi”, och ett antal organisationer vände sig till Integrationsverket för att få det ogiltigförklarat.[494]

Även flera av de intervjuade minns mötet som turbulent och konfliktfyllt. Intervjuade beskriver t.ex. att mötet var uppgjort redan från början, att den förberedande arbetsgruppen satt dagordningen, skrivit stadgar, bestämt styrelse och kom dit för att säga ”så här är det”. Olof och Carl, som båda var med på det konstituerande mötet, minns det t.ex. som stormigt.

- Alltså, det var så många konfliktlinjer så det var som… det går inte ens att börja liksom (…). Där var jag mer en iakttagare som bara såg att här var det en helt fylld landstingssal med massvis med saker som jag inte har en aning om vad som ligger bakom, säger Olof.

Carl beskriver det som ett av de ”märkligaste mötena jag varit på i hela mitt liv”:

- Det var ju så tydligt. Det var en massa minoritetsgrupper som var i luven på varandra och så skulle dom samarbeta.

---

[491] Centrum mot rasism (2003) Verksamhets- och utvecklingsplan (p.a.); Arbetsgruppen för antirasistiskt centrum (2003) Verksamhetsinriktning för Centrum mot rasism (p.a.); Arbetsgruppen för antirasistiskt centrum (2003) Arbetsgrupps förslag: Stadgar för Centrum mot rasism (p.a.); Centrum mot rasism (odat.) Stadgar för centrum mot rasism (p.a.)

[492] Centrum mot rasism (2003) Protokoll fört vid det konstituerande årsmötet för bildandet av föreningen Centrum mot rasism, Stockholm 2003-09-06 (p.a.); Immigrant-institutet (odat.) Dokumentation kring bildandet av ett antirasistiskt centrum, tillgängligt via: http://www.immigrant.org/centrum/centrum-old.htm (besökt den 29 juli 2013); Integrationsverket (2006) s.84

[493] Centrum mot rasism (2003) Protokoll fört vid det konstituerande årsmötet för bildandet av föreningen Centrum mot rasism, Stockholm 2003-09-06 (p.a.)

[494] Afrikanskt nätverk, Somaliska flyktingföreningen m.fl. (2003) Gemensam protest mot det odemokratiska sättet arbetsgruppen ledde det konstituerande mötet för ett nationellt centrum mot rasism och all form av intolerans den 6-7 september 2003, tillgänglig via: http://www.immigrant.org/centrum/gemensamprotest.htm (besökt den 29 juli 2013; Svenska dagbladet (2003) Integrationsverket svarar, 27/3

- Det är ju den här naiva synen på intolerans och rasism – ”vi samlar alla minoritetsgrupper för att arbeta mot rasism”, men man kan inte se att det finns intolerans och rasism i minoritetsgrupperna. Så en av anledningarna till konflikterna är ju att det finns intolerans mellan minoritetsgrupperna. Det var ju ett möte där folk står och gapar på varandra (…) och det har, när jag som utomstående sitter och följer det, att det finns en rasistisk dimension i det.

Extern kritik och interna konflikter

Under åren efter bildandet fortsatte det att storma kring centrumet. 2005 utsattes CMR för hård kritik både i media och av konkurrerande antirasistiska aktörer, framför allt de som fått sina egna bidrag minskade eller indragna efter centrumets bildande.[495] Centrumet anklagades för ineffektivitet, inkompetens, avsaknad av tydliga mål och riktlinjer samt att alltför stor del av de drygt 13 miljoner centret haft till sitt förfogande gått till höga kostnader för resor, lokalhyror, styrelsearvoden, representation, dyra hotell och inköp av kontorsinredning.[496] Kritiker menade att centrumet saknade ”entusiasm, kampanda, självständighet och lojalitet från de berörda”[497], det beskylldes för upplåsta medlemsförteckningar och få verkligt aktiva. Arbetet beskrevs som toppstyrt och nepotiskt där personer med kopplingar till framför allt socialdemokrater och miljöpartister fick framskjutna positioner och där stöd till andra antirasistiska föreningar ansågs bygga på personliga kontakter och vänskapsband.[498]

Att CMR, efter två års relativ anonymitet, uppmärksammades på allvar först i samband med att kritik riktades mot marknadsföringen av

---

[495] En del av kritiken kom t.ex. från Immigrant-institutet (Immi) i Borås som sedan 1973 samlat material om invandring, flyktingar och rasism i Sverige. Mellan 1989 och 2007 finansierades institutet delvis med statliga medel, en resurstilldelning som förändrades efter bildandet av centrum mot rasism. Se Immigrant-institutet, tillgänglig via: http://www.immi.se/insti/; Immigrant-institutet (2006) Hur blev det så? Synpunkter om föreningen Centrum mot rasism i Stockholm, tillgänglig via: http://www.immigrant.org/centrum/ (besökt den 25 juli 2013); Immigrant-institutet (odat.) Dokumentation kring bildandet av ett antirasistiskt centrum, tillgängligt via: http://www.immigrant.org/centrum/centrum-old.htm (besökt den 29 juli 2013); Arbetaren (2005) ”Nykonservativ kritik mot Centrum mot rasism”, 20/7

[496] Se t.ex. Immigrant-institutet (2006) Hur blev det så? Synpunkter om föreningen Centrum mot rasism i Stockholm, tillgänglig via: http://www.immigrant.org/centrum/; Svenska dagbladet (2005) Kamp mot rasism dyrbart fiasko, 16/5; Svenska dagbladet (2005) Statliga bidrag slösas bort, 16/7; Svenska dagbladet (2005) Antirasistrevisor fälld för valfusk; Arbetaren (2005) En verklig korruptionshärva, 10/8; Integrationsverket/Ramböll Management (2006) s.9, s.38

[497] Samling mot rasism (2005) Centrum mot rasism, tillgänglig via: http://www.samlingen.org/2005/10/13/centrum-mot-rasism/ (besökt den 10 okt 2010)

[498] Svenska dagbladet (2005) Kampen mot rasism toppstyrs, 18/7; Svenska dagbladet (2005) Stig Wallin är inte tillräckligt aktiv, 18/7; Svenska dagbladet (2005) Tre av fyra har hoppat av, 17/7; Svenska dagbladet (2005) 2000 föreningar från början, 18/7; Svenska dagbladet (2005) Ny bidragsordning ska minska fusk, 24/9; Arbetaren (2005) En verklig korruptionshärva, 10/8; Integrationsverket/Ramböll Management (2006) s.7f

lakritsglassen ”Nogger black” gav kritikerna ytterligare luft under vingarna. CMR:s utspel fick stort genomslag i media och möttes av en storm av hånfulla, förlöjligande och avvisande motreaktioner, i synnerhet från debattörer på högerkanten som argumenterade för att CMR var en ”pseudoverksamhet” som ägnade sig åt att ”jaga inbillade spöken i dagsljus”, helt missade sitt mål och att hela verksamheten var ett tydligt bevis för att antirasistisk verksamhet inte skulle bedrivas med stöd från staten.[499]

Även internt utspelade sig stridigheter kring verksamheten och dess inriktning. Intervjuade beskriver hur centrumet, bara efter några månader, delades längs olika konfliktlinjer. Bland annat riktades kritik mot att centrumet fastnat i en alltför teoretisk diskussion och hade svårt att angripa såväl den statliga rasismen, flyktingpolitiken som extremhögerns organisationer. Intervjuade beskriver hur centrumet ”byråkratiserades” och delvis kom att befolkas av ”karriärister”, aktiva som såg en möjlighet att få en lön och position nära makten och mest verkade intresserade av att fungera som remissinstans eller officiell samtalspartner åt regeringen.[500] Som ett resultat av både de interna meningsskiljaktigheterna och den externa kritiken lämnade flera styrelseledamöter centrumet.[501]

Centrum mot rasism tappar fart

Konflikterna och kritiken i media uppges ha haft negativ effekt på CMR:s verksamhet, både genom de interna slitningar som uppstod och att konflikterna politiserades och kom att utnyttjas av centrumets motståndare. Även om styrelseledamöter bemötte och resolut avfärdade anklagelserna och menade att många antingen var ”direkt falska”, ”rykten” eller uppförstorade ”halvsanningar” – ofta hämtade från konkurrerande verksamheter eller individer som försökte ta makten över organisationen – bidrog konflikterna

---

[499] Pripp & Öhlander (2008) s.7ff. s.94ff. Se t.ex. Svenska dagbladet (2005) GB anklagas för rasistisk glassreklam, 30/3; Svenska dagbladet (2005) Kränkande reklam är inget skämt, 12/10; Svenska dagbladet (2005) Chablis mot rasism fungerar inte, 19/7; Svenska dagbladet (2005) Säg nej till megafonstaten, 20/7; Svenska dagbladet (2005) Antirasister mot glassdebatt, 2/5; Svenska dagbladet (2005) Kamp mot rasism dyrbart fiasko, 16/5; Svenska dagbladet (2008) CMR utmanade den svenska självbilden, 31/7; Fria tidningar (2006) Statlig antirasism vågar inte kritisera asylpolitiken, 20/9; Fria tidningar (2006) Statlig antirasism till attack mot glass och djurparker, 4/9; Arbetaren (2005) ”Nykonservativ kritik mot Centrum mot rasism”, 20/7; Integrationsverket/Ramböll Management (2006) s.53, s.86f

[500] Se även t.ex. Fria tidningar (2006) Statlig antirasism vågar inte kritisera asylpolitiken, 20/9; Fria tidningar (2006) Statlig antirasism till attack mot glass och djurparker, 4/9

[501] Svenska dagbladet (2005) Nytt avhopp skakar Centrum mot rasism, 21/7; Integrationsverket/Ramböll Management (2006) s.28; Arbetaren (2005) ”Nykonservativ kritik mot Centrum mot rasism”, 20/7

till att dränera centrumet på kraft, tid och energi.[502] I ett nyhetsbrev hösten 2005 konstaterade t.ex. den då nyvalda styrelsen:

> "Det senaste året har präglats av problem för CMR:s styrelse. Under den senare delen av förra styrelsens mandatperiod paralyserades styrelsearbetet av interna konflikter och maktkamp - något som även har haft konsekvenser för den nuvarande styrelsen. Visserligen såg årsmötet till att konflikten lyftes ut ur styrelsen, men destruktiva krafter verkade utanför styrelsen och allierade sig med reaktionära krafter som gärna vill se CMR försvinna från arenan. Det hela kulminerade i en förtalskampanj i Svenska Dagbladet. "[503]

Som en följd av turbulensen beslutade integrationsminister Jens Orback att snabbutreda verksamheten.[504] Den externa utvärderingen friade centrumet från anklagelser om ekonomiska oegentligheter och menade att föreningen, under sin förhållandevis korta verksamhetstid ”genomfört en stor mängd aktiviteter med inriktning på rasism och etnisk diskriminering”.[505] Samtidigt konstaterades att styrelsens arbete, redan från starten, ”i betydande utsträckning präglats av interna motsättningar” vilket fått ”betydande konsekvenser för effektiviteten i styrelsens arbete.”[506] Utvärderingen visade också på osäkerhet kring centrumets faktiska medlemsorganisationer och att det fanns en ”tvetydig” eller ”polariserad” syn på centrumet bland de deltagande organisationerna. [507] Å ena sidan återfanns grupper som var nöjda med centrumets verksamhet och den egna möjligheten att påverka. Å andra sidan uppgavs en ”betydande del” av medlemsorganisationerna vara ”mindre eller inte alls nöjda med arbetet, att de inte engagerat sig särskilt i verksamheten” och att de ansåg att det funnits ”inga eller små möjligheter att påverka Centrum mot rasism (…)”.[508] I utvärderingen konstaterades även att resurserna, vilket till mycket hög andel bestod av statliga medel, var jämförelsevis stora i relation till den verksamhet man förväntats bedriva. En av slutsatserna blev att antingen borde uppgifterna utvidgas eller bidragens storlek ses över.[509]

Istället för att ompröva vare sig verksamheten eller bidragens omfång drogs stödet in. I samband med regeringsskiftet 2006 beslöt den borgerliga

---

502 Arbetaren (2005) ”Nykonservativ kritik mot Centrum mot rasism”, 20/7; Arbetaren (2005) Lögner om Centrum mot rasism, 17/8; Sydsvenskan (2005) ”Kritik med dolda motiv”, 22/7; Journalisten (2005) SvDs anonyma källor sänker trovärdigheten, 23/8

503 Centrum mot rasism (2005) Nyhetsbrev 2005-08-16, tillgänglig via: http://www.immigrant.org/centrum/

504 Svenska dagbladet (2005) Jens Orback vill snabbutreda CMR, 20/7; Svenska dagbladet (2005) Orback skyndar på granskning av CMR, 23/8

505 Integrationsverket/Ramböll Management (2006) s.2, s.40ff; Svenska dagbladet (2005) Bidrag till CMR kan ses över, 31/10

506 Integrationsverket/Ramböll Management (2006) s.3, s.29

507 1 juli 2005 hade 57 av 93 listade föreningar betalat det årets medlemsavgift. Se Ibid. s.4

508 Ibid. s.4, s.7, s.79

509 Ibid. s.4, s.39; Svenska dagbladet (2005) Bidrag till CMR kan ses över, 31/10

regeringen att stoppa de årliga bidragen till Centrum mot rasism, vilket skapade helt nya förutsättningar och tvingade CMR att skala ned och omorganisera sin verksamhet.[510]

En symbol för splittring?

Med facit i hand kan således konstateras att CMR aldrig blev den samlande och starka antirasistiska kraft många rörelseaktörer hoppats på. Redan 2006 konstaterade en statlig utredning att centrumets utsikter att nå sina mål var ”minimala”:

> ”(i)nterna partipolitiska intressen och konflikter har bidragit till att centret inte lyckats bli den kritiska röst som avsågs (…). Det är också utredningens bedömning att utsikterna att centret utvecklas till en sådan kritisk granskande aktör är minimala i dess nuvarande form, bl.a. på grund av den partipolitisering som centret genomgått under de senaste åren. Ett flertal som arbetar på centret eller sitter i centrets styrelse har partipolitiska uppdrag.”[511]

Istället för att stå som en symbol för enighet, kraft och beslutsamhet beskriver flera av de intervjuade att CMR kom att symbolisera den sista i raden av problemtyngda försök att ena rörelsen. De intervjuade som varit engagerade i, eller direkt berörda av, CMR:s verksamhet har alla olika åsikter, men de flesta är övervägande negativa till utvecklingen. En del resonerar i linje med att staten, genom CMR, i realiteten hindrat organiseringen av invandrare och därmed oskadliggjort en potentiellt oppositionell kraft, medan andra lyfter fram att CMR borde och kunde gjort mer. Så här säger t.ex. Simon, en av de som drev på inför bildandet:

- CMR hade kunnat spela en mycket större roll än de gjorde. De kunde varit mycket aktivare, mycket mera aktivistiska i sin framtoning, både politiskt gentemot det politiska etablissemanget, men också gentemot det civila samhället som en mobiliserande kraft.

Även Khalil, som också länge jobbade för bildandet av ett antirasistiskt center är besviken:

- Jag vill ju helst inte prata om det för jag är så besviken på alla dom där. De anställde någon som inte kunde någonting om de här frågorna. Så det var vad statsmakten gjorde med den här fina idén. Och du har ju sett resultatet. Idag är det en döende organisation. Aldrig har en antirasistisk organisation fått så mycket pengar och gjort så lite som CMR. Det är vad jag kan säga.

---

510 Svenska dagbladet (2006) Satsning mot rasism stryps, 19/10; TT (2006) Centrum mot rasism förlorar stödet, 19/10; Svenska dagbladet (2007) Centrum mot rasism får ny ordförande, 23/3. Centrum mot rasism var fortfarande verksamt 2013, men arbetar under andra förutsättningar än åren kring bildandet. I en statlig utredning från 2012 konstateras att organisationens ställning har försvagats och att det är tveksamt hur väl organisationen fyller sin funktion. Se SOU 2012:74 s.249
511 SOU 2006:79 s.345

- För att det ska skapas en ny enande kraft så måste CMR läggas ned först. Den har sårat så många. Jag är så jävla ledsen. Jag ångrar mig djupt i mitt liv att jag bidrog till skapandet av det där jävla stället som gjorde att alla mina kompisar bekämpar varandra och ingen pratar med varandra. Det blev så otrevlig stämning, så istället för att ägna sig åt kampen mot rasism så ägnade man sig åt varandra, åt revir och åt personfrågor.

I backspegeln kan således konstateras att skapandet av Centrum mot rasism markerar såväl kulmen, som början på slutet, för den fjärde vågen av antirasism. Den inledande entusiasm som omgav projektet förbyttes för många successivt till ännu en insikt kring svårigheterna att ena den disparata rörelsen. Flera av de konflikter som präglat rörelsens historia – och som diskuterats utförligt i de fyra senaste kapitlen – tycktes åter flytta in under samma tak. Resultatet blev både en intern kamp och en strid mot både konkurrerande och motverkande krafter i samhället.

Konflikterna och uppståndelsen tycks även ha smittat av sig på allmänhetens benägenhet att delta i olika former av antirasistisk aktivitet. Enligt attityd- och värderingsundersökningar från 2007-2008 minskade det svenska folkets ”handlingspotential för antirasistiskt engagemang” och villigheten att engagera sig i antirasistiska organisationer under andra halvan av 2000-talet.[512] Från att ha nått en höjdpunkt i samband med de uppmärksammade våldsdåden 1999 dalade intresset successivt under 2000-talet, för att nå de lägsta noteringarna sen mätningarna inleddes 2007.[513] I Integrationsbarometern var över hälften av de tillfrågade avvisande mot idén att arbeta organiserat eller demonstrera mot rasism, och bara en mindre grupp kunde absolut tänka sig att engagera sig på dessa vis (cirka 12 procent). I Sverige uttryckte allmänheten istället störst vilja att bojkotta företag som blivit dömda för rasism, bära knappar med budskap eller bidra med pengar till organisationer, men även dessa tre faktorer minskade i jämförelse med föregående mätning.[514]

En miljö snarare än en rörelse

Efter kraftsamlingen kring Centrum mot rasism har, fram till 2013, inga nya större försök gjorts för att länka samman de antirasistiska krafterna på nytt. Intervjuade beskriver utvecklingen i termer av att rörelsen utvecklat ett ”minne”, att tidigare erfarenheter av interna konflikter ”avskräcker” från att göra nya försök och att ”den här typen av samlingar faktiskt inte leder någonstans”. Allt för mycket tid, kraft och energi har riktats åt fel håll, mot interna problem framför arbete mot rasism. Aktiva har varit oförmögna att

512 Integrationsverket (2007) s.7, s.11, s.72ff; Demker (2008) s.195
513 Demker (2008) s.195
514 Integrationsverket (2007) s.11, s.72ff

lösa de långt- och djupgående konflikter kring analys, strategi, metoder och alternativa visioner som präglat rörelsens historia, vilket tycks ha bidragit till en känsla av uppgivenhet. En av de intervjuade, som varit verksam under både 1990- och 00-talet, uttrycker sig t.ex. så här kring hur de interna konflikterna påverkat rörelsen:

- Det är förknippat med obehagliga känslor för mig. Att vi har misslyckats allihop. För ibland så förtränger jag och vill inte blanda mig i, men ibland gör jag ju det och går ut på nätet och kollar. För att veta. Samtidigt vill jag ju inte veta. Jag bara märker att det går dåligt och de har ingen struktur. (…) Alltså, när man misslyckas några gånger så vågar man inte mer. Man måste invänta en ny generation som inte har kopplingar till gamla erfarenheter.
- Enda sättet är ju att konstatera att vi har förlorat under längre tid. Under 10-15 år har solidaritetskrafterna förlorat. Nu gäller det att tänka om.

En stor majoritet av de intervjuade menar att de antirasistiska krafterna i början av 2010-talet står svagare än på decennier. Utöver de interna konflikterna lyfter flera aktiva fram statens agerande som en central förklaring till att frivilligorganisationerna tappat kraft. Flera intervjuade menar att de statliga initiativen ”kvävt”, ”sugit upp”, ”konkurrerat ut” eller slagit den antirasistiska rörelsen ”i spillror”. Ur det perspektivet ses CMR som det sista i raden av försök – en resa som började redan med Rör inte min kompis på 1980-talet, via Europaåret under 1990-talet till 2000-talets organisationsbyggen – att ta kontroll över och skapa en ”antirasistisk rörelse i statlig regi”. En av kritikerna, Nicolas, tidigare aktiv i bland annat NMR, beskriver t.ex. hur staten använt olika metoder för att tysta kritiker och stoppa en radikalisering av aktiva.

- Antingen de motarbetar helt öppet, som med AFA till exempel. De säger att de är extremister och då blir de lättare att hantera. (…) Det andra sättet är att suga in dom i de här verksamheterna, köpa ut dom på sätt och vis – antingen med pengar, resor eller fina ord, sammanträden, poster och olika grejer. Det tredje är att man gör en egen organisation, som man sen försöker, via pengar och så, ska bli synlig.

När de systemkritiska rösterna väl marginaliserats eller koopterats kan politikerna, enligt Nicolas, fortsätta att utmåla högerextrema grupper eller ”de onda Sverigedemokraterna” som de huvudsakliga problemen med rasism, istället för att tvingas försvara den egna politiken eller samhällets grundläggande strukturer.

Även Anders, som varit aktiv sedan 1980-talet, för en liknande argumentation. Han menar att stora delar av den antirasistiska rörelsen successivt blivit ”uppslukad” och neutraliserad, reducerad till ”nåt lika-olika-och-hit-och-dit”. Anders beskriver hur utvecklingen delvis beror på de

antirasistiska aktörerna själva. Vissa dominerande gruppers strävan efter att komma nära makten och dess resurser har skapat ett ”parasitärt beroendeförhållande” och ett ”koopteringstillvänt tillstånd” där de antirasistiska krafterna successivt lierat sig med det system de enligt Anders borde bekämpa.

- Systemet vill naturligtvis neutralisera sina kritiker och fånga upp dom, suga upp dom och göra dom ofarliga. Det skulle inte fungera om det inte var så att det inifrån den här miljön fanns en vilja att bli accepterad (…). Sen går det tror jag som – när man blir fet – det går en halv centimeter i taget, man tänker inte så noga på det. Koopteringsprocessen är väldigt långsam. Hade den varit snabb, i stora tydliga steg, så hade den blivit synliggjord och det hade fått tydligare reaktioner. Det sker mycket mera smygande.

De intervjupersoner som inte har en fullt så negativ bild av statens arbete och ansträngningar lyfter fram att de senaste årens antirasistiska engagemang helt enkelt tagit sig andra uttryck än tidigare. Det finns inte längre någon tydlig utomparlamentarisk rörelse eller enande kraft, men däremot har tidigare ansträngningar sått frön som gör att frågan idag lyfts in i och drivs inom de etablerade politiska partierna och folkrörelseaktörer, som t.ex. Röda korset, Rädda barnen, Svenska FN-förbundet eller antidiskrimineringsbyråer. I takt med att medvetenheten ökat beskrivs hur frågor kring antirasism blivit en naturlig del av det politiska arbetet, en fråga som drivs oberoende av existensen av en rörelse. Flera intervjuade menar att själva rörelsearbetet under slutet av 2000- och början av 10-talet istället har kommit att ”tas över”, om än i mindre skala, av grupper som arbetar mer fokuserat med frågor kring papperslösa och asyl- och flyktingärenden.[515]

Flera intervjuade pekar även på att de radikala grupperna, i synnerhet den ”autonoma vänsterns brutalitet”, haft en negativ inverkan på rörelsens förmåga att mobilisera under 2000-talet. De militanta gruppernas framväxt och inflytande under 1990-talet, kravallerna vid toppmötet i Göteborg 2001 och de fortsatta oroligheterna kring Salem-marscherna har gjort att antirasistisk rörelseaktivitet förknippats med våld, både i medias och

[515] För de rörelseaktörer som mer utpräglat arbetar med flyktingfrågan utgör Påskuppropet 2005 en milstolpe. Uppropet, som initierades av Sveriges Kristna råd, hade som mål att få tillstånd en tillfällig, allmän flyktingamnesti. Initiativtagarna till uppropet menade att beviljandet av uppehållstillstånd för flyktingar som redan fanns i Sverige skulle ge andrum åt de domare och förvaltningsdomstolar som, efter nedläggningen av Utlänningsnämnden 2004, skulle börja fatta beslut i asylärenden. Åtgärden syftade till att “nollställa” räkneverken, minska arbetsbördan och ge de nya domarna möjlighet att förbereda sig för uppgiften, vilket skulle förbättra rättsäkerheten. Uppropet vann stort gehör. Över 150000 namnunderskrifter samlades in och 64 organisationer, däribland fem av sju riksdagspartier, ställde sig bakom idén. Socialdemokraterna och Moderaterna avvisande dock förslaget, vilket gjorde att det föll i riksdagen. Se t.ex. Svenska dagbladet (2005) Gömda flyktingar får inte kollektiv amnesti, 9/15.

allmänhetens ögon. Så här säger t.ex. en av de intervjuade, Henrik, som tidigare varit aktiv i bland annat NMR:

- Jag menar att alltför många har bortsett ifrån vilken bild som ges av den antirasistiska rörelsen i medierna. Det är där de flesta människor får sin bild av verkligheten. Man måste inse det. Sen kan den vara felaktig, det har den nästan alltid varit. Det är oerhört ovanligt att, i vart fall manifestationer där jag varit med och organiserat, sådana manifestationer har varit initiativtagare till bråk eller så. Snarare är det ju… det är ju riktigt beskrivet att polisen snarare har utnyttjat de här manifestationerna i Salem för att träna taktik och strategi i att skingra en folkmängd och man attackerar vid flera tillfällen våra motdemonstrationer helt utan orsak. Jag har ju sett det där hända. Så att jag vet ju om att det som dom som vill skita i de borgerliga medierna säger, att det i stor utsträckning stämmer. (…) Men det spelar liksom ingen roll, för vi har gett dom möjligheten att utnyttja oss på det viset för att vi inte har varit förutseende nog att organisera oss på ett annat sätt (…) som dom inte kan attackera eller provocera fram attacker ifrån. (…) Så den bilden har varit förödande tycker jag, att antirasistiskt arbete har blivit något som en handfull eller några hundra mer eller mindre proffsdemonstranter på vänstersidan har sysselsatt sig med liksom.

Intervjuade lyfter även fram övergripande förändringar i människors inställning till rörelseaktivitet som en förklaring till den minskade mobiliseringen. Aktiva beskriver hur det skett en successiv förändring från 1960- och 70-talets kollektiva ideal – betoningen på solidaritet, empati och rättvisa – mot ett klimat präglat av individualism, materialism och konkurrens. Arbetarrörelsen och vänstern, som traditionellt spelat en central roll i den antirasistiska rörelsen, är svag, tvingad på defensiven. Den generella rörelseaktiviteten har minskat. Flera intervjuade menar att det är svårt att få folk att engagera sig i kollektiva projekt. En av dem, Peter som tidigare organiserat sig i AFA, beskriver t.ex. den stora skillnaden mellan 1990-talets antirasistiska rörelse och dagens aktiviteter som att människor idag är ”väldigt rädda att binda upp sig i något permanent engagemang”. De kan komma på en enskild manifestation, men inte organisera sig.

- Jag tycker folkrörelseorganisering är betydligt svårare idag för att det är väldigt drevbaserat. Det kommer snabba frågor, det är hela det här post-politiska tillståndet, det är viktigare vad personer tycker och identiteter – man ska förklara vad man har för åsikter i olika saker, snarare än att engagera sig i frågor. Det är svårare att bygga organisationer idag.

Vid beskrivning av 2010-talets antirasistiska aktiviteter är det ingen av de intervjuade som talar om varken en antirasistisk rörelse eller någon form av enad front mot rasism. Istället används ord som ”differentierad”, ”splittrad”,

”oorganiserad”, ”spontan”, ”enskilda initiativ mot enskilda händelser”. För flera intervjuade framstår situationen som en paradox. Aktiva beskriver hur rasistiska, främlingsfientliga eller intoleranta krafterna är bättre organiserade, har mer inflytande och har växt sig starkare än någonsin. Hur det ”mullrar över hela Europa”, inklusive Sverige, med ”bruna partier” i parlament efter parlament samtidigt som det saknas en livskraftig, synlig och inflytelserik antirastisk rörelse. En av de intervjuade, Per, säger t.ex.:

- Paradoxalt nog när det skulle behövas som mest finns det inte det. Med det inte sagt att det inte finns någon motkraft, för det finns det. Det finns en ordentlig motkraft mot rasism i samhället, men den är inte mobiliserad och organiserad på det sättet som det skulle kunna vara för att få största möjliga effekt.

Reaktiva, emotionella utbrott gör ingen rörelse

Under senare delen av 2000-talet och början av 10-talet har de antirasistiska aktiviteterna till stor del bestått av reaktiva, kortvariga emotionella utbrott, tydligast exemplifierat med den starka reaktionen på Sverigedemokraternas valframgångar 2010. Den 20:e september, första måndagen efter riksdagsvalet, samlades runt 10 000 demonstranter på Sergels torg för att visa sitt missnöje med Sverigedemokraternas intåg i riksdagen. Den antirasistiska kraftsamlingen utgjorde en av de största enskilda demonstrationerna under 2000-talet, samtidigt som liknande manifestationer hölls i en rad andra städer. Under en dryg timme fylldes luften, från Malmö till Umeå i norr, av antirasistiska slagord, ilska, indignation, engagemang och strävan efter förändring. Händelserna visade tydligt att antirasism fortfarande utgör en stark mobiliserande kraft i samhället − en fråga som engagerar, berör och aktiverar.

Samtidigt kan konstateras att 10 000 personer på en demonstration, eller för den delen 383 458 personer i en facebookgrupp mot Sverigedemokraterna, inte är liktydigt med en livskraftig rörelse.[516] Enligt flertalet intervjuade ser vi snarare en engagerad men brokig antirasistisk ”miljö”, utan centrala nav, till stor del byggd kring individualiserade ställningstaganden, emotionella utbrott och flyktiga former av aktivism. Rätt använda kan flera av dessa element − det individualiserade engagemanget, de starka emotionella reaktionerna och organisationernas autonomi och mångfald − alla utgöra potentiella styrkor för sociala rörelser som strävar efter samhällelig förändring. Samtidigt pekar de kortvariga ”explosionerna” mot betydande svagheter. Rörelsers potentiella framgång bygger också på gemensam koordinering och organisering, utbyte, samarbete och utarbetande av mer långsiktiga mål, strategier och visioner. För att skapa en

[516] Facebook (2012) SD Nej tack!, tillgänglig via: http://www.facebook.com/SDNejTack/likes (besökt den 15 oktober 2012)

varaktig, gemensam kraft i samhället – som på olika sätt strävar mot att angripa de samhälleliga problem man förutsatt sig att lösa – krävs ett engagemang som går bortom enskilda opinionsmarkeringar. Den fråga flera av de intervjuade rörelseveteranerna ställer sig handlar om ifall det finns någon eller några – och i så fall vilka och hur – som kommer att våga, orka och vilja ta steget att försöka länka samman de aktiva och kanalisera det stora intresse och antirasistiska engagemang som finns i samhället, utan att trampa runt i historiens snårstigar ett varv till.

Flera av rörelseveteranerna uttrycker, trots allt, en tydlig optimism. Med facit i hand betonas att rörelsen har nått betydande framgångar, t.ex. genom att ha frammanat en ökad diskussion och medvetenhet kring rasistisk problematik, förankrat förståelsen av strukturell rasism i både politik och samhälle, ökat solidariteten och samarbetet mellan etniska grupper, försvårat eller stoppat de högerextremas mobilisering i civilsamhället, försenat de högerpopulistiska gruppernas parlamentariska genombrott eller att ha påverkat den politiska dagordningen i antirasistisk riktning. En av dem som tror mest på en ny våg av antirasism under 2010-talet är Tomas, tidigare aktiv i bland annat Samlingen:

- Förutsättningarna att bygga en antirasistisk rörelse nationellt och med bredd är större idag än de har varit under de tjugofem år som jag varit aktiv i alla fall - och att bygga en antirasistisk rörelse som tar ett bredare grepp än att bara protestera mot rasistiskt våld eller bemöta rasistiska demonstrationer med motdemonstrationer. Också förutsättningarna för en bredare rörelse än så har aldrig varit större än nu. Det är klart att för eller senare så kommer vi, eller någon annan, att också ha kapaciteten och förmågan att organisera den rörelsen liksom. Helt enkelt därför att det måste göras.

En annan optimist är Lucas, tidigare aktiv i bland annat Ung vänster:

- Det är en ny generation som växer upp litegrann i ett nytt tidevarv. Det ska bli väldigt spännande att se dom (…) som växer upp idag, som går i skolan idag, den striden dom får utkämpa – var dom är om tio-femton år? Jag är helt övertygad om att det finns en jädra massa ungdomar idag som har ilska över SD, de rasistiska idéerna, som drabbas av det här dagligen på olika sätt, oavsett vad man har för etnicitet eller så. Vart tar dom vägen? De hamnar ju uppenbarligen inte i Ungdom mot rasism. De hamnar inte i riksdagspartiernas ungdomsförbund. Och de hamnar heller inte i en autonom vänster. Men de är någonstans. Det är jag helt övertygad om… Eller jag vet var dom är. De är på sina skolor och litegrann väntar på att någonting ska hända.

Den fjärde vågen må således ha ebbat ut, sedan några år ersatt av enstaka stormbyar och ett mer lågintensivt, latent arbete där aktiva fortsätter driva frågorna och försöker bygga en starkare antirasistisk kraft i samhället.

Samtidigt som situationen kan tolkas som ett tecken på splittring, svaghet och förvirring öppnar den också för nya möjligheter. I böljningarna mellan vågor finns ökat utrymme för förhandling, omstrukturering och omformulering, att utvecklas och förnyas samtidigt som aktiva lär av det förgångna. Nya sätt att analysera rasism, formulera problem och visioner, utveckla motstrategier, kommunicera idéer och praktisera antirasism har möjlighet att växa. Idéer och praktiker som kommer att forma och leda in det antirasistiska arbetet på nya spår om en femte våg väl spränger fram.

9.8. Den fjärde vågen – en sammanfattning

I början av 1990-talet ruskades den antirasistiska rörelsen till liv och fylldes med ny kraft. Den tilltagande militansen hos organiserade nynazister, lasermannens skjutningar, Ny demokratins intåg i riksdagen och en rad attentat mot flyktingförläggningar väckte en våg av motreaktioner. Aktiviteten exploderade. Det var allvar nu. Den rasistiska rörelsen hade gått från att upplevas som ett otäckt, men diffust och marginaliserat inslag till ett reellt politiskt och fysiskt hot.

Utöver en rad massmöten och kampanjer − som ofta tog sig uttryck i breda, men kortvariga regnbågskoalitioner − födde händelserna även flera långvariga motreaktioner. En av dessa var det successiva formerandet och koordinerandet av en allt mer självständig radikal antifascistisk miljö, tydligast exemplifierat genom nätverket Antifascistisk aktion (AFA), vilket utgjort avhandlingens andra fallstudie.

I takt med att de breda masskampanjerna, solidaritetsfesterna, informationssatsningarna och kulturmötena ebbade ut mot slutet av 1980-talet fick de växande radikala grupperna successivt en allt mer framträdande roll inom den antirasistiska rörelsen. Inflytandet blev tydligt vid de återkommande demonstrationerna kring t.ex. 30:e november, nationaldagen, Engelbrektsmarschen och senare även Salemmarschen − turbulenta händelser som tilldrog sig stor medial uppmärksamhet och som kom att färga allmänhetens bild av rörelsen. Under paroller som "inga fascister på våra gator" försökte AFA och andra närliggande grupper stoppa den högerextrema rörelsen från att etablera sig i det offentliga rummet, ofta med våldsamma konfrontationer som följd. I backspegeln kan konstateras att fokus framför allt riktades mot två områden; dels att stoppa Sverigedemokraterna från att bli ett mobiliserande parti och dels att motverka den utomparlamentariska vitmakt-miljön och hindra den från att locka in ungdomar i en växande rasistisk subkultur. AFA:s arbete var "resultat- och effektinriktat", vilket innebar att målen sattes först, därefter valdes metoder − utan hänsyn till huruvida de var lagliga eller inte. Handlingsrepertoaren bestod följaktligen av allt från teatrar,

skolföreläsningar, insändare och flygbladsutdelning till direkt aktion, konfrontation samt hot och misshandel riktade mot enskilda.

Den ofta konfrontativa praktiken underbyggdes av en systemkritisk, materialistisk analys som såg den fascistiska rörelsen som det yttersta och mest brutala uttrycket för problem djupt inbäddade i samhällskroppen. Den fascistiska rörelsen knöt an till, försvarade och förstärkte de maktordningar – däribland rasistiska, sexistiska, homofoba strukturer och det kapitalistiska system – som redan genomsyrade samhället. Slutsatsen blev att ett effektivt antirasistiskt arbete tvunget ledde rörelsen till konflikt med både dominerande strukturer i samhället och alla de grupper – inte bara de öppet fascistiska – som strävade efter att upprätthålla dessa. Under 1990-talet kom de antifascistiska grupperna således successivt att bredda sitt fokus. Från att ha fokuserat på fascistiska aktiviteter började man också agera mot företag, myndigheter, politiska grupper och partier som ansågs bära upp de orättfärdiga privilegiesystem och förtryckande maktordningar som identifierats. Aktiviteterna var som allra starkast fram till kravallerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001. Därefter utdefinierades den radikala antifascistiska rörelsen successivt, både från den bredare vänstern och den antirasistiska rörelsen, ett öde som också till stor kom att drabba paraplyorganisationen Nätverket mot rasism där AFA ingick.

Vid sidan av de radikala antifascisternas arbete karaktäriserades 1990-talet även av intensiva, men kortvariga, explosioner av bredare antirasistisk aktivitet. Massmobiliseringarna kom framför allt som reaktioner på rasistiska våldsdåd – däribland lasermannens skjutningar 1991-92, vågen av rasistiska mord i mitten på årtiondet och till sist den rasistiska våldskulmen 1999 med polismorden i Malexander, bilbomben mot ett journalistpar i Nacka och mordet på syndikalisten Björn Söderberg. Våldsdåden ledde till massiva demonstrationer runt om i Sverige, men efter korta perioder av stormande aktivitet falnade det breda engagemanget och många aktiva, i synnerhet från de mer moderata antirasistiska grupperna, försvann ur rörelsens kontinuerliga arbete.

För att skapa större kontinuitet, långsiktighet och kraft gjordes en rad försök att ena och koordinera den till stor del splittrade och reagerande rörelsen. Vid sidan om Stoppa rasismen etablerades en rad nya paraplyorganisationer och nätverk, däribland Koalitionen mot rasism, Nätverket mot rasism, Ungdom mot rasism, Samling mot rasism och under 2000-talet även Centrum mot rasism. De nya nätverken och organisationerna hade delvis olika nisch och problemfokus, men konkurrerade ofta om både resurser och medlemmar samt kring hur rasismen skulle tolkas och motarbetas, vilket medförde att relationen mellan vissa av dem stundtals var mycket frostig. Dessutom präglades arbetet i flera av paraplyorganisationerna och nätverken av interna slitningar mellan

radikala, pragmatiska och moderata aktörer, vilka i flera fall ledde till avhopp och splittring.

Med avseende på avhandlingens tredje och sista fall, Samling mot rasism och diskriminering, kan konstateras att relationerna mellan olika antirasistiska aktörer spelat en synnerligen avgörande roll för organisationens utveckling. Samlingen, som i flera avseenden utgör ett tydligt exempel på en mer moderat antirasistisk aktör, strävade efter att samla breda, demokratiska och humanistiska krafter till en ny folkrörelse mot rasism. Här skulle alla få plats; invandrar- och minoritetsorganisationer, politiska partier, människorätts- och hjälporganisationer, fackföreningar, handikapporganisationer och religiösa sammanslutningar. Den gemensamma programförklaringen, som strävade efter att ta avstamp i de organiserade invandrargruppernas verklighets- och problembeskrivning, hade ett tydligt fokus på olika former av diskrimineringsproblematik och etniska minoriteters utestängning och bristande inflytande i samhället. Udden var ofta riktad mot offentliga myndigheter och andra politiska, ekonomiska och sociala auktoriteter i samhället. Målet var inte, vilket varit vanligt inom rörelsen, att samla till stora demonstrationer och utomparlamentariska aktioner mot extremhögern. Istället ville Samlingen rikta strålkastarna mot uppenbara fall av diskriminering och därigenom skapa politisk press, en ökad medvetenhet och folklig opinion samt avslöja den rasism som även fanns hos vissa folkvalda politiker och inom myndighetsväsendet. Vägen till förändring gick genom samarbete med progressiva krafter i det offentliga – via inflytande, delaktighet, makt och representation.

Samlingen kom emellertid snabbt i konflikt med andra antirasistiska aktörer, bland annat drivande krafter i Nätverket mot rasism. Situationen ledde till en djup- och långtgående dispyt som dränerade aktiva på tid, kraft och energi. Konkurrenssituationen tycks ha förvärrats ytterligare i samband med att staten, från mitten av 1990-talet, började ta allt större plats och försökte forma det antirasistiska arbetet, både genom att lansera egna antirasistiska projekt och etablera nära relationer till vissa grupper, men inte andra. Inom Samlingen tolkades utvecklingen som att regeringen försökte skapa konkurrerande alternativ som syftade till att ta tillbaka kontrollen från de gräsrotskrafter som formerades. Kampen upplevdes ojämn. När Samlingen dessutom drabbades av en rad interna slitningar och inte beviljades statliga medel för att bilda ett antirasistiskt center gick luften successivt ur organisationen. Under den sista perioden bidrog besvikelsen över de statliga aktörernas agerande till att Samlingen började prata allt mindre om integration, inkludering och inflytande och istället betonade etniska minoriteters autonomi och behovet av självständiga strukturer.

I och med Samlingens nedläggning och NMR:s implodering efter Göteborgstoppmötet 2001 uppstod ett tillfälligt vakuum i den antirasistiska

rörelsen, något som successivt kom att fyllas av initiativ med tydligare koppling till det offentliga. Det ökade statliga engagemanget kom så småningom att leda till skapandet av en offentligt finansierad, men formellt oberoende, antirasistisk paraplyorganisation – Centrum mot rasism (CMR), vilket inledningsvis samlade ett hundratal organisationer.

I flera avseenden markerar skapandet av Centrum mot rasism såväl kulmen, som början på slutet, för den fjärde vågen av antirasism. Många av de konflikter som präglat rörelsens historia tycktes åter flyttat in under samma tak – såväl idémässiga, organisatoriska som interpersonella. Stormarna kring organisationen var kraftiga, såväl internt som i media. Resultatet blev både en intern kamp som en strid mot konkurrerande eller motverkande krafter i samhället. 2006 bestämde sig den borgerliga regeringen för att dra in de ekonomiska bidragen, bland annat som en följd av att man menade att CMR misslyckats med sitt opinionsbildande uppdrag.

I backspegeln kan konstateras att CMR:s öde markerar det sista i raden av försök att ena rörelsen under 1990- och 2000-talet. Mot slutet av 2000-talet hade den fjärde vågens många ansatser att samla antirasistiska aktörer antingen försvunnit eller reducerats till en skugga av sitt forna jag. Kvar stod resterna av en till stor del splittrad, oorganiserad och utmattad antirasistisk rörelse där kvarvarande grupper arbetade mer isolerat och självständigt mot olika mål. En del gick t.ex. tillbaka till att prioritera kampen mot den fascistiska rörelsen, andra arbetade med statlig rasism, papperslösa eller flyktingfrågor, vissa lade fokus på den parlamentariska extremhögern och ytterligare andra på strukturell rasism och diskriminering. Av de storslagna, enande ambitionerna återstod en mindre och brokig antirasistisk ”miljö”, utan centrala nav. De större, massmobiliserande antirasistiska aktiviteterna hade till stor del åter reducerats till reaktiva emotionella utbrott mot enskilda händelser, t.ex. Sverigedemokraternas valframgångar, Folkets marsch eller enstaka rasistiska hot- eller våldsbrott.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den fjärde vågen, som alltså sträcker sig från början av 1990-talet fram till Centrum mot rasisms påtvingade nedskalning i mitten av 2000-talet, varit mer disparat än de tidigare tre. Spretigheten märks både i fråga om problemfokus och organisering. I stort märktes, parallellt med det redan etablerade arbetet mot explicit högerextremism, ett tydligt genombrott för en mer strukturell förståelse av rasism. Hur det sistnämnda begreppet skulle förstås och bäst bekämpas förblev emellertid föremål för många tolkningar och återkommande interna konflikter. Tabellen nedan (se tabell 4) syftar till att grovt sammanfatta och sortera de dominerande kollektiva ramverk som aktualiserats inom ramen för den fjärde vågen:

Tabell 4. Fjärde vågen: Det strukturella genombrottet

Övergripande fokus: Ökat fokus på strukturell rasism/etnisk diskriminering, parallellt med arbete mot högerextremism

	Radikala	Pragmatiska	Moderata
Exempel på aktörer	Antifascistisk aktion Aktionsgruppen mot rasism Revolutionära fronten	Riksförbundet Stoppa rasismen Koalitionen mot rasism Hasans Vänner Nätverket mot rasism (fram till 2001)	Samling mot rasism Ungdom mot rasism Kontaktgruppen mot rasism Centrum mot rasism
Dominerande politisk hemvist	Anarkister, autonoma och andra socialistiska grupperingar, men också radikalfeminister, miljö-aktivister m.m.	Formellt öppet för alla, i praktiken dominerad av socialistiska grupper till vänster om socialdemokratin.	Politiskt och religiöst obundet, vill samla breda humanistiska och demokratiska krafter.
Diagnos 1. Vad är rasism? 2. Vad orsakar rasism? 3. Vilka är de största problemen med rasism?	1. En struktur i samhället som, tillsammans med parallella maktordningar skapar hierarkier, privilegiesystem och förtryck. Fascism som en mobiliserande rörelse. Knyter an till och förstärker ovanstående förtryckande maktordningar. Fascism som en del av en bredare reaktionär mobilisering.[517] 2. Materialistiska förklaringsfaktorer, i synnerhet ekonomiska och politiska kriser, växande otrygghet, osäkerhet och utslagning. Även hotet från ”progressiva” krafter lyfts, då situationen tvingar fram reaktionära gensvar. 3. Ett strukturellt förtryck av människor med utländsk bakgrund. Den fascistiska rörelsen som ett fysiskt, politiskt och ideologiskt hot mot alla som ”avviker” från fascismens ideal.	1. En ”förtryckar-metod” som karaktäriserar och rangordnar människor. Tar sig olika uttryck på olika nivåer, t.ex. i rasistiska och högerextrema grupper, kulturella fördomar eller strukturell diskriminering. 2. Strukturella problem, t.ex. ökad ojämlikhet, nedrustning, utanförskap och segregation. Förklaringar kopplas ofta till högerpolitik, kapitalism och klassamhället. 3. Rasistiskt våld, diskriminering och en allt mer restriktiv flyktingpolitik. Etablerade partier och myndigheter tar över rasistiska argument och krav.	1. En föreställning/ idé/attityd/norm om att människor har olika värde på grund av deras etniska tillhörighet. Tar sig uttryck i a) högerextrema grupper, men också i b) strukturell diskriminering. 2. Sällan särskilt utvecklat. Den mer ”apolitiska” ingången gör det möjligt att engagera sig oavsett politisk eller religiös bakgrund. a) Individuella faktorer, t.ex. okunskap, uppväxtförhållande, utanförskap etc. b) Oklart. Orsaker till diskriminering problematiseras sällan. 3. Rasism som ett hot mot demokratin och alla människors lika värde, antingen i form av rasistiskt våld och fascistiska ideal eller segregation och etniska minoriteters utestängning.

[517] Här återfinns också mer traditionella socialistiska analyser där rasism analyseras utifrån sin funktion i en kapitalistisk och imperialistisk världsordning.

Prognos 1. Målgrupp 2. Metoder 3. Visioner	1. Radikala segment av den utomparl. vänstern. I perioder försök till mobilisering av bredare vänster. 2. Utomparl. arbete och effektinriktad aktions-gruppsmilitans, t.ex: direkt aktion, kartläggning och granskning, opinions- och informationsarbete, etablerandet av en radikal antifascistisk subkultur, medvetandehöjning, försök att skapa ideologiska svar. 3. Till stor del visionslöst. Stoppa fascistisk mobilisering och upphäva förtryckande maktstrukturer. Ett frihetligt socialistiskt samhälle.	1. I teorin bred målgrupp, i praktiken dominerad av utomparl. vänsterkrafter. 2. Bygga en massmobiliserande rörelse underifrån. Demonstrationer, kampanjer och blockader. Länka radikala och moderata aktörer. Långsiktiga strukturer för att skapa kontinuitet och kraft i arbetet. 3. Få gemensamma visioner utöver en stark, självständig antirasistisk rörelse med lokal förankring.	1. En absolut majoritet. Egna särintressen, ideologiska eller religiösa övertygelser sätts åt sidan.[518] 2. Bygga kunskap, sprida information och bilda opinion. Etablera permanenta, långsiktiga samarbetsstrukturer med koppling till det offentliga. Agera "blåslampa" och referensgrupp till det offentliga. Sätta press på makthavare att agera kraftfullare mot rasism. 3. Oklart, utöver ökad representation, delaktighet och inflytande.
Motiv 1. Varför ska målgruppen agera mot rasism?	1. Direkt försvar av vänsterns strukturer. Solidaritet med allierade grupper.	1. Förändring kommer underifrån. Viktigt att agera i solidaritet med drabbade och mot rasism och högerpolitik.	1. Humanism och demokrati ställs emot rasism. Arbete mot rasism berör alla som tror på människors lika värde.
Ramdispyter a) Inom aktören b) mellan aktörerna	a) Val av strategi, användande av våld, ideologisk inriktning, den interna reproduktionen av förtryck, "livstilism", elitism, politisk korrekthet.	a) Bredd vs. djup i mobilisering, förståelse av rasism, val av strategi, val av organisations- och styrform, relation till det offentliga.	a) Resurser, makt, inflytande, kontakter, arbetets fokus, förståelse av rasism, grad av kritik mot makthavare, organisationsformer, "dubbla lojaliteter", "karriärister".
	b) Diagnostiska dispyter: Grundläggande skillnader i förståelsen av rasism och var gränserna för arbetet går; omfattas t.ex. "statlig rasism", asyl- och flyktingpolitik i arbetet? Prognostiska dispyter: Djupgående konflikter kring val av strategi, i synnerhet kring användandet av olagliga metoder och våld. Även dispyter kring målgrupp - vem äger och ska lösa problemet? Dispyter kring statens roll: Skapar kontakter och resurser från det offentliga möjligheter eller begräsningar för rörelsen? Konkurrens om olika former av resurser.		
Ramkonflikter	Turbulent period med flera destruktiva konflikter kring framför allt giltigheten i en strukturell analys av rasism och en kamp kring "makten över rörelsen." Statens ökade insatser framkallade interna sprickor och konkurrens om resurser och inflytande. I övrigt fortsatt konflikt kring lämpliga strategier i arbetet mot rasism, t.ex. kring att "vända ryggen" mot rasismen eller bilden av "antirasism som ett hot mot demokratin".		

[518] I avhandlingens tredje fall, Samling mot rasism, var den primära målgruppen organisationer med bas i etniska minoriteter. Dessa grupper skulle organiseras tillsammans med andra breda, etablerade, demokratiska och humanistiska krafter i samhället.

Del III

Kapitel 10.

10.1. Analys och diskussion

Låt oss återvända till avhandlingens inledande rader. Sverige, 2010-talets första hälft. Partier med en rasistisk, främlingsfientlig eller intolerant agenda tar plats i folkvalda församlingar, drivna av invandrings- och invandrarkritiska idéer som visat sig ha stöd av en stor del av befolkningen. Studier och rapporter vittnar om tilltagande högerextrem aktivitet, allvarliga problem med hatbrott, utbredd vardagsrasism och en omfattande strukturell diskriminering av etniska minoriteter. [1] De upprörda kulturdebatterna avlöser varandra och orsakar omfattande medial uppståndelse och hetsiga diskussioner om rasism.[2]

Situationen lämnar oss med en historisk paradox. Samtidigt som debatten om rasism varit intensivare än på länge och främlingsfientliga krafter hittat effektivare kanaler än någonsin, står samhället – för första gången på decennier – utan en livskraftig antirasistisk rörelse. Hur kan det ha blivit så här? Vad kan förklara denna paradox?

I det avslutande kapitlet kommer jag att diskutera och analysera delar av den antirasistiska rörelsens verksamhet utifrån inramningsteoretiska utgångspunkter. Jag menar att inramningsteorin rymmer en rad analytiska verktyg som kan bidra till ökad förståelse för rörelsens utveckling, nuvarande tillstånd och olika antirasistiska aktörers förutsättningar att bedriva ett framgångsrikt arbete. Den teoretiska ingången kan, som konstaterats redan i teorikapitlen, inte ge svaret på alla frågor som berör rörelseaktörers utveckling, möjlighet till framgång/misslyckande och slutgiltiga öde. Vid läsning är det därför viktigt att komma ihåg att denna analys lyfter fram och fokuserar på idéarbetets betydelse för rörelseaktörernas praktiska verksamhet, men att en analys av inramningsprocesser inte kan ge en fullständig bild av aktörers förutsättningar att påverka samhället i antirasistisk riktning. De faktorer som lyfts fram och de tolkningar som görs är således direkt avhängiga det teoretiska ramverk som presenterades i kapitel tre och fyra. Inramningsteori utgör de ”glasögon” genom vilket det empiriska materialet betraktas och analyserats, något som styrt blicken och accentuerat vissa faktorer framför andra.

---

[1] Se t.ex. Expo (2013) *Intolerans 12: En årsrapport från stiftelsen Expo*, nr.2; Aspling & Djärv (2011); Aspling & Djärv (2013); SOU 2005:56; SOU 2006:79; SOU 2012:74

[2] Jfr. t.ex. diskussionerna kring seriealbumet Tintin i Kongo, barnbokskaraktären Lilla hjärtat, konstnären Makode Lindes ”tårtaffär”, omklippningar i julaftonens Kalle Anka-program eller Jonas Hassen Khemeris debattartikel till justitieminister Beatrice Ask. Se t.ex. Dagens nyheter (2012) Kultursnackisar vi minns från 2012, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/kultursnackisar-vi-minns-fran-2012/ (besökt den 15 juni 2013); Khemeri Jonas Hassen (2013) Bästa Beatrice Ask, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/basta-beatrice-ask/ (besökt den 15 mars 2013)

Analysen kommer att ta sin utgångspunkt i de tre fall som utgjort empirikapitlens fokus – det vill säga Stoppa rasismen, Antifascistisk aktion och Samling mot rasism. De tre grupperna utgör talande exempel på de typer av antirasistiska aktörer som jag menar dominerat rörelsens historia. Som konstaterats har målsättningen varit att ett noggrant och illustrativt val av fall kan skapa en förståelse av det större fält som utgör antirasistiskt rörelsearbete i samhället. Den historiska genomgången visar att de enskilda fall som fokuserats här har såväl historiska föregångare som närbesläktade, samtida "syskon". Detta medför att den diskussion och de slutsatser som dras ofta återspeglar återkommande utmaningar, problem och möjligheter för de olika typer av antirasistiska aktörer som berörts i avhandlingen. Analysen kan således ha betydelse långt utanför de enskilda exemplen, utan att fallen för den skull gör anspråk på att vara representativa eller medför möjlighet att generalisera resultaten till samtliga aktörer inom rörelsen. Förhoppningen är även att analysen kan ge praktiknära, konkreta och kvalitativa lärdomar som bidrar till att utveckla ett mer framgångsrikt arbete mot främlingsfientlighet och rasism.

Som konstaterats i inledningskapitlet kommer det avslutande kapitlet att rymma två huvudsakliga delar. För det första sker en aktörspecifik analys av de kollektiva ramverkens mobiliseringskapacitet, dvs. dess förutsättningar att mobilisera stöd och anhängare och att stimulera aktivitet, vilket tydligt knyter an till avhandlingens andra frågeställning. Här används de teoretiska utgångspunkter som presenterats i kapitel tre och fyra för att föra ett resonemang och lyfta centrala iakttagelser kring styrkor och svagheter, möjligheter och begräsningar i de närstuderade aktörernas inramningsrelaterade arbete. Jag har, för avgränsningens skull, valt att fokusera på tre framträdande exempel i respektive riktning, d.v.s. tre styrkor och tre svagheter per aktör. Att en faktor lyfts upp under en av aktörerna behöver inte nödvändigtvis innebära att den saknar betydelse för andra typer av antirasister, däremot är den inte lika framträdande. I avsnittet lyfter jag också fram och diskuterar den mest utmärkande interna ramdispyten inom respektive aktör och dess konsekvens för framför allt arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering. I den andra delen lyfts analysen till att belysa ett antal aspekter som tycks mer generella för de studerade aktörerna och således kan ha bäring på rörelsen som helhet. Här berörs dels det hegemoniska ramverk som dominerat rörelsen och dels relationerna mellan olika antirasistiska aktörer, i synnerhet de inramningsrelaterade konkurrenssituationer som beskrivits i avhandlingens empiridel. Vidare problematiseras det antirasistiska idéarbetet i relation till den "svenska självbilden" och den "dominerande förståelsen av rasism" som existerat i Sverige. Avsnitten kretsar således kring avhandlingens tredje frågeställning och ämnar diskutera hur olika typer av inramningsrelaterade konkurrenssituationer påverkat rörelsen. I avhandlingens avslutande kapitel

förs, i relation till den fjärde frågeställningen, ett resonemang om avhandlingens teoretiska angreppssätt – dess brister, förtjänster och möjliga utvecklingslinjer samt uppslag för framtida forskning.

10.2. De studerade aktörernas kollektiva ramverk

Den antirasistiska rörelsen i Sverige har en lång, vindlande och brokig historia. Rörelsens rötter sträcker sig tillbaka till 1930-talets kamp mot fascism och nazism, vidare över 1960-talets spirande anti-apartheidrörelse, massmobiliseringen mot inhemska rasistiska grupper på 1980-talet fram till de senaste decenniernas kamp mot både högerextremism, högerpopulism och strukturell rasism. Dessa fyra faser, eller ”rörelsevågor” som jag valt att kalla dem i denna avhandling, binds samman av en övergripande gemensam nämnare – kampen mot rasism. Samtidigt rymmer de stora skiljelinjer, framför allt i fråga om i vilken bemärkelse man varit ”anti” - det vill säga vilken form av rasism som stått i fokus för rörelsens arbete, något som blivit tydligt redan i de inledande raderna ovan.

Även inom de olika vågorna ryms betydande skiljelinjer. Varje våg har burits fram av ett myller av antirasistiska aktörer – från politiska partier och grupper, fackliga organisationer och kyrkor till organiserade minoritetsgrupper, kulturföreningar, människorättsorganisationer och specifika antifascistiska och antirasistiska rörelseorganisationer. De olika grupperna har ofta dragit åt olika håll när det handlat om att förstå och förklara den form av rasism som aktualiserats, hur den bäst ska motverkas samt vilka alternativa visioner som ska realiseras. I studien har de antirasistiska rörelseaktörerna delats in i tre huvudsakliga typer, baserat på de idéer – de kollektiva ramverk – som motiverat deras arbete. Dessa har jag valt att kalla *pragmatisk*, *radikal* och *moderat* antirasism där Stoppa rasismen, Antifascistisk aktion och Samling mot rasism utgjort varsitt talande exempel – varsitt fall – för respektive typ av rörelseaktör. Den stundande analysen visar att de inramningsprocesser respektive fall genomgått rymt olika utmaningar, haft olika styrkor och svagheter, och därmed olika förutsättning att mobilisera stöd och anhängare, stimulera deltagande och aktivitet. Genom att lyfta fram positiva exempel och styrkor, men även potentiella brister och problem, hoppas jag att analysen kan bidra till att öka medvetenheten om både den potential, de svårigheter och de utmaningar som ligger i olika typer av ramverk. På så vis skapas förutsättningar att bli uppmärksam på eventuella fallgropar, vilket också gör det möjligt att identifiera, gå runt eller – bäst av allt – gräva igenom dem.

10.3. Den pragmatiska antirasismen och Stoppa rasismen

I backspegeln kan konstateras att 1980-talet markerade både den moderna antirasistiska rörelsens födelse och storhetstid. Efter årtionden av internationellt engagemang vändes åter blickarna mot nationella problem, varpå en ny massrörelse tog form. I fokus stod arbete mot den högerextremism som åter börjat växa i Sverige - förkroppsligat av grupper som Bevara Sverige Svenskt, en växande skinnskallerörelse och senare också Sverigepartiet och Sverigedemokraterna. Även konkret solidaritetsarbete med invandrare och flyktingar stod högt på agendan. Den nya rörelsens nav blev Stoppa rasismen, det första moderna försöket att skapa en bred, lokalt förankrad folklig massrörelse mot nationell rasistisk problematik. De flesta aktiva inom Stoppa rasismen gav uttryck för en pragmatisk linje som i grunden betonade materialistiska och systemkritiska förståelser och förklaringar av rasismen, dess framväxt och funktion, samtidigt som man förordade reaktiva handlingsstrategier. Målet var att åstadkomma massmobilisering i civilsamhället. Förändring ansågs komma genom en bred, kraftfull social rörelse som kunde möta det högerextrema hotet och föra upp problemen med rasism på samhällets dagordning. För att nå hit tonades den egna systemkritiska analysen ofta ned, åtminstone utåt. I praktiken försökte de aktiva istället skapa opinion och agera mot den form av rasism de allra flesta kunde enas mot - den explicita högerextremismen, uppenbara hot mot flyktingar och andra tydliga uttryck för rasism.

Den pragmatiska, massmobiliserande strategin såg länge ut att lyckas och kom att utmärka många av 1980-talets antirasistiska initiativ. Under breda paroller, och med små anspråk på djupare, gemensamma analyser, lanserades en rad masskampanjer riktade mot tydliga uttryck för rasism. Tillsammans lyckades de aktiva åstadkomma en rörelse i samhället som lyfte frågan om nationella problem med rasism till en aldrig tidigare nådd nivå. Arbetet skapade ett yttre tryck på de högerextrema grupperna och försvårade deras organisering och mobilisering, formade ett ökat solidaritetsarbete i det civila samhället och fick politiker att vidta en rad åtgärder för att visa att de tog frågan om rasism på ökat allvar. I takt med att arbetet fortskred, allt fler grupper kom att involveras och analysen fördjupades uppstod emellertid också sprickor – och senare även häftiga interna ramdispyter, såväl inom Stoppa rasismen som mellan organisationen och andra antirasistiska rörelseaktörer. I detta avseende kom Stoppa rasismen, givet sin breda sammansättning och långvariga verksamhet, att forma ett antirasistiskt ”mikrokosmos”. Inom organisationen utspelade sig många av de interna dispyter som både präglat, och skulle komma att prägla, den antirasistiska rörelsen. Här hördes tydliga ekon från historiska konflikter, samtidigt som frön såddes till flera av de dispyter som dominerat

rörelsen de följande decennierna. Mot slutet av 1980-talet var det tydligt att Stoppa rasismen tappat fart och kraft, begränsat av splittring, villrådighet och förlorat folkligt stöd. Med utgångspunkt i inramningsteoretiska antaganden blir det möjligt att få ökad förståelse av flera centrala faktorer som påverkat Stoppa rasismens inledande framgång, men också de svårigheter och problem aktören stötte på i takt med att arbetet utvecklades och fortskred.

Ett skolboksexempel

Den diagnostiska ram som vägledde Stoppa rasismens inledande arbete utgör i många avseenden ett skolboksexempel på en ram med hög mobiliseringskapacitet, givet den tid och kontext det sjösattes i. Arbetet byggde på en tydlig och konkret problemformulering där hotet från vad som då sågs vara en nyvaknad, växande samhällsföreteelse – högerextremismen – sattes under blixtbelysning. Politiska organisationer och en rasistisk subkultur – byggda kring öppet rasistiska åsikter, hatpropaganda, rasistiska hot, vandalism och våld – konstruerades som det huvudsakliga problemet. En stor del av mobiliseringen skedde således kring en minimalistisk agenda riktad mot antirasismens ”minsta gemensamma nämnare”, motsvarigheten till fredsrörelsens ”svampmoln”, 68-rörelsens ”USA-imperialism” eller feminismens ”mäns våld mot kvinnor”. Genom att mobilisera mot explicita uttryck för rasism, i synnerhet rasistiska grupper, lyckades de aktiva utmåla det nya hotet i konkret form, ge motståndarna ansikten och skilja *vi* från *dem*, ont från gott. De frågor och fall som uppmärksammades användes förvisso även för att belysa mer generella problem med rasism eller kritisera det existerande politiska och ekonomiska systemet, men de omfattande och djupgående politiska växlarna tonades ofta ned – åtminstone utåt – för att inte riskera att alienera de potentiella anhängare som inte delade den systemkritiska, materialistiska analys som dominerade bland många aktiva. Genom att medvetet bygga ramverket kring explicit högerextremism och stöd till utsatta flyktingar, problemformuleringar som dessutom kunde underbyggas med tydliga empiriska bevis, skapades en bred mobiliseringspotential och möjligheter att bygga allianser över religiösa, etniska och politiska gränser mot vad som under 1980-talet upplevdes som en avvikande fiende och ett växande hot. Det gällde, så att säga, att vända samhällsutvecklingen och mota Olle i grind.

Lösningarna kommer underifrån

För att lösa problemen förordades massmobilisering i det civila samhället. Den i grunden systemkritiska analysen medförde en naturlig skepsis till det etablerade politiska systemets vilja och förmåga att hantera rasism. Istället argumenterades för en lokalt förankrad och aktiv massrörelse, i realiteten en

bred enhetsfront som kunde stoppa rasismens framfart, öka solidariteten mellan invandrare och personer med svensk bakgrund samt stärka invandrare och flyktingars rättigheter. Trots den underliggande systemkritiska analysen förordades i huvudsak reaktiva strategier. De flesta aktiva menade att vägen mot en massrörelse bara kunde gå genom att bygga på redan accepterade och etablerade motståndstraditioner som förkastade våld annat än i självförsvar och i huvudsak höll sig inom lagens råmärken. Det slutliga målet var tvådelat; dels att *stoppa rasismen* genom att rikta strålkastarna mot problemet och aldrig låta rasisterna mobilisera oemotsagda, men också – vilket är sällsynt bland de aktörer som berörts i denna studie – att bygga upp och etablera ett antirasistiskt alternativ i form av en lokalt förankrad solidaritetsrörelse fylld av kontaktytor mellan etniska grupper. De aktiva strävade efter att bygga lokalföreningar som kunde fungera som mötesplatser mellan personer med utländsk och svensk bakgrund; det ordnades fester, aktiviteter och utfördes praktiskt, vardagligt arbete för att underlätta integration till det svenska samhället. Den starka tilltron till sociala rörelsers förutsättningar att påverka samhället och betoningen på vikten av det egna, individuella bidragets värde tycks ha haft en mycket positiv effekt för både arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering, i synnerhet så länge problemfokus huvudsakligen riktades mot den rasistiska rörelsen eller konkret solidaritetsarbete. Av empirin att döma verkar de aktiva ha upplevt de föreslagna handlingsstrategierna som relevanta, effektiva, trovärdiga och realistiska att genomföra.

Tydlig klangbotten

Både den dominerande problemformuleringen, de föreslagna handlingsstrategierna och de argument som utvecklats för att stimulera aktivitet hade, vilket blivit tydligt ovan, en rad styrkor i sig. Som konstaterats räcker det emellertid inte för rörelseaktörer att fylla det kollektiva ramverkets olika delar med innehåll, aktören måste också arbeta aktivt för att sprida det till målgruppen för att nå resonans, ramförbindelse och därmed mobilisera stöd, anhängare och aktivitet. I fallet med Stoppa rasismen kan konstateras att de kollektiva ramverk som utvecklades, framför allt valet av problemfokus, hade stora förutsättningar att nå resonans, i synnerhet med avseende på kulturell resonans. Fokus rimmade i huvudsak väl med den dominerande förståelsen av rasism, vilken betraktat rasism som en ideologisk övertygelse om biologiska rasers existens och olika värde. Själva utpekandet av nationella problem med rasism utgjorde förvisso en utmaning mot den etablerade svenska självbilden – vilken i det närmaste förnekade förekomsten av nationella problem med rasism – men då den praktiska mobiliseringen ofta riktade sig mot de mest extrema yttringarna krävdes relativt små

justeringar för att de två skulle kunna länkas samman. Den påvisade förekomsten av rasistiska idéer, grupper och handlingar utgjorde dessutom ett tvärt brott mot de värderingar och ideal om t.ex. solidaritet, jämlikhet och jämställdhet som präglat de dominerande sociala rörelserna sedan 1960-talet. Existensen av rasism skapade en moralisk chock, en känsla som också återfanns i media och inom politiken, och det kollektiva ramverket underbyggdes av starka mobiliserande emotioner – ilska, rädsla och avsky. De inledande framgångar Stoppa rasismen upplevde utgör således ett tydligt exempel på hur emotioner kan föregå och ha en mer avgörande betydelse för mobilisering än väl utvecklade kollektiva ramverk. Under de första åren av aktivitet kan ramverket, trots flera styrkor, knappast sägas ha varit djupt utvecklat. Istället var det kombinationen av en tydlig, begränsad och konkret problemformulering och motiverande handlingsstrategier som – satt i en given historisk kontext – formade en explosiv mix med tydlig koppling och klangbotten i redan existerande politiska och kulturella traditioner och sociala rörelser. Resultatet blev ett kraftfullt kollektivt ramverk som bidrog till en emotionellt driven och framgångsrik mobilisering, åtminstone under Stoppa rasismens första år.

Sprickor i enhetsfronten

Samtidigt som den tydliga, enkla och övergripande problemformuleringen bidrog till en inledande, stark våg av mobilisering, kom den också successivt att utgöra allt mer av en begränsning och svaghet. I takt med att arbetet fortskred uttryckte många av de aktiva en vilja att fördjupa analysen bortom en minimalistisk agenda, allt annat skulle innebära underutvecklade ramverk. Kritikerna menade att ett ytligt kollektivt ramverk, fyllt av bristande intern ramlogik, enbart kunde användas för att identifiera och åtgärda de allra mest explicita formerna av rasism – knappast värdigt Sveriges då viktigaste antirasistiska rörelseorganisation. I den stund den diagnostiska inramningen på allvar började fördjupas, och aktiva försökte problematisera andra dimensioner av rasism eller frågor om orsaker, uppstod också sprickor i samarbetet. Var rasismen något som genomsyrade hela samhället eller en avvikelse? Skulle den förstås utifrån strukturella, materialistiska förklaringar eller individuella, idealistiska? Och vad innebar respektive position för vilka grupper som konstruerades som ansvariga – och därmed utgjorde måltavlor för det antirasistiska arbetet?

De interna diagnostiska ramdispyterna var i grunden oundvikliga. Dels för att Stoppa rasismen inte var ett nätverk utan ett riksförbund som skulle tala med en röst. Dels för att det utan en mer grundläggande analys av rasismen, dess orsaker, uppkomst, uttryck och konsekvens skulle vara svårt, för att inte säga omöjligt, att över längre tid bedriva ett framgångsrikt och meningsfullt arbete mot rasism. Aktiva tycks ha insett att frågan om *vad* som ska

motverkas – och i synnerhet också *varför* - måste komma före *hur*, *vem* eller *när* om aktiviteten och mobiliseringen skulle fortskrida.

De successivt fördjupade diskussionerna ledde till att centrala krafter började förespråka en mer uttalat systemkritisk analys och ett behov av omfattande samhällsförändringar. De övergripande parollerna upplevdes urvattnade, avpolitiserade, harmlösa och defensiva. När delar av de mer radikala interna krafterna dessutom upplevde att organisationen institutionaliserades, byråkratiserades och började vika undan från sitt ursprungliga mål, att i praktiken stoppa rasismen, skedde en successiv splittring. I backspegeln kan konstaterat att även prognostiska dispyter fick en framträdande och avgörande roll. Under 1980-talet attraherade Stoppa rasismen aktiva med förkärlek för både proaktiva och reaktiva handlingsstrategier, vilket också kom till uttryck i de olika typer av aktiviteter man företog sig - från blockader och konfrontationer (med en självförsvarlinje) till lokalt solidaritetsarbete, bokbord och fester. Även om organisationen som helhet valde en pragmatisk mittlinje fanns länge en viss ambivalens och öppenhet kring vad som borde göras eller vilka strategier som var tillåtna. I takt med att intensiteten i konflikterna med rasistiska grupper ökade, och med dem den negativa uppmärksamheten från media och politiker, slog organisationen fast en mer konsekvent och utpräglat reaktiv linje. Parallellt växte missnöjet bland de radikala aktivisterna inom och kring organisationen. De interna dispyterna skiktade de aktiva, varpå en del valde att engagera sig i alternativa, konkurrerande grupperingar med en mer explicit antifascistisk och konfrontativ agenda. Stoppa rasismens strävan efter att balansera och samla aktiva från både moderata och radikala led tycktes svår att realisera i praktiken. Det oundvikliga behovet av att fördjupa och tydliggöra de kollektiva ramverken hade bidragit till att aktören slets itu och att en viktig del av Stoppa rasismens aktivistbas valde andra kanaler för engagemang, en historisk tendens som återkommit vid ett flertal tillfällen bland pragmatiska aktörer.

En frontorganisation med bristande trovärdighet?

Samtidigt som Stoppa rasismen kritiserades från radikalt håll för att vara för liberalt möttes organisationen av skepsis från moderata antirasistiska grupper och stora delar av deras huvudsakliga målgrupp, ofta politiskt positionerande från socialdemokratin och högerut. Stoppa rasismen avfärdades, precis som flera andra pragmatiska aktörer gjorts genom historien, som en form av täck- och frontorganisation för radikala vänsterprojekt. De aktiva ansågs förvisso vara genuint engagerade mot rasism, men ansågs samtidigt använda antirasismen för att öka sitt inflytande och söka bred uppslutning och legitimitet kring en mer allmän vänsterlinje. Kritikerna menade att den utomparlamentariska vänstern, genom antirasismen, ville mobilisera en stark

social rörelse som kunde utgöra ett första steg i ett offensivt vänsterprojekt som senare vändes mot systemet. Att aktiva i Stoppa rasismen ofta tonade ned den i grunden systemkritiska analysen tolkades som ett strategiskt drag – en chimär som rämnade så fort man klev bakom de breda slagorden och tittade på den debatt som fördes inom organisationen.

Och visst fanns där en rad uttryck för bristande ramkonsekvent praktik. Inom Stoppa rasismen rymdes en betydligt mer systemkritisk diskussion än organisationen gav uttryck för utåt. Stoppa rasismen rymde en konstant spänning och diskussion kring hur frispråkig, hur systemkritisk och hur radikal organisationen kunde och skulle vara, utan att riskera det primära målet – massorganiseringen. En majoritet av de aktiva tycks ha strävat efter maximal bredd, men organisationen rymde också de som tyckte att priset för att inkludera i synnerhet en del moderata krafter, i förhållande till deras bidrag, var alldeles för högt. Ambivalensen skapade ökade möjligheter för kritiska röster att ifrågasätta aktörens trovärdighet, vilket tillsammans med bristerna i ramkonsekvens minskade utsikterna att mobilisera stöd och anhängare bland de grupper som inte delade den systemkritiska analysen.

Den strukturella utmaningen

Att Stoppa rasismen, mot slutet av 1980-talet, valde att fokusera allt mer på statlig rasism och flyktingfrågor kan således ses som en naturlig utveckling på den systemkritiska analys som grott i organisationen ända sedan starten i början på decenniet. Strängare regler och tongångar i den svenska flyktingpolitiken, tydligast manifesterat i Luciabeslutet 1989, utgjorde starka incitament att växla ben från kamp mot högerextremism till ökat solidaritetsarbete med invandrare och flyktingar. Samtidigt tycks det nya problemfokuset inneburit en rad utmaningar, varav flera visade sig svåra att hantera för den av interna och externa dispyter försvagade organisationen. I intervjuer och internt material ger aktiva uttryck för hur ramutvidgningen orsakade såväl ytterligare spänningar som villrådighet och osäkerhet. Att mobilisera mot marginaliserade och stigmatiserade grupper av högerextremister var en sak. Här hade rörelsen en lång historisk tradition av erfarenhet att luta sig mot och flera upplevda segrar i bagaget, i synnerhet Sverigepartiets splittring. Att ta strid mot staten och de etablerade politiska partierna var något annat. Den nya fienden var ansiktslös och svårfångad, både teoretiskt och praktiskt, och redan beprövade handlingsstrategier oanvändbara. Dessutom bröt problemformuleringen mot såväl den dominerande förståelsen av rasism som den svenska självbilden, vilket gjorde behovet av väl utvecklade och grundliga ramverk än mer kännbara. Samtidigt hårdnade det invandringspolitiska klimatet, förändringar i hanteringen av asylsökande försvårade kontakten mellan flyktingar och aktiva, de högerextrema och högerpopulistiska krafterna växte och den

svenska opinionen tog en allt mer invandrar- och invandringskritisk riktning, i synnerhet bland unga. Det blev allt svårare att mobilisera stöd samtidigt som handlingskraften hos de redan aktiva sjönk, av empirin att döma bland annat till följd av känslor av hopplöshet inför utvecklingen samt motståndets omfattning och svårhanterliga karaktär. För Stoppa rasismen vändes medvind till motvind. En allt större arbetsmässig börda hamnade på allt färre aktivister, vilket bidrog till en successiv utmattning och avveckling. Som organisation levde Stoppa rasismen upp vid några tillfällen under 1990-talet, i synnerhet i samband med demonstrationerna kring den 30:e november, och tidningen fortsatte att spela en central roll inom rörelsen, men sett i perspektiv kan konstateras att organisationens storhetstid var förbi.

10.4. Den radikala antirasismen och Antifascistisk aktion

Den tilltagande militansen hos organiserande nynazister, lasermannens skjutningar, omfattande attacker mot flyktingförläggningar och Ny demokratis intåg i riksdagen markerade en mörk övergång till 1990-talet för antirasister runt om i landet. På några år hade den organiserade rasismen gått från vad som upplevdes som ett otäckt, men marginaliserat inslag, till ett konkret politiskt och fysiskt hot, inramat av en bredare högervridning av samhället.

För att möta utmaningen formerades bland annat en allt mer självständig radikal antifascistisk miljö, till stor del bestående av aktiva från den anarkistiska, autonoma och övrigt frihetligt socialistiska mylla som utgjort grogrund för det sena 1980-talets husockupantrörelse, Shellmotstånd och miljökamp. De radikala antirasisterna hade, i takt med att de breda masskampanjerna ebbat ut mot slutet av 1980-talet, fått en allt mer framträdande roll i den antirasistiska rörelsen. Av empirin att döma var aktivisterna trötta på de breda regnsbågskoalitionernas undfallande strategier, grunda analyser och vad man upplevde som en ökad byråkratisering, institutionalisering och avradikalisering av rörelsen. Att samla alla demokratiska, antirasistiska krafter – från höger till vänster – i en enad front innebar samtidigt att de radikala grupperna fick tona ned den egna analysen och anpassa sina strategier. Istället för resultatinriktade aktioner som - här och nu - syftade till att stoppa rasisterna reducerades arbetet till vad som upplevdes som mer symboliska manifestationer, vilket enligt intervjuade innebar att rörelsen i praktiken tvingades förlita sig på att andra aktörer skulle lösa problemen. Mot bakgrund av utvecklingen bildades en rad grupper med mer militant inriktning och 1993 slöt sig flera av dessa samman i det landsomfattande nätverket Antifascistisk aktion (AFA), den gruppering som skulle komma att stå i centrum för de radikala antirasisternas aktivitet under framför allt 1990- men även delar av 2000-talet.

Aktiva i AFA utvecklade ett kollektivt ramverk som förenade en systemkritisk, materialistisk analys med militant, ofta konfrontativ praktik. Enligt AFA var arbetet mot fascism och rasism tvunget att rikta sig mot både den fascistiska rörelsen, dominerande maktordningar i samhället och alla de grupper – inte bara de öppet fascistiska – som strävade efter att upprätthålla dessa. En potentiellt framgångsrik antirasistisk rörelse måste, per definition, också utgöra ett hot mot den bestående ordningen. Endast genom långtgående systemförändringar, vilka innebar ett upphävande av de förtryckande maktstrukturer som ansågs dominera samhället, kunde problemen åtgärdas.

Aktiviteten inom AFA var som allra starkast fram till demonstrationerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001. Efter kravallerna utdefinierades, stigmatiserades och marginaliserades nätverket, som fick bära skulden för de oroligheter som utbrutit. Utvecklingen ledde till att AFA under 2000-talet kom att föra en mer isolerad kamp, karaktäriserat av brandkårsutryckningar, ett mer lågintensivt ”gängkrig” och enstaka större mobiliseringar, framför allt i samband med demonstrationerna i Salem. Grupper som kallar sig AFA existerar fortfarande och 2013 firade nätverket enligt egen utsago ”20 år av militant antifascism”, men de aktiva har inte alls samma roll i den antirasistiska rörelsen som under 1990-talet.

Även i fallet med AFA kan inramningsteori användas för att kasta ljus över flera av de faktorer som bidrog till att nätverket flyttade fram positionerna under stora delar av 1990-talet, men också kring varför medvind vändes till motvind i slutet av decenniet och under 2000-talet. Att analysera AFA:s verksamhet, och lyfta fram de styrkor och svagheter i nätverkets idéarbete som påverkat förutsättningarna att mobilisera stöd och aktivitet, är emellertid känsligt. Få grupper är så stigmatiserade och kontroversiella. AFA:s användande av militanta metoder har lett till ett kraftigt avståndstagande där AFA ofta förstås som ett alltigenom handlingsorienterat aktivistnätverk utan bakomliggande analys. Den empiriska genomgången visar att den i samhället vanligt förekommande förståelsen av AFA:s aktivitet som ett ungdomligt sökande efter t.ex. spänning, identitet och tillhörighet utgör en förenklad, och i flera fall missvisande, bild av verksamheten. Visst har nätverket med all säkerhet rymt aktivister som passar in under ovanstående beskrivning, men här fanns också – vilket blivit tydligt i föregående kapitel som framför allt fokuserat arbetet under 1990-talet – en rad aktiva som gjort medvetna val, baserat på en specifik teoretisk förståelse av samhället och de problem det anses rymma.

En kamp med många bottnar

I kontrast mot ovanstående bild kan således konstateras att den diagnostiska ram som underbyggde AFA:s aktivitet under 1990-talet var förhållandevis utvecklad och sammanhängande. Nätverket växte fram ur en kritik av de andra aktörernas avpolitisering och avradikalisering, både praktiskt och teoretiskt. Valet att organisera sig på egen kant tycks medfört att de aktiva successivt kunde utveckla en egen, ”renlärig” problemanalys, utan att behöva kompromissa och riskera slitsamma interna dispyter med aktiva som inte delade de systemkritiska utgångspunkterna.

Teoretiskt hämtade AFA näring ur en lång historisk tradition av radikal antifascism som sedan 1930-talet analyserat rasism och fascism utifrån materialistiska utgångspunkter. Till skillnad från historiskt dominerande vänsteranalyser som betonat rasismens och fascismens funktion i kapitalismen, betraktade AFA emellertid rasism som ett av flera parallella, men samverkande, strukturella förtryck – en grundläggande del av samhällets organisering. Genom att lägga fokus på först begreppet ”triple oppression” och därefter ”förtryckssamverkan” kom analysen att ha flera beröringspunkter med det som, under framför allt 2000-talet, kom att bli känt som intersektionalitet. Båda traditionerna har sina rötter i den svarta feminismen och betonar hur olika maktordningar – konstruerade kring t.ex. kön, klass, etnicitet, sexualitet – sammanflätas, samverkar och förstärker varandra. Ur detta analyserades fascismen som en politisk tradition eller politisk rörelse som kopplade upp sig mot, försvarade och förstärkte dessa grundläggande diskriminerande strukturer. Den fascistiska aktiviteten analyserades som en del av en större helhet och kopplades till andra samhälleliga aktörer som också, om än med andra utgångspunkter och andra metoder, ansågs sträva efter att bevara de existerande maktordningarna och privilegiesystemen, i synnerhet i tider av kris. Den fascistiska rörelsen utgjorde därmed det yttersta, tydligaste och mest våldsamma uttrycket för både de strukturella förtryck som redan existerade i samhället och för en bredare reaktionär mobilisering, en högervridning av samhället som tog sig uttryck i såväl mobilisering i civilsamhället som en tilltagande auktoritär krispolitik. Att kämpa mot rasism innebar således både en kamp mot dess yttersta uttryck, fascismen, som mot dominerande strukturer i samhället och alla de aktörer som ansågs sträva efter att upprätthålla dem – en kamp som konkretiseras i AFA:s mini-plattform: ”Tillsammans mot rasism, sexism, kapitalism och homofobi”.

Ur mobiliseringssynpunkt kan den diagnostiska ramens bredd och djup bidra till att förklara varför AFA växte under mitten av 1990-talet. Genom teorin om förtrycksamverkan bevarade AFA huvudfokus på den fascistiska rörelsen, den mest tydliga och lättdefinierade form av rasism de allra flesta kunde enas mot. Samtidigt vidgades ramverket, både horisontellt (till att

inkludera andra problemområden än rasism) och vertikalt (till att omfatta andra samhälleliga aktörer än explicita fascister). Genom teorin om förtrycksamverkan skapades redskap för att på ett övergripande plan sammanbinda tidigare separerade kamper med varandra. Olika rörelser – däribland antirasister, feminister och antikapitalister – kunde förenas under ett gemensamt paraplybegrepp i kamp mot parallella men samverkande strukturella förtryck, ett ramverk som dessutom hade potential att ”suga upp” och utökas till att omfatta fler frågor i takt med utvecklingen. Parallellt bidrog idén om en reaktionär mobilisering till att lyfta blicken, åtminstone teoretiskt, från den fascistiska rörelsen till att också omfatta andra samhälleliga aktörer, från företag och myndigheter till politiska partier och religiösa grupperingar. Förtrycken hade många ansikten och manifesterade sig på en rad samhälleliga nivåer.

Med bas i antifascism byggdes således en radikal rörelse som teoretiskt kunde skifta problemfokus, både vertikalt och horisontellt, utan att för den skull hamna i kris på grund av övertänjda ramverk eller upplevt inkonsekventa diagnostiska element. Aktioner runt om i landet, riktade mot olika mål, gavs en sammanhållande mening. Teorin bidrog till skapandet av en övergripande berättelse som skrev in AFA i en lång historisk tradition av kamp mot maktordningar och förtryck, men tycks framför allt ha medfört att de aktiva utvecklade en känsla av samhörighet, samtidighet och kollektiv identitet – en känsla av en gemensam rörelse. Det mångbottnade ramverket bidrog till att mobiliseringspotentialen ökade och att den latenta politiska potentialen blev allt mer manifest.

Även om AFA sällan lyckades länka samman förtrycken med varandra – förutom i analysen av den fascistiska rörelsen – och istället utkämpade en rad parallella kamper, verkar den breda problemformuleringen skapat ökade förutsättningar för kontinuerligt arbete. Till skillnad från många andra antirasistiska aktörer, där mobiliseringen i än högre grad ”böljat” i takt med de högerextrema gruppernas utåtriktade aktivitet, hade de aktiva fler teoretiska möjligheter att skifta fokus och mål. Även om deltagandet och aktiviteten inom AFA i praktiken också kom att påverkas av extremhögerns utveckling, räddade teorin nätverket från stagnation och avveckling vid flera tillfällen, tydligast mot slutet av 1990-talet. Den mångbottnade diagnostiska ramen var inte lika känslig och sårbar som ett ramverk byggt kring en mer endimensionell problemformulering, vilket medförde både ökad flexibilitet, anpassningsbarhet och kontinuitet i arbetet.

Direkt drabbade

En annan framträdande egenskap i AFA:s kollektiva ramverk, i detta fall i de prognostiska och motiverande delarna, som bidragit till ökad mobiliseringskapacitet är att de aktiva – till skillnad från många andra

antirasistiska grupper – upplevde att de engagerade sig mot fascism och rasism för sin egen skull, inte huvudsakligen i solidaritet med andra. De aktiva såg sig som personligt berörda och drabbade, detta trots att nätverket inte dominerades av personer som själva utsattes för rasism på grund av sin etniska tillhörighet. Istället var det den politiska tillhörigheten och antagonismen som utgjorde huvudsaklig drivkraft. Som utomparlamentariska vänsteraktivister, en grupp som delade samma "spelplan" som den fascistiska rörelsen – gatorna – upplevde de aktiva en direkt närhet till sina motståndare. Fascismen var inte bara en idé som skulle bekämpas, utan en konkret, våldsam rörelse som konkurrerade om utrymme och fick praktiska konsekvenser för dess motståndare. Den fascistiska rörelsen sågs som ett fysiskt och ideologiskt hot mot alla grupper som avvek eller opponerade sig mot fascismens ideal, vilket innefattade såväl invandrare, feminister och homosexuella som vänstern, dess politiska strukturer och enskilda anhängare. Kampen mot fascism blev således ett direkt försvar av både egna politiska och personliga intressen, såväl som ett försvar av andra allierade gruppers möjligheter att verka fritt i det offentliga rummet. Ramverket utvecklades således kring aktivisternas egna erfarenheter av verkliga konflikter och underbyggdes av starka emotioner – känslor av ilska, hat och avsky. Problemen upplevdes beröra konkreta, meningsfulla och viktiga aspekter av de aktivas liv och fick en central plats i individernas värdehierarki, vilket ökade känslan av relevans och därmed ramens mobiliseringskapacitet. Med rörelseforskningens terminologi kan konstateras att ramverket förvandlade målgruppen från potentiella samvetsanhängare till direkta förmånstagare, vilket ökade förutsättningarna att nå resonans och bidrog till AFA:s fram- och tillväxt under 1990-talet.

Upplevelser av effektivitet

Upplevelsen av direkta hot och närheten till den våldsamma fascistiska rörelsen bidrog även till att AFA, trots sin systemiska analys, lade huvudsakligt fokus på att bekämpa explicita fascister och rasister. Precis som i fallet med Stoppa rasismen fanns därmed en konkret, tydlig målbild som fokuserade avvikande, utdefinierade grupper som en absolut majoritet i samhället kunde enas mot. Det var också i kampen mot dessa grupper, i synnerhet i tider av uppmärksammade rasistiska våldsdåd och hög fascistisk aktivitet, som aktiva i AFA upplevde sig få störst stöd och starkast tillströmning av nya deltagare. De aktiva menar att förespråkandet av tydliga handlingsstrategier, ofta i form av resultatinriktad och konfrontativ aktionsgruppsmilitans mot ett avgränsat och demoniserat mål, stärkte arbetet med handlingsmobilisering och att den resultatinriktade praktiken utgjorde en lockelse för nya anhängare. De avgränsade problemen upplevdes som möjliga att lösa och strategierna som effektiva, legitima, realistiska, relevanta

och i linje med problemets allvar. De aktiva såg sig spela en konkret roll i en större helhet där det egna handlandet upplevdes få avgörande betydelse för händelseutvecklingen. Känslan av att ”ingen annan gör något – åtminstone inte verksamt” är framträdande i det empiriska materialet.

Enligt aktiva backades aktionerna upp av en lång historisk tradition av framgångsrikt arbete mot fascistiska försök att mobilisera offentligt. De aktiva tycks ha sett sig som en länk i en lång och viktig historisk kedja av radikal antifascism, något som skapade en känsla av identitet, mening och legitimitet. AFA:s egna styrkor ansågs vara att genomföra aktioner och demonstrationer, bakomliggande research och bedriva ett kontinuerligt arbete till dess att målet var nått – att få butiken stängd, nazister att hoppa av eller flytta etc. Med facit i hand kan konstateras att de större märkbara segrarna, t.ex. det direkta stoppandet av en demonstration eller konsert, varit få – en bild som också får stöd bland aktivisterna själva. Istället är det de långsiktiga resultaten av en lågintensiv vardaglig kamp de intervjuade upplever har varit viktigast – att Sverigedemokraterna, på grund av år av konfrontationer, hindrades från att bli ett gatumobiliserande parti eller att vitmaktrörelsen trängdes tillbaka under slutet av 1990-talet. För de aktivister som accepterade metoderna och var beredda att lägga moraliska och juridiska betänkligheter åt sidan verkar det vardagliga arbetet framstått som konkret och resultatinriktat, vilket stärkt den motiverande ramen och ökat benägenheten att delta – om än bland en mer begränsad skara anhängare.

Bristande ramlogik

Samtidigt som AFA:s fokus på den högerextrema rörelsen hade flera fördelar för de aktivas arbete med konsensus- och handlingsmobilisering skapade det också en rad inramningsrelaterade problem, varav flera utgör återkommande historiska mönster för radikala antirasisters aktivitet. Bland annat öppnade agerandet för stora glapp, framför allt i fråga om ramkonsekvent praktik. Samtidigt som AFA, tillsammans med en rad historiska och samtida ”släktingar”, artikulerade en radikal, systemkritisk analys där olika former av strukturella förtryck ständigt problematiserades landade allt i en utåtriktad praktik som till stor del handlade om att bekämpa den mest explicita formen av högerextremism – en otäck, men förhållandevis marginaliserad samhällsföreteelse. Den bristande logiken uppmärksammades också inom AFA där det rådde en diskussion om huruvida AFA:s uppgift var att bekämpa fascister och den rasism, sexism, homofobi och det klassförtryck dessa gav uttryck för, eller om det handlade om att motverka rasism, sexism, homofobi och kapitalism i stort – något som inte var begränsat till, men kom till tydligast uttryck i, den fascistiska rörelsen. Det kollektiva ramverket talade för det sistnämnda, den faktiska praktiken för det första. Den bristande ramlogiken medförde att AFA

riskerade att uppfattas som en grupp vars teoretiska överbyggnad hade få konsekvenser och kopplingar till de egna handlingsstrategierna. Istället var det något som användes instrumentellt för att rättfärdiga den egna praktiken. Kritiker kunde se den systemiska analysen som ett till stor del innehållslöst mantra, någonting man ”svängde sig med” och som bildade en ”teoretisk sköld”, som fick försvara och motivera en i grunden förutbestämd praktik. Den bristande ramlogiken tycks skadat aktörens trovärdighet och skapat skepsis mot att strategierna verkligen var anpassade för att åtgärda de problem som aktualiserats, vilket minskade förutsättningarna att nå resonans hos andra än de som attraherades av militansen i sig.

En kamp om ”helighet”

Istället för att spela en avgörande roll för den utåtriktade aktiviteten, kom den egna analysen att få stora konsekvenser för de interna processerna. I brist på redskap att hantera de samhälleliga strukturella problem och förtryck diagnosen aktualiserat vändes energin inåt, mot reproducerandet av olika maktordningar internt. Kampen mot de olika förtrycken individualiserades och de aktiva uppmanades att problematisera sin egen position i det intrikata system av förtryck som ansågs genomsyra samhället och som därmed också socialiserats in i de aktiva själva. Följden blev en intern reningsprocess där deltagarna strävade efter att göra upp med det myller av potentiella förtryck som också återfanns i den egna gruppen. Strävan ledde till ökad reflexivet, medvetenhet, självkritik och en ökad känsla av relevans (de annars distanserade förtrycken berörde plötsligt de aktiva själva), men också till en rad interna dispyter, eller som en av de aktiva uttrycker det - ”krig i den egna organisationen”. Givet förtryckens många dimensioner och skärningspunkter uppstod en mängd konflikter där aktiva riskerade att utpekas som förtryckande. Tolkningsföreträdet, det slutliga svaret, låg hos den som positionerades som förtryckt.

De oundvikliga interna dispyterna fick ofta destruktiva konsekvenser i form av fragmentering, isolering eller avhopp. Den slutna strukturen, de interna kommunikationssvårigheterna och avsaknaden av gemensamma regler försvårade problemlösning. Utpekade kunde drabbas av samma härskartekniker AFA menade sig försöka motverka; däribland osynliggörande, undanhållande av information eller förlöjligande genom ryktesspridning.[3] Enligt intervjuade eskalerade interna konflikter i enstaka fall till våld eller hot om våld. Risken för interna dispyter tycks ha skapat ängslighet, oro och tystade debatter av rädsla för att inte säga eller göra fel. Det uppstod en ”kamp om helighet” där de aktiva strävade efter att vara mest renläriga och minst förtryckande, vilket skapade ett hårt tryck på

[3] Se t.ex. AFA-Bulletinen (1997) Till alla AFA-grupper, nr.4, s.14

konformitet mot den politiskt korrekta mall som utgjorde ideal. Successivt föll grupper isär. De aktiva kom, ofta baserat på sin egen position i det nät av förtryck som ansågs existera, att prioritera olika kamper, vilket bidrog till fragmentering och att strider utkämpades parallellt istället för att knytas samman. Analysen gjorde kampen allt mer personlig, knuten till den egna identiteten och präglad av så kallad ”livstilism” där politik förbands med en viss livsstil och därmed ofta vissa subkulturella attribut. Trots den i grunden strukturella analysen kom det faktiska arbetet för förändring, återigen, i slutänden att riktas mot individen. Det handlade om egna val och det personliga ansvaret, en inåtvänd och krävande position som i takt med att kraven eskalerade och den interna pressen på deltagarna hårdnade hämmade både arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering och därmed förutsättningarna att mobilisera stöd och att få anhängare att agera.

Prognostiska luckor och ambivalens

Att AFA, trots sin analys, så envetet höll fast vid att framför allt bevaka, reagera på och konfrontera högerextremister snarare än att driva en egen självständig agenda har flera förklaringar, varav flera redan antytts. För det första skulle det, givet ovanstående, kunna ses som ett uttryck för rörelsens behov av att hitta en aktör det var enkelt att enas mot. Fascismen blev en samlande symbol för de olika förtryck som aktualiserats, något som dessutom var möjligt att komma åt då fienden hade ”ansikten” och ”adresser”. Att ta striden mot denna fiende blev snabbt AFA:s nisch. För det andra kan fokuset på fascism ses som ett uttryck för att de aktiva, som också nämnts, valde att agera mot den form av rasism som utgjorde ett hot mot den egna rörelsen. Den strukturella rasism den diagnostiska ramen fokuserade drabbade inte majoriteten av AFA:s aktiva. I fråga om strukturell rasism förvandlades de aktiva istället ofta till samvetsaktivister, vilket visat sig vara en mer lättrörlig och oberäknelig bas att bygga aktivitet utifrån. För det tredje, och framför allt, skulle svårigheterna att möta andra mål och arbeta med andra frågor kunna kopplas till de redan antydda, avgörande luckorna i den prognostiska ramen. AFA var, hårdraget, visionslösa – en motrörelse som saknade egna självständiga alternativ och en konstruktiv agenda. De aktiva var så inriktade på kritik och konfrontation att frågan om politiska lösningar och alternativ till mångt och mycket lämnades därhän. Utöver svepande formuleringar om framtida samhällen byggda kring frihetligt socialistiska principer fanns få konkreta alternativ till det man kritiserade, varken teoretiskt eller praktiskt.

Svårigheterna att utveckla en självständig agenda, och därmed gå bortom att reagera på motståndarnas aktivitet, kan dels ha att göra med att AFA är en del av antiauktoritär ideologisk tradition som hyst en historisk motvilja mot att ”koka soppa för framtidens kök”, men framför allt tycks det bero på ett krampaktigt vidhållande av proaktiva handlingsstrategier. Att hålla fast

vid militans, konfrontation och direkt aktion – i princip oavsett mål – gjorde att rörelsen hamnade på kollisionskurs med såväl rasister, poliser som politiker och den svenska majoritetsbefolkningen. Vidhållandet av kampform medförde att AFA hamnade i en position som knappast kan anses gynnsam för att utveckla, presentera och mobilisera kring egna politiska lösningar och ideologiska alternativ. Istället blev AFA en utpräglad anti-rörelse som konstruerade sin identitet och byggde sin existens på att spegla och reagera på fascistisk aktivitet och andra explicita uttryck för förtryck. Man kunde slå mot sina motståndare, men hade inte verktyg att angripa det man ansåg orsaka dess framväxt eller växande popularitet – därigenom var det heller inte möjligt att nå problemet vid dess rot eller ersätta det med något annat. AFA kunde agera mot symptom, men inte sjukdomen i sig.

AFA:s val av strategi bidrog till att skapa en sluten, isolerad och därmed sårbar rörelse, präglad av hemlighetsmakeri, säkerhetstänk och en känsla av att ständigt vara förföljd, både av poliser och rasister. De aktiva bedrev ofta en ljusskygg, anonym och ansiktslös verksamhet, präglat av inåtvänt tänkande och handlande, vilket försvårade utvecklandet och kommunicerandet av egna idéer och politiska lösningar.

Bristande trovärdighet och svårigheter att mobilisera

Problemen med att nå ut och mobilisera må väl vara om de aktiva själva såg som sin enda uppgift att förbli en mindre, sluten grupp aktivister med uppgift att konfrontera nazister och andra utdefinierade samhällsföreteelser. Den empiriska genomgången visar emellertid tydligt att aktiva inom AFA både insåg riskerna med isolering och det ineffektiva i att bedriva en antirasistisk kamp som i huvudsak bestod av konfrontationer med fascister och polis. Inom AFA framhölls ofta att ett effektivt motstånd mot fascism måste vara både ”fysiskt *och* ideologiskt” och att AFA också måste bidra till mobilisering kring politiska lösningar och alternativ – inte bara vara en reagerande motrörelse. Situationen skapade en intern spänning. I vissa perioder utmålades AFA som en sluten kampgrupp med fokus på den fascistiska rörelsen, i andra som en aktör med mål att forma en gräsrotsrörelse som arbetade för att bygga upp en stark vänster och mobilisera kring frihetliga ideal. Följaktligen strävade de aktiva, vid flera tillfällen, efter att bredda sin aktivitet och sitt problemfokus för att bli en mer öppet mobiliserande rörelse, tydligast under 1990-talets andra hälft.

Steget att – utan ett genomarbetat kollektivt ramverk – gå från ljusskygg antifascistisk aktivitet till att bidra till formerandet av en bredare rörelse byggd kring en systemkritisk analys av olika strukturella förtryck var emellertid långt. AFA:s interna ambivalens ledde till en ”halvöppen struktur”, med en svårförenad mix av å ena sidan krav på sekretess och hemlighetsmakeri och å andra sidan en strävan efter att mobilisera för att nå

ut med sina idéer.[4] Det sistnämnda visade sig besvärligt. Som nämnts gjorde själva valet av handlingsstrategier, och den påföljande slutenheten och anonymiteten, det mycket svårt för AFA att etablera sig som en trovärdig aktör och att kommunicera sin analys av problemet, såväl till allmänheten som till andra antirasistiska grupper. AFA hade inga talespersoner, få som ville "träda fram i ljuset" och föra fram de aktivas idéer – istället skedde det mesta utåtriktade arbetet "bakom mask" och kommunikation via flygblad och pressutskick, något som sällan fick spridning utanför de egna leden. Situationen tycks ha skapat stor frustration bland de aktiva själva. Aktioner förblev isolerade händelser där möjligheten att förklara varför man agerat och vad man hoppades uppnå var mycket begränsad, istället fick man finna sig i att bli definierad av sina kritiker, i synnerhet polis och politiker. AFA kopplades ensidigt till våld och konfrontation, inte till politiska lösningar och alternativ.

Även vid de tillfällen AFA hade möjlighet att nå ut med sina idéer tycks analysen emellertid haft svårt att vinna resonans. Den starka betoningen på praktik ledde till att arbetet med att utveckla den diagnostiska ramen kom att präglas av ett sökande efter mål mot vilka de fastlagda strategierna kunde användas och rättfärdigas. Resultatet blev ett ständigt förstärkande av bilden av problem med rasism; ett skevt ramverk som tog sin analytiska utgångspunkt i de mest extrema uttrycken för de problem man ville motverka och där dessa användes för att beskriva och generalisera till samhället i stort. De aktivas försök att mobilisera kring idén om att den svenska nynazismen gick i spetsen för en större högervridning, en reaktionär mobilisering, hade små förutsättningar att uppfattas som empiriskt trovärdigt eller kulturellt resonant givet den politiska och kulturella kontext, den självbild och förståelse av rasism, som dominerade under 1990-talet. Att beskriva samhället som genomsyrat av samma former av förtryck som manifesterades i fascismen – maktordningar som dessutom ansåg bäras upp och försvaras av etablerade politiska partier, polisen och andra myndigheter, företag, religiösa och borgerliga intresseorganisationer – hade svårt att vinna gehör utanför de egna, begränsade leden. För att kunna mobilisera bredare stöd skulle AFA tvingats genomföra en spridningsprocess som innefattade transformering av de ramverk som existerade i stora delar av samhället, den svåraste och mest krävande av alla strategiska ramförbindningsprocesser. Att lyckas med detta utifrån den position AFA, precis som många andra radikala grupper genom historien, befann sig i var i princip omöjligt. Den bristande trovärdighet som orsakats av såväl inkonsekvent ramlogik, låg empirisk trovärdighet och lågt förtroende för aktören i sig – kombinerat med reella svårigheter att nå ut med sitt budskap – försvårade alliansbyggande och möjligheterna att sprida och få gehör för sina idéer. Därmed hade AFA

[4] Ibid.

mycket begränsade förutsättningar att mobilisera stöd bland den absoluta majoritet som inte såg användandet av militanta metoder som attraktiva i sig.

Fast i gamla hjulspår

De upplevda svårigheterna att möta andra mål, utveckla alternativa strategier och bygga en större rörelse tycks ha bidragit till ett kontinuerligt upprepande av gamla mönster. Bristerna i det egna kollektiva ramverket, och svårigheterna att göra något åt dem, ledde till en ännu starkare betoning på handling. Intervjuade beskriver hur praktiken successivt tog överhanden och hur det politiska, ideologiska tonades ner. Introduktionsdagarna försvann, diskussionerna blev färre. Det var resultat som räknades och aktiva inkluderades, och steg i de informella graderna, utifrån vad de gjorde, inte utifrån de politiska ställningstaganden som underbyggde aktiviteten. Bland annat verkar utvecklingen, trots hög grad av reflexivet och idkandet av intern självkritik, bidragit till en tilltagande machokultur, informella hierarkier, mer ”militäriska” strategier och en logik som lyfte fram våldets betydelse för den politiska kampen. Valet av militanta metoder tycks dessutom ha blivit självselekterande och utgjort en viktig dragningskraft för många nya aktivister, varav majoriteten bestod av unga, vita vänsteraktivister, oftast män. Situationen bidrog till att konflikterna mer och mer började likna vad aktiva beskriver som ett ”gängkrig”. Konflikterna ”flyttade hem”, in i det privata, och en allt större del av de aktivas liv kom att kretsa kring kampen mot fascism. Insatserna höjdes och antifascism blev en form av högrisk-aktivism där konsekvenserna av det egna engagemanget var svåra att uppskatta, vilket höjde tröskeln för deltagande och försvårade mobilisering.

Mot slutet av 1990-talet beskrevs AFA av dess egna aktiva som ett kringresande ”kompisgäng”, tungt beroende av enskilda aktivister och deras engagemang. AFA hade blivit slutet och trampade runt ”i samma spår”. Från att ha upplevt en styrka i att agera oberäkneligt och okontrollerbart hade AFA blivit mer förutsägbara, fast i en självuppfyllande profetia. Såväl de rasistiska grupperna som polisen verkar vetat ungefär vad som väntade och hade utvecklat metoder för att komma runt många av de blockeringar AFA utgjort. De högerextrema grupperna övergav till stor del gatorna och den öppna verksamheten i storstäderna, ändrade sina strategier och sitt uppträdande, en utveckling AFA hade svårt att följa med i. I jakt på nya mål försökte AFA bredda sitt arbetsfält till andra former av förtryck och andra typer av aktörer, utan att för den skull ändra strategi. AFA blev en mer militant ”allmänpolitisk” kamporganisation. På samma sätt som man gett sig på nynazister försökte man nu angripa andra upplevda orättvisor, däribland

olika uttryck för strukturell rasism eller de grupper som lämnat gatan för att försöka nå folkvalda församlingar.

I backspegeln blir det tydligt att AFA:s handlingsstrategier cementerats och att de aktiva hade svårt att utveckla och anpassa den prognostiska ramen. Istället fortsatte de att agera enligt gamla mönster, utan att ta hänsyn till den bristande ramlogik som uppstod och den påverkan det mer generella användandet av militanta metoder skulle få för förutsättningarna att nå resonans, mobilisera stöd och stimulera aktivitet. Att använda radikala metoder mot högerextremister må vara kontroversiellt i sig, men att använda samma strategi mot etablerade myndigheter, politiska representanter eller företag var något annat, givet den kulturella, politiska och ekonomiska kontext – den självbild och dominerande förståelse av rasism – handlingarna utfördes i.

Efter urladdningen i Göteborg 2001 rådde emellertid inget tvivel. Domen var hård, både från majoritetssamhället och potentiellt allierade vänstergrupper. Den legitimitet AFA menade sig ha upplevt i samband med kamp mot nazism var som bortblåst, ersatt av stigmatisering, utdefinering och marginalisering. AFA:s förutsättningar att kommunicera ett budskap som upplevdes trovärdigt och relevant hos andra än en mycket begränsad målgrupp var tillintetgjorda. Istället isolerades och försvagades nätverket märkbart, med kraftigt minskad mobiliseringspotential och sviktande deltagande som följd. Många av de som varit aktiva under 1990-talet valde andra kanaler för engagemang och kvar blev framför allt de aktivister som prioriterade direkt gatukamp mot den fascistiska rörelsen. Den radikala rörelsen skiktades och förändrades. Allt fler rörelseveteraner började betona vikten av att konstruera ett politiskt och ideologiskt – snarare än bara ett fysiskt svar – på fascismen, ett arbete som ansågs bedrivas bättre i andra grupper och former än inom AFA.

10.5. Den moderata antirasismen och Samling mot rasism

Under andra halvan av 1990-talet gjordes en rad försök att ena och koordinera den antirasistiska rörelsen. Flera nya paraplyorganisationer och nätverk etablerades, med delvis olika inriktning och nisch, samtidigt som statliga aktörer började ta en allt mer aktiv roll i att både bekämpa rasism och att försöka forma den antirasistiska rörelsen. Resultatet blev en ökad antirasistisk aktivitet, men också en turbulent period fylld av konflikt och konkurrens kring såväl medlemmar, ekonomiska resurser och inflytande som de kollektiva ramverkens inriktning.

En av de nya aktörerna var Samling mot rasism och diskriminering, en organisation som vuxit fram ur askorna av Stoppa rasismen men som valt en annan väg för arbete. Samlingen utgör i flera avseenden ett tydligt exempel

på vad som i avhandlingen kallats en moderat antirasistisk aktör. De aktiva gav uttryck för ett kollektivt ramverk där humanism och demokrati ställdes mot olika uttryck för rasism. Rasism och diskriminering sågs framför allt bottna i människors attityder/föreställningar/fördomar och åsikter och betraktades som allvarliga samhälleliga skamfläckar en stor del av befolkningen borde kunna enas om att motverka. Samlingens uppgift var att involvera och organisera etniska minoriteter, antirasistiska rörelseorganisationer, breda solidaritetsorganisationer och offentliga aktörer inom t.ex. partier och ungdomsförbund i arbete mot rasism. Målet var bland annat att synliggöra problemen, komma med konkreta och politiskt genomförbara förslag och sätta press på makthavare och beslutsfattare att agera mer resolut för att motverka och stävja rasistiska beteenden. Arbetet var kritiskt, men karaktäriserades ändå länge av en grundläggande tilltro till det politiska systemet och dess förmåga att bidra med lösningar – förutsatt att även lämpliga aktörer i det civila samhället, i synnerhet de grupper som definierades som direkt berörda, gavs resurser och gjordes delaktiga. Den kritik som fördes fram strävade framför allt efter att synliggöra brister och luckor, modifiera och förbättra, snarare än att ifrågasätta det politiska eller ekonomiska systemets grundläggande legitimitet och existens.

I fokus för Samlingens verksamhet stod arbete mot dels etnisk diskriminering och dels växande ”finrumsrasism”, tydligast manifesterat i Folkviljan och massinvandringen. Aktiva beskriver att de dominerande krafterna i den antirasistiska rörelsen haft svårt att organisera grupper med bas i etniska minoriteter, riskerade att stänga ute potentiella deltagare genom att vara alltför ideologiskt nischade eller saknade förutsättningar att bemöta de former av rasism som Samlingen aktualiserade. För att hantera dessa problem var rörelsen även tvungen att rikta sig mot och ”gå genom” – inte enbart utanför – det offentliga. Det var via samarbete med progressiva krafter inom alla läger och användande av reaktiva strategier – t.ex. politiska påtryckningar, information, opinionsbildning och i ett senare skede inflytande, delaktighet och representation – som rörelsen ansågs kunna nå bäst och mest långvariga resultat. De aktiva strävade efter att uppnå mer övergripande, generella förändringar, vilket bland annat kunde ske genom skapande av permanenta antirasistiska institutioner eller förändringar av lagar, regelverk och dess tillämpning. Genom Samlingen tycks de aktiva velat skapa en trovärdig, respekterad och självständig paraplyorganisation som kunde ge röst åt nedtystade minoriteter och fungera som både referensgrupp och blåslampa riktad mot politiker, myndigheter och andra maktutövare. Målet var en permanent sammanslutning med bas i etniska minoriteter som, uppbackad av andra breda humanistiska och demokratiska krafter, kunde agera med snabbhet, tyngd och auktoritet i antirasistiska frågor och fungera som nav i en ny folkrörelse mot rasism.

Med facit i hand kan dock konstateras att Samlingen aldrig blev en utåtriktad eller mobiliserande rörelseaktör i linje med varken Stoppa rasismen eller AFA. På ett övergripande plan kan konstateras att Samlingen hade relativt lätt för konsensusmobilisering och att samla formellt stöd för sina idéer, men svårare att uppbåda reell aktivitet. Arbetet kantades av en rad hinder och konflikter, såväl interna som externa, vilket försvårade framför allt handlingsmobilisering. Samlingens strävan att forma en sammanslutning som agerade i samarbete med, eller hade nära koppling till, offentliga aktörer ledde också till en rad nya utmaningar som inte karaktäriserat de pragmatiska eller radikala gruppernas verksamhet. Även här kan inramningsteori bidra till att lyfta fram och analysera några av de faktorer som bidrog till såväl de periodvisa framgångar organisationen upplevde, men också de problem som stundtals präglade verksamheten – svårigheter som till slut resulterade i Samlingens nedläggning.

Vid mobiliseringspotential

Det kollektiva ramverk som utvecklades inom Samlingen var, precis som för många moderata aktörer genom historien, av mer övergripande karaktär. Den diagnostiska inramningen fokuserade rasism och diskriminering som ett hot mot det etablerade samhällets demokratiska och humanistiska principer. Genom att ta fasta på identifierbara, uppenbara orättvisor i form av konkreta uttryck för rasism och diskriminering, och det angrepp mot såväl enskilda personer som principen om alla människors lika värde och rättigheter dessa utgjorde, skapades en inkluderande problemformulering som gjorde det möjligt att samla anhängare bland både de grupper som definierades som direkt drabbade och de grupper som engagerade sig i arbetet mot rasism i solidaritet med utsatta. Idén om att ”avpolitisera” arbetet mot rasism, här i bemärkelsen att inte göra det till en höger/vänster-fråga eller låsa sig vid någon viss politisk gruppering, möjliggjorde allianser mellan breda krafter, såväl innanför som utanför det politiska systemet. Partipolitik, ideologiska övertygelser eller andra ”särintressen” kunde och skulle lämnas hemma och de drivande tycks försökt ta fasta på de övergripande faktorer som kunde förena, snara än slå split, mellan potentiella allierade. I backspegeln kan konstateras att Samlingens diagnostiska ram bidrog till att skapa en vid mobiliseringspotential, något som t.ex. avspeglar sig att organisationen lyckades samla drygt 30 organisationer, av vitt skild karaktär, i arbetet – från grupper med bas i etniska minoriteter, antirasistiska grupper och etablerade solidaritetsorganisationer till aktörer med tydlig koppling till det offentliga. Framför allt tycks Samlingens mer generella, övergripande problemformulering väckt resonans bland andra mer moderata krafter. Resonemangen hade tydlig klangbotten i tidigare framgångsrika moderata

aktörers ramverk, den svenska självbilden och den dominerande förståelsen av rasism som en avart från de demokratiska och humanistiska värden det svenska samhället i grunden ansetts vila på. Att arbeta mot rasism och diskriminering sågs som ett led i en större kamp för demokrati och människors lika rättigheter, något som berörde och också borde involvera alla anständiga människor. Samlingens förstärkande av humanistiska och demokratiska argument slog in på en linje som lockat många moderata aktörer till rörelsen genom historien. Ramverket utvecklades kring värden och uppfattningar som redan existerade i stora delar av målgruppen och underbyggdes med känslor av moral, lojalitet och ansvar. Politiska, religiösa och etniska grupper fick vara oense om mycket, men inte i detta - ett avståndstagande från tydliga uttryck för rasism och diskriminering.

Aktörer med allmänt hög trovärdighet

Som konstaterats gjorde det övergripande och inkluderande ramverket det möjligt att väcka intresse från en rad etablerade aktörer med framskjutna positioner. Arbetet samlade representanter från både politiska partier och dess ungdomsförbund, etniska minoritetsgrupper och centrala solidaritetsorganisationer. De drivande bakom Samlingen tycks ha varit väl medvetna om vikten av att attrahera och involvera etablerade och kända organisationer som kunde tillföra tyngd, status och resurser till arbetet. Genom att kombinera organisering av grupper som definierades som direkt drabbade med solidariska och progressiva krafter inom mer etablerade organisationer strävade Samlingen efter att snabbt bli en trovärdig, central och kraftfull aktör. Sammansättningen av medlemsorganisationer skulle öka Samlingens förutsättningar att hamna i en position där de aktiva kunde få reella möjligheter att påverka politikens utformning, få inflytande och delaktighet samt lättare mobilisera stöd bland såväl andra organisationer som en bredare allmänhet.

I viss utsträckning lyckades de aktiva och Samlingen etablerades sig tidigt som en antirasistisk kraft. Genom att trycka på att Samlingen, genom sina medlemsorganisationer, representerade över 200 000 personer blev man, i relation till sin faktiskt blygsamma utåtriktade aktivitet, en stark röst att lyssna och ta hänsyn till. För Samlingen tycks uppmärksamheten ha varit både positiv och negativ. De etablerade organisationernas deltagande och den trovärdighet Samlingen, via sina medlemmar, byggde upp bidrog till att de aktiva tidigt kunde skapa relationer och kommunicera sina idéer till både andra antirasistiska grupper och aktörer i det offentliga. De aktiva tycks stundtals ha fått förhållandevis god insyn i politiska diskussioner, vilket gjorde det möjligt att anpassa idéer och förslag för att öka förutsättningarna att nå resonans eller erhålla resurser. Samtidigt kom Samlingen snabbt att upplevas som en konkurrent av andra antirasistiska aktörer, något som

utlöste konflikter både inom och kring organisationen. Situationen försatte stundtals Samlingen i ett svårt läge. Organisationen blev en antirasistisk kraft redan innan de aktiva byggt upp en faktisk bas att utgå ifrån, såväl idé- som aktivitetsmässigt. Därmed fick Samlingen problem att hantera de konflikter som kom att prägla verksamheten, svårigheter det finns anledning att återkomma till.

Anpassade mål och strategier

Även om Samlingen tycks ha haft förhållandevis lätt att mobilisera formellt stöd för sina idéer hade man under långa perioder svårare att stimulera aktivitet. Den empiriska genomgången illustrerar därmed tydligt att det är en sak att få idémässigt stöd, och en delvis annan att få anhängare att faktiskt agera. Konsensus- och handlingsmobilisering är två sammanlänkade men också separata processer, där det ena inte automatiskt leder till det andra. De gånger Samlingen lyckades stimulera mest aktivitet bland medlemmarna var i de perioder det fanns konkreta mål och strategier anpassade till målgruppen. Samlingens blomstring tycks ha sammanfallit med att de aktiva mejslat fram konkreta och väl utvecklade prognostiska strategier för att bli ett antirasistiskt nav och en kraftfull påverkansgrupp, tydligast i samband med ansökan om att bilda ett antirasistiskt center. Förslaget tycks ha rimmat väl med de metoder som både ansågs effektiva och efterfrågades bland flera av medlemsorganisationerna. De aktiva verkar ha upplevt idén som ett tydligt, realistiskt och relevant svar på de problem som aktualiserats och ett effektivt sätt att skapa förbättrade förutsättningar att realisera visionen om ökad delaktighet och inflytande för medlemmarna. Strategin gjorde det möjligt att se värdet, och de eventuella fördelarna med engagemang, vilket stimulerade aktiviteten bland de annars ofta passiva medlemsorganisationerna.

Samtidigt medförde inramningens centrering och organiseringen kring skapandet av en ny institution att Samlingen blev sårbar. I samband med att förhoppningarna om ett antirasistiskt center förbyttes till besvikelse falnade stödet och engagemanget. Flera organisationer lämnade, slutade engagera sig eller betala medlemsavgift till Samlingen. Avsaknaden av en gemensam, väl utvecklad diagnostisk ram blev märkbar. Trots ett fåtal entusiasters försök att blåsa liv i organisationen blev det tydligt att Samlingen tappade både fart, riktning och kraft. Organisationen lyckades aldrig kraftsamla kring någon ny, enande fråga. Aktiviteten ebbade ut och Samlingen förvandlades från en mobiliserande rörelseaktör till en hemsida, till stor del kretsande kring problemen med att bedriva antirasistiskt arbete i Sverige.

En outvecklat diagnostisk ram och villrådighet

Samling mot rasisms svårigheter att gå från en organisation som kunde samla formellt stöd till att också bli en självständig, handlingskraftig

antirasistisk aktör har flera orsaker. En av dessa är, som redan antytts, den diagnostiska ram som underbyggde Samlingens verksamhet. Det övergripande, inkluderande ramverket må ha varit en tillgång i arbetet med konsensusmobilisering och en förutsättning för att samla brett formellt stöd, men kom också att bli en begränsning för den faktiska aktiviteten och praktiska deltagandet. Utan en väl utvecklad, gemensam diagnostisk ram verkar det ha varit svårt att få kontinuitet och riktning i arbetet. Under perioder är det tydligt att Samlingen saknade mål och styrfart. De aktiva tycks ha sökt mobilisering, form och strategier, utan att först ha utvecklat en gemensam, djupare analys då denna riskerade att alienera potentiella anhängare. Situationen placerade Samlingen i ett svårlöst dilemma. Istället för att fördjupa analysen försökte de aktiva, som redan nämnts, att mobilisera kring prognostiska visioner eller mer allmänt värdegrundade eller emotionella reaktioner. Framgångarna varierade. Vid de tillfällen aktiva mobiliserade mot individer, sammanslutningar eller händelser som kunde kopplas till explicit rasism tycks det ha funnits goda förutsättningar att samla brett stöd. Här rörde det sig om en tydlig problemformulering som fokuserade identifierbara grupper eller individer som en absolut majoritet redan instinktivt ogillade och kunde enas mot. Att – utan en genomarbetad diagnostisk ram – agera för att uppmärksamma och åtgärda problematik kring diskriminering, strukturell rasism eller problem med svensk flyktingpolitik tycks emellertid varit svårare. Problemen var betydligt mer omfattande, djupgående, svårgripbara och politiskt känsliga. Även om Samlingen hade som planerad strategi att försöka avgränsa och konkretisera frågan genom att angripa sektor efter sektor, orättvisa efter orättvisa, är intrycket att de aktiva ofta hade svårt att nagla fast och angripa denna mer ”ansiktslösa” fiende. Genom att lyfta fram diskriminering och strukturell rasism riskerade Samlingen dessutom att hamna på kollisionskurs med etablerade politiska aktörer, samma grupper Samlingen antingen periodvis sökt stöd hos eller vars representanter redan var aktiva i organisationen. Deltagares så kallade ”dubbla lojaliteter” blev snabbt ett problem. Aktiva beskriver hur organisationen ”bakbands” av krafter som oroade sig över att hamna i konflikt med sina huvudorganisationer, något som ytterligare försvårade utvecklingen av ett gemensamt, välutvecklat ramverk och ett sammanhängande budskap.

Kombinationen av en övergripande och förhållandevis outvecklad diagnostisk ram och ett strukturellt fokus tycks ha riskerat att skapa en situation där flera deltagare upplevt maktlöshet och förvirring snarare än styrka, riktning och handlingskraft. Ramverket kan ha fått en bedövande inverkan där effekterna och nyttan av kollektivt förändringsarbete förblivit oklar, något som kan ha bidragit till att hämma medlemsorganisationernas villighet till faktiskt deltagande och engagemang.

Ett passiviserande ramverk?

Som konstaterats tycks bristen på en genomarbetad diagnostisk ram, och förekomsten av dubbla lojaliteter, försvårat handlingsmobiliseringen och utvecklandet av ändamålsenliga strategier att angripa de problem Samlingen aktualiserat. Situationen bidrog till att Samlingens utåtriktade aktiviteter förblev förhållandevis få. När organisationen väl agerade mot rasistiska eller diskriminerande företeelser var det i form av ett fåtal anmälningar och uttalanden, något som sällan väckte större uppmärksamhet utanför den egna kretsen och således hade liten mobiliserande effekt. Den begränsade utåtriktade aktiviteten späddes på av att flera aktiva beskriver att det inte framför allt var Samlingens uppgift att, till skillnad från både radikala och pragmatiska krafter, själva agera direkt mot rasism eller rasister, t.ex. genom att på olika sätt försöka bemöta rasistiska grupper eller företeelser på gator och torg. Målet var istället att skapa en plattform för etniska minoriteter och solidariserande grupper som med tydlig och kraftfull röst kunde få politiker och myndigheter att ta rasism på större allvar och vidta åtgärder, t.ex. genom att ge de direkt drabbade större inflytande, skärpa lagstiftningen och dess tillämpning eller tilldela mer resurser till antirasistiskt arbete. Genom att ta hjälp av progressiva krafter inom politiken ville aktiva, som konstaterats, skapa förutsättningar att få till stånd mer generella förändringar, snarare än enskilda punktinsatser. Samlingens främsta uppgift var att lyfta fram och synliggöra problem, organisera och bilda opinion samt sätta press på makthavare att agera. I relation till de radikala och pragmatiska grupper som analyserats tidigare kan således sägas att det slutgiltiga ansvaret, och den faktiska förändringspotentialen, i högre utsträckning låg utanför de aktiva. Genom att förlägga en stor del av lösningarna utanför rörelsen riskerade därmed ramverket att få en passiviserande funktion. Problemformulering och lösningsförslag konstruerades så att de aktiva inte själva satt på de verktyg eller den makt som krävdes för att styra utvecklingen, en känsla som verkar ha minskat motivationen och engagemanget för aktivt rörelsearbete i de stunder faktiskt inflytande över politikens utformning och tillämpning visat sig svårt att nå.

Samvetsaktivisternas sorti

Istället för att agera utåt, såväl direkt mot rasism som i form av opinionsbildning, ägnade Samlingen mycket tid åt att bygga upp den interna organisationen. De aktiva tycks ha haft en tydlig förhoppning om att skapandet av en formellt korrekt och demokratisk organisationsform, som redan i formerings- och etableringsfasen hade stöd och kontakter med aktörer i det offentliga, skulle medföra möjlighet till inflytande och förutsättningar att erhålla olika former av resurser. Att bygga en så stor del av sin verksamhet kring förhoppningar om att bilda en institution, få reella

möjligheter till politiskt inflytande och vara beroende av externt stöd visade sig dock vara ödesdigert. Dels blev verksamheten sårbar, i den stund medlen uteblev och dörrarna stängdes fanns lite kvar att mobilisera kring. Dels öppnade fokuset för såväl interna som externa strider kring inflytande, representation och resurser.

I efterhand kan konstaterats att stora delar av Samlingens existens kantades av konflikter, både inom organisationen och med andra aktörer. Internt skapade Samlingens kombination av medlemmar från organisationer med direkt drabbade och organisationer dominerande av samvetsaktivister grogrund för en rad motsättningar. Inom Samlingen fanns oenigheter om såväl problemens natur, arbetets fokus, tolkningsföreträde, organisationsform, ledarskap och deltagande. Externt hamnade Samlingen i destruktiva konkurrenssituationer med framför allt andra pragmatiska och moderata aktörer om medlemmar, ekonomiska resurser, möjlighet till inflytande och det kollektiva ramverket – och därmed arbetets – riktning.

De olika typerna av konflikt tycks ha fått stora konsekvenser för organisationen, bland annat för samvetsaktivisternas deltagande. Historiskt har samvetsaktivister visat sig utgöra en lättrörlig och oberäknelig bas att bygga aktivitet på. Eftersom de ofta agerar mot bakgrund av en moralisk övertygelse, inte själva är direkt berörda och har svårare att relatera till den verklighet som beskrivs känner de sällan lika starkt för frågan som de direkt drabbade. Samvetsaktivister har ofta en lägre känsla av relevans och därmed lättare att kliva ”in och ut” ur arbetet. De deltar när de själva vill, för att lämna i samband med att situationen blir krävande eller konfliktfylld. I fallet med Samlingen blev det tydligt att många samvetsaktivister successivt klev av i takt med att konflikterna och motgångarna eskalerade. Möjligheterna att bygga ett långsiktigt, kontinuerligt arbete utifrån den kollektiva identitet och de kollektiva problem med rasism man upplevde som allmänhumanist eller demokrat visade sig begränsade. Kvar blev i huvudsak organisationer med bakgrund i etniska minoriteter, vilket tycks ha bidragit till att förskjuta problemformuleringen i en allt mer systemkritisk riktning. Problemen med högerextremism tonades ned ytterligare till förmån för frågor om diskriminering, maktmissbruk och exkludering. Mot slutet av Samlingens existens var besvikelsen över det etablerade samhällets organisationer och politiska representantskap så stort att de kvarvarande aktiva slutade lyfta fram inkludering, representation och delaktighet. Istället talades om autonomi, självständighet och risken för ökade motsättningar. Utvidgningen av ramverket hade små förutsättningar att nå resonans i den breda målgrupp Samlingen tidigare riktat sig mot. Istället förlorade Samlingen ytterligare stöd, vilket kom att bli nådastöten för den redan försvagade organisationen. Kvar blev ett fåtal eldsjälar, utan förutsättningar att driva verksamheten vidare.

10.6. Hegemoniska ramverk och strider om mening

Efter denna genomlysning av olika antirasistiska aktörers kollektiva ramverk är det dags att flytta upp analysen en nivå. Det föregående avsnittet har illustrerat att de radikala, pragmatiska och moderata antirasister som studerats här ställs inför delvis olika svårigheter och möjligheter i samband med inramningsprocesser. Samtidigt finns det, vilket snart kommer att bli tydligt, ett antal företeelser och utmaningar som tycks mer gemensamma för flera av de antirasistiska aktörer studien berört, det vill säga både de närstuderade fallen och de grupper som omnämnts i empirikapitlens historiska och samtida utblickar.

I nedanstående avsnitt kommer jag således att försöka lyfta diskussionen och diskutera frågor som tycks beröra rörelsen som helhet, framför allt mer generella iakttagelser kring aktörernas arbete med konsensus- och handlingsmobilisering och dess förutsättningar att mobilisera stöd och aktivitet. I avsnittet kommer jag att analysera hur den antirasistiska rörelsens hegemoniska ramverk och de inramningsrelaterade konkurrenssituationer som uppstått inom och kring rörelsen påverkat förutsättningarna att bedriva ett framgångsrikt antirasistiskt arbete.

Det hegemoniska ramverkets inflytande och konsekvens

Genomgången av antirasistisk aktivitet från 1930-talet till mitten av 2000-talet visar tydligt att den antirasistiska rörelsens historia framför allt kretsat kring en sak – motstånd. Genom åren har den *anti*rasistiska rörelsen sannerligen gjort skäl för sitt namn. Det har handlat om en verksamhet som fötts, närts och växt ur ett behov av att spegla och kontra rasistiska företeelser. De konstruktiva, framåtsyftande och visionära slagorden och ramförstärkningarna har varit förhållandevis få; här finns få motsvarigheter till ”all makt åt folket”, ”hopp inte hat” eller ”en annan värld är möjlig”. Istället har det ofta handlat om ”Stoppa rasismen”, ”Rör inte min kompis” eller ”Inga fascister på gator”; det har handlat om att vara *mot*, sällan *för*.

Följaktligen har de kollektiva ramverk som dominerat rörelsen haft slagsida åt att peka ut problem. Andra aspekter har varit sekundära. Ramverken har ofta rymt luckor och varit förhållandevis outvecklade, i synnerhet med avseende på att konstruera alternativ, politiska lösningar, självständiga visioner och mål, men också att försöka förklara rasismens orsaker eller utveckla argument kring varför människor egentligen ska engagera sig i arbetet. Rörelsen har vilat tungt på ett antagande om en grundläggande svensk antirasism. I flera fall tycks det ha funnits en känsla av att varken diagnostiska, prognostiska och motiverande element behövt utvecklas på djupet – det är som att det skulle räcka med att peka ut rasistiska problem för att åstadkomma mobilisering och aktivitet.

Givet rörelsens tydliga anti-karaktär är det lämpligt att börja den mer generella diskussionen om rörelsen i den problemformulering som dominerat. Genom att ta avstamp i diagnostiska element kan vi direkt närma oss rörelsens hjärta och få förståelse för de problembilder som motiverat och format mycket av dess aktivitet. Även om rörelsen ändrat karaktär och fokus vid flera tillfällen, samt att olika aktörer gett uttryck för olika ramverk, finns här också en övergripande kontinuitet i form av en ansamling kring mer generella, breda, och kontinuerliga antirasistiska ramkoncept som delats av en rad aktörer, såväl inom den antirasistiska rörelsen som i andra närliggande rörelser, och som visat sig beständiga över tid.[5] Den historiska genomgången visar på en lång historisk kontinuitet och att dessa mer generella ramkoncept ofta tagit en mer dominerande, normsättande karaktär och i hög grad kommit att prägla – och i flera fall begränsa – rörelseaktörernas arbete. Dessa koncept har därmed format stommen i det så kallade hegemoniska ramverk som jag menar präglat rörelsen genom historien.

Det tydligaste uttrycket för detta hegemoniska ramverk är det återkommande fokuset på rasismens mest uppenbara uttryck, framför allt olika former av explicit högerextremism och rasistiskt våld. Även om det funnits en rad aktörer som lyft fram och agerat mot andra dimensioner av rasism visar den historiska genomgången tydligt att rörelsens praktiska arbete framför allt riktats mot den form av rasism som kan kopplas till en rasistisk ideologi eller föreställningsvärld. Den huvudsakliga fienden har utgjorts av högerextrema och rasistiska grupper och individer som medvetet diskriminerat och trakasserat andra folkgrupper baserat på uppfattningen att de tillhör en annan ”ras” eller ”etnisk grupp” och därför ansetts oönskade eller underlägsna biologiskt och/eller kulturellt. På 1930- och 40-talet var det organiserade nazister och fascister, från slutet av 1950-talet apartheidsystemet och raslagar, på 1980-talet skinnskallar och Bevara Sverige Svenskt och på 1990-talet den organiserade nynazismen och rasistiska eller främlingsfientliga partiers successiva framväxt och etablering. Genom det hegemoniska ramverkets dominans har det bredare fenomenet antirasism ofta kommit att förstås och förvandlas till olika former av antifascism. Detta innebär givetvis inte, som redan nämnts, att alla aktiva ägnat sig åt denna form av antirasism. Det hegemoniska ramverket kan och har utmanats, såväl av aktörer innanför som utanför rörelsen. Likväl utgör det, med inramningsteorins röst, rörelsens ”dominant vision of the world”[6], ett ramverk som även spridit sig långt utanför den antirasistiska rörelsens led.

[5] De antirasistiska ramverkens spridning och användning utanför den antirasistiska rörelsen, t.ex. inom fredsrörelsen, har även uppmärksammats i europeisk kontext. Se t.ex. Ruzza (2013) s.91ff
[6] della Porta & Mario (2006) s.80

Det hegemoniska ramverkets problemfokus har haft betydande konsekvenser för rörelsen, såväl genom att forma de kollektiva ramverken som att skapa olika begräsningar och möjligheter i arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering. Innan dessa diskuteras djupare finns en poäng i att försöka klargöra varför detta hegemoniska ramverk fått en sådan utbredning och genomslag. Tre inramningsrelaterade faktorer kan bidra med förklaringar; för det första den svenska självbilden och dominerande förståelsen av rasism, för det andra den antirasistiska rörelsens historiska framväxt och till sist det starka inslaget av samvetsaktivister. Dessa tre faktorer kommer att utvecklas nedan.

Varför högerextremism?

Kollektiva ramverk skapas inte i ett vakuum. Istället formas och omformas de i ständig interaktion med omgivningen, tidigare aktörers idéarbete och de materiella, historiska, kulturella, politiska och sociala förhållanden som råder i olika samhälleliga kontexter. Detta gäller även den antirasistiska rörelsen. I Sverige har den nationella självbilden och dominerande förståelsen av rasism haft stor betydelse för rörelseaktörers möjligheter att utveckla olika typer av ramverk, både genom att förse ramverken med "byggstenar" men också genom att påverka vilka ramar som haft förutsättning att nå resonans. Som konstaterats vilar den dominerande förståelsen av rasism - där rasism ses som en medveten, ideologisk övertygelse om biologiska rasers existens och olika värde - tungt på erfarenheterna från andra världskriget och förintelsen. I Sverige kom rasism tidigt att kopplas samman med nationalsocialism, vilket gjorde att det under årtiondena efter kriget utvecklades en bild av att rasism, i egentlig mening, inte förkommit här annat än i små, marginaliserade grupper. Rasismen individualiserades, stigmatiserades och konstruerades som något avvikande, ibland även sjukligt. Begreppet rasism, förkroppsligat i nationalsocialismen, blev reserverat för högerextrema yttringar, en anti-tes till de demokratiska, toleranta och jämlika ideal som ansågs prägla Sverige.

Även inom rörelsen har det, som konstaterats, funnits ett historiskt fokus på explicita former av högerextremism. Den antirasistiska rörelsen växte fram kring andra världskriget, med kampen mot nazism och fascism som självklart fokus. De första kollektiva ramverk som utvecklades och fick spridning hade sin udd riktad mot det framväxande fascistiska hotet. Som beskrivits i teorikapitlen sätter tidiga aktörer inom en rörelse ofta upp de ramverk som kommer att prägla den fortsatta verksamheten, vilket utgör både en tillgång och en begräsning för de grupper som verkar under senare skeden. I fallet med den antirasistiska rörelsen kan konstateras att de kollektiva ramverk som utvecklades under den första vågen i hög grad kommit att påverka senare aktörers förståelse och arbete. Nazism och antisemitism blev tidigt det prisma genom vilket rasism förstods och analyserades, också inom rörelsen.

Kopplingen mellan antirasism och kamp mot fascism och nazism bidrog därmed tidigt till att forma det hegemoniska ramverk senare aktörer förhållit sig till och, i många fall, kopplat upp sig mot, utvecklat och förstärkt; här går en linje från Röd front, Antifascistisk Samling och Tisdagsklubben till t.ex. Stoppa rasismen, AFA, Nätverket mot rasism, Expo eller Ungdom mot rasism. Även om aktörer under senare vågor förvisso belyst allt fler dimensioner av rasism, är det slående hur många som ändå fortsatt att bygga centrala delar av sin aktivitet kring det hegemoniska ramverkets kärnpunkt. Oavsett om de aktiva fört fram en materialistisk eller idealistisk, en strukturell eller individfokuserad analys, har praktiken ofta landat i att försöka motverka olika former av explicit högerextremism.

En tredje faktor som kan förklara det hegemoniska ramverkets framväxt och starka ställning är att flera av den antirasistiska rörelsens mest framträdande organisationer dominerats av samvetsaktivister, i det här fallet ofta "vita" personer med svensk bakgrund som ofta engagerat sig mot rasism i solidaritet med utsatta etniska minoriteter. I relation till andra sociala rörelser kan fenomenet te sig märkligt – den feministiska rörelsen har inte dominerats av solidariska män, arbetarrörelsen av kritiska borgare eller HBTQ-rörelsen av heteropersoner. Om så vore fallet hade dessa rörelser förmodligen sett väldigt annorlunda ut, såväl historiskt som idag. Att den antirasistiska rörelsen rymt ett så stort inslag av samvetsaktivister kan således antas ha påverkat rörelsen på flera sätt, bland annat genom valet av problemfokus. Fokuset på antifascism i form av kamp mot rasistiska och nazistiska grupper har legat i linje med den svenska självbilden, den dominerande förståelsen av rasism och samtidigt ökat de aktivas känsla av relevans. Antirasism har blivit ett sätt att stå upp för demokrati och humanism och skydda utsatta från det rasistiska hotet, samtidigt som problemformuleringen ofta "skrivits bort" från samvetsaktivisterna själva. Arbetet har framför allt handlat om att bekämpa rasismens tydligaste uttryck, snarare än att ifrågasätta ojämlika privilegiesystem, diskriminering, utestängande normer eller individens egen roll i produktionen och reproduktionen av samhälleliga maktstrukturer och tankemönster. Fokus har hamnat på "de andra" - obehagliga, men marginaliserade och avvikande, grupper och företeelser i samhällets utkant som en absolut majoritet kunnat enas emot.

Möjligheter och begräsningar med rörelsens hegemoniska ramverk

Det hegemoniska ramverk som präglat rörelsen har haft en rad konsekvenser, såväl i form av möjligheter som begräsningar. I fråga om möjligheter kan åter nämnas att ramverk konstruerade kring uppenbara uttryck för rasism och problem med högerextremism haft hög mobiliseringskapacitet historiskt, i synnerhet i samband med

uppmärksammade rasistiska våldsdåd eller andra tydliga brott mot den svenska självbilden. Mobiliseringspotentialen har varit stor. Den utbredda samhälleliga förståelsen av antirasism som en motsats till ideologiskt driven högerextremism har gjort det möjligt att massmobilisera och forma breda allianser mot det rasistiska hotet. Antirasism har setts som ett lovvärt, moraliskt rakryggat och oklanderligt projekt den absoluta majoriteten av samhällets ”goda krafter” kan och bör delta i för att markera sitt avståndstagande från denna förkroppsligade ”ondska”. Att vara mot rasism har setts som något förhållandevis självklart och oproblematiskt. Dessutom har problemen varit tydligt definierade, de ansvariga möjliga att peka ut och gråzonerna små. Mobiliseringen har underbyggts av starka emotioner och en lång historisk tradition av gemensamt agerande mot en gemensam fiende, vilket i samtliga avseenden gynnat mobilisering.

Det är således i samband med rasistiska våldsdåd, eller andra uppenbara brott mot självbilden, som rörelseaktörer har haft störst förutsättningar att samla stöd och stimulera aktivitet. De kollektiva ramverk som centrerats kring problem med tydliga uttryck för högerextremism – vad som tidigare refererats till som rörelsens ”svampmoln” – har kunnat länkas samman med den svenska självbilden och den dominerande förståelsen av rasism, vilket lett till att aktörerna haft stora förutsättningar att uppnå resonans och ramförbindelse. Gatorna har fyllts med aktiva, demonstrationerna har avlöst varandra.

Att så många människor engagerat sig mot högerextremism och rasistisk våld är givetvis något positivt, sett ur ett antirasistiskt perspektiv. Att samhället präglats av en grundläggande antirasistisk norm, även om den i många fall varit oreflekterad, har bidragit till att tiotusentals människor lockats till rörelsens aktiviteter. Samtidigt har den förståelse av rasism som underbyggt många av dessa mobiliseringar också haft problematiska konsekvenser, i synnerhet när det handlar om rörelsens förutsättningar att skapa långsiktig, kontinuerlig mobilisering och aktivitet samt möjligheterna att agera mot andra dimensioner av rasism.

En reagerande rörelse

Det hegemoniska ramverkets starka ställning har, som redan nämnts, bidragit till att forma en rörelse som byggt mycket av sin verksamhet på att framför allt reagera på högerextrema och rasistiska gruppers aktivitet. Antirasistiskt arbete har ofta tagit formen av brandkårsutryckningar eller enstaka punktinsatser. Den reagerande grundhållningen, i kombination med de ofta outvecklade kollektiva ramverken, har lett till att mycket arbete bedrivits utan att det funnits tid för att utveckla och sprida en egentlig analys av problemet. Istället för väl utvecklade kollektiva ramverk har

mobiliseringen ofta byggts kring en emotionell reaktion, något som lett till kraftfulla, men kortvariga, gensvar.

Den antirasistiska rörelsens historia illustrerar således tydligt emotioners centrala roll för mobilisering, samtidigt utgör de ett exempel på hur svårt det är att skapa kontinuitet i arbetet utan väl utvecklade och förankrade kollektiva ramverk. För att mobilisera långsiktigt krävs att känslor och andra mer omedvetna faktorer successivt underbyggs av ramverk som tydliggör vad problemet egentligen är, vilka uttryck det kan ta, vilka som drabbas, vad/vem eller vilka som är ansvariga, vilka strategier som ska användas, vem som ska göra jobbet och vilka alternativa visioner och konkreta mål som ska realiseras. Utan dessa idémässiga beståndsdelar finns lite att bygga kring när den moraliska chocken väl lagt sig. Mobiliseringen blir sårbar och mer nyckfull. Kraftsamlingarna vilar på att det väcks starka känslor, något som riskerar att mattas av i takt med att problem ”blir vardag” eller att rasistiska grupper tonar ned sin retorik och rensar ut anstötliga element. Risken är också stor att de åtgärder som faktiskt sätts in snarare blir symboliska än att de faktiskt bidrar till en lösning. Antirasism reduceras till en åsiktsmarkering - ett sätt att säga ”inte i mitt namn”, men inte särskilt mycket mer.

Böljande aktivitet

En annan begräsning i det hegemoniska ramverket är att det tenderat att förlita sig på en enskild kärnfråga för att åstadkomma mobilisering. I teorikapitlet konstaterades att rörelseaktörer som bygger sin aktivitet kring mer endimensionella ramverk ofta har svårigheter att skapa en permanent bas och kontinuerlig aktivitet. Det samhälleliga stödet, antalet anhängare och den faktiska aktiviteten riskerar att bölja i takt med att frågans aktualitet sjunker och stiger i det omkringliggande samhället.

Många aktörer inom den antirasistiska rörelsen har, vilket blivit tydligt i fallstudierna, erfarit just detta. Samtidigt som ramverkens tydliga fokus och samhälleliga klangbotten periodvis bidragit till mobilisering, har de i andra stunder utgjort en stark begräsning. I perioder av uppmärksammade rasistiska våldsdåd har de aktiva strömmat till. De kollektiva ramverken, den svenska självbilden och dominerande förståelsen av rasism har samverkat till att skapa en våg av mobilisering. Av samma anledning har många aktörer inom rörelsen, under andra perioder, haft svårt att få gehör. I de stunder frågan inte ägnats lika mycket uppmärksamhet, inte ansett vara lika relevant eller den utåtriktade aktiviteten bland högerextrema grupper gått ned har rörelsen snabbt tappat mark. I samband med att t.ex. Bevara Sverige Svenskt avvecklades, Sverigepartiet splittrades eller ledarskiktet i VAM spärrades in – och frågan därmed försvunnit ur det politiska och mediala rampljuset – drog också en stor del av den ”massa” som fyllt de antirasistiska leden ned på sitt engagemang. Problemen betraktades som lösta och det

goda ”normaltillståndet” återupprättat. Frågan sjönk i många aktivas värdehierarki, vilket minskade benägenheten för vidare deltagande - åtminstone fram till dess att ”rasismen blev ett allvarligt problem igen”.

Kvar i rörelsen mellan varje explosion av aktivitet stannade de mest hängivna aktivisterna, ivrigt argumenterandes för att organiseringen måste fortsätta. Arbetet har dock ofta gått trögt. De korta perioderna av intensiv aktivitet har ebbat ut för att återgå till ett lågintensivt, latent tillstånd. De aktiva har förvisso ofta upplevt ett fortsatt formellt och principiellt stöd. Men det har varit svårt att skapa faktisk aktivitet – eller som en av de intervjuade uttrycker det ”det moraliska stödet är högt, men den faktiska viljan till engagemang lågt”. Återigen visar empirin att konsensus- och handlingsmobilisering är två skilda processer och att det ena per automatik inte ger det andra. Bilden är att antirasism ofta rankas högt som ett grundläggande samhälleligt ideal, men hamnar lågt i många människors individuella värdehierarki vilket minskar känslan av relevans och benägenheten att agera.

Det hegemoniska ramverkets fokus på högerextremism har således både bidragit till explosionsartad massmobilisering, samtidigt som det skapat en instabil grund för långsiktigt, självständigt arbete. Rörelsen har blivit reagerande, till stor del beroende av moraliska chocker och motståndarnas aktivitet för att uppnå och bibehålla mobilisering.

Behovet av ramtransformering

En ytterligare konsekvens av det hegemoniska ramverkets utbredning är, som redan antytts, att stora delar av den antirasistiska rörelsens arbete präglats av en förhållandevis snäv förståelse av rasism. Som beskrivits redan i kapitel två visar tidigare forskning att rasism kan ta, och också har tagit, en rad olika uttryck på olika samhälleliga nivåer - från ideologiskt övertygade högerextremister och utbredda fördomar till dominerande och utestängande normer och strukturell diskriminering. Att arbeta mot högerextremism och ideologiskt övertygande rasister fokuserar således bara ett av rasismens många ansikten.

Detta är givetvis ingen nyhet för många antirasister. En majoritet av de intervjuade är t.ex. både medvetna och angelägna om att hantera en rad olika uttryck för rasism. Samtidigt visar den empiriska genomgången att de aktörer som försökt öppna nya fält, hitta nya sätt att tala om rasism och mobilisera mot bredare dimensioner av problemet ofta ställts inför en rad svåra utmaningar. För det första har den bredare problemformuleringen haft svårare att nå resonans i det omkringliggande samhället, för det andra har arbetet krävt betydligt mer utvecklade kollektiva ramverk än de som tenderat att dominera rörelsen historiskt och för det tredje har aktörerna ofta mött

kraftigt motstånd, i synnerhet från aktörer utanför rörelsen som arbetat för att upprätthålla status quo – tre resonemang som fördjupas nedan.

De historiska svårigheterna med att nå resonans kring t.ex. en strukturell eller kulturell förståelse av rasism kan delvis förklaras med att aktörerna, för att skapa en bred mobiliseringspotential, tvingats försöka genomföra den mest krävande av ramförbindningsprocesser – ramtransformering. Ramtransformering blir nödvändig i den stund rörelseaktörer försöker att mobilisera kring idéer som inte upplevs tillräckligt trovärdiga eller relevanta hos målgruppen för att väcka stöd och engagemang. Därmed uppstår ett behov av att förändra målgruppens ramverk i grunden. De måste fås att se verkligheten i ett "nytt ljus" - en process som tar lång tid att genomföra, innebär stora risker och kräver mycket arbete för rörelseaktören.

Historiskt blir det tydligt hur de aktörer som försökt lämna traditionella spår och mobilisera mot en mer strukturell förståelse ofta fört fram sina idéer i motvind. I motsats till många andra länder, t.ex. USA och England, finns ingen stark tradition av problematisering och medvetandehöjning kring problem med strukturella aspekter av rasism. Istället har de aktiva tvingats utmana den starkt förankrade självbilden om Sverige som det öppna, toleranta, jämlika, jämställda och antirasistiska landet, ifrågasätta relevansen av den dominerande förståelsen av rasism samtidigt som man försökt vidga den egna rörelsens hegemoniska ramverk.

Arbetet har ställt stora krav på rörelseaktörernas idéarbete. Att ta strid mot strukturella missförhållanden, dominerande normer, fördomar och privilegiesystem har visat sig innebära helt andra utmaningar än att mobilisera mot en utdefinierad, marginaliserad och stigmatiserad fiende. För att få gehör och nå resonans utanför den egna, redan övertygade gruppen har de diagnostiska, prognostiska och motiverande delarna varit tvungna att fyllas med väl utvecklat, logiskt sammanhängande, empiriskt trovärdigt och konkret innehåll. Den historiska genomgången visar att flera av de studerade aktörerna haft betydande svårigheter att gå bortom att konstatera problem till att också hitta strategier som upplevs användbara och effektiva. Den strukturella fienden har riskerat att bli "ansiktslös", svårgripbar och svårhanterlig - både "osynlig" och "allomfattande" på samma gång, vilket hämmat både förutsättningarna att mobilisera stöd och att få anhängare att agera.

Ramkonflikter med statliga aktörer och media

Försöken att sprida ramverken och uppnå ramtransformering har dessutom skett under hård konkurrens. Kollektiva ramar varken skapas eller sprids i ett vakuum. Att definiera samhälleliga problem, lösningsförslag och visioner sker alltid i ett interaktivt, multiorganisatoriskt fält där olika aktörer har intressen av att verkligheten förstås ur ett visst perspektiv. I den antirasistiska

rörelsen är det tydligt att de aktörer som utmanat den svenska självbilden och den dominerande förståelsen av rasism riskerat att utlösa stora ramkonflikter. Genom att använda begreppet rasism för att beskriva makthavare eller majoritetsbefolkningens roll i att producera och reproducera strukturell ojämlikhet, etnisk diskriminering, fördomar, kulturella uttryck eller uteslutande normer har aktörerna brutit mot vad flera dominerande krafter, såväl inom media som det etablerade politiska livet, uppfattat som ett giltigt, angeläget och lovvärt antirasistiskt arbete.[7] Konsekvensen har blivit intensiva strider om definitionen och förståelsen av rasism, vilka strategier som är legitima och vilka lösningar, mål och visioner som ska realiseras – strider som inte sällan medfört att "avvikarna" misskrediterats, förlöjligats, utdefinierats eller på annat sätt motarbetats. Under i synnerhet 2000-talet har stor uppmärksamhet, ofta negativ, riktats mot de aktörer som fört fram en bredare, mer strukturell analys av rasism. Exempel är Centrum mot rasisms uppmärksammande av upplevd rasistisk reklam 2005, de häftiga reaktionerna på den statliga utredningen Integrationens svarta bok 2006 eller 2010-talets stormiga kulturdebatter om rasism. [8] Problemformuleringarna och verklighetsbeskrivningarna har avvisats, likväl som den underliggande förståelsen av rasism. Att kalla etnisk diskriminering, strukturella ojämlikheter eller invanda kulturella traditioner för rasism har setts som ett missbruk och en övertänjning av begreppet, ett ovarsamt och respektlöst språkbruk som riskerat att urvattna begreppets innebörd, kränka rasismens "verkliga" offer och bagatellisera de fruktansvärda brott mot mänskligheten som utförts i den "riktiga" rasismens namn.[9]

En antirasism för personer med "svensk" bakgrund?

Den svenska självbilden, dominerande förståelsen av rasism och rörelsens hegemoniska ramverk har således utgjort en tydlig begränsning för de aktörer som försökt mobilisera mot andra dimensioner av rasism. Svårigheterna att både samla stöd och agera kring en strukturell förståelse har bidragit till att flera aktörer antingen marginaliserats eller i slutänden valt att agera pragmatiskt och därmed betona problem som legat i linje med dominerande uppfattningar. Genom sitt faktiska arbete har flera antirasistiska aktörer således, frivilligt eller ofrivilligt, bidragit till att sprida och legitimera den dominerande förståelsen av rasism. Därmed har delar av

---

[7] Jfr. även Pripp & Öhlander (2008) s.90; Löwander (1997)
[8] Se kapitel två och nio för mer info. Jfr. även Dalén Karl (2012) Kultursnackisar vi minns från 2012, *Dagens Nyheter*, tillgänlig via: http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/kultursnackisar-vi-minns-fran-2012/ (besökt den 10 juli 2013)
[9] Jfr. även Rätzhel (2007)

rörelsen även, direkt eller indirekt, bidragit till att upprätthålla bilden av Sverige som ett land där rasism utgör ett otäckt, men marginaliserat hot.

Situationen kan vara en bidragande orsak till att flera framträdande antirasistiska rörelseaktörer tycks ha haft svårt att mobilisera personer med utländsk bakgrund. Historiskt tycks de kollektiva ramverk som dominerat rörelsen haft begränsad klangbotten hos de människor som, i egenskap av att de tillhör en etnisk minoritet, själva drabbas av rasism och diskriminering. I den fallstudie i avhandlingen där etniska minoriteter dominerat, Samling mot rasism, stod t.ex. frågor om högerextremism relativt lågt på dagordningen. Det var inte BSS, VAM eller för den skull Sverigedemokraterna som ansågs utgöra de stora problemen med rasism. De ansågs varken ha makt att skapa eller upprätthålla den ojämlika struktur som präglade samhället. Inom Samlingen prioriterades istället frågor om diskriminering, makt, inflytande och delaktighet. Att agera mot högerextremism var viktigt, men knappast något som skulle lösa de problem som många personer med utländsk bakgrund mötte i sin vardag. För att hantera dessa problem beskriver drivande att det behövdes en ny organisation, med tydligt avstamp bland de direkt berörda.

Det hegemoniska ramverkets inriktning och framträdande position tycks således ha bidragit till att mycket antirasistiskt rörelsearbete utförts utan särskilt stor inblandning eller kommunikation med de grupper som har sin bas i etniska minoriteter. Istället har, som konstateras, samvetsaktivisterna haft en framträdande roll. Den historiska genomgången visar att den antirasism som dominerat i Sverige är en antirasism som till stor del utformats av, men också för, personer med svensk bakgrund. Fokus har legat på hotet från högerextrema grupper snarare än strukturell diskriminering, makt, inflytande, delaktighet, utanförskap, fördomar eller dominerande normer och majoritetsbefolkningens roll i att producera och reproducera dessa. Genom det hegemoniska ramverkets fokus har delar av den antirasistiska rörelsen − paradoxalt nog − bidragit till att begränsa möjligheten att angripa de rasistiska strukturer, handlingar och åsikter som kommer till uttryck hos betydligt bredare grupper och på andra platser i samhället än hos ideologiskt drivna högerextremister.

10.7. Strider om mening inom rörelsen

Att det hegemoniska ramverket haft ett betydande inflytande över rörelsen innebär givetvis inte, vilket blivit tydligt ovan, att alla antirasistiska aktörer analyserat de problem som aktualiserats på samma sätt eller för den del ens slutit upp bakom den problemformulering som dominerat. Ett hegemoniskt ramverk är inget som styr aktörerna i detalj, utan en ansamling mer generella, breda och övergripande koncept som "ramar in" en rörelses arbete. Därmed lämnas utrymme för såväl olika tolkningar, strategier och visioner som mer renodlade försök att utmana dominerande förståelser genom försök att forma alternativa ramverk. Resultatet blir en strid om mening.

Som redan diskuterats har striderna både tagit sig uttryck i en kamp mellan rörelseaktörer och andra samhälleliga krafter och i en intern strid där olika rörelseaktörer kämpat om att få gehör för sitt sätt att se på problemen, lösningar och alternativa visioner. De interna dispyterna har, på ett övergripande plan, haft både positiva och negativa konsekvenser. Den empiriska genomgången visar att skiljelinjerna stundtals lett till en breddning av rörelsen, en arbetsdelning och fruktbar specialisering där mångfalden berikat och fördjupat arbetet. De många olika sätten att förstå och angripa rasism har t.ex. bidragit till att bredda rörelsens mobiliseringspotential och gjort det möjligt att engagera sig i antirasistiskt arbete utifrån vitt skilda utgångspunkter. De diagnostiska och prognostiska ramarnas totala spännvidd har även medfört att den antirasistiska rörelsen kunnat belysa och angripa rasism på en rad olika sätt inom flera samhälleliga arenor. Differentieringen har vidgat rörelsens arbetsfält och lett till att antirasistiska idéer och praktiker spridit sig till olika sektorer i samhället. Bland de negativa konsekvenserna märks dock att skillnaderna och fragmenteringen inom rörelsen bidragit till långa och djupgående konflikter som dränerat aktiva på tid, resurser och energi. Istället för att fokusera på motståndarna har de antirasistiska grupperna ofta tvingats lägga kraft på interna stridigheter, vilket under perioder tydligt splittrat och försvagat rörelsen som helhet.

I det kommande stycket fördjupas dessa resonemang. I avsnittet redogörs för de inramningsrelaterade dispyter som varit mest framträdande inom rörelsen, varvat med en analys av hur konflikterna påverkat förutsättningarna att bedriva ett framgångsrikt arbete. Diskussionen tar framför allt avstamp i de tidsperioder som stått i fokus för denna avhandling, men har i flera fall historiska motsvarigheter i tidigare vågor av antirasistisk aktivitet.

Diagnostiska dispyter

Ur ett historiskt perspektiv har relationerna mellan radikala, pragmatiska och moderata antirasister stundtals varit mycket ansträngda. Redan under den första vågen av antirasism aktualiserades flera av de interna dispyter som präglat rörelsens verksamhet, konflikter som i flera fall utvecklats och accentuerats genom åren.

En av de mest grundläggande och seglivade dispyterna kretsar kring själva förståelsen av rasism. Även om de flesta aktiva under respektive våg kunnat enas om ett övergripande, gemensamt problemfokus har det alltid funnits stora skillnader i hur problemen analyserats. Ofta har striden kretsat kring hur djupt inbäddad i samhällskroppen rasismen egentligen är – om rasism är att betrakta som en avvikelse, en avart från ett i grunden fungerande system, eller en grundläggande del av samhällets organisering, ett uttryck för strukturella ojämlikheter som genomsyrar hela samhället och får konsekvenser på flera olika nivåer. Förenklat kan således konstateras att framför allt två olika synsätt ställts emot varandra inom rörelsen; vad som kan kallas en idealistisk/individualistisk och en materialistisk/systemisk förklaringsmodell. Den sistnämnda har varit vanligt förekommande inom de radikala, men också pragmatiska leden, medan den förstnämnda ofta lyfts fram inom mer moderata grupper.

Den materialistiska/systemiska analysen har tagit många former. Generellt kan konstateras att analysen betonat rasism som en del av de grundläggande strukturella maktordningar som ansetts genomsyra samhället. Bland grupper som förordat synsättet löper en övergripande skiljelinje mellan de som betonat rasism som en självständig struktur och de som sett rasism som en konsekvens av det ekonomiska systemets organisering. I ett historiskt perspektiv har det senare dominerat, medan framför allt de senaste femton åren sett ett uppsving för det förstnämnda.

I en mer klassisk materialistisk analys har fokus legat på kapitalismen och det stratifierade samhälle systemet gett upphov till. Rasism har setts som en mörk konsekvens av den ojämlikhet, otrygghet och utslagning som följt av ekonomins organisering där olika exploaterade och dominerande grupper ställts mot varandra i kamp om begränsade resurser. Genom att skapa splittring, konkurrens och fientlighet anses rasismen ha bidragit till att upprätthålla rådande maktordningar och legitimera exploatering, både lokalt och globalt. Uppmärksamheten har avletts från de strukturella ojämlikheter som karaktäriserar det ekonomiska systemet och de förfördelade har fåtts att kämpa mot, istället för med, varandra.

Under de senaste decennierna har aktiva inom rörelsen alltmer betonat rasism som en självständig struktur, givetvis i ständigt samspel med andra existerande maktordningar centrerade kring t.ex. klass och kön. Även här har analyserna tagit många former och nyanser. Ett centralt, ofta

sammanbindande grundantagande är dock att de maktrelationer och idésystem som utvecklats historiskt för att legitimera västvärldens exploatering av andra folkgrupper fortsatt att prägla såväl politiska och ekonomiska relationer som föreställningar om människor från andra länder. Rasismen har skapat ett ”vi och de andra”, ett tankesystem som bygger på utbredda homogeniseringar, generaliseringar och negativa stereotyper kring hur andra etniska grupper är och beter sig. Dessa idéer har nästlat sig så långt in i människors medvetande att de, ofta omedvetet, bildat en form av ”sunt förnuft” - de genomsyrar sättet att se på den egna personen, andra och världen. Rasistiska föreställningar, idéer, normer och strukturer har således medfört att samhället kommit att präglas av en etnisk maktordning där vissa minoriteter − på en rad olika sätt och i flera olika former − systematiskt underordnas och diskrimineras.

I relation till de materialistiska, systemiska analysmodeller som förts fram har rörelsen också påverkats av diagnostiska ramverk byggda kring mer idealistiska och individuella förklaringar till rasismens uppkomst och utveckling. Även här förekommer en mängd olika varianter, men en gemensam nämnare är att rasism framför allt analyserats som en föreställning, åsikt eller ideologi, vilket därmed ofta knutits till individen och dennes uppfattningar. Historiskt har orsakerna till rasism framför allt sökts i individuella tillkortakommanden och brister. Rasism har ansetts bero på t.ex. osäkerhet, vilsenhet, rädsla för det främmande, psykisk instabilitet, sjukdom samt − kanske framför allt − låg utbildningsnivå. Även familjeförhållanden och sociala problem lyfts ofta in som förklaringar. Den utsatta situationen har lett till att individen blivit ”sårbar” och därmed riskerat att lockas av rasistiska, främlingsfientliga eller intoleranta idéer. Tankegångarna har, som redan beskrivits, ofta lett till att rasism setts som en avvikelse från ett i grunden fungerande samhälle. Problemen har tenderat att förpassas till mindre, marginaliserade grupper som i sig varit utsatta − inte sällan vilsna, arga och frustrerade unga män ur arbetarklassen eller mindre grupper av lika vilsna, auktoritetsvurmande segment av överklassen.[10] Förklaringsmodellen har haft sitt starkaste fäste hos moderata antirasistiska grupper, men även haft stor klangbotten i den dominerande förståelse av rasism som präglat Sverige.

Vem är ansvarig?

De diagnostiska dispyterna har emellertid inte enbart kretsat kring teoretiska diskussioner om rasismens natur. De har också i stor utsträckning handlat om vad/vem eller vilka som bör hållas ansvariga och därmed vilka som varit möjliga samarbetspartners. Skiljelinjerna mellan en idealistisk och

[10] Se Lööw (2007) s.82f; Löwander (1997) s.175, s.177; Schmauch (2006) s.34

materialistisk position har bland annat bidragit till att aktiva inom rörelsen utvecklat olika relationer till det offentliga och de aktörer som upprätthåller den rådande ordningen. Historiskt har i synnerhet moderata krafter legat nära det etablerade och strävat efter att involvera, och själva bli involverade, i det offentligas arbete mot rasism. I flera fall har offentliga aktörer även initierat eller finansierat moderata rörelseaktörer, t.ex. Rör inte min kompis, Ungdom mot rasism eller Centrum mot rasism. Bland radikala och pragmatiska krafter har det istället rått större skepsis mot offentlig inblandning och statligt antirasistiskt arbete. De politiska partierna har ofta anklagats för att framkalla, legitimera och underblåsa rasism samtidigt som det offentligas åtgärder ansetts uddlösa. Allmänt hållna informationskampanjer, punktinsatser, kändisjippon eller initierandet av systemvänliga rörelseorganisationer har setts som ett spel för gallerierna och ett slöseri med resurser.

Den historiska genomgången visar att misstron och misstänksamheten har långa anor och dessutom varit ömsesidig. Redan på 1930-talet växte en skepsis, stundtals fientlighet, mellan offentliga aktörer och delar av den antirasistiska rörelsen. Rörelseaktörer hävdade att regeringen var alltför undfallande, feg och passiv i förhållande till fascismen, såväl i Sverige som i Europa. Från regeringshåll tycks man, av det empiriska materialet och tidigare forskning att döma, ha menat att frågan skulle hanteras av det offentliga, inte av olika ”kommunistiska täck- och frontorganisationer” som dessutom, i samband med krigsutbrottet, hotade den svenska neutralitetslinjen och ökade riskerna att provocera fram ett angrepp från Tyskland. För att kontrollera de antifascistiska krafterna infördes en rad repressiva åtgärder, däribland åsiktsregistrering, övervakning och i vissa fall fängelsestraff. Det ansträngda förhållandet tycks ha överlevt historien, om än olika starkt och i olika form under respektive våg. Mest spänt har det varit i de perioder antirasistiska grupper flyttat ”hem” problemen och mobiliserat kring kritik mot svenska förhållanden, intressen eller makthavare − såväl ekonomiska som politiska. Flera intervjuade beskriver hur de i perioder av ökad aktivitet, uppmärksamhet och växande systemkritik upplevt en tilltagande kamp kring ”makten över rörelsen”. Ur det empiriska materialet framträder tre huvudsakliga strategier som antirasistiska aktivister anser att olika offentliga aktörer har använt sig av för att avväpna kritiska element, få inflytande över och påverka rörelsens utveckling.

Den första handlar om olika former av *utdefiniering* eller *exkludering.* Strategin beskrivs framför allt ha riktats mot radikala aktörer och bygger på en kombination av stigmatisering, kriminalisering och repression. De radikala grupperna har, såväl under 1930, 60- som 80- 90- och 00-talet skildrats som professionella bråkmakare och ligister, ett hot mot demokratin eller rikets säkerhet, som ska bekämpas med polisiära medel.

Den andra strategin beskrivs av rörelseaktiva ha kretsat kring etablerandet av *konkurrens*, en metod som framför allt ansetts ha använts mot pragmatiska organisationer. Genom att skapa statligt finansierade eller kontrollerade rörelsealternativ anses offentliga aktörer ha försökt "ta udden" av mer systemkritiska alternativ i ett försök att leda in mobiliseringen på mer idealistiska, "allmänhumanistiska" spår. Intervjuade pekar på flera historiska exempel – däribland ovan nämnda Rör inte min kompis, Ungdom mot rasism och Centrum mot rasism, men också Europaåret mot rasism och Kontaktgruppen mot rasism.

Till sist lyfts olika former av *kooptering*. Strategin anses av rörelseaktörer primärt ha riktats mot de moderata krafter som inte haft sitt ursprung i offentliga initiativ. Genom att bjuda in till samarbete, skapa nära band till personer inom rörelsen och tillhandahålla olika former av resurser beskrivs hur offentliga aktörer skapat möjlighet att ställa krav, sätta upp villkor och påverka rörelseaktörernas riktning. Rörelseaktörerna har institutionaliserats, potentiella kritiker bakbundits och staten fått lojala samarbetspartners med folklig förankring.[11]

Sammanfattningsvis kan konstateras att de diagnostiska skiljelinjer som aktualiserats ovan lett till en rad interna dispyter inom rörelsen. Aktiva har haft svårt att enas kring vad som egentligen bör definieras som rasism, hur begreppet ska avgränsas, vilka samhällsproblem rasism skapar, vad som orsakar rasism, vad/vem eller vilka som bär ansvaret och vilka som är eftersträvansvärda samarbetspartners i arbetet för att hitta lösningar. Den historiska genomgången visar tydligt hur meningsskiljaktigheterna bidragit till att rörelseaktörer både haft svårt, men ibland också sett det som poänglöst, att försöka samarbeta för att gemensamt skapa en större, kollektiv kraft. Samarbetsproblemen har blivit extra tydliga inom ramen för de försök som gjorts för att ena och koordinera arbetet i större nätverk, paraplyorganisationer eller, för den skull, gemensamma demonstrationer. Analyserna har spretat och diskussionerna stundtals drivits till den nivån att aktörerna anklagat varandra för att bedriva ett meningslöst, eller rent av kontraproduktivt arbete.

Då de diagnostiska skiljelinjerna, indirekt, också varit avhängiga vad de aktiva försökt försvara, eller bygga upp för alternativ, har förutsättningarna att kunnat mötas ofta varit små. Medan i synnerhet moderata aktörer betraktat arbetet som ett sätt att försvara det etablerade politiska och ekonomiska systemet (och de demokratiska och humanistiska värden dessa anses vila på) har framför allt radikala aktörer argumenterat för omvälvande samhällsförändringar. För att lösa problemen fordras ett upphävande av de

[11] Statliga aktörers försök att kooptera, inkludera och därmed kontrollera rörelseorganisationer, däribland med bas i etniska minoriteter, har även uppmärksammats i tidigare forskning. Se t.ex. Ålund & Schierup (1991)

maktstrukturer som skapar grogrund för ojämlikhet, exploatering och dominans, vilket leder till ett ifrågasättande av den rådande ekonomiska och politiska ordningen. Bland de pragmatiska aktörerna, som historiskt har samlat aktiva med både idealistiska och materialistiska analyser, har spänningarna kring ovanstående ofta varit tydliga vilket lett till interna strider, avhopp och avknoppningar. I sin helhet kan konstateras att de diagnostiska dispyterna således både breddat rörelsens fokus och analytiska bas, samtidigt som skiljelinjerna försvårat samarbete, bidragit till splittring, orsakat avhopp och utlöst en stundtals destruktiv intern kamp om makten att definiera rörelsens problemformulering och därmed arbetets riktning.

Prognostiska dispyter

Det är emellertid inte bara diagnostiska skiljelinjer som orsakat interna dispyter inom den antirasistiska rörelsen. Om olika förståelser och analyser av rasism slagit in en huvudsaklig kil mellan å ena sidan moderata antirasister och å andra sidan radikala och pragmatiska grupper har olikheter i val av strategi slagit in en annan kil mellan radikala grupper och övriga aktörer. Givet det hegemoniska ramverkets framträdande roll har de prognostiska dispyterna framför allt kretsat kring hur högerextrema grupper kan och bör bemötas. Meningsskiljaktigheter om vilka metoder som kan accepteras, i synnerhet huruvida våld någonsin kan vara berättigat, har präglat rörelsens hela historia och satt djupa avtryck i form av infekterade konflikter.

I backspegeln kan konstateras att diskussionerna om våldets vara eller icke vara, arbetets moraliska gränser och huruvida rörelsen ska hålla sig inom lagens råmärken har haft en betydligt mer framträdande roll än inom många andra sociala rörelser i Sverige. Att delar av rörelsen utvecklat mer proaktiva strategier kan delvis förstås mot bakgrund av de ideologiska utgångspunkter och historiska kamptraditioner som format de radikala aktörerna. Av betydelse är också den hotbild som riktats mot rörelsen och den fysiska närhet de aktiva känt till de högerextrema grupperna, hela vägen från 1930-talet. I relation till flera andra moderna sociala rörelser, t.ex. antikrigs- miljö- eller globaliseringsrörelsen, har den antirasistiska rörelsen haft en tydlig, fysisk motståndare, en fiende som backats upp av en fascistisk eller nazistisk ideologi där konkurrens, kamp och våld setts som något naturligt, till och med önskvärt. Fascistiska grupper har angripit demonstrationer och lokaler, hotat och misshandlat, skickat bomber och mördat. Situationen har försatt den antirasistiska rörelsen i en unik position. Ingen annan rörelse i Sverige har tvingats hantera eller utveckla strategier för att möta en lika tydlig eller våldsam motrörelse, något som bidragit till att även den antirasistiska rörelsen radikaliserats. Dessutom har den antirasistiska rörelsen själv, vilket konstaterades redan i inledningen av detta avsnitt, ofta förutsatt sig att arbeta

för att konkret *stoppa rasismen.* Historiskt har många aktiva, även utanför de radikala leden, strävat efter att gå bortom symboliska manifestationer och opinionsbildning mot att försöka hindra rasisterna från att manifestera, rekrytera eller demonstrera offentligt. Den utbredda skepsisen mot politikers vilja eller förmåga att lösa problemen har spätt på utvecklingen. Bland många aktivister tycks det ha funnits en utbredd känsla av att politiker inte tagit frågan på tillräckligt stort allvar, vilket gjort att rörelsen tagit saken i egna händer. Känslor som ”Om inte vi – vem? Om inte nu - när?” har varit framträdande. Att låta fascistiska och rasistiska grupper rota sig och växa har ansetts hota hela samhället, såväl som vardagen för alla de grupper som konstruerats som fascismens fiender.

Idén om att faktiskt stoppa rasismen har bidragit till en intern diskussion kring relationen mellan olika fri- och rättigheter. Rasistiska gruppers rätt till t.ex. yttrande- och mötesfrihet har ställts mot alla människors lika värde och lika rätt till det offentliga rummet, en rättighet som ansetts kränkas för t.ex. invandrare, homosexuella och politiska meningsmotståndare i den stund rasistiska grupper mutat in sitt utrymme. En del aktiva har sett de proaktiva strategierna som ett sätt att försvara demokratiska rättigheter från grupper som vill avskaffa dem för andra, medan andra menat att demokratin inte bör försvaras genom odemokratiska metoder eller inskränkande av demokratiska rättigheter.

Meningsskiljaktigheterna kring prognostiska element har, hårdraget, lett till sex linjer inom rörelsen kring hur de högerextrema bör bemötas. De två förstnämnda strategierna har varit vanligast förkommande bland moderata aktörer, de två nästkommande bland pragmatiska och de två sista bland radikala grupper:

1. *”Vända ryggen till”.* Förespråkarna vill inte anordna motdemonstrationer då de anses gynna rasisterna genom att ge dem onödig uppmärksamhet och tillgång till framför allt medialt utrymme. Om antirasisterna istället vänder ryggen till tystas motståndarna och förpassas till marginalen.

2. *Demonstrationer på annan plats, på annan tid.* Antirasistiska demonstrationer ska syfta till att lyfta problem med rasism, men inte anordnas där motståndarna samlas. På så sätt skapas förutsättning för största möjliga uppslutning, vilket i sin tur ökar trycket på politiker att agera och vidta åtgärder.

3. *Pacifistiska motdemonstrationer*. Antirasistiska demonstranter bör söka upp och rikta strålkastarna mot rasisterna, men förbinda sig till att aldrig använda våld. Antirasisterna ska, i sitt varande och totala avståndstagande från våld, utgöra rasismens antites.

4. *Motdemonstrationer med självförsvarslinje*. Massdemonstrationer ska riktas direkt mot rasisterna, men för att mobilisera brett krävs att de aktiva kan känna sig trygga. Därmed måste demonstranter få försvara sig vid angrepp. Antirasister ska stå för en konfrontativ icke-våldslinje där deltagarna aldrig går till angrepp, men heller inte viker undan för rasisterna.

5. *Militanta konfrontationer*. Rasistiska grupper ska, med våld om så krävs, hindras från att manifestera, demonstrera och mobilisera i det offentliga rummet.

6. *Kamp i det privata*. Den direkta kampen mot rasistiska grupper begränsar sig inte till det offentliga rummet. Aktiva söks upp, hotas och angrips även i det privata. Ledande rasister ska aldrig känna sig trygga. Taktiken syftar till att avskräcka eller minska värvning genom att höja insatserna för engagemang.

Som nämnts har meningsskiljaktigheter kring ovanstående utgjort en av de största källorna till strid inom rörelsen. Konfliktlinjerna har löpt i flera riktningar. De moderata grupperna har t.ex. kritiserats för att inta en undfallande hållning som bromsat, förvirrat eller försvårat framväxten av en kraftfull rörelse, vilket medfört att rasistiska grupper kunnat organisera sig, mobilisera och växa i skuggan. De pragmatiska aktörerna har kritiserats för att sakna en konsekvent linje. Strategierna har antingen setts som för lama för att komma åt rasisterna eller som en opportunistisk täckmantel för att mobilisera kring offensiv vänsterpolitik. Kritiken mot de radikala gruppernas användande av våld har vid flera tillfällen varit så starka att det skett en närmast total brytning med andra delar av rörelsen, t.ex. i början på 1990-talet eller efter händelserna i Göteborg 2001.

Sammantaget kan konstateras att de interna dispyter som rasat kring prognostiska element ofta tagit en för rörelsen destruktiv form och lett till omfattande intern splittring. Frågans karaktär, det yttre trycket och de stora konsekvenser valet av strategi haft för rörelsens relation till politiker, polis, media och allmänhet har gjort utrymmet för kompromisser små. I synnerhet användandet av militanta metoder har upplevts som en ödesfråga och varit ständigt återkommande. De prognostiska dispyterna har utgjort en starkt bidragande orsak till att rörelsen delat in sig i konkurrerande fraktioner, vilket breddat rörelsens arbetsfält men också minskat förutsättningarna att forma en större, gemensam samhällelig kraft som arbetat för att uppmärksamma och adressera de problem som aktualiserats.

Resonansdispyter

De diagnostiska och prognostiska konfliktlinjer som aktualiserats ovan har till stor del spillt över på de resonansdispyter som existerat inom rörelsen. Diskussionerna har framför allt rört hur olika strategier och analyser påverkat rörelsens förmåga att nå ut till allmänheten, mobilisera stöd och få anhängare att agera. I synnerhet frågan om vilka som utgör rörelsens målgrupp och hur dessa ska fås att bli aktiva tycks ha varit utmärkande. Medan moderata aktörer strävat efter att mobilisera breda humanistiska och demokratiska krafter har de radikala primärt försökt forma en mer aktivistbaserad, "renlärig" miljö. De pragmatiska grupperna har slitits mellan den tydliga strävan att nå folklig massmobilisering utan att för den skull göra alltför stort avkall på den ofta systemkritiska analysen, vilket lett till att man i praktiken i huvudsak kommit att rikta in sig mot en bredare vänster- och alternativmiljö.

Återigen har i synnerhet de radikala gruppernas aktiviteter orsakat intern konflikt. De radikala gruppernas aktivitet anklagas för att ha bidragit till vad som inom rörelseforskning ofta refereras till som negativa radikala flank-effekter[12], något som t.ex. tagit sig uttryck i att de radikala ansetts ha skrämt bort potentiella anhängare genom att höja insatserna, framkallat repression mot rörelsen och gjort antirasism till en angelägenhet för ett mindre antal militanta aktivister på vänsterkanten. De aktiva kritiseras också för att ha struntat i den bild som formats av rörelsen genom media. De militanta aktionerna anses ha gett den antirasistiska rörelsen "dåligt rykte" och lett till att allmänheten kopplat antirasism till maskerade vänsteraktivister och våldsamma upplopp, inte sällan riktade mot polisen. Bilden av antirasister som "bråkstakar" eller ett "hot mot demokratin" anses ha bidragit till att även pragmatiska och moderata aktörer haft svårt att nå ut med sitt budskap och att det generella deltagandet blivit färre vid demonstrationer, manifestationer och andra utåtriktade aktiviteter. [13]

Från radikalt håll har kritiken besvarats genom att konstatera att alltför breda koalitioner ändå resulterar i "urvattnat" och "meningslöst" arbete. Att gå in i för allmänt hållna samarbeten innebär att sluta upp bakom systembevarande paroller och liera sig med det etablissemang som måste utmanas för att förändring ska komma till stånd. Medias logik och fixering vid våldsamheter är heller inget de radikala menat sig kunna ta ansvar för. Ett gott anseende eller maximal mobilisering är inte det viktigaste. Att stoppa

[12] Se t.ex. Haines, Herbert H. (2013) Radical flank effects, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.1048f

[13] Se kapitel nio eller t.ex. Stoppa rasismen (1992) Kampen mot rasismen. Inte bara en angelägenhet för socialister, nr.2, s.25; Westerlund (1996)

fascismen har ansetts kräva såväl massmobilisering som aktionsgruppsmilitans – helt beroende på vilket mål som ska uppnås.

Skiljelinjerna kring vilken målgrupp rörelsen framför allt ska rikta sig mot, hur de aktiva bör arbeta för att uppnå resonans och vilka effekter olika analyser och handlingsstrategier haft för arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering har förstärkt de interna dispyterna. Att vissa aktörer ansetts ha försämrat förutsättningarna för andra att mobilisera stöd och stimulera aktivitet har skapat ett infekterat klimat som präglat rörelsens historia. I vissa situationer, mot vissa mål, har bredare allianser kunnat formas, men mycket arbete präglas av att olika aktörer i huvudsak hållit sig på sin kant, kämpande för att uppnå egna mål på egna sätt.

En miljö snarare än en rörelse

Som konstaterats i teorikapitlen kan ramdispyter vara både konstruktiva och destruktiva. Ovanstående genomgång visar att den antirasistiska rörelsen rymt en hel del av det sistnämnda. Rörelsen är fylld av djupa, historiskt förankrade konflikter som i många fall förblivit olösta och fortsatt att färga av sig på arbetet.

Flera av dispyterna har lett till stora samarbetssvårigheter, destruktiv konkurrens, fragmentering, isolering och deltagares avhopp. Striderna har påverkat styrkan i rörelsens gemensamma röst, öppet blottlagt aktörers svagheter och medfört att aktiva tvingats lägga mycket tid, kraft och energi på att hantera interna konflikter, vilket tagit fokus från arbetet med att lösa problem med rasism. Resultatet tycks vara att rörelsen utvecklat en form av ”minne”. Många av rörelsens veteraner talar uppgivet om förutsättningarna att samla rörelseaktörer till en mer gemensam kamp mot gemensamma, övergripande mål. Enligt intervjuade har konflikterna snarare bidragit till att rörelsen förvandlats till en brokig ”miljö”, utan centrala nav där förutsättningar till koordinering, samarbete och utbyte av erfarenheter tycks små. Organisering har ersatts av ”facebook-event” och tillfälliga emotionella urladdningar.

Även utifrån teoretiska utgångspunkter är det tveksamt om de senaste årens antirasistiska aktivitet går att tala om som en rörelse. För att benämnas som en rörelse krävs, enligt den definition som använts i denna avhandling, att flera kollektiva aktörer, länkade till varandra genom sociala nätverk, enas mot ett gemensamt, övergripande problem och organiserar sig för att försöka lösa situationen genom kollektivt handlade. På vägen skapas en kollektiv identitet, underbyggd av en gemensam världsuppfattning, solidaritet med likasinnade och en kritisk hållning till det system som anses ha gett upphov till problemen. Till skillnad från de fyra vågor av antirasistisk aktivitet som präglat historien har det sena 2000-talets antirasistiska miljö varit mer disparat. De interna strider och den turbulens som karaktäriserat historien –

och som eskalerade under den fjärde vågen – tycks ha lett till en försvagning av den interna solidariteten och rörelsens kollektiva identitet. Känslan av att de aktiva, trots olikheter, strävar mot ett övergripande, gemensamt mål verkar svag. I flera avseenden markerar skapandet av Centrum mot rasism såväl kulmen, som början på slutet, på den fjärde vågen. Den inledande entusiasm som omgav det nya projektet förbyttes successivt i en insikt om svårigheterna att ena den brokiga rörelsen. Många av de konflikter som präglat rörelsens historia tycktes åter flyttat in under samma tak – såväl idémässiga, organisatoriska som interpersonella. Centrumets försvagning har inneburit att det sista av de senaste trettio årens många försök att koordinera och länka samman antirasister antingen försvunnit eller reducerats till en skugga av sitt forna jag. I efterdyningarna av den fjärde vågen utkämpas istället en rad mindre, parallella kamper mot olika mål och dimensioner av rasism – från högerextremism och högerpopulism till utbredda fördomar, strukturell diskriminering eller försök att möta statlig rasism genom att t.ex. organisera hjälp till flyktingar och papperslösa. Mikrokamperna är viktiga, men utan förbindelser, koordinering och samhörighet – kraften av en *gemensam* rörelse – är det svårare att få upp en fråga på samhällets dagordning, utmana dominerande tanke- och privilegiesystem och få genomslag för nya idéer, såväl politiskt som i en bredare allmänhet.

Nya möjligheter

Samtidigt som situationen för dagens antirasistiska miljö kan tolkas som ett tecken på splittring och svaghet öppnar den också för nya möjligheter. I böljningarna mellan vågor finns ökat utrymme för förhandling, omstrukturering och omformulering. 2010-talets många kulturdebatter om rasism är ett tydligt exempel på detta, två andra är diskussionerna om hur Sverigedemokraterna ska benämnas eller hur den antimuslimska miljön ska förstås. Tillsammans är de uttryck för en sedan länge pågående lågintensiv strid kring förståelsen av rasism, en utmaning som riktats mot både det hegemoniska ramverket, den svenska självbilden och den dominerande förståelsen av rasism. Istället för att bara se en försvagad och brokig miljö kan man således, i glappet mellan vågor, också se historiska möjligheter och potentiella lösningar. Det rör på sig, krängs och krumbuktas i de antirasistiska leden. I böljningarna uppenbarar sig öppningar där det är lättare att frigöra sig från tidigare ramverks begränsningar – vädra ut, tänka nytt, vidga perspektiv och hitta nya strategier. De tilltagande diskussionerna om rasismens innebörd och majoritetsbefolkningens roll i att producera och reproducera rasistiska strukturer, normer och fördomar kan – steg för steg, argument för argument – bidra till att ytterligare öka medvetenheten om rasismens många olika uttryck. Successivt förändras också den svenska självbilden och dominerande förståelsen av rasism. Att 2000-talets debatt om

rasism redan tagit en så pass strukturell vändning, och att den strukturella förståelsen av rasism tycks ha blivit allt mer politiskt spridd, kan ur det perspektivet ses som ett viktigt bidrag och en historisk framgång för de delar av rörelsen som artikulerat en systemisk analys. Möjligheterna att mobilisera kring bredare ramverk än de som överskuggat rörelsen historiskt har – om en femte våg väl spränger fram – ökat väsentligt.

Givet rasismens komplexa natur är behovet framträdande. Rasismen har fungerat, och fortsätter att fungera, på flera olika sätt och i flera olika former som ett sorterings- och uteständningssystem, ett verktyg som gör det möjligt att *identifiera*, *klassificera*, *separera* och/eller *hierarkisera* individer och sociala grupper baserat på deras påstådda eller faktiska tillhörighet till etniska grupper eller "folkslag". Dessa kollektiva gemenskaper antas dela någon form av statisk identitet fylld med egenskaper som tillskrivs individen utifrån framför allt fenotypiska särdrag (eller andra egenskaper som kan "avslöja" individers härkomst eller tillhörighet, t.ex. språk, namn, religion eller nationalitet). Exakt vad denna identitet konstrueras kring varierar. Argument med bas i biologi, religion, kultur och nationalitet har använts om vartannat, ofta sammanlänkat, för att motivera rasismens grundläggande element – skillnadskapandet och isärhållandet. Det centrala har således inte varit argumenten eller idéerna i sig – det har varit den *praktik*, de faktiska konsekvenser, rasismen avsett att uppnå.

Sett på detta sätt har rasismen varit både ständigt föränderlig och konstant, verkande på både individuell och strukturell nivå, medvetet och omedvetet. Rasistiska föreställningar, idéer, normsystem och strukturer har motiverat och legitimerat exploatering och exkludering, trakasserier och diskriminering. I slutänden formas en ojämlik samhällsordning där fördelningen av makt, resurser, privilegier, inflytande och livsmöjligheter är beroende av individens tillhörighet till olika etniska grupper. Att forma en månghövdad antirasistisk rörelse som kan länka samman och hantera denna föränderliga fiende och multidimensionella problembild; utmana såväl högerextremister och främlingsfientliga grupper som statlig rasism, en förljugen svensk självbild, dominerande och utestängande normer, fördomar och strukturell diskriminering har visat sig vara en historisk utmaning – väl värdig morgondagens antirasister.

Kapitel 11.

11.1. Teoretiska reflektioner

Som konstaterats rymmer forskningen om sociala rörelser en vildvuxen flora av teoretiska perspektiv. Denna avhandling har tagit avstamp i inramningsteori, vilket var naturligt givet avhandlingens strävan att analysera idéarbetets betydelse för rörelseaktörers förutsättningar att bedriva ett framgångsrikt arbete. Med utgångspunkt i den antirasistiska rörelsen har analysen tydliggjort hur konstruktionen och spridningen av kollektiva ramverk, samt de inramningsrelaterade konkurrenssituationer som uppstår, spelar en central roll för både enskilda aktörer och rörelser som helhet. Att, som en del historisk forskning kring sociala rörelser ta länken mellan existensen av orättvisor, missnöje och kollektivt handlande för givet eller behandla idéer i rent deskriptiva termer – och därmed negligera betydelsen av tolkningsprocesser och rörelseaktivas meningsskapande arbete – framstår mot bakgrund av studien som ett stort misstag.[1] Inramningsprocesser spelar en avgörande roll under rörelsers hela existens – från dess uppkomst, framväxt och utveckling till dess slutliga öde, framgång eller misslyckande. Innan de sista raderna skrivs tänkte jag säga något kort om själva teorin i sig, framför allt i relation till det statsvetenskapliga ämnesområdet.

Studiet av politiska idéer har alltid legat i statsvetenskapens hjärta. Historiskt har statsvetare lagt stor möda på att beskriva, förstå och analysera de idéer som legat till grund för och motiverat politisk verksamhet. Dessa idéstudier har tagit flera former och det finns ingen allmänt vedertagen klassificering som systematiserar olika typer av idé- och ideologianalys.[2] Många angreppssätt binds dock samman av att de – på olika sätt och med olika metoder – syftar till att beskriva och analysera idéerna i sig. Det kan t.ex. handla om att studera förekomsten av vissa idéer i avgränsade historiska, sociala eller politiska sammanhang, att kartlägga idéer hos vissa utvalda aktörer eller att analysera logiken i en ideologisk argumentation. Det finns också traditioner som försöker koppla samman idéer med händelser och faktorer i det omkringliggande samhället, t.ex. funktionell idéanalys eller systemkritisk ideologianalys, men trots detta har statsvetenskapen användning för fler verktyg som kan analysera idéers konkreta, praktiska effekter.[3] Här tror jag att inramningsteori kan lämna viktiga bidrag. En av styrkorna med den form av inramningsteori som använts här är dess förmåga att länka samman kollektiva aktörers meningsskapande arbete, de

---

[1] För en diskussion kring inramningsperspektivets kritik mot tidigare rörelseforskning se t.ex. Benford & Snow (2000); Snow et al. (1986); Polletta & Ho (2006)

[2] Bergström & Boréus (2005) s.155ff

[3] Ibid.

”idépaket” som blir resultatet av denna interaktiva process, hur aktörer arbetar för att sprida dessa idéer och vad som händer när idéerna möter andra samhälleliga aktörer, såväl den tilltänkta målgruppen som konkurrerande krafter. Teorin ger redskap som hjälper forskare att förstå och analysera idéarbetets betydelse för kollektiva aktörernas förutsättningar att bedriva ett framgångsrikt arbete och vilka svårigheter och möjligheter som ligger i olika typer av inramningsprocesser – d.v.s. idéers praktiska konsekvenser.

Analysschemats användbarhet

Som konstaterats i avhandlingens första kapitel har ett av syftena med denna studie varit att bidra till inramningsteorins empiriska tillämpbarhet. Genom att syntetisera centrala delar av forskningstraditionen, översätta och introducera en svensk begreppsapparat, operationalisera de teoretiska beståndsdelarna och visa på dess tillämpning har jag i avhandlingen strävat efter att öka traditionens praktiska användbarhet. Jag har även modifierat och kompletterat den redan existerande begreppsapparaten genom begrepp som *intern ramlogik*, *ramkonsekvent praktik* och *hegemoniska ramverk,* samt utvecklat betydelsen av *proaktiv* och *reaktiv* i relation till rörelseaktörers prognostiska inramning. Det analysschema som utvecklats och beskrivits inom ramen för avhandlingen har visat sig fånga en rad betydelsefulla faktorer för att analysera rörelseaktörers inramningsprocesser och kan fungera som ett avstamp för vidare diskussion om teorins förtjänster och tillkortakommanden. Jag menar att schemat (se kapitel 4, schema 3 - reproducerat nedan) förtjänar att prövas och modifieras för att även studera andra kollektiva aktörer än rörelser, något jag själv funnit fruktbart vid t.ex. studier av skolors arbete mot rasism.[4]

Schema 3: Avhandlingens analysschema

Vilka faktorer påverkar huruvida en inramningsprocess blir framgångsrik?		
Ramverket i sig: Innehåll	Spridning av ramverk	Konkurrenssituationer
1. Djup i ramverkets beståndsdelar	1. Trovärdighet	1. Ramkonflikter
A. Diagnos	A. Ramkonsekvent praktik	A. Motrörelser
B. Prognos	B. Empirisk trovärdighet	B. Media
C. Motiv	C. Aktörens trovärdighet	C. Statliga aktörer

[4] Jämte, Jan (2012)

2. Sammanhängande logik	2. Relevans	2. Interna ramdispyter
A. Intern ramlogik	A. Centralitet för målgruppen	A. Diagnostisk dispyt
	B. Målgruppens erfarenheter	B. Prognostisk dispyt
	C. Kulturell resonans	C. Resonansdispyt
	3. Typ av ramförbindnings-process	

För att ovanstående schema ska fungera vid praktisk analys har det, som nämnts ovan, krävts en grundlig operationalisering av ovanstående begrepp. Denna studie har försökt tydliggöra en sådan och därmed bidra till att stärka den empiriska användbarheten av denna teorityngda forskningstradition. Historiskt har inramningsteoretiker utvecklat en övertygande argumentation kring varför inramningsprocesser spelar roll, men mindre arbete har lagts på att styrka detta empiriskt och visa vilken konkret påverkan ramverken har på rörelseaktörernas verksamhet. Genom de analytiska frågor som genererats i teorikapitlen har jag försökt skapa tydliga verktyg för att studera aktörernas ramverk och deras förutsättningar att bidra till mobilisering och att få anhängare att agera. Analysfrågorna har fortfarande legat på en teoretisk nivå, men genom att teckna ett historisk narrativ och applicera dem på rörelseaktörer i retrospekt har det skapats möjlighet att triangulera resultaten mot verkliga skeenden över tid. Det har funnits reella mätpunkter att jämföra mot, t.ex. varierande grader av mobilisering eller aktivitet. Även om det fortfarande varit omöjligt att isolera inramningsrelaterade processers effekter i relation till andra potentiella påverkansfaktorer menar jag att analysen tydliggjort den centrala roll det idé- och meningsskapande arbetet spelar för rörelseaktörers utsikter att mobilisera stöd, stimulera aktivitet och, i förlängningen, bedriva ett framgångsrikt arbete.

En övertro på rationalitet och strategi

Med detta sagt är det på sin plats att återkomma till, och poängtera ett par kvardröjande tillkortakommanden med teorin. Mötet med empirin har, precis som kritiker av traditionen påpekat (se kapitel tre), tydliggjort hur inramningsteori tenderar att lägga allt för stor vikt vid rationella processers betydelse för mobilisering och kollektivt förändringsarbete. Teorin kan lätt framstå om instrumentell. Om bara rörelseaktörer fyller ramverken med rätt innehåll och skräddarsyr dem för att passa målgruppen borde mobilisering av stöd och aktivitet vara säkrat. Så är förstås inte fallet. Den empiriska

redogörelsen har tydliggjort hur en rad materiella och icke-materiella faktorer – t.ex. politiska möjlighets- och mobiliseringsstrukturer, känslor, identitet och samhörighet – spelar centrala roller vid konsensus- och handlingsmobilisering. I synnerhet senare års rörelseorienterade emotionsforskning framstår som ett viktigt komplement till den mer rationalistiskt präglade inramningsteorin.

I min genomgång av den antirasistiska rörelsens aktörer och deras aktiviteter har det framgått hur den antirasistiska historien är fylld av exempel på hur starka känslostormar fungerat som centrala drivkrafter för mobilisering. Flera av de största antirasistiska kraftsamlingarna har inte skett mot bakgrund av väl utvecklade kollektiva ramverk, istället har de framkallats som ett resultat av emotionella reaktioner på företeelser som ansetts bryta mot den svenska självbilden, i synnerhet grova rasistiska våldsdåd utförda av högerextrema grupper. Som konstaterats i analyskapitlet har detta utgjort både en tillgång och begränsning för rörelsen. Å ena sidan har de moraliska chockerna fått tiotusentals människor att agera mot uppenbara uttryck för rasism, å andra sidan har arbetet ofta tagit formen av ”brandkårsutryckningar”, aktiviteten böljat, problemfokus blivit snävt och rörelsen reducerats till en motkraft utan självständig agenda.

Framhävandet av emotioner som en central del av den motiverande inramningen har varit viktigt för att förstå antirasistisk mobilisering och har samtidigt bidragit till att synliggöra hur svårt det är att bygga rörelser utan utvecklade och sammanhängande kollektiva ramverk. I realiteten är både emotioner och ramar – känslomässigt grundat engagemang och en utvecklad förståelse av problem, strategier, alternativa visioner och motiverande argument – nödvändiga för att livskraftiga, varaktiga rörelser ska ta form. Att fördjupa och vidareutveckla kopplingarna mellan emotionsforskning och inramningsteori framstår således som en angelägen uppgift för framtiden.

Kontextens och den historiska erfarenhetens betydelse

Som nämnts ovan tenderar inramningsteori att ge en viss typ av blick på rörelseaktörer, en blick som riskerar att överbetona de rationella, systematiska och metodiska dragen av det meningsskapande arbetet. I realiteten ger ingen av de rörelseaktörer som studerats här, eller de personer som intervjuats, uttryck för ett lika medvetet och ensidigt strategiskt tänkande som inramningsteorin stundtals ger intryck av förekommer inom rörelser. Istället har det blivit tydligt att kollektiva ramverk inte enbart är strategiska verktyg aktörerna själva konstruerar och kontrollerar, de växer fram i dynamisk interaktion mellan aktiva, rådande kontext och historiska erfarenheter. Möjligheten att göra en längre, mer djupgående historisk exposé utmärker denna studie i relation till mycket annan forskning kring ramar och inramning, vilken naturligt ofta varit mer begränsad i både tid

och omfång. Genomgången av den antirasistiska rörelsens historia har illustrerat framväxten av olika typer av ramverk, spårat konkurrens och konflikter inom rörelsen och visat hur pass stabila ramar ändå kan vara över tid. Den historiska översikten visar tydligt hur rörelseaktörer använder, begränsas av och bygger vidare på tidigare aktörers ramar och idéarbete. De historiska mönstren är tydliga. Inom de olika typerna av antirasism finns en märkbar struktur – analyser och strategier tycks återupprepas, med vissa variationer. Det är som att radikala, pragmatiska och moderata aktörer har varsin uppsättning verktyg som förvisso kan kombineras för att skapa nya resultat, men att utrymmet för förnyelse ändå är begränsat.

På ett än mer övergripande plan har det blivit tydligt vilken central betydelse vad jag kallat det *hegemoniska ramverket* spelat för rörelsen. Som konstaterats har det engelska grundbegreppet *masterframes* ofta tolkats i mer deskriptiv riktning, vilket på svenska skulle kunna översättas i stil med *metaramar*. Empirin ger dock stöd för att fortsätta utveckla makt- och dominansaspekterna av denna mer övergripande ansamling ramkoncept för att få djupare kunskaper om dess begränsande och normerande funktion för rörelseaktörer. Den historiska översikten har även visat hur de studerade antirasistiska aktörerna tydligt begränsats av andra aspekter av den bredare idémässiga kontext rörelsen verkat i. Den svenska självbilden och dominerande förståelsen av rasism har i hög grad påverkat rörelsens verksamhet och tvingat aktörerna att anpassa sina ramverk för att uppnå resonans, vilket vi får anledning att återkomma till. Fördjupande forskning om kontextens betydelse för aktörerna skulle förslagsvis kunna fokusera på hur aktörerna relaterar till och påverkas av andra kringliggande faktorer, såväl materiella som icke-materiella. Det vore t.ex. intressant att fördjupa bilden av hur de strukturella maktordningar som genomsyrar samhället också påverkat rörelsens verksamhet. Att analysera rörelsen utifrån ett intersektionellt perspektiv där klass, kön och etnicitet vävs samman hade kunnat ge fruktbara insikter i hur rörelsens både formats av de strukturer som omger de aktiva och hur antirasister verkar för att ifrågasätta och upplösa desamma. Klass, kön och etnicitet är tre ständigt återkommande, sammanvävda teman inom antirasistisk kamp – att anlägga ett intersektionellt perspektiv på studiet av rörelsen i sig framstår således som en spännande utvecklingsmöjlighet.

Teoretiska komplikationer

En annan kritik som riktats mot inramningsteori gällde att en stor del av arbetet handlat om att utveckla teoretiska begrepp och att mindre tid lagts på konkret operationalisering och metodutveckling (se kapitel tre).[5] Som konstaterats har ett av målen med avhandlingen varit att bidra till ett begreppsligt tydliggörande, en systematisering och operationalisering som kunnat bidra till traditionens praktiska användbarhet. Detta arbete har visat sig lättare sagt än gjort. Inramningsteorin är fylld av en snårskog tangerande begrepp som används såväl överlappande som inkonsekvent av olika forskare och inom olika discipliner. Det är svårt att få en överblick över fältet och efter att ha tillbringat månader med att utforska vindlingar inom traditionen bestämde jag mig för att återgå till dess rötter och ta huvudsakligt avstamp i Snow och Benfords begreppsapparat och komplettera denna med resonemang från andra teoretiker inom samma tradition. Även här återfinns emellertid en snårig, föränderlig begreppsapparat. Min förhoppning är att ovanstående schema (se schema 3 ovan) tydliggör några av de mest centrala faktorerna att studera för att få en bild över aktörers förutsättningar att genomgå en framgångsrik inramningsprocess och att schemat därmed ska kunna fungera som en ingång till denna form av inramningsanalys.

Samtidigt bör några aspekter poängteras. I samband med den slutliga analysen blev det tydligt att några av faktorerna i schemat inte var ömsesidigt uteslutande, utan tenderade att ”falla samman” antingen teoretiskt eller empiriskt. Detta har delvis uppmärksammats i tidigare forskning, men problemen upplevdes än mer påtagliga och utbredda än vad som tidigare gjorts gällande – kanske på grund av den förhållandevis noggranna operationalisering som gjorts.

Sammanblandningen gällde såväl relationen mellan motiverande element och andra delar av det kollektiva ramverket som relationen mellan faktorer som använts för att bedöma resonans. I det första fallet var det ofta svårt att identifiera de rent motiverande delarna. Detta kan dels ha berott på det empiriska materialet – d.v.s. att de studerade aktörerna sällan utvecklade tydliga argument kring *varför* det var viktigt för målgruppen att agera, men också på grund av att operationaliseringen var så nära länkad till de diagnostiska och prognostiska elementen att de blev svåra att hålla isär empiriskt. Detta innebär inte att motiverande aspekter varit betydelselösa. Empirin har tydliggjort att en väl utvecklad diagnostisk och prognostisk ram inte räcker för att få anhängare att också delta aktivt i arbetet. Som beskrivits ovan tycks dock emotioner ofta ha spelat en mer central roll än rationella argument för att stimulera mycket antirasistisk aktivitet. Resultaten av denna

[5] Benford (1997); Johnston (2002)

studie pekar således på att emotionella aspekter även fortsättningsvis bör inkluderas som en självklar del av de motiverade ramverken.

I fråga om resonans blev det tydligt att begreppen *empirisk trovärdighet*, *målgruppens erfarenheter* och *centralitet för målgruppen* var svåra att hålla isär. Kodningsförfarandet visade att svaren på de analytiska frågor som arbetats fram för att bedöma dessa tre faktorer ofta sammanföll. Det blev, som nämnts, också tydligt att det som på engelska sammanfattas under begreppet *frame consistency* behövde delas upp i två skilda faktorer – en som berörde den *interna ramlogiken* och en som berörde överrensstämmelsen mellan ramverken och praktiskt handlande; vad jag ovan valt att kalla *ramkonsekvent praktik*. Det sistnämnda upptäcktes i ett tidigt skede och inkorporerades direkt i schemat ovan, medan relationen mellan de delvis sammanfallande begreppen får bli föremål för framtida teoretiska utvecklingar.

Inkludera målgruppen

Överlag kan konstateras att det analytiska arbetet varit både tidskrävande och förhållandevis svårhanterligt. Trots att operationaliseringarna gjorde det möjligt att ställa konkreta frågor till det empiriska materialet landade analysen stundtals i en bedömningsfråga: Vad innebär det att en ram är ”tydlig”, ”väl utvecklad”, ”logisk kopplad”, ”detaljerad”, ”begriplig” etc? Strävan efter att vara så konkret och precis som möjligt öppnade upp för nya frågor – som hur ”operationaliseringarna skulle operationaliseras” och hur det skulle avgöras huruvida kriterierna var uppfyllda.

Ett naturligt sätt att få svar på flera av dessa frågor vore att studera hur den faktiska målgruppen upplever ramverken, något som inte skett inom ramen för denna avhandling. Att studera målet för rörelseaktörers mobiliseringsförsök, den grupp där ramverket förväntas väcka resonans, är mer ovanligt inom rörelseforskning än att studera de grupper som formulerar och försöker att sprida ramverken.[6] Detta beror dels på att målgruppen sällan är en enkelt avgränsad och tydlig kategori, dels på att det ofta är möjligt att bedöma huruvida mobilisering skett utan att närstudera målgruppen och till sist för att forskningsfokus flyttar från rörelseaktörernas idé- och meningsskapande arbete till hur individer upplever och tolkar de budskap de möter. Oavsett vad vore denna form av mikro-analys av ramars mottagande intressanta för att i framtiden ytterligare utveckla de operationaliseringar som legat till grund för studien.

[6] Johnston (2005) s.1ff; Johnston (1995); Johnston (2002)

Hållbara teoretiska antaganden?

I metodkapitlet konstaterades att fallstudier ofta används för att uttala sig i mer generella termer i förhållande till teori. Om teorin, i likhet med inramningsteori, beskriver en rad förmodade samband kan det enskilda fallet användas för att illustrera dess användbarhet och stärka eller försvaga antagandenas giltighet.

Som konstaterats har inramningsteorin, på ett övergripande plan, visat sig kunna bidra med en rad redskap för att synliggöra och analysera styrkor och svagheter, möjligheter och begräsningar, i olika typer av rörelseaktörers idéarbete. Detta innebär inte att alla de inramningsrelaterade komponenter som presenterats som betydelsefulla för rörelseaktörers förutsättningar att mobilisera stöd och aktivitet har visat sig spela en lika avgörande roll för deras verksamhet. Som avslutning tänkte jag därför lyfta några av de antaganden som haft störst betydelse för den praktiska antirasistiska mobiliseringen historiskt. Flera kan förefalla självklara, men är ändå viktiga att poängtera.

Samtliga tre fall som fokuserats i denna studie illustrerar vikten av en tydlig, fokuserad diagnostisk ram för att lyckas i arbetet med konsensus- och handlingsmobilisering. Ramar byggda kring verkliga händelser och konkreta problem, där det dessutom går att identifiera ansvariga och se orsakssamband, har visat sig betydligt mer framgångsrika än ramar byggda kring mer omfattande, svårgripbara och abstrakta problemformuleringar. Här uppstår en intressant paradox som redan berörts i analysen. För att lyckas mobilisera bredare samhälleligt stöd och stimulera aktivitet har antirasister ofta reducerat arbetet till en kamp mot rasismens tydligaste uttryck. Problemformuleringen har förvisso lockat folk till gatorna, men kan också ha medfört att aktiva bidragit till att upprätthålla en snäv förståelse av rasism. De aktiva har haft svårt att angripa bredare dimensioner av rasism, vilket kan vara en av förklaringarna till att rörelsen tycks haft svårt att konstruera ramverk som mobiliserat de som drabbas av rasism i sin vardag. Kanske håller denna gordiska knut på att lösas. De stora massmobiliseringar som skett under de senaste åren till stöd för flyktingar och papperslösa har lyckats kombinera en strukturell förståelse av rasism med en diagnostisk ram som tydliggjort och specificerat problemet.[7] Det har klargjorts vilka som bär ansvaret, de drabbade har "fått ansikten" och frågan har lyfts "ovanför" de direkt utsatta, i detta fall papperslösa, till att visa hur problemen även slår mot större grupper i samhället. Det abstrakta har fått kropp och blivit möjligt att bemöta, vilket medfört att vi under 2013 för första gången sedan

[7] Ett tydligt exempel är de omfattande protesterna mot REVA 2013. REVA står för "Rättssäkert och effektivt verkställighetsarbete" och är ett samarbete mellan Gränspolisen, Migrationsverket och Kriminalvården för att effektiversera avvisandet av personer utan uppehållstillstånd.

Påskuppropet i mitten på 2000-talet sett breda, samlande massdemonstrationer mot strukturella dimensioner av rasism.[8]

En andra framträdande faktor berör de prognostiska ramarna och vikten av avgränsade mål och anpassade handlingsstrategier, givetvis länkas till de diagnostiska element som beskrivits ovan. Den historiska översikten visar att graden av aktivitet ofta varit avhängigt huruvida det funnits konkreta mål de aktiva kunnat samlas kring och arbeta mot. I realiteten har det handlat om allt ifrån att få kommuner att inte hyra ut lokaler till rasister, stoppa manifestationer eller konserter, hindra avvisningar av flyktingar, stänga nazistiska butiker eller att arbeta för att konstruera egna antirasistiska alternativ i form av t.ex. festivaler, fester, mötesplatser eller organisationer. Vid de tillfällen antirasister enats kring en klar bild över målet, hur det ska nås, vilka strategier som ska användas och vem som ska göra jobbet har aktiviteten tenderat att öka. Arbetet har upplevts relevant, effektivt och realistiskt. Engagemanget har haft riktning och det har varit möjligt att se konkreta resultat. När de tydliga målen saknats har risken istället varit stor att aktörerna tappat fart och att arbetet präglats av osäkerhet, känslor av ineffektivitet, otydlighet och sårbarhet.

En sista framträdande faktor kretsar kring betydelsen av kulturell resonans. Den historiska översikten visar att ramverkens klangbotten i den samhälleliga och kulturella kontext som omgivit rörelsen haft en avgörande betydelse för förutsättningarna att uppnå resonans och därmed framgång i mobiliseringskampanjer. Som konstaterats har detta utgjort en tydlig historisk begräsning för aktörer som strävat efter att mobilisera kring mer strukturella definitioner av rasism än de som dominerat både rörelsen och Sverige historiskt. De kollektiva ramverken har kunnat vara i princip hur utvecklade som helst – om de inte upplevts kulturellt resonanta har bredare mobilisering uteblivit. Resonemangen har inte nått fram, brutit igenom, utan istället motarbetats, marginaliserats, avfärdats eller ignorerats. Iakttagelsen tydliggör att väl utvecklade ramverk inte nödvändigtvis leder till bred mobilisering, rörelseaktörerna måste skapa ramverk som rimmar med existerande förståelser, idéer, myter, berättelser, traditioner och erfarenheter för att massmobilisering och aktivitet ska uppstå.

Som konstaterats pekar en hel del dock på att idéklimatet håller på att förändras. De senaste årens politiska utveckling i både Sverige och Europa har tydligt påverkat diskussionen om rasism, både innanför och utanför de antirasistiska leden, samt ökat medvetenhet om rasismens utbredning och många uttryck. Den lågintensiva strid om rasismens innebörd som präglat de

---

[8] Se t.ex. Svenska dagbladet (2013) Stor manifestation mot Reva, tillgänglig via: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/stor-manifestation-mot-reva_7982200.svd (besökt den 5 april 2013); Svenska dagbladet (2013) Demonstrationer mot Reva-projektet, tillgänglig via: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/demonstrationer-mot-reva-projektet_7982108.svd (besökt den 5 april 2013)

senaste decenniernas antirasistiska arbete tycks bära frukt. Både det hegemoniska ramverket och den dominerande förståelsen av rasism förändras, utvidgas. Även om det fortfarande pågår en polariserad strid om rasismens innebörd pekar debatten mot ett ökat erkännande och genomslag för de förståelser som betonar hur rasism verkar på både individuell och strukturell nivå, såväl i form av åsikter, föreställningar, handlingar och normer som genom exkludering, exploatering och diskriminering. Den växande diskussionen kan förändra den antirasistiska spelplanen. Problemformuleringar som tidigare avfärdats kan slå rot och få gehör, nya röster och aktörer växa sig starka, rörelsen åter ta fart och den antirasistiska rörelsen fortsätta sin brokiga, vindlande väg genom historien. Vi befinner oss i en spännande tid, en potentiell brytpunkt, där konturerna av vad som skulle kunna vara en femte våg av antirasism tycks skönjas vid horisonten.

SUMMARY

In this thesis I journey through the history of the anti-racist movement in Sweden. Previous studies on the topic have been scarce and there is an empirical and theoretical gap between research on racism and anti-racism. This thesis tries to contribute to the knowledge and understanding of the anti-racist movement in Sweden by describing its development from the early 1930s to the mid-2000s, paying special attention to mapping and investigating the ideas that have motivated anti-racist activities and their importance for mobilizing support and getting adherents to participate in movement activities.

In social movement studies much of the ideational work done within movements – the meaning construction, signifying or interpretive processes that underlie, inspire, legitimize and motivate collective action – is conceptualized using the verb *framing*. This is a term that constitutes the foundation for what has developed into an entire research tradition – the framing perspective.[1] In social movements the interactive and dynamic process of framing often results in the forging of collective action frames. These refer to a relatively coherent set of "action-oriented beliefs and meanings that legitimate and inspire social movement activities".[2] Collective action frames contain a diagnosis of "What is or went wrong?" and "who or what is to blame?", a prognosis regarding "what needs to be done?" and a rationale for action, "a call to arms" that gets people motivated to actually participate in movement activities.[3] For movement activists the framing processes involve both the elaboration and articulation of collective action frames and attempts to spread these "interpretive packages" in order to mobilize adherents and constituents, gather bystander support and neutralize or demobilize adversaries.[4]

Previous research has shown that not all framing efforts are equally successful in performing these mobilizing functions. The effectiveness of frames varies. In this thesis, I combine theoretical assumptions made by frame analysts, conclusions from previous research on framing processes and my own observations of the historical development of the anti-racist movement to examine and discuss the strengths, weaknesses, possibilities and limitations of different anti-racist frames in a Swedish context. Based on the conceptual architecture of the framing perspective the following research questions are addressed:

---

[1] For overviews see Benford & Snow (2000); della Porta (2006); Johnston & Noakes (2005); Klandermans (1997); Poletta & Ho (2006); Snow (2013); Snow & Soule (2010)
[2] Snow (2013) s.471
[3] Ibid. s.472; Poletta & Ho (2006) s.190
[4] Poletta & Ho (2006) s.190; Snow (2013) s.471

1. How can the collective action frames of the studied social movement organizations be described?
2. Based on the theoretical assumptions; how effective are the frames and the activists efforts to spread them when it comes to mobilizing support and getting adherents to participate in movement activities?
3. What different types of frame contests and frame disputes can be observed and how have they affected the anti-racist movement?
4. How can the empirical applicability of the framing perspective be improved?

The thesis is comprised of eleven chapters. In the first chapter, I paint a brief picture of the problems with racism in Sweden and the research and knowledge gap about forces trying to combat it. I also provide a short discussion regarding the ontological and epistemological assumptions underlying the thesis, fundamental concepts in the framing perspective and the research questions presented above. In chapter two, I present previous theoretical and empirical research on racism and anti-racism. I briefly map out the history of racism in Sweden, moving from the colonial age up until the first decade of the new millennium. The chapter also contains a continuous discussion regarding the selection of cases for the study, first creating a general definition of anti-racism, then developing three typologies of anti-racist social movement actors and finally presenting the three cases in focus of this study. In chapter three, I present the framing perspective; the theoretical toolbox used in the thesis and translate the concepts into Swedish. In chapter four, the theory is carefully operationalized in order to enhance the empirical applicability of the perspective. Chapter five deals with methodological considerations and research design, paying special attention to the strengths and weaknesses of working with case studies as a research strategy for studying social movements. This is followed by chapters six, seven, eight and nine that describe the history of the anti-racist movement in Sweden, each chapter focusing on a particular time period (which will be briefly summarized below). In chapter ten, I analyze my empirical findings. First I focus on analyzing each case and the strengths and weaknesses of different frames and framing processes when it comes to performing their mobilizing functions. Secondly I discuss more general conclusions concerning the three cases and observations made concerning the movement as a whole, paying special attention to intra-movement frame disputes and frame contests with external actors and their consequences. Finally I situate the movement's ideational work in a national context, discussing the movement's framing efforts in relation to the historically dominant views of racism and the national self-image of Sweden. The thesis ends with

reflections and ideas for further research and possible theoretical developments.

Theory, research design, material and method

As noted, the conceptual architecture of the thesis is built around the concepts of frames and framing. These terms, originally borrowed from Erving Goffman, entered the study of social movements in the 1980s mainly through the works of David A. Snow, William Gamson, Bert Klandermans and Robert D. Benford. By elaborating concepts and theories that help researchers grasp, describe, understand and analyze the interpretive processes and meaning construction that underlie, inspire, legitimate and motivate collective action, the framing perspective has reinvigorated interest in the ideational and signifying work done within movements and their consequences for different aspects of movement practice. In this thesis, I follow Snow and other writers focusing on the mobilizing functions of framing, that is – in the words of framing theorists – a social movement organization's (SMO) capability to mobilize consensus, to "drum up support for its views and aims"[5], and to foster action – moving people "from the balcony to the barricades"[6], a process known as action mobilization. By synthesizing and operationalizing previous theories and empirical research on different components that have been shown to have an effect on the outcome of movement framing activity, I create a theoretical scaffolding for analyzing the mobilizing potency of frames and the consequences of different kinds of ideational conflicts and contests, both within the movement and with other actors in society.

The theoretical scaffolding developed in this thesis could be used to analyze different kinds of social movements and their framing activities, but here – as stated – I apply it to the anti-racist movement. To analyze the anti-racist movement as a whole is obviously impossible. As with any other movement it has no clear-cut boundaries either in time, space or "personnel". The history of the movement contains a multitude of actors, combating racism in many different ways and in different social arenas. To deal with this complexity I have, as noted above, developed three types of anti-racist actors who seem to reoccur in the history of the movement – what I call *pragmatic*, *radical* and *moderate* anti-racists. The categories are developed in a process of interaction between theories on social movements, previous research on anti-racism and my own empirical observations and analyses of different frames. Based on these categories, three cases are selected for further scrutiny. Pragmatic anti-racism is studied through the activities of

[5] Snow et. al. (1986) s.466
[6] Snow (2013) s.471

Stoppa rasismen (Stop racism) in the 1980s, radical anti-racism through *Antifascistisk aktion* (Antifascist action, also known as AFA) during the 1990s and moderate anti-racism through *Samling mot rasism och diskriminering* (Gathering against racism and discrimination) at the turn of the millennium. In the thesis, the three cases are studied and analyzed as separate entities, but also placed within a broader historical and contemporary anti-racist context. By tracing and describing the historical development of the movement from the 1930s and onward, focusing on the development of different types of anti-racist frames, it is possible to gain a deeper understanding of both the predecessors of the cases in focus, the three different types of anti-racist actors, the ideas that have motivated anti-racist activism throughout the decades, ideational changes and continuities and internal struggles within the movement. By also paying attention to the milieu that surrounded each case, important racist or anti-racist events and other contemporary organizations active in the 1980s, 1990s and the early 2000s, I try to give a fuller picture of the movement and deepen the understanding of the actors – *Stoppa rasismen*, *AFA* and *Samling mot rasism* – role in it. In the end, the research design makes it possible to both analyze each individual case, to make comparisons between the cases and to situate them in a wider historical and contemporary anti-racist context. It also enables conclusions to be drawn that can be relevant for each case, for all three cases taken together, to similar anti-racist actors throughout history as well as, in some cases, the movement as a whole.

To gain a deeper understanding of the movement and the three cases examined I have gathered material from a variety of sources using different qualitative techniques. I have conducted semi-structured interviews with 19 activists, many of them movement intellectuals or movement entrepreneurs, and gathered documents that have, for the most part, been indigenously generated – protocols, pamphlets, journals, internal bulletins, posters, speeches, pictures, mails, books etc. By gaining access to extensive personal archives from leading activist, I have been able to follow each case from its first steps to its downfall. I have also made extensive use of web pages connected to the movement that have been dispended and articles in Swedish newspapers making it possible to triangulate movement and non-movement sources.

The data has been analyzed in two different ways. First, each interview or collected series of documents has been turned into micro-narratives summing up each informant's, or source's, story in a chronological way. By comparing and combining the different micro-narratives it has been possible to gain and reconstruct a fuller – although never complete – picture of the development of each case. Secondly, inspired by deductive thematic analyses, all data has been coded. Here I have used the theoretical concepts developed within the framing perspective to map and gain understanding of

the content of the collective actions frames, their continuous development and the efforts made by movement activists to spread and find support for their views and aims. Finally, I have analyzed the material, contrasting the theoretical assumptions made in chapter four with the historical narratives created throughout the empirical chapters, making it possible to discuss strengths and weaknesses, possibilities and limitations, of different framing efforts for mobilizing adherents and constituents as well as the impact of ideational conflicts both within the organizations, the movement and with actors outside of it.

Empirical findings and conclusions

The anti-racist movement in Sweden has a long and winding history. Its roots stretch back to the 1930s and the struggle against Fascism and Nazism. It continues during the 1960s and onwards with the anti-apartheid movement, the 1980s mass mobilizations against domestic racist groups and the intensified struggles of the last decades against both racist extremism, right-wing populism and various aspects of structural racism. These four phases, or "waves of protest" as I call them in this thesis, are bound together by an overall common denominator – the fight against racism. However, they also vary in many respects, particularly with regard to the focus of the movement and what the activists have been struggling against, i.e. what forms of racism have been at the focus of their work.

Within each of the waves there have also been significant dividing lines. The different groups involved – specific anti-fascist and anti-racist movement organizations, organized minority groups, political parties and their youth organizations, trade unions, churches and human rights organizations etc. – have often pulled in different directions when it comes to understanding and explaining the form of racism that has been the focal point of each wave, how it should be countered and what alternative visions should be realized. At times the dividing lines have led to a broadening of the movement and its work, creating a wide mobilization potential and a strong multitudinous movement. The internal diversity has enabled anti-racist activities from many different viewpoints and helped to spread and diffuse anti-racist ideals in society. The width has also made it possible to shed light on different aspects of the problems at hand and to tackle racism in many complementary ways. During other periods the differences have contributed to long and profound conflicts that have drained the organizations and activists of time, resources and energy. Instead of focusing on combating their opponents the anti-racist groups have been engulfed in internal strife, which has severely fragmented, divided and weakened the movement, hindering mobilization.

Many of the frame disputes that have characterized the history of the movement have a long history and can be traced back to the first wave of anti-racism, stretching from the early 1930s to the end of the Second World War. In chapter six, "The first wave: Combating Fascism and Nazism", I describe the emergence of the movement and its most prominent actors. In the early stages the dawning movement was dominated by different radical anti-fascist groups. These often had their roots in communist or other revolutionary socialist organizations, which identified Fascism as an ideological and physical threat to their own cause and their members. Nazism and Fascism were understood and analyzed from a materialist perspective, and were viewed as the outermost expressions of problems deeply rooted at the heart of society and the development of capitalism. These problems could only be solved by profound structural changes and, until the time was ripe, the working class had to organize a strong defense. The most effective way of dealing with the mobilizing fascists was to create a militant counter-mobilization that could, in an early stage, nip the fascists in the bud.

During the 1930s the radical groups were subject to different forms of repression and marginalization, as well as being caught up in internal strife. As the war broke out pragmatic anti-racist groups took a more prominent role in the movement. The pragmatic groups, often dominated by different strands of more libertarian or reformist socialists and some radical liberals, were also critical to the dominant political and economic system. Although, instead of going head to head with the system, they chose to downplay their analyses – to be pragmatic – and to use more established and accepted methods and strategies of action in order to create mass mobilization of anti-fascists in civil society. The politicians and the judiciary were not considered to have the means, ability or even the will to solve the problems. Only a strong social movement could counter the growing threat, which meant that the activists placed a strong emphasis on broad, grass roots mobilization.

During the war several more moderate organizations were also formed. The members of these groups, often liberals or reformist socialists, were not tied together by a specific analysis, but rather tended to view Nazism and Fascism as a threat against the security of the nation, its democratic ideals and basic human rights. Nazism was often viewed from a more idealistic perspective seeing it as hideous ideology, an anomaly, which could be combated without making radical changes in society. The movement's mission was to monitor the development, create awareness of the problem and to urge politicians and the judiciary to take more radical actions.

The three ways of understanding and combating racism briefly outlined above – the radical, pragmatic and moderate approach – have been continuously reoccurring throughout the history of the movement, although in different forms. The groups that have been at the forefront of the struggle

have varied as well as their ability and willingness to join forces and work towards common goals.

In chapter seven, I describe a second wave of anti-racism, the anti-apartheid movement. The movement spans from the late 1950s up until the abolishment of the apartheid system in South Africa in 1994. During this long period tens of thousands of activist engaged against international expressions of racism; trying to raise awareness of the problem, advocating boycotts, organizing protests or collecting resources that could benefit the struggling organizations in Africa. As a whole, the movement had close connections to the political establishment, especially the governing Social Democrats who took a strong stance against apartheid. The movement's work was often dominated by more moderate actors such as churches, unions, youth organizations or special anti-apartheid SMOs with close connections to government agencies. During the 1960s and 1970s, parts of the movement saw a continuous radicalization as the new left entered the political scene. Many of the activists stressed an anti-capitalist and anti-imperialist analysis and expressed more positive attitudes towards direct action and extra-parliamentary activity, leading to conflicts within the movement. These conflicts were most prominent at times when the radical groups took the struggle "back home", using direct action against companies or other activities in Sweden, accusing them of supporting or profiting from the racist system.

In chapter eight, I focus on the third wave that ran parallel to the anti-apartheid movement in the 1980s. Here the more pragmatic groups often held the initiative. In contrast to the internationally oriented anti-apartheid movement, the activists of the third wave focused on growing national problems with racism, embodied by emerging racist parties, campaigns against immigrants and immigration and racist skinhead youth culture. In retrospect, the 1980s have been described as "the glory days" of anti-racism in Sweden, characterized by a multitudinous, vivid and active mass mobilizing movement. In this burgeoning anti-racist milieu we find the first of the three cases, *Stoppa rasismen* (Stop racism). This organization became the most prominent and important anti-racist voice of the 1980s and serves as a good example of a pragmatic anti-racist organization. Many of the members subscribed to a materialist analysis that was critical of the political and economic system, believing in the need to fight both structural aspects of racism, government immigration policies and right wing extremism. In practice the systemic, more politicized analysis was often intentionally toned down to create mass mobilizations against the latter – the nuclear "mushroom cloud" of the anti-racist movement; the overtly racist or Nazi-groups. The strategies advocated stressed the need to build a strong, broad and locally based social movement that could unite and create solidarity between immigrants and activists with Swedish backgrounds as well as to

confront racists when they attempted to mobilize in public. Violence could only be accepted in self-defense. Instead it was the sheer numbers and uncompromising attitudes of the anti-racists that would win the struggle. For a large part of the 1980s the mobilizing strategy seemed to work. The diagnostic elements of the frame were often clearly specified, concrete, limited in scope and antagonistic, built on strong mobilizing emotions, presenting the problem in a way that had high potential to resonate with dominant views on racism and problems with growing right-wing extremism. The strong belief in the need, relevance and effectiveness of social movement activity fostered action mobilization and during the first couple of years both Stoppa rasismen and the movement as a whole grew. As the work continued more and more activists, both within and outside of Stoppa rasismen, began to question the limited and simplistic nature of the diagnostic frame. The organization was criticized for becoming too timid, too bureaucratic, institutionalized, depoliticized and reactive. The frame disputes led to dropouts and the creation of more radical alternatives, focusing on trying to translate the words "Stop racism" into real practice, using militant strategies if needed. The organization was also accused by moderate actors of lacking credibility and being a front-organization for socialist groups trying to gain influence, which led to problems when trying to create broader alliances. Pressured between both moderate and radical groups Stoppa rasismen wavered. When Stoppa rasismen, at the end of the decade, decided to focus more on structural racism and criticism against government refugee policies the activists faced a much more diffuse, "faceless", elusive and at the same time powerful enemy. The diagnostic frame developed constituted a brake with dominant views in Swedish society of racism as ideological right-wing extremism and the process of mobilizing consensus became much harder. Further, the prognostic strategies previously developed to tackle extremism had limited use, hindering action mobilization. Tailwind turned into headwind and an increased workload landed on the shoulders of fewer activists. By the end of the decade it was obvious that both the third wave and Stoppa rasismens heydays were over.

Throughout the fourth wave, which stretches from the early 1990s to the mid-2000s, there is a continuous breakthrough for more structural analyses of racism. During the 1990s new radical groups took a more prominent role in the movement, especially *AFA* – the second case studied in this thesis. The activists in AFA propagated for a materialist, systemic theoretical analysis. Here racism was understood racism as a structural problem and Fascism as a mobilizing movement that was part of greater reactionary mobilization that connected itself to, and defended, different structural inequalities in society. Using an analysis mainly built on triple oppression-theory, the activists built a hydra-headed radical movement that, without losing their base in anti-fascism, encompassed a broad range of political issues which enabled

continuous activity and attracted different strands of radical socialists, feminists, greens and anti-fascists. The closeness to the growing and violent fascist movement, which often threatened or directed attacks towards extra parliamentary leftwing groups, created a sense of urgency, severity and centrality. The activities were fuelled by strong mobilizing emotions and experiences of being directly affected, turning many of the activists into beneficiaries instead of conscience constituents (which has otherwise been common throughout the history of the movement). For those activists who accepted militant direct action the strategies were experienced as effective, legitimate and necessary, which fostered the process of action mobilization. During the mid-1990s the radical flank of the movement grew and gained influence, peaking around 1997-1998. Although the analysis enabled continuous activity directed against several forms of oppression it also encouraged frame disputes. The late 1990s and the early years of the new millennium were characterized by internal strife as the activists turned the analysis on themselves, trying to raise awareness and fight expressions of socialized racism, sexism and homophobia etc. within their own ranks. The continuous militancy of AFA also often resulted in heavy criticism from other anti-racist actors, which contributed to AFA becoming more isolated, introvert and vulnerable. This made it more difficult for the activists to mobilize consensus outside of AFAs own ranks. By the end of the decade, AFA was treading water and loosing activists, also partly because of diminishing fascist activities in the public space. Frame inconsistency, lack of credibility of the frames and their articulators, shortage of ideological development, own alternatives and visions and an inability to adjust the strategies are some examples of what contributed to the continuous declining resonance of the proffered frames. In many ways the civil unrest during the EU-summit in Gothenburg 2001 marked the peak, as well as the downfall of the radical groups of the 1990s. After the riots, AFA came under heavy criticism and repression and was stigmatized and marginalized from the anti-racist movement, as well as the broader left. The mobilization potential and possibilities of getting the frames to resonate were severely diminished and AFA quickly lost its position as a driving force within the anti-racist movement.

In chapter nine, I also describe the development of the third case, *Samling mot rasism* (SMR). In many ways SMR stands out as good example of a more moderate anti-racist actor. The driving forces behind SMR wanted to organize ethnic minorities, anti-racist groups, broad solidarity organizations political parties etc. in a broad coalition of "humanist and democratic forces". The idea was to let SMR function as both a reference group and a blowtorch against the government and judiciary making them pay more attention to the problems of racism, in particular ethnic discrimination and the problematic situation for immigrants in Sweden. The diagnostic frames

had a more general, inclusive character and were intentionally "apolitical", focusing on the threats of racism to democracy and equal rights. The approach created a wide mobilization potential and resonated with both groups of ethnic minorities and more established moderate organizations acting in solidarity with people directly affected by racism. SMR gathered many actors with high social credibility and quickly became a manifest force within the anti-racist movement. Instead of creating a thorough diagnostic frame the activists tried to mobilize around prognostic visions, for example the creation of an anti-racist center or anti- discrimination courts. At times the efforts were successful, but when the possibilities of influencing policy or generating official resources decreased the leading activists found it harder and harder to get the participating organizations active. In retrospect it is clear that SMR was more successful in mobilizing consensus than action. The undeveloped diagnostic frames, the "double loyalty" of many of the participants (working both with the movement and with actors closely connected to government), the lack of confidence in the movement's ability to deal with racism itself and problems with linking and uniting the interests of conscience and beneficiary constituents, are some identified barriers for developing resonant frames and mobilizing action in SMR. SMR was also engulfed in both internal, intra-movement and external conflicts that drained the organization of time, resources and energy. In the beginning of the 2000s the remaining activists, disappointed and tired of the treatment by in particular state actors, tried to develop and transform the collective action frames. Instead of promoting participation, inclusion and representation for ethnic minorities the activists advocated autonomy and independence from the state. The framing efforts fell on deaf ears and failed to resonate among the organizations that had previously shown interest in SMR, leading to its demise in 2002.

Parallel to the activities of AFA and SMR many other attempts to unite, coordinate and develop the movement were made during the 1990s and 2000s. Several umbrella organizations and networks were formed, either on the initiative of SMOs or the state. The new organizations or networks had different niches, but often came into conflict regarding members, resources and power as well as how racism should be interpreted and countered. The relationships between many of the organizations were frosty, characterized by destructive diagnostic and prognostic frame disputes and fragmentation. The conflictual, competitive situation escalated as the state, from the mid-1990s, began to take a more active part in trying to shape the anti-racist movement, both by launching its own anti-racist projects and by establishing closer relations with certain groups but not others. The increased government involvement eventually led to the creation of a publicly funded, but formally independent, anti-racist umbrella organization - the *Center*

Against Racism (CMR), which brought together over one hundred organizations, essentially pragmatic and moderate groups.

In many respects the creation of CMR marks both the climax, as well as the beginning of the end, of the fourth wave of anti-racism. The initial enthusiasm that surrounded the project gradually transformed into a realization of the difficulties of unifying the disparate anti-racist movement. Many of the conflicts that have characterized the movement's history moved under the same roof - ideational, organizational and interpersonal. The storms surrounding the organization were intense, both internally and in the media and in 2006 the government decided to withdraw its financing. The destiny of CMR marked the last in a series of troubled efforts to unify the movement. The many attempts made during the fourth wave had all disappeared or been reduced to a shadow of their former selves. What remained was a fragmented, reactive and in many cases exhausted anti-racist milieu lacking joint coordination, organization and central driving forces.

Looking at the history of the movement a few concluding remarks can be made. The anti-racist movement has surely lived up to its name – it has been *anti*, focusing on countering different aspects of racist activity. This reactive stand has in many cases led to undeveloped collective actions frames that rely heavily on diagnostic elements, but often remain unclear about alternative political solutions, independent visions and goals, explanations of the cause of racism as well as a lack of motivational arguments concerning why people should get involved in anti-racist activity. Throughout history the diagnostic frames most commonly developed have focused on one particular form of racism – ideological, right wing extremism. In Sweden anti-racism has often been interpreted and reduced to anti-fascism. These frames, built around the most extreme expressions of racism, have at times been effective when it comes to mobilizing adherents and constituents. The frames have resonated with both the dominant view in society of racism as an ideology based on the belief that separate biological races exist and should be ordered hierarchically and the national self-image of Sweden as an open, tolerant and egalitarian country were racism is a real but fairly marginal problem confined to small groups of disillusioned and misled extremists. Accordingly the response to efforts of consensus- and action mobilization in the face of concrete, racist extremist attacks has often been overwhelming – drawing moderate, pragmatic and radicals to the streets. At the same time the commonly used diagnostic frames have had several drawbacks for the movement, especially when it comes to creating long-term, continuous mobilization as well as the movement's ability to combat other forms or dimensions of racism. Anti-racist work has often been reduced to short, emotional "moral shocks", reducing protest activity to stating "not in my name", and not that much more. The focus on right wing extremism, both within the movement and in society in general, has led to

reactive and billowing anti-racist activity with short burst of intensified protest followed by longer periods of relative calm – mainly dependent on the activity of right wing groups. Anti-racist groups that have tried to mobilize against a wider, more comprehensive and structural understanding of racism have often faced difficult challenges, both when it comes to getting their frames to resonate as well as being subject to extensive counter-framing efforts from the state, media and counter-movements. Historically, anti-racists that have called ethnic discrimination, structural inequalities, ingrained cultural traditions or norms "racism" have been accused of using the word in a carless and disrespectful way, diluting its meaning or trivializing the crimes committed by the "real" racists. The movement's difficulty, or in some cases unwillingness, to focus on other forms of racism than right-wing extremism seem to have made it harder to mobilize ethnic minorities. In Sweden the anti-racist movement has been, to a large extent, populated by conscience adherents and conscience constituents, an observation that might contribute to the explanation of why anti-racism so often has focused on combating the most extreme and obvious forms of racism rather than structural inequalities, the lack of power and influence for minority groups, pervasive prejudices, dominant and exclusionary norms and the majority's role in producing and reproducing them. The gradual, ideational development towards a more widespread structural understanding of racism that took place during the fourth wave might contribute to changing all this. Throughout the last decades there has been a continuous struggle over the meaning of racism, first engulfing the movement then moving into society contributing to slowly challenging and transforming the dominant views of racism and the Swedish national image. In recent years there has been a wider breakthrough for a more structural analysis of racism, which might be seen as a success for large parts of the movement. If a fifth wave should emerge, the opportunities for mobilizing using frames built around a more comprehensive, complex and pressing view of racism seem to have increased significantly.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor/Privat arkiv

Privata samlingar[1]

Privat samling: Stoppa rasismen (1982-1988)
Privat samling: Stoppa rasismen/Samling mot rasism (1996-2002)
Privat samling: Antifascistisk aktion (1991-2000)
Privat samling: Samling mot rasism (1996-2002)

Föreningstryck

Anti-fascist info-bulletin
AFA-bulletinen
Antifa-Bulletinen
Antifada! Antifascistisk Aktion Stockholms infoblad
Antifa 08: Antifascistisk Aktion Stockholms infoblad
Autonom tidsskrift
BSB-bladet
Medlemsbulletin för Riksförbundet Stoppa rasismens
No Pasaran! Infoblad från Antifascistisk Aktion Stockholm
Nyhetsbrev: Samling mot rasism och diskriminering
Werwolf

Intervjuer och föreläsningar[2]

Stoppa rasismen:
Aktivist 1: 17/5/11, 7/6/11
Aktivist 2: 23/3/11
Aktivist 3: 27/4/11
Aktivist 4: 26/4/11
Aktivist 5: 23/5/11
Aktivist 6: 23/5/11
Aktivist 7: 7/6/11

[1] Kopior av samtliga privata samlingar återfinns i ett arkiv hos författaren. Referenser till privata samlingar har i notapparaten markerats som privat arkiv (p.a.). Läs mer om detta i kapitel fem.
[2] Ett antal av intervjupersoner har varit verksamma inom flera av de berörda antirasistiska organisationerna. Sammantaget har tolv av aktivisterna varit verksamma i Stoppa rasismen, sju i Antifascistisk aktion och fyra i Samling mot rasism och diskriminering. För att undvika förvirring har jag i förteckningen ovan enbart skrivit ut intervjupersonernas ”huvudsakliga” organisationstillhörighet.

Antifascistisk aktion:
Aktivist 1: 18/3/11, 28/5/11
Aktivist 2: 18/4/12, 16/5/12, 7/12/12
Aktivist 3: 17/6/12
Aktivist 4: 6/4/10
Aktivist 5: 7/4/10
Aktivist 6: 5/5/09
Övrigt: Gbg 10 (2011) Föreläsning den 11/6/11, Göteborg, Hvitfeldska gymnasiet

Samling mot rasism:
Aktivist 1: 11/11/10, 23/11/10, 18/6/12, 25/10/12
Aktivist 2: 13/5/11, 7/6/11
Aktivist 3: 13/4/11
Aktivist 4: 11/4/12

Övriga intervjuer:

Immigrant-institutet: 13/4/11
Stiftelsen Expo: 15/12/11

Bilder

Stoppa rasismens bildarkiv (privat samling)
Tidskriften Expos bildarkiv
Arbetarrörelsens arkiv

Bildförteckning

Den första vågen (s.161). Foto: Axel Malmström
Den andra vågen (s.179). Foto: Okänd
Den tredje vågen (s.201). Foto: Expo
Den fjärde vågen (s.261). Foto: Expo

Tryckta källor

Tidningar och tidskrifter

Aftonbladet
Alla olika – Alla lika
Anarkistisk tidskrift
Arbetaren
Black power
Brand – anarkistisk tidskrift
Clash
Dagens nyheter
DFFG: s skriftserie
Expo: Demokratisk Tidskrift
Eskilstuna-kuriren
Expressen
Fighting talk
Fria Tidningar
Gnistan: Organ för Kommunistiska förbundet Marxist-leninisterna
Göteborgs-posten
Journalisten
Mana: Antirasistisk tidskrift
Marxistisk forum
Marxistiskt perspektiv
Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek
Nerikes Allehanda
Nynäshamnsposten
OmVärlden
Ordfront
Röd Front
Röda rummet
Stoppa Rasismen
Svartvitt
Svenska dagbladet
Sydsvenskan
Södermanlandsnyheter
Tidningarnas telegrambyrå (TT)
Trots allt!

Hemsidor

5 i 12: www.5i12.com
Antifascistisk aktion: www.antifa.se
Antirasistiskt senter: www.antirasistisk-senter.no
Afrikagrupperna: www.afrikagrupperna.se
Expo: www.expo.se
Guldfiske.se: http://guldfiske.motkraftblogg.net
Hasans vänner mot våld och rasism: http://hem.passagen.se/hasans
Immigrant-institutet: www.immi.se
Levande historia: www.levandehistoria.se
Marxistiskt arkiv: www.marxistarkiv.se
Migrationsverket: migrationsverket.se
Motkraft: www.motkraft.net
Nationalencyklopedin: www.ne.se
Offensiv: www.socialisterna.org
Populär historisa: www.populärhistoria.se
Polisen: www.polisen.se
Regeringen: www.regeringen.se
Riktpunkt - organ för Sveriges kommunistiska parti: www.riktpunkt.se
Rör inte min kompis: www.rorinteminkompis.se
Salka: www.salkavalka.wordpress.com
Samling mot rasism och diskriminering: www.samling.org
SIDA: www.sida.se
Socialism.nu: www.socialism.nu
Socialism.nu (äldre version av forumet): http://old.socialism.nu
Svenska akademins ordlista: www.saol.se
Sverigedemokraterna: www.sverigedemokraterna.se
Sverige mot rasism: www.sverigemotrasism.se
SVT nyheter: www.svtnyheter.se
Sveriges ungdomsorganisationer: www.lsu.se
Yelah - anarkistisk tidning: yelah.net
Youtube: www.youtube.com
UNHCR: www.unhcr.se
Wikipedia: www.wikipedia.se
Vänsterns internationella forum: http://www.deltagandedemokrati.se/

Övriga tryckta källor och bearbetningar

6, Perri (2005) What's in a frame? Social organisation, risk perception and the sociology of knowledge, *Journal of Risk Research*, vol.8, nr.2, s.91-118

Adolfsson, Mats (2007) *Bondeuppror och gatustrider: 1719-1932*, Stockholm, Natur och kultur

AFA Dokumentation (2007) Oberoende nationalister – organisationslösheten som organisationsform, i Deland, Mats & Westin Charles (red.) (2007), *Brunt!: nationalistisk och nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*, Stockholm, Atlas

Afrikagrupperna (1972) *Afrika: imperialism och befrielsekamp*, Stockholm, Stockholms Afrikagrupp

Afrikagrupperna (1977) *Befrielsekampen i Afrika*, Stockholm, Stockholms Afrikagrupp

Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus (2002) *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, Agora

Amin, Samir (1989) *Eurocentrism*, London, Zed

Anderson, Erika (1994) *Solidaritet eller identitet? Sex fallstudier av antirasistiska projekt*, Network for research in criminology and deviant behaviour, Lund, Lunds universitet

Arneback, Emma (2012) *Med kränkningen som måttstock: om planerade bemötanden av främlingsfientliga uttryck i skolan*, Örebro, Örebro Universitet (Örebro studies in education 34)

Arnstad, Henrik (2013) *Älskade fascism: de svartbruna rörelsernas ideologi och historia*. Stockholm, Norstedt

Arthur, Lemonik Mariel Mikaila (2013) Moral shocks/outrage, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.776-777

Aspling, Fredrik & Djärv, Carina (2011) *Hatbrott 2011: statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Aspling, Fredrik & Djärv, Carina (2013) *Hatbrott 2012: statistik över självrapporterad utsatthet för hatbrott och polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Bachner, Henrik & Ring, Jonas (2006) *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Balestrini, Nanni (1972) *Revolten i Torino*, Stockholm, Rabén & Sjögren

Balestrini, Nanni (2011) *The unseen*, London, Verso

Ball, Terence & Dagger, Richard (2004) *Political ideologies and the democratic ideal*, 5. uppl., New York, Longman

Balibar, Étienne & Wallerstein, Immanuel (2002) *Ras, nation, klass: mångtydiga identiteter*, Göteborg, Daidalos

Baradat, Leon P. (2006) *Political ideologies: their origins and impact*, 9.uppl., Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall

Bateson, Gregory (1954/1973) A theory of play and fantasy, i *Steps to an ecology of mind,* New York, Paladin

Beland Lindahl, Karin (2008) *Frame analysis, place perceptions and the politics of natural resource management: exploring a forest policy controversy in Sweden*, Uppsala, Sveriges lantbruksuniversitet

Bell, Daniel (1964) *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*, New York, Free Press

Benford, Robert D. (1993) Frame Disputes within the nuclear disarmament movement, *Social Forces,* vol. 71, nr.3, s.677-701

Benford, Robert D. (1997) An insider's critique of the social movement framing perspective, *Sociological Inquiry,* vol.67, nr.4, s.409-430

Benford, Robert D. & Snow, David A. (2000) Framing processes and social movements: an overview and assessment, *Annual Review of Sociology*, vol.26, nr.1, s.611-639

Benford, Robert D. (2013) Master frame, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.723-724

Benford (2013) Frame disputes, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.468-470

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 2. uppl., Lund, Studentlitteratur

Bjurwald, Lisa (2010) Extremhögern i Europa, FORES Policy Paper 2010:6, tillgängligt via: http://fores.se/assets/201/fores_pp_extremh%C3%B6gern_i_europa.pdf (besökt den 3 september 2013)

Bjurwald, Lisa (2011) *Europas skam: rasister på frammarsch*, Stockholm, Natur & kultur

Björnehed, Emma (2012) *Ideas in conflict: the effect of frames in the Nepal conflict and peace process*, Uppsala universitet, Uppsala

Blee, Kathleen (2013) Interviewing activist, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.623-626

Blomqvist, Håkan (2006) *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm, Stockholms universitet

Bokholm, Rune (2001) *Tisdagsklubben: om glömda antinazistiska sanningssägare i svenskt 30- och 40-tal*, Stockholm, Atlantis

Bokholm, Rune (2007) *Före- under- efter-: motstånd mot nazismen och hjälp till dess offer*, Stockholm, Atlantis

Bonnett, Alastair (2000) *Anti-racism*, London, Routledge

Brink Pinto, Andrés (2008) *Med Lenin på byrån: normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921-1939*, Lund, Lunds universitet

Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias (1991) *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm, Gidlund

Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A. (1998) *…om detta må ni berätta… en bok om förintelsen i Europa 1933-1945*, Stockholm, Regeringskansliet

Bryman, Alan (1997) *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*, Lund, Studentlitteratur

Bryman, Alan (2008) *Social research methods*, 3.uppl. Oxford, Oxford University Press

Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?*, Stockholm, Tankekraft

Byström, Tora (2009) *Nordens frihet: samfundet, tidningen, kretsen*, Umeå, Umeå universitet

Båstadaktivisterna (1968) *Aktion Båstad: Varför vi stoppade tennismatchen i Båstad: en dokumentsamling utgiven av Båstadaktivisterna*, Johanneshov, Å. Setréus

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.) (2007) *Diskursanalys i praktiken*, Liber, Malmö

Carlgren, Andreas (2001) Inledningsanförande, i Samråd och dialog 1, rapport från Integrationsverkets samråd med NGO:er, Norrköping, Integrationsverket, s.105-108

Cadena-Roa, Jorge (2002) Strategic framing, emotions, and Superbarrio – Mexivo City´s masked crusader, *Mobilization*, vol.7, nr.2, s.201-216

Carby, Hazel V. (1982) White women listen! Black feminism and the boundaries of sisterhood, i *The Empire strikes back: race and racism in 70's Britain*, London, Hutchinson

Carroll, K. William & Ratner, R.S. (1996) Master framing and cross-movement networking in contemporary social movements, *The Sociologial Quarterly*, vol. 37, nr. 4, s.601-625

Christensen, Ann-Dorte (2006) Kön och kulturell praktik i sociala rörelser, i Wettergren Åsa & Jamison, Andrew (red.) (2006) *Sociala rörelser: politik och kultur*, Lund, Studentlitteratur

Cohen, Jean (1985) Strategy or identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements, *Social research*, vol.52, nr.4, s.663-716

Coles Roberta L. (1998) Peaceniks and Warmongers´framing fracas on the home front: dominant and opposition discourse interaction during the Persian Gulf crisis, *The Sociological Quarterly*, vol. 39, nr.3, s.369-391

Cleaver, Harry (1979) *Reading Capital politically*, Austin, University of Texas Press

Cleaver, Harry (2007) *Att läsa Kapitalet politiskt*, Stockholm, Roh-nin förlag/Federativs förlag

Cress, Daniel M. & Snow, David A. (2000) The outcome of homeless mobilization; the influence of organization, disruption, political mediation and framing, *American journal of sociology*, vol.105, nr.4, s.1063-1104

Dahlstedt, Magnus & Lindberg, Ingemar (2002) Det slutna folkhemmet, i Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus (2002) *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, Agora, s.6-28

Dalen, Monica (2007) *Intervju som metod*, Malmö, Gleerups Utbildning AB

De Autonome (1994) *De Autonome – en bok om og af den Autonome bevaegelse*, Köpenhamn, Autonomt förlag

De los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats (2002) *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige: en kunskapsöversikt*, Norrköping, Integrationsverket (Integrationsverkets rapportserie: 2002:13)

Denscombe, Martyn (1998) *The good research guide: for small-scale social research projects*, Buckingham, Open University Press

della Porta, Donatella & Diani, Mario (2006) *Social movements: an introduction*, 2 uppl., Malden, MA, Blackwell

Deland, Mats & Westin, Charles (red.) (2007) *Brunt!: nationalistisk och nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*, Stockholm, Atlas

Demker, Marie & Gilljam, Mikael (1993) Om rädslan för det främmande, i Holmberg, Sören, Nilsson, Lennart & Weibull, Lennart (red.) (1993) *Samhälle, opinion, massmedia: rapport: SOM-undersökningen 1993*, Göteborg, SOM-institutet, Göteborgs universitet

Demker, Marie (2008) Flyktingopinionen: Långsamma förskjutningar inom stabila ramar, i Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) (2008) *Skilda världar: trettioåtta kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2007*, Göteborg, SOM-institutet, Göteborgs universitet

Drangel, Louise (1976) *Den kämpande demokratin: en studie i antinazistisk opinionsrörelse 1935-1945,* Stockholm, Stockholms universitet

Druckman, James N. (2001) The Implications of Framing Effects for Citizen Competence, *Political Behavior,* vol.23, nr.3, s.225-56

Druckman, James N. (2001) On the Limits of Framing Effects: Who Can Frame?, *Journal of Politics,* vol.63, nr.4, s.1041-66

Druckman, James N. & Kjersten R. Nelson (2003) Framing and Deliberation: How Citizens' Conversations Limit Elite Influence, *American Journal of Political Science,* 47, 4, s.729-45

Druckman, James N. (2004) Political Preference Formation: Competition, Deliberation, and the (Ir)Relevance of Framing Effects, *American Political Science Review,* vol.98, nr.4, s.671-686

Druckman, James N. (2010) What´s it all about? Framing in political science, i Keren, Gideon (red.) (2010) *Perspectives on framing*, New York & Hove, Psychology Press

Ds. 1998:35 (1998) *Rasistiskt och främlingsfientlighet våld: rapport från Arbetsgruppen med uppgift att motverka och förebygga rasistisk och annat etniskt relaterat våld*, Stockholm, Fritzes

Ds 2002:26 (2002) *Ett centrum mot rasism och andra former av intolerans*, Stockholm, Fritzes

Dyer-Witheford, Nick (1999) *Cyber-Marx: cycles and circuits of struggle in high-technology capitalism*, Urbana, University of Illinois Press

Edwards, Bob & Gillham Patrick F. (2013) Resource mobilization theory, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.1096-1099

Ehn, Billy & Klein, Barbro (1994) *Från erfarenhet till text – om kulturvetenskaplig reflexivitet*, Stockholm, Carlsson Bokförlag

Ek, Anne-Charlotte (red.) (1999) *Metod, makt och kön i ett feministiskt samtalsrum*, Umeå, Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet

Ekman, Mikael & Poohl, Daniel (2010) *Ut ur skuggan: En kritisk granskning av Sverigedemokraterna*, Stockholm, Natur & kultur

Eliasson, Ulf (2006) *I försvarets intresse: Säkerhetspolisens övervakning och registrering av ytterlighetspartier 1917-1945*, Lund, Nordic Academic Press

Entman, Robert M. (2004) *Projections of Power: Framing news public opinion and U.S foreign policy*, Chicago, University of Chicago Press

Entman, Robert M. (1993) Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication* vol. 43, nr.4, s.51-58

Erikson, Josefina (2011) *Strider om mening: En dynamisk frameanalys av den svenska sexköpslagen*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis

Eriksson, Lars Torsten & Wiedersheim-Paul, Finn (2001) *Att utreda, forska och rapportera*, 7.uppl., Malmö, Liber

Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson Henrik & Wängnerud, Lena (2005) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Stockholm, Nordstedts Juridik AB

Essed, Philomena (2005) Vardagsrasism, i SOU 2005:41, Stockholm, Fritzes

Eyerman, Ron & Jamison, Andrew (2005) *Sociala rörelser i en ny tid*, Studentlitteratur AB, Lund

Expo (2013) *Intolerans 12: En årsrapport från stiftelsen Expo*, nr.2.

Ferree, Myra Marx & Miller, Frederick, D (1985) Mobilization and meaning – towards an integration of social psychological resource perspectives on social movements, *Sociological inquiry*, vol.55, nr.1, s.38-61;

Forsbeck, Rune (2007) *"Gör ni då inte åtskillnad?" Kyrkorna och Södra Afrika 1960-1994,* Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna

Franzén, Mats (1992) *Den folkliga staden: Söderkvarter i Stockholm mellan krigen*, Lund, Arkiv

Fredrickson, George (2002) *Rasism: En historisk översikt*, Lund, Historisk media

Fryklund, Björn, Kiiskinen, Jenny & Saveljeff, Sigrid (2006) *Populism och främlingsmisstro: Sverige i Europa*, Norrköping, Integrationsverket,

Fukuyama, Francis (1992) *Historiens slut och den sista människan,* Stockholm, Norstedt

Furuhagen, Björn (2007) *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter: En inventering av forskningen*, Stockholm, Forum för levande historia

Gamson, William A., Fireman, Bruce & Rytina, Steven (1982) *Encounters with unjust authority*, Homewood, Dorsey

Gamson, William A. (1992) *Talking politics*, Cambridge, Cambridge University Press

Gamson, William A. (1995) Constructing social protest, i Johnston, Hank & Klandermans, Bert (red.) (1995) *Social movements and culture*, London, UCL Press

Gamson, William A. (2013) Injustice Frames, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.607-608

Gardell, Mattias (2010) *Islamofobi*, Stockholm, Leopard

Gerhard, Karl & Silfverskiöld, Nils (1939) *Finns fascistfara i Sverige?*, Stockholm, A. Holmström

Gerhards J. & Rucht, D (1992) Mesomobilization: organizing and framing in two protest campaigns in West Germany, *American Journal of Sociology*, vol.98, nr.3, s.555-595

Gerring, John (2007) *Case study research: Principles and practices*, New York, Cambridge University Press

Gestrin, Håkan (2007) *Högerextrema rörelser och deras symboler*, Stockholm, Natur och kultur

Gibb, Robert (2003) Anti-rascism, citizenship and integration in contemporary France, i Herrmann, Peter (2003) *Between politics and sociology: mapping applied social studies*, New York, Nova Science Publishers Inc., s.77-97

Goodin, E., Robert & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, New York, Oxford University press

Goodwin, Jeff, Jasper, James M. & Polletta, Francesca (red.) (2001) *Passionate politics: Emotions and social movements*, Chicago, University of Chicago Press

Goodwin, Jeff & Jasper, James (2006) Emotions and Social movements, i M Stets, Jan E. & Turner, Jonathan H. (red.) (2006) *Handbook of the sociology of emotions*. New York, Springer, s.612-635

Goffman, E. (1974) *Frame Analysis: An essay on the organization of experience*, Boston, Northwestern University Press

Gramsci, Antonio (2007) *Brev från fängelset*, Stockholm, Ruin

Graninger, Göran (1999) Förord, i Olsson, Erik (red.) (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, Carlsson

Graziano, Anthony M. & Raulin, Michael L. (2007) *Research methods: A process of inquiry*, 6:e uppl., Boston, Pearson Allyn and Bacon

Hammar, Gillis m.fl. (1944) Varför önskar jag ett nytt demokratiskt parti? *Radikala Landsföreningens skriftserie*, nr.1, Stockholm, Radikala Landsföreningen

Hansson, Per Albin (1944) *Neutraliteten och dess vedersakare*, Stockholm, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti

Hardt, Michael & Negri, Antonio (2000) *Empire*, Cambridge, Mass., Harvard University Press

Hardt, Michael & Negri, Antonio (2003) *Imperiet*, Göteborg, Glänta produktion

Heitlinger, Alena (1996) Framing feminism in post-communist Czech Republic, *Communist Post Communist Studies*, vol. 29, nr.1, s.77-93

Harrison, Dick (2010) *Slaveri: en världshistoria om ofrihet. Från 1800 till nutid*, Lund, Historiska media

Hedström, Marie (1983) Röd sport! Benedix Lans minns Arbetarnas Idrottsförbund, *Meddelanden från arbetarrörelses arkiv och bibliotek,* nr.24-25, Arbetarrörelses arkiv och bibliotek, Stockholm

Haines, Herbert H. (2013) Radical flank effects, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.1048-1049

Hirdman, Yvonne (1983) ”Sovjetunionen fortsätter sin fasta fredspolitik” – SKP under andra världskrigets första fas 1939/40, *Meddelanden från arbetarrörelses arkiv och bibliotek,* nr.24-25, Arbetarrörelses arkiv och bibliotek, Stockholm, s.59-66

Hjerm, Mikael & Peterson, Abby (red.) (2007) *Etnicitet: perspektiv på samhället*, Malmö, Gleerups utbildning

Holmberg, Carin (1999) *Det kallas kärlek: En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*, Göteborg, Anamma

Hollway, Wendy (2000) *Doing qualitative research differently: Free association, narrative and the interview method*, London, SAGE

Horgby, Björn (1996) *Dom där: främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890-1960*, Stockholm, Carlsson

Hällgren, Camilla, Granstedt, Lena & Weiner, Gaby (2006) *Överallt och ingenstans: Mångkulturella och antirasistiska frågor i svensk skola*, Stockholm, Myndigheten för skolutveckling (*Forskning i fokus;* 32)

Integrationsverket (2000) *Uppdrag om insatser mot rasism, främlingsfientlighet och diskriminering*, Integrationsverkets stencilserie 2000:3, tillgänglig via: http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/2000-3nhp.pdf (besökt den 25 juli 2013)

Integrationsverket (2007) *Integrationsbarometern – en delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitisk och islamofobi*, Integrationsverkets rapportserie 2007:4, Norrköping, Integrationsverket

Integrationsverket (2001) *Samråd och dialog 1, rapport från Integrationsverkets samråd med NGO:er*, Norrköping, Integrationsverket

Integrationsverket (2002) *Samråd och dialog 2, Rapport från Integrationsverkets samråd med NGO:er och andra aktörer*, Norrköping, Integrationsverket

Integrationsverket/Ramböll Management (2006) *Utvärdering av Centrum mot rasism*, Norrköping, Integrationsverket

Ivarsflaten, Elisabeth & Gudbrundsen, Froy (2011) The populist radical right in western Europe, i *Europe Regional Surveys of the World: Western Europe 2012*, Routledge, tillgänglig via: http://www.nordic-populism.aau.dk/digitalAssets/43/43663_populistright_ routledgeregionalsurveys11.pdf (besökt den 4 september 2013)

Jakobsson, Johannes (2010) *Rasism i slips: Sverigedemokrater och nazister idag*. Stockholm, LL-förlaget

Jasper, M. James & Poulsen, D. Jane (1995) Recruiting strangers and friends: Moral shock and social networks in animal rights and anti-nuclear proetst, *Social Problems*, vol.42, nr.4, s.493-512

Jasper, M. James (2006) Motivation and Emotion, i Goodin, E. Robert & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, New York, Oxford University press, s.157-171

Jeppsson, Rasmus (2009) Den antirasistiska rörelsen: En kort historik, *Mana: antirasistisk tidskrift,* nr.1-2, s.28-31

Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus*, Lund, Studentlitteratur

Johnson, Victoria (1997) Operation rescue, vocabularies of motive, and tactical action: a study of movement framing in the practice of quasi-nonviolence, *Research in Social Movement: Conflicts and change*, vol.20, s.103–50

Johnston, Hank (1995) A methodology for frame analysis: from discourse to cognitive schemata, i Johnston Hank & Klandermans Bert (red.) (1995) *Social movements and culture*, Minneapolis, University of Minnesota press, s.217-267

Johnston, Hank & Klandermans, Bert (red.) (1995) *Social movements and culture*, London, UCL Press

Johnston, Hank (2002) Verification and proof in frame and discourse analysis, i Klandermans, Bert & Staggenborg, Suzanne (red.) (2002) *Methods of social movement research*, Minneapolis, University of Minnesota press, s.62-91

Johnston, Hank & Noakes, John A. (red.) (2005) *Frames of protest: social movements and the framing perspective,* Lanham, Rowman & Littlefield

Jonsson, Bernt (2007) *På väg mot befrielsen: Svensk solidaritet med kampen för befrielse i södra Afrika*, Stockholm, Nielsen & Norén

Jämte, Jan (2012) *Antirasism i skolan*, i SOU 2012:74 (bilagedel 1), Stockholm, Fritzes

Kahneman, D., Slovik, P. & Tversky, A. (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, *Econometrica*, vol.47, nr.2, s.263-91

Kahneman, D., Slovik, P. & Tversky, A. (red). (1982) *Judgment under uncertianty: Heuristics and biases*, Cambridge, Cambridge University Press

Kahneman, D. and Tversky, A. (red). (2000) *Choices, Values and Frames*, Cambridge, Cambridge University Press

Kalonaityté, Viktorija, Kawesa Victoria & Tedros Adiam (2009) *Att färgas av Sverige: Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige*, Stockholm, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering

Katsiaficas, George N. (1997) *The subversion of politics: European autonomous social movements and the decolonization of everyday life*, Atlantic Highlands, N.J, Humanities Press

Katz, Judith H. (1978) *White awareness: Handbook for anti-racism training*, Norman, University of Oklahoma press

Kjellström, Anders (1988) En svensk tiger. Lagstiftning i Sverige i skuggan av fascismen, *Retfaerd - Nordic Journal of Law and Justice*, vol.2, nr.41, s.143-147

Korsell, Lars E, Olsson, Johan, Nyqvist, Anette, Vesterhav, Daniel, Skinnari, Johanna, Nilsson, Sahlin Hanna, Hagström, Ahn-Za, Lodenius, Anna-Lena, Sundström, Eva, Baard, Patrik & Carle, Jan (2009) *Våldsam politisk extremism: Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*, Stockholm, Säkerhetspolisen och Brottsförebyggande rådet (Rapport 2009:15); tillgänglig via: http://www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2009-07-13-valdsam-politisk-extremism.html (besökt den 4 september 2011)

King, Gary, Keohane, Robert O. & Verba, Sidney (1994) *Designing social inquiry: scientific inference in qualitative research*, Princeton, N.J., Princeton University Press

Klandermans, Bert (1984) Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory, *American Sociological Review*, vol.49, nr.5, s.583-600

Klandermans, Bert (1988) The formation and mobilization of consensus, i Klandermans, Bert; Kriesi, Hanspeter & Tarrow, Sidney (red.) (1988) *International social movement research, vol.*

1:From structure to action: comparing movement participation across cultures, Greenwich, CT, JAI Press, s.173-196

Klandermans, Bert (1997) *The social psychology of protest*, Oxford, Blackwell

Klandermans, Bert (2013) Consensus and action mobilization, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.251-252

Klandermans, Bert (2013b) Motivations and types of motives, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell

Klandermans, Bert & Oegema, Dirk (1987) Potentials, networks, motivations and barriers: Steps towards participation in social movements, *American Sociological Review*, vol.52, nr.4, s.519-531

Klandermans, Bert & Tarrow, Sydney (1988) Mobilization into Social movements: Synthesizing European and American approaches, i Klandermans, Bert; Kriesi, Hanspeter & Tarrow, Sidney (red.) (1988) *International social movement research, vol.1: From structure to action: comparing movement participation across cultures*, Greenwich, CT, JAI Press, s.1-40

Klein, Naomi (2000) *No logo*, London, Flamingo

Klingspor Klara & Molarin, Anna (2009) *Hatbrott 2008*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ), tillgänglig via: www.bra.se (besökt den 7 augusti 2009)

Koopmans, R (2004) Protest in time and space: The evolution of waves of contention, i Snow, Soule & Kriesi (2004) *The Blackwell companion to social movements*, Oxford, Blackwell publishing, s.19-46

Kramár, Leo (2000) *Rasismens ideologer: från Gobineau till Hitler*, Stockholm, Norstedt

Kriesi, Hanspeter (red.) (1995) *New social movements in Western Europe: a comparative analysis*, Minneapolis, University of Minnesota Press

Kriesi, Hanspeter (1996) The Organizational structure of new social movements in a political context, i McAdam, Doug, McCarthy John D & Zald, Mayer N. (1996) *Comparative perspectives on social movements*, New York, Cambridge University Press, s.185-205

Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund, Studentlitteratur

Kämpa tillsammans (1998) *Kämpa tillsammans*!: *texter från den autonoma rörelsen i Västeuropa. Politisk ordlista*, Malmö, Kämpa tillsammans!

Kämpa tillsammans (2003) *Kämpa tillsammans: en historisk bakgrund till den autonoma marxismen* Malmö, Subversiv media

Kämpa tillsammans (2009) *Tillsammans: gemenskap och klasskamp på samhällsfabrikens golv: en antologi*, Lund, Pluribus

Kämpande Demokrati (1942) Program för Kämpande Demokrati, i Aspelin, Gunnar (1942) *Tryckfriheten*, Göteborg, Kämpande Demokrati Göteborg

Laclau, Ernesto (1990) *New reflections on the revolution of our time*, London, Verso

Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001) *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*, London, Verso

Lange, Anders (1992) *Reflektioner kring rasism*, Stockholm, CEIFO

Lange, Anders, Lööw, Helene, Bruchfeld, Stéphane & Hedlund, Ebba (1997) *Utsatthet för etniskt och politiskt relaterat våld hot m.m., spridning av rasistisk och antirasistisk propaganda samt attityder till demokrati m.m. bland skolelever,* Stockholm, Centrum för invandringsforskning (CEIFO)

Lange, Anders & Westin, Charles (1993) *Den mångtydiga toleransen: Förhållningssätt till invandring och invandrare 1993*, Stockholm, Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet

Landsorganisationen i Sverige (2000) *Alla människor är lika mycket värda*, Stockholm, LO

Larsson, Stieg & Ekman, Mikael (2001) *Sverigedemokraterna: Den nationella rörelsen*, Stockholm, Ordfront

Legum, Colin & Legum, Margaret (1965) *Sydafrika*, Stockholm, Prisma

Lentin, Alana (2004) *Racism and Anti-Racism in Europe*, London, Pluto Press

Lewontin, Richard D. (1972) The apportionment of human diversity, i Dobzhansky, T., Hecht M. K. & steere W.C. (red) *Evolutionary Biology*, vol.6, New York, Appleton- Century-Crofts, s.381-398

Lindqvist, Sven (2007) *Antirasister: människor och argument i kampen mot rasismen 1750-1900*, Stockholm, Albert Bonniers Förlag

Lodenius, Anna-Lena (2006) *Gatans parlament: Om politiska våldsverkare i Sverige*, Stockholm, Ordfront

Lodenius, Anna-Lena (2010) *Revolt mot eliten: Om högerpopulister i Europa*, Stockholm, Utrikespolitiska institutet

Lodenius, Anna-Lena & Larsson, Stieg (1994) *Extremhögern*, 2 uppl., Stockholm, Tiden

Lodenius, Anna-Lena & Wikström, Per (1997) *Vit makt och blågula drömmar: Rasism och nazism i dagens Sverige*, Stockholm, Natur och kultur

Lloyd, Catherine (2002) Anti-racism, social movement and civil society, i Anthias, Floya & Lloyd, Cathie (red.) (2002) *Rethinking anti-racisms: from theory to practice*, London, Routledge

Lundh, Christer & Ohlsson, Rolf (1994) *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*, Stockholm, SNS

Löwander, Birgitta (1997) *Rasism och antirasism på dagordningen: studier av televisionens nyhetsrapportering i början av 1990-tale*t, Umeå, Umeå universitet

Löwander, Birgitta & Lange, Anders (2010) *Den mångtydiga intoleransen – en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*, Stockholm, Forum för levande historia (Rapportserie 2010:1)

Lööw, Heléne (1990) *Hakkorset och Wasakärven: en studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-1950*, Göteborg, Göteborgs Universitet

Lööw, Heléne (1994) För en ny antirasistisk strategi, *Ord och Bild*, nr.1-2, s.4-11

Lööw, Heléne (1995) Från Lindholmare till Vamare, i SIV (1995) *Rasismens varp och trasor*, Norrköping, Statens invandrarverk (SIV), s.16-42

Lööw, Heléne (1997) *Från kampanjer till konfrontation*, Nyhetsbrev från den nationella samordningskomiteen för Europaåeret mor rasim i Sverige, 19/4-1997

Lööw, Heléne (1998) *Nazismen i Sverige 1980-1997. Den rasistiska undergroundrörelsen: musiken, myterna, riterna*, Stockholm, Ordfront

Lööw, Heléne (1998b) Kampanjer till vilken nytta? *Invandrare och minoriteter*, nr. 2, s.21-23

Lööw, Heléne (2000) Svensk rasism och antisemitism – historiska kontexter, i Olsson, Erik (red.) (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, Carlsons Bokförlag

Lööw, Heléne (2002) ”Det förrådda folkhemmet” – om folkhemsidén i rasideologisk och extremnationalistisk tappning, i Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus (2002) *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, Agora, s.78-94

Lööw, Heléne (2004) *Nazismen i Sverige 1924-1979: pionjärerna, partierna, propagandan*, Stockholm, Ordfront

Lööw, Heléne (2007) Det förflutnas skuggor, i Deland, Mats & Westin, Charles (red.) (2007) *Brunt!: nationalistisk och nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*, Stockholm, Atlas

Malm, Andreas (2009) *Hatet mot muslimer*, Stockholm, Atlas

Malmsten, Jenny (2008) *Den föreningsdrivna antirasismen i Sverige – antirasism i rörelse*, Malmö, Malmö Högskola/Linköpings Universitet

Malmström, Ida et.al. (1944) Förnyelse, *Radikala Landsföreningens skriftserie*, nr.3, Stockholm, Radikala Landsföreningen

Marcos (2004) *Ya basta!: 10 years of the Zapatista uprising: writings of Subcomandante insurgente Marcos*, Edinburgh, AK Press

Marx, Karl (1887/1969) *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin*, Lund, A-Z

Marx, Karl & Engels, Friedrich (1848/1974) Det kommunistiska partiets manifest, i Marx, Karl (1974) *Marx i ett band*, Stockholm, Prisma

Matthis, Henry Peter (1977) *På kulturfronten: artiklar och tal 1935-1977*, Stockholm, Kulturfront

Mattsson, Katarina & Tesfahuney Mekonnen (2002) Rasism i vardagen, i Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus (2002) *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, Agora, s.28-42

McAdam, Doug (1996) The framing function of movement tactics: Strategic dramaturgy in the American civil rights movement, i McAdam, Doug, McCarthy John D & Zald, Mayer N. (1996) *Comparative perspectives on social movements*, New York, Cambridge University Press, s.338-356

McAdam, Doug, McCarthy John D & Zald, Mayer N. (1996) *Comparative perspectives on social movements*, New York, Cambridge University Press

McCammon, Holly (2013) Frame Resonance, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester, Wiley-Blackwell, s.1092-1096

McCammon, H.J., Campbell, K.E., Granberg, E.M., & Mowert, C (2001) How movements win: gendered opportunity structures and U.S women's suffrage movements, 1866-1919, *American Sociological Review*, vol.66, nr.1, s.37-54

McCarthy, John D. & Zald, Mayer N (1977) Resource mobilization and social movements: a partial theory, *American Journal of Sociology*, vol.82, nr.6, s.1212-1241

McCarty, John D. & Zald, Mayer N (1987) *Social movement in an organizational society – collected essays*, New Brunswick, Transaction Publishers

McKenzie, Kermit Eubank (1964) *Comintern and world revolution, 1928-1943: the shaping of doctrine*, London, Columbia University Press

Miles, Robert (1989) *Racism*, London, Routledge

Miles, Robert & Brown, Malcolm (2003) *Rascism – second edition*, London, Routledge

Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet,* Uppsala, Uppsala Universitet

Molina, Irene & de los Reyes, Paulina (2002) Kalla mörkret natt!, i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.) *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*: *en festskrift till Wuokko Knocke*, Stockholm, Atlas, s.295-317

Mudde, Cas (2013) Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal Of Political Research*, vol.52, nr.1, s.1-19.

Myndigheten för skolutveckling (2003) Olikas lika värde: om arbetet mot mobbning och kränkande behandling, Stockholm, tillgänglig via: www.skolverket.se (besökt den 30 april 2012)

Mångfaldsbarometern 2007 (2007) Uppsala, Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen

Mångfaldsbarometern 2008 (2008) Uppsala, Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen

Mångfaldsbarometern 2009 (2009) Uppsala, Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen

Nerman, Ture (1939) *Europa 1940*, Stockholm, Trots allt!

Nerman, Ture (1954) *Trots allt!: minne och redovisning*, Stockholm, Kooperativa förbundets bokförlag

Norberg, Katarina (1999) Europaåret mot rasism – en extern utvärdering av den nationella kommitténs arbete, *Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen Nr 121*, Umeå, Umeå universitet

Nordmark, Christer (1995) *Strategier mot rasism och främlingsfientlighet*, Norrköping, Statens invandrarverk

Norén, Karl-Gunnar (2006) *Under ISAKs paraply: Isolera Sydafrikakommittén 1979-1995*, Stockholm, Nielsen & Norén

O'Brien, Eileen (2001) *Whites confront racism: Antiracists and their paths to action*, Lanham, Rowman & Littlefield

Oliver, Pamela (2003) *Lecture notes: Overview of Concepts/Theory in Social Movements*, tillgänglig via: http://www.ssc.wisc.edu/~oliver/SOC924/Assignments/Documents/sm%20theory%20lecture.pdf (besökt den 12 februari 2013)

Oliver, Pamela E. & Johnston, Hank (2000) What a good idea! Frames and ideologies in Social Movement Research, *Mobilization: An International Quarterly,* vol.5, nr.1, s.37-54

Olsson, Erik (red.) (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, Carlssons Bokförlag

Ossbo, Åsa & Lantto, Patrik (2011) Colonial Tutelage and Industrial Colonialism: reindeer husbandry and early 20th-century hydroelectric development in Sweden, *Scandinavian Journal Of History*, vol.36, nr.3, s.324-348

Otterbeck, Jonas och Bevelander, Pieter (2006) *Islamofobi: en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet,* Stockholm, Forum för levande historia

Palmberg, Mai (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna

Persson, Eva (1986) *Det totala kriget: om militärstaten Sydafrika*, Stockholm, Afrikagrupperna i Sverige

Peterson, Abby (1995) Antirasistiska regnbågskoalitioner, *Invandrare och minoriteter*, nr.4, s.17-20

Peterson, Abby (1997) *Neo-sectarianism and rainbow coalitions: Youth and the drama of immigration in contemporary Sweden*, Aldershot, Ashgate

Poletta, Francesca (1998) ”It was lika a fever…”: Narrative and identity in social protest. *Social Problems*, vol.45, nr.2, s.137-159

Polletta, Francesca & Ho, Kai M. (2006) Frames and their consequences, i Goodin, Robert E. & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, Oxford, Oxford University Press, s.187-209

Posse, Amelie (1949) *Åtskilligt kan nu sägas*, Stockholm, Natur och Kultur

Pred, Allan (2000) *Even in Sweden: racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination*, Berkeley, Californa, University of California Press

Pripp, Oscar & Öhlander, Magnus (2008) *Fallet Nogger black: Antirasismens gränser*, Stockholm, Agora

Radikala Landsföreningen (1944) *En politisk händelse*, Radikala Landsföreningens skriftserie nr.2, Stockholm, Radikala Landsföreningen

Rattansi, Ali (2007) *Racism: A very short introduction*, Oxford, Oxford University Press

Regeringen (2001) *En nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering,* Stockholm, Näringsdepartementet, Regeringskansliet (Regeringens skrivelse 2000/2001:59)

Regeringen (2011) *Ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet och liknande former av intolerans,* Stockholm, Arbetsmarknadsdepartementet (Dir. 2011:39), tillgänglig via: http://www.regeringen.se/sb/d/14780/a/167957 (besökt den 8 februari 2008)

Rein, Martin & Schön, Donald. (1996) Frame-critical policy analysis and frame-reflective policy practice, *Knowledge & Policy*, vol.9, nr.1, s.65-105

Ring, Jonas. & Morgentau, Scarlett (2004) *Intolerans: antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Ring, Magnus (2007) *Social rörelse: Begreppsbildningen kring ett mångtydigt fenomen*, Lund, Lunds universitet

Ritchie, Jane & Lewis, Jane (red.) (2003) *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*, London, SAGE

Romefors, Örjan (1996) Antifascistisk samling, *EB-nytt*, 1996, s.16-20

Rueschemeyer, Dietrich (2006) Why and how ideas matter, i Goodin, E Robert & Tilly, Charles (2006) *The Oxford handbook of contextual political analysis*, New York, Oxford University press, s.227-251

Ruzza, Carlo (2013) Antiracist movements in Europe, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell

Ruth, Arne (2006) Mellan mångfald och rasism, *Invandrare och minoriteter*, nr.1, s.9-15

Rätzhzel, Nora (2007) Teorier om rasism, i Hjerm, Mikael & Peterson, Abby (red.) (2007) *Etnicitet: perspektiv på samhället*, Malmö, Gleerups utbildning, s.59-73

Rönnblom, Malin (2002) *Ett eget rum: kvinnors organisering möter etablerad politik*, Umeå, Umeå Universitet

Rönnblom, Malin (1999) Feministisk doktorand i möte med sin disciplin, i Ek, Anne-Charlotte (red.) (1999) *Metod, makt och kön i ett feministiskt samtalsrum*, Umeå, Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet

Sandén, Salka (2007) *Deltagänget*, Stockholm, Vertigo

Sander, Åke (1995) Rasismens varp och trasor, i SIV (1995) *Rasismens varp och trasor*, Norrköping, Statens invandrarverk (SIV), s.132-166

Sawyer, Lena S. (2000*) Black and Swedish: racialization and the cultural politics of belonging in Stockholm, Sweden*, Santa Cruz, University of Californa

Scheufele, Dietram A. (1999) Framing as a theory of media effects, *Journal of Communication*, vol.49, nr.4, s.103-22

Scheufele, Dietram A. (2004) Framing-effects approach: A theoretical and methodological critique. *Communications*, vol.29, nr.4, s.401-428

Schmauch, Ulrika (2006) *Den osynliga vardagsrasismens realitet*, Umeå, Umeå universitet

Schön, Donald & Rein, Martin (1994) *Frame reflection: Toward the resolution of intractable policy controversies*, New York, Basic Books

Silén, Birgitta (2007) *Uppdrag solidaritet: arbetarrörelsen och Södra Afrika 1960-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén

SIV (1995) *Rasismens varp och trasor: en antologi om främlingsfientlighet och rasism*, Norrköping, Statens invandrarverk (SIV)

Snow, David A. (2004) Framing processes, ideology and discursive fields, i Snow, Soule & Kriesi (2004) *The Blackwell companion to social movements*, Oxford, Blackwell publishing, s.380-412

Snow, David A. (2013b) Case studies and social movements, i Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell, s.167-170

Snow, David A. & Benford, Robert D. (1988) Ideology, frame resonance and participant mobilization, i Klandermans, Bert; Kriesi, Hanspeter & Tarrow, Sidney (red.) (1988) *International social movement research, vol.1: From structure to action: comparing movement participation across cultures*, Greenwich, CT, JAI Press, s.197-217

Snow, David A. & Benford, Robert D (2005) Clarifying the Relationship Between Framing and Ideology In the Study of Social Movements: A Comment on Oliver and Johnston, i Johnston, Hank & Noakes, John A. (red.) (2005) *Frames of protest: Social movements and the framing perspective,* Lanham, Rowman & Littlefield, s.205-212

Snow, David A., della Porta, Donatella, Klandermans, Bert & McAdam, Doug (red.) (2013) *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*, Chichester (UK), Wiley-Blackwell

Snow, David A., Rochford, E. Burke, Worden, K. Steven & Benford, D. Robert (1986) Frame Alignment Processes, micro mobilization and movement participation, *American Sociological Review*, vol.51, nr.4. s.464-481

Snow, David A. & Soule, Sarah Anne (2010) *A primer on social movements*, New York, W. W. Norton

SOU 1935:8 *Betänkande med förslag angående åtgärder mot statsfientlig verksamhet*, tillgänglig via: http://weburn.kb.se/metadata/998/SOU_2090998.htm (besökt den 12 januari 2013)

SOU 1989:13 *Mångfald mot enfald,* Stockholm, Allmänna förlaget

SOU 1998:99 *Acceptera! Betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism,* Stockholm, Fritzes

SOU: 2005:56 *Det blågula glashuset: strukturell diskriminering i Sverige,* Stockholm, Fritzes

SOU 2006:40 *Utbildningens dilemma: demokratiska ideal och andrafierande praxis,* Stockholm, Fritzes

SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok: agenda för jämlikhet och social sammanhållning,* Stockholm, Fritzes

SOU 2012:74 *Främlingsfienden inom oss*, Stockholm, Fritzes

Sporre, Tove (2006) *Hatbrott 2005: En sammanställning av polisanmälningar med främlingsfientliga, antisemitiska, homofobiska och vit makt-ideologiska motiv*, Stockholm, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Stake, Robert (1995) *The Art of Case Study Research*, Thousand Oaks, SAGE

Stake, Robert E. (2006) *Multiple case study analysis*, New York, The Guilford Press

Statham, Paul & Mynott, Ed (2002) *The Dilemma of Anti-Racist and Pro-Migrant Mobilisation in Britain: Visibility or Political Power?,* tillgänglig via: http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws23/MynottStatham.pdf (besökt den 8 maj 2009)

Stern, Rebecca (2008) *Ny utlänningslag under lupp*, Stockholm, Svenska Röda korset

Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1992) *Tusen år av invandring: en svensk kulturhistoria*, Stockholm, Gidlund

Svenning, Conny (2000) *Metodboken: samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling, klassiska och nya metoder i IT-samhället*, 4:e uppl., Eslöv, Lorentz

Tannen, Deborah (red.) (1993) *Framing in discourse*, New York, Oxford University Press

Tamas, Gellert (2002) *Lasermannen: en berättelse om Sverige*, Stockholm, Ordfront

Tarrow, Sidney (1998) *Power in movement: Social movements and contentious politics*, 2:a uppl., Cambridge, Cambridge University Press

Thompson, Leonard Monteath (2001) *A history of South Africa*, 3:e uppl., New Haven, Yale Nota Bene

Thörn, Håkan (2005) Förord, i Eyerman, Ron & Jamison, Andrew (2005) *Sociala rörelser i en ny tid*, Studentlitteratur AB, Lund, s.5-8

Thörn, Håkan (2005b) Anti-apartheid och framväxten av ett globalt civilsamhälle, i Amnå, Erik (red.) (2005) *Civilsamhället: några forskningsfrågor*, Stockholm, Riksbankens jubileumsfond i samarbete med Gidlund, s.123-140

Thörn, Håkan (2006) *Anti-apartheid and the emergence of a global civil society*, Basingstoke, Palgrave Macmillan

Thörn (2007) Antiapartheidrörelsen i Sverige och Storbritannien, i Palmberg (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna

Thörn, Håkan (2010) *Solidaritetens betydelse: kampen mot apartheid i Sydafrika och framväxten av det globala civilsamhället*, Stockholm, Atlas

Tingsten, Herbert (1941) *Idékritik*, Stockholm, Bonnier

Tingsten, Herbert (1954) *Problemet Sydafrika*, Stockholm, Bonnier

Tingsten, Herbert (1967) *Den svenska socialdemokratins idéutveckling 1 och 2*, Stockholm, Aldus/Bonnier

Tollin, Katharina & Törnqvist, Maria (2003) *Att hålla masken: hemliga subjekt i det politiska rummet*, Stockholm, Stockholms Universitet

Triandafyllidou, A. & A. Fatiou (1998) Sustainability and Modernity in the European Union: A Frame Theory Approach to Policy-Making, *Sociological Research Online,* vol.3, nr.1, tillgänglig via: http://www.socresonline.org.uk/3/1/2.html (besökt den 12 augusti 2013)

Tversky, A. & Kahneman, D. (1981) The framing of decisions and the psychology of choice, i Elster, J (1986) *Rational Choice*, Oxford, Oxford University Press, s.123-41

Van Gorp, Baldwin (2007) The Constructionist approach to framing: bringing culture back in, *Journal of communication*, vol.57, nr.1, s.60-78

Viehmann, Klaus (1990) *Det tredubbla förtrycket – en text om klasskillnader, rasism och sexism*, tillgänglig via: http://motkraft.net/ (besökt den 4 november 2009)

Wennerhag, Magnus (2008) *Global rörelse: den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*, Lund, Lunds universitet

Vestbro, Dick Urban (2007) Sydafrikakommitténs konsumentbojkott, i Palmberg, Mai (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna

Vestbro, Dick Urban (2007) Antirasism och kalla kriget, i Palmberg, Mai (red.) (2007) *När södra Afrikas frihet var vår: Afrikagrupperna 1968-1994*, Stockholm, Nielsen & Norén i samarbete med Afrikagrupperna

Westerlund, Per-Åke (1996) *Vänd dom aldrig ryggen: Lärdomar av den antirasistiska kampen*, Farsta, Rättviseböcker

Westin, Charles (1984) *Majoritet om minoritet: En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige - en rapport från Diskrimineringsutredningen*, Stockholm, Liber

Westin, Charles (1987) *Den toleranta opinionen: Inställningen till invandrare 1987,* Stockholm, Delegationen för invandrarforskning (DEIFO)

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (2001) Unfolding Discourse Analysis, i Wetherell et al. (red.) (2001) *Discourse, Theory and Practice: A Reader*, London, Sage publications, s.198-209

Wettergren Åsa & Jamison, Andrew (red.) (2006) *Sociala rörelser: Politik och kultur*, Lund, Studentlitteratur

Widfeldt, Anders (2010) Högerpopulism; ett växande politisk fenomen, i Ekman, Joakim & Linde, Jonas (red.) (2010) *Politik, protest, populism: deltagande på nya villkor*, Malmö, Liber, s.158-181

Wilson, John (1973) *Introduction to Social movements*, New York, Basic Books

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*, Lund, Studentlitteratur

Wright, Steve (2002) *Storming heaven: class composition and struggle in Italian autonomist Marxism*, London, Pluto

Wåg, Mathias (red.) (2011) *I stundens hetta: Svarta block, vita overaller och osynliga partier*, Stockholm, Roh-nin förlag

Yin, Robert K. (2007) *Fallstudier: design och genomförande*, Malmö, Liber

Zald, Mayer N. (1996) Culture, ideology and strategic framing, i McAdam, Doug, McCarthy John D. & Zald, Mayer N. (1996) *Comparative perspectives on social movements*, New York, Cambridge University Press, s.261-275

Zuo, Jiping & Benford, Robert D (1995) Mobilization processes and the 1989 Chinese democracy movement, *The Sociological Quarterly*, vol.36, nr.1, s.131–56

Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1991) *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*, Aldershot, Avebury

Internet och dagstidningar

Eriksson, Madeleine (2006) En extremt impopulär uppgift, *ETC*, tillgänglig via; http://www.etc.se/debatt/en-extremt-impopulär-uppgift (besökt den 31 juli 2013)

Fahlgren, Martin (odat.) *Lärdomar av den svenska vietnamrörelsen, del 2*, tillgänglig via: http://www.marxistarkiv.se/sverige/fnlrorelsen/lardomar_av_dffg_del2.pdf (besökt den 20 januari 2013)

Forum för levande historia (odat.) *Ett "J" i alla tyska judars pass*, tillgänglig via: http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/judeforfoljelserna-under-1930-talet/ett-j-i-alla-tyska-judars-pass (besökt den 31 juli 2013)

Harrison Dick (2009) Invandringen till Sverige, *Populär historia*, tillgänglig via: http://www.popularhistoria.se/artiklar/invandringen-till-sverige/ (besökt den 31 juli 2013)

Harrison, Dick (2011) Det svenska slaveriets svanesång, *Svenska Dagbladet*, Historieblogg, tillgänglig via: http://blog.svd.se/historia/2011/03/11/det-svenska-slaveriets-svanesang/ (besökt den 31 juli 2013)

Hübinette, Tobias (2013) I en nation av antirasister är endast de öppna nazisterna rasister, *SVT Debatt*, tillgänglig via: debatt.svt.se/2013/01/05/i-en-nation-av-antirasister-ar-endast-de-oppna-nazisterna-rasister/ (besökt den 23 september 2013)

Jonsson, Stefan (2005) Periferin intar centrum, *Dagens Nyheter*, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/periferin-intar-centrum (besökt den 16 augusti 2012)

Jonsson, Stefan (2008a) Problemet är inte rasism, *Dagens Nyheter*, tillgänglig via http://www.dn.se/diverse/diverse-hem/problemet-ar-inte-rasism/ (besökt den 1 augusti 2013)

Jonsson, Stefan (2008b) Blindhet över partigränserna, *Dagens nyheter*, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/blindhet-over-partigranserna-1.659165 (besökt den 1 augusti 2013)

Kamali, Massoud (2006) Skrota alla myndigheter som sysslar med integration, *Dagens Nyheter*, tillgänglig via: http://www.dn.se/debatt/skrota-alla-myndigheter-som-sysslar-med-integration/ (besökt den 1 augusti 2013)

Khemeri Jonas Hassen (2013) Bästa Beatrice Ask, tillgänglig via: http://www.dn.se/kultur-noje/basta-beatrice-ask/ (besökt den 15 mars 2013)

Kulturhuset Stockholm *(2006) "Dom vet var du bor - en konferens om hatbrott*", tillgänglig via: http://www.nj.se/NJAB/NJ/Home.nsf/ByKey/hatbrott/ $file/hatbrott_info.pdf (besökt den 1 april 2008)

Lagerlöf, David (2012) Den rasideologiska miljön 2011, *Expo*, tillgänglig via: research.expo.se/den-rasideologiska-miljon_47.html (besökt den 31 juli 2013)

Lehtovuori, Panu (2000) Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination, tillgänglig via: http://www.socresonline.org.uk/6/1/pred.html (besökt den 1 augusti 2013)

Linder, Lars (2004) Bilden av De Andra, *Dagens Nyheter*, 9/10/04

Messing, Ulrica (2001) Tio konkreta punkter mot rasism, *Södermanlands nyheter*, tillgänglig via: http://www.sn.se/asikter/opinion/ 1.246656?m=print (besökt den 28 juli 2013)

Norman, Hans (1994) När Sverige skulle bli kolonialmakt, *Populär Historia*, tillgänglig via: http://www.popularhistoria.se/artiklar/nar-sverige-skulle-bli-kolonialmakt (besökt den 31 juli 2013)

Pettersson, Ulf (2009) ”Ny dna-teknik visar att det inte finns raser”, *Dagens nyheter*, tillgänglig via: http://www.dn.se/debatt/ny-dna-teknik-visar-att-det-inte-finns-raser/ (besökt den 9 september 2013)

Rojas, Mauricio (2004) Kamali presterar ett lågvattenmärke, *Svenska dagbladet*, tillgänglig via: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/kamali-presterar-ett-lagvattenmarke_398607.svd (besökt den 31 juli 2013)

Rör inte min kompis (1985) Den nya svenska ungdomsrörelsen, *Dagens nyheter*, DN-Politiken Frihetspris, 16/11/85, s.2

Sabuni, Nyamko (2007) *Tal på manifestation mot slaveri*, tillgänlig via: http://www.regeringen.se/sb/d/7613/a/93574 (besökt den 31 juli 2013)

Uppsala universitet (2008) *Fler svenskar extremt negativa till mångfald*, tillgänglig via: http://www.forskning.se/nyheterfakta/nyheter/pmimportocharkiv/pressmeddelandenarkiv2008/flersvenskarextremtnegativatillmangfald.5.7572a0c11ce1f2330680002591.html (besökt den 23 juni 2013)